POLIROM

Alexandru-Florin Platon
Laurenţiu Rădvan (editori)

De la Cetatea lui Dumnezeu la Edictul din Nantes

HISTORIA

Colecţia *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

Alexandru-Florin Platon (n. 1957) este profesor la Facultatea de Istorie a Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi. Specialist în antropologie istorică, istoria mentalităţilor şi istoria Evului Mediu european, este, de asemenea, autorul a numeroase cercetări în domeniul istoriei sociale a României (secolele XVIII-XIX). Volume publicate: *Geneza burgheziei în Principatele Române (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1997; *Societate şi mentalităţi în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2000; *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluţie socială şi politică (Date statistice şi observaţii istorice)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1995 (în colaborare); *Noi perspective asupra istoriei sociale în România şi Franţa*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2003 (în colaborare); *Confesiune şi cultură în Evul Mediu*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2004 (în colaborare).
Ediţii îngrijite: Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. 2, „De la Imperiul Roman la Europa (secolele V-XIV)", Editura Institutul European, Iaşi, 1997 (ediţia a II-a, 1998); Christophe Charle, *Intelectualii în Europa secolului al XIX-lea. Eseu de istorie comparată*, Editura Institutul European, Iaşi, 2002; Gheorghe I. Brătianu, *Studii bizantine de istorie economică şi socială*, Editura Polirom, Iaşi, 2003 (în colaborare).
Autor al mai multor studii şi colaborator la volume colective, este şi membru asociat al colectivului de cercetare „Histoire des Institutions et des Régulations Sociales" (HIRES) al Maison des Sciences Humaines al Universităţii din Angers (Franţa); membru al colegiului de redacţie al *Revistei de Istorie Socială* (Iaşi) şi al *Caietelor de Antropologie Istorică* (Cluj-Napoca).
Distins cu titlul Chevalier de l'Ordre des Palmes Académiques al Republicii Franceze (2002) a fost laureat cu Premiul „Alexandru Xenopol" al Academiei Române (1999) şi cu premiul Salonului Naţional de Carte, ediţia a IX-a (4-6 octombrie, Iaşi, 2000).

Laurenţiu Rădvan (n. 1975) este lector doctor la Facultatea de Istorie a Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi. Specialist în istorie medievală, cu precădere în problemele structurilor urbane din spaţiul românesc şi european, a publicat mai multe studii în reviste de specialitate (*Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, *Historia Urbana* etc.). Membru al Comisiei de Istorie a Oraşelor din România a Academiei Române, este şi autor al volumului *Oraşele din Ţara Românească până la sfârşitul secolului al XVI-lea*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2004.

www.polirom.ro

© 2005 by Editura POLIROM

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37, P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

PLATON, ALEXANDRU-FLORIN

De la *Cetatea lui Dumnezeu* la Edictul din Nantes: izvoare de istorie medievală: secolele V-XVI / Alexandru-Florin Platon, Laurenţiu Rădvan. – Iaşi: Polirom, 2004

ISBN: 973-681-915-9

I. Rădvan, Laurenţiu

94(100)"05/15"

Printed in ROMANIA

Alexandru-Florin Platon
Laurențiu Rădvan (editori)

De la Cetatea lui Dumnezeu la Edictul din Nantes

Izvoare de istorie medievală (secolele V-XVI)

POLIROM
2005

Cuprins

Notă asupra ediției 9

REGATUL FRANC ŞI IMPERIUL CAROLINGIAN (SECOLELE V-X)

Grigore din Tours despre creştinarea lui Clovis 15
Legea salică 19
Scutirea fiscală a Bisericii în timpul regilor merovingieni 37
Dăruirea unui domeniu călugărilor de la Saint-Denis (635) 39
Domnia lui Pepin cel Scund (751-768) 40
Despre războaiele purtate de Carol cel Mare 41
Organizarea militară în timpul lui Carol cel Mare 43
Viaţa economică în timpul Carolingienilor 45
Capitularul *De Villis* (*Despre domenii*) 48
Capitularul *Missi dominici* (802) 50
Recunoaşterea titlului imperial al lui Carol cel Mare de către împăratul de la Constantinopol (812-813) 57
Destrămarea Imperiului Carolingian (843-888) 59
Invaziile normanzilor (sfârşitul secolului al IX-lea) 62
Invazia ungurilor (jumătatea secolului al X-lea) 63
Note 65

REGATELE ANGLO-SAXONE ŞI ANGLIA DUPĂ CUCERIREA NORMANDĂ (SECOLELE VII-XIII)

Legile anglo-saxone 71
Legile lui Wilhelm Cuceritorul 81
Domesday Book (1085-1086) 83
Carta încoronării regelui Henric I (5 august 1100) 88
Carte ale regelui Ştefan de Blois 91
Constituţiile de la Clarendon (1164) 93
Assizele de la Clarendon (1166) 97
Cedarea regatului Angliei de către Ioan Fără Ţară papei Inocenţiu al III-lea (1213) 100
Magna Carta (1215) 102
Prevederile de la Oxford (mai 1258) 111
Note 113

SENIORI ŞI VASALI

Capitularii carolingiene privitoare la coloni şi şerbi 121
Legile regelui Harald privitoare la stăpânirea pământului 123
Fulbert de Chartres, despre obligaţiile vasalului şi ale seniorului (1020) 124
Acordarea de feude în Norvegia de către regele Knuth cel Mare 126
Izvoare privitoare la formarea şi evoluţia relaţiilor feudo-vasalice (secolele VII-XIII) 128
Note 134

IMPERIUL ŞI PAPALITATEA (SECOLELE X-XIV)

Alegerea şi încoronarea regală a lui Otto I (936) 139
Încoronarea imperială a lui Otto I (962) 141
Expansiunea Imperiului (1018-1043) 143
Grigore al VII-lea, *Dictatus Papae* (1075) 145
Prima depunere şi excomunicare a lui Henric al IV-lea (22 februarie 1076) 147
Concordatul de la Worms (1122) 149
Hotărârile Conciliului Lateran III privitoare la alegerile papale (1179) 151
Răspunsul papei Inocenţiu al III-lea trimis lui Filip de Suabia
(sfârşitul anului 1199-începutul anului 1200) 153
Decretul papei Inocenţiu al III-lea, *Venerabilem* (cca 26 martie 1202) 155
Decretul papei Inocenţiu al III-lea, *Per venerabilem* (1202) 158
Decretul papei Inocenţiu al III-lea, *Novit ille* (aprilie 1204) 162
Frederic al II-lea, *Constitutio (Statutum) in favorem principum*
(*Statutul în favoarea principilor*) (1232) 165
Bula de aur a împăratului Carol al IV-lea (1356) 167
Note 169

BISERICA ÎN ANTICHITATEA TÂRZIE ŞI ÎN EVUL MEDIU (SECOLELE V-XIII)

Aurelius Augustinus, *De Civitate Dei* (*Despre Cetatea lui Dumnezeu*) (413-427) 175
„Doctrina petrină" în predicile papei Leon I 179
Scrisoarea papei Gelasius I către împăratul
Anastasius despre superioritatea puterii spirituale asupra celei temporale (494) 181
Regula Sfântului Benedict (cca 530-560) 183
Convertirea anglilor la creştinism descrisă de Beda Venerabilul 186
Alcuin din York, *Viaţa Sfântului Willibrord* (785-797) 191
Sfântul Bonifaciu şi convertirea germanilor la creştinism (secolul al VIII-lea) 194
Willibald *Viaţa Sfântului Bonifaciu* (cca 769) 196
Donatio Constantini (*Donaţia lui Constantin*) (cca 750-800) 200
Carta de întemeiere a Ordinului de la Cluny (11 septembrie 910) 207
Procesul canonizării Sfântului Dominic (1233) 210
Regula Sfântului Francisc din Assisi (29 noiembrie 1223) 213
Note 217

CRUCIADELE ŞI EVREII

Capitular privitor la evrei (814) 223

Cronica lui Solomon Bar Simeon [Samson] despre persecuţiile suferite de evrei la începutul primei cruciade (1096) 224

Apelul papei Eugeniu al III-lea la cruciadă (1 decembrie 1145) 227

Document emis de regele Richard I Inimă de Leu privitor la cruciaţii care urmau să plece pe mare (1189) 230

Poruncile privitoare la evrei ale regelui Richard I Inimă de Leu (1194) 231

Papa Inocenţiu al III-lea interzice actele de violenţă împotriva evreilor (1199) 233

Apelul papei Inocenţiu al III-lea la cruciadă (1215) 234

Prevederile referitoare la evrei ale Conciliului Lateran IV (1215) 238

Expulzarea evreilor din Spania (1492) 240

Note 244

DISPUTA DINTRE *REGNUM* ŞI *SACERDOTIUM*. METAFORA CORPULUI POLITIC (SECOLELE XI-XV)

Hugo de Saint-Victor despre gesturile corpului (*De institutione novitiorum – Despre instruirea catehumenilor*) 247

John din Salisbury despre statul monarhic şi idealul principelui perfect (*Polycraticus*, 1159) 250

[Toma din Aquino] Ptolemeu din Lucca, despre superioritatea guvernării monarhice şi primatul papal (*De Regimine Principum – Despre guvernarea principilor*, cca 1260-1274) 262

Aegidius Romanus despre principiile unei bune guvernări (*De regimine principum libri III – Despre guvernarea principilor în trei cărţi*, cca 1277-1282 sau 1285) 271

Bula papei Bonifaciu al VIII-lea *Clericis laicos* (25 februarie 1296) 280

Aegidius Romanus despre raportul dintre puterea spirituală şi puterea temporală şi despre ierarhia lor (*De ecclesiastica potestate – Despre puterea ecleziastică*, 1301) 282

Critica supremaţiei papale şi pledoaria pentru suveranitatea jurisdicţiei regale în *Quaestio de potestate papae (Rex pacificus) (Cercetare asupra puterii papei* sau *Pacificul rege*, cca 1302) 296

Bula papei Bonifaciu al VIII-lea, *Unam Sanctam* (18 noiembrie 1302) 305

Jean din Paris despre jurisdicţia papală şi raportul dintre puterea spirituală şi puterea temporală (*De potestate regia et papali – Despre puterea regală şi papală*, 1302-1303) 307

Natura organologică a relaţiilor dintre componentele societăţii umane la Dante (*Monarchia*, cca 1311-1313) 323

Marsiglio din Padova despre originea statului şi relaţia dintre jurisdicţia spirituală şi cea temporală (*Defensor pacis – Apărătorul păcii*, 1324) 326

Distincţia dintre jurisdicţia regală şi acea papală în *Le Songe du Vergier* (*Visul din livadă*, 1376) 338

Metafora corpului politic la Christine de Pizan (*Le Livre du corps de policie – Cartea corpului politic*, cca 1404-1407) 350

Note 355

ORAŞUL ŞI UNIVERSITĂŢILE

Izvoare referitoare la bâlciuri şi târguri (secolele VII-XI) . . . 365
Drumurile negustorilor evrei numiţi „radaniţi” (secolul al IX-lea) . . . 369
Izvoare privitoare la bresle şi negoţ (secolele IX-XII) . . . 371
Oraşul medieval în Anglia (secolele XI-XII) . . . 374
Statutele Universităţii din Paris . . . 382
Condamnarea unor greşeli de natură dogmatică de către Universitatea din Paris (13 ianuarie 1241) . . . 387
Studiul la Universitatea din Paris (secolul al XIII-lea) . . . 389
Viaţa studenţilor la Universitatea din Paris (secolul al XIII-lea) . . . 391
Note . . . 393

ATITUDINI, CONDUITE ŞI SENSIBILITĂŢI COLECTIVE

Aurelius Augustinus, *De nuptiis et concupiscentia* (*Despre căsătorie şi concupiscenţă*) . . . 397
Aurelius Augustinus, *De sancta virginitate* (*Despre sfânta feciorie*) . . . 402
Hildegarde din Bingen, *Liber divinorum operum simplicis hominis* (*Cartea faptelor divine pe înţelesul oamenilor simpli*, 1163-1173) . . . 408
Inocenţiu al III-lea, scrisori despre căsătorie şi femei . . . 413
Caesarius din Heisterbach, *Dialogus magnus visionum atque miraculorum* (*Dialogul despre măreţele viziuni şi miracole*, 1219-1223) . . . 416
Étienne de Bourbon, *De Supersticione* (*Despre superstiţii*, cca 1260) . . . 420
Toma din Aquino, *Summa Theologiae* (1268-1273) . . . 424
Ordonanţa regelui Ioan al II-lea cel Bun împotriva săracilor (februarie 1351) . . . 433
Le Ménagier de Paris (*Gospodarul din Paris*, cca 1392-1394) . . . 434
Bernardino din Siena, două predici despre soţii şi văduve . . . 441
Johannes Nider, *Formicarius* (*Furnicarul*, cca 1436-1438) . . . 449
Jakobus Sprenger, Heinrich Institoris, *Malleus Maleficarum* (*Ciocanul Vrăjitoarelor*, 1486) . . . 451
Bula papei Inocenţiu al VIII-lea, *Summis desiderantibus affectibus* (5 decembrie 1494) . . . 454
Note . . . 457

REFORMA (SECOLUL AL XVI-LEA)

Cele 95 de teze ale lui Martin Luther (1517) . . . 463
Actul de supremaţie (noiembrie 1534) . . . 465
Decretele Conciliului de la Trento (1545) . . . 466
Pacea religioasă de la Augsburg (1555) . . . 468
Edictul din Nantes (1598) . . . 471
Note . . . 473

Bibliografie . . . 475
Index . . .

Notă asupra ediţiei

De la apariţia bine cunoscutei *Crestomaţii de istorie universală medie*, publicată în 1970 de regretatul Francisc Pall[1], se vor împlini, în curând, 35 de ani. De atunci şi până astăzi, o carte de acest fel nu a mai apărut. Această carenţă, surprinzătoare la prima vedere – întrucât contrastează vădit cu frecvenţa incomparabil mai mare a unor culegeri asemănătoare, de istorie românească sau europeană (modernă şi contemporană), tipărite în ultimii ani – este totuşi pe deplin explicabilă, dacă ţinem cont nu numai de dificultatea, în sine, a asimilării limbii surselor medievale (devenită, astăzi, aproape insurmontabilă, din cauza situaţiei în care se găsesc, în România, studiile clasice şi cunoaşterea slavonei), dar şi de accesul, problematic, la traducerile acestor surse, publicate cu regularitate în Europa. Asumându-şi aceste dificultăţi şi încercând să le depăşească, volumul de faţă are aşadar menirea de a suplini o lacună ce durează de prea mult timp pentru a nu necesita o grabnică remediere.

Conceput ca un instrument de lucru destinat în primul rând profesorilor şi studenţilor interesaţi de istoria Evului Mediu european (dar accesibil, deopotrivă, şi elevilor din clasele terminale şi, în genere, publicului amator de istorie), el îmbrăţişează întreaga epocă menţionată, cuprinsă – potrivit unei periodizări convenţionale – între secolele al V-lea şi al XVI-lea (ultimul reper fiind inclus, conform altor cronologii, în modernitatea europeană timpurie). Textele reunite în volum sunt, bineînţeles, traduceri, dar nu din limba originală (latina) a documentelor respective, ci din limbile moderne, publicate în câteva dintre ediţiile cele mai complete, mai vechi sau mai noi, de documente medievale, apărute în S.U.A., Marea Britanie şi Franţa. Am fi preferat, desigur, să recurgem la originalele latine, dar – lăsând la o parte competenţa lingvistică –, pe lângă faptul că posibilitatea noastră de acces la principalele colecţii de documente (*Patrologia Latina*, *Patrologia Graeca*, *Monumenta Germaniae Historica* etc.) a fost extrem de redusă (colecţiile respective fiind foarte rare, dacă nu chiar de negăsit în bibliotecile din România), felul în care am gândit această carte – în sensul utilităţii şi al destinatarilor ei potenţiali – ne-a impus aflarea unor soluţii mai simple şi mai puţin costisitoare sub raportul timpului (ceea ce este, desigur, doar un fel de a spune, întrucât nici procurarea ediţiilor după care am lucrat nu a fost, pentru noi, uşoară : de fapt, am reuşit acest lucru graţie hazardului peregrinărilor noastre europene şi nord-americane din ultimii ani).

Selecţia textelor a fost făcută pentru a trece în revistă evenimentele, fenomenele, procesele şi instituţiile pe care le-am socotit caracteristice intervalului de timp menţionat. Gruparea lor în zece capitole tematice, dispuse cronologic, a respectat întocmai această exigenţă. Am început, cum era şi firesc, prin a evoca, documentar, istoria Europei de Apus în perioada carolingiană, când a avut loc, precum se ştie, cea dintâi unificare politică (parţială, e drept) a Occidentului de după Imperiul Roman. Nu am omis nici antecedentele france ale imperiului creat de Carol cel Mare, în absenţa cărora, constituirea şi evoluţia acestuia ar fi fost de

1. Francisc Pall, *Crestomaţie de istorie universală medie*, partea I, „Evul Mediu timpuriu", Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970.

neînţeles (I. „Regatul Franc şi Imperiul Carolingian, secolele V-X"). Ne-am interesat, în continuare, de Anglia atât în perioada regilor anglo-saxoni, cât şi după cucerirea normandă din 1066, urmărindu-i istoria până în a doua jumătate a celui de-al XIII-lea veac, când a avut loc inversarea radicală a tendinţei de consolidare monarhică inaugurată de guvernarea lui Wilhelm Cuceritorul şi încheiată o dată cu domniile lui Ioan Fără Ţară şi Henric al III-lea (II. „Regatele anglo-saxone şi Anglia după cucerirea normandă, secolele VII-XIII"). Nu puteam, fireşte, omite instituţia vasalităţii, definitorie pentru relaţiile sociale din Evul Mediu (III. „Seniori şi vasali"), după cum, nu am fi putut ocoli nici problema, nu mai puţin crucială, a raporturilor dintre Imperiu şi papalitate, care constituie una dintre direcţiile de bază ale inteligibilităţii întregii epoci (IV. „Imperiul şi papalitatea, secolele X-XIV"). Bisericii romane şi evoluţiei ei până în secolul al XIII-lea i-am rezervat capitolul următor (V. „Biserica în Antichitatea târzie şi în Evul Mediu, secolele V-XIII"), prelungit, din punctul de vedere al unei expuneri logice, prin segmentul dedicat cruciadelor şi efectelor acestora asupra statutului evreilor, deveniţi, cu începere din secolul al XI-lea, o minoritate sistematic persecutată (VI. „Cruciadele şi evreii"). Disputei dintre *regnum* şi *sacerdotium* (termeni generici care desemnează, în Evul Mediu, prerogativele regelui sau ale împăratului şi puterea – mai exact: autoritatea – spirituală a Bisericii şi a clerului, în ansamblu) i-am rezervat capitolul al VII-lea („Disputa dintre *regnum* şi *sacerdotium*. Metafora corpului politic, secolele XI-XV"), ale cărui fragmente documentare fac parte, în majoritatea lor, din bogata literatură polemică produsă, începând cu finele secolului al XIII-lea, de partizanii celor două puteri, pentru a le justifica întâietatea. Metafora corpului a reprezentat, în acest context, un argument analogic cu numeroase ocurenţe, ceea ce ne-a determinat să-i acordăm, cum se va vedea, o atenţie specială, prin selectarea acelor excerpte care o privesc. Geneza vieţii urbane şi a universităţilor trebuia, în mod firesc, să-şi găsească locul într-o asemenea culegere documentară, fiind vorba de două fenomene cu un impact decisiv asupra civilizaţiei medievale în perioada ei cea mai dezvoltată (VIII. „Oraşul şi universităţile"). La fel, nu puteam lăsa de o parte nici evocarea – fie şi sumară – a unor atitudini, comportamente şi sensibilităţi colective specifice acestei epoci, al căror rost este, ori de câte ori suntem confruntaţi cu ele, să ne amintească de alteritatea ireductibilă ce caracterizează medievalitatea în raport cu sistemul de valori al modernităţii. Acestor aspecte le-am rezervat penultimul capitol al volumului (IX. „Atitudini, conduite şi sensibilităţi colective"), căruia îi urmează o serie documentară consacrată reformei luterane şi impactului ei european (X. „Reforma, secolul al XVI-lea") – eveniment inaugural, între multe altele, al epocii moderne.

„Traseul" pe care l-am conturat, astfel, în istoria medievală a Europei de Apus este, desigur, doar unul dintre multe altele, la fel de posibile ca şi acesta. Tot atât de adevărat este şi faptul că selecţia documentelor susceptibile, după criteriul relevanţei, de a fi incluse în fiecare capitol ar fi putut fi nu doar mai bogată, dar – cel puţin în parte – chiar diferită de cea prezentată. Aceste lucruri se pot, bineînţeles, discuta, dar ele vor deveni mai limpezi, dacă vom spune că reperele care ne-au orientat de fiecare dată alegerea au fost dictate, în egală măsură, de însemnătatea faptului istoric ce trebuia consemnat şi de scopurile propriei noastre activităţi (didactice şi de cercetare) în domeniul istoriei medievale. Altfel spus, sumarul prezentului volum s-a constituit în funcţie de anumite necesităţi precise şi personale, dar a urmărit să respecte şi cerinţele cognitive generale, proprii studierii acestei epoci.

După cum am spus, am selectat textele incluse în volum din ediţiile de documente medievale care ne-au fost accesibile. În câteva cazuri, acolo unde aceste ediţii nu ne-au fost la îndemână, iar documentele pe care doream să le redăm ni se păreau importante (bunăoară, decretele lui Inocenţiu al III-lea), am folosit o versiune aflată pe Internet, indicând, la sfârşit,

adresa sau sursa exactă (cum am procedat, de altfel, şi cu celelalte texte). În preambulul fiecărui document tradus, am inserat câte o prezentare menită nu numai să indice contextul istoric şi istoriografic al documentului respectiv, ci şi să ofere unele date despre autor sau despre evenimentul la care se referă. Aceste note introductive sunt – se va vedea – de dimensiuni variabile : am socotit că ele trebuie să fie mai ample acolo unde e vorba de scrieri sau de autori mai puţin familiari celor cărora urma să ne adresăm, ori de evenimente (fenomene, procese) a căror însemnătate merita subliniată ; le-am redus, în schimb, la minimum pe cele referitoare la evenimente (precum reforma luterană) prea cunoscute pentru a mai necesita precizări suplimentare. Marea majoritate a prezentărilor pe care le-am elaborat fac trimitere şi la sursele bibliografice în funcţie de care au fost întocmite. Acolo unde aceste prezentări sunt foarte scurte şi doar de circumstanţă (întrucât documentele pe care le precedă se referă la lucruri relativ bine ştiute sau se corelează cu alte texte din volum), aceste trimiteri ni s-au părut de prisos.

Intervenţiile noastre explicative în textul documentelor, precum şi referinţele bibliografice ataşate, după caz, fiecărei prezentări se regăsesc între paranteze drepte, ca note, la sfârşitul fiecărei părţi. Cu excepţia prezentei „note asupra ediţiei", notele infrapaginale, acolo unde există, aparţin editorilor englezi sau francezi (spre a nu încărca inutil traducerea, le-am păstrat doar pe cele cu adevărat importante pentru înţelegerea conţinutului documentului respectiv). Am anexat, la sfârşitul volumului, o listă completă cu toate ediţiile de izvoare pe care le-am folosit, precum şi cu literatura secundară consultată. Chiar dacă am folosit aceeaşi sursă bibliografică în capitole diferite, am dat, de fiecare dată, referinţa ei completă (titlul, locul, anul apariţiei etc.), din dorinţa de a uşura lectura cititorilor.

Cele mai multe dintre traducerile din limba engleză şi franceză a documentelor conţinute în prezentul volum ne aparţine. Câteva dintre aceste traduceri au fost elaborate, ca versiuni preliminare, de lucru, de către studenţii cu care am colaborat, de-a lungul timpului, în cadrul cursurilor şi seminariilor noastre de istorie medievală europeană[2], dar ele au fost atent verificate şi, de regulă, reelaborate şi completate, înainte de a fi inserate în carte.

Nu ne mai rămâne decât să sperăm că modesta noastră contribuţie, care vede acum lumina tiparului, va sluji unei mai bune cunoaşteri a Evului Mediu, întreţinând, în acelaşi timp, curiozitatea şi interesul faţă de o epocă a cărei însemnătate, pentru mai buna înţelegere a timpurilor pe care le trăim, rămâne, mereu, intactă.

Alexandru-Florin Platon
Laurenţiu Rădvan

---

2. Iată numele lor, pe care le consemnăm aici împreună cu întreaga noastră gratitudine : Cristina Abălaşei, Alina Afloarei, Irina Apostol, Cătălina Bujdei, Liviu Cărare, Paul Ciocoiu, Răzvan Cozma, Simona Crihan, Oana Croitoru, Claudia Enache-Furtună, Carmen Eni, Ana Monica Herţanu, Alina Herţescu, Yolanda Mărculescu, Iulia-Alina Proca, Iulian Pruteanu, Francisca Purice, Alexandru Suharoschi.

I

Regatul Franc şi Imperiul Carolingian
(secolele V-X)

Grigore din Tours despre creştinarea lui Clovis

Grigore din Tours (al cărui nume original era Georgius Florentius) s-a născut în 538 sau 539, la Augustonemetum, în Aquitania, şi a murit în jurul anilor 594-595, la Tours, în Neustria. A fost episcop în Tours (din 573 până la moarte) şi a scris Istoria francilor *(intitulată, de fapt,* Decem Libri Historiarum*)*[1]*, sursă foarte importantă pentru cunoaşterea istoriei regatului franc merovingian din secolul al VI-lea. De asemenea, a mai scris o carte despre vieţile Sfinţilor Părinţi, şapte cărţi despre miracole, precum şi un comentariu al Psalmilor. Cartea a II-a a* Istoriei *sale este dedicată lui Clovis (481-511) –* „noul Constantin"–, *căruia i se datorează creştinarea francilor (496-498)*[2].

[27.] [...] După ce se întâmplară acestea, Childeric muri, şi fiul său, Clovis, îi luă locul. În cel de-al cincilea an al domniei sale, Siagrius, regele romanilor, fiu al lui Egidius, îşi avea reşedinţa în oraşul Soissons, în care odată domnise Egidius. Deoarece stăpânise acel regat în trecut, Clovis, împreună cu Ragnachar, o rudă, porni împotriva lui cerându-i să pregătească un câmp de luptă. Iar Siagrius nu încercă să tragă de timp şi nici nu îi fu frică să se împotrivească. Şi astfel ei se luptară unul împotriva altuia, iar Siagrius, văzându-şi oastea zdrobită, întoarse spatele şi fugi degrabă la regele Alaric, la Toulouse. Clovis îi ceru lui Alaric să i-l trimită înapoi, altfel, trebuia să ştie că pornea cu război împotrivă-i. Lui Alaric îi fu teamă să nu stârnească mânia francilor din pricina lui Siagrius şi, pentru că era în firea goţilor să se îngrozească, îl dădu pe Siagrius, în lanţuri, trimişilor lui Clovis. Iar Clovis îl primi şi porunci să fie păzit, iar când luă regatul acestuia, porunci să fie executat pe ascuns.

În acea vreme, multe biserici erau jefuite de oastea lui Clovis, deoarece el încă mai era pradă rătăcirii păgâne. De la o biserică, împreună cu odoarele pentru slujbă, oastea sa luase un vas de o minunată mărime şi frumuseţe. Episcopul bisericii trimise soli la rege cerându-i să-i fie înapoiat măcar vasul, dacă nu putea redobândi şi restul sfintelor odoare. Auzind acestea, regele îi spuse solului: „Urmează-ne până la Soissons, căci tot ce a fost luat va fi împărţit acolo şi, dacă sorţii îmi vor încredinţa mie acel vas, voi face ceea ce-mi cere preotul". Apoi, când el ajunse la Soissons şi toată prada fu aşezată la mijloc, vorbind despre vasul mai sus pomenit, regele spuse: „Vă cer vouă, viteji luptători, să nu pregetaţi a-mi da mie acel vas, pe deasupra părţii ce mi se cuvine". Drept răspuns la cuvântul regelui, cei cu mai multă minte ziseră: „Slăvite rege, tot ce se vede este al tău, iar noi înşine suntem supuşii tăi. Acum, fă ce ţi se pare cuvenit, căci nimeni nu se poate împotrivi puterii tale". Când spuseră acestea, un tovarăş [de-al lor], nesăbuit, pizmaş şi nestăpânit, îşi ridică toporul de luptă şi lovi vasul, strigând cu voce puternică: „Nu vei lua nimic de aici, decât partea pe care ţi-au rânduit-o sorţii". Auzind acestea, cu toţii rămaseră uimiţi, dar regele, îngrijindu-şi rana adâncă din suflet, îndură cu răbdare jignirea şi, luând vasul, îl dădu trimisului bisericii. La sfârşitul acelui an, ca să arate

strălucirea armelor, porunci ca întreaga oaste să se adune pe câmpul lui Marte, cu toate armurile. Şi, în timp ce îi cerceta [pe oşteni] cu grijă, ajunse la cel care lovise vasul şi îi spuse: „Nimeni nu are armura atât de neîngrijită ca a ta; nici suliţa, nici sabia şi nici toporul nu sunt în bună stare". Apucându-i toporul, îl aruncă la pământ, iar când celălalt se aplecă să-l ridice, regele îşi înălţă braţele şi îşi înfipse toporul în capul bărbatului: „Aceasta – spuse el – pentru ce ai făcut cu vasul, la Soissons". După moartea acelui om, [regele] porunci oştirii să plece, stârnind o mare înfricoşare pentru această faptă. Regele purtă multe bătălii şi câştigă multe izbânzi. În al zecelea an al domniei sale a purtat război cu turingii, pe care îi aduse sub stăpânirea sa.

[28.] Rege al burgunzilor era Gundevech, din familia regelui Athanaric, prigonitorul despre care am vorbit şi mai înainte. El avea patru fii: Gundobad, Godegisel, Chilperic şi Godomar. Gundobad l-a omorât cu sabia pe Chilperic, fratele său, şi i-a înecat soţia în apă cu o piatră legată de gât. Pe cele două fiice le-a condamnat la exil; pe cea mai mare dintre ele, care a devenit călugăriţă, o chema Chrona, iar pe cea mai mică, Clotilda. Şi cum Clovis trimitea des solii în Burgundia, trimişii săi o întâlniră pe fecioara Clotilda. Când văzură că e binecrescută şi înţeleaptă, şi când aflară că era din familia regelui [Gundobad] i-au spus regelui Clovis, iar acesta, fără întârziere, trimise o solie la Gundobad, cerând-o în căsătorie. Lui Gundobad îi fu frică să refuze şi o dădu solilor, iar ei luară fata şi o duseră degrabă regelui. Regele se bucură când o văzu şi se căsători cu ea, chiar dacă avea deja un fiu, pe nume Theodoric, făcut cu o concubină.

[29.] Cu regina Clotilda a avut un fiu şi, fiindcă ea voia să-l boteze creştineşte, se străduia fără încetare să-l convingă pe bărbatul ei, spunându-i:

> Zeii pe care-i cinsteşti sunt nimic şi nu vor fi în stare să se ajute, nici pe ei, nici pe altcineva. Căci ei sunt sculptaţi în piatră, lemn sau metal. Iar numele pe care voi le-aţi dat sunt nume de oameni, şi nu de zei, precum Saturn, despre care se spune că a fugit îngrozit, alungat fiind din regat de fiul său; sau Jupiter însuşi, josnicul făptaş al tuturor crimelor ruşinoase, comiţând incest cu bărbaţii, bătându-şi joc de femeile înrudite cu el, nefiind în stare să se abţină de la a profita de propria-i soră, după cum chiar ea însăşi spune: *Jovisque et soror et conjunx*. Ce ar putea să facă Marte sau Mercur? Ei sunt înzestraţi mai degrabă cu puteri magice, decât cu puterile numelui divin. Ar trebui mai degrabă venerat Cel care a creat prin cuvântul Său cerul şi pământul, apa şi tot ceea ce, din nimic, a prins viaţă în ele, Cel care a făcut ca soarele să strălucească şi a împodobit cerul cu stele, Cel care a umplut apele cu târâtoare, pământul cu fiinţe vii şi cerul cu creaturi care zboară, Cel la a cărui încuviinţare, pământul e acoperit de recolte, copacii cu fructe, viţa-de-vie cu struguri, Cel a cărui mână a creat omenirea şi prin a cărui dărnicie toată această creaţie slujeşte şi îl ajută pe omul pe care El l-a zămislit după asemănarea Sa.

Dar, deşi regina spusese toate acestea, sufletul regelui nu a fost deloc îndreptat către credinţă. Iar el zise: „Toate lucrurile au fost create la porunca zeilor noştri şi este limpede că Dumnezeul tău nu are nici o putere ba chiar, ceea ce este neîndoielnic, s-a dovedit că el nu aparţine stirpei zeilor". Între timp, credincioasa regină şi-a pregătit fiul pentru botez; a poruncit ca biserica să fie împodobită cu draperii şi falduri, pentru ca, astfel, cel care nu putuse fi adus la credinţă prin puterea convingerii să fie îndemnat la ea prin această taină. Băiatul, pe care l-au numit Ingomer, muri după ce a fost botezat, purtând încă veşmintele albe în care fusese renăscut. Regele a fost foarte furios şi o învinui aspru pe regină, spunând[u-i]: „Dacă băiatul ar fi fost consacrat în numele zeilor

mei, cu siguranţă că ar fi trăit, dar aşa, fiindcă a fost botezat în numele Dumnezeului tău, nu a putut trăi nicicum". La acestea, regina răspunse: „I-am adus mulţumiri Atotputernicului Dumnezeu, Creatorul tuturor, care nu m-a judecat cu totul nevrednică, pentru că s-a milostivit să ia în regatul Său pe primul născut din pântecele meu. Sufletul meu nu e îndurerat de dorul lui, pentru că ştiu că, deşi a fost chemat din această lume în hainele de botez, el va fi hrănit cu chipul lui Dumnezeu".

După aceea, ea născu un alt fiu, pe care la botez îl numi Chlodomer; iar când acesta căzu bolnav, regele spuse: „Este cu neputinţă să nu i se întâmple ceea ce i s-a întâmplat şi fratelui său, căci fiind botezat în numele lui Hristos al tău, el va muri în curând". Dar, prin rugăciunile mamei sale şi din porunca Domnului, copilul se însănătoşi.

[30.] Regina nu a încetat a-l îndemna [pe rege] să-l recunoască pe adevăratul Dumnezeu şi să nu mai venereze idoli. Dar el cu nici un chip nu putu fi clintit, până când nu izbucni un război cu alamanii în care, de nevoie, trebui să mărturisească ceea ce, mai înainte, de voie, tăgăduise. Pe când cele două oştiri se înfruntau cu sălbăticie, s-a întâmplat să fie mult măcel şi oastea lui Clovis începu să fie ameninţată cu nimicirea. Văzând asta, el îşi ridică ochii spre cer şi, cu căinţă în inimă, izbucni în lacrimi, strigând:

> Isuse Hristoase, despre care Clotilda spune că eşti Fiul lui Dumnezeu cel viu, despre care se zice că dai ajutor celor la necaz şi dai victorie celor care nădăjduiesc în Tine, mă rog fierbinte pentru ajutorul Tău şi jur că, de vei voi să-mi oferi izbânda peste aceşti duşmani, voi cunoaşte puterea despre care ea spune că o au cei care cred în Tine, şi voi crede în Tine şi mă voi boteza în numele Tău. Căci i-am chemat pe zeii mei, dar am văzut că ei nu mă mai ajută; şi astfel cred că nu au nici o putere, de vreme ce nu-i ajută pe cei care le dau ascultare. Te chem acum pe Tine, vreau să cred în Tine, numai scapă-mă de potrivnicii mei.

Şi când spuse acestea, alamanii întoarseră spatele şi începură să se risipească în fugă. Iar când văzură că regele lor a fost ucis, se supuseră stăpânirii lui Clovis, spunând: „Să nu mai piară şi alţi oameni; acum suntem ai tăi". Iar el opri lupta şi, după ce îşi îmbărbătă oamenii, se retrase în pace şi îi spuse reginei cum reuşise să fie vrednic de victorie, invocând numele lui Hristos. Acestea s-au întâmplat în al cincisprezecelea an al domniei sale.

[31.] Atunci, regina, îndemnându-l să-i înfăţişeze regelui cuvântul mântuirii, îi ceru Sfântului Remigius, episcop de Reims, să-l cheme în taină pe Clovis. Şi episcopul trimise după el în taină şi începu să-l îndemne să creadă în adevăratul Dumnezeu, Creatorul cerului şi al pământului, şi să înceteze de a venera idolii, care nu s-ar putea ajuta nici pe ei înşişi, nici pe nimeni altcineva. Dar regele spuse: „Te ascult cu bucurie, preasfinte părinte, dar mai rămâne un lucru: supuşii care mă urmează nu se vor îndura să-şi lase zeii; dar eu mă voi duce să le vorbesc, potrivit celor zise de tine". Se întâlni cu tovarăşii săi, dar, înainte de a putea vorbi, puterea lui Dumnezeu i-a luat-o înainte şi toată lumea începu să strige: „O, piosul nostru rege, îi renegăm pe zeii noştri muritori şi suntem gata să-l urmăm pe nemuritorul Dumnezeu despre care predică Remigius". Această veste îi fu dată episcopului, care se bucură nespus, poruncindu-le să pregătească cristelniţa pentru botez. Pieţele au fost acoperite cu baldachine tapiţate, bisericile au fost împodobite cu draperii albe, locul de botez a fost pregătit, tămâia împrăştiată, lumânările parfumate ardeau strălucitor, iar întregul altar era plin de o divină mireasmă. Şi Dumnezeu dădu har celor care stăteau în preajmă, încât aceştia au crezut că se află printre miresmele paradisului. Şi regele fu cel dintâi care ceru să fie botezat de episcop. Un alt Constantin

merse către cristelniţa botezului pentru a se vindeca de lepră şi pentru a spăla cu apă proaspătă păcătoasele pete pe care le avea de când se născuse. Iar când intră să fie botezat, Sfântul lui Dumnezeu începu să spună un cuvânt dinainte pregătit: „Pleacă-ţi capul, sicambrule, venerează ce ai ars, arde ce ai venerat". Sfântul episcop Remigius era un om de o admirabilă înţelepciune, fiind cu deosebire pregătit în studiul retoricii şi de o asemenea neîntrecută sfinţenie, încât egala minunile lui Silvestru. Căci se afla acolo o carte despre viaţa lui, în care se spunea că el înviase un mort. Astfel, regele îşi mărturisi credinţa în Atotputernicul Dumnezeu şi în Sfânta Treime, fiind botezat în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh, şi uns cu mir în semnul crucii lui Hristos. Mai mult de trei mii dintre oştenii săi au fost botezaţi. Sora sa, Albofled, a fost şi ea botezată şi, nu după mult timp, plecă la Domnul. Şi pe când regele o jelea, Sfinţitul Remigius îi trimise o scrisoare de alinare care începea astfel: „Mă întristează nespus de mult pricina pentru care jeleşti, anume că sora ta, Albofled, de bună amintire, a trecut în nefiinţă. Dar te pot alina că strămutarea ei din această lume s-a petrecut în aşa chip, încât nu ar trebui s-o jelim, ci s-o pizmuim". O altă soră, pe nume Lanthechild, după ce căzuse în erezia arienilor, s-a convertit şi a mărturisit că Fiul şi Sfântul Duh erau aidoma cu Tatăl şi astfel a fost miruită. [...]

[43.] După toate acestea, el muri la Paris şi fu înmormântat în biserica Sfinţilor Apostoli, pe care o construise împreună cu regina sa, Clotilda. S-a strămutat dincolo la cinci ani după bătălia de la Vouillé; şi toate zilele domniei sale au fost treizeci de ani, iar vârsta sa era de patruzeci şi cinci. De la moartea Sfântului Martin şi până la cea a regelui Clovis, care s-a petrecut în al unsprezecelea an al episcopatului lui Licinius, episcop de Tours, au trecut o sută doisprezece ani. După moartea soţului ei, regina Clotilda a venit la Tours şi a slujit în biserica Sfântului Martin şi, mergând rareori la Paris, a locuit acolo tot restul zilelor ei, în cea mai mare castitate şi bunătate.

(Gregory Bishop of Tours, *History of the Franks*, selections, translated with notes by Ernest Brehaut, Columbia University Press, New York, 1916, pp. 36-41, 50)

Legea salică
- fragmente -

Legea salică *(numită astfel deoarece aparține ramurii saliene a francilor) se numără, indiscutabil, printre cele mai cunoscute coduri de legi, care au transcris, cu începere din secolul al V-lea d.Hr., cutumele cu caracter juridic, specifice triburilor germanice. Redactat în latină, în mai multe etape, acest codex datează, potrivit unei interpretări curente, din perioada de început a domniei lui Clovis. Versiunii celei mai vechi, care număra 44 de articole, i s-au mai adăugat, în timpul lui Childebert I (511-558) și Childebert al II-lea (575-595), și alte titluri, ultimele completări fiind făcute în perioada carolingiană. O ipoteză mai recentă situează varianta cea mai veche a legii în secolul al IV-lea : la origine, ea ar fi fost un regulament administrativ și militar, elaborat de unii generali germanici ai Imperiului (amintiți în prologul legii) pentru triburile francilor salieni, instalate în provincia Belgica secunda*[3].

*Prin datele – numeroase și foarte diverse – pe care ni le furnizează cu privire la o societate pentru care nu există decât foarte puține informații contemporane (*Istoria *lui Grigore din Tours reprezintă, sub acest aspect, o excepție), documentul are o valoare deosebită.*

Traducerea de față reproduce un fragment din ediția americană a Versiunii Sistematice *a* Lex Salica Karolina *(cunoscută sub numele de* Pactus legis salicae*) – o variantă revizuită a legii, datând din 802-803, care a reorganizat tematic legea originară, prin gruparea subiectelor asemănătoare. Urmând – și aici – precizările editoarei americane, să mai spunem că cifrele dintre croșete [ ] trimit la titlurile capitolelor din versiunea standard a* Lex Salica Karolina[4]*, titluri care – iar această precizare ne aparține –, numerotate diferit, apar și în varianta cea mai veche a legii (în forma : [Pactus...], de după titlul fiecărui capitol). Pentru a nu încărca inutil prezenta traducere, am omis notele din versiunea editoarei americane.*

[Prolog][5]

1. Întregul popor franc[6], instituit prin puterea Domnului, este vânjos în brațe, chibzuit la sfat, tare în păstrarea păcii, curat la trup, ales la înfățișare, viteaz, iute și cumpătat. De curând convertiți la credința catolică, francii sunt nesupuși ereziei, respingând, cu ajutorul Domnului, riturile barbare și păstrând credința ; potrivit obiceiurilor lor, ei caută cheia înțelepciunii și doresc dreptatea.

2. Cei ce erau conducători în acea vreme au proclamat Legea salică în prezența notabililor (*proceres*) propriului lor popor, și anume, Wisogaste, Salegaste și Widogaste, Arogaste, Bedogaste și Virovade, care erau din locurile numite Salechamne, Bodecamne și Widocamne.

3. Atunci când a fost pe placul Domnului, Clovis, regele francilor, mândru, frumos şi vestit, a primit mai întâi botezul catolic, iar apoi, nobilii regi Clovis, Childebert şi Chlotar au schimbat lămurind ceea ce părea mai puţin potrivit în pact[7].

4. Cel ce îi preţuieşte pe franci să trăiască după decretul de faţă. Fie ca Hristos să le apere [francilor] regatul, să le dea conducători, să-i umple cu lumina graţiei sale, să le apere oştirea şi să le dea pavăza credinţei. Fie ca Isus Hristos, stăpânul stăpânilor, să le dăruiască cu dragostea sa milostivă bucuriile păcii şi vremuri de fericire. Pentru că acesta este poporul care, deşi mic la număr, este mare în putere. În bătălie, [acest neam] şi-a scuturat de pe grumaz puternicul şi foarte asprul jug al romanilor. Şi, după ce s-au botezat, francii au împodobit cu aur şi pietre preţioase trupurile binecuvântaţilor martiri, pe care romanii îi mutilaseră prin foc ori sabie, sau îi aruncaseră fiarelor pentru a fi sfâşiaţi.

5. A fost pe placul francilor şi s-a convenit între ei şi notabilii lor ca, pentru păstrarea păcii, să se prevină cu grijă orice agravare a certurilor dintre ei. Şi, de vreme ce neamul lor era, în temeiul vigorii braţelor sale, mai presus decât alte neamuri aşezate lângă el, a trebuit să încerce, prin autoritatea sa legală, să pună capăt şi actelor criminale.

6. Şi astfel, dintre mulţi [alţii], au fost aleşi aceşti patru bărbaţi, Wisogaste, Arogaste, Salegaste şi Widogaste, care, în trei adunări de judecată (*mallos*), dezbătând cu grijă originea tuturor cazurilor, [pentru a hotărî cum] să fie rezolvate, au proclamat în ce chip urma să se facă dreptate.

Cartea Legii salice

I [I]

Privitor la chemarea la judecată [*Pactus* I]

1. Dacă cineva [care este] chemat la judecată potrivit legilor regelui nu vine, [şi] dacă nu-l reţine un motiv legiuit (*sunnis*), va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*[8]).

2. Dacă acel om care a chemat cealaltă persoană nu vine el însuşi şi [dacă] nici un motiv legiuit nu-l reţine, el trebuie, de asemenea, să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*) omului pe care l-a chemat.

3. De asemenea, cel care cheamă [la judecată] pe alt om trebuie să meargă cu martori la casa lui şi să-l cheme în acest chip sau să-l acuze în faţa soţiei lui [sau a oricui din familie], astfel încât el să-i facă cunoscut celuilalt în ce chip a fost chemat.

4. Dacă un om este ocupat cu o însărcinare din partea regelui, el nu poate fi chemat la judecată.

5. Dar dacă el se află în acea regiune pentru treburile lui proprii, poate fi chemat, cum s-a spus mai sus.

II [LIX]

Privitor la cel ce refuză să vină la judecată [*Pactus* LVI]

Dacă un om nu poate veni la judecată şi refuză să îndeplinească ceea ce s-a hotărât împotriva lui de către rachimburgi[9], dacă nu va oferi un zălog care să garanteze atât răscumpărarea, cât şi altă amendă legiuită (*de ulla lege*), atunci el trebuie chemat în faţa regelui.

Acolo să fie doisprezece martori, care să depună, fiecare în parte, mărturie sub jurământ [precum] că erau de faţă când rachimburgii au făcut judecata.

La fel, alţi trei să jure că erau de faţă în ziua aceea, când rachimburgii au făcut judecata - de care el [acuzatul] trebuie să se dezvinovăţească, fie prin proba apei clocotite (*aeneum*), fie prin răscumpărare - şi că au trecut patruzeci de zile de la ziua hotărâtă pentru a doua înfăţişare la judecată şi [să jure] că el nu va izgoni totuşi legea[10].

Apoi, în răstimp de paisprezece zile, acuzatul trebuie chemat în faţa regelui, iar cei trei să depună mărturie sub jurământ că ei l-au chemat. Şi apoi, dacă el nu va veni, nouă martori sub jurământ vor spune că toate aceste lucruri sunt adevărate, cum am arătat mai sus. Şi încă o zi de judecată să fie sorocită din nou pentru el, iar în ziua sorocită, să aibă martori. Şi dacă cel care l-a chemat la judecată îndeplineşte toate aceste lucruri, iar cel care a fost chemat nici nu va veni la judecată, nici nu-i va face dreptate, atunci regele, în faţa căruia a fost chemat, va decreta că acela este în afara protecţiei sale (*extra sermonem suum*) şi, astfel, omul vinovat şi toate proprietăţile sale vor merge la fisc sau la oricine doreşte fiscul să le dea. Şi oricine îi dă pâine sau îl găzduieşte, chiar dacă este propria sa soţie, va fi ţinut prin lege să plătească o amendă de şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*), până când el se va fi răscumpărat pentru toate acele lucruri care i-au fost impuse după lege.

III [LIII]

Privitor la cel care cere pe nedrept unui comite[11] (*grafio*) să ia proprietatea altuia [*Pactus* LI]

1. Dacă cineva cere unui comite să [îi] ia pe nedrept proprietatea altuia înainte ca acela să fi fost chemat, după lege, la judecată, ca un potrivnic, va trebui să plătească o amendă de opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

2. Dacă, cerându-i-se [acest lucru] comitele crede că este contrar legii să [îi] ia mai mult decât datoria, acela trebuie să se răscumpere pe sine însuşi sau să se răscumpere cu viaţa.

IV [LX]

Privitor la acei rachimburgi care nu fac dreptate după lege [*Pactus* LVII]

1. Dacă sunt rachimburgi care participă la judecată când un caz este dezbătut între doi împricinaţi, să li se reamintească de către bărbatul care aduce pricina că ei trebuie să spună[12] Legea salică. Şi dacă ei nu vor să aplice această lege, atunci bărbatul care aduce pricina trebuie să le reamintească [acest lucru] a doua şi a treia oară.

Dar, dacă ei nu vor s-o aplice, atunci cel care aduce pricina trebuie să spună: „Vă chem să judecaţi între mine şi potrivnicul meu". Iar dacă şi atunci ei amână să aplice legea în ziua stabilită, fiecare dintre cei şapte va fi amendat cu o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*).

2. Şi dacă rachimburgii încă mai tărăgănează şi fie că nu vor spune legea, fie că nu vor plăti răscumpărarea de trei *solidi*, atunci fiecare dintre cei şapte va fi amendat în ziua stabilită [cu] şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

3. De asemenea, dacă ei vor fi dovediţi că au făcut dreptate împotriva legii, fiecare dintre cei şapte va fi amendat cu şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

4. Dar dacă rachimburgii fac dreptate, iar cel împotriva căruia ei au judecat nu vrea să accepte hotărârea, spunând că a fost judecat împotriva legii şi că nu voieşte s-o aprobe, el va fi amendat cu şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*) pentru fiecare dintre cei şapte rachimburgi.

V [XX]

Privitor la cel ce pârăşte pe nedrept regelui un om nevinovat sau care nu este de faţă [*Pactus* XVIII]

1. Dacă, pe nedrept, cineva acuză de vreun delict minor, în faţa regelui, pe un om nevinovat sau care nu se află de faţă, acela va fi amendat cu două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

2. Iar dacă el l-ar acuza pe nedrept pe un altul de o asemenea faptă, încât, dacă ar fi adevărată, acela ar urma să fie executat, cel care a făcut acuzaţia să fie amendat cu opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

VI [LVIII]

Privitor la arderea sau jefuirea bisericilor şi la asasinarea clericilor [*cf. Pactus* LXVb şi LV, 7]

1. Dacă cineva dă foc unei biserici sfinţite sau unui loc unde se află moaşte de sfinţi, sau [dacă] jefuieşte un lucru din altarul acelei biserici sau orice altceva dinăuntrul acelei biserici, va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

2. Dacă cineva dă foc unui altar sfânt (*basilicam sanctificatam*) unde sunt păstrate moaşte, cel care a făcut aceste lucruri va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*)[13].

3. Dacă cineva omoară un diacon, va trebui să plătească doisprezece mii de *denarii* (adică trei sute de *solidi*).

4. Dacă cineva omoară un presbiter, va trebui să plătească douăzeci şi patru de mii de *denarii* (adică şase sute de *solidi*).

VII [LVI]

Privitor la cel ce omoară un comite (*grafio*) [*Pactus* LIV]

1. Dacă cineva omoară un comite, va trebui să plătească douăzeci şi patru de mii de *denarii* (adică şase sute de *solidi*).

2. Dacă cineva omoară un sagibaron, care este un servitor al regelui (*puer regis*), va trebui să plătească doisprezece mii de *denarii* (adică trei sute de *solidi*).

3. Dacă cineva omoară un sagibaron care este un om liber [şi] s-a pus singur în funcţia unui sagibaron, va trebui să plătească douăzeci şi patru de mii de *denarii* (adică şase sute de *solidi*).

4. Nu trebuie să fie mai mult de trei sagibaroni în fiecare tribunal unde oamenii sunt obişnuiţi să se adune. Iar dacă o pricină a fost lămurită în faţa lor, potrivit legii, nu poate fi dusă înaintea comitelui.

VIII [LXVI]

Privitor la omul ucis [în timpul slujbei] la oaste [*Pactus* LXIII]

1. Dacă cineva ucide un om în timp ce [acela] este sub arme, va plăti de trei ori răscumpărarea pe care ar fi plătit-o [dacă l-ar fi ucis] acasă (*in patria*), dacă acel om nu face parte dintre fidelii[14] regelui (*ex truste regali*).

2. Dar dacă el [omul ucis] este unul dintre fidelii regelui, [cel care l-a ucis] va trebui să plătească [de trei ori] cât ar fi plătit acasă, adică şaptezeci şi două de mii de *denarii* (adică o mie opt sute de *solidi*).

IX [XVI]

Privitor la cel care atacă locuinţa (*villam*) [15] altuia [*Pactus* XLII]

1. Dacă cineva atacă locuinţa altuia (*villam*), el şi toţi cei acuzaţi că fac parte din banda lui (*contubernium*) vor trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

2. Dacă cineva atacă locuinţa altuia (*villam*) şi sparge uşi, omoară câini, loveşte oameni sau, umplându-şi carul, ia ceva [de acolo], va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*). Şi trebuie să înapoieze orice va fi luat de acolo.

3. Şi fiecare dintre cei acuzaţi că fac parte din banda lui (*contubernium*) va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

X [XVIII]

Privitor la incendiul provocat cu bună ştiinţă [*Pactus* XVI]

1. Dacă cineva pune foc casei altei persoane în timp ce oamenii dorm înăuntru, pe deasupra achitării pagubei făcute şi a unei plăţi pentru timpul cât ea [casa] nu a fost folosită va trebui să plătească celui care a avut casa două mii cinci sute de *denarii* (adică

şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate). Şi oricine era înăuntru şi a scăpat trebuie să-l aducă [pe incendiator] la judecată, iar acesta va plăti fiecăruia dintre ei o răscumpărare de două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate). Şi el [incendiatorul] trebuie să înapoieze orice vor fi pierdut ei acolo. Iar dacă cineva a ars înăuntru, cel care a pus focul va trebui să plătească rudelor mortului opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

2. Dacă cineva dă foc unui hambar (*spicarium*) sau unui grânar (*maholum*) cu grâne (*annona*) în el, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

3. Dacă cineva dă foc unei colibe (*sudem*) cu porci în ea sau unui grajd (*scuriam*) cu animale sau fân în el, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate), pe deasupra unei plăţi pentru paguba făcută şi a unei plăţi pentru timpul cât ele nu au fost folosite.

4. Dacă cineva taie (*capulaverit*) sau arde gardul viu (*concisam*) sau îngrăditura (*sepem*) altuia, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*), pe deasupra achitării pagubei făcute şi a unei plăţi pentru timpul cât ele nu au fost folosite.

XI [XLIII]

Privitor la uciderea oamenilor liberi [*Pactus* XLI]

1. Dacă un om liber ucide pe un franc sau pe oricare alt barbar care trăieşte după legea salică, va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

2. Dar dacă îl aruncă într-un puţ sau îl ţine sub apă [şi îl omoară], va trebui să plătească douăzeci şi patru de mii de *denarii* (adică şase sute de *solidi*).

3. Iar dacă îl bate [până îl omoară] cu bâte sau pietre (*allis*), sau [cu] orice altceva, sau îl arde, cel [care a făcut asta] va trebui să plătească douăzeci şi patru de mii de *denarii* (adică şase sute de *solidi*).

4. Dacă cineva ucide un om care face parte dintre oamenii de credinţă ai regelui *(in truste dominica est)*, va trebui să plătească douăzeci şi patru de mii de *denarii* (adică şase sute de *solidi*).

5. Dar dacă el îl aruncă [pe omul de credinţă al regelui] într-un puţ, sau îl ţine sub apă, sau îl bate până îl omoară cu pietre (*allis*) sau [cu] bâte, sau îl arde, va trebui să plătească şaptezeci şi două de mii de *denarii* (adică o mie opt sute de *solidi*).

6. Dacă cineva ucide un roman, care este tovarăş de masă al regelui (*convivam regis*), va trebui să plătească doisprezece mii de *denarii* (adică trei sute de *solidi*).

7. Dacă un roman, care este proprietar, adică are o proprietate a sa în regiunea unde locuieşte, va fi ucis, cel condamnat pentru a-l fi ucis trebuie să plătească patru mii de *denarii* (adică o sută de *solidi*).

8. Dacă cineva ucide un roman care plăteşte tribut, va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

9. Dacă cineva, la o răscruce de drumuri, găseşte un om fără mâini şi picioare, mutilat de duşmanii săi [şi îl omoară], va trebui să plătească patru mii de *denarii* (adică o sută de *solidi*).

10. Dacă cineva aruncă pe un om liber într-un puţ, sau în mare, sau într-o prăpastie unde el este [din această cauză] în pericol de moarte, iar cel care a fost aruncat, într-un fel sau altul scapă cu viaţă din acel pericol, cel care l-a aruncat va trebui să plătească patru mii de *denarii* (adică o sută de *solidi*).

11. De asemenea, dacă omul care a fost aruncat moare, trebuie plătit drept răscumpărare tot preţul[16] (*leode*) lui.

12. Şi, la fel, pentru fiecare persoană, el trebuie să dea o răscumpărare mai mare sau mai mică.

13. Dacă el scapă viu din prăpastie, cel [care l-a aruncat] trebuie să plătească drept răscumpărare jumătate din preţul (*leode*) pe care ar fi trebuit să-l plătească dacă l-ar fi ucis. Dar dacă el moare, fiecare trebuie să plătească după mărimea preţului său [*wergeld*].

14. Dacă cineva acuză pe un om liber că pricinuieşte ceva [rău] unui tovarăş al său şi, din cauza înştiinţării sau a minciunii sale, cel acuzat este ucis, dacă acuzaţia se dovedeşte falsă, cel [care a făcut acuzaţia] va plăti jumătate din preţul [*wergeld*] omului. Iar cel care a ucis trebuie să plătească răscumpărarea întreagă, după lege.

XII [XLIV]

Privitor la omuciderile făptuite de o bandă (*contubernium*) [*Pactus* XLII]

1. Dacă cineva, după ce şi-a adunat o bandă de însoţitori înarmaţi, atacă un om liber în casa lui şi îl ucide acolo, va trebui să plătească douăzeci şi patru de mii de *denarii* (adică şase sute de *solidi*).

2. Dar dacă omul care a fost ucis era un om de credinţă al regelui (*in truste dominica*), cel [care l-a ucis] va trebui să plătească şaptezeci şi două de mii de *denarii* (adică o mie opt sute de *solidi*).

3. Dar dacă cadavrul omului ucis are trei sau mai multe răni, cei trei care sunt acuzaţi şi, fiindcă au fost în acel grup de oameni, condamnaţi, vor fi obligaţi, fiecare în parte, să plătească în întregime suma de mai sus.

Şi alţi trei, din aceeaşi bandă, vor trebui, fiecare [în parte], să plătească trei mii şase sute de *denarii* (adică nouăzeci de *solidi*). Iar în al treilea rând, alţi trei din aceeaşi bandă vor trebui să plătească fiecare [câte] o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

4. Dacă, într-adevăr, un roman sau un om semiliber (*lidus*) a fost ucis de o asemenea bandă, vor trebui plătite drept răscumpărare jumătate din valorile de mai sus.

XIII [XLV]

Privitor la răscumpărarea ce trebuie plătită pentru omuciderea făptuită la un banchet [*Pactus* XLIII]

1. Dacă la o masă unde sunt cinci sau şase oameni, unul dintre aceştia este ucis, cei ce rămân trebuie fie să-l predea pe unul [dintre ei] pentru a fi osândit, fie, dacă nu, să plătească toţi răscumpărarea pentru cel mort. Această lege trebuie respectată în cazurile în care la banchet vin cel mult şapte oameni.

2. Dacă la acea masă sunt mai mult de şapte [inşi], nu toţi vor fi pedepsiţi ; trebuie să plătească răscumpărarea, potrivit legii, [doar] cei cărora li se atribuie crima.

3. Dacă cineva, care fie că face o călătorie, fie că stă pe un câmp, a fost ucis în afara casei sale de o bandă de însoţitori înarmaţi (*contubernium*) şi a primit trei sau mai multe lovituri, trei oameni din acea bandă, cei care au fost condamnaţi, vor plăti, fiecare [în parte], răscumpărarea pentru moartea acelui om, iar alţi trei, din acelaşi grup, vor trebui să plătească [drept] răscumpărare câte o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*). Şi încă alţi trei, din aceeaşi bandă, vor trebui să plătească [fiecare] câte şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

XIV [LXV]

Privitor la răscumpărarea pentru omucidere [*Pactus* LXII]

1. Dacă un tată este ucis, copiii să aibă dreptul să strângă, pentru el [adică în contul celui ucis] jumătate din răscumpărare, iar cealaltă jumătate să fie împărţită între cele mai apropiate rude din neamul tatălui său şi din neamul mamei sale.

2. Iar dacă nu există nici un neam apropiat, atât din partea maternă, cât şi din cea paternă, acea parte [a răscumpărării] va merge la fisc sau la cel căruia i-o va da fiscul.

XV [XIX]

Privitor la răni [*Pactus* XVII]

1. Dacă cineva încearcă să ucidă pe altcineva [cu orice fel de armă] şi lovitura dă greş, sau dacă încearcă să-l străpungă cu o săgeată otrăvită şi lovitura dă greş, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

2. Dacă cineva îl loveşte atât de tare pe un om în cap, încât acesta sângerează, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

3. Dacă cineva îl loveşte pe un om în cap, în aşa fel încât îi scoate afară cele trei oase, va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

4. Dacă cineva îl loveşte pe un om în cap, în aşa fel încât i se vede creierul, iar cele trei oase de deasupra creierului ies afară, va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

5. Dacă lovitura pătrunde printre coaste la organele interne (*interanea*), cel [care loveşte] va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

6. Dacă rana continuă să sângereze, iar [victima] nu se însănătoşeşte, cel [care a lovit] va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate), în plus faţă de preţul [datorat] pentru oblojirea rănii (*medicatura*), care este trei sute şaizeci de *denarii* (adică nouă *solidi*).

7. Dacă un om liber loveşte cu pumnul un alt om liber, fără ca acestuia să-i curgă sânge, pentru fiecare lovitură până la trei va trebui să plătească o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*).

8. Dar dacă va curge sânge, el să se răscumpere cu valoarea pe care ar plăti-o dacă l-ar fi rănit pe celălalt cu o armă de fier, adică [prin] şase sute de *denarii* (cincisprezece *solidi*).

9. Dacă cineva loveşte pe un altul [de trei ori] cu mâna închisă, cu pumnul adică, va plăti trei sute şaizeci de *denarii* (adică nouă *solidi*) ; el trebuie să plătească trei *solidi* pentru fiecare lovitură cu pumnul.

10. Dacă cineva, pe drum, caută cuiva pricină şi încearcă să-l jefuiască, dar acela scapă cu fuga, [atacatorul] va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

11. Dar dacă îl prinde şi îl jefuieşte, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

XVI [XXXI]

Privitor la vătămări [*Pactus* XXIX]

1. Dacă cineva îi taie altuia mâna sau piciorul, sau îi scoate un ochi, sau îi taie urechea ori nasul, va trebui să plătească patru mii de *denarii* (adică o sută de *solidi*).

2. Dar dacă mâna tăiată rămâne atârnând, [făptaşul] va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

3. Dacă mâna însăşi este străpunsă, [cel care a lovit] va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

4. Dacă cineva taie [cuiva] degetul mare de la mână, sau degetul mare de la picior, el va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

5. Dar dacă degetul mare de la mână, sau degetul mare de la picior rămân atârnând, [cel care a lovit] va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

6. Dacă el îi taie al doilea deget [arătătorul], folosit pentru a slobozi o săgeată din arc, va trebui să plătească o mie patru sute de *denarii* (adică treizeci şi cinci de *solidi*).

7. Dacă cineva taie [cuiva] următoarele trei degete deodată, dintr-o singură lovitură, va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

8. Dacă cineva taie [altcuiva] degetul mijlociu, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

9. Dacă cineva taie [altcuiva] al patrulea deget, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

10. Dacă el taie [cuiva] degetul mic, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

11. Dacă cineva taie piciorul altuia, iar [piciorul] rămâne atârnând, va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

12. Dar dacă piciorul este tăiat de tot, [făptaşul] va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

13. Dacă cineva scoate altcuiva ochiul, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

14. Dacă el taie cuiva nasul, va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

15. Dacă el taie cuiva urechea, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

16. Dacă cineva taie limba unui om, astfel încât acel om nu [mai] poate vorbi, va trebui să plătească patru mii de *denarii* (adică o sută de *solidi*).

17. Dacă [lovindu-l] îi scoate un dinte, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

18. Dacă un om liber îl castrează pe un alt om liber, sau îi face o tăietură în penis, astfel încât îl lasă neputincios, va trebui să plătească patru mii de *denarii* (adică o sută de *solidi*).

19. Dar dacă i-l taie de tot, va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

XVII [LXI]

Privitor la *chrenechruda* (adică la implicarea rudelor în plata unei răscumpărări pentru omucidere) [*Pactus* LVIII]

1. Dacă cineva a ucis un om şi în proprietatea sa deplină nu are îndeajuns pentru a plăti întreaga judecată (*legem tota*), să aducă doisprezece jurători care îi vor întări jurământul că nu are mai multă avere, deasupra sau dedesubtul pământului, decât aceea pe care a dat-o deja.

2. După aceea, trebuie să intre în casă, să adune în pumn pământ din cele patru colţuri, să se aşeze în prag (*durpilo*), adică la uşa de intrare şi, cu faţa către casă (*intus captare*), să arunce pământul peste umăr cu mâna dreaptă spre cel care îi este cea mai apropiată rudă.

Dacă tatăl, mama sau fratele său au plătit [o parte din amendă], atunci el trebuie să arunce pământul spre sora mamei sale şi spre copiii ei, adică spre cei trei dinspre neamul matern care [îi] sunt cei mai apropiaţi.

Şi, după aceea, fără cămaşă şi în picioarele goale, el trebuie să sară gardul său (*supra sepem*), cu un băţ în mână, iar cei trei [dinspre partea maternă] vor plăti jumătate din valoarea răscumpărării sau valoarea judecăţii ; [cealaltă jumătate va fi plătită] de ceilalţi [trei], care sunt dinspre partea tatălui.

Dar dacă vreunul dintre aceştia este sărac şi nu are cu ce să-şi plătească întreaga parte, trebuie să i se arunce iarăşi *chrenechruda* celui care, dintre ei, are mai mult. Cel care este sărac trebuie să arunce [pământul], iar cel [care îl primeşte] va plăti întreaga judecată. Şi dacă acesta [din urmă] nu are cu ce plăti întreaga judecată (*totam legem*), atunci cel care îl are ca om de credinţă (*in fide*) [adică protectorul său] trebuie să facă [în aşa fel încât] cel care a făptuit omorul să fie prezent la patru judecăţi (*mallos*). Şi dacă el [adică protectorul] nu doreşte să-l răscumpere [pe ucigaş] plătind pentru el, [ucigaşul] trebuie să-şi răscumpere [omorul] cu viaţa.

XVIII [XV]

Privitor la cel ce jefuieşte un om liber [*Pactus* XIV]

1. Dacă cineva, năpustindu-se asupra unui om liber, îl jefuieşte, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

2. Dacă un roman îl jefuieşte pe un franc, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

3. Dar dacă un franc îl jefuieşte pe un roman, va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

4. Dacă cineva, fără aprobarea regelui, îşi ia libertatea de a ataca un om care duce cu el poruncile regelui, sau dacă îndrăzneşte să-i aţină calea, va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

5. Dacă cineva, pe furiş, îl jefuieşte pe un om liber care doarme, va trebui să plătească patru mii de *denarii* (adică o sută de *solidi*), în plus faţă de restituirea obiectelor furate [sau a valorii lor] şi a plăţii pentru timpul în care folosinţa lor a fost pierdută.

XIX [XXXIV]

Privitor la cel care îl leagă fără motiv pe un om liber [*Pactus* XXXII]

1. Dacă, fără motiv, cineva îl leagă pe un om liber, va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

2. Dacă el îl duce pe omul legat în altă parte, va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

3. Dacă, fără motiv, un roman îl leagă pe un franc, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

4. Dacă un franc îl leagă pe un roman, fără motiv, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

5. Dacă cineva îl ia cu forţa de la comite (*grafioni*) pe un om legat fedeleş, [trebuie] să-şi răscumpere [în schimb] viaţa.

XX [XVII]

Privitor la cel ce jefuieşte un cadavru [*Pactus* LV]

1. Dacă cineva jefuieşte pe furiş un cadavru înainte de a fi aşezat în mormânt, va trebui să plătească patru mii de *denarii* (adică o sută de *solidi*).

2. Dacă cineva dezgroapă un cadavru şi îl jefuieşte, va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*). Şi, după aceea, rudele mortului trebuie să ceară unui judecător ca profanatorului să nu-i [mai] fie îngăduit să trăiască printre oameni; şi oricine îi dă ospeţie înainte ca făptuitorul să fi dat rudelor banii cuveniţi, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

3. Dacă cineva pune un cadavru deasupra altui [cadavru], fie într-o ladă de lemn (*noffo*), fie de piatră, care se numesc de obicei sarcofage, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

4. Dacă cineva distruge împrejmuirea de lemn (*aristatonem*) aflată deasupra unui cadavru, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

XXI [LVII]

Privitor la jefuirea cadavrelor [*Pactus* LV] [17]

1. Dacă cineva, pe furiş, jefuieşte trupul unui om mort înainte ca acesta să fi fost aşezat în pământ, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

2. Dacă cineva jefuieşte sau distruge un mormânt în care se află un mort, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

3. Dacă cineva distruge (*capulaverit*) împrejmuirea ridicată deasupra mortului, sau movila de pământ ori de piatră, clădită (*stapplus*), potrivit obiceiului strămoşilor noştri, pentru mort (*aut mundualem, quod est ea structura, sive selave, qui est ponticulus*), sau [dacă] jefuieşte cadavrul din mormânt, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*) pentru fiecare din aceste lucruri.

4. Dacă cineva pune un cadavru deasupra altuia într-un sarcofag de lemn (*noffo*) sau de piatră, va trebui să plătească o mie patru sute de *denarii* (adică treizeci şi cinci de *solidi*).

5. Dacă cineva a dezgropat sau jefuit un cadavru care se afla deja în mormânt, să fie în afara legii (*wargus*), adică să fie izgonit din acel ţinut cât timp vor vrea rudele mortului şi [tot] acele rude încuviinţează, de bună voie, ca lui să-i fie îngăduit să trăiască în acel ţinut. Şi oricine îi dă pâine sau ospeţie înainte de acest timp, chiar dacă este soţia lui, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

6. Dar dacă făptuitorul [acestei] nelegiuiri a făcut el însuşi acest lucru, sau [dacă] se dovedeşte că a tocmit un lefegiu să o facă, va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

7. Dacă cineva jefuieşte construcţia ridicată în forma unui altar deasupra unui mormânt, va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*), în plus faţă de plata pentru paguba pricinuită şi a plăţii pentru timpul cât folosinţa [acelui altar] a fost pierdută.

XXII [XXII]

Privitor la omul care atinge mâna sau braţul unei femei libere [*Pactus* XX]

1. Dacă un om liber atinge mâna sau degetul unei femei libere, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

2. Dacă îi atinge braţul, va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

3. Dacă îşi pune mâna peste cotul ei, va trebui să plătească o mie patru sute de *denarii* (adică treizeci şi cinci de *solidi*).

4. Dacă îi atinge sânii, va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

XXIII [XIV]

Privitor la oamenii liberi care răpesc femei [*Pactus* XIII]

1. Dacă trei oameni iau cu forţa o fată liberă din casa sau din odaia ei de lucru (*screuna*), fiecare dintre ei va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

2. De asemenea, fiecare dintre cei care li se vor fi alăturat celor trei va trebui să plătească două sute de *denarii* (adică cinci *solidi*).

3. Fiecare din cei care au venit cu săgeţi [adică înarmaţi] va trebui să plătească, în plus, o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*).

4. Dar numai răpitorul trebuie să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

5. Iar dacă fata care a fost târâtă afară era sub protecţia regelui, cel [care a răpit-o] va fi obligat să plătească drept amendă (*fredum*) două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

6. Dar dacă un servitor (*puer*) al regelui sau un om semiliber duce în altă parte, cu forţa, o femeie liberă, el va plăti cu viaţa.

7. Dacă o femeie liberă a urmat de bună voie pe oricare dintre aceşti oameni, ea îşi va pierde libertatea.

8. Oricine ia o femeie făgăduită altuia şi i se alătură în căsătorie va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

9. De asemenea, el va trebui să plătească celui căruia îi fusese făgăduită femeia şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

10. Cel care se năpusteşte asupra unei fete urmată de suita ei de nuntă (*dructe*), pe când este dusă la soţul ei şi, prin forţă, săvârşeşte cu ea adulter, va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

11. Dacă un om liber ia în căsătorie pe femeia altuia, care este sclavă, el însuşi i se va alătura în sclavie.

12. Dacă cineva ia nevasta altuia în timp ce soţul mai trăieşte, va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

13. Dacă cineva siluieşte cu forţa (*moechatus fuerit*) o fată liberă, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

14. Dacă cineva, cu consimţământul ei, se culcă pe furiş cu o fată liberă făgăduită [altuia], va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

15. Cel care i se alătură altei femei semilibere (*lidam*) în căsătorie va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

16. Cel care se uneşte în căsătorie incestuoasă cu sora sa, ori cu fiica fratelui său, ori cu o vară de alt grad, sau cu soţia fratelui său, ori a fratelui mamei sale va fi supus următoarei pedepse : va fi despărţit dintr-o asemenea legătură, iar dacă acel cuplu a avut copii, aceştia nu pot fi urmaşi legitimi, ci vor cădea în dizgraţie.

XXXI [LV]

Privitor la răscumpărarea mâinii unuia de la judecata[18] [*ordalia*] prin apă clocotită [*Pactus* LIII]

1. Dacă un om a fost osândit la judecata prin apă clocotită (*aeneum*) şi s-a convenit ca cel osândit să-şi poată răscumpăra mâna şi să aducă jurători (*iuratores*), iar dacă, în cazul în care ar fi fost osândit, ar fi trebuit să plătească o răscumpărare de şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*), [atunci] mâna lui să poată fi răscumpărată pentru o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*).

2. Dacă el a dat mai mult pentru a-şi răscumpăra mâna, amenda (*fredus*) să fie plătită comitelui ca şi cum ar fi fost osândit pentru o asemenea pricină [adică pentru un caz care implică o plată mai mare].

3. Dacă acesta este cazul, şi anume că, dacă ar fi osândit, ar plăti o mie patru sute de *denarii* (adică treizeci şi cinci de *solidi*), şi dacă s-a convenit ca el să-şi poată răscumpăra mâna şi să aducă jurători, [atunci] îşi poate răscumpăra mâna pentru nouă *solidi*.

4. Dar dacă el a dat mai mult, [suma] să fie plătită comitelui ca o amendă, ca şi cum ar fi fost osândit pentru o pricină [mai gravă].

5. Dar dacă există o vină mult mai gravă pentru care, dacă ar fi osândit, ar plăti o amendă de şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate şi dacă s-a convenit ca el să-şi răscumpere mâna, îşi poate răscumpăra mâna cu cincisprezece *solidi*.

6. Şi dacă el a dat mai mult, amenda să fie plătită comitelui ca şi cum ar fi fost osândit pentru o pricină [mai mare] ; această plată să fie egală cu valoarea *wergeld*-ului său.

7. Dacă cineva este acuzat [de o vină] care ar presupune plata *wergeld*-ului, iar el, dacă se convine [între părţi], este osândit la judecată [*ordalia*], îşi poate răscumpăra mâna [cu plata a treizeci de *solidi*].

8. Iar dacă el a dat mai mult, [suma] să fie plătită comitelui ca o amendă, ca şi cum ar fi fost osândit pentru o pricină [mai mare].

XXXII[XXI]

Privitor la filtrele magice sau la băuturile otrăvite [*Pactus* XIX]

1. Dacă cineva a dat altuia să bea o băutură din ierburi şi acela moare, [făptaşul] va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

2. Dar dacă ea [victima] bea şi nu moare, cel care a dat leacul va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

3. Dacă cineva a dat altuia o băutură magică sau l-a aşezat undeva legat fedeleş, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

4. Dacă cineva dă unei femei o băutură de ierburi (*herbas*) şi face în aşa fel încât ea să nu poată avea copii, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

XXXIII [XXVI]

Privitor la cei ce omoară băieţi sau fete, sau le taie părul [*Pactus* XXIV]

1. Dacă cineva omoară un băiat în vârstă de până la doisprezece ani, fie că are părul lung sau scurt, va trebui să plătească douăzeci şi patru de mii de *denarii* (adică şase sute de *solidi*).

2. Dacă cineva îi taie părul unui băiat cu plete[19], fără încuviinţarea rudelor lui, va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

3. Dacă el îi taie părul unei fete, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

4. Dacă cineva omoară o femeie însărcinată, va trebui să plătească douăzeci şi opt de mii de *denarii* (adică şapte sute de *solidi*).

5. Dacă cineva omoară un copil în pântecele mamei sale, sau un copil după nouă zile de la naştere şi înainte ca el să aibă un nume, va trebui să plătească patru mii de *denarii* (adică o sută de *solidi*).

6. Dacă cineva omoară o fată liberă înainte ca ea să ajungă la vârsta [la care poate] să aibă copii, va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

7. Dacă cineva omoară o femeie liberă după ce [ea] poate să aibă copii, va trebui să plătească douăzeci şi patru de mii de *denarii* (adică şase sute de *solidi*).

8. Dacă cineva omoară o femeie după ce ea nu mai poate avea copii, va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

9. Dacă un băiat mai mic de doisprezece ani săvârşeşte o fărădelege, nu-i va fi cerută [nici] o amendă.

XXXIV [LXIV]

Privitor la pământul deţinut ca alodiu (*de alode*) [*Pactus* LIX]

1. Dacă un om moare şi nu lasă în urmă copii, [dar] dacă tatăl sau mama sa supravieţuiesc, ei îi vor urma la moştenire.

2. Dacă tatăl sau mama [lui] nu mai trăiesc şi [el] lasă în urmă fraţi sau surori, aceştia vor apăra proprietatea.

3. Dar dacă nimeni dintre [toţi] aceştia nu [mai] trăieşte, surorile tatălui vor urma la moştenire.

4. Dacă nici una dintre surorile tatălui nu [mai] trăieşte, surorile mamei sale vor cere moştenirea pentru ele însele.

5. Mai mult, dacă nimeni dintre aceştia nu [mai] trăieşte, va urma la moştenire oricine este cel mai apropiat de neamul tatălui.

6. Privitor la pământul salic (*terra salica*), nici o parte din moştenire nu poate trece unei femei, ci toată moştenirea pământului merge la partea bărbătească.

XXXV [LXIII]

Privitor la cel ce doreşte să iasă din grupul său de rudenie (*parentela*) [*Pactus* LX]

1. Dacă cineva doreşte să iasă din grupul său de rudenie, să meargă la judecată şi, de faţă cu un *thungius* sau cu un sutaş (*centenarius*), să rupă deasupra capului patru beţe de lemn de arin şi să arunce bucăţile în faţa judecătorilor spunând că renunţă la jurământul (*iuramento*) [rudeniei sale], la moştenirea acesteia şi la orice legătură (*ratione*) cu ea.

2. Şi dacă, după aceea, fie că este omorâtă, fie că moare una dintre rudele sale, nimic din moştenirea ei, sau din răscumpărarea [care îi este] datorată nu-i va aparţine aceluia [care a ieşit din rudenia sa].

3. Şi dacă el însuşi este omorât, sau moare, răscumpărarea sau moştenirea sa nu vor aparţine [rudelor sale] ca moştenitori, ci fiscului sau celui căruia fiscul doreşte să i-o dea.

XXXVII [LXVII]

Privitor la cel care îl face pe altul vrăjitor (*herinburgium*) [*Pactus* LXIV]

1. Dacă cineva îl face pe altul vrăjitor sau *strioportium* - unul despre care se spune că poartă un cazan de bronz în care vrăjitoarele (*striae*) fac fiertura - şi nu o poate dovedi, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate).

2. Dacă cineva o face pe o femeie liberă vrăjitoare (*striam*) sau târfă (*meretricem*) şi nu o poate dovedi, va trebui să plătească şapte mii de *denarii* (adică o sută şaptezeci şi cinci de *solidi*).

3. Dacă o vrăjitoare sau un vrăjitor mănâncă un om şi este osândit(ă), ea sau el va trebui să plătească opt mii de *denarii* (adică două sute de *solidi*).

XLIV [XL]

Privitor la caii furaţi [*Pactus* XXXVIII]

1. Dacă cineva fură un cal care se înhamă la un car (*carruam*), va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*), pe deasupra înapoierii animalului furat [sau a preţului său] şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

2. Dacă cineva fură armăsarul (*warannionem*) unui franc, va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*), pe deasupra înapoierii animalului furat [sau a preţului său] şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

3. Dacă cineva fură un cal jugănit, va trebui să plătească o mie patru sute de *denarii* (adică treizeci şi cinci de *solidi*), pe deasupra înapoierii animalului furat [sau a preţului său] şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

4. Dacă cineva fură unul dintre armăsarii regelui, va trebui să plătească trei mii şase sute de *denarii* (adică nouăzeci de *solidi*), pe deasupra înapoierii animalului furat [sau a preţului său] şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

5. Dacă cineva fură un armăsar (*amissarium*) de la o herghelie care are între şapte şi douăsprezece iepe, va trebui să plătească două mii cinci sute de *denarii* (adică şaizeci şi doi de *solidi* şi jumătate), pe deasupra înapoierii animalului furat [sau a preţului său] şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

6. Dacă îl fură de la o herghelie în care au fost mai puţine [iepe] (nu mai mult de şase capete), este potrivit ca valoarea să fie aşa cum s-a stabilit în cazul de mai înainte.

7. Dacă cineva fură un mânz (*pulledrum*) în vârstă de un an sau de un an şi jumătate, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*), pe deasupra înapoierii animalului furat [sau a preţului său] şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

8. Dar dacă el fură un mânz [neînţărcat], va trebui să plătească o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*), pe deasupra înapoierii animalului furat [sau a preţului său] şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

9. Dacă cineva loveşte iapa altuia şi ea supravieţuieşte, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*), pe deasupra preţului animalului şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

10. [Dar] dacă ea, din această pricină, moare, [cel ce a lovit-o] va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

11. Dacă cineva fură o iapă gestantă, va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*).

12. Dacă cineva fură o iapă sau un cal de călărie (*caballum*), va trebui să plătească o mie patru sute de *denarii* (adică treizeci şi cinci de *solidi*).

13. Dacă cineva jugăneşte armăsarul altuia fără încuviinţarea proprietarului, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*). Şi, pentru fiecare din acele iepe cu care armăsarul s-ar fi împerecheat, să plătească o *triens*, adică o treime dintr-un solidus (treisprezece *denarii* şi o treime).

14. Dacă cineva, din trufie sau duşmănie, chinuie sau răneşte caii de călărie sau iepele altuia, va trebui să plătească o mie două sute de *denarii* (adică treizeci de *solidi*).

15. Dacă cineva taie (*excurtaverit*) coada calului altuia fără încuviinţarea proprietarului, va trebui să plătească o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*).

16. Dacă cineva jupoaie (*excoriaverit*) calul altuia, va trebui să plătească o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*).

XLVII [VI]

Privitor la furtul câinilor [*Pactus* VI]

1. Dacă cineva fură sau ucide un câine de vânătoare (*seusium*) dresat (*magister sit*), va trebui să plătească o mie opt sute de *denarii* (adică patruzeci şi cinci de *solidi*), pe deasupra unei plăţi pentru preţul animalului şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

2. Dacă cineva fură sau ucide unul dintre câinii de vânătoare ai altuia, sau un câine de porci (*veltrem porcario*) sau un câine de iepuri (*veltrem leporarium*) – numiţi câini de urmărire (*argutarius* [*argutarii*]) –, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*), pe deasupra unei plăţi pentru preţul animalului şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

3. Dar dacă cineva fură sau ucide un câine care păzeşte casa sau curtea – unul care, dacă nu este legat ziua, în mod obişnuit, pricinuieşte pagube, fiind eliberat după apusul soarelui –, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*), pe deasupra unei plăţi pentru preţul animalului şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

4. Dacă cineva fură sau ucide un câine care păzeşte o turmă, va trebui să plătească o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*), pe deasupra unei plăţi pentru preţul animalului şi a unei plăţi pentru timpul cât folosinţa sa a fost pierdută.

LXX [XXXII]

Privitor la cuvintele injurioase (*convitiis*) [*Pactus* XXX]

1. Dacă cineva îl face pe altul pederast (*cenitum*), va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

2. Dacă cineva îl face pe altul *conchagatan* (acoperit de balegă), va trebui să plătească o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*).

3. Dacă cineva îl face pe altul vulpişor (*vulpiculam*), va trebui să plătească o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*).

4. Dacă cineva îl face pe altul iepure (*leporem*), va trebui să plătească două sute patruzeci de *denarii* (adică şase *solidi*).

5. Dacă cineva îl acuză pe altul că-şi aruncă scutul în timp ce este la oaste, sau că fuge de frică, va trebui să plătească o sută douăzeci de *denarii* (adică trei *solidi*).

6. Dacă cineva îl face pe altul turnător (*delatorem*) şi nu o poate dovedi, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

7. Dacă cineva îl face pe altul mincinos (*falsatorem*) şi nu o poate dovedi, va trebui să plătească şase sute de *denarii* (adică cincisprezece *solidi*).

Aici se sfârşeşte Legea salică

(*The Laws of the Salian Franks*, translated and with an introduction by Katherine Fischer Drew, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1991, pp. 171-172, 175-190, 197-199, 205-207, 224-225)

Scutirea fiscală a Bisericii în timpul regilor merovingieni

În Istoria francilor[20], *Grigore din Tours a descris condiţiile existente în Regatul Franc, din epoca sa. În primul dintre fragmentele care urmează (Cartea a IV-a, capitolul 2, cca 570), autorul menţionează faptul că mulţi episcopi ai Bisericii au colaborat cu regii franci în scopul de a obţine unele beneficii. Cele trei texte pe care le prezentăm în continuare ilustrează tocmai acest lucru. Primul relatează circumstanţele în care regele Clothar a acceptat, până la urmă, scutirea Bisericii de plata taxelor. În cel de-al doilea (Cartea a V-a, capitolul 28, 575-580), episcopul Grigore prezintă încercarea regelui Chilperic de a impune noi taxe, ceea ce a provocat revolta populaţiei din anumite părţi ale regatului. Scene de violenţă, culminând cu distrugerea sulurilor ce cuprindeau înregistrările fiscale, s-au petrecut şi în regiunea Limoges. În al treilea fragment (Cartea a X-a, capitolul 7, 589-591), regele Childebert acordă o scutire de taxe bisericii din Clermont.*

[2.] Regele Clothar porunci ca toate bisericile din regatul său să dea vistieriei a treia parte din venituri. Dar când toţi ceilalţi episcopi, deşi mai mult de nevoie, au acceptat acest lucru şi s-au iscălit, binecuvântatul Injuriosus, dispreţuind porunca şi refuzând cu bărbăţie să semneze, zise : „Dacă încerci să iei lucrurile stăpânului nostru, Domnul îţi va lua de îndată regatul ; pentru că este nedrept ca hambarele tale să se umple cu banii săracilor, pe care tu însuţi trebuie să-i hrăneşti". Şi, mânios la culme pe rege, plecă fără să-şi ia rămas-bun. Atunci, regele se tulbură foarte şi, temându-se de puterea binecuvântatului Martin, trimise după el cu daruri, implorând iertare, admiţând că a greşit şi cerându-i episcopului să îndrepte spre el, prin rugăciune, puterea binecuvântatului Martin.

[28.] [...] Regele Chilperic porunci în tot regatul său noi şi grele taxe. Din această pricină, mulţi plecară din oraşe, îşi părăsiră proprietăţile şi fugiră în alte regate, socotind că era mai bine să trăiască oriunde altundeva, decât să se supună unei asemenea asupriri. Căci se poruncise ca fiecare proprietar de pământ să plătească o măsură de vin pentru fiecare *aripennis*[21] de pământ. Mai mult încă, au fost puse multe alte taxe atât pe pământurile rămase, cât şi pe sclavi, cu neputinţă de plătit. Când oamenii din Limoges văzură la ce biruri au fost supuşi, s-au adunat în prima zi din martie şi au vrut să-l ucidă pe notarul[22] Marcus, căruia i se poruncise să adune aceste biruri, şi chiar l-ar fi ucis dacă episcopul Fereolus nu l-ar fi scăpat de primejdie. Adunarea puse mâna pe sulurile taxelor şi le arse. Drept care, regele se tulbură foarte şi îşi trimise dregătorii de la curte, care îi amendară pe oameni cu sume mari, îngrozindu-i cu tortúri şi omorând pe mulţi.

Se mai spune că, în acea vreme, abaţi şi preoţi au fost răstigniţi pe cruce, fiind supuşi la tortúri [şi] învinuiţi pe nedrept de trimişii regelui că au fost părtaşi la arderea sulurilor când s-a răsculat mulţimea. După aceea, ei au pus mai multe şi mai grele biruri.

[7.] [...] În acelaşi oraş[23], regele Childebert, cu cea mai mare pietate, iertă de dări atât bisericile, cât şi mănăstirile, ca şi pe clericii fiecărei biserici şi pe oricine cultiva pământul bisericii. Căci strângătorii de dări suferiseră mari pierderi, întrucât, de-a lungul timpului şi al generaţiilor, domeniile fuseseră împărţite în mai multe părţi, iar darea nu putea fi strânsă decât anevoie. Iar Childebert, inspirat de Dumnezeu, porunci ca necazul să fie dres, iar suma datorată fiscului să nu fie adunată de strângători, şi ca datoria mai veche să nu-l lipsească de folosul său pe nici unul dintre cei care lucrau pământul bisericii.

(Gregory Bishop of Tours, *History of the Franks*, selections, translated with notes by Ernest Brehaut, Columbia University Press, New York, 1916, pp. 75, 128, 232-233)

Dăruirea unui domeniu călugărilor de la Saint-Denis (635)

Actul cuprinde dania unui domeniu făcută în 635 abaţiei de la Saint-Denis de către regele franc Dagobert I (rege al Austrasiei din 623 şi rege al întregului regat al Franciei între 629 şi 639). Dagobert a sprijinit această abaţie, acordându-i, la un moment dat, nu mai puţin de 27 de domenii. Trebuie remarcat faptul că prezenta danie cuprinde toate elementele specifice în Evul Mediu unui astfel de act, remarcându-se dăruirea şerbilor şi a robilor aflaţi pe domeniu.

Dagobert, rege al francilor, glorios monarh, către ducele Wandelbert. Orice am dat cu pietate pentru uşurarea săracului, credem că ni se va reîntoarce însutit în viaţa de apoi. De aceea, să se ştie că, pentru a ne spori averea, am schimbat domeniul[24] nostru numit Saclas, aflat pe râul Juine, în ţinutul Étampes, pe care l-am primit de la seniorul Ferreol, episcop al diocezei din Autun, şi de la abatele Deodatus şi de la clerul şi biserica sau bazilica din Symphorion, în grija cărora se ştie că a fost cu un alt domeniu, numit Amica, aflat în ţinutul Marsiliei. Şi acelaşi domeniu Saclas l-am dat în întregime, cu pietate, călugărilor de la Saint-Denis, martirul, la mănăstirea unde odihneşte acum, înlăuntrul porţilor lor, preţiosul său trup. De aceea, am poruncit ca, de acum încolo, ei să ţină tot domeniul Saclas, cu casele, sclavii, şerbii, pădurile, păşunile, morile, turmele şi păstorii săi, aşa cum biserica din Autun şi cea din Symphorion l-au ţinut înainte ca noi, aşa cum am spus, să-l schimbăm.

De aceea, pentru că, spre mântuirea sufletului nostru, [domeniul] a fost dat prin dărnicia noastră călugărilor de la Saint-Denis, după voinţa Domnului, niciodată abatele şi nici altcineva să nu strice această danie către călugări, ci să o ţină, în numele Domnului, prin mâna abatelui lor, ce are în grijă stăruitoare viaţa călugărilor. Şi în orice fel fiscul va mări ajutorul dat călugărilor săraci, atunci să facă întocmai, ca ei şi urmaşii lor să se bucure de statornicia regatului nostru şi să se roage pentru mântuirea sufletului nostru. Şi ca această cartă să dureze pe vecie, am poruncit să fie semnată cu iscălitura noastră. Ursin a căpătat. Dagobert a dat.

Dat la 28 iulie, în al paisprezecelea an al domniei noastre, la Clichy. Amin.

(*A Source Book for Medieval Economic History*, edited by Roy C. Cave and Herbert H. Coulson, The Bruce Publishing Company, New York, 1936, pp. 308-309)

Domnia lui Pepin cel Scund (751-768)

Pepin, supranumit „cel Scurt" sau „Scund", probabil din cauza înălțimii sale, descindea din Pepin din Landen, fiind fiul cadet al lui Carol Martel, majordom al Austrasiei (715-741). În calitate de majordom al Neustriei, Burgundiei și al regiunii Provence (fratele său, Carloman, fusese lăsat de Carol Martel ca majordom peste Austrasia și Alamania), Pepin a reușit să se impună, în 747, drept conducător de facto *al francilor, după ce Carloman s-a călugărit (la Montecassino) și în condițiile în care regele merovingian Childeric al III-lea era lipsit de orice autoritate. Față de predecesorii săi, care s-au mulțumit doar cu funcția de majordom, Pepin s-a înscăunat rege al francilor (în 751) cu sprijinul papalității, după ce, în prealabil, prin intermediul lui Fulrad, abate de Saint-Denis, îl consultase pe papa Zaharia asupra oportunității actului. El a fost și primul rege uns, mai întâi de către episcopul Bonifaciu în noiembrie 751, la Soissons, iar a doua oară, de către papa Ștefan al II-lea, în vara anului 754. Textul de față, reprodus din* Analele regatului francilor, *prezintă împrejurările în care Pepin a devenit rege al francilor*[25].

[Anul] 749. Burchard, episcop de Würzburg, și Fulrad, preot și capelan, au fost trimiși [de către Pepin] la papa Zaharia, pentru a-i cere sfatul în privința regilor care, pe vremea aceea, conduceau Francia ; aceștia aveau titlul de rege, dar nu aveau cu adevărat putere regală. Papa le-a răspuns acelor soli că ar fi mai bine ca cel care are într-adevăr puterea, acela să fie numit rege.

[Anul] 750 [751]. În acest an, Pepin a fost numit rege a francilor cu binecuvântarea papei, iar în orașul Soissons, el a fost uns cu uleiul sfânt prin mâinile lui Bonifaciu, arhiepiscop și martir de binecuvântată amintire, și a fost ridicat la tron după obiceiul francilor. Iar lui Childeric, care avea numele de rege, i s-au tăiat pletele și a fost trimis la mănăstire.

[Anul] 753. [...] În acest an, papa Ștefan a venit la Pepin, la Kiersy[26], să-l grăbească pe acesta să apere Biserica Romană de atacurile longobarzilor.

[Anul] 754. Și după ce papa Ștefan a obținut promisiunea regelui Pepin că acesta va apăra Biserica Romană[27], i-a uns pe rege și pe cei doi fii ai săi, Carol și Carloman, cu uleiul sfânt. Iar papa a rămas în iarna aceea în Francia.

(*A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 37-38)

Despre războaiele purtate de Carol cel Mare

Carol cel Mare (768-814) a dus o politică de expansiune a regatului franc, pe care l-a moştenit, împreună cu fratele său Carloman, de la Pepin cel Scund (din 771, Carol a guvernat singur). După ce şi-a consolidat autoritatea în Galia, aducându-l la ascultare pe ducele Aquitaniei (769), Carol şi-a îndreptat atenţia spre Peninsula Iberică, unde încercările sale de a profita de pe urma problemelor cu care se confrunta emirul Cordobei au eşuat (dar a reuşit în cele din urmă să înfiinţeze marca Barcelonei în nord-vestul Spaniei). Urmând politica tatălui său, Carol a intervenit în Italia împotriva regelui longobard Desiderius, venind astfel în sprijinul papei Adrian I (772-795). Pavia, centrul stăpânirii longobarde, a fost cucerită, Carol intitulându-se rege al longobarzilor (rex Langobardorum). *Regele franc a purtat numeroase lupte pentru supunerea saxonilor care, conduşi de Widukind, au opus o rezistenţă înverşunată (772-804), dar, în final, au fost înfrânţi şi definitiv creştinaţi. Pentru a-şi asigura complet hotarul de răsărit, Carol a dus lupte şi cu avarii, centrul acestora fiind distrus după trei campanii (791, 795 şi 796). Prin aceste acţiuni militare, Carol a devenit cel mai important monarh din apusul Europei, noua sa poziţie fiind consfinţită prin încoronarea din anul 800*[28].

Textul care urmează cuprinde fragmente din Vita Karoli Magni, *principala lucrare consacrată vieţii şi domniei lui Carol, scrisă de Einhard, istoric şi cărturar franc.*

[3.] După ce, ca rege, i-a condus pe franci timp de cincisprezece ani, Pepin a murit la Paris, lăsându-i pe cei doi fii, Carol şi Carloman, să-i urmeze la tron. [...] Cu toate acestea, Carloman a murit după doi ani de guvernare comună, iar Carol a devenit rege peste toţi francii. [...]

[5.] Primul dintre războaiele sale a fost cel împotriva ducelui de Aquitania, [război] care fusese început, dar lăsat neterminat de către tatăl său. În strădania sa, Carol ceruse ajutor fratelui său, dar Carloman nu a reuşit să-i trimită ajutorul promis. Totuşi, Carol a dus războiul de unul singur şi l-a purtat cu succes. Hunold, care încercase să recapete ducatul Aquitaniei după moartea lui Waifer, a fost izgonit din provincie şi constrâns să se refugieze în Gasconia. Dar Carol a trecut [râul] Garonne, ameninţându-l cu război pe Lupus, ducele Gasconiei, dacă nu-l va preda pe fugar. Drept care, Lupus nu numai că l-a predat pe Hunold, dar a recunoscut puterea lui Carol şi asupra ducatului său.

[6.] După pacificarea Aquitaniei şi moartea fratelui său, Carol a pornit război împotriva longobarzilor, ca răspuns la rugămintea lui Adrian, episcop al Romei. Tatăl său, Pepin, îi atacase şi el pe longobarzi, în timpul regelui Aistulf, la cererea papei Ştefan [...], dar se mulţumise să asedieze cetatea lui Aistulf de pe Ticino, dând garanţii că acesta va înapoia regiunile pe care le ocupase şi că niciodată nu va mai ataca Roma. Carol a mers mai departe şi l-a înfrânt pe Desiderius, regele longobarzilor, l-a izgonit din

Italia pe fiul său Adalgisus, redându-le romanilor posesiunile; a învins apoi o nouă răscoală a lui Radagaisus, ducele de Friuli, şi a subjugat toată Italia, făcându-l rege pe Pepin, fiul său.

[7.] Apoi, Carol s-a întors la atacul pe care-l pornise împotriva saxonilor, ce fusese întrerupt de invazia împotriva longobarzilor. Acesta a fost cel mai lung şi mai aspru dintre toate războaiele sale, întrucât saxonii, fiind barbari şi păgâni ca multe dintre triburile din Germania, erau legaţi printr-o lege ce nu ţinea nici de omenie şi nici de religie. Mult timp au fost necontenite tulburări de-a lungul hotarului, deoarece nu era nici o pavăză naturală care să separe cele două neamuri, cu excepţia câtorva locuri unde erau păduri mai dese şi munţi. Prin urmare, francii şi saxonii aveau obiceiul să facă incursiuni, aproape în fiecare zi, fiecare în teritoriul celorlalţi, arzând, devastând şi ucigând. În cele din urmă, francii s-au hotărât să pună capăt acestei stări de lucruri cucerindu-i pe saxoni.

(*A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 38-39)

Organizarea militară în timpul lui Carol cel Mare

Următoarele două documente – primul, un capitular emis de Carol cel Mare la Aachen între 801 şi 813, şi al doilea, o scrisoare a lui Carol adresată lui Fulrad, abate de Saint-Quentin, conţin informaţii preţioase referitoare la organizarea militară în Regatul Franc la sfârşitul secolului al VIII-lea şi începutul secolului al IX-lea. În cele două acte, se precizează în ce condiţii trebuie să se prezinte la oaste un conte sau un abate, cum se cuvine să fie echipaţi oamenii acestora, ce arme să poarte şi ce provizii sunt obligaţi să aducă. Oştile se întruneau într-un loc dinainte stabilit, participând la acţiuni militare doar pe timpul verii.

Capitulare Aquisgranense (801-813)

[Cap. 9] În privinţa sosirii la oaste: comitele, în comitatul său, sub pedeapsă, îl va obliga pe fiecare bărbat să vină la oaste şi să se înfăţişeze la chemare, la locul poruncit, altfel pedeapsa va fi de 60 de *solidi*; şi comitele însuşi va vedea cum sunt pregătiţi oamenii săi, astfel ca fiecare să aibă lance, scut, arc cu două coarde şi 12 săgeţi; iar episcopii, comiţii şi abaţii îi vor verifica pe oamenii lor şi vor veni în ziua chemării, şi acolo vor arăta cum sunt pregătiţi; şi să poarte platoşe sau coifuri, şi să vină la oaste, adică pe timpul verii.

[Cap. 10] Echipamentul regelui să fie transportat în care, la fel şi echipamentele episcopilor, comiţilor, abaţilor şi nobililor regelui; făină, vin, carne de porc şi provizii să fie din abundenţă, de asemeni râşniţe, tesle, topoare, laţuri şi oameni care să ştie să le folosească. Dacă este nevoie, oamenii regelui vor aduce pentru acestea pietre pe 20 de animale de povară. Şi fiecare va fi pregătit pentru oaste şi va avea unelte destule. Şi fiecare comite va avea două părţi din fânul din comitat pentru trebuinţele oştirii, va avea poduri şi bărci bune.

Scrisoare a lui Carol cel Mare către abatele Fulrad (804-811)

În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh, Carol, serenisim, august, încoronat de Dumnezeu, mare împărat al păcii şi, prin graţia Domnului, rege al francilor şi longobarzilor, către abatele Fulrad.

Să ştii că am hotărât ca în acest an să ţinem adunarea generală în partea de răsărit a Saxoniei, lângă râul Bode, la locul numit Stassfurt. Astfel, îţi poruncim să vii la locul pomenit, cu toţi oamenii tăi pregătiţi şi bine înarmaţi, în ziua a cincisprezecea, înainte

de calendele lui iulie, adică cu şapte zile înainte de sărbătoarea Sfântului Ioan Botezătorul. Vino deci echipat, cu oamenii tăi – cu arme, cu maşini de război şi alte echipamente, cu hrană şi veşminte – la locul amintit mai sus, încât să fii în stare să pleci de acolo bine pregătit oriîncotro te vor îndrepta poruncile noastre. Fiecare călăreţ să aibă scut, lance, sabie, pumnal, arc şi tolbă cu săgeţi; în carele voastre să aveţi unelte de toate felurile, topoare, rindele, scânduri, cazmale, lopeţi şi alte unelte necesare la oaste. În care să aveţi provizii de hrană pentru trei luni, începând cu ziua adunării, arme şi veşminte pentru o jumătate de an. Şi vă poruncim acestea pentru ca voi să puteţi înainta în linişte către locul amintit, prin orice parte a regatului nostru, de unde nu veţi lua decât fân, lemn şi apă; iar oamenii fiecăruia dintre vasalii tăi să meargă alături de care şi călăreţi; iar până ajung la locul amintit, cel care-i conduce să fie cu ei tot timpul, astfel încât lipsa seniorului să nu le dea oamenilor prilejul de a face rău.

Darurile tale pe care trebuie să ni le înfăţişezi la adunarea noastră, trimite-le la mijlocul lunii mai, în locul în care şi noi vom fi atunci; dacă, din întâmplare, călătoria îţi va da prilejul să vii să ne înfăţişezi darurile tale, am dori acest lucru cu ardoare. Să te îngrijeşti să nu greşeşti cu nimic, dacă vrei să ai parte de bunăvoinţa noastră.

(*Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, vol. VI, no. 5, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907, pp. 11-12)

Viaţa economică în timpul Carolingienilor

*În timpul Carolingienilor, comerţul mediteranean a scăzut în importanţă, pierzând rolul pe care îl deţinuse în epoca regilor Merovingieni. A crescut, în schimb, volumul tranzacţiilor comerciale între regiunile aflate de o parte şi de alta a Mării Nordului şi cele aflate de-a lungul Rinului. Semne ale unor schimbări care au avut loc în plan economic în Regatul Franc au fost adoptarea unui nou sistem monetar, ca şi reducerea numărului de bunuri provenite din Orient. Pe fondul lipsei aurului în vestul şi nordul Europei, Pepin cel Scund a introdus o nouă monedă, denarul (*denarius*) de argint, înlocuind moneda de aur (*solidus*) care încă mai circula în spaţiul mediteranean. Noua monedă a devenit baza de la care a pornit baterea tuturor monedelor din nordul şi vestul Europei în Evul Mediu. Carol cel Mare a continuat reorganizarea sistemului monetar. Denarii bătuţi de el erau mai mari şi mai grei decât cei bătuţi de tatăl său, motiv pentru care Carol a mai bătut o monedă, mai mică, valorând jumătate de denar. Monetăriile principale ale regatului său se aflau în centre din Francia, zona Rinului, dar şi din zona Ţărilor de Jos*[29]*. Primul grup al textelor de mai jos (provenind din capitulariile carolingiene) cuprinde principalele măsuri luate în plan monetar de regii carolingieni.*

Importante surse de venituri pentru monarhii Evului Mediu erau extragerea sării şi pescuitul. Al doilea grup de izvoare se referă la cei ce „făceau" sare pe malul mării şi care au primit dreptul de a face apel la curtea regală pentru diferitele pricini ce se puteau isca între ei. Într-un alt text, Ludovic cel Pios dăruieşte abaţiei New Carvey, ctitorită de el, o ocnă, la care adaugă drepturile asupra sării din ţinutul Logi. Astfel de danii se făceau în virtutea dreptului monarhului de dominium eminens, *exercitat în mod efectiv şi asupra resurselor subsolului (cum era sarea). În 832, tot Ludovic cel Pios acordă abatelui din New Carvey o pescărie, deţinută înainte de contele Abbo, pe malul râului Wesser.*

Reglementarea circulaţiei monetare în capitulariile Carolingienilor

Act emis de conciliul organizat de Pepin (cca 750)

În ceea ce priveşte banii, hotărâm că o livră nu trebuie să cântărească mai mult de 22 de *solidi*, iar din aceşti 22 de *solidi* cel care bate moneda va primi un solid şi va returna restul proprietarului.

Capitularul de la Frankfurt privind legalitatea baterii monedelor (794)

Luaţi seama la edictul nostru despre *denarii* : în toate locurile, ţinuturile şi târgurile, noii *denarii* trebuie să circule şi să fie primiţi de toţi. Dar dacă ei sunt însemnaţi cu numele nostru, dacă sunt din argint curat şi au greutatea potrivită, şi, cu toate acestea, cineva îi refuză la cumpărare sau vânzare, dacă acela este om liber, va trebui să plătească regelui o amendă de 15 *solidi*. Dacă el nu este om liber şi dacă are propria lui treabă[30], atunci el să o piardă sau să fie dezbrăcat şi bătut de faţă cu toţi oamenii. Dar dacă a făcut acest lucru la porunca stăpânului său, atunci acesta să plătească 15 *solidi*, dacă-i va fi dovedită vina.

Capitularul de la Diedenhofen (Thionville) privind banii falşi (805)

Deoarece, împotriva a ceea ce este drept şi împotriva edictelor noastre, în multe locuri din regat se fac bani falşi, poruncim ca banii să nu mai fie făcuţi decât în palatul nostru, exceptând cazurile în care noi poruncim altceva. Dar acei *denarii* care sunt acum în circulaţie să fie primiţi, dacă au greutatea potrivită şi sunt din argint curat.

Capitularul de la Aachen privitor la falsificatorii de bani (817)

În ceea ce priveşte banii falşi, am poruncit ca celui care va fi dovedit că a bătut [monedă] să i se taie mâna, iar cel care nu respectă această poruncă, dacă este om liber, să plătească 60 de *solidi*, iar dacă este serv, să primească 60 de bice.

Extracţia sării în timpul lui Ludovic cel Pios (821-833)

Capitular emis la Diedenhofen (Thionville) (821)

[8.] Privitor la pământul de pe ţărmul mării, unde ei fac sarea, dorim ca unii dintre ei să vină la curtea noastră în aşa fel încât pricinile lor să fie auzite, şi apoi vom hotărî cu dreptate.

Acordarea unor ocne de sare abaţiei din New Carvey (833)

În numele Domnului şi Mântuitorului nostru, Isus Hristos, Ludovic, prin graţia divinei Providenţe, împărat august. Să se ştie de către toţi oamenii noştri, atât cei de faţă, cât şi de mai apoi, că am întemeiat o mănăstire în Saxonia, în cinstea Sfântului Ştefan, primul martir întru Hristos, şi i-am dat numele de New Carvey. [...] Warin, pe care l-am pus abate al acestei mănăstiri, a cerut înălţimii noastre să-i dăruim, în ducatul Saxoniei, un loc din care să se poată scoate sarea pentru sărarea hranei călugărilor care locuiesc mereu în acea mănăstire. De asemenea, ne-a reamintit făgăduiala noastră, cum că, atât cât stă în puterea noastră, îi vom da sarea care este în ţinutul Logi, din ducatul Budinisvelt, care se află dincolo de Weser. Prin urmare, am poruncit să rămână sub

puterea acestei mănăstiri drepturile asupra acelei sări, atâtea câte avem noi, aşa cum am spus, pentru a asigura ceea ce este necesar slujitorilor Domnului ce sălăşluiesc în acea mănăstire. Şi această hotărâre a noastră să rămână neclintită, şi am poruncit să fie pecetluită cu pecetea noastră.

Acordarea dreptului de pescuit de către Ludovic cel Pios (832)

În numele Domnului şi al Mântuitorului nostru, Isus Hristos, Ludovic, prin graţia divină, împărat august. Dacă, din mila noastră, am înzestrat bisericile din locurile închinate cultului divin şi, în acelaşi loc, am făcut adăposturi pentru slujitorii Domnului, prin aceasta noi nu numai că ţinem la cinstitul obicei al dărniciei regale, dar sperăm ca, prin această împărţire a darurilor lumeşti, să primim răsplata vieţii veşnice. De aceea, să se ştie de către toţi, atât cei de faţă, cât şi de mai apoi, că, prin aceste daruri, noi, din dragoste pentru Domnul şi pentru mântuirea sufletului nostru, am dat o anumită pescărie pe râul Wes[s]er mănăstirii numite New Carvey, pe care am ridicat-o în Saxonia în cinstea Sfântului Ştefan, primul martir, şi în fruntea căreia se află vărul nostru credincios, Warin, primul său abate.

Această pescărie este în satul numit Wimode, învecinat cu domeniul Liusci, în ţinutul contelui Abbo. Şi pentru că este construită ca o împrejmuire de pari, pe care locuitorii ţinutului o numesc *hocas*, este cunoscută de localnici sub numele de *Hocwar*. Acum, aceasta este în dreptul nostru şi acelaşi conte Abbo a ţinut-o ca beneficiu de la noi. Dar văzând că aceeaşi pescărie era fără şerbi şi că, în acest chip, ea nu putea fi de mare folos pentru fraţi, am dat 32 de şerbi care să fie cu totul şi în întregime în posesia acestei mănăstiri. Şi, de asemenea, am dat mănăstirii orice a avut Abbo ca beneficiu, privitor la aceeaşi pescărie, atât timp cât călugării de acolo se vor ruga pentru noi, invocând îndurarea dumnezeiască. Şi pentru ca această cartă să fie ţinută la mare cinste şi primită de credincioşii noştri de mai apoi, am poruncit să fie pecetluită mai jos cu pecetea noastră şi am iscălit-o cu mâna noastră.

(*A Source Book for Medieval Economic History*, edited by Roy C. Cave and Herbert H. Coulson, The Bruce Publishing Company, New York, 1936, pp. 60-61, 76-77, 131-132)

Capitularul *De Villis* (*Despre domenii*)
– fragmente –

Capitularul[31] De Villis *este unul dintre cele mai cunoscute şi mai cercetate acte, datând din timpul domniei lui Carol cel Mare. Nu se cunoaşte anul exact al emiterii documentului ; unii editori de izvoare cred că ar fi fost redactat în anul 800, sau în anii anteriori*[32]*, alţii consideră că izvorul datează din anul 812*[33]*. După opinia lui Pierre Riché, el coincide cu perioada domniei lui Carol cel Mare, însă înainte de încoronarea sa imperială*[34]*. Actul – care cuprinde 70 de capitole – ne oferă o imagine detaliată a modului de organizare a domeniilor regale (*villa*), precum şi a nivelului de dezvoltare a economiei regatului carolingian. Nu în ultimul rând, capitularul cuprinde informaţii privitoare la nivelul de viaţă din Europa Apuseană a secolelor VIII-IX şi la formele ei cotidiene (alimentaţie, îmbrăcăminte şi meserii practicate etc.).*

[...] Poruncim ca fiecare vechil să facă o declaraţie anuală a tuturor veniturilor noastre, arătându-ne toate pământurile noastre cultivate cu boii mânaţi de plugarii noştri, precum şi acele pământuri ale noastre pe care trebuie să le are şerbii ; să ne arate numărul porcilor, al rentelor, obligaţiilor şi al amenzilor ; vânatul luat, fără încuviinţarea noastră, din pădurile noastre ; numărul morilor, pădurilor, câmpurilor, podurilor şi bărcilor, al oamenilor liberi şi al ţinuturilor cu obligaţii la vistieria noastră ; târgurile, podgoriile şi numărul celor care ne datorează vin ; cât fân, lemne de foc, torţe, scânduri şi alte feluri de lemn ; pământuri pustii ; legume, mei ; lână, in, cânepă ; fructe din copaci ; nuci, mari şi mici ; pomi altoiţi de toate felurile ; numărul grădinilor, napilor, heleşteelor de peşte, pieilor şi coarnelor ; mierea şi ceara, grăsimea, seul şi săpunul ; vinul de dude, vinul fiert ; miedul, oţetul, berea şi vinul, nou şi vechi ; boabele, noi sau vechi ; găinile şi ouăle, gâştele ; numărul pescarilor, al celor care bat fierul, care fac săbii şi încălţări, al lăzilor, al turnătorilor şi al şelarilor ; al forjelor şi al minelor, şi anume, de fier, plumb şi alte metale ; al mânjilor şi iepelor. Ei ne vor face cunoscute toate acestea, pe fiecare în parte şi pe rând, la Crăciun, ca să putem şti ce şi cât de mult avem din fiecare lucru.

Trebuie să se aibă cea mai mare grijă ca orice este pregătit sau făcut cu mâinile, adică slănină, carne afumată, cârnaţi, carne în parte sărată, vin, oţet, vin de dude, vin fiert, *garum*[35], muştar, brânză, unt, malţ, bere, mied, miere, ceară, făină, toate să fie pregătite şi făcute cu cea mai mare curăţenie.

Fiecare vechil de pe fiecare dintre domeniile noastre să aibă mereu la îndemână, pentru împodobit, păuni, fazani, raţe, porumbei, potârnichi şi turturele.

În fiecare dintre domeniile noastre, cămările să fie înzestrate cu cuverturi, perniţe, perne, aşternuturi de pat, aşternuturi pentru mese şi bănci, vase de alamă, plumb, fier şi

lemn, fiare, lanţuri, cârlige, tesle, topoare, sape, cuţite, şi tot felul de unelte, în aşa fel încât niciodată să nu fie nevoie să căutăm în altă parte sau să împrumutăm. Iar de armele pe care le purtăm împotriva duşmanului să se aibă mare grijă, să fie ţinute în bună stare; atunci când sunt aduse înapoi, să fie puse în cămară.

Şi pentru munca femeilor noastre să se dea, la timpul potrivit, aşa cum s-a poruncit, pânze, împletituri, drobuşor purpuriu, roibă, darac de lână, săpun, untură, vase şi altele ce sunt necesare.

Privitor la felurile de hrană încuviinţate în zilele de post, două treimi să fie trimise în fiecare an pentru folosinţa noastră, şi anume: legume, peşte, brânză, unt, miere, muştar, oţet, mei, ierburi uscate şi verzi, ridichi şi, pe deasupra, ceară, săpun şi alte mici produse. Şi printr-o declaraţie să ni se aducă la cunoştinţă cât a mai rămas, aşa cum am spus mai sus. Şi în această declaraţie nu trebuie să se nesocotească ceva, ca în trecut, pentru că, în afara celor două treimi, vrem să ştim cât a mai rămas.

Fiecare vechil va avea în ţinutul său lucrători buni, şi anume: fierari, un aurar, un argintar, pantofari, strungari, dulgheri, săbieri, pescari, oameni cu foale, săpunari, oameni care ştiu să facă bere, cidru de mere, cidru de pere sau alte băuturi bune de băut, brutari care fac plăcinte pentru masa noastră, cei care fac plase pentru vânat, pescuit şi laţuri pentru păsări, şi alte feluri de lucrători, prea mulţi ca să-i mai numim.

(*Readings in European History*, vol. I, „From the Breaking up of the Roman Empire to the Protestant Revolt", edited by James Harvey Robinson, Ginn and Company, Boston, 1904, pp. 137-139)

Capitularul *Missi dominici* (802)
- fragmente -

Missi dominici *(„trimişi ai domnului") erau reprezentanţii împăratului, însărcinaţi cu diferite misiuni, rolul lor fiind în special de a-i controla pe funcţionarii monarhului în regat (de obicei, erau trimişi doi câte doi, un cleric şi un laic).* Capitularul general, *emis în 802, este primul care reglementează activitatea acestor* missi, *precizând totodată în ce condiţii călugării aparţinând diferitelor ordine puteau părăsi mănăstirea din care făceau parte. O atenţie deosebită era acordată disciplinei monastice.*

[1.] În ceea ce priveşte soliile trimise de împărat.

Carol, cel mai mare şi mai creştin împărat, a ales dintre nobilii săi pe cei mai cumpătaţi şi mai înţelepţi oameni, arhiepiscopi şi episcopi deopotrivă, venerabili abaţi şi laici credincioşi, şi i-a trimis pe tot cuprinsul regatului, şi a hotărât, prin mijlocirea lor, pe calea următoarelor prevederi, ca oamenii să trăiască în lege şi dreptate. Mai mult, le-a poruncit ca, dacă orice parte a legii ar fi altfel decât justă şi dreaptă, ei să cerceteze acest lucru cu sârguinţă şi să i-l aducă la cunoştinţă, iar el, cu ajutorul lui Dumnezeu, speră să-l îndrepte în mai bine. Şi nimeni, prin înţelepciune şi şiretenie – aşa cum mulţi sunt obişnuiţi să facă – să nu îndrăznească să se opună legii scrise sau sentinţei care i s-a dat, sau să fie mai presus de bisericile Domnului sau de săraci, văduve, copii sau faţă de orice creştin. Ci cu toţii trebuie să trăiască împreună, potrivit învăţăturilor Domnului, în chip drept şi sub o dreaptă judecată. Şi fiecare trebuie îndemnat să trăiască în unire cu ceilalţi prin ceea ce el face sau prin chemarea sa. Clerul monahal trebuie să respecte întru totul, prin faptele sale, o viaţă [trăită] potrivit canoanelor, departe de câştigurile ruşinoase. Călugăriţele trebuie să vegheze cu sârguinţă asupra vieţii lor. Laicii şi clerul secular trebuie să se folosească de privilegiile lor cum se cuvine, fără vicleană înşelăciune; şi toţi să trăiască în milă, unii faţă de alţii, şi pace deplină. Şi să-i lase pe trimişi să cerceteze cu sârguinţă toate pricinile în care cineva pretinde că i s-a făcut o nedreptate de către altcineva, aşa cum chiar ei speră să ţină pentru ei înşişi graţia Atotputernicului Dumnezeu şi să păstreze credinţa promisă Lui. Şi astfel, toţi laolaltă, oriunde şi în toate pricinile, acolo unde este vorba de treburile sfintelor biserici ale lui Dumnezeu, sau de săraci, sau de tutori şi văduve, sau de întreg poporul, să fie lăsaţi nestânjeniţi, să împartă legea şi dreptatea, potrivit vrerii şi fricii de Dumnezeu. Iar dacă va fi vreun lucru pe care ei înşişi şi comiţii provinciei nu-l vor putea îndrepta mai bine sau nu vor putea să facă dreptate în acea privinţă, trebuie să-l aducă la cunoştinţă, cu toată limpezimea, curţii împăratului, împreună cu rapoartele lor. Şi nimeni nu trebuie ţinut departe de calea dreaptă a judecăţii, prin linguşire sau prin răsplată din partea vreunui om, sau prin piedica pusă de vreo legătură, sau prin teama de oameni puternici.

[2.] În ceea ce priveşte credinţa care se cuvine făgăduită împăratului.

Şi el a poruncit că fiecare om din regatul său – faţă bisericească sau laic, fiecare potrivit jurământului şi chemării sale – care, mai înainte, i-a promis credinţă ca unui rege, să-i facă acum aceeaşi făgăduinţă, ca unui împărat, [iar] dacă cei care nu au făcut această făgăduinţă până acum, au peste 12 ani, să o facă. Şi a poruncit să se spună tuturor – astfel încât toţi să înţeleagă – cât de însemnate şi de multe sunt lucrurile cuprinse în acest jurământ: nu [doar] credinţa singură faţă de împărat, în ceea ce priveşte viaţa sa (aşa cum mulţi au crezut până acum), nici aducerea unui duşman cu gânduri rele în regat, nici încuviinţarea necredinţei altora, nici trecerea acesteia sub tăcere. Dar toţi să ştie că jurământul cuprinde [şi] următoarele înţelesuri:

[3.] În primul rând, fiecare, din propria voinţă, să se străduiască, potrivit cu pătrunderea minţii sale şi cu tăria lui, să se ţină în întregime în slujba sfântă a Domnului, după învăţăturile Lui şi după propria sa făgăduinţă, în măsura în care împăratul nu poate arăta fiecărui om în parte grija trebuitoare şi îndreptarea.

[4.] În al doilea rând, nimeni, fie prin jurământ strâmb, fie prin şiretlic sau înşelăciune, sau din pricina linguşirii sau a darului cuiva, să nu refuze a înapoia, sau să îndrăznească să fure, sau să ascundă un şerb al împăratului, un ţinut sau un teritoriu, sau orice altceva ce aparţine stăpânului de drept. Şi nimeni să nu îndrăznească să fure sau să ascundă, prin jurământ strâmb sau prin alt şiretlic, şerbi *fiscalini*[36] fugari, care pe nedrept şi prin înşelăciune se numesc liberi.

[5.] Nimeni să nu îndrăznească, prin înşelăciune, să jefuiască sau să aducă vreo stricăciune sfintelor biserici ale lui Dumnezeu, văduvelor, orfanilor sau străinilor, pentru că împăratul însuşi, după Dumnezeu şi sfinţii săi, a fost investit drept protector şi apărător al lor.

[6.] Nimeni să nu îndrăznească să pustiască vreun fief al împăratului sau să şi-l însuşească.

[7.] Nimeni să nu îndrăznească să neglijeze chemarea la oaste a împăratului, iar nici un comite să nu fie atât de semeţ încât să îndrăznească – din pricina vreunei legături, sau a linguşirii, sau a darului cuiva – să scutească pe cineva dintre cei ce datorează slujbă militară.

[8.] Nimeni să nu îndrăznească să împiedice în vreun fel o hotărâre[37] sau o lege a împăratului, să tărăgăneze, să se împotrivească, ori să păgubească ceea ce împăratul întreprinde, sau să acţioneze în vreun fel împotriva voinţei şi legilor sale. Şi nimeni să nu îndrăznească să se amestece în dările şi în ceea ce i se datorează [împăratului].

[9.] Nici un om să nu-şi facă, din lăcomie, obiceiul de a lua pe nedrept apărarea altuia la curtea de judecată, dacă nu este un bun vorbitor; sau, prin îndemânarea apărării sale, să împiedice o dreaptă judecată; sau, neavând dovezi, din dorinţa de a asupri. Dar fiecare om, în ceea ce priveşte pricina sa, sau o taxă, ori o datorie, trebuie să se apere singur, în afară doar [de cazul] când el este infirm sau nu se pricepe. Pentru aceştia, în faţa curţii de judecată să pledeze trimişii împăratului sau un judecător care cunoaşte cauza inculpatului. Sau, dacă este necesar, o asemenea persoană poate fi acceptată ca apărător după ce a fost aprobată de toţi cei care cunosc acea pricină. Totuşi, acest lucru trebuie făcut cu încuviinţarea celor ce conduc curtea sau a trimişilor împăratului aflaţi de faţă. Şi toate acestea trebuie făcute potrivit cu legea, în aşa fel încât dreptatea să nu fie în nici un chip împiedicată de vreun dar, de vreo plată, sau prin şiretlicul unei rele

linguşiri şi fără să se ţină seama de vreo legătură. Şi nici un om să nu încheie vreo înţelegere nedreaptă cu un altul, ci toţi să fie pregătiţi, cu sârguinţă şi bunăvoinţă, să facă dreptate. Fiindcă toate aceste lucruri aici pomenite trebuie privite ca făcând parte din jurământul către împărat.

[10.] Episcopii şi preoţii trebuie să trăiască potrivit canoanelor şi să-i înveţe pe alţii să facă la fel.

[11.] Episcopii, abaţii şi stareţele, care sunt puşi cu putere asupra celorlalţi, trebuie să se străduiască să-i depăşească în veneraţie şi sârguinţă pe toţi supuşii lor, să nu-i asuprească cu reguli aspre şi tiranice, ci să vegheze turma încredinţată lor cu grijă, cu dragoste, bunătate, milă şi prin exemplul faptelor bune.

[12.] Abaţii trebuie să locuiască acolo unde trăiesc călugării, şi numai cu călugării, potrivit regulii, şi trebuie să înveţe şi să urmărească sârguincios respectarea canoanelor; acelaşi lucru să-l facă şi stareţele. [...]

[17.] De asemenea, călugării vor trăi numai potrivit regulii, deoarece ştim că oricine e lipsit de râvna de a îndeplini voia Lui este neplăcut Domnului. După cum Ioan, în Apocalipsă, mărturiseşte: „O, de ai fi rece sau fierbinte! Astfel, fiindcă eşti căldicel – nici fierbinte, nici rece – am să te vărs din gura Mea”[38]. Şi sub nici un chip nu vor lua asupră-le slujbe lumeşti. Nu li se va permite să meargă afară din mănăstire, decât dacă o mare nevoie îi sileşte, iar episcopul, în a cărui dioceză sunt, va avea mare grijă ca ei să nu capete obiceiul de a rătăci de colo-colo, în afara mănăstirii. Dar dacă va fi nevoie ca cineva să iasă, supunându-se vreunei porunci, aceasta să se facă cu sfatul şi cu încuviinţarea episcopului; iar acele persoane vor fi trimise în afară, având asupra lor o încredinţare, ca să nu fie nici o bănuială. În ceea ce priveşte domeniile îndepărtate ale mănăstirii, abatele, cu sfatul şi cu încuviinţarea episcopului, va hotărî cine le va îngriji: un călugăr, numai dacă acesta este supus altei mănăstiri. Şi se vor feri, în orice fel, de urmărirea pământească a câştigului sau de pofta pentru lucruri lumeşti, căci toţi creştinii din această lume trebuie să se ferească de zgârcenie şi pofte, dar mai cu seamă cei care au renunţat la lume şi la poftele ei. Nimeni să nu îndrăznească să înceapă o ceartă sau o neînţelegere, fie înlăuntrul, fie în afara mănăstirii. Oricine va mai îndrăzni să facă astfel va fi pedepsit după cea mai aspră pedeapsă a regulii, astfel ca alţii să aibă frică de a face la fel. Să se ferească întru totul de beţie şi ospăţ; căci fiecare ştie că mai cu seamă prin ele eşti murdărit de pofte trupeşti. Căci un zvon foarte rău a ajuns la urechile noastre, cum că în mănăstiri mulţi au fost văzuţi în desfrânare, ocară şi necurăţie. Şi, mai presus de orice, ne întristează şi ne tulbură [faptul] că poate fi spus fără greşeală că dintre acele lucruri, din care se crede că se naşte cea mai mare speranţă de mântuire pentru toţi creştinii, anume, din felul de viaţă şi castitatea călugărilor, s-a iscat răul ca unii dintre călugări să fie găsiţi sodomiţi.

[18.] Mănăstirile pentru femei vor fi conduse cu tărie, iar călugăriţelor nu li se va îngădui cu nici un preţ să umble de colo-colo, ci vor fi ţinute cu toată silinţa. Nici nu li se va îngădui să se certe sau să se sfădească între ele, sau să fie în vreun fel neascultătoare şi să se împotrivească stăpânilor şi stareţelor lor. Acolo unde trăiesc după regulă, vor ţine toate lucrurile întru totul, după regulă. Nu se vor deda desfrâului, beţiei sau lăcomiei, ci în toate felurile vor trăi drept şi cumpătat. Şi nici un bărbat să nu fie slobod să intre în lăcaşul de rugăciune sau în mănăstire, decât dacă e preot; având cu sine mărturii, să intre pentru a le vizita pe bolnave, sau numai pentru liturghie; şi, după aceea, numaidecât

să iasă din nou. Şi nimeni să nu-şi trimită fiica în congregaţia călugăriţelor fără cunoştinţa şi chibzuinţa episcopului, de a cărui dioceză ţine acel loc; iar acesta să hotărască cu sârguinţă dacă ea este dornică să rămână în sfânta slujire a Domnului, şi atunci să adeverească statornicia legământului ei. Mai mult, slujnicele altor bărbaţi şi astfel de femei, care nu vor să trăiască potrivit cu felul de viaţă din sfânta congregaţie, vor fi date afară definitiv.

[19.] Nici un episcop, abate, preot, diacon, pe scurt, nimeni aparţinând clerului nu va îndrăzni să aibă câini de vânătoare, şoimi sau ereţi; ci fiecare se va mărgini, întru totul, la treaba sa, după canoane sau după regulă. Oricine îndrăzneşte să facă aceasta va şti că-şi va pierde rangul. Pe deasupra, va primi o asemenea pedeapsă, încât alţii se vor teme ca, greşind, să facă aşijderea.

[20.] Stareţele şi călugăriţele lor, într-un gând şi cu sârguinţă, se vor închide între zidurile mănăstirii lor şi cu nici un preţ să nu îndrăznească să iasă dintre zidurile mănăstirii. Dar stareţele, când se gândesc să trimită afară pe oricare dintre călugăriţe, nu vor face aceasta, sub nici un chip, fără încuviinţarea şi cu sfatul episcopului lor. De asemenea, când în mănăstiri urmează să aibă loc vreo hirotonire sau când unele persoane urmează să fie primite în mănăstiri, ele, de asemenea, vor vorbi, pe îndelete, despre aceste lucruri cu episcopii lor. Iar episcopii îl vor înştiinţa pe arhiepiscop despre cum cred ei că ar fi mai bine şi mai folositor să se desfăşoare acest lucru şi, cu sfaturile acestuia, vor duce la îndeplinire ceea ce trebuie făcut.

[21.] Preoţii şi alţi clerici mai mărunţi, pe care-i au ca să-i ajute în preoţia lor, se vor arăta întru totul supuşi episcopilor lor, după cum cer canoanele. Dacă ei vor [să se bucure de] favoarea noastră şi [de] propria lor înaintare, să consimtă pe deplin să fie învăţaţi în cele sfinte de către aceşti episcopi ai lor.

[22.] De asemenea, clerul secular trebuie să ducă o viaţă în întregime canonică şi să fie învăţaţi în palatul episcopal sau, de asemenea, într-o mănăstire, cu toată grija privind disciplina canoanelor. Nu le va fi îngăduit, cu nici un chip, să rătăcească în voie, ci vor trăi întru totul retraşi, nu dedaţi la câştiguri ruşinoase, nu desfrânaţi, nu hoţi, nu ucigaşi, nu siluitori, nu certăreţi, nu mânioşi, nu trufaşi, nu beţivi, ci curaţi la suflet şi în trup, umili, modeşti, cumpătaţi, miloşi, paşnici, încât, ca fii ai Domnului, ei să poată fi demni de a fi înaintaţi în sfintele ordine, iar nu ca cei care sunt numiţi *sarabiţi*[39], ce trăiesc în oraşe şi sate, lângă biserici sau în apropierea lor, fără stăpân şi fără disciplină, desfrânaţi şi chefuind, şi săvârşind alte fapte diavoleşti, de a căror încuviinţare nu s-a mai pomenit.

[23.] Preoţii vor lua aminte cu grijă la clerul pe care-l au cu ei, ca să trăiască după canoane; să nu se dedea întrecerilor deşarte, ori ospeţelor lumeşti, ori cântecelor sau bogăţiilor, ci să trăiască sănătos şi curat.

[24.] De asemenea, orice preot sau diacon, care, după aceasta, va îndrăzni să ţină femeie în casa sa, fără îngăduinţa canoanelor, va fi lipsit de îndată de rangul şi moştenirea sa, până când va fi adus în faţa noastră.

[25.] Conţii şi sutaşii[40] vor veghea pentru ca dreptatea să fie împlinită întru totul; şi vor avea bărbaţi mai tineri în slujba lor, în care se pot încrede pe deplin, care vor ţine cu credinţă legea şi dreptatea, şi în nici un fel nu-i vor asupri pe săraci, şi nu vor îndrăzni sub nici un motiv, pricinuit de răsplată sau linguşire, să tăinuiască hoţi, bandiţi sau ucigaşi, adulteri, magi şi vrăjitori ori vrăjitoare, sau orice oameni fără Dumnezeu, ci, mai degrabă, îi vor preda, pentru ca aceştia să poată fi aduşi pe calea cea bună şi

îndreptaţi de lege; aşa încât, cu voia Domnului, toate aceste rele să poată fi îndepărtate de la poporul creştin.

[26.] Judecătorii vor judeca drept, după legea scrisă, şi nu după judecata lor.

[27.] Poruncim ca nimeni de pe cuprinsul întregului nostru regat să nu îndrăznească să refuze ospitalitate bogaţilor, săracilor sau pelerinilor, adică nimeni să nu refuze adăpost, foc şi apă pelerinilor care umblă prin ţară în slujba Domnului, sau oricui călătoreşte pentru dragostea lui Dumnezeu şi siguranţa sufletului său. Dacă cineva va vrea să le facă şi mai mult bine, va şti că cea mai bună răsplată a sa va fi de la Domnul, care însuşi a spus: „Şi cine va primi asemenea copilaş, în numele Meu, Mă primeşte pe Mine". Şi iarăşi: „Eram un străin şi voi m-aţi primit".

[28.] În privinţa soliilor ce vin de la împărat: conţii şi sutaşii, care vor să obţină favoarea împăratului, vor întreţine cu toată grija solii trimişi, astfel încât aceştia să poată trece degrabă prin ţinuturile lor. Iar el să spună tuturor să rânduiască tot ce va fi cerut, în asemenea fel, încât să nu fie nicăieri întârziere; ci îi vor grăbi în drumul lor cu toată iuţeala, şi îi vor întreţine aşa cum ei, trimişii noştri, vor putea s-o facă.

[29.] Judecătorii, conţii ori trimişii nu vor avea dreptul să stoarcă plata amenzii iertate, în numele lor propriu, de la acei oameni nevoiaşi, cărora împăratul, în mila lui, le-a iertat ceea ce trebuiau să plătească potrivit poruncii sale.

[30.] Cât despre cei cărora împăratul le doreşte, prin graţia lui Hristos, să aibă pace şi apărare în regatul său, adică aceia care, fie creştini sau păgâni, se reped să i se înfăţişeze dorind să înştiinţeze ceva, sau aceia care caută pomeni din cauza lipsurilor sau a foametei, nimeni să nu îndrăznească să-i silească la slugărit, sau să-i ia în stăpânire, sau să-i înstrăineze, sau să-i vândă; dar acolo unde aceştia rămân de bunăvoie, sub apărarea împăratului, ei vor avea pomeni din mărinimia sa. Dacă cineva va îndrăzni să încalce aceasta, să ştie că va plăti cu viaţa, pentru că a dispreţuit cu atâta îngâmfare poruncile împăratului.

[31.] Şi nimeni să nu îndrăznească să născocească jigniri sau insulte împotriva celor ce anunţă o judecată a împăratului, sau să le arate în vreun fel duşmănie. Oricine va îndrăzni să facă aceasta va plăti pentru încălcarea poruncii regelui sau, dacă merită o pedeapsă mai mare, se porunceşte să fie adus în faţa regelui.

[32.] [...] Poruncim ca oamenii să se lepede şi să se ferească de omoruri, [fapte] prin care mulţi dintre creştini pier. Dacă Domnul opreşte credincioşilor săi să se urască şi să se duşmănească, cu atât mai mult opreşte crimele. Căci cum poate cineva spera să-i fie pe plac Domnului, dacă I-a ucis fiul, care-I este cel mai aproape? Sau cum poate cineva să creadă că Hristos va fi îngăduitor cu cel care şi-a ucis fratele? Este o mare şi de neînlăturat primejdie să stârneşti ura oamenilor pe lângă a o înfrunta pe cea a lui Dumnezeu Tatăl şi a lui Hristos, stăpânitorul Cerului. Ascunzându-se, cineva poate să scape pentru o vreme, dar, cu toate acestea, cade din întâmplare în mâinile duşmanilor săi. Şi unde poate cineva să fugă de Dumnezeu, căruia îi sunt cunoscute toate tainele? Prin ce nesăbuinţă poate cineva spera să scape de mânia Lui? De aceea, prin toate statornicirile cu putinţă, am avut grijă să-i ferim pe oamenii încredinţaţi nouă de a fi duşi la pieire de acest rău. Căci cel ce nu s-a temut că Domnul va fi mânios pe el, cu nici un chip nu ne va găsi blânzi şi îndurători; dorim mai degrabă să pedepsim, cu cea mai mare asprime, pe cel ce îndrăzneşte să făptuiască nelegiuirea omorului. Ca nu cumva, atunci,

nelegiuirile să sporească şi ca să nu se işte o foarte mare neînţelegere între oameni – oriunde sub imboldul diavolului s-a săvârşit o crimă –, cel vinovat se va grăbi să-şi facă îndreptarea şi, cu toată graba, se va împăca demn cu rudele omului mort pentru răul făcut. Şi hotărâm cu tărie aceasta, sub porunca noastră, ca rudele celui mort să nu îndrăznească sub nici un chip să ducă mai departe duşmănia lor din pricina răului suferit sau să refuze să facă pace cu cel care o caută, ci, punând chezăşie credinţa lor, vor face o pace trainică, iar bărbatul vinovat nu va întârzia să plătească *wergeld*-ul. Dar dacă, prin înrâurirea păcatului, se va fi întâmplat ca cineva să-şi fi ucis fraţii sau o rudă, acela se va supune pe dată şi fără vreun inconjur, pocăinţei stabilite, după cum va hotărî episcopul său. Dar, cu ajutorul Domnului, el se va strădui să-şi facă răscumpărarea ; şi va plăti amendă pentru omul ucis, după cum cere legea, şi va fi pe deplin împăcat cu rudele aceluia. Şi punându-şi chezăşie credinţa, nimeni să nu îndrăznească, după aceea, să înceapă vrajbă. Şi oricine va lua în batjocură îndreptarea cuvenită va fi lipsit de moştenirea sa până când ne vom fi făcut judecata.

[33.] Noi interzicem cu desăvârşire nelegiuirea incestului. Dacă cineva e molipsit de adulterul păcătos, nu va fi eliberat fără gravă asprime, ci va fi astfel pedepsit, încât alţii să aibă frică de a face acelaşi lucru, încât necurăţia să poată fi cu totul îndepărtată de poporul creştin, şi bărbatul vinovat să poată să se îndrepte pe deplin prin pocăinţa hotărâtă de către episcopul său. Iar acea femeie va fi dată pe mâna rudelor ei până când hotărâm pedeapsa. Dar dacă bărbatul nu va vrea să se supună hotărârii episcopului în privinţa îndreptărilor pe care le face, atunci el să fie adus în faţa noastră, luând aminte la pilda din cazul incestului săvârşit de Fricco la templu.

[34.] Şi toţi vor fi pe deplin şi bine pregătiţi oricând va veni porunca sau înştiinţarea noastră. Dacă, atunci, cineva [va] spune că nu e pregătit şi se fereşte de chemarea[41] noastră, acela să fie adus la palat, şi nu numai el, ci, în acelaşi fel, toţi cei care îndrăznesc să încalce hotărârea sau porunca noastră.

[35.] Toţi oamenii, în toate timpurile, pentru slujirea şi din voinţa lui Dumnezeu, îşi vor cinsti cu toată veneraţia episcopii şi preoţii. Şi să nu îndrăznească să se murdărească pe ei şi pe alţii prin căsătorii incestuoase ; să nu îndrăznească să se căsătorească până când episcopii şi preoţii, împreună cu bătrânii din popor, nu vor cerceta cu sârg măsura legăturii de sânge dintre cei uniţi. Şi atunci, cu binecuvântare, să fie căsătoriţi. Să se ferească de beţie, să se ferească de lăcomie şi să nu săvârşească nici un furt. Să se ferească cu totul de luptă, de sfezi şi blasfemie, fie la sărbători, fie la adunări, şi să trăiască în milă şi înţelegere.

[36.] De asemenea, la îndeplinirea fiecărei pedepse, toţi vor fi cu totul într-un gând cu trimişii noştri. Şi nu vor îngădui deloc jurământul strâmb, faptă neasemuit de rea ce trebuie îndepărtată de poporul creştin. Dacă cineva, de aici înainte, va fi dovedit că a jurat strâmb, să ştie că îşi va pierde mâna dreaptă şi, pe deasupra, va fi lipsit de moştenire, până când vom fi judecat pricina sa.

[37.] În ceea ce-i priveşte pe paricizi sau fratricizi, sau pe cei care au ucis pe fratele mamei sau al tatălui lor, sau orice [altă] rudă, dacă nu au vrut să asculte şi să accepte pedeapsa episcopilor şi a altor preoţi, de dragul sufletelor lor şi pentru a putea plăti o pedeapsă dreaptă, trimişii şi conţii noştri să-i ţină la ei până vor fi aduşi în faţa noastră, încât să fie în siguranţă şi să nu molipsească alţi oameni. Şi, între timp, vor fi lipsiţi de stăpânirea lor.

[38.] Şi să se facă la fel cu cei care au fost dojeniţi şi îndrumaţi din cauza unor uniri nelegiuite şi incestuoase, care nu vor să se supună episcopilor şi preoţilor lor, ori care îndrăznesc să dispreţuiască porunca noastră.

[39.] Nimeni să nu îndrăznească să fure vânatul din pădurile noastre ; am oprit deja, de multe ori, ca să se facă lucrul acesta. Şi acum poruncim din nou cu tărie ca nimeni să nu mai facă asta. Fiecare se va păzi [de acest lucru, la fel de mult] cum speră să păstreze credinţa pe care ne-a jurat-o. Dar dacă vreun conte, sutaş sau slujbaş mai mărunt al nostru, sau oricare dintre slujitorii noştri ne va fi furat vânatul, va fi adus fără greş în faţa noastră, şi i se va cere socoteală. Orice alt om de rând ce va fi furat vânatul nostru va plăti pentru el după toată asprimea legii şi, cu nici un chip, nu se va face vreo îngăduinţă, privitor la aceasta, pentru asemenea persoane. Dacă cineva ştie că această faptă rea a fost săvârşită de un altul, să nu îndrăznească, prin credinţa pe care a promis-o şi trebuie să ne-o făgăduiască acum, să o tăinuiască.

[40.] În cele din urmă, prin solii pe care-i trimitem acum, vrem ca poruncile noastre să fie ştiute, în tot regatul nostru de către toţi, de către clerici, episcopi, abaţi, preoţi, diaconi, canonici, de toţi călugării şi toate călugăriţele, astfel încât ei, fiecare în slujba sau chemarea sa, să poată ţine porunca şi hotărârea noastră, fie în cazul în care va fi nevoie să le mulţumească supuşilor lor pentru bunăvoinţă, ori să le dea ajutor, fie când ar putea fi nevoie de a le folosi pentru îndreptarea acestora. Aşijderea, vrem ca hotărârile noastre să fie cunoscute de mireni şi în toate locurile, fie că privesc apărarea bisericilor, a văduvelor, a orfanilor sau a celor slabi, sau cazurile când aceştia sunt jefuiţi, [fie că privesc] statornicirea adunărilor oştii, sau orice altceva, pentru ca toţi să se supună poruncii [şi] voinţei noastre, şi să se străduiască în toate lucrurile să se păstreze în sfânta slujire a Domnului. Şi astfel, toate aceste lucruri să poată să fie bune şi, spre lauda Atotputernicului Dumnezeu, noi să putem aduce mulţumiri acolo unde acestea se cuvin ; dar când socotim că orice lucru se cere refăcut, să ne străduim, cu toată voinţa noastră şi cu tot sârgul nostru, să-l îmbunătăţim, aşa încât, cu ajutorul Domnului, să putem reuşi a-l îmbunătăţi, spre veşnicul nostru câştig şi al credincioşilor noştri. La fel, vrem ca toate hotărârile de mai sus să fie făcute cunoscute conţilor, sutaşilor şi slujbaşilor noştri.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 189-201)

Recunoaşterea titlului imperial al lui Carol cel Mare de către împăratul de la Constantinopol (812-813)

Încoronarea lui Carol din anul 800 a provocat opoziţia împăratului de la Constantinopol, care se considera adevăratul moştenitor al Romei şi îl vedea pe noul împărat ca pe un uzurpator al titlului imperial. În 812, după conflicte şi negocieri îndelungate, cele două părţi au ajuns la o înţelegere, lui Carol fiindu-i recunoscut doar titlul de simplu împărat (basileus)*, şi nu cel de* împărat al romanilor. *În schimb Bizanţul a primit Istria, Veneţia şi Dalmaţia. Urmaşii împăratului Mihail I au refuzat să extindă această recunoaştere şi asupra succesorilor lui Carol*[42].

Carol cel Mare cedează Veneţia împăratului de la Constantinopol şi obţine în schimb recunoaşterea titlului său imperial (811)

Fragment din Cronica de la Saint-Denis

Din greu şi răbdător suferea împăratul marea supărare şi invidia pe care grecii şi împăratul de la Constantinopol i-o arătau pe ascuns, încât formară alianţe împotriva lui, pentru numele şi demnitatea imperiului, căci sunt atât de înfumuraţi, încât li se pare că nimeni nu trebuie să poarte numele de împărat în afară de ei şi, întrucât se temeau de el, formau adesea alianţe împotrivă-i.

La Aachen, împăratul primi pe trimişii lui Nikephoros, împăratul de la Constantinopol, şi îi întări acestuia pacea şi dragostea. Oraşul Veneţiei, pe care fiul său, Pepin, îl cucerise cu un an mai înainte, a fost dat împăratului de la Constantinopol. Arsaphios[43], trimisul lui Nikephoros, îşi luă rămas-bun şi părăsi curtea, iar împăratul trimise cu el pe propriii săi soli ; au fost, astfel, numiţi [soli] Haidon, episcop de Basel, Hue, conte de Touraine, şi Haion, un longobard născut în cetatea Aquileia.

Estimp, Nikephoros, împăratul de la Constantinopol, a fost ucis în războiul pe care îl purtase împotriva bulgarilor ; în timpul său, el a avut multe victorii mărețe şi a dat multe bătălii. După el, primi imperiul ginerele său, pe nume Michiaus[44]. Acesta îi primi şi îi trimise înapoi pe solii împăratului, care veniseră în timpul lui Nikephoros. El îi trimise împăratului pe solii săi, episcopul Michiel, Theodone şi Arsaphios, pentru a întări pacea şi alianţa : la Aachen veniră în faţa împăratului, făcură adâncă plecăciune şi,

în limba greacă, îl numiră *Basileus*. Acesta a fost salutul pe care ei i l-au dat după obiceiul lor. Ei primiră alianța în scris, se despărțiră și se întoarseră prin Roma. Au primit de la apostolul Leon confirmarea[45] acestor alianțe, pe care le-a întărit prin sigiliul său, în Biserica Sfântul Petru.

Fragment din Annales Laurissenses et Einhardi

După ce câștigase multe victorii însemnate, împăratul Nikephoros căzu în bătălia cu bulgarii, iar ginerele său, Mihail, fu făcut împărat. El îi primi la Constantinopol pe solii pe care Carol îi trimisese lui Nikephoros și îi trimise înapoi împreună cu propriii săi soli, episcopul Mihail, Arsaphius și Theognostos, comandantul gărzii imperiale, pentru a întări tratatul care fusese propus pe timpul lui Nikephoros. Ei au venit la împărat la Aachen și primiră de la el, în biserica de la Aachen, o copie a tratatului. În cuvântarea lor, pe care au rostit-o în grecește, ei l-au numit *Împărat* și *Basileus*. După aceea, pe drumul de întoarcere, ei se îndreptară spre Roma și, în Biserica Sântul Petru, Apostolul, primiră de la papă o copie a tratatului.

Scrisoare trimisă de Carol cel Mare împăratului Mihail I (813)

În numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh. Carol, prin grația lui Dumnezeu, împărat și august, rege al francilor și longobarzilor, către iubitul său frate, Mihail, glorios împărat și august, salutări veșnice întru Domnul nostru, Isus Hristos. Binecuvântăm și lăudăm pe Domnul nostru, Isus Hristos, cu toată inima și puterea pentru darul de nepătruns al bunătății sale, cu care ne-a îmbogățit. Căci El a avut marea milostenie să instituie, în zilele noastre, pacea între răsărit și apus, pe care îndelung am căutat-o până acum, și, răspunzând rugăciunilor noastre zilnice, a unit pretutindeni în lume sfânta și neprihănita Biserică Catolică, dându-i pace. Vorbim de această pace ca și cum a fost deja înfăptuită, căci noi ne-am îndeplinit făgăduiala și suntem siguri că și tu vrei să o ții pe a ta. Ne încredințăm Domnului, care a poruncit ca acest lucru, încheierea păcii dintre noi, să fie îndeplinit ; căci El este credincios și adevărat, dând ajutor tuturor celor ce fac lucruri bune, și El va duce la desăvârșire această lucrare, pe care noi am început-o. Dorind să ajungem să înfăptuim această desăvârșire, l-am trimis pe solul nostru, Amalhar, venerabilul episcop de Trier, și pe Petru, abate al mănăstirii din Nonantula, pentru a primi din sfântul altar, din mâinile tale, o copie a tratatului de pace, purtând iscălitura preoților tăi, a patriarhilor și nobililor, la fel precum trimișii tăi, Mihail, venerabilul mitropolit, Arsaphius, și Theognostus, comandantul gărzii regale, au primit o copie de la noi, purtând iscălitura noastră și a preoților și nobililor noștri. [...]

(B. Zeller, E. Dorsy, *Charlemagne*, Hachette, Paris, 1882, pp. 85-86 ; *A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 57-59)

Destrămarea Imperiului Carolingian (843-888)

Cu toate că şi-a reglementat succesiunea prin încoronarea lui Ludovic la Aachen, în 813, Carol cel Mare nu a lăsat urmaşilor un sistem politic închegat, capabil să reziste presiunilor din exterior şi disputelor interne. Tratatul de la Verdun, încheiat în 843, a consfinţit de facto *împărţirea imperiului carolingian între cei trei fii ai lui Ludovic cel Pios : Carol cel Pleşuv, Lothar şi Ludovic Germanicul. Primul a primit părţile de vest ale imperiului, în timp ce ultimul a luat părţile din răsărit. Teritoriul cedat lui Lothar (numit mai târziu Lotharingia şi situat de-a lungul Rinului, între Francia Răsăriteană şi Francia Apuseană) nu avea nici un element de coeziune geografică, etnică sau politică, devenind un teren de dispută între cei doi vecini. Deşi lui Lothar i-a fost recunoscut titlul de împărat, procesul de dezintegrare a statului creat de Carol cel Mare devenise ireversibil. Neînţelegerile dintre urmaşii lui Ludovic cel Pios au continuat însă mult timp după încheierea acestui tratat. În 858, un nou conflict a început între Carol cel Pleşuv, stăpânitorul Franciei Apusene, şi Ludovic Germanicul, rege peste părţile răsăritene ale imperiului carolingian. În 869, Lothar moare, fapt care i-a determinat pe Carol şi Ludovic să ajungă la o înţelegere. În 870, la Meersen, lângă Aachen, cei doi şi-au împărţit stăpânirile lui Lothar. În fine, moartea lui Ludovic Germanicul, în 876, şi a lui Carol cel Pleşuv, în 877, a dus la agravarea luptelor pentru putere între urmaşii acestora, Ludovic cel Tânăr şi Ludovic Gângavul, în conflict implicându-se şi marii magnaţi ai imperiului. Carol cel Gros (881-887), un alt fiu al lui Ludovic Germanicul, a reunit sub conducerea sa întregul imperiu (884), fiind însă ultimul dintre carolingieni care a purtat titlul imperial[46]. Primul fragment ce urmează face parte din* Annales Bertiniani *şi se referă la tratatul de la Verdun. Al doilea text cuprinde făgăduielile reciproce făcute la Aachen de către reprezentanţii lui Carol cel Pleşuv şi Ludovic Germanicul, iar al treilea fragment, preluat din cronica (*Chronicon*) scrisă de călugărul Regino din Prüm (cca 840-915), prezintă sfârşitul lui Carol cel Gros, precum şi evoluţia diferită a celor trei părţi importante ale fostului imperiu carolingian, Germania, Italia şi Francia Apuseană.*

Carol s-a întâlnit cu fraţii săi la Verdun şi acolo i s-au dat fiecăruia părţi din imperiu. Ludovic a primit tot ce era dincolo de Rin, cu Speyer, Worms şi Mainz, de această parte a Rinului. Lothar a primit pământul mărginit [de ceea ce avea Ludovic la apus] printr-o linie ce urma Rinul de jos, Scheldt şi Meuse, apoi, prin Cambrai, Hainault, Lomme, cu ţinuturile de la răsărit de Meuse, până unde Saône se varsă în Ron, apoi de-a lungul Ronului până la mare, cu ţinuturile de pe ambele maluri ale Ronului. Tot ceea ce a rămas, până în Spania, i-a revenit lui Carol.

În anul 870 de la naşterea Domnului nostru Isus Hristos, cu o zi înainte de nonele lui martie, în cel de al 32-lea an al celui mai glorios rege, Carol, la palatul din Aachen, a fost făcută această înţelegere între rege şi fratele său, regele Ludovic.

Din partea regelui Carol, contele Ingelram:

Din partea stăpânului meu, făgăduiesc că regele meu, Carol, încuviinţează ca fratele său, regele Ludovic, să aibă partea din regat a regelui Lothar, aşa cum fiecare dintre ei şi dintre credincioşii lor vor socoti că este cel mai drept şi mai cinstit lucru. În ceea ce priveşte acea porţiune din regat şi cu privire la regatul pe care el [Ludovic] l-a deţinut înainte, el [Carol] nu îl va amăgi şi nu îl va sfătui rău, prin vreo înşelăciune sau vreun şiretlic, dacă fratele său, Ludovic, la rândul său, va păstra neştirbite stăpânului meu, atât cât va trăi, aceeaşi statornicie şi credinţă pe care le-am promis din partea lui.

La fel, din partea regelui Ludovic, Liutfried:

Din partea stăpânului meu, făgăduiesc că regele meu, Ludovic, încuviinţează ca fratele său, regele Carol, să aibă partea din regat a regelui Lothar, aşa cum fiecare dintre ei şi dintre credincioşii lor vor socoti că este cel mai drept şi mai cinstit lucru. În ceea ce priveşte acea porţiune din regat şi cu privire la regatul pe care el [Carol] l-a deţinut înainte, el [Ludovic] nu îl va amăgi şi nu îl va sfătui rău, prin vreo înşelăciune sau vreun şiretlic, dacă fratele său, Carol, la rândul lui, va păstra neştirbite stăpânului meu, atât cât va trăi, aceeaşi statornicie şi credinţă, pe care le-am promis din partea lui. În acelaşi fel [au jurat], din partea gloriosului rege Carol, contele Theoderic, ca al treilea jurător cu privire la aceste lucruri şi, din partea regelui Ludovic, ca al patrulea [jurător], contele Ralph.

Acolo erau prezenţi: arhiepiscopul Liutbert, episcopul Altfrid, episcopul Odo, contele Adalelm, contele Ingelram, contele Liutfried, contele Theoderic şi contele Adalelm.

Anul 879. Boso[47], auzind de moartea lui Ludovic[48], a pornit din Provence şi a început să cucerească întreaga Burgundie. După ce, prin ameninţări şi presiuni, a câştigat de partea sa câţiva episcopi, a purces spre Lyon şi acolo a fost uns rege peste regatul Burgundiei de către Aurelian, mitropolitul Lyonului, şi de alţi episcopi. El i-a nesocotit pe tinerii fii ai lui Ludovic, tratându-i drept nelegitimi, din cauză că mama lor căzuse în dizgraţie, fiind îndepărtată la porunca lui Carol[49]. Dar aceşti tineri, Ludovic şi Carloman, au fost ridicaţi la tron de abatele Hugo şi de alţi nobili, şi ei au luptat toată viaţa împotriva lui Boso. Nu numai ei, ci şi ceilalţi regi ai francilor l-au urât pentru uzurparea sa şi i-au făcut pe ducii şi pe vasalii lor să făgăduiască că vor încerca să-l dea jos şi să-l ucidă.

Anul 887. În acest an, la Orléans, a murit abatele Hugo, care a ţinut şi a condus cu bărbăţie ducatul[50], ce a fost dat de către împărat fiului lui Robert, Eudes, care fusese până atunci conte de Paris[51] şi care, împreună cu Goscelin, episcop de Paris, apărase acest oraş, cu toată puterea sa, împotriva teribilelor masacre ale normanzilor [...]. În luna lui noiembrie, de ziua Sfântului Martin[52], Carol[53] a venit la Tribur[54] şi a ţinut o adunare generală. Când nobilii regatului au văzut că împăratul pierdea nu doar din puterile trupeşti, şi din cele ale minţii, s-au alăturat lui Arnulf, fiul lui Carloman[55], într-o uneltire, pentru a-l ridica la tron; şi s-au îndepărtat de împărat, ducându-se la Arnulf într-un număr atât de mare, încât, după trei zile, aproape nimeni nu mai era lângă împărat pentru a săvârşi până şi serviciile cele mai obişnuite [...]. Totuşi, regele Arnulf i-a dat lui Carol câteva pământuri imperiale în Alamania pentru a se întreţine, iar apoi, după ce a rezolvat treburile din Franconia, s-a întors în Bavaria.

Anul 888. După moartea lui Carol, regatele care se supuseseră cârmuirii sale s-au destrămat şi nu au mai dat ascultare stăpânului lor firesc[56], ci fiecare şi-a ales un rege din rândul locuitorilor săi. Aceasta a fost cauza multor războaie, nu fiindcă nu mai existau printre franci principi prin naştere, curaj şi înţelepciune, vrednici să conducă ci din cauza egalităţii acestor virtuţi printre atâţia principi, astfel încât nici unul dintre ei nu îi domina pe ceilalţi, pentru ca aceştia să dorească a-i da ascultare. Căci erau încă mulţi principi în stare să ţină unit imperiul franc, dacă ei nu ar fi fost sortiţi să se opună unul altuia în loc să se unească.

În Italia, o parte din popor l-a pus rege pe Berengar, fiul lui Everhard, margraf de Friuli, în timp ce altă parte l-a ales rege pe Guido, fiul lui Lambert, duce de Spoleto[57]. Din această pricină, s-a iscat o mare revoltă şi a curs foarte mult sânge, încât, aşa cum a spus Domnul nostru, orice regat ce se dezbină în sine va fi adus la pustiire (Matei, 12. 25). Într-un sfârşit, Guido a ieşit victorios şi Berengar a fost alungat din regat. [...]

Apoi, poporul Galiei s-a adunat şi, cu încuviinţarea lui Arnulf, l-au ales pe ducele Eudes, fiul lui Robert, un om puternic, să le fie rege.[...] Acesta a domnit cu bărbăţie şi a apărat regatul împotriva atacurilor necontenite ale normanzilor. Cam în aceeaşi vreme, Rudolf, fiul lui Conrad, nepotul abatelui Hugo, a pus mâna pe acea parte din Provence [aflată] între Jura şi Alpi[58] şi, în prezenţa nobililor şi a episcopilor, s-a încoronat rege [...]. Dar când Arnulf a auzit de aceasta, a înaintat împotriva lui Rudolf, care s-a retras către cele mai neumblate culmi şi a rezistat acolo. Toată viaţa lui, Arnulf, împreună cu fiul său Zwentibold, a fost în război cu Rudolf, dar nu a putut să-l învingă, deoarece rezista în locuri în care numai caprele negre puteau ajunge şi unde trupele invadatoare nu-l puteau împresura.

(*A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 63, pp. 66-68 ; *Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 206-207)

Invaziile normanzilor (sfârşitul secolului al IX-lea)

Numiţi şi vikingi, normanzii au înspăimântat apusul Europei prin expediţiile lor din secolele VIII-XI. Nu se cunosc cu exactitate cauzele acestor expediţii, dar este sigur că la sfârşitul secolului al VIII-lea normanzii au început să atace coastele estice ale Angliei (789, 793) şi Irlanda (795), pentru ca apoi să se îndrepte spre Frisia şi ţărmul apusean al Galiei. Majoritatea informaţiilor privitoare la aceste atacuri s-au păstrat în analele mănăstirilor, cum este şi textul care urmează, preluat din Analele mănăstirii Fulda, *care menţionează atacurile normanzilor de pe cursul Rinului*[59] *de la sfârşitul secolului al IX-lea.*

La anul 883. Normanzii, urcând pe Rin, au jefuit şi ars multe sate. Liutbert, arhiepiscop de Mainz, cu o ceată mică din trupele sale, i-a atacat şi, după ce a omorât pe mulţi dintre ei, a recuperat o mare parte din prada pe care aceştia o luaseră. Colonia[60] a fost reconstruită, mai puţin bisericile şi mănăstirile sale, iar zidurile, cu porţile şi turnurile lor, au fost refăcute.

La anul 885. Normanzii au intrat în teritoriul din apropiere de Liège, adunând tot felul de provizii şi pregătindu-se să petreacă iarna acolo. Dar Liutbert, arhiepiscop de Mainz, împreună cu contele Heimrih şi cu alţii, a căzut pe neaşteptate asupra lor, a ucis pe mulţi dintre ei, iar pe ceilalţi i-a mânat spre o mică fortăreaţă. Apoi, a pus mâna pe proviziile pe care le strânseseră normanzii. După ce au îndurat un lung asediu, în timpul căruia au suferit de foame, normanzii au fugit din fortăreaţă pe timp de noapte.

(*A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, p. 65)

Invazia ungurilor (jumătatea secolului al X-lea)

Ungurii, sau maghiarii, provin din ramura ugrică a familiei de neamuri fino-ugrice. Locul lor de origine rămâne controversat, însă spre sfârşitul secolului al IX-lea (mai exact, în 896), după îndelungi peregrinări, ei s-au stabilit în Câmpia Panonică; de aici, timp de câteva decenii, au atacat restul Europei în raiduri fulgerătoare şi greu de oprit. Au ajuns până în Burgundia, Italia de sud (Otranto) şi centrul Franţei (Orléans), atacurile lor având un puternic impact în special în Italia de Nord şi Germania (Bavaria). La un atac al ungurilor în această din urmă regiune face referire şi primul text pe care îl prezentăm aici; textul aparţine lui Thietmar, episcop de Merseburg, a cărui istorie a Ottonienilor rămâne unul dintre cele mai importante izvoare ale vremii. Al doilea text face parte din cronica lui Widukind şi înfăţişează luptele lui Otto I cu ungurii, care au culminat cu înfrângerea decisivă a invadatorilor la 10 august 955, lângă râul Lech, în apropiere de Augsburg[61]. După această dată, concomitent cu desăvârşirea procesului de sedentarizare şi de constituire a statului medieval maghiar, expansiunea ungurilor s-a reorientat spre Peninsula Balcanică (Croaţia) şi zona intracarpatică (Transilvania).

După ce şi-a condus cu bine dioceza timp de mai mulţi ani, Michael, episcop de Regensburg, şi-a strâns trupele şi s-a alăturat celorlalţi nobili bavarezi pentru a se împotrivi unei invazii a ungurilor. În bătălia care a urmat, trupele noastre au fost înfrânte. Una dintre urechile episcopului a fost tăiată, iar după ce primi mai multe alte lovituri, acesta a fost lăsat pe câmpul de luptă crezându-se că era mort. Unul dintre duşmanii săi personali căzuse lângă el şi, prefăcându-se mort, atunci când ungurii au scotocit câmpul de luptă, a scăpat cu viaţă. Când văzu că era singur cu episcopul pe care îl ura, a înhăţat o lance şi a încercat să-l ucidă. Dar episcopul, venindu-şi în simţiri, a fost în stare să se apere şi, după o luptă feroce cu duşmanul său, reuşi să-l doboare. După o lungă şi primejdioasă călătorie, episcopul a găsit calea de întoarcere spre Regensburg, spre marea bucurie a turmei sale. Toţi clericii săi l-au întâmpinat ca pe un luptător viteaz şi turma sa l-a cinstit ca pe un păstor desăvârşit, iar rănile şi schilodirile sale au fost întru cinstea sa.

[44.] În timp ce Otto se afla în Saxonia, soli ai ungurilor veniră la el, sub cuvântul unei mai vechi alianţe şi prietenii[62], însă, de fapt, se bănuia că doreau să vadă cum avea să se sfârşească războiul civil în care fusese prins Otto. După ce el îi trată bine şi îi trimise înapoi cu daruri, primi o ştire de la fratele său, ducele Bavariei, în care se spunea: „Ia aminte, ungurii ţi-au cotropit pământul şi se pregătesc să vină cu război asupra ta". Îndată ce regele auzi asta, merse fără preget împotriva acestui duşman, luând cu sine doar câţiva saxoni, deoarece ceilalţi erau ocupaţi la acea vreme în luptele cu slavii. El îşi aşeză tabăra pe teritoriul oraşului Augsburg, şi acolo i se alăturară oştile franconienilor

şi ale bavarezilor, precum şi ducele Conrad[63], cu o mare ceată de cavaleri. Sosirea lui Conrad îi îmbărbătă atât de mult pe luptători, încât ei doriră să atace de îndată duşmanul. De felul său, Conrad era foarte îndrăzneţ, fiind totodată foarte înţelept la sfat, două lucruri ce nu se găsesc, de obicei, la acelaşi om. Era de neînvins în luptă, fie că era călare sau pe jos, şi era îndrăgit de prietenii săi, atât pe timp de pace, cât şi în luptă. Din hărţuielile avanposturilor, se vădea acum că cele două oşti nu se aflau la mare depărtare una de alta. S-a hotărât să se ţină post în tabără şi tuturor li se porunci să fie gata de luptă în dimineaţa următoare. La prima sclipire a zorilor, se sculară cu toţii, făcură pace unii cu alţii şi jurară să-şi ajute mai întâi conducătorii şi apoi să se ajute între ei. Au mers în afara taberei cu stindardele ridicate, fiind cam opt legiuni cu totul. Oastea fu dusă pe un drum povârnit şi greu, pentru a o feri de săgeţile duşmanului, pe care acesta le folosea din plin, dacă putea găsi tufişuri după care să se ascundă. Primul, al doilea şi al treilea rând al oştirii erau formate din bavarezii conduşi de oamenii ducelui Henric, care zăcea cuprins de boală la o oarecare depărtare de câmpul de bătălie – o boală care l-a răpus nu mult după aceea. A patra legiune era formată din franconienii conduşi de ducele Conrad. Regele conducea al cincilea rând. Acesta era numit legiunea regală şi era format din luptători aleşi, tineri curajoşi, care păzeau steagul îngerului, emblema victoriei. Al şaselea şi al şaptelea rând erau formate din suabii conduşi de ducele Burchard, care o luase de soţie pe fiica fratelui lui Otto[64]. Al optulea rând era format dintr-o mie de luptători boemieni aleşi, al căror echipament a fost mai bun decât norocul lor. Aici se aflau bagajele şi proviziile, pentru că se credea că spatele era cel mai sigur loc. S-a dovedit însă, la sfârşit, că nu a fost aşa, pentru că ungurii, pe neaşteptate, au trecut râul Lech, au ocolit marginile oştirii şi au căzut în spatele rândului din urmă, mai întâi slobozind săgeţi şi apoi [luptând] corp la corp. Mulţi au fost ucişi sau prinşi, toate bagajele au fost luate, iar rândul a fost pus pe fugă. În acelaşi chip, ungurii au căzut peste al şaselea şi al şaptelea rând, au ucis pe mulţi, iar pe ceilalţi i-au pus pe fugă. Dar când regele văzu că se dădea o luptă în faţă, iar rândurile din spatele său erau şi ele atacate, îl trimise pe ducele Conrad cu cel de-al patrulea rând împotriva celor din spate. Conrad i-a eliberat pe cei prinşi, a luat înapoi prada şi a alungat duşmanul. Apoi, s-a întors victorios la rege, după ce cu luptători tineri şi neîncercaţi învinsese un duşman care pusese pe fugă oşteni mult mai vestiţi şi pricepuţi. [...]

[46.] [...] Când regele văzu că întreaga greutate a luptei se afla acum în faţă, puse mâna pe scut şi pe lance şi galopă împotriva duşmanului în fruntea însoţitorilor săi. La început, cei mai neînfricaţi luptători dintre duşmani au ţinut piept atacului, dar fură cuprinşi de teamă când văzură că tovarăşii lor au fugit şi au fost ucişi. Câţiva duşmani căutară adăpost în satele din apropiere, caii lor fiind obosiţi de moarte; aceştia au fost înconjuraţi şi arşi de vii în interiorul zidurilor. Alţii trecură râul înot, dar au fost înecaţi de surparea malului pe când încercau să urce dincolo. Întăriturile lor au fost cucerite, iar prinşii au fost eliberaţi în aceeaşi zi. În următoarele două zile, restul duşmanilor au fost prinşi în oraşele din apropiere, astfel încât abia au mai scăpat câţiva. Nu s-a mai pomenit o victorie atât de sângeroasă asupra unui neam atât de sălbatic.

(*A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 65-66, 75-77)

Note

[1] Titlul sub care este cunoscută astăzi scrierea lui Grigore din Tours se datorează, de fapt, unei opere – aşa-numită – de expurgaţie : în secolul al VII-lea, călugării din Galia au revizuit integral textul, nereţinând decât relatările privitoare la franci (v. Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs. Les temps mérovingiens*, Éditions Bartillat, Paris, 1996, pp. 176-177). *Decem Libri Historiarum...* este alcătuită după modelul cronicilor universale, îmbrăţişând o lungă perioadă de timp, care porneşte de la crearea lumii şi se sfârşeşte cu anul 591. Prima carte reprezintă un rezumat succint al trecutului, următoarele trei ocupându-se de istoria francilor până la moartea lui Sigebert (575). După această dată, scrierea insistă, cu multe amănunte, asupra vieţii politice şi religioase a regatului ; materia fiind organizată pe ani, autorul povesteşte evenimentele la care a fost martor. Cartea a X-a se încheie cu un capitol dedicat istoriei episcopilor de Tours, urmată de o scurtă autobiografie a lui Grigore şi de o listă a scrierilor sale, cărora li se adaugă o recapitulare a anilor până în 593-594. Dintre sursele folosite pentru a-şi redacta *Istoria*, Grigore din Tours a rezervat un loc special tradiţiei orale, dar şi biografiilor de sfinţi, inscripţiilor, tratatelor diplomatice, precum şi unor scrieri de istorie referitoare la originea francilor, astăzi pierdute (Yvelise Bernard, Michel Kaplan, Mireille Vincent-Cassy, Michel Zimmermann, *Dictionnaire des biographies, vol. 2,* „Le Moyen Âge”, sous la direction de Jean-Maurice Bizière, Armand Colin, Paris, 1993, pp. 141-143).

[2] Despre evenimentele descrise de Grigore din Tours, v., *inter alia,* şi Pierre Riché, *Europa barbară din 476 până în 774*, traducere de Irina Cristea, prefaţă de Ecaterina Lung, Editura Corint, Bucureşti, 2003, pp. 59-60.

[3] *Cf.* Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs. Les temps mérovingiens*, Éditions Bartillat, Paris, 1996, pp. 213-214 ; *Dictionnaire du Moyen Âge*, publié sous la direction de Claude Gauvard, Alain de Libera, Michel Zink, P.U.F., Paris, 2002, p. 845.

[4] *Apud The Laws of the Salian Franks*, translated and with an Introduction by Katherine Fischer Drew, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1991, pp. 240-241 (notele 1 şi 3).

[5] Adăugirile noastre în text apar între croşete [...]. Termenii în limba latină inseraţi cu italice între paranteze (...) aparţin editorului american.

[6] Acest preambul al legii a fost adăugat (sau doar completat) cândva, în secolul al VIII-lea, la o dată evident ulterioară creştinării francilor, întrucât el se referă atât la creştinarea lui Clovis, cât şi la adoptarea noii religii de către toţi francii (Katherine Fischer, op. cit., p. 241, nota 2).

[7] Este vorba, neîndoielnic, de completările ulterioare ale legii.

[8] *Solidus* era moneda de aur romană cu o valoare sigură (stabilă) – de unde şi numele ei – care încă mai circula în Galia merovingiană în secolele VI-VII. Cântărea aprox. 4,70 g, dar cantitatea de aur conţinută în monedă a scăzut treptat. Regii merovingieni au bătut ei înşişi această monedă, ultimul rege care a făcut-o fiind Childeric al II-lea († 675), regele Austrasiei. În timpul aceluiaşi rege, atelierele din Galia merovingiană încep să bată dinarul de argint (în medie, cântărea 1 g), care rămâne, timp de mai multe secole, singura monedă locală aflată în circulaţie (Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs*, ed. cit., pp. 131-132, 310).

[9] *Rachimburgii* erau notabili care cunoşteau legea şi participau la judecata comitelui (Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs*, ed. cit., p. 278).

[10] În sensul că o va respecta.

[11] Comitele (*graf*, *grafio*, în germană) era un funcţionar merovingian care îl reprezenta pe rege într-un oraş (cetate), exercitând în numele său puterea administrativă, judiciară, financiară şi militară. În cadrul atribuţiilor sale judiciare, comitele prezida tribunalul de judecată (*mall*). În operaţiunea de recrutare, dar şi în afacerile judiciare, comitele era ajutat de *centenarii*. Originea funcţiei este romană (Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs*, ed. cit., pp. 116-117). Am preferat să traducem termenul *comes* prin „comite", nu prin „conte", întrucât, în perioada merovingiană, această funcţie nu devenise încă echivalentă unui titlu de nobleţe, cum se va întâmpla mai târziu, în urma dezagregării treptate a imperiului carolingian.

[12] În sensul de a judeca după legea salică.

[13] Versiune alternativă: „el va trebui să se răscumpere cu viaţa sau să devină călugăr".

[14] În text, *antrustiones*. Termenul îl desemna pe un om de arme, fidel (credincios) al regelui, membru al unei *trustis* (de la cuvântul germanic *trust* – „credinţă"), care îi jura stăpânului său credinţă şi fidelitate. O asemenea persoană era protejată în mod special, beneficiind de un *wergeld* triplu în raport cu un om liber (Pierre Riché, *Dictionnaire des Frances*, ed. cit., p. 41).

[15] În text, *villam*. Termenul este de origine galo-romană şi desemnează în perioada merovingiană o gospodărie rurală (Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs*, ed. cit., pp. 337-338).

[16] „Preţul unui om" purta, în vechiul drept germanic, numele de *wergeld*, şi era plătit în cazul omuciderilor sau al diferitelor ofense grave – potrivit unui cuantum fixat prin cutumă, care varia în funcţie de gravitatea faptei şi de rangul victimei –, pentru stingerea răzbunării (*faida*) la care rudele celui decedat ar fi avut dreptul (Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs*, ed. cit., p. 348).

[17] Notaţia în varianta *Pactus* a acestui capitol este aceeaşi cu a capitolului precedent deoarece conţinutul lor este aproape acelaşi.

[18] În vechiul drept germanic, *ordalia* era o tehnică judiciară de probare a adevărului. Ea putea fi unilaterală (atunci când „suspectul", pentru a-şi dovedi nevinovăţia, se supunea sau era supus unor încercări, precum cea a apei clocotite sau a fierului înroşit) şi bilaterală (duelul). Ca urmare a creştinării, „ordaliile" au fost reintitulate „judecăţi ale lui Dumnezeu". În Franţa, ele au supravieţuit până în timpul domniei lui Ludovic al IX-lea cel Sfânt (1226-1270) (Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs*, ed. cit., pp. 247-248).

[19] La vechii germani, părul lung simboliza forţa virilă. Grigore din Tours îi numeşte pe regii merovingieni *reges criniati*. Invers, tunderea părului era socotită un semn al decăderii din drepturi. Cel ce suferea un asemenea atentat nu mai era socotit demn de a fi războinic şi, implicit, nici rege. Nu întâmplător, detronarea regilor merovingieni era întotdeauna însoţită de o asemenea procedură (Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs*, ed. cit., p. 87).

[20] Pentru prezentarea acestei scrieri şi explicarea titlului ei, v. capitolul „Grigore din Tours despre creştinarea lui Clovis", al acestei părţi.

[21] Veche unitate de măsură a suprafeţei folosită de franci; în perioada merovingiană, măsura probabil jumătate de acru, iar în secolele VIII-IX, un acru. Se folosea în special pentru măsurarea terenurilor plantate cu vii.

[22] În text, *referendarius*. În Galia merovingiană era un funcţionar care conducea cancelaria regală şi păstra sigiliul regelui. Funcţia era de origine romană, fiind menţionată în secolele IV-V (v. Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs*, ed. cit., p. 282).

[23] Clermont.

[24] În textele de epocă din perioada francă şi carolingiană, domeniul era desemnat prin termenul de *villa*.

[25] Pentru aceste informaţii, v. Yvelise Bernard, Michel Kaplan, Mireille Vincent-Cassy, Michel Zimmermann, *Dictionnaire des biographies*, ed. cit., pp. 243-245; Jean Favier, *Istoria Franţei*, vol. I, „Originile", traducere de Rodica Marghitu, Editura Teora, Bucureşti, 2000, pp. 373-383.

[26] Numele germanic al localităţii Quercy.

[27] Cei împotriva cărora dorea protecţie papa Ştefan al II-lea erau longobarzii, al căror regat din nordul Italiei anexase fostul exarhat de Ravenna şi ameninţa Roma. În afară de promisiunea protecţiei, Pepin i-a făgăduit papei să-i „restituie" Ravenna (care nu fusese însă niciodată dependentă de episcopatul roman).

[28] V. Louis Halphen, *Charlemagne et l'empire carolingien*, Albin Michel, Paris, 1979, pp. 57-93 ; Jean Favier, *Istoria Franţei*, ed. cit., pp. 390-399.

[29] Pentru transformările în plan economic specifice epocii carolingiene şi pentru semnificaţiile lor, v. celebra carte a lui Henri Pirenne, *Mahomed şi Carol cel Mare*, Editura Meridiane, Bucureşti, 2000 (ediţia *princeps* a apărut la Bruxelles, în 1935).

[30] Aici cu sensul de afacere personală.

[31] Capitulariile erau acte cu caracter legislativ, divizate în capitole (*capitula*), de unde şi numele lor. Erau promulgate în cadrul adunărilor generale anuale. Pentru perioada carolingiană sunt înregistrate, până acum, aproximativ 200 de capitularii, primele datând din timpul domniei lui Pepin cel Scund, ultimele fiind emise în 884, în timpul lui Carloman. Existau mai multe tipuri de capitularii : cele înmânate trimişilor regelui (*missi*), care urmau să fie aplicate în teritoriile în care aceştia îşi exercitau atribuţiile ; capitulariile care corectau legile vechi (*capitula legibus addenda*), dar şi altele care priveau chestiuni generale (*capitula per se scribenda*) – cum este, de pildă, *De Villis* (v. Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs. Les Carolingiens*, Edition Bartillat, Paris, 1997, pp. 62-63).

[32] V. *Readings in European History*, vol. I., edited by James Harvey Robinson, Ginn and Company, Boston, 1904, p. 137.

[33] V. *A Source Book for Medieval Economic History*, edited by Roy C. Cave and Herbert H. Coulson, The Bruce Publishing Company, New York, 1936, p. 18.

[34] Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs*, ed. cit., p. 63.

[35] Un fel de băutură făcută din peşte sărat.

[36] Este vorba despre şerbii fugiţi de pe domeniul „fiscului", care în Galia, corespundea cu patrimoniul regal.

[37] *Ban[num]*, în text. Termenul, de origine germanică, semnifica puterea (dreptul) de a porunci, de a constrânge şi de a pedepsi ; cel ce refuza să se supună unei asemenea puteri era considerat *forisbannum*. Dreptul de *ban* al regelui era extrem de larg şi sancţiona orice atentat la prerogativele sale sau la bunurile şi persoanele aflate sub protecţia sa (v. Pierre Riché, *Dictionnaire des Francs. Les Carolingiens*, ed. cit., p. 49).

[38] Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul, 3, 15-16.

[39] Călugări care nu respectau nici o *Regula*.

[40] *Centenarii*, în textul original : conducători ai *sutelor* în Regatul Franc.

[41] În text, *mandatus*.

[42] Pentru detalii referitoare la acest episod, *cf.* Norman F. Cantor, *Medieval History. The Life and Death of a Civilization*, 2nd edition, Macmillan Publishing Co., New York, 1969 ; Louis Halphen, *Les Barbares. Des grandes invasions aux conquêtes turques du XIe siècle*, 3ème édition, Alcan, Paris, 1936, pp. 247-250. De asemenea, Gheorghe I. Brătianu, „Politica fiscală a lui Nikephoros I (802-811) sau Ubu Rege în Bizanţ", în Gheorghe I. Brătianu, *Studii bizantine de istorie economică şi socială*, traducere din limba franceză de Alexandru-Florin Platon, ediţie, note şi comentarii de Ion Toderaşcu şi Alexandru-Florin Platon, editura Polirom, Iaşi, 2003.

[43] Variaţia numelor proprii din cele trei documente se datorează grafiei specifice fiecărui document.

[44] Este vorba, de fapt, de împăratul Mihail I Rhangabe (811-813).

[45] În textul francez, *libelle* : carte de dimensiuni reduse.

[46] Pentru aceste informaţii, v., *inter alia*, Louis Halphen, *Charlemagne et l'empire carolingien*, ed. cit., *passim* ; Jean Favier, *Istoria Franţei*, ed. cit., pp. 409-445, şi R.I. Moore, *Prima*

revoluţie europeană (cca 970-1215), traducere de Cristina Gyurcsik, Editura Polirom, Iaşi, 2004, p. 60-66.

[47] Cumnat al lui Carol cel Pleşuv, Boso a jucat un rol important în ultima parte a domniei acestuia. În 869, Boso l-a ajutat pe Carol în demersurile anexării Lotharingiei de Vest (eveniment care a avut loc un an mai târziu). A avut un rol asemănător în cucerirea văii Ronului şi a regiunii Provence, iar în 872, a fost numit şambelan al lui Ludovic cel Gângav, în Aquitania.

[48] Ludovic al II-lea Gângavul, fiul lui Carol cel Pleşuv, a murit în martie 879.

[49] Carol cel Pleşuv (843-877).

[50] Este vorba de ducatul lui Robert cel Tare, din care se trage dinastia Capeţienilor.

[51] Eudes, conte al Parisului, primul rege al Franciei Apusene (888-898) care nu făcea parte din familia Carolingienilor.

[52] 11 noiembrie 887.

[53] Carol cel Gros, împărat între 881 şi 887.

[54] Trier.

[55] Arnulf, fiul nelegitim al lui Carloman (care, la rândul său, era fiul nelegitim al lui Ludovic Germanicul), a devenit în 887 rege al părţilor de răsărit ale imperiului, unde a domnit până în 899.

[56] Arnulf.

[57] După căderea lui Carol cel Gros, Guido de Spoleto a reuşit să-şi impună stăpânirea asupra unei mari părţi a Italiei de Nord şi Centrale, pe care a condus-o până la moartea sa (894). Abia după sfârşitul fiului său, Lambert (898), Berengar, ales rege al Italiei în 888, a reuşit să obţină stăpânirea întregii Italii (898-924).

[58] În partea de sus a Burgundiei.

[59] Pentru mai multe detalii, v., *inter alia,* Lucien Musset, *Les invasions : le second assaut contre l'Europe chrétienne (VIIe – XIe siècles)*, P.U.F., Paris, 1965, *passim* (ediţia în limba română a apărut în 2004 la Editura Corint).

[60] Colonia (Köln) fusese arsă de normanzi în 881.

[61] Pentru mai multe detalii, *v., inter alia,* Lucien Musset, *Les invasions : le second assaut contre l'Europe chrétienne (VIIe – XIe siècles)*, ed. cit., pp. 60 şi urm. (ediţia în limba română a apărut în 2004 la editura Corint). De asemenea, Paul Lendvai, *Ungurii. Timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, traducere din germană de Maria şi Ion Nastasia, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001, *passim*.

[62] Este vorba de o alianţă împotriva slavilor încheiată cu ungurii de Arnulf, rege al Franciei Răsăritene între 887 şi 899.

[63] Conrad cel Roşu, duce al Lotharingiei (944-954), mare senior de origine franconă, strămoş al împăraţilor din dinastia Saliană.

[64] Hedwigga, fiica lui Henric.

II

Regatele anglo-saxone şi Anglia după cucerirea normandă (secolele VII-XIII)

Legile anglo-saxone
- fragmente -

Legile anglo-saxone au constituit sistemul normativ al regatelor anglo-saxone începând din secolul al VI-lea şi până la cucerirea normandă (1066), dar, în parte, şi după această dată. Relativ slab influenţate de dreptul roman, care a lăsat mai multe urme pe continent, aceste legi au primit, în schimb, în urma invaziilor normande din secolele IX-X, numeroase elemente din legile scandinave. Mult mai timpurie este însă influenţa creştinismului şi a Bisericii, din punctul de vedere al protecţiei bunurilor, al prescripţiilor referitoare la săraci şi al protecţiei generale a supuşilor. De altfel, chiar cele mai timpurii iniţiative de codificare aparţinând regilor anglo-saxoni (ca aceea de la finele secolului al VI-lea, a lui Ethelbert/ Aethelbert I, regele din Kent) au fost adoptate la iniţiativa unor membri ai clerului (în cazul menţionat, a lui Augustin, căruia i se datorează evanghelizarea Kentului, în 597).

Scrise în dialectele locale, legile anglo-saxone au trei componente principale : legile promulgate de regii care au domnit în insulele britanice până la cucerirea normandă, declaraţiile de dări şi vămi şi compilaţiile juridice cu caracter privat. Înainte de secolul al X-lea, legile anglo-saxone (aidoma tuturor normelor juridice germanice) se reduceau, esenţialmente, la o serie de prescripţii privitoare la diversele sume de răscumpărare, care trebuiau plătite de cei ce comiteau delicte. Cu începere din secolul al X-lea, ca expresie a perfecţionării sistemului juridic, s-a dezvoltat un nou sistem penal, bazat pe declararea transgresorilor ca fiind în afara legii şi pasibili de pedepse corporale, de pedeapsa capitală şi de confiscări. Fragmentele următoare cuprind elemente din ambele perioade, majoritatea documentelor aparţinând primei categorii juridice menţionate, şi anume legilor promulgate de regii anglo-saxoni[1].

Legile lui Hlothhere şi Eadric, regi ai Kentului (673-cca 685)[1]

Acestea sunt hotărârile pe care le-au stabilit Hlothhere şi Eadric, regi ai poporului din Kent.

Prolog : Hlothhere şi Eadric, regi ai poporului din Kent, au adăugat la legea făcută de strămoşii lor aceste hotărâri care sunt stabilite mai jos.

1. Hlothhere a devenit rege al Kentului în vara anului 673 şi a fost ucis de saxonii din sud, chemaţi de nepotul său, Eadric, în februarie 685. Nu există informaţii sigure despre o conducere comună între Hlothhere şi Eadric, dar astfel de domnii nu erau neobişnuite în epocă. Aceste legi pot fi datate în perioada cuprinsă între 673 şi 685. Este posibil, de asemenea, ca Eadric să fi reemis codul de legi al lui Hlothhere, în timpul scurtei sale guvernări, de un an şi jumătate. În acest cod de un interes particular sunt referirile la oamenii din Kent care făceau comerţ în Londra, precum şi referirile la posesiunile regelui din oraşele din estul Saxoniei.

[1.] Dacă slujitorul unui om ucide o persoană de viţă nobilă, al cărui *wergeld*[2] este de 300 de şilingi, stăpânul acestuia trebuie să-l predea pe ucigaş şi să plătească, pe deasupra, valoarea a trei oameni.

[2.] Dacă ucigaşul scapă, stăpânul lui trebuie să adauge valoarea pentru un al patrulea om şi trebuie să se dezvinovăţească, cu jurători buni, că nu l-a putut prinde pe ucigaş.

[3.] Dacă slujitorul unui om ucide un om liber, al cărui *wergeld* este de 100 de şilingi, stăpânul acestuia trebuie să-l predea pe ucigaş şi să plătească, pe deasupra, valoarea unui alt om.

[4.] Dacă ucigaşul scapă, stăpânul lui este ţinut să plătească valoarea pentru doi oameni şi trebuie să se dezvinovăţească, cu jurători buni, că nu l-a putut prinde pe ucigaş.

[5.] Dacă un om liber fură de la un om, şi dacă cel păgubit face plângere şi îl învinuieşte făţiş, trebuie să se dezvinovăţească, dacă poate; fiecare om astfel învinuit trebuie să aibă câţiva jurători liberi, iar unul dintre ei să fie din satul de care el ţine; dacă nu poate să facă aceasta, va plăti cât va putea.

[6.] Dacă un soţ moare lăsând în urma lui nevastă şi copil, este drept ca acel copil să o însoţească pe mamă şi să i se dea o rudă a tatălui său ca protector de bunăvoie, pentru a se îngriji de posesiunea sa până ce [copilul] va avea zece ani.

[7.] Dacă cineva fură posesiunea altui om, iar stăpânul acesteia cere, după aceea, o confirmare, [învinuitul] trebuie să aducă, dacă poate, o chezăşie la curtea regelui şi să-l înfăţişeze pe cel care i-a vândut-o; dacă nu poate, trebuie să părăsească posesiunea, iar stăpânul [ei] să o preia.

[8.] Dacă un om învinuieşte pe un altul şi se întâlneşte cu acesta la o adunare sau la o întrunire, trebuie să-i ofere întotdeauna chezăşie celuilalt şi să-i facă dreptate, după cum au hotărât judecătorii poporului din Kent.

[9.] Şi dacă îi refuză chezăşia, trebuie să plătească regelui 12 şilingi, iar pricina să rămână deschisă, la fel ca înainte.

[10.] Dacă un om învinuieşte pe un altul, atunci, la trei zile după ce i-a dat chezăşie, ei trebuie să caute un împăciuitor, doar dacă cel care aduce învinuirea nu vrea un alt termen [de judecată]. După ce judecata a fost stabilită, omul trebuie să-i facă dreptate celuilalt în timp de şapte zile; trebuie să-l mulţumească cu bani sau să jure, după cum vrea acela. Dacă nu va face aceasta a doua zi după ce împăciuirea s-a încheiat, să plătească 100 de şilingi, fără a mai avea dreptul la jurământ.

[11.] Dacă cineva, într-o casă străină, învinuieşte pe un altul de jurământ strâmb sau, cu neruşinare, îi aruncă vorbe de ocară, trebuie să plătească un şiling celui care stăpâneşte casa, şase şilingi celui căruia i s-au spus acele vorbe şi 12 şilingi regelui.

[12.] Dacă cineva fără motiv ia cupa altuia acolo unde oamenii beau, potrivit legii vechi, va plăti un şiling celui care stăpâneşte casa, şase şilingi celui căruia i-a luat cupa, şi 12 şilingi regelui.

[13.] Dacă cineva scoate o armă acolo unde oamenii beau, fără ca totuşi să vatăme pe cineva, trebuie să plătească un şiling celui care stăpâneşte casa şi 12 şilingi regelui.

[14.] Dacă acea casă este pângărită de vărsare de sânge, el [vinovatul] trebuie să plătească celui care stăpâneşte casa preţul încălcării ocrotirii şi 50 de şilingi regelui.

[15.] Dacă, dându-i din propria-i hrană, cineva, timp de trei nopţi, adăposteşte în propria-i casă un străin, un negustor sau pe oricine a trecut hotarul, iar acesta aduce vătămare vreunui om, gazda trebuie să-l aducă la judecată sau să plătească pentru el.

[16.] Dacă un om din Kent cumpără o posesiune în Londra, el trebuie să aibă ca martori doi sau trei *ceorl*[3], sau pe dregătorul fiscal[4] al regelui din cetate.

[16.1.] Iar dacă după aceea [posesiunea] este confirmată ca posesiune a omului din Kent, acesta trebuie să aducă la curtea regelui din acel oraş, drept chezăşie, pe omul care i-a vândut-o, dacă îl ştie şi dacă îl poate înfăţişa.

[16.2.] Dacă nu poate face acest lucru, atunci să declare în faţa altarului, cu unul din martorii săi, ori cu dregătorul regelui din oraş, că a cumpărat acea posesiune în oraş, prin tocmeală deschisă, şi atunci i se va da preţul înapoi.

[16.3.] Dacă nu va putea să se dezvinovăţească, va renunţa la posesiune şi o va lua stăpânul [de drept].

Legea din Mercia[5]

Wergeld-ul unui *ceorl* este, după legea Merciei, de 200 de şilingi. *Wergeld*-ul unui *thane*[6] este de şase ori mai mare, adică 1.200 de şilingi. *Wergeld*-ul unui rege este de şase ori mai mare decât al unui *thane*, adică 30.000 de sceaţi[7], cu totul 120 de lire. Atât este *wergeld*-ul stabilit de legea Merciei, după obiceiul oamenilor [de acolo]. Iar pentru demnitatea regală[8] se cere o altă sumă, de acelaşi fel, ca o compensare pentru întreaga lui spiţă[9]. Răscumpărarea pentru un om se plăteşte neamului [său], iar răscumpărarea pentru omorul regelui[10] [aparţine] poporului [său].

Ranguri

Despre rangurile oamenilor şi despre lege.

[1.] Se ştie că, pe vremuri, în legile anglilor, oamenii şi legea se ţineau după ranguri, apoi au venit sfetnicii neamului, demni de veneraţie, fiecare după starea sa, *eorl* şi *ceorl, thegn* şi *theoden*.

[2.] Şi dacă un *ceorl*, făcând slujbe la curtea regelui, a devenit înstărit, astfel încât a ajuns să aibă cinci bucăţi de pământ, biserică, bucătărie, clopotniţă şi poartă întărită, atunci şi după aceea el a fost vrednic să se bucure de drepturile unui *thane*.

[3.] Şi dacă un *thane* a devenit înstărit, astfel încât l-a slujit pe rege şi, la chemările acestuia, a călărit alături de cei din casa lui, dacă acesta a fost însoţit de un alt *thane*, care avea cinci bucăţi de pământ şi l-a slujit la curtea regelui venind [aici] de trei ori ca mesager, de atunci înainte, el a putut să-şi reprezinte stăpânul la diferite nevoi, prin jurământ, ca şi plângerile acestuia, făcute după lege, oriunde ar fi trebuit.

[4.] Iar cel care nu avea un astfel de reprezentant înstărit, [acel *thane*] jura el însuşi, potrivit dreptului său, sau i se lua o plată.

[5.] Şi dacă un *thane* a devenit înstărit, astfel încât a ajuns un *eorl*, atunci a fost vrednic să se bucure de drepturile celor din această stare[11].

[6.] Şi dacă un negustor a devenit înstărit, astfel încât prin propriile lui mijloace putea călători de trei ori peste marea cea mare, de atunci înainte el a fost vrednic să se bucure de drepturile unui *thane*.

[7.] Şi dacă un învăţat a devenit înstărit prin învăţătură, astfel încât s-a preoţit şi l-a slujit pe Hristos, de atunci înainte, dacă purtarea sa a fost potrivită, el a fost vrednic de

rangul şi puterea ordinelor cărora le aparţinea; dacă nu, el nu a mai fost [considerat] vrednic de preoţie.

[8.] Iar dacă s-a întâmplat ca vreun om din acele ordine sau vreun străin să fi rănit pe cineva prin vorbă sau prin faptă, atunci regele sau episcopul trebuiau să facă de îndată dreptate.

Legile regelui Athelstan (924-939)[12]

Eu, Athelstan rege, cu sfatul lui Wulfhelm, arhiepiscopul, şi al celorlalţi episcopi ai mei, fac cunoscut dregătorilor mei din fiecare aşezare şi vă cer, în numele Domnului şi al tuturor sfinţilor săi, precum şi în numele prieteniei mele, să daţi dijmele anului mai întâi din bunurile mele, atât din vite, cât şi din roadele pământului, ca să poată fi cât mai bine măsurate, spuse sau cântărite; iar episcopii, ca şi dregătorii mei din ţinuturi[13] şi târguri să facă la fel cu bunurile lor. Şi vreau ca episcopii şi dregătorii mei să poruncească tuturor celor ce trebuie să-i asculte ca toate acestea să fie făcute la data stabilită. Să luăm aminte la spusele patriarhului Iacob: *Decimas et hostias pacificas offeram tibi*; şi la cum Moise a rostit legea Domnului: *Decimas et primitias non tardabis offerre Domino*. Să ne gândim cât de înfricoşător stă scris în cărţi: „De nu vom da Domnului zeciuiala, El ne va lua cele nouă părţi când ne vom aştepta mai puţin; şi, pe deasupra, mai şi păcătuim”. Şi mai vreau ca dregătorii mei să facă în aşa fel încât să fie date dările pentru biserică şi pentru suflete la locurile de care acestea ţin de drept, precum şi pomenile plugului, în fiecare an, în felul următor [anume] ca ei [beneficiarii] să se bucure de ele în locurile sfinte care ţin de bisericile lor, iar cel ce nu va îndeplini [această poruncă] să piardă beneficiul. Acum ascultaţi, spune regele, ceea ce dau eu Domnului şi ceea ce trebuie să faceţi voi pentru supunere; faceţi astfel încât să îmi daţi ceea ce este al meu din ceea ce dobândiţi [...]; dar vă dau ceea ce este al vostru de drept, cu condiţia să-mi cedaţi ce este al meu şi să vă apăraţi, atât pe voi înşivă, cât şi pe supuşii voştri, de mânia Domnului şi de pedeapsa pentru nesupunerea [faţă de legile regale].

Despre hoţi

[1.] Mai întâi, nici un hoţ [în vârstă] de peste 12 ani, prins asupra faptului [care a furat în valoare de] peste opt lire, să nu fie cruţat. Iar dacă cineva face altfel, să plătească pentru hoţ potrivit preţului său, iar aceasta să nu însemne că a scăpat sau este fără vină. Dar dacă [hoţul] se va apăra singur sau va fugi, să nu fie cruţat. Dacă un hoţ este întemniţat, să stea acolo 40 de zile, iar după aceea să fie eliberat pentru 120 de şilingi, iar neamul său să-i fie chezaş că el se va lăsa pentru totdeauna [de hoţie]. Şi dacă, după aceea, tot va mai fura, ei să plătească pentru el după preţul său sau să-l aducă [la judecată], iar dacă cineva îi ia partea, atunci să plătească pentru el atât regelui, cât şi celui căruia îi aparţine de drept. Iar fiecare om care îi va lua partea să plătească regelui 120 de şilingi.

Despre oamenii fără stăpân

[2.] Şi am rânduit în ceea ce îi priveşte pe cei fără stăpân, [oameni] pentru care nu este nici o lege: rudelor să li se poruncească să-i aşeze [pe cei fără stăpân] sub legea poporului şi să le găsească un stăpân la adunarea sutei. Iar dacă nu pot, sau nu vor să-l înfăţişeze [pe cel fără stăpân] la data stabilită, atunci el să fie considerat fugar[14], şi oricine îl va prinde îl va putea ucide ca pe un hoţ, iar cine îi va oferi adăpost să se dezvinovăţească sau să plătească pentru el după preţul său.

Despre negarea dreptului [la judecată]

[3.] Iar stăpânul care refuză să facă dreptate şi stăruie în acest refuz, continuând [totuşi] să fie, din această pricină, ocrotit, să plătească *ceapgeld*[15] şi să dea regelui 120 de şilingi. Iar cel care va merge la rege înainte de a fi cerut dreptate [stăpânului] să plătească darea faţă de rege, pe care celălalt [stăpânul] ar fi plătit-o dacă ar fi refuzat să-i facă dreptate. Iar stăpânul care află de hoţia slujitorului său, şi i se aduc dovezi împotriva lui, să-l pedepsească şi să plătească prima dată pentru preţul acestuia. Dacă el fură din nou, acela să răspundă cu toate ale sale; iar de se va afla de fapte ale vistiernicilor regelui ori ale altor dregători ai mei care vor fi părtaşi ai hoţilor, să fie supuşi aceleiaşi pedepse. [...]

Despre vrăjitorii

[6.] Şi am rânduit în ceea ce priveşte vrăjitoria, magia[16] şi omorul[17]: dacă cineva va fi ucis prin aceasta, iar făptaşul nu va putea tăgădui, acela să răspundă cu viaţa. Dar dacă va tăgădui, iar la ordalia întreită se va dovedi vinovat, să stea închis 120 de zile, şi apoi neamul său să îl ia de acolo şi să dea regelui 120 de şilingi; să dea preţul [celui ucis] neamului său şi [cei din neamul său] să-i fie chezaşi că nu va mai face aşa ceva.

Despre cei ce provoacă incendii

[7.] Incendiatorii şi cei ce se răzbună pe un hoţ să fie supuşi aceleiaşi legi. Iar cel care se răzbună pe un hoţ, dar nu răneşte pe nimeni, pentru agresiune să plătească regelui o amendă de 120 de şilingi.

Despre ordalia unică

[8.] Am rânduit, în ceea ce priveşte ordalia unică, pentru cei care au fost adesea acuzaţi şi găsiţi vinovaţi şi nu cunosc pe nimeni care să-i ia în chezăşie, ca aceia să fie întemniţaţi, iar eliberarea lor să se facă aşa cum a fost rânduit.

Despre oamenii fără pământ

[9.] Şi am rânduit: dacă un om fără pământ va deveni însoţitor în alt ţinut[18] şi îşi va căuta din nou neamul, cel care îi va da adăpost să-l înfăţişeze legii poporului, sau să plătească pentru el dacă va fi făcut acolo vreun rău.

Despre legarea vitelor

[10.] Cel care leagă vite are voie să numească cinci vecini, dintre care să aleagă pe unul care va jura cu el că ia vitele după legea poporului. Iar pentru cel care le păstrează pentru sine, să fie numiţi zece oameni, dintre care el să aleagă doi şi să jure că vitele s-au născut pe proprietatea lui, fără să se mai dezvinovăţească prin [alt] jurământ[19], iar jurământul[20] său să valoreze peste 20 de pence[21].

Despre schimb

[11.] Şi nici un om să nu schimbe vreun bun al său fără un martor din partea dregătorului [regelui], sau a preotului care slujeşte, sau a stăpânului, sau a vistierului, sau a oricărui om cinstit. Şi dacă cineva face altfel, să dea 30 de şilingi, iar stăpânul să-i ia bunul schimbat.

Despre mărturia strâmbă

[12.] Dar dacă se află că cineva dintre aceştia a dat mărturie strâmbă, martorul să nu mai fie crezut niciodată şi să dea o amendă de 30 de şilingi.

Ca un om să nu cumpere din afara portului

[13.] Şi am rânduit ca nici un om să nu cumpere din afara portului vreun bun în valoare mai mare de 20 de pence; dar el să cumpere dinăuntru [portului], cu mărturia dregătorului portului sau a altui om cinstit; sau, de asemenea, cu mărturia dregătorilor în adunarea locului.

Despre repararea aşezărilor

[14.] Şi rânduim ca fiecare aşezare să fie reparată în 40 de zile după Ziua Rugăciunii[22]. În al doilea rând, negoţul să se facă în port.

Despre monetari

[15.] În al treilea rând, să fie o singură monedă pe tot domeniul regelui şi nici un om să nu bată monedă, decât în port. Şi dacă cel care bate monedă este vinovat, să-i fie tăiată mâna care a adus paguba şi să fie pusă în atelierul său. Dar dacă este acuzat şi vrea să-şi dovedească nevinovăţia, atunci să meargă la proba fierului încins şi să-şi dezvinovăţească

mâna cu care este învinuit că a adus paguba. Iar dacă la ordalie va fi găsit vinovat, să se facă aşa cum am rânduit mai sus.

În Canterbury să fie şapte monetari, patru ai regelui, doi ai episcopului şi unul al abatelui.

La Rochester să fie trei: doi ai regelui şi unul al episcopului; la Londra opt, la Winchester şase, la Lewes doi, la Hastings unul, un altul la Chichester, în Hampton doi, la Wareham doi, în Exeter doi, la Shaftesbury doi.

Apoi, câte unul în alte aşezări.

Despre meşterii de scuturi

[16.] În al patrulea rând, nici un meşter să nu acopere un scut cu piele de oaie. Dacă face astfel, să plătească 30 de şilingi.

[17.] În al cincilea rând, fiecare om să aibă la plug doi oameni cu cai buni.

Despre cei care iau bani drept plată de la un hoţ

[18.] În al şaselea rând, dacă cineva, încălcând dreptul altuia, ia bani drept plată de la un hoţ, să-şi plătească preţul.

Despre cai

[19.] În al şaptelea rând, nici un om să nu plece cu un cal peste mare, decât dacă vrea să-l vândă.

Despre slujitorul care iese vinovat la ordalie

[20.] Şi am rânduit în ceea ce-l priveşte pe slujitor: dacă la ordalie va fi găsit vinovat, să plătească *ceapgeld* şi să fie biciuit de trei ori sau să fie făcută o a doua plată, iar darea plătită regelui să fie jumătate din aceea plătită pentru slujitori.

Despre cel care nu vine la adunarea de judecată[23]

[21.] Dacă cineva, care a fost chemat la adunare de trei ori, nu a venit, să plătească regelui pentru nesupunere[24] şi să fie înştiinţat cu şapte zile înainte de data când va avea loc adunarea. Dar dacă nu va face cum se cuvine şi nici nu va plăti pentru nesupunerea sa, atunci toate căpeteniile aşezării să meargă la el călare şi să-i ia tot ce are şi să-l pună în chezăşia [cuiva]. Dar dacă vreunul nu va merge călare cu însoţitorii săi, să plătească regelui pentru nesupunerea sa. Şi să se vestească la adunare că va fi păstrată pacea[25] faţă de toţi cei pe care regele vrea să-i aibă în pace, iar hoţia va fi răscumpărată cu viaţa şi cu tot ceea ce are [hoţul]. În privinţa celui care nu vrea să dea regelui darea, toate căpeteniile aşezării să meargă la el călare şi să-i ia tot ce are. Şi regele să ia jumătate din jumătatea acelor căpetenii care au mers călare şi să-l pună în chezăşia [cuiva]. Dacă acela nu ştie cine va fi chezaşul său, să fie închis. Dacă nu va putea să îndure acest lucru, să fie ucis, dacă nu [cumva] scapă. Dacă cineva îl va răzbuna sau va fi în ceartă cu vreuna

dintre căpetenii, atunci va fi duşman al regelui şi al tuturor prietenilor săi. Dacă scapă şi cineva îl adăposteşte, să-i plătească preţul, doar dacă nu va îndrăzni să se dezvinovăţească prin preţul nelegiuirii sale[26], ştiind că a fost fugar.

Despre cum cel ce cade la învoială [trebuie] să fie supus la ordalie

[22.] Dacă cineva cade la învoială, să fie supus la ordalie; să cadă la învoială, să plătească *ceapgeld*, şi nu darea regelui, decât dacă nu vrea să o plătească celui căruia i-ar putea aparţine.

Despre cel care primeşte omul altui om

[23.] Nimeni să nu primească omul altui om, fără încuviinţarea celui pe care acesta l-a urmat mai înainte. Dacă cineva face acest lucru, să renunţe la acel om şi să-şi răscumpere nesupunerea faţă de rege. Şi omul acuzat să nu fie lăsat să plece înainte ca el să fi făcut ceea ce este drept.

Despre cel care dă chezăşie pentru ordalie

[24.] Dacă cineva dă chezăşie pentru ordalie, atunci să vină cu trei zile înainte în faţa preotului care o va sfinţi; şi, înainte de a fi supus ordaliei, să se hrănească cu pâine, apă, sare şi ierburi; şi să meargă la slujbă în fiecare din cele trei zile, şi să dea o danie; în ziua în care va merge la ordalie, să se ducă acasă; şi apoi, înainte de a fi supus ordaliei, să jure potrivit legii poporului că este fără vină. Dacă va fi supus probei apei, atunci, legat cu o frânghie, el trebuie să fie scufundat un *ell*[27] şi jumătate în apă; dacă este supus probei fierului, să-i fie lăsat un răgaz de trei zile până i se va dezlega mâna. Şi fiecare om să-şi înceapă acuzarea cu un jurământ, aşa cum am rânduit mai înainte. Şi fiecare dintre cei care ar putea fi adunaţi acolo, pe fiecare mână[28], din porunca Domnului şi a arhiepiscopului, să postească; şi de fiecare parte să nu fie mai mult de doisprezece [martori]. Iar dacă învinuitul are mai mult de doisprezece, atunci, dacă nu îl vor părăsi, ordalia să nu se mai facă.

Despre cel ce cumpără un bun

[25.] Iar cel ce cumpără, cu martori, un bun şi, după aceea, este obligat să îl ofere drept chezăşie, să primească atunci [chezăşia] de la cel de la care mai înainte a cumpărat [bunul], indiferent dacă este om liber sau şerb. Şi să nu se facă negoţ duminica; iar dacă cineva face astfel, să-i fie luate bunurile şi să plătească treizeci de şilingi ca amendă.

Despre cei care jură strâmb

[26.] Iar cel care va jura strâmb, şi este dovedit, niciodată să nu mai fie demn de jurământ; iar dacă nu va avea mărturia episcopului, în a cărui eparhie se află, cum că s-a răscumpărat [pentru păcat], aşa cum i-a prescris confesorul său, nici să nu mai aibă

loc sfinţit de odihnă veşnică. Iar confesorul lui, în termen de treizeci de zile, să-l înştiinţeze pe episcop dacă s-a răscumpărat [pentru păcat]; dacă nu face astfel, să se răscumpere aşa cum îi va prescrie episcopul.

[27.] Dar dacă vreunul dintre dregătorii mei nu va face astfel şi nu îi pasă de ceea ce am poruncit, să-mi plătească pentru nesupunere, iar eu voi găsi un altul care va vrea [să facă acest lucru]. Prima dată, episcopul să ia de la dregător, pentru nesupunere, cinci lire; a doua oară, [să îi ia] preţul lui; a treia oară, să-i fie luat tot ceea ce are cu tot cu prietenia noastră.

Toate acestea au fost hotărâte la marele sinod de la Greatanlea, la care au fost [de faţă] arhiepiscopul Wulfhelm, cu toţi nobilii şi adunarea pe care regele Aethelstan a convocat-o.

Despre judecata fierului înroşit şi a apei

[28.] Privitor la ordalia spre care îndemnăm prin porunca Domnului, a arhiepiscopului şi a tuturor episcopilor: în afară de preotul care face slujba şi cel care merge la încercare, nici un om să nu vină în biserică după ce focul cu care va fi înroşită ordalia este dus înăuntru. Şi să fie măsurate nouă picioare de la ţăruş la semn cu lungimea picioarelor celui care merge la ordalie. Dar dacă este apă, aceasta să fie încălzită până ce aproape va clocoti. Iar vasul să fie de fier sau de alamă, de plumb sau de lut. Dacă este o singură învinuire, mâna să-i fie scufundată doar până la încheietura pumnului; dacă sunt trei învinuiri, până la cot. Iar când ordalia a luat sfârşit, doi oameni să meargă înăuntru, [câte unul] de fiecare parte, pentru a încuviinţa dacă apa este destul de fierbinte, aşa cum am spus. Şi un număr egal de oameni să stea de fiecare parte a ordaliei, de-a lungul bisericii; şi toţi să postească şi să nu se atingă de nevastă în acea noapte; şi preotul să-i stropească pe toţi cu apă sfinţită, iar fiecare să guste din apa sfinţită, şi preotul să le dea tuturor cartea şi crucifixul ca să le sărute. Şi nimeni să nu mai aţâţe focul după ce a început sfinţirea, iar fierul să fie lăsat pe tăciunii încinşi până ce va fi luat [în mână] pentru ultima oară. După aceea, să fie pus lângă ţăruş şi nimeni să nu mai vorbească, ci să se roage cu însufleţire Atotputernicului Dumnezeu, pentru ca el să dezvăluie ceea ce este adevărat. Şi el [învinuitul] să meargă acolo şi, timp de trei zile, mâna să-i fie învelită, indiferent dacă rana este curată sau murdară. Iar cel care va încălca această lege să plătească regelui 120 de lire drept amendă. Şi cine va lua bunurile celui ucis[29] comite fapta unui laş[30]. Dacă cineva vrea să nege acest lucru, să o facă cu 48 de *thane* [dintre cei care au această stare] din naştere.

Legile regelui Edmund I (939-946)[31]

În timpul Paştelui, regele Edmund a adunat la Londra un mare sinod privitor atât la lucrurile bisericeşti, cât şi laice. Acolo, meditând la rostul sufletelor lor şi ale celor cărora le erau supuşi, au fost [de faţă] arhiepiscopul Oda, arhiepiscopul Wulfstan şi mulţi alţi episcopi.

Despre castitatea oamenilor bisericii

[1.] Mai întâi : acele sfinte ordine care trebuie să povăţuiască poporul lui Dumnezeu prin exemplul vieţii lor îşi vor păstra castitatea după rang, oricare ar fi acesta. Cei care nu vor face [acest lucru] vor fi supuşi celor hotărâte în canon : dacă nu fac penitenţă, li se vor lua toate posesiunile lumeşti, precum şi locul de îngropăciune.

Despre dijme şi dările bisericeşti

[2.] Îndemnăm pe fiecare creştin să se achite, pentru credinţa sa, de darea bisericească, *penny*-ul Sfântului Petru[32] şi pomenile plugului. Şi dacă cineva nu va face astfel, să fie excomunicat.

Despre omor

[3.] Dacă cineva ucide un creştin, să nu vină în faţa regelui, ci să facă penitenţă, aşa cum l-a învăţat episcopul şi cum i-a poruncit duhovnicul.

Despre păcatul cărnii la călugăriţe şi despre adulter

[4.] Acela care va păcătui cu o călugăriţă să nu mai aibă loc sfinţit de îngropăciune (decât dacă face penitenţă), la fel ca un ucigaş. La fel am rânduit şi pentru adulter.

Despre repararea bisericilor

[5.] Am mai rânduit ca fiecare episcop să repare casa Domnului în propriul său ţinut şi să reamintească regelui că toate bisericile Domnului trebuie să fie bine întreţinute, căci avem mare nevoie de ele.

Despre cei ce jură strâmb şi [fac] vrăjitorii[33]

[6.] Cei care jură strâmb şi fac vrăjitorii să fie îndepărtaţi pentru totdeauna de la orice slujire a Domnului, dacă nu se întorc spre dreapta căinţă.

(Oliver J. Thatcher, *The Library of Original Sources*, vol. IV, „The Early Medieval World", University Research Extension Co., Milwaukee, 1907, pp. 230-238 („Legea din Mercia şi Legile regelui Edmund I") ; *English Historical Documents*, vol. I (c. 500-1042), edited by Dorothy Whitelock, Eyre and Spottiswoode, London, 1955, pp. 360-361 [Legile lui Hlothhere şi Eadric] ; pp. 381-386 [Legile regelui Athelstan])

Legile lui Wilhelm Cuceritorul

Wilhelm (William) Cuceritorul, sau Bastardul, a fost duce al Normandiei (1035-1089) şi rege al Angliei (1066-1089). Revendicând tronul Angliei, care i-ar fi fost promis de către regele Eduard Confesorul (1042-1066) în timpul exilului acestuia pe continent (cca 1041-1042), Wilhelm a trecut Canalul Mânecii, l-a învins la Hastings (1066) pe Harold, care, după moartea lui Eduard, fusese ales conducător de către nobilii englezi, şi a devenit, astfel, noul rege. Deşi a pus bazele unui nou regim de guvernare în Anglia (după modelul existent în ducatul Normandiei), Wilhelm a păstrat în mare parte vechiul sistem de organizare anglo-saxon, aşa cum ne-o arată numeroasele referiri la obiceiurile din timpul lui Eduard Confesorul întâlnite în legile sale. Acestea acordau, totodată, largi privilegii economice şi politice seniorilor normanzi care îl însoţiseră în expediţie[34].

Aici se arată ceea ce Wilhelm, regele englezilor, a hotărât cu sfatul baronilor săi, după cucerirea Angliei :

[1.] Mai întâi şi mai presus de toate, el [regele] doreşte ca un singur Dumnezeu să fie venerat în întreg regatul său, ca numai credinţa în Hristos să fie păstrată neatinsă, iar pacea şi liniştea să fie păstrate între englezi şi normanzi.

[2.] Mai hotărâm, de asemenea, ca fiecare om liber să declare prin jurământ şi printr-o înţelegere că, atât înlăuntrul, cât şi în afara Angliei, va fi credincios regelui Wilhelm ; împreună cu el îi va apăra, cu toată credinţa, pământurile şi onoarea şi îl va apăra împotriva tuturor duşmanilor săi.

[3.] Mai vreau ca tuturor oamenilor pe care i-am adus cu mine, sau care au venit după mine, să le asigur pacea mea şi un sălaş liniştit. Iar dacă vreunul dintre ei va fi omorât, stăpânul criminalului să-l prindă în cinci zile, dacă poate ; iar dacă nu poate, să înceapă să-mi plătească patruzeci şi şase de mărci de argint atât timp cât ceea ce are îi va îngădui acest lucru. Dar dacă ceea ce are se va termina, întreaga *sută*[35] în care a avut loc crima va plăti în comun restul datoriei.

[4.] Iar fiecare francez care, în timpul domniei rudei mele, regele Eduard, a împărtăşit obiceiurile englezilor în Anglia, să plătească ceea ce ei numesc *scot şi lot* după legea englezilor. Acest decret a fost confirmat în oraşul Gloucester.

[5.] Interzicem, de asemenea, ca orice vită vie să fie cumpărată sau vândută pe bani altundeva decât în oraşe, iar aceasta să se facă în faţa a trei martori de nădejde ; interzicem ca orice lucru vechi [să se vândă sau să se cumpere] fără chezăşie şi fără încuviinţare. Dar dacă cineva face altminteri, să plătească o dată, iar după aceea, o amendă.

[6.] De asemenea, s-a mai hotărât acolo ca, dacă un francez acuză pe un englez de jurământ strâmb, furt, ucidere sau *ran* – după cum numesc englezii jaful pe faţă, ce nu

poate fi tăgăduit -, englezul să se poată apăra după cum va vrea, fie prin proba fierului încins, fie prin luptă. Dar dacă englezul este schilod, să găsească pe un altul care să o facă în locul său. Dacă vreunul dintre ei va fi înfrânt, va plăti regelui o amendă de 40 de şilingi. Dacă un englez acuză pe un francez şi nu va vrea să-şi dovedească acuzaţia prin ordalie sau prin luptă vreau totuşi ca francezul să-şi dovedească nevinovăţia printr-un drept jurământ.

[7.] De asemenea, poruncesc şi vreau ca toţi să ţină şi să urmeze legea regelui Eduard în privinţa pământurilor şi a tuturor posesiunile lor, la care se adaugă acele hotărâri pe care le-am rânduit pentru binele poporului englez.

[8.] Oricine doreşte să fie numit om liber va avea un chezaş, în aşa fel încât chezaşul îl va ţine şi îl va preda judecăţii, dacă va încălca vreo lege. Iar dacă vreun asemenea om va scăpa, chezaşii săi să aibă grijă să plătească pentru ceea ce a fost acuzat acesta şi să se dezvinovăţească de orice tovărăşie cu el. Iar rejudecarea să se ţină în *sută* şi în comitat, după cum au hotărât predecesorii noştri. Iar aceia care trebuie să vină de drept şi nu vor să vină vor mai fi chemaţi o dată; şi dacă nici a doua oară nu vor să vină, li se va lua un bou şi vor fi chemaţi a treia oară. Iar dacă nu vin a treia oară, li se va mai lua un bou; însă dacă nu vin a patra oară, acel om va da o parte din bunurile sale pentru acuzaţia ce i se aduce - *ceapgeld*, după cum i se spune - şi, pe deasupra, va plăti o amendă regelui.

[9.] Opresc vânzarea oricărui om de către altul în afara ţării, sub pedeapsa unei amenzi care să-mi fie plătită în întregime.

[10.] Mai opresc ca cineva să [poată] fi ucis sau spânzurat pentru vreo greşeală; în schimb, să i se [poată] scoate ochii şi să [poată] fi castrat. Şi, sub pedeapsa unei amenzi [plătite] mie în întregime, această poruncă să nu fie încălcată.

(*English Historical Documents*, vol. II (1042-1189), edited by David C. Douglas and George W. Greenway, Oxford University Press, New York, 1968, pp. 399-400)

Domesday Book (1085-1086)
- fragment -

Domesday Book *a fost cunoscută de către contemporani sub numele de* Descrierea Angliei. *S-a impus însă – nu se ştie exact când anume, în orice caz, în secolul al XII-lea – numele popular* Domesday *care provine din „doomsday" („ziua judecăţii de apoi"). Potrivit nomenclaturii de astăzi, actul – redactat în latină şi păstrat numai parţial – constituie un veritabil recensământ, care cuprinde înregistrarea tuturor domeniilor, ogoarelor, taxelor şi şerbilor regelui din ţinuturile Angliei (cu excepţia părţii de nord a regatului), reprezentând, probabil, una dintre cele mai remarcabile realizări de ordin administrativ a Evului Mediu apusean. Recensământul, terminat în 1085/1086, a fost realizat din ordinul lui Wilhelm Cuceritorul, fiind întocmit de şapte sau opt grupuri de trimişi, fiecare lucrând într-un anumit număr de comitate. Pe baza acestor înregistrări, funcţionarii regelui au întocmit un rezumat, care este* Domesday Book. *Acest mod de desfăşurare a anchetei explică şi curioasa denumire a rezultatului ei : cei care au înregistrat datele solicitate de rege au pus locuitorilor din fiecare comitat întrebări atât de numeroase şi de amănunţite, încât mentalitatea populară le-a apropiat de modul în care se credea că ar avea loc „judecata din urmă". Prezentăm în continuare un fragment din înregistrarea referitoare la Huntingdonshire*[36].

Pământul regelui

Suta *Huntingstone*

Un domeniu. În Hartford, regele Eduard avea 15 loturi[37] impuse la taxă. Acolo este pământ pentru 17 pluguri[38]. Îl ţine acum Rannulf, fratele lui Ilger. Acum sunt câmpuri de patru pluguri pe rezerva domeniului ; iar 30 de şerbi[39] şi trei ţărani de margine[40] au câmpuri de opt pluguri. Acolo sunt un preot, două biserici, două mori ce dau patru lire şi 40 de acri de pajişte ; de asemenea, pădure pentru păscut porcii[41], de o leghe în lungime şi jumătate de leghe în lăţime. Pe timpul regelui Eduard[42], valora 24 de lire ; acum valorează 15 lire.

Suta *Normancross*

Un domeniu. În Bottlebridge, regele Eduard avea cinci loturi impuse la taxă. Acolo este pământ de opt pluguri. Regele are acum un câmp de un plug pe rezerva domeniului ; şi 15 şerbi au câmpuri de cinci pluguri. Acolo sunt un preot şi o biserică, 60 de acri de

pajişte şi 12 acri de pădure pentru păscut porci în Northamptonshire. Pe timpul regelui Eduard, valora 100 de şilingi ; acum, 8 lire. Îl ţine Rannulf.

Pe acest domeniu, aparţinând regelui, precum şi pe alte domenii, împrejmuirea făcută de abatele din Thorney a stricat 300 de acri de pajişte.

În Stilton, oamenii liberi de pe pământul regelui din Normancross au trei *virgat*[43] de pământ impus la taxă. Acolo este pământ de două pluguri şi sunt cinci boi de plug.

În Orton, regele are drept asupra a trei loturi şi jumătate din pământul abatelui din Peterborough, care a fost al lui Godwine.

Suta *Toseland*

Un domeniu. În Gransden, contele Alfgar avea opt loturi de pământ impuse la taxă. Acolo este pământ de 15 pluguri. Acum sunt acolo câmpuri de şapte pluguri pe rezerva domeniului, iar 24 de şerbi şi opt ţărani de margine au câmpuri de opt pluguri. Acolo sunt un preot şi o biserică, 50 de acri de pajişte, 12 acri de lăstăriş. Pentru imaş se plătesc cinci şilingi şi patru penny. Pe timpul regelui Eduard, valora 40 de lire ; acum, 30 de lire. Îl ţine Rannulf.

Suta *Leightonstone*

Un domeniu. În Alconbury şi în Gidding, care este un domeniu îndepărtat, erau zece loturi impuse la taxă. Acolo este pământ de 20 de pluguri. Acum, acolo, pe două loturi din acest pământ sunt câmpuri de cinci pluguri, ce ţin de reşedinţa [seniorului] ; 35 de şerbi au câmpuri de 13 pluguri acolo ; 80 de acri de pajişte. Pe timpul regelui Eduard, valora 12 lire ; acum este la fel. Îl ţine Rannulf, fratele lui Ilger.

Un domeniu. În Keyston, regele Eduard avea patru loturi de pământ impuse la taxă. Acolo este pământ de 12 pluguri. Acum, acolo sunt câmpuri de două pluguri pe rezerva domeniului ; 24 de şerbi şi opt ţărani de margine au câmpuri de zece pluguri ; 86 de acri de pajişte. Pădure împrăştiată pentru păscut porcii, de cinci *furlong*[44] lungime şi unul şi jumătate în lăţime. Pe timpul regelui Eduard, valora 10 lire ; acum este la fel. Îl ţine Rannulf, fratele lui Ilger.

Un domeniu. În Brampton, regele Eduard avea 15 loturi impuse la taxă. Acolo este pământ pentru 15 pluguri. Acum, acolo sunt câmpuri de trei pluguri pe rezerva domeniului ; 36 de şerbi şi doi ţărani de margine au câmpuri de 14 pluguri. Acolo este o biserică şi un preot ; 100 de acri de pajişte. Pădure pentru păscut porcii de o jumătate de leghe în lungime şi doi *furlong* în lăţime. Două mori ce dau 100 de şilingi. Pe timpul regelui Eduard, valora 20 de lire ; acum este la fel. Îl ţine Rannulf, fratele lui Ilger.

Soke[45]. În Graffham sunt cinci loturi impuse la taxă. Acolo este pământ pentru opt pluguri. *Soke* se află în *suta* Leightonstone. Sunt şapte oameni liberi [de pe pământul regelui] şi 17 şerbi ce au câmpuri de şase pluguri şi şase acri de pajişte. Pădure pentru păscut porcii de o leghe în lungime şi o leghe în lăţime. Pe timpul regelui Eduard, valora 5 lire ; acum, cu 10 şilingi mai puţin.

Un domeniu. În Godmanchester, regele Eduard avea 14 loturi impuse la taxă. Acolo este pământ pentru 57 de pluguri. Pe două loturi impuse la taxă, acolo sunt câmpuri de

două pluguri pe rezerva domeniului regelui; 80 de şerbi şi 16 ţărani de margine au câmpuri de 24 de pluguri. Acolo este un preot şi o biserică; trei mori ce dau 100 de şilingi; 160 de acri de pajişte şi 50 de acri de pădure pentru păscut porcii. Pentru imaş se plătesc 20 de şilingi. Pentru pajişti se plătesc 70 de şilingi. Pe timpul regelui Eduard, valora 40 de lire; acum, după câte se spune, este la fel.

Pământul episcopului de Lincoln

Suta *Toseland*

Un domeniu. În Cotes, episcopul de Lincoln are două loturi impuse la taxă. Este pământ pentru trei pluguri. Acum, acolo sunt câmpuri de două pluguri pe rezerva domeniului; trei şerbi au doi boi; 20 de acri de pajişte. Pe timpul regelui Eduard, valora 40 de şilingi; acum este la fel. Thurstan îl ţine de la episcop.

Un domeniu. În Staughton, episcopul de Lincoln are şase loturi impuse la taxă. Este pământ pentru 15 pluguri. Acolo sunt câmpuri de două pluguri şi jumătate pe rezerva domeniului; 16 şerbi şi patru ţărani de margine au câmpuri de opt pluguri. Acolo este un preot şi o biserică; 24 de acri de pajişte; 100 de acri de pădurice. Pe timpul regelui Eduard, valora 10 lire; acum este la fel. Eustace îl ţine de la episcop. Abatele de la Ramsey pretinde acest domeniu în dauna episcopului.

Un domeniu. În Diddington, episcopul de Lincoln are două loturi şi jumătate impuse la taxă. Acolo este pământ pentru două pluguri. Acolo, acum sunt câmpuri de două pluguri pe rezerva domeniului; cinci şerbi au câmpuri de două pluguri. O biserică şi 18 acri de pajişte. Pădurea pentru păscut porcii măsoară jumătate de leghe în lungime şi jumătate în lăţime. Pe timpul regelui Eduard, valora 60 de şilingi; acum, 70 de şilingi. William îl ţine de la episcop.

Un domeniu. În Buckden, episcopul de Lincoln are 20 de loturi impuse la taxă. Acolo este pământ pentru 20 de pluguri. Acolo, acum sunt câmpuri de cinci pluguri pe rezerva domeniului; 37 de şerbi şi 20 de ţărani de margine au câmpuri de 14 pluguri. Acolo este o biserică şi un preot; o moară care valorează 30 de şilingi; 84 de acri de pajişte. Pădurea pentru păscut porcii este de o leghe în lungime şi una în lăţime. Pe timpul regelui Eduard, valora 20 de lire; acum, 16 lire şi zece şilingi.

Un domeniu. În Denton Godric, are cinci loturi impuse la taxă. Acolo este pământ pentru două pluguri. Este câmp de un plug pe rezerva domeniului; zece şerbi şi doi ţărani de margine au câmpuri de cinci pluguri. Acolo este o biserică şi un preot; 24 de acri de pajişte şi 24 acri de pădurice. Pe timpul regelui Eduard, valora 100 de şilingi; acum, patru lire. Thurstan îl ţine de la episcop.

Un domeniu. În Orton Leuric, are trei loturi şi un *virgat* de pământ impuse la taxă. Acolo este pământ pentru două pluguri şi un bou. Acolo, acum este câmp de un plug pe rezerva domeniului; şi doi şerbi şi nouă acri de pajişte. Pe timpul regelui Eduard, valora 20 de şilingi; acum, zece şilingi. John îl ţine de la episcop. Regele pretinde drept de judecată asupra acestui pământ.

Un domeniu. În Stilton Tovi, are două loturi impuse la taxă. Acolo este pământ pentru două pluguri şi şapte boi. Acolo, acum este câmp de un plug pe rezerva

domeniului ; şi şase şerbi au trei pluguri ; 16 acri de pajişte şi cinci acri de pădurice. Pe timpul regelui Eduard, valora 40 de şilingi ; acum este la fel. John îl ţine de la episcop. Acest pământ a fost dat episcopului Wulfwig pe timpul regelui Eduard. [...]

Pământul episcopului de Coutances

În Hargrave Semar, are un *virgat* de pământ impus la taxă. Acolo este pământ pentru doi boi. *Soke* ţine de *suta* Leightonstone. Acelaşi om[46] îl ţine de la episcopul de Coutances şi ară acolo cu doi boi şi are doi acri de pajişte. Pe timpul regelui Eduard, valora cinci şilingi ; acum este la fel. [...]

Pământul abaţiei din Crowland

Un domeniu. În Morborne, abaţia din Crowland are cinci loturi impuse la taxă. Acolo este pământ pentru nouă pluguri. Acolo, acum, pe un lot al acestui pământ, sunt câmpuri de două pluguri pe rezerva domeniului ; 16 şerbi şi trei şerbi de margine au şapte pluguri. Acolo este o biserică şi un preot ; 40 de acri de pajişte ; un acru de pădurice. Pe timpul regelui Eduard, valora 100 de şilingi ; acum este la fel.

În Thurning, este un lot şi jumătate impus la taxă. Acolo este pământ pentru un plug şi jumătate. Curtea de judecată ţine de domeniul regelui de la Alconbury. Eustace îl ţine acum de la abatele de la Crowland şi are acolo un plug şi un şerb cu câmp de jumătate de plug, şi şase acri de pajişte. Pe timpul regelui Eduard, valora 20 de şilingi ; acum este la fel. [...]

Pământul lui Rohais, soaţa lui Richard, *fitz* Gilbert

Suta *Toseland*

Un domeniu. În Eynesbury, Robert, fiul lui Wimarc, avea 15 loturi impuse la taxă. Acolo este pământ pentru 27 de pluguri. Rohais, soaţa lui Richard, are acum acolo câmpuri de şapte pluguri pe rezerva domeniului. În acelaşi loc, Sfântul Neot[47] are de la ea câmpuri de trei pluguri pe rezerva domeniului şi, în acelaşi sat, 19 şerbi şi cinci ţărani de margine au câmpuri de şapte pluguri. Acolo este o moară, care face 23 de şilingi, şi o pescărie la un loc cu domeniul ; 65 de acri şi jumătate de pajişte. Pe timpul regelui Eduard, valora 24 de lire ; acum face 21 de lire, fără a socoti mâncarea călugărilor care valorează patru lire. William „Brito" ţine două loturi şi un *virgat* din acest pământ de la Rohais şi un câmp de o jumătate de plug pe rezerva domeniului ; iar trei şerbi şi patru ţărani de margine au câmp de un plug. Valorează 30 de şilingi.

Pământul nobililor[48] regelui

Un domeniu. În Washingley, Chetelebert avea două loturi şi jumătate impuse la taxă. Acolo este pământ pentru patru pluguri. El însuşi îl ţine de la rege şi are acolo câmp de un plug ; zece şerbi au câmpuri de patru pluguri. Acolo este o biserică şi un preot ; 12 acri de pajişte. Pădure pentru păscut porcii de şapte *furlong* în lungime şi zece *furlong* şi jumătate lăţime. Pe timpul regelui Eduard, valora 10 şilingi ; acum este la fel. [...]

(*English Historical Documents*, vol. II (1042-1189), edited by David C. Douglas and George W. Greenway, Oxford University Press, New York, 1968, pp. 854-863)

Carta încoronării regelui Henric I (5 august 1100)

Cel mai tânăr dintre fiii lui Wilhelm Cuceritorul, Henric I Beauclerc (1100-1135), nu părea destinat să devină rege. Potrivit celor stabilite pe patul de moarte de însuşi cuceritorul Angliei, tronul i-a fost încredinţat celui de-al doilea fiu, Wilhelm al II-lea Rufus („cel Roşu", încoronat de Lanfranc, arhiepiscopul de Canterbury, la Westminster, pe 26 septembrie 1087), în timp ce fiul cel mai mare, Robert Courtheuse, urma să-şi păstreze drepturile asupra ducatului Normandiei şi comitatului Maine. În 1091, cei doi fraţi s-au recunoscut reciproc drept moştenitori ai posesiunilor celuilalt, în cazul în care ar fi murit fără urmaşi, după principiul descendenţei masculine. Dar neaşteptata moarte a lui Wilhelm Rufus, la 2 august 1100, într-un accident de vânătoare, faptul că Robert Courtheuse lipsea din regat, fiind plecat în Cruciada I (1096-1099), şi, mai ales, lipsa unui moştenitor direct al regelui defunct (care rămăsese, după încoronare, celibatar, din pricina imposibilităţii de a încheia o căsătorie convenabilă) au făcut ca tronul să poată fi ocupat de cel de-al treilea fiu, Henric, care nu a ezitat să profite de ocazia ce i se oferea. A doua zi după decesul fratelui său, el a luat în posesiune tezaurul regal de la Winchester, iar la 5 august a fost încoronat la Westminster de episcopul Londrei. Imediat după aceea, el l-a rechemat din exil pe Anselm, arhiepiscop de Canterbury (care fusese în conflict cu Wilhelm Rufus, împotriva căruia îşi afirmase prerogativele), a luat-o în căsătorie pe Mathilda, fiica regelui Scoţiei (11 noiembrie) şi, ca ultimă dovadă a bunăvoinţei sale faţă de baronii regatului, l-a demis pe principalul consilier al fratelui său, Robert de Flambard, pe care l-a şi întemniţat în Turnul Londrei.

Carta încoronării *a fost emisă de Henric I la începutul domniei sale şi, deşi au existat mai multe copii cu adresare şi martori diferiţi, forma de faţă este cea care a circulat în fiecare ţinut al Angliei. Documentul poate fi privit drept cea dintâi încercare, foarte precipitată, a noului rege de a obţine sprijinul baronilor locali, prin promisiunea de a li se respecta vechile privilegii. Importanţa sa constă şi în faptul că menţionează diferitele obiceiuri feudale, ca şi relaţiile dintre rege şi vasalii săi, la sfârşitul secolului al XI-lea şi începutul secolului al XII-lea*[49].

Henric, rege al englezilor, către episcopul Samson şi către Urse din Abbetot şi către toţi baronii şi vasalii săi credincioşi, atât francezi, cât şi englezi, din Worcestershire, salutare.

[1.] Să se ştie că, prin mila lui Dumnezeu şi sfatul baronilor din întregul regat al Angliei, am fost încoronat rege al acestui regat. Şi, întrucât regatul a fost asuprit prin popriri nedrepte, eu, împins de veneraţia faţă de Dumnezeu şi de dragostea ce v-o port tuturor, scutesc Biserica lui Dumnezeu, astfel încât nu voi vinde şi nici nu voi închiria stăpânirile acesteia ; şi, la moartea unui arhiepiscop, episcop sau abate, nu voi lua nimic din domeniul Bisericii sau de la vasalii ei în răstimpul care va trece înainte de a fi pus un succesor. Desfiinţez toate obiceiurile rele care au apăsat pe nedrept regatul Angliei. Unele dintre aceste rele obiceiuri sunt aici înfăţişate.

[2.] Dacă ar muri vreunul dintre baronii sau conţii mei, sau oricare dintre cei care au primit pământ de la mine, moştenitorul său nu va mai răscumpăra pământul, aşa cum trebuia să facă în vremea fratelui meu, ci, de acum înainte, îl va răscumpăra prin dreaptă şi legiuită plată. La fel, oamenii baronilor mei îşi vor răscumpăra pământurile de la stăpânii lor prin dreaptă şi legiuită plată.

[3.] Dacă vreunul dintre baronii mei sau dintre cei care au primit pământ de la mine va vrea s-o dea în căsătorie pe fiica, sora, nepoata sau verişoara sa, să îmi ceară sfatul, căci nu voi cere plată pentru încuviinţarea mea şi nici nu mă voi trage îndărăt de la a încuviinţa, decât dacă va voi s-o dea în căsătorie unuia dintre duşmanii mei. Iar dacă la moartea unuia dintre baronii mei sau dintre cei care au primit pământ de la mine, [acestuia] îi va fi moştenitoare o fiică, voi hotărî căsătoria şi soarta pământurilor ei, potrivit sfatului dat de către baronii mei. Iar dacă soţia unuia dintre cei care au primit pământ de la mine va trăi după moartea soţului ei, fără să aibă copii, va avea zestrea şi partea ei din căsătorie şi nu o voi da în căsătorie decât cu încuviinţarea ei.

[4.] Dacă o văduvă trăieşte după moartea soţului ei având copii minori, va avea zestrea şi partea ei din căsătorie, atât timp cât îşi va păstra trupul neprihănit, şi nu o voi da în căsătorie decât cu încuviinţarea ei. Iar tutorele pământului şi al copiilor va fi ori văduva ori una dintre rude, după cum este mai potrivit. Şi poruncesc ca baronii mei să se poarte la fel cu fiii, fiicele sau văduvele oamenilor lor.

[5.] Interzicem cu desăvârşire ca taxa pe monedă[1], care a fost luată din oraşe şi ţinuturi, să se mai ia de acum înainte, de vreme ce nici în timpul regelui Eduard nu se lua. Dacă vreun Dănar sau vreun alt om va fi prins la el cu bani falşi, atunci dreptatea adevărată să-şi spună cuvântul.

[6.] Vom ierta toate plângerile şi toate datoriile faţă de fratele meu, afară de dările ce mi se cuvin şi de acele lucruri sortite să aparţină moştenirii sau legate de stăpânirile altora. Iar dacă cineva a făgăduit ceva pentru moştenirea sa, eu iert aceasta şi toate plăţile promise pentru moştenirea directă.

[7.] Dacă unul dintre baronii sau oamenii mei, bolnav fiind, va înstrăina sau va lăsa moştenire bunurile sale mobile, voi îngădui [ca acestea] să fie încredinţate, potrivit dorinţelor sale. Dar dacă, împiedicat prin violenţă sau boală, el va muri fără a lăsa prin testament bunurile sale mobile, văduva, copiii, rudele sau unul dintre oamenii săi devotaţi va face o astfel de împărţeală de sufletul său, după cum va fi mai bine pentru ei.

[8.] Dacă unul dintre baronii sau oamenii mei va primi o amendă, el nu va fi silit să-şi pună chezăşie bunurile mobile pînă la o valoare nelimitată, aşa cum se întâmpla pe vremea tatălui şi a fratelui meu ; ci va plăti numai potrivit mărimii amenzii legiuite, aşa cum se întâmpla înainte de tatăl meu şi în vremea înaintaşilor mei. Cu toate acestea, dacă el va fi declarat vinovat de încălcarea credinţei sau de vreo fărădelege, va suferi pedeapsa care i se cuvine.

[9.] Iertăm toate amenzile pentru omoruri care se luau înainte ca eu să fiu încoronat rege ; şi astfel de amenzi să se plătească potrivit legii regelui Eduard.

[10.] Prin sfatul comun al baronilor mei, am păstrat pădurile în propriile mele mâini, aşa cum a făcut înaintea mea şi tatăl meu.

1. În textul original, *mintage* apare cu sensul de percepere forţată a unei taxe, acţiune menită să prevină pierderile aduse regelui prin deprecierea monedei.

[11.] Cavalerii care, în schimbul domeniilor lor, fac slujba militară cu o tunică de zale, își vor păstra domeniile libere de orice taxe[50] și de toate corvezile; fac această învoire ca un dar de la mine, astfel ca ei, eliberați de o asemenea povară, să se echipeze într-atât de bine cu cai și arme, încât să fie înzestrați cum se cuvine și, pregătiți, să îndeplinească slujirea [față de mine] și să-mi apere regatul.

[12.] Voi instaura o pace trainică în tot regatul meu și poruncesc ca, de aici înainte, ea să fie păstrată.

[13.] Voi reinstaura legea regelui Eduard, împreună cu schimbările ei, așa cum au fost făcute ele de tatăl meu, cu sfatul baronilor săi.

[14.] Dacă de la moartea fratelui meu, regele William[51], cineva va fi luat oricare dintre stăpânirile mele sau ale oricărui alt om, trebuie să le înapoieze degrabă. Dacă o va face, nu îi va fi impusă nici o amendă, dar dacă va păstra vreo parte dintre ele, când va fi descoperit, îmi va plăti o amendă aspră.

Martori: Maurice, episcop al Londrei; William, episcop ales de Winchester[1]; Gerard, episcop de Hereford; Henry, contele[2]; Simon, contele[3]; Walter Giffard; Robert de Montfort-sur-Risle; Roger Bigot; Eudo, slujitorul; Robert, fiul lui Haimo și Robert Malet.

La Londra, cînd am fost încoronat. Cu bine.

(*English Historical Documents*, vol. II (1042-1189), edited by David C. Douglas and George W. Greenway, Oxford University Press, New York, 1968, pp. 400-402)

1. Este vorba de William Giffard, care nu a fost consacrat episcop înainte de 11 august 1107.
2. Henry de Beaumont, conte de Warwick.
3. Simon din St.-Liz, conte de Huntingdon.

Carte ale regelui Ştefan de Blois

Nepot al lui Wilhelm Cuceritorul, Ştefan (Étienne) de Blois a domnit în Anglia între 1135 şi 1154. Tronul l-a obţinut prin uzurparea drepturilor Mathildei (văduvă a împăratului Henric al V-lea şi recăsătorită, în 1128, cu Geoffroy Plantagenet, fiul şi moştenitorul contelui de Anjou), căreia regele Henric I Beauclerc, înainte de moarte, îi încredinţase regatul, în calitatea acesteia de unică moştenitoare. Întrucât nu-l agreau pe Geoffroy Plantagenet, pentru a evita înscăunarea celor doi soţi, baronii normanzi au depus jurământ de credinţă lui Ştefan (Étienne), conte de Blois, sprijinindu-l să-şi revendice drepturile. Dar regele nu a reuşit să-şi consolideze vreodată puterea din cauza lungului război civil purtat împotriva susţinătorilor contesei Mathilda.

*Prima cartă pe care o prezentăm mai jos a fost emisă la o dată incertă, probabil în 1135, în momentul încoronării. Actul, deşi vag şi formal, conţine referiri la domnia lui Eduard Confesorul. Din a doua cartă au rămas mai multe copii, ca şi unele descrieri ale formei originale. Acest document surprinde efortul depus de rege pentru a obţine sprijin din partea Bisericii. Actul cuprinde numeroşi martori importanţi, într-una din formele păstrate până astăzi menţionându-se faptul că a fost emis în urma unui sfat comun al regelui cu vasalii săi (*in communi concilio*). În istoriografia engleză, formula diplomatică a acestei carte este considerată neobişnuită*[52].

Ştefan, prin graţia lui Dumnezeu, rege al englezilor, către judecătorii, şerifii, baronii şi către toţi slujitorii şi vasalii săi proprii, atât francezi, cât şi englezi, salutare. Să se ştie că am dat şi, prin această cartă, am întărit tuturor baronilor şi vasalilor mei din Anglia toate libertăţile şi legile bune pe care Henric, rege al englezilor, unchiul meu[53], le-a dat şi le-a întărit. Le-am mai dat toate legile şi bunele obiceiuri de care ei s-au bucurat în timpul regelui Eduard. De aceea, vreau şi poruncesc cu tărie ca, atât ei, cât şi moştenitorii lor să aibă şi să ţină, liberi, pe de-a-ntregul şi în pace, toate aceste bune legi şi libertăţi date de mine şi de moştenitorii mei. Şi interzic oricui să le modifice sau să le împiedice, sau să pricinuiască pierdere ori pagubă acestor lucruri; altminteri, ei îmi vor plăti o amendă.

Martor: William Martel.

La Londra.

Eu, Ştefan, prin graţia lui Dumnezeu şi cu încuviinţarea clerului şi a poporului, ales rege al englezilor şi uns de William, arhiepiscop de Canterbury[1], legat al Sfintei Biserici Romane, confirmat de Inocenţiu[54], papă al Sfântului Scaun Roman, din respect şi iubire faţă de Dumnezeu, dau libertate Sfintei Biserici şi întăresc veneraţia care i se cuvine.

1. William de Corbeil.

Făgăduiesc că nu voi face şi nici nu voi îngădui să se facă simonie în Biserică şi în treburile bisericeşti. Îngădui şi încuviinţez ca jurisdicţia şi autoritatea asupra persoanelor ecleziastice şi a tuturor clericilor şi a averilor lor împreună cu folosinţa domeniilor ecleziastice să stea în mâinile episcopilor. Dau şi poruncesc ca scutirile bisericilor, întărite prin cartele lor, ca şi prin obiceiurile lor, care au fost respectate din vechime, să rămână neatinse. Mai vreau ca toate bunurile şi posesiunile bisericeşti, care erau ţinute în ziua în care regele Wilhelm, bunicul meu[55], era viu şi apoi a murit, să fie libere de toate dările şi de cererile tuturor celor cu care se află în litigiu. Dar dacă, de aici înainte, Biserica va căuta să ceară posesiunile pe care le-a avut înainte de moartea numitului rege, dar de care acum este lipsită, va fi după placul şi hotărârea mea dacă acest lucru va fi sau nu discutat, iar posesiunile vor fi sau nu înapoiate. Dar eu întăresc orice a fost dat bisericilor de la moartea numitului rege, prin generozitatea regilor sau dărnicia principilor, fie prin pomeni, fie prin cumpărare sau prin orice fel de înstrăinare din partea credincioşilor. Făgăduiesc că voi păstra pacea şi voi face dreptate tuturor oamenilor şi-i voi apăra atât cât sunt în stare.

Păstrez pentru folosul meu pădurile stăpânite şi păstrate de Wilhelm, bunicul meu, şi de William, unchiul meu[56]. Toate celelalte pe care le-a sporit regele Henric le înapoiez şi le predau bisericilor şi regatului fără vreo stricăciune.

Dacă vreun episcop, sau abate, sau altă persoană ecleziastică va face o înstrăinare chibzuită a stăpânirii sale, sau va vrea să facă acest lucru înainte de moarte, voi îngădui ca aceasta să fie păstrată cu tărie. Dar dacă el este împiedicat [să facă această înstrăinare] prin moarte fulgerătoare, înstrăinarea posesiunilor sale să fie făcută în folosul Bisericii, pentru mântuirea sufletului său. Iar când scaunele [episcopale] sunt vacante şi fără păstori, acestea, ca şi posesiunile [ce ţin de ele] vor fi încredinţate în mâinile şi în grija clericilor şi a oamenilor credincioşi ai acelei biserici, până când, respectând canoanele, un nou preot va fi numit.

Desfiinţez pe de-a-ntregul toate dările, nedreptăţile şi pedepsele[57] impuse uneori pe nedrept de către şerifi sau alte persoane.

Voi respecta legile bune şi vechile şi legiuitele obiceiuri pentru amenzile cu privire la omor, pentru plângeri şi alte pricini, şi le poruncesc lor ca acestea să fie respectate.

Toate acestea le dau şi le întăresc prin legiuită demnitate regală.

Martori : William, arhiepiscop de Canterbury ; Hugh, arhiepiscop de Rouen ; Henry, episcop de Winchester ; Roger, episcop de Salisbury ; Alexander, episcop de Lincoln ; Nigel, episcop de Ely ; Everald, episcop de Norwich ; Simon, episcop de Worchester ; Bernard, episcop la St. David ; Audin, episcop de Evreux ; Richard, episcop de Avranches ; Robert, episcop de Hereford ; John, episcop de Rochester ; Æthelwulf, episcop de Carlisle ; Roger cancelarul ; Henry, nepotul regelui ; Robert, conte de Gloucester ; William, conte de Warenne ; Rannulf, conte de Chester ; Robert, conte de Warwick ; Robert de Vere ; Miles de Gloucester ; Brian, fiul contelui, şi Robert d'Oilly, conetabili ; William Martel, Hugh Bigot, Humphrey de Bohun şi Simon de Beauchamp, slujitori ; William de Aubigny şi Odo Martel, servitori ; Robert de Ferrières ; William Peveril de Nottingham ; Simon din St.-Liz ; William de Aumale ; Payn, fiul lui John ; Haimo din St. Clare şi Ilbert din Lassy.

Dat la Oxford, în anul Întrupării Domnului 1136 şi în primul an al domniei mele.

(*English Historical Documents*, vol. II (1042-1189), edited by David C. Douglas and George W. Greenway, Oxford University Press, New York, 1968, pp. 402-404)

Constituțiile de la Clarendon (1164)

Domnia lui Henric al II-lea (duce al Normandiei între 1150 şi 1189, conte de Anjou între 1151 şi 1189, şi rege al Angliei între 1154 şi 1189) se caracterizează prin extinderea domeniilor regale din Anglia şi Franța, precum şi prin durabile reforme juridico-administrative. A fost, de altfel, cea mai importantă domnie a dinastiei Plantagenet în Anglia, întrucât a marcat un avans considerabil al procesului de consolidare a autorității monarhice, după anii de criză din perioada domniei lui Ştefan de Blois. În afară de bine cunoscutele dispute cu fiii săi, regele a avut numeroase conflicte de jurisdicție cu episcopii din regat, în fruntea cărora se afla Thomas Becket, arhiepiscopul de Canterbury ; aceştia, potrivit tradiției, stăruiau în a pretinde din partea regelui respectarea vechiului drept al membrilor clerului, de a fi judecați pentru delictele lor doar de o curte ecleziastică. Rezultatul acestui conflict au fost Constituțiile *de le Clarendon (1164), care, în spiritul practicilor din timpul lui Henric I (căzute ulterior în desuetudine), reafirmă prerogativele regelui asupra bisericii în privința imunității clericilor, a alegerii episcopilor, a asigurării scaunelor episcopale vacante, a excomunicării şi apelului la papă. Arhiepiscopul Thomas Becket a acceptat inițial actul pentru ca apoi să-l refuze, intrând astfel în conflict deschis cu regele (conflictul s-a încheiat, după cum se ştie, cu asasinarea arhiepiscopului, la 29 decembrie 1170). Acest episod dezvăluie principala preocupare a regelui Henric al II-lea : reformarea sistemului juridic din regatul său în sensul extinderii şi consolidării prerogativelor monarhiei (a se vedea şi* Assizele *de la Clarendon)*[58].

În anul 1164 de la naşterea Domnului, al patrulea an al pontificatului lui Alexandru, al zecelea an al preailustrului Henric, rege al englezilor, în prezența aceluiaşi rege, a fost făcută această rememorare sau recunoaştere a anumitor obiceiuri, libertăți şi demnități ale înaintaşilor săi – anume ale regelui Henric, bunicul său, şi ale altora – care trebuie păzite şi ținute în regat. Şi din cauza neînțelegerilor şi a certurilor care apăruseră între cler, judecătorii regelui şi baronii regatului în ceea ce priveşte obiceiurile şi demnitățile, această recunoaştere a fost făcută în fața arhiepiscopilor, a episcopilor şi a clerului, a conților, a baronilor şi a oamenilor de seamă ai regatului. Aceste obiceiuri au fost proclamate de către arhiepiscopi, episcopi, conți şi baroni şi de către cei mai nobili şi de seamă bătrâni ai regatului, Thomas, arhiepiscop de Canterbury, Roger, arhiepiscop de York, Gilbert, episcop al Londrei, Henry, episcop de Winchester, Nigel, episcop de Ely, William, episcop de Norwich, Robert, episcop de Lincoln, Hilary, episcop de Chichester, Jocelin, episcop de Salisbury, Richard, episcop de Chester, Bartholomeu, episcop de Exeter, Robert, episcop de Hereford, David, episcop de St. David, şi Roger, [episcop] ales de Worcester care încuviințează şi, pe cuvântul adevărului cu tărie rostit prin viu grai, spun că [obiceiurile] vor fi ținute şi păzite față de rege şi urmaşii acestuia, în bună--credință şi fără viclenie, de față fiind : Robert, conte de Leicester, Reginald, conte de

Cornwall, Conan, conte de Brittany, John, conte de Eu, Roger, conte de Clare, Geoffrey, conte de Mandeville, Hugh, conte de Chester, William, conte de Arundel, contele Patrick, William, conte de Ferrers, Richard din Luci, Reginald din St. Valery, Roger Bigot, Reginald din Warenne, Richer din Aquila, William din Braose, Richard din Camville, Nigel din Mowbray, Simon din Beauchamp, Humphery din Bohun, Matthew din Hereford, Walter din Mayenne, Manser Biset slujitorul, William Malet, William din Courcy, Robert din Dunstaville, Jocelin din Baillol, William din Lanvallei, William din Caisnet, Geoffrey din Vere, William din Hastings, Hugh din Moreville, Alan din Neville, Simon Fitz Peter, William Maudit, şambelanul, John Maudit, John Marshall, Peter din Mara şi mulţi alţi mari bărbaţi şi nobili ai regatului, atât clerici, cât şi mireni.

O parte a obiceiurilor şi demnităţilor care au fost recunoscute sunt cuprinse în prezenta scriere; sunt articolele acestea:

Dacă se naşte o ceartă între mireni, sau între mireni şi clerici, sau între clerici, privind ocrotirea şi numirea în biserici, aceasta va fi judecată la curtea regelui.

Bisericile care dau bir regelui nu pot fi dăruite pentru totdeauna fără încuviinţarea şi acordul său.

Clericii pârâţi şi acuzaţi de orice lucru, chemaţi de judecătorii regelui, vor veni la curtea sa pentru a răspunde acolo de orice lucru [privitor la care] i se va părea curţii de judecată a regelui că trebuie să se răspundă; şi la curtea de judecată a Bisericii, pentru ceea ce va părea că trebuie să se răspundă acolo. Totuşi, judecătorul regelui va trimite [o pricină] la curtea de judecată a Sfintei Biserici cu scopul de a vedea cum este cercetată acolo pricina. Iar dacă omul Bisericii va fi găsit vinovat sau îşi mărturiseşte vinovăţia, Biserica nu trebuie să-l ocrotească mai departe.

Arhiepiscopilor, episcopilor şi preoţilor regatului nu le este încuviinţat să părăsească regatul fără încuviinţarea regelui. Iar dacă pleacă, ei trebuie să dea chezăşie, dacă asta este voia stăpânului rege, că nu vor căuta a face rău sau stricăciune regelui sau regatului la plecare, la şedere sau la întoarcere.

Cei excomunicaţi nu trebuie să dea chezăşie sau să facă jurământ, ci numai să promită că se vor supune judecăţii Bisericii pentru a fi iertaţi.

Mirenii nu trebuie să fie acuzaţi decât de acuzatori şi martori de nădejde şi legiuiţi, în faţa episcopului, în aşa fel încât arhidiaconul să nu-şi piardă dreptul sau orice i s-ar cuveni. Iar dacă dintre aceia unii sunt consideraţi vinovaţi, dar nimeni nu doreşte sau îndrăzneşte să-i acuze, la cererea episcopului, şeriful va chema doisprezece oameni legiuiţi din acea vecinătate, sau din sat, pentru a face jurământ în faţa episcopului că vor arăta adevărul pricinii potrivit conştiinţei lor.

Nimeni dintre cei ce deţin [pământuri] de la rege, sau oricare dintre dregătorii de pe domeniul său să nu fie excomunicat, nici pământurile sale să nu fie puse sub interdicţie, decât dacă stăpânul rege, dacă e în ţară, sau magistratul său, dacă [regele] e în afara regatului, încuviinţează mai întâi să se facă cu el ceea ce este drept; ceea ce ţine de curtea regală să se cerceteze acolo, iar ceea ce priveşte tribunalul bisericesc să fie trimis acolo pentru a fi cercetat.

Cât despre apelurile [de rejudecare] ce ar putea apărea, acestea să treacă de la arhidiacon la episcop, şi de la episcop la arhiepiscop. Iar dacă arhiepiscopul nu izbuteşte să facă dreptate, pricina trebuie să ajungă, în cele din urmă, la rege, pentru ca, la porunca lui, pricina să fie încheiată la curtea de judecată a arhiepiscopului; iar [pricina]

să nu fie dată mai departe fără încuviinţarea stăpânului rege; şi să fie aşa, deoarece pricina nu trebuie înaintată fără încuviinţarea stăpânului rege.

Dacă se iscă o neînţelegere între un cleric şi un mirean, sau între un mirean şi un cleric, privitoare la orice posesiune pe care clericul o are ca danie, dar pe care mireanul pune taxă, mai marele peste judecătorii regelui să hotărască, prin consultarea a doisprezece oameni legiuiţi, în faţa judecătorului însuşi al regelui, dacă posesiunea este o danie sau va fi supusă la taxă. Şi dacă se declară că este danie, pricina va fi judecată la tribunalul bisericesc; dar dacă va fi supusă taxei şi numai dacă cei doi nu se adresează aceluiaşi episcop sau baron, judecata se va face la curtea regală. Dar dacă cei doi îşi apără cauza în privinţa acelui fief, sub acelaşi episcop sau baron, [pricina] se va judeca la curtea lor, în aşa fel încât cel căruia i s-a confiscat mai întâi posesiunea să nu şi-o piardă pe temeiul recunoaşterii făcute, până ce pricina nu va fi hotărâtă în urma cercetării.

Dacă cineva care este dintr-un oraş, castel, târg sau domeniu al regelui va fi chemat la judecată de către arhidiacon sau episcop pentru orice pricină în care este răspunzător faţă de ei, şi dacă, în ciuda chemărilor, el refuză să facă ceea ce este drept, se îngăduie ca acela să fie pus sub interdicţie, dar nu trebuie excomunicat înainte ca dregătorul regelui din acel sat să-şi dea încuviinţarea, astfel ca acel om să fie obligat, prin autoritatea dregătorului, să vină la judecata sa. Dar dacă dregătorul regelui nu face asta, el însuşi va sta la mila stăpânului rege; şi atunci episcopul va putea să-l silească pe cel acuzat prin autoritate ecleziastică.

Arhiepiscopii, episcopii şi toţi clericii din regat ce deţin [pământuri] de la rege să le deţină de la stăpânul rege ca domeniu baronial şi să răspundă pentru ele în faţa judecătorilor şi a slujitorilor regelui şi să urmeze toate drepturile şi obiceiurile regale; şi, la fel ca alţi baroni, ei trebuie să fie prezenţi la judecăţile de la curtea stăpânului rege, împreună cu baronii, până când se ajunge, ca urmare a judecăţii, la pierderi de mădulare sau la moarte.

Când o arhiepiscopie, episcopie, abaţie sau mănăstire de pe pământul regelui va fi liberă, aceasta trebuie să fie în mâinile regelui şi [regele] îşi va asuma veniturile şi cheltuielile ei ca ţinând de stăpânirea sa. Iar când vine timpul să se îngrijească de acea biserică[59], stăpânul rege va trebui să înştiinţeze clerul mai însemnat al bisericii, iar alegerea să se ţină în capela regelui, cu încuviinţarea stăpânului rege şi urmând sfatul clerului regatului, pe care [regele] l-a chemat în acest scop. Şi acolo, înainte de a fi consacrat, alesul să aducă omagiu şi credinţă stăpânului rege, ca celui mai înalt senior pentru viaţă, mădulare şi onoare pământească, păstrându-şi haina preoţiei.

Dacă oricare dintre oamenii de seamă ai regatului îi va împiedica cu forţa pe arhiepiscop, episcop sau arhidiacon să înfăptuiască dreptatea în ceea ce-i priveşte pe ei sau pe oamenii lor, atunci stăpânul rege trebuie să-l aducă pe acela la judecată. Şi dacă s-ar întâmpla ca cineva să-l văduvească pe stăpânul rege de dreptul său, arhiepiscopii, episcopii şi arhidiaconii trebuie să-l silească să acorde satisfacţie stăpânului rege.

Bunurile mişcătoare pierdute în favoarea regelui nu vor fi ţinute în biserici sau cimitire, împotriva voinţei judecătorului regelui, fiindcă ele aparţin regelui, fie că se află înlăuntrul sau în afara bisericilor.

Plângerile privitoare la datorii, care sunt angajate pe temeiul unui jurământ sau în legătură cu care nu a fost făcut nici un jurământ, se află în grija judecăţii regelui.

Fiii de şerbi nu trebuie hirotoniţi fără încuviinţarea stăpânului pe al cărui pământ se ştie că s-au născut.

Declaraţia mai sus spuselor obiceiuri şi demnităţi regale a fost făcută de către arhiepiscopii, episcopii, conţii, baronii şi cei mai nobili şi mai de seamă bătrâni ai regatului, la Clarendon, în a patra zi înainte de Întâmpinarea Domnului, stăpânul Henric fiind prezent acolo, împreună cu stăpânul rege, tatăl său. Sunt, într-adevăr, multe alte mari obiceiuri şi demnităţi ale Sfintei Biserici mame şi ale stăpânului rege şi ale baronilor regatului, care nu sunt cuprinse în această scriere, dar trebuie să fie păstrate Sfintei Biserici, stăpânului rege, urmaşilor săi şi baronilor regatului; şi să fie păstrate, neîncălcate pentru totdeauna.

(*Source Problems in English History*, edited by Albert Beebe White and Wallace Notestein, with and introduction by Dana Carleton Munro, Harper and Brothers Publishers, New York-London, 1915, pp. 370-375)

Assizele de la Clarendon (1166)

Domnia lui Henric al II-lea s-a caracterizat printr-o substanţială consolidare a puterii regale în Anglia, ilustrată – cum am mai spus – printr-o amplă reformă juridică şi administrativă. Printre actele ce au contribuit la acest proces s-au numărat şi Assizele[60] *de la Clarendon, care consemnează hotărârile adoptate de rege în 1166 prin consultarea lorzilor întruniţi în pădurea regală de aici. Ele reglementau diverse proceduri juridice, printre care şi judecarea celor acuzaţi, rezervată, de atunci înainte, numai reprezentanţilor regelui, ceea ce a avut darul de a impune un singur sistem de anchetă judiciară pentru întregul regat*[61].

Aici încep *Assizele* de la Clarendon, făcute de regele Henric al II-lea cu încuviinţarea arhiepiscopilor, episcopilor, abaţilor, conţilor şi baronilor din toată Anglia.

[1.] În primul rând, pentru apărarea păcii şi pentru menţinerea dreptăţii, numitul rege Henric, la sfatul tuturor baronilor săi, a poruncit ca cercetarea să fie făcută în mai multe comitate şi în mai multe *sute* cu ajutorul a încă doisprezece oameni legiuiţi din *sută* şi a încă patru oameni legiuiţi din fiecare sat, care, sub jurământ, vor spune adevărul, [anume] dacă în *suta* sau în satul lor este vreun om chemat la judecată sau acuzat ca fiind el însuşi tâlhar, ori ucigaş, ori hoţ, sau vreunul care a fost gazdă tâlharilor, ori ucigaşilor, ori hoţilor, de când stăpânul rege este rege. Şi să fie lăsaţi judecătorii să cerceteze aceasta înaintea lor şi şerifii înaintea acestora.

[2.] Şi cel care, prin jurământul celor amintiţi mai sus, va fi chemat la judecată sau [va fi] acuzat că este tâlhar, ori ucigaş, ori hoţ, sau gazdă a acestora, de când stăpânul rege este rege, să fie arestat şi trimis la judecata apei şi să jure că nu a fost tâlhar, ori ucigaş, ori hoţ, sau gazdă a acestora de când stăpânul rege este rege [şi să plătească] până la cinci şilingi, după câte ştie.

[3.] Şi dacă stăpânul celui care a fost arestat, sau slujitorul său, sau oamenii lui îl revendică prin chezăşie până într-a treia zi după arestarea sa, să fie predat şi el şi bunurile sale până se încheie judecata.

[4.] Şi când un tâlhar, ori ucigaş, ori hoţ, ori gazde ale acestora sunt prinşi în urma sus-amintitului jurământ, dacă judecătorii nu urmează să vină foarte curând în comitatul în care aceştia au fost prinşi, şerifii să trimită vorbă, printr-un sol, unuia dintre cei mai apropiaţi judecători, cum că astfel de oameni au fost prinşi ; iar judecătorii vor trimite vorbă înapoi şerifilor [lămurind] unde vor ca aceşti oameni să fie aduşi înaintea lor ; iar şerifii îi vor aduce înaintea judecătorilor ; şi, de asemenea, din *suta* şi din satul unde au fost făcute arestările, vor lua cu ei doi oameni legiuiţi care să aducă catastiful comitatului şi al *sutei* privitor la motivul pentru care au fost prinşi oamenii, iar acolo, înaintea judecătorilor, să fie lăsaţi să-şi facă judecata.

[5.] Şi în privinţa celor care sunt prinşi prin mai sus amintitul jurământ al acestei adunări, nimeni nu va ţine o adunare de judecată, nu va face dreptate şi nu va lua bunuri, în afară de stăpânul rege la curtea sa, în faţa judecătorilor săi ; iar stăpânul rege va avea toate bunurile lor. Dar în ceea ce-i priveşte pe cei care au fost arestaţi altfel decât prin acest jurământ, să se facă cum este obişnuit şi cum trebuie să fie.

[6.] Iar şerifii care i-au prins să fie lăsaţi să-i aducă în faţa judecătorului fără alte chemări decât cea pe care o vor avea de la el. Iar când tâlharii, ucigaşii, hoţii sau gazdele lor, care au fost prinşi prin jurământ, sau altfel [decât prin jurământ], sunt predaţi şerifilor, aceştia trebuie să-i primească de îndată, fără întârziere.

[7.] Şi în numeroase comitate unde nu sunt închisori, acestea să fie construite într-un târg sau într-un castel al regelui, pe cheltuiala şi din lemnul lui – dacă [pădurea] este aproape, sau [dacă nu] dintr-o pădure învecinată –, după socoteala servitorilor regelui, în aşa fel încât şerifii să-i poată ţine în ele pe cei care au fost prinşi de slujbaşi, a căror îndatorire este să facă acest lucru.

[8.] De asemenea, este voinţa regelui ca toţi să vină la curţile de judecată ale comitatelor să facă acest jurământ, astfel încât nimeni să nu se sustragă din pricina vreunei scutiri, ori a unui drept de judecată, sau a unei jurisdicţii pe care le-a avut ; ci ei trebuie să vină să facă acest jurământ.

[9.] Şi să nu fie cineva înăuntrul sau în afara vreunui castel, sau, într-adevăr, în onorul[62] lui Wallingford, care să nu îi lase pe şerifi să intre în curtea sa de judecată, ori pe pământul său, pentru a verifica „răspunderea celor liberi"[63] şi pentru a vedea dacă toţi sunt sub răspundere ; şi să fie trimişi înaintea şerifilor eliberaţi din răspundere.

[10.] Şi nimeni din oraşe sau târguri să nu aibă şi să nu primească în casă, pe pământul său, ori sub jurisdicţia sa, oameni pe care să nu-i ducă la judecată, dacă aceştia sunt căutaţi ; altfel, să fie lăsat în seama „răspunderii celor liberi".

[11.] Şi în oraş sau târg, în castel sau în afara lui, sau în onorul lui Wallingford, să nu fie nimeni care să refuze intrarea şerifilor pe pământurile sau în jurisdicţia lor, cu scopul de a-i prinde pe cei care au fost chemaţi la judecată sau acuzaţi ca fiind tâlhari, ucigaşi, hoţi, ori gazde ale acestora, sau în afara legii, sau care au fost chemaţi la judecată într-o pricină legată de pădure ; ci se porunceşte ca ei să ajute la prinderea lor.

[12.] Şi dacă vreunul care ţine [ascunsă] prada tâlhăriei sau a jafului aceluia este prins, dacă poartă un nume rău şi are o faimă rea, şi nici nu are vreo justificare, să nu aibă dreptul de a fi judecat. Dar dacă nu este suspectat din pricina a ceea ce are în posesia sa, să meargă la judecata apei.

[13.] Şi dacă cineva, în prezenţa oamenilor legiuiţi sau ai sutelor, mărturiseşte tâlhăria, omorul, sau jaful, sau găzduirea celor care le-au făptuit, iar mai târziu doreşte să nege acest lucru, să nu aibă dreptul de a fi judecat.

[14.] De asemenea, stăpânul rege vrea ca cei care sunt judecaţi şi, prin aceasta, devin liberi, dacă au o faimă foarte proastă şi, în temeiul mărturiei mai multor oameni legiuiţi sunt ponegriţi public şi în mod scandalos, să fie dezlegaţi de pământurile regelui, urmând ca, dacă vântul nu-i reţine, în timp de opt zile să treacă marea ; [altminteri] la primul vânt [favorabil] după aceea, să treacă marea şi să nu se întoarcă niciodată în Anglia, decât prin bunăvoinţa regelui ; şi să fie ei acolo în afara legii, iar dacă se întorc, să fie consideraţi în afara legii.

[15.] Şi stăpânul rege interzice ca orice om fără stăpân, adică un vagabond sau un necunoscut, să fie găzduit altundeva decât într-un târg ; şi să nu fie găzduit acolo decât

o noapte, în afară de cazul în care se îmbolnăveşte acolo, el, sau calul său, în aşa fel încât să aibă un motiv întemeiat.

[16.] Şi dacă va sta acolo mai mult de o noapte, să fie prins şi ţinut până când stăpânul său vine să se pună chezaş pentru el, sau până când el însuşi găseşte chezaşi buni ; iar cel care l-a găzduit va fi, de asemenea, prins.

[17.] Şi dacă un şerif trimite vorbă altui şerif că din comitatul său au fugit oameni în celălalt comitat, din cauza tâlhăriei, omorului, jafului sau a găzduirii celor care le-au făptuit, sau pentru nelegiuiri ori fărădelegi împotriva pădurii regelui, şeriful din urmă să-i prindă ; şi dacă află, de unul singur sau prin mijlocirea altora, că asemenea oameni au pătruns în comitatul său, să-i prindă şi să-i ţină până când va avea chezăşii sigure pentru ei.

[18.] Şi toţi şerifii să facă o listă cu toţi cei care au fugit din comitatele lor ; şi să facă aceasta în faţa curţilor de judecată ale comitatelor şi, prima dată când vor veni la ei, să aducă în scris judecătorilor numele acestor oameni pentru ca aceştia să poată fi căutaţi în toată Anglia şi pentru ca bunurile lor să fie luate în folosul regelui.

[19.] Şi stăpânul rege vrea ca, imediat ce şerifii primesc chemările de la judecătorii itineranţi pentru a li se înfăţişa la curţile de judecată ale comitatului, ei să adune curţile de judecată ale comitatului şi să-i afle pe toţi cei care au venit de curând în comitatul lor [în răstimpul trecut] de la ultima adunare ; şi să-i trimită pe aceştia, sub chezăşie, pentru a se înfăţişa judecătorilor ; dacă nu, să-i ţină la ei până când vor veni judecătorii acolo şi apoi să-i aducă în faţa acestora.

[20.] De asemenea, stăpânul rege interzice călugărilor, ori canonicilor sau oricăror mănăstiri ca, în afară de cazul în care acela este pe moarte, să primească pe vreunul din clasa de jos a oamenilor drept călugăr, canonic sau frate, până când nu i se va cunoaşte faima.

[21.] De asemenea, stăpânul rege interzice ca oricine din întreaga Anglie să primească pe pământul său sau sub jurisdicţia sa, sau în oricare din casele sale pe vreunul din secta celor apostaţi care au fost excomunicaţi şi însemnaţi la Oxford. Iar cel care îi primeşte va fi la mila stăpânului rege ; şi casa în care aceştia au fost [primiţi] să fie [distrusă] dusă în afara satului şi arsă. Şi fiecare şerif să facă jurământ că se va ţine de aceasta şi să pună pe toţi preoţii şi slujitorii baronilor, pe toţi cavalerii şi pe ţăranii liberi din comitate să facă acelaşi jurământ.

[22.] Şi stăpânul rege vrea ca această adunare să fie ţinută în regatul său atât timp cât îi va fi pe plac.

(*Source Problems in English History*, edited by Albert Beebe White and Wallace Notestein, with and introduction by Dana Carleton Munro, Harper and Brothers Publishers, New York-London, 1915, pp. 375-380)

Cedarea regatului Angliei de către Ioan Fără Ţară papei Inocenţiu al III-lea (1213)

Fiu al lui Henric al II-lea Plantagenet şi frate al lui Richard I Inimă de Leu (căruia i-a succedat la tron), Ioan Fără Ţară a domnit între 1199 şi 1216. În a doua parte a guvernării sale, relaţiile cu papalitatea s-au înrăutăţit brusc, motivul fiind disputa pentru alegerea urmaşului lui Hubert Walter în scaunul arhiepiscopal de la Canterbury. Papa Inocenţiu al III-lea (1198-1216) a refuzat să-l recunoască pe candidatul desemnat de regele Ioan, impunându-l, în schimb, pe Stephen Langton (decembrie 1206). Invocând vechile drepturi ale coroanei engleze în alegerile episcopale, Ioan a refuzat să accepte alegerea papei, atrăgându-şi astfel excomunicarea din partea acestuia (noiembrie 1209) şi punerea întregului regat sub interdicţie[64]. Disputa a continuat până în 1213, când Ioan, văzându-şi ameninţate planurile de recuperare a domeniilor de pe continent (îndeosebi a ducatului Normandiei, confiscat de Filip al II-lea August) şi fiind depus de Inocenţiu al III-lea (ceea ce reprezenta punctul culminant al măsurilor pontificale din anii precedenţi), a cedat, acceptând poziţia papei şi pe Langton ca arhiepiscop. Formal, el şi-a predat regatul în mâinile legatului papal la Ewell, lângă Dover, în 15 mai 1213, primindu-l înapoi ca vasal şi angajându-se să plătească o taxă anuală de 1.000 de mărci. În iulie 1213, Langton l-a absolvit de excomunicare, interdicţia asupra regatului fiind ridicată un an mai târziu. Actul de faţă – semnificativ atât din punctul de vedere al concepţiei papei Inocenţiu al III-lea despre întinderea autorităţii sale, cât şi pentru relaţiile dintre papă şi monarhii timpului – cuprinde înţelegerea de la 15 mai 1213[65].

Ioan, prin graţia lui Dumnezeu, rege al Angliei, stăpân al Irlandei, duce de Normandia şi Aquitania, conte de Anjou, către toţi cei credincioşi întru Hristos, care vor citi această cartă, salutare. Prin această cartă, ce poartă sigiliul nostru, vrem ca toţi să afle că, întrucât l-am supărat în multe chipuri pe Dumnezeu şi pe maica noastră Sfânta Biserică, şi fiindcă se ştie că avem mare nevoie de mila divină, nu putem da nimic demn de a aduce cuvenita mulţumire lui Dumnezeu şi Bisericii, decât dacă ne smerim pe noi înşine şi regatele noastre, noi, dorind să ne smerim în faţa Lui, Cel care, la rândul Său, s-a umilit prin moarte, inspiraţi de graţia Duhului Sfânt, şi nu constrânşi sau de frică, ci din propria noastră vrere, precum şi la sfatul baronilor noştri, oferim şi dăm nesiliţi lui Dumnezeu şi Sfinţilor lui apostoli, Petru şi Pavel, şi maicii noastre, Sfânta Biserică Romană, şi stăpânului nostru, papa Inocenţiu, şi urmaşilor săi catolici întregul regat al Angliei şi întregul regat al Irlandei, cu toate drepturile şi cele ce ţin de ele, pentru iertarea păcatelor noastre şi ale tuturor celor din neamul nostru, atât pentru cei vii, cât şi pentru cei morţi ; şi acum, primindu-le şi ţinându-le de la Dumnezeu şi Biserica Romană,

ca şi cum aş fi vasal, în prezenţa acelui om chibzuit, Pandulph, subdiacon al casei seniorului papă, ne închinăm şi jurăm credinţă pentru ele mai sus numitului senior, papa Inocenţiu, şi urmaşilor săi catolici şi Bisericii Romane, potrivit formei de mai jos ; şi, în prezenţa seniorului papă, dacă vom fi în stare să venim în faţa lui, îi vom aduce omagiu devotat ; legându-i pentru totdeauna pe urmaşii şi moştenitorii noştri din partea soţiei noastre, în acelaşi chip să-i slujim, fără şovăire, cu credinţă, şi să-i aducem omagiu celui care va fi la acea vreme mai marele pontif, precum şi Bisericii Romane. Pe lângă aceasta, ca semn al acestei perpetue obligaţii şi concesii, noi vrem şi hotărâm ca, din veniturile cuvenite şi osebite ale regatelor mai sus spuse, pentru întreaga slujbă şi toate rânduielile pe care noi trebuie să le facem pentru ele, păstrând în toate banul Sfântului Petru, Biserica Romană să primească în fiecare an o mie de mărci sterline, şi anume cinci sute de mărci la sărbătoarea Sfântului Mihai, iar la Paşte cinci sute – şapte sute pentru regatul Angliei şi trei sute pentru regatul Irlandei –, păstrând pentru noi şi pentru moştenitorii noştri, cele ce ni se cuvin : libertăţile şi drepturile[66] noastre ; noi dorim să avem de-a pururi întărite şi sigure toate aceste lucruri, aşa cum au fost ele înfăţişate mai sus ; şi ne legăm pe noi înşine şi pe urmaşii noştri să nu ne ridicăm împotriva lor. Iar dacă noi sau oricare dintre urmaşii noştri, oricine ar fi, va cuteza acest lucru, dacă va fi înştiinţat cum se cuvine şi nu îşi va îndrepta pornirea, îşi va pierde dreptul la regat ; iar această cartă a obligaţiei şi concesiei noastre va rămâne întotdeauna neclintită.

Forma jurământului de credinţă

Eu, Ioan, prin graţia lui Dumnezeu, rege al Angliei şi stăpân al Irlandei, de acum înainte îi voi fi credincios lui Dumnezeu şi Sfântului Petru, Bisericii Romane şi stăpânului meu papa Inocenţiu şi urmaşilor săi care vor fi aleşi după ritul catolic. Eu nu voi face, prin faptă, cuvânt, încuviinţare sau sfat ca ei să-şi piardă viaţa sau mădularele, sau să fie luaţi captivi. Voi împiedica să li se aducă vătămare, dacă voi şti de aceasta, şi voi îndepărta de ei paguba, de va fi cu putinţă ; de altminteri, pe cât de repede voi putea, voi arăta sau voi spune despre aceasta unei persoane despre care cred cu siguranţă că-i va informa. Orice sfat pe care mi-l vor încredinţa, ei înşişi sau prin trimişii ori prin scrisorile lor, eu îl voi tăinui şi nici nu-l voi dezvălui cuiva spre a nu le pricinui pagubă. Voi ajuta, pe cât de mult voi putea, la păstrarea şi ocrotirea patrimoniului Sfântului Petru şi, mai ales, a regatului Angliei şi a regatului Irlandei, împotriva tuturor oamenilor. Aşa să mă ajute Dumnezeu şi aceste Sfinte Evanghelii.

Eu însumi dând mărturie în casa Cavalerilor Templieri, lângă Dover, în prezenţa Maestrului H., arhiepiscop de Dublin ; Maestrului J., episcop de Norwich ; G., fiul lui Peter, conte de Essex, judecătorul nostru ; W., conte de Salisbury, fratele nostru ; W. Marshall, conte de Pembroke ; R., conte de Boulogne ; W., conte de Warren ; S., conte de Winchester ; W., conte de Arundel ; W., conte de Ferrieres ; W., Briwer ; Peter, fiul lui Herbert ; Warin, fiul lui Gerold ; în a 15-a zi a lunii lui mai, în al 14-lea an al domniei noastre.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 430-432)

Magna Carta (1215)

Magna Carta Libertatum *(*Marea cartă a libertăţilor[67]*) este unul dintre cele mai cuprinzătoare documente medievale de acest gen, din câte se cunosc. Promulgată la 15 iunie 1215 (cu toate că, după unele ipoteze, forma ei finală a fost definitivată câteva zile mai târziu),* Magna Carta *marchează o cotitură în evoluţia monarhiei engleze (şi, deopotrivă, a dinastiei Plantageneţilor), după secolele de succese neîntrerupte în procesul ei de consolidare, început prin actul cuceririi din 1066. Promulgarea actului i-a fost impusă regelui Ioan Fără Ţară (1199-1216) de răzvrătirea marilor baroni ai regatului (aceiaşi cu cei menţionaţi în preambulul documentului), nemulţumiţi de ceea ce ei considerau că reprezintă o nouă încălcare a obiceiurilor care guvernaseră, din vechime, relaţiile dintre regalitate şi nobilii laici şi ecleziastici : pretenţia regelui de a solicita celor care refuzaseră să-l urmeze în campania din Franţa din anul precedent – încheiată prin înfrângerea de la La-Roche-au-Moine, din 2 iulie 1214 şi apoi de la Bouvines (27 iulie)*[68] *– o contribuţie fiscală extraordinară, cu caracter punitiv, dar impusă în aceeaşi măsură ca şi multiplele cereri de aceeaşi natură, din anii precedenţi, de acuta criză financiară prin care trecea monarhia engleză în urma pierderii veniturilor sale din Normandia. Eşecul suferit în campania de pe continent – care încheia o lungă serie de reversuri (pierderea ducatului Normandiei – 1204-1214 –, conflictul din 1213 cu papa Inocenţiu al III-lea pentru ocuparea scaunului arhiepiscopal de Canterbury etc.) – a diminuat considerabil prestigiul regelui, fapt care i-a încurajat pe baroni să încerce recâştigarea „libertăţilor" sistematic reduse în timpul predecesorilor lui Ioan (mai cu seamă al lui Henric al II-lea).* Magna Carta *reprezintă tocmai expresia izbânzii lor.*

Ulterior evenimentelor pe care le-am descris, Magna Carta *a suferit mai multe emendări, determinate de contextul politic. Cea dintâi, care a epurat documentul de cele mai prejudiciante prevederi pentru coroană, s-a făcut la numai un an după aceste evenimente, în 1216, fiind opera regentului William Marshall, conte de Pembroke, sprijinit în acest sens şi de Inocenţiu al III-lea. Alte revizuiri au mai fost făcute în 1225, în timpul domniei lui Henric al III-lea, versiunea elaborată acum fiind şi cea mai cunoscută*[69].

Ioan, prin graţia lui Dumnezeu rege al Angliei, stăpân al Irlandei, duce al Normandiei şi Aquitaniei şi conte de Anjou, către arhiepiscopii, episcopii, abaţii, conţii, baronii, judecătorii, pădurarii, şerifii, administratorii, servitorii şi către toţi demnitarii şi supuşii săi loiali, salutare.

Să se ştie că înaintea lui Dumnezeu, pentru sănătatea sufletului nostru şi a sufletelor strămoşilor şi moştenitorilor noştri, pentru cinstirea lui Dumnezeu şi slăvirea Sfintei Biserici şi pentru mai buna rânduială a regatului nostru, la sfatul preoţilor noştri, Stephen, arhiepiscop de Canterbury, primat al întregii Anglii şi cardinal al sfintei Biserici Romane, Henry, arhiepiscop de Dublin, William, episcop de Londra, Peter, episcop de Winchester, Jocelin, episcop de Bath şi Glastonbury, Hugh, episcop de Lincoln, Walter,

episcop de Worcester, William, episcop de Conventry, Benedict, episcop de Rochester, magistrul Pandulph, subdiacon şi membru al casei papale, fratele Aymeric, maestru al cavalerilor Templului din Anglia, William Marshall, conte de Pembroke, William, conte de Salisbury, William, conte de Warren, William, conte de Arundel, Alan de Galloway, conetabil al Scoţiei, Warin Fitz Gerald, Peter Fitz Herbert, Hubert de Burgh, seneşal de Poitou, Hugh de Neville, Matthew Fitz Herbert, Thomas Basset, Alan Basset, Philip Daubeny, Robert de Roppeley, John Marshal, John Fitz Hugh şi alţi supuşi loiali.

+[1.][1] Mai întâi, noi am recunoscut în faţa lui Dumnezeu şi, prin această prezentă cartă, am confirmat pe vecie pentru noi şi pentru moştenitorii noştri că Biserica engleză va fi liberă şi va avea drepturile sale nemicşorate şi libertăţile sale neatinse ; că noi dorim ca aceasta să se respecte reiese din faptul că din propria noastră liberă dorinţă, înaintea izbucnirii prezentei certe dintre noi şi baronii noştri, am recunoscut şi confirmat prin cartă libertatea alegerilor din Biserică – un drept socotit a fi de cea mai mare trebuinţă şi însemnătate pentru ea – ceea ce a făcut ca aceasta să fie confirmată de papa Inocenţiu al III-lea. Această libertate o vom respecta noi înşine şi dorim să fie respectată cu bună-credinţă de moştenitorii noştri pe vecie.

Tuturor oamenilor liberi din regatul nostru, pentru noi şi moştenitorii noştri pentru totdeauna, le-am recunoscut toate libertăţile scrise mai jos, să [le] aibă şi să [le] păstreze pentru ei şi moştenitorii lor, de la noi şi de la moştenitorii noştri :

[2.] Dacă vreun conte, baron sau altă persoană, care deţine pământuri direct de la Coroană pentru serviciul militar, va muri, iar la moartea sa moştenitorul său va fi major şi va deţine un fief cu datorie de plată[70], moştenitorul îşi va avea moştenirea prin plata vechiului cuantum al datoriei. Adică, moştenitorul sau moştenitorii unui conte vor plăti 100 de lire pentru întreaga baronie a contelui ; moştenitorul sau moştenitorii unui cavaler vor plăti cel mult 100 de lire pentru întregul feud al cavalerului, iar orice om care deţine în proprietate mai puţin va plăti mai puţin, potrivit cu vechile obiceiuri de taxare.

[3.] Dar dacă moştenitorul unei asemenea persoane este minor şi sub tutelă, când ajunge major, el îşi va avea moştenirea fără datorie de plată sau amendă.

[4.] Păzitorul[71] pământului unui moştenitor care este minor va lua din el doar veniturile fireşti, dările obişnuite şi serviciile feudale. El va face aceasta fără a distruge sau dăuna oamenilor sau proprietăţii. Dacă noi am dat tutela pământului unui şerif sau altei persoane răspunzătoare de venituri faţă de noi, iar el distruge sau face pagubă, noi vom lua despăgubire de la el, iar pământul va fi dat în seama a doi bărbaţi vrednici şi chibzuiţi de pe acelaşi fief, care vor fi răspunzători de venituri faţă de noi sau faţă de persoana pe care noi am împuternicit-o pentru acest lucru. Dacă noi am dat sau am vândut cuiva tutela unui asemenea pământ, iar el pricinuieşte distrugere sau pagubă, îşi va pierde tutela, iar [pământul] va fi dat în seama a doi bărbaţi vrednici şi chibzuiţi, de pe acelaşi fief, care, deasemenea, vor fi răspunzători faţă de noi.

1. Prevederile marcate cu + sunt valabile şi în carta din 1225, dar cu câteva amendamente minore. Prevederile marcate cu * au fost omise în toate reiterările ulterioare ale cartei. În cartă, prevederile nu sunt numerotate, textul fiind continuu. Această traducere [este vorba de versiunea engleză – n.n.] are drept scop transmiterea mai curând a sensului decât transcrierea fidelă a originalului latin.

[5.] Atâta vreme cât un tutore are tutela unui asemenea pământ, el va menţine casele, parcurile, heleşteele, lacurile, morile şi orice altceva legat de el, din veniturile pământului însuşi. Când moştenitorul ajunge major, el îi va reda întreg pământul, cu perechi de boi pentru arat şi cu toate uneltele gospodăriei, după cum cere anotimpul şi după cum le pot suporta în mod obişnuit veniturile de pe pământ.

[6.] Moştenitorii pot fi daţi în căsătorie, dar nu cuiva de un rang social mai mic. Înainte de a avea loc nunta, ea trebuie făcută cunoscută rudelor apropiate ale moştenitorului.

[7.] La moartea soţului ei, o văduvă poate avea pe dată şi fără greutăţi partea ei din căsătorie şi moştenire. Ea nu va plăti nimic pentru zestre, partea ei din căsătorie, sau pentru orice moştenire pe care ea şi soţul ei le-au deţinut în comun în ziua morţii lui. Ea poate rămâne în casa soţului ei patruzeci de zile după moartea lui şi, în această perioadă, îi va fi dată zestrea.

[8.] Nici o văduvă nu va fi silită să se căsătorească, atât timp cât ea doreşte să rămână fără soţ. Dar ea trebuie să dea garanţie că nu se va căsători fără consimţământ regal, dacă îşi deţine pământurile de la Coroană, sau fără consimţământul oricărui alt lord de la care ea ar putea deţine pământurile.

[9.] Nici noi şi nici slujbaşii noştri nu vom confisca vreun pământ sau vreun venit pentru plata unei datorii, atât timp cât datornicul are bunuri mobile îndestulătoare pentru a plăti datoria. Garanţii debitorului nu vor fi puşi sub sechestru atât timp cât datornicul însuşi îşi poate plăti datoria. Dacă, din lipsă de mijloace, datornicul nu-şi poate plăti datoria, garanţii săi vor fi răspunzători pentru ea. Dacă ei o doresc, pot avea pământurile datornicului şi rentele lui până când vor fi primit satisfacţie pentru datoria pe care au plătit-o pentru el, doar dacă datornicul poate arăta că le-a încredinţat obligaţiile sale.

*[10.] Dacă cineva, care a împrumutat o sumă de bani de la evrei, moare înainte ca datoria să fie plătită, moştenitorul său nu va plăti nici o dobândă la datorie atât timp cât este minor, indiferent de la cine deţine pământurile. Dacă o asemenea datorie cade în mâinile Coroanei, [creditorul] nu va lua nimic, cu excepţia sumei principale specificate în făgăduială.

*[11.] Dacă un om moare datorând bani evreilor, soţia lui poate să-şi ia zestrea şi să nu plătească nimic din ea pentru datorie. Dacă el lasă copii minori, nevoile lor pot fi, de asemenea, împlinite pe potriva mărimii posesiunilor sale de pământ. Datoria trebuie să fie plătită din ceea ce rămâne, rezervând serviciul cuvenit lorzilor săi feudali. Datoriile faţă de persoane, altele decât evreii, vor fi tratate la fel.

*[12.] Nici un *scutage*[72] sau „ajutor" nu poate fi ridicat în regatul nostru fără consimţământul general, decât dacă este pentru răscumpărarea persoanei noastre, pentru a-l face cavaler pe cel mai mare fiu al nostru şi (o dată) pentru căsătoria fiicei noastre mai mari. Doar cu aceste scopuri poate fi perceput un „ajutor" moderat. „Ajutoarele" din partea cetăţii Londrei să fie tratate la fel.

+[13.] Cetatea Londrei se va bucura de toate vechile sale libertăţi şi vămi libere, atât pe uscat, cât şi pe apă. De asemenea, noi vrem şi recunoaştem că toate celelalte cetăţi, târguri, oraşe şi porturi se vor bucura de toate libertăţile şi vămile lor libere.

*[14.] Pentru a obţine consimţământul general al regatului în vederea instituirii unui „ajutor" – cu excepţia celor trei cazuri menţionate mai sus – sau a unui *scutage*, noi vom face ca arhiepiscopii, episcopii, abaţii, conţii şi baronii mai mari să fie chemaţi individual prin scrisoare. Pentru cei care deţin pământuri direct de la noi, vom face ca o chemare

generală să fie comunicată prin şerifi şi alţi slujbaşi, pentru ca aceia să vină împreună într-o zi stabilită (despre care se va da un anunţ cu cel puţin patruzeci de zile [înainte]) şi la un loc stabilit. În toate scrisorile de chemare, va fi anunţat motivul chemării. Când o chemare a fost emisă, treburile stabilite pentru acea zi vor continua în conformitate cu hotărârea celor prezenţi, chiar dacă nu au venit încă toţi cei convocaţi.

*[15.] Pe viitor, nu vom permite nimănui să perceapă un „ajutor" de la oamenii săi liberi, cu excepţia răscumpărării persoanei sale sau pentru a-şi face fiul cel mai mare cavaler şi (o dată) pentru a-şi mărita fiica cea mai mare. Un „ajutor" moderat poate fi perceput, dar numai cu aceste scopuri.

*[16.] Nici un om nu va fi obligat să presteze mai multă slujbă pentru un feud cavaleresc sau pentru vreo altă posesiune liberă asupra pământului, decât se cuvine pentru el.

[17.] Judecăţile obişnuite nu vor urma curtea regală peste tot, ci vor fi ţinute într-un loc fix.

[18.] Anchetele legate de *novel disseisin*[73], *mort d'ancestor*[74] şi de *darrein presentment*[75] vor avea loc doar la curtea comitatului. Noi înşine sau, în cazul plecării noastre în străinătate, judecătorul nostru suprem, vom trimite doi judecători în fiecare comitat de patru ori pe an, iar aceşti judecători, cu patru cavaleri din comitat, aleşi de comitatul însuşi, vor ţine sesiunea tribunalului la curtea comitatului, în ziua şi în locul unde se întruneşte curtea.

[19.] Dacă vreo sesiune a tribunalului nu poate fi ţinută în ziua adunării curţii comitatului, [atunci] dintre cei care au luat parte la adunare, vor rămâne la urmă atâţia cavaleri şi oameni liberi câţi vor fi de ajuns pentru administrarea dreptăţii, luând în considerare câte treburi sunt de făcut.

[20.] Pentru o jignire obişnuită, un om liber va fi amendat doar în raport cu gradul jignirii sale; şi în mod corespunzător [se va face] pentru o insultă serioasă, dar nu într-atât încât să fie privat de mijloacele de trai. În acelaşi fel, un negustor va avea marfa cruţată şi [cruţate îi vor fi şi] unui gospodar uneltele gospodăriei sale, dacă vor cădea la mila curţii regale. Nici una dintre aceste amenzi nu va fi impusă decât cumpănind, pe temeiul unui jurământ al oamenilor respectabili din vecinătate.

[21.] Conţii şi baronii vor fi amendaţi doar de egalii lor şi în raport cu gravitatea jignirii [aduse] lor.

[22.] O amendă impusă proprietăţii laice a unui cleric din sfintele ordine va fi cântărită după aceleaşi principii, fără referire la valoarea beneficiului său ecleziastic.

[23.] Nici un oraş şi nici o persoană nu vor fi obligate să construiască poduri peste râuri, cu excepţia celor care din vechime au îndatorirea de a face aceasta.

[24.] Nici un şerif, conetabil, procuror sau alţi slujbaşi regali nu vor judeca procese care trebuie judecate de judecătorii regali.

*[25.] În afara [rentelor de pe] rezervele regale ale domeniilor, fiecare ţinut, *sută*, *wapentake*[76] şi dijmuire va rămâne la vechea sa rentă, fără [ca aceasta] să crească.

[26.] Dacă la moartea unui om care deţine un fief laic din partea Coroanei, un şerif sau un funcţionar regal arată scrisori regale speciale de citaţie pentru o datorie faţă de Coroană, va fi legal pentru ei să confişte şi să înregistreze bunurile mobile găsite în fieful laic al decedatului ca valoare a datoriei, aşa cum va fi ea evaluată de oameni de încredere. Nimic nu va fi luat până când întreaga datorie nu va fi plătită, iar ceea ce a mai rămas va fi dat executorilor pentru a îndeplini testamentul decedatului. Dacă nu există

nici o datorie faţă de Coroană, toate bunurile mişcătoare vor fi considerate ca fiind proprietatea decedatului, cu excepţia părţilor cuvenite soţiei şi copiilor lui.

*[27.] Dacă un om liber moare fără [să lase] testament, bunurile sale mişcătoare trebuie împărţite între rudele cele mai apropiate şi între prietenii săi, sub supravegherea Bisericii. Drepturile datornicilor săi trebuie păstrate.

[28.] Nici un conetabil sau alt funcţionar regal nu va lua grâu sau alte bunuri mişcătoare de la vreun om fără plată imediată, decât dacă vânzătorul o amână de la sine.

[29.] Nici un conetabil nu poate sili un cavaler să plătească bani pentru paza castelului dacă acesta doreşte să se ocupe el însuşi de pază sau, pentru un motiv anume, [dacă] numeşte un alt bărbat în stare să o facă. Un cavaler luat sau trimis la oaste va fi iertat de paza castelului [atât timp] cât durează această slujbă.

[30.] Nici un şerif, funcţionar regal sau o altă persoană nu va lua de la vreun om liber cai sau căruţe pentru transport, fără consimţământul acestuia.

[31.] Nici noi, nici oricare funcţionar regal nu vom lua lemn pentru castelul nostru sau pentru oricare alt scop, fără consimţământul proprietarului.

[32.] Pământurile oamenilor condamnaţi pentru trădare noi nu le vom ţine în mâinile noastre mai mult de un an şi o zi, după care acestea vor fi restituite stăpânilor acelor fiefuri.

[33.] Toate stăvilarele de pescuit vor fi scoase de pe Tamisa, Medway şi de pe cuprinsul întregii Anglii, cu excepţia coastei mării.

[34.] În viitor, actul [77] numit *precipe*[78] nu va fi emis pentru nimeni în legătură cu vreo deţinere de pământ, dacă, prin aceasta, un om liber ar putea fi privat de dreptul de judecată la curtea propriului său stăpân.

[35.] Vor fi măsuri bine stabilite pentru vin, bere şi grâu (sfertul londonez), pe tot cuprinsul regatului. Va fi, de asemenea, o lăţime anume pentru pânză vopsită [...], adică doi coţi înăuntrul tivului. La fel, greutăţile vor fi bine stabilite.

[36.] În viitor, nimic nu va fi plătit sau acceptat pentru emiterea unei scrisori de cercetare a vieţii sau a mădularelor. Se va da gratis şi fără refuz.

[37.] Dacă un om deţine în arendă[79] pământ al Coroanei, *socage*[80] sau *burgage*[81], şi, de asemenea, deţine pământ de la altcineva pentru serviciul cavaleresc, noi nu vom avea tutela moştenitorului său, nici a pământului care aparţine fiefului altei persoane, prin arendă, *socage* sau *burgage*, decât dacă arendaşul datorează serviciu cavaleresc. Nu vom avea tutela moştenitorului unui om sau a pământului pe care acesta îl deţine de la altcineva, din cauza vreunei mici proprietăţi pe care el o poate deţine de la Coroană pentru un serviciu cu cuţitele, săgeţile sau altele asemenea.

[38.] În viitor, nici un dregător nu va trimite un om în judecată [numai] prin propria sa declaraţie, fără a aduce martori credibili în sprijinul adevărului său.

+[39.] Nici un om liber nu va fi prins sau închis, sau deposedat de drepturile sau de posesiunile lui, nici nu va fi scos în afara legii, sau exilat, sau privat de situaţia sa în vreun fel şi nici nu vom acţiona cu forţa împotriva sa, nici nu vom trimite pe alţii să facă astfel, decât prin sentinţa legiuită a egalilor săi, sau prin legea pământului.

+[40.] Nimănui nu-i vom vinde, nimănui nu-i vom refuza sau amâna dreptatea sau judecata.

[41.] Toţi negustorii pot intra şi ieşi din Anglia nevătămaţi şi fără teamă, şi pot sta sau călători în interior pe uscat şi pe apă, pentru a face comerţ după vechile şi legiuitele obiceiuri, [fiind] liberi de toate impunerile ilegale. Aceasta totuşi nu li se aplică, pe timp

de război, negustorilor dintr-o ţară care este în război cu noi. Toţi negustorii de acest fel, aflaţi în ţara noastră la izbucnirea războiului, fără a li se face vreun rău persoanelor sau bunurilor lor, vor fi reţinuţi până ce noi sau judecătorul nostru vom descoperi cum sunt trataţi propriii noştri negustori în ţara aflată în război cu noi. Dacă propriii noştri negustori sunt în siguranţă, şi ei vor fi în siguranţă.

*[42.] În viitor, pentru orice om va fi legiuit să părăsească şi să se întoarcă în regatul nostru nevătămat şi fără frică, pe uscat sau pe apă, păstrându-şi supunerea faţă de noi, cu excepţia perioadei de război, pentru scurt timp, spre folosul comun al regatului. Oamenii care au fost închişi sau proscrişi potrivit legii pământului, oamenii dintr-o ţară care este în război cu noi şi negustorii – care vor fi trataţi aşa cum s-a hotărât mai sus– sunt exceptaţi de la această prevedere.

[43.] Dacă un om deţine pământuri din vreun domeniu returnat donatorului[1], ca „onorul"[[82]] lui Wallingford, Nottingham, Boulogne, Lancaster sau din alte domenii returnate în mâinile noastre care sunt baronii, la moartea sa, moştenitorul său ne va plăti doar răscumpărarea şi ne va face serviciul pe care l-ar fi făcut baronului, dacă baronia a fost în mâna baronului. Noi vom păstra domeniul returnat în acelaşi fel în care l-a păstrat baronul.

[44.] Oamenii care trăiesc în afara pădurii nu trebuie, pe viitor, să ajungă în faţa judecătorilor regali ai pădurii ca răspuns la chemările generale, decât dacă sunt implicaţi în acţiuni de judecată sau sunt chezaşi pentru cineva care a fost prins pentru vreo încălcare a [legilor] pădurii.

*[45.] Noi vom numi ca judecători, poliţişti, şerifi sau alţi funcţionari doar bărbaţi care cunosc legea regatului şi au grijă să o păstreze bine.

[46.] Toţi baronii care au întemeiat mănăstiri, şi au carte ale regilor Angliei sau veche posesiune ca mărturie a acesteia, pot să aibă tutela mănăstirilor atunci când acestea nu au abate, deoarece este datoria lor.

[47.] Toţi codrii care au fost plantaţi în regatul nostru vor fi de îndată despăduriţi. Malurile râurilor care au fost împrejmuite în stăpânirea noastră vor fi tratate la fel.

*[48.] Toate obiceiurile rele referitoare la codri şi crescătorii de animale, la păduri, paznici de crescătorii, la şerifi şi la angajaţii lor, sau la malurile râurilor şi la paznicii lor trebuie de îndată anchetate în fiecare district de doisprezece cavaleri juraţi ai districtului şi, timp de patruzeci de zile de la anchetă, obiceiurile rele să fie desfiinţate complet şi irevocabil. Iar noi sau judecătorul nostru suprem, dacă noi nu suntem în Anglia, trebuie să fim informaţi primii.

*[49.] Noi vom restitui de îndată toţi ostaticii şi cartele oferite nouă de englezi ca o garanţie a păcii sau a serviciului credincios.

*[50.] Noi vom înlătura complet din funcţiile lor rudele lui Gerard de Athée şi, în viitor, ele nu vor mai deţine funcţii în Anglia. Oamenii despre care este vorba sunt Engelard de Cigogné, Peter, Guy şi Andrew de Chanceaux, Guy de Cigogné, Goffrey de Martigny şi fraţii săi, Philip Marc şi fraţii săi, cu Geoffrey, nepotul lui, şi toţi însoţitorii lor.

*[51.] De îndată ce va fi restaurată pacea, noi îi vom îndepărta din regat pe toţi cavalerii străini, pe arcaşii, pe însoţitorii lor şi pe mercenarii care, cu cai şi arme, au venit în regat spre paguba sa.

1. În text, *escheat*: dreptul unui senior de a primi înapoi pământurile deţinute de vasal sau posesiunile unui şerb, indiferent dacă aceştia ar fi murit cu sau fără moştenitori legitimi sau ar fi fost proscrişi.

*[52.] Oricărui om pe care l-am privat sau deposedat de pământuri, castele, libertăţi sau drepturi fără judecata legiuită a egalilor săi, noi i le vom restitui de îndată. În cazurile aflate în litigiu, pentru asigurarea păcii, disputa va fi rezolvată prin judecata celor douăzeci şi şase de baroni menţionaţi mai jos. În cazurile în care un om a fost privat sau deposedat de ceva, fără judecata legiuită a egalilor săi, de către tatăl nostru, regele Henric[83], sau de către fratele nostru, regele Richard[84], şi acela rămâne în mâinile noastre sau este deţinut de alţii sub garanţia noastră, noi îi vom da ca răgaz perioada în general îngăduită cruciaţilor, doar dacă nu a început o judecată sau dacă nu a fost făcută o anchetă la ordinul nostru, înainte ca noi să fi luat crucea ca un cruciat. La întoarcerea noastră din cruciadă, sau dacă o părăsim, noi vom face de îndată dreptate deplină.

*[53.] Vom acorda acelaşi răgaz în judecăţile care au legătură cu codrii ce trebuie despăduriţi sau care vor rămâne codri, ca atunci când aceştia au fost mai întâi împăduriţi de tatăl nostru Henric sau de fratele nostru Richard; [de asemenea, şi în ceea ce priveşte] tutela pământurilor din feudul altei persoane, pe care noi le-am avut până acum, datorită unui feud deţinut de la noi pentru serviciul de cavaler de către o a treia persoană; şi [de asemenea, în ceea ce priveşte] mănăstirile întemeiate pe feudul altei persoane, asupra cărora stăpânul feudului pretinde că deţine un drept. La întoarcerea noastră din cruciadă, sau dacă o părăsim, noi vom face de îndată dreptate deplină în plângerile privitoare la aceste lucruri.

[54.] Nimeni nu va fi arestat sau închis la apelul unei femei pentru moartea vreunei persoane, cu excepţia soţului ei.

*[55.] Toate amenzile care ne-au fost date nouă pe nedrept şi împotriva legii pământului, ca şi toate amenzile pe care le-am impus pe nedrept vor fi în întregime remise sau acest lucru va fi hotărât prin judecata majorităţii celor douăzeci şi cinci de baroni menţionaţi mai jos în clauza privitoare la asigurarea păcii, împreună cu Stephen, arhiepiscop de Canterbury, dacă el poate fi prezent, şi alţii asemenea, pe care doreşte să-i aducă cu el. Dacă arhiepiscopul nu poate fi prezent, acţiunea va continua fără el, cu condiţia ca, dacă oricare dintre cei douăzeci şi cinci de baroni a fost implicat el însuşi într-un proces similar, judecata sa să fie amânată şi altcineva să fie ales şi numit în locul lui lângă restul de douăzeci şi patru, ca înlocuitor, doar cu această singură ocazie.

[56.] Dacă noi am privat sau deposedat pe oricare dintre galezi[85] de pământuri, libertăţi sau orice altceva, în Anglia sau în Wales, fără judecata legiuită a egalilor săi, acestea trebuie să le fie restituite de îndată. Orice dispută în privinţa acestui lucru va fi soluţionată în Marches[86] prin judecata egalilor. Legea engleză se va aplica posesiunilor de pământ în Anglia, legea galeză pentru cele din Wales, iar legea din Marches pentru cele din Marches. Galezii ne vor trata, pe noi şi pe ai noştri, în acelaşi fel.

*[57.] În situaţiile în care un galez a fost privat sau deposedat de vreun lucru, fără judecata legiuită a egalilor săi, de către tatăl nostru regele Henric sau de fratele nostru regele Richard, şi rămâne în mâinile noastre sau este deţinut de alţii sub garanţia noastră, noi îi vom acorda ca răgaz perioada în general îngăduită cruciaţilor, doar dacă nu a început o judecată sau dacă nu a fost făcută o anchetă la porunca noastră, înainte de a lua crucea ca un cruciat. Dar la întoarcerea noastră din cruciadă, sau dacă o părăsim, vom face de îndată dreptate deplină, potrivit legilor din Wales şi celor din numitele regiuni.

*[58.] Noi îi vom elibera de îndată pe fiul lui Lywelyn şi pe toţi ostaticii galezi şi vom restitui cartele date nouă drept gaj al păcii.

*[59.] Cu privire la întoarcerea surorilor şi a ostaticilor lui Alexandru, regele Scoţiei, a libertăţilor şi drepturilor sale, noi îl vom trata în acelaşi fel ca şi pe ceilalţi baroni ai noştri din Anglia, doar dacă din cartele pe care le deţinem de la tatăl său, William, mai înainte rege al Scoţiei, nu se înţelege că el ar trebui tratat altfel. Această chestiune va fi rezolvată prin judecata egalilor săi, la curtea noastră.

[60.] Toate aceste obiceiuri şi libertăţi pe care le-am acordat vor fi respectate în regatul nostru în privinţa relaţiilor cu supuşii noştri. Toţi oamenii din regatul nostru, fie clerici, fie laici, să le respecte întocmai în relaţiile cu oamenii lor.

*[61.] De vreme ce am recunoscut toate aceste lucruri de dragul lui Dumnezeu, pentru mai buna rânduială a regatului nostru şi pentru a alina dezbinarea care a apărut între noi şi baronii noştri, şi deoarece dorim ca ele să fie toate spre folos, noi dăm şi acordăm baronilor următoarea garanţie, cu putere trainică [şi] pentru totdeauna:

Baronii vor alege douăzeci şi cinci [de reprezentanţi] dintre ei pentru a păstra şi a face să fie respectate, în toată puterea lor, pacea şi libertăţile care le-au fost acordate şi confirmate prin cartă.

Dacă noi, judecătorul nostru suprem, funcţionarii noştri sau oricine dintre servitorii noştri ofensează, în vreun fel, pe orice om, sau dacă încalcă oricare dintre articolele păcii sau ale acestei garanţii, iar infracţiunea este adusă la cunoştinţa a patru dintre numiţii douăzeci şi cinci de baroni, ei vor veni la noi – sau, în absenţa noastră din regat, la judecătorul suprem – pentru a o declara şi a pretinde o grabnică despăgubire. Dacă noi sau, în absenţa noastră din regat, judecătorul suprem nu facem nici o îndreptare timp de patruzeci de zile – socotind din ziua în care ne-a fost făcută cunoscută ofensa nouă, sau lui –, cei patru baroni vor transmite pricina celor douăzeci şi cinci de baroni, care pot să ne sechestreze şi să ne atace în toate felurile posibile, cu sprijinul întregii ţări, confiscându-ne castele, pământuri, posesiuni sau orice altceva, în afară doar de persoana noastră, de aceea a reginei şi a copiilor noştri, până când nu se va fi împlinit reparaţia, după cum a fost stabilită. Asigurând reparaţia, ei pot atunci să revină la supunerea normală faţă de noi.

Orice om care doreşte acest lucru poate să depună jurământ de ascultare a poruncilor celor douăzeci şi cinci de baroni pentru îndeplinirea acestor scopuri şi să li se alăture în atacarea noastră, cu toată puterea sa. Noi dăm publică şi liberă îngăduinţă de depunere a acestui jurământ oricărui om care doreşte acest lucru şi nicicând nu vom interzice vreunui om să depună acest jurământ. Vom sili pe oricare dintre supuşii noştri care nu vor să-l depună să jure la porunca noastră.

Dacă unul dintre cei douăzeci şi cinci de baroni moare, sau părăseşte ţara, sau este împiedicat în orice alt fel să se achite de obligaţii, [atunci] ceilalţi vor alege pe un alt baron în locul lui, după voia lor, care va fi numit la fel cum au fost şi ei.

Dacă între cei douăzeci şi cinci de baroni apare vreo neînţelegere într-o pricină care le-a fost înaintată pentru a o soluţiona, verdictul majorităţii prezente va avea aceeaşi validitate ca verdictul unanim al celor douăzeci şi cinci, fie că aceştia au fost toţi prezenţi sau că unii dintre cei chemaţi nu au vrut ori nu au putut să apară.

Cei douăzeci şi cinci de baroni vor jura să asculte cu credinţă de toate articolele de mai sus şi vor face, cu toată puterea lor, ca ele să fie ascultate de alţii.

Fie prin propriile noastre străduinţe, fie prin cele ale unei a treia persoane, noi nu vom căuta să obţinem de la nimeni nimic prin care vreo parte dintre aceste concesii sau

libertăţi să poată fi anulată sau diminuată. Dacă un astfel de lucru va fi obţinut, va fi nul şi fără valoare, şi nicicând nu ne vom folosi de el, fie noi înşine, fie printr-o a treia persoană.

*[62.] Noi am iertat şi graţiat în întregime tuturor oamenilor orice rea-voinţă, jignire sau pizmă care, de la începutul certei, a apărut între noi şi supuşii noştri, fie clerici, fie laici. Pe lângă aceasta, am iertat în întregime şi, în ceea ce ne priveşte, am graţiat, de asemenea, tuturor clericilor şi laicilor orice ofensă adusă ca urmare a amintitei certe, dintre Paşte şi restaurarea păcii, în cel de-al şaisprezecelea an al domniei noastre[87].

Pe lângă asta, am cerut ca scrisori speciale să fie făcute pentru baroni, purtând, peste peceţile lui Stephen, arhiepiscop de Canterbury, Henry, arhiepiscop de Dublin, ale celorlalţi episcopi numiţi mai sus şi a Magistrului Pandulph, mărturia acestei garanţii şi a concesiunilor stabilite mai sus.

*[63.] Prin urmare, este dorinţa şi porunca noastră ca Biserica engleză să fie liberă, şi ca oamenii din regatul nostru să aibă şi să păstreze toate aceste libertăţi, drepturi şi concesiuni, bine şi în pace, în plenitudinea şi în întregimea lor, pentru ei şi pentru moştenitorii lor, de la noi şi de la moştenitorii noştri, în toate lucrurile şi în toate locurile, pentru totdeauna.

Atât noi, cât şi baronii am jurat că toate acestea vor fi respectate cu bună-credinţă şi fără înşelăciune. Depun mărturie mai sus numiţii oameni şi mulţi alţii.

Dat de mâna noastră în lunca numită Runymede, între Windsor şi Staines, în a cincisprezecea zi din iunie, în al şaptesprezecelea an al domniei noastre.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 135-148)

Prevederile de la Oxford (mai 1258)
- fragmente -

La câteva decenii după Magna Carta, *regalitatea engleză a fost obligată, în urma unei noi revolte a baronilor (1258), să accepte, încă o dată, limitări simțitoare ale prerogativelor sale. Actul, impus regelui Henric al III-lea (1216-1272) de douăzeci și patru de baroni, instituia principiul unei monarhii limitate și, în același timp, mijloacele prin care reformele cerute urmau să fie puse în practică. Măsura cea mai radicală a fost numirea unui consiliu restrâns, format din cincisprezece membri aleși de către cei douăzeci și patru, cu statutul de sfătuitori permanenți ai regelui, dar care erau, de fapt, cei ce conduceau cu adevărat Anglia. Din acest consiliu făceau parte, printre alții, arhiepiscopul de Canterbury, episcopul de Worcester, Simon de Montfort – „locotenentul general" al regatului – și Richard de Clare. Printre modalitățile de funcționare a consiliului se număra și aceea care stipula instituirea unor consultări anuale între cei cincisprezece membri și stările privilegiate (nobilimea și clerul), cu scopul unei mai bune coordonări a tuturor intereselor și a adoptării celor mai potrivite măsuri de guvernare. Aceste consultări prefigurează parlamentul de mai târziu*[88].

În timp ce stăpânul rege Henric se afla la Woodstock[1], iar magnații întregului regat – cu clerul împreună, cu mic cu mare, cu arme și cai – erau convocați și reuniți la Oxford, pentru prevederea, reformarea și punerea în rânduială a regatului, au fost înfățișate sub jurământ următoarele articole, care aduc îndreptări regatului:

[1.] În privința succesiunilor, conții și baronii cer ca fiul cel mare sau [în lipsa lui] fiica să primească în mod liber moștenirea tatălui, astfel încât seniorul[89] fiefului să aibă stăpânire simplă[90] printr-unul din slujbașii săi, iar acest slujbaș să nu perceapă nimic din produsele și veniturile pământului; [aceasta să se întâmple până] atunci când moștenitorul va fi devenit major și își va fi dovedit dreptul, pentru a face seniorului [slujba] pe care trebuie să i-o facă; iar acest lucru să se petreacă astfel pentru fratele, sora, unchiul a căror moștenire – dacă acela moare fără moștenitori – va trece nepotului, fiul celui mai vârstnic fiu; iar dacă el nu are frați, copiilor fratelui sau surorii sale și așa mai departe, sub rezerva unei firești datorii de plată[91] și a omagiului și a datoriilor de plată care i se cuvin seniorului; astfel încât, în acest răstimp, seniorul fiefului să nu poată face nici o pagubă, distrugere, vânzare sau înstrăinare de case și de lemn, de crescătorii de animale, de parcuri sau de șerbi [care alcătuiesc moștenirea]. [...]

1. Reședință regală, la cca 15 km nord-vest de Oxford.

[4.] De asemenea, ei cer ca, din cauza primejdiilor care s-ar putea întâmpla sau ivi în privinţa regatului Angliei, castelele regelui să fie date în pază credincioşilor săi, născuţi în regatul Angliei. [...]

[7.] De asemenea, ei cer despăgubire în legătură cu faptul că regele a inclus samavolnic în pădurea sa lemn şi pământuri aflate în afara fruntariilor pădurii sale – [lemn şi pământuri] care fuseseră puse în afara pădurii după cercetarea întreprinsă de [mai mulţi] bărbaţi cinstiţi –, precum şi în legătură cu cedarea către rege a unei cincisprezecimi din toate bunurile oamenilor din Anglia.

[8.] De asemenea, ei se mai plâng de tăierile [de lemn] făcute în fruntariile pădurii regale, pe pământurile lor şi ale ţăranilor lor şi care au fost de curând arendate, iar regele pretinde custodia moştenitorilor [arendaşilor] împreună cu toate obligaţiile datorate. [...]

[21.] De asemenea, pentru că numeroşi oameni, care vin din diferite părţi ale regatului din cauza scumpetei alimentelor, mor de foame şi fiindcă atunci, după legea pământului, este făcută o cercetare de către *coronatores*[1] şi de patru sate din vecinătate ; şi cum satele nu ştiu şi nici nu spun nimic despre aceşti morţi, în afară [de faptul] că au murit din pricinile mai sus spuse şi fiindcă nu există nici o declaraţie despre etnia engleză [a mortului], acea regiune este supusă amenzii pentru omucidere în faţa oamenilor legii ai regelui[2]. [...]

[25.] De asemenea, ei cer despăgubiri pentru faptul că, uneori, evreii îşi transmit creanţele şi pământurile ţinute în gaj magnaţilor şi celor mai puternici oameni din regat, care astfel pot intra pe pământurile proprietarilor mai mici ; chiar dacă datornicii sunt gata să răscumpere creanţa [...], magnaţii trag de timp pentru a păstra prin orice mijloc aceste pământuri şi posesiuni, pretinzând că nu pot şi nici nu ştiu să facă ceva fără evreul care a fost creditor, şi [astfel] amână mereu soluţionarea pricinii. [...]

[26.] De asemenea, ei cer despăgubire din partea cămătarilor creştini, cum sunt cei din Cahors, care locuiesc la Londra, pentru că pare potrivnic religiei creştine ca oamenii de acest soi să fie favorizaţi sau protejaţi doar sub pretextul că au nume de creştini. Prin obiceiul lor de a face camătă, un mare număr de oameni sunt aduşi la sărăcie şi ruină ; şi aceiaşi indivizi acaparează şi cumpără multe mărfuri care sosesc la Londra, atât pe apă, cât şi pe uscat, spre marea pagubă a negustorilor şi a tuturor oamenilor din oraş şi spre marea pagubă a seniorului rege, deoarece, atunci când acesta pune o taxă[92] pe acest oraş, ei nu contribuie şi nici nu vor să contribuie cu ceva alături de ceilalţi cetăţeni pentru achitarea taxei şi a altor impozite către seniorul rege.

(*Archives de l'Occident*, sous la direction de Jean Favier, tome I, „Le Moyen Âge (V^{e}-XVe siècle)", par Olivier Guyotjeannin, Fayard, Paris, 1992, pp. 341-345)

1. Slujbaşi de justiţie, cu competenţe în procesele regale.
2. Este vorba aici de aplicarea unui edict din timpul domniei lui Wilhelm Cuceritorul, care instituia principiul răspunderii colective a populaţiilor anglo-saxone pe teritoriul cărora fusese comisă uciderea cuiva de altă origine etnică, fără ca făptaşul să fi fost găsit.

Note

[1] Pentru aceste informații, v. Sophie Cassagnes-Brouquet, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, Ophrys, Paris, 2000, pp. 35-41.
[2] Pentru sensul acestei noțiuni, v. partea I, „Regatul Franc și Imperiul Carolingian", nota [16].
[3] În Anglia Evului Mediu timpuriu, om liber de condiție modestă.
[4] *Reeve*, în text, era perceptorul fiscal în regatele anglo-saxone în perioada anterioară cuceririi normande (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, sous la direction de François-Olivier Touati, La Boutique de l'Histoire, Paris, 1995, p. 188).
[5] Mercia, regat anglo-saxon care a deținut supremația în insulele britanice între mijlocul secolului al VII-lea și începutul secolul al IX-lea. Primul rege cunoscut al Merciei a fost Penda (?-654), apogeul puterii acestui regat fiind atins în secolul al VIII-lea, sub regii Aethelbald și Offa.
[6] Om liber aflat în societate pe o treaptă superioară categoriei *ceorl*; din secolul al X-lea îi putem încadra în categoria nobililor. *Thane* dețineau pământuri de la rege sau de la un senior prestând în schimb serviciul militar.
[7] Monedă de argint care a circulat în secolele VII-VIII în regatele anglo-saxone; cântărea aproximativ 1,29 grame și valora a douăsprezecea parte dintr-un șiling.
[8] În text, *cynedom*.
[9] În text, *cynegild*.
[10] În text, *cynebot*.
[11] A celor din categoria *earl* (*eorl*).
[12] Athelstan, fiul lui Eduard cel Bătrân, a fost primul rege din Wessex care a condus efectiv întreaga Anglie. Codurile de legi păstrate din perioada sa dezvăluie efortul de a înlătura tâlhăriile și corupția. Limba și forma multora dintre aceste documente sugerează prezența la curtea regelui a unor clerici învățați.
[13] În text, *ealdormen*. În regatele anglo-saxone erau membri ai aristocrației și conducători ai unor *earldoms* (ținuturi) (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 69).
[14] În text, *flyma*.
[15] Taxă ce se plătea regelui pentru răscumpărarea vinovăției.
[16] În text, *lybacs*: magie, vrăjitorie.
[17] În text, *morthdaeds*: omor, păcat de moarte.
[18] În text, *shire*.
[19] În text, *rimath*: jurământul unor martori care susțineau nevinovăția celui acuzat; prin această practică juridică, o persoană putea să se dezvinovățească.
[20] În text, *cyreath*; alt termen pentru jurământul de dezvinovățire făcut de cel acuzat și de martorii care îl susțineau.
[21] Un penny valora o doisprezecime dintr-un șiling.
[22] „Ziua rugăciunii" (*Rogation Day*) reprezintă, de fapt, cele trei zile de dinaintea sărbătorii Înălțării Domnului.
[23] În text, *gemot* sau *moot*: adunare sau adunare de judecată.

[24] În text, *oferhyrnes*: nesupunere, taxă plătită regelui pentru nesupunere.

[25] În text, *frith*: pace.

[26] În text, *flyma's wer*: preţul pus pe capul unui fugar.

[27] Veche unitate de măsură în Anglia, egală cu 45 de inci (1,14 m).

[28] Adică de o parte sau alta, a acuzatului sau a acuzatorului.

[29] În text, *walreaf*: luarea bunurilor unui om ucis.

[30] În text, *nithing*: avea şi sensul de „om fără onoare". O asemenea acuzaţie în perioada anglo-saxonă atrăgea după sine excluderea socială a celui ce cădea sub incidenţa ei (*Steinberg's Dictionary of British History*, 2nd edition, edited by S.H. Steinberg and I.H. Evans, Edward Arnold, London, 1970, p. 250).

[31] Edmund I, frate vitreg al lui Athelstan, a dus o politică de asigurare a hotarelor regatului după ce, în prima parte a domniei sale, a trebuit să facă faţă noilor atacuri ale vikingilor. A ajuns la înţelegere cu scoţii, asigurându-şi astfel hotarul de nord. În timpul său, a avut loc o revigorare a vieţii monastice în Anglia, fapt reflectat şi de prevederile legii sale.

[32] În text, *rome-feoh*: dare bisericească ce se lua în regatele anglo-saxone.

[33] În text, *lyblacs*.

[34] Pentru aceste informaţii, v. Sophie Cassagnes-Brouquet, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, Ophrys, Paris, 2000, pp. 63-71 ; de asemenea, Charles Petit-Dutaillis, *La monarchie féodale en France et en Angleterre (X^e – XIIIe siècle)*, Albin Michel, Paris, 1971, pp. 61 *sqq*.

[35] În text, *hundred*, subdiviziune a unui *shire*; teoretic, o sută (*hundred*) era formată din o sută de *hide*.

[36] Pentru o bună introducere în modul de elaborare a recensământului şi în contextul său istoric, v. R. Welldon Finn, *Domesday Book. A Guide*, Phillimore, London, 1986 ; v., de asemenea, *Archives de l'Occident*, sous la direction de Jean Favier, tome I, „Le Moyen Âge (V^e – XVe siècle)", par Olivier Guyotjeannin, Fayard, Paris, 1992, p. 323.

[37] În text, *hides*. În Evul Mediu timpuriu, o *hida* (*hiwan*, în engleza veche) era o unitate rurală de exploatare şi percepţie fiscală de aproximativ 20-50 ha, comparabilă cu o *mansa* sau *hufa* continentală (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 102).

[38] În fiecare înregistrare din acest fragment din *Domesday Book*, se precizează cât pământ există, precum şi numărul de pluguri necesare pentru a-l ara (ca reper se folosea plugul cu opt boi).

[39] În text, *villeins*, termen care în Normandia şi în Anglia medievală îi desemna pe ţăranii şerbi (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., pp. 221-222).

[40] În text, *bordars*, termen care, în secolele X-XI, îi desemna pe ţăranii săraci, dar încă liberi în Anglia şi în unele comitate din Franţa (Anjou şi Poitou) (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 37).

[41] În text, *pannage*. A devenit, mai târziu, numele unei rente senioriale plătite de ţăranii şerbi pentru dreptul de a-şi paşte porcii în pădure (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., p. 266).

[42] În text, *T.R.E.*, adică *Tempus Regni Eduard*. Expresia se referă la valoarea anuală a domeniului în 1066, în momentul cuceririi normande, şi în 1086.

[43] Unitate engleză de suprafaţă care numără aproximativ 30 de acri sau cca 12 ha (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 222).

[44] Iniţial, un *furlong* se referea la distanţa pe care un bou putea trage un plug înainte de a fi nevoie să se odihnească. Din secolul al IX-lea, reprezenta a opta parte dintr-o milă englezească.

[45] În text, *soke*. Formă de organizare specifică „Ţinutului legii daneze" (*Danelaw*), caracterizată prin exercitarea unor drepturi de jurisdicţie privată şi, de asemenea, prin libertatea juridică a micilor posesori de pământ (*sokemen*), legaţi de seniorul lor doar printr-un jurământ de fidelitate. Aşezările acestor oameni „liberi în dependenţă" (statut care aminteşte de cel al vechilor războinici danezi) nu erau compacte, *sokemen* trăind laolaltă cu şerbii. În virtutea

statutului lor juridic, *sokemen* nu puteau fi deposedaţi de pământul lor, ci aveau posibilitatea să dispună de el cum doreau (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., p. 349).

[46] Probabil, un anume William.

[47] Este vorba, probabil, de o mănăstire.

[48] În text, este folosită forma veche *thegns* (echivalentă cu *thanes*), care îi desemna pe membrii aristocraţiei anglo-saxone (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 213).

[49] V. Sophie Cassagnes-Brouquet, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, ed. cit., pp. 74-75 ; Charles Petit-Dutaillis, *La monarchie féodale en France et en Angleterre (X^e^ – XIIIe siècle)*, ed. cit., pp. 76-79.

[50] În text, *gelds*, termen care desemna în Anglia normandă (moştenitoare, şi în această privinţă, a perioadei anglo-saxone) impozitul funciar. Iniţial, acesta a avut un caracter excepţional, ulterior însă, a început să fie perceput anual (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., p. 149).

[51] William II Rufus a domnit peste regatul Angliei între 1087 şi 1100, succedând tatălui său, Wilhelm I Cuceritorul (1066-1087).

[52] *Cf.* Sophie Cassagnes-Brouquet, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, ed. cit., pp. 110-111 ; Charles Petit-Dutaillis, *La monarchie féodale en France et en Angleterre (X^e^ – XIIIe siècle)*, ed. cit., pp. 103 *sqq.*

[53] Este vorba de regele Henric I Beauclerc (1100-1135).

[54] Actul face referire la papa Inocenţiu al II-lea.

[55] Wilhelm I Cuceritorul.

[56] Regele Wilhelm II Rufus („cel Roşu").

[57] În textul original, *miskennings*.

[58] Pentru aceste informaţii, v. Sophie Cassagnes-Brouquet, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, ed. cit., p. 115 ; Charles Petit-Dutaillis, *La monarchie féodale en France et en Angleterre (X^e^ – XIIIe siècle)*, ed. cit., pp. 146-149.

[59] Cu sensul de a-i da un conducător.

[60] Termenul *assize* (lat. *assisae*) avea în Evul Mediu două înţelesuri, în funcţie de context : a) sesiune (adunare) periodică a unui tribunal regal sau seniorial ; b) culegere de legi (v. *Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 28).

[61] V. Charles Petit-Dutaillis, *La monarchie féodale en France et en Angleterre (X^e^ – XIIIe siècle)*, ed. cit., pp. 137 *sqq.*

[62] Termen de origine latină (sg. *honor*, pl. *honores*), care desemna în perioada Imperiului Roman o magistratură publică. În perioada francă şi-a schimbat sensul, devenind o „funcţie", cu caracter comital, ducal sau episcopal. Beneficiarul ei era numit de rege, fiind remunerat, pe durata cât o exercita, prin concesionarea veniturilor fiscului, ale celor care depindeau de exploatarea unei/unor posesiuni funciare (feude) sau – în cazul unui oficiu ecleziastic – a veniturilor specifice acestuia. Începând cu secolul al IX-lea, termenul s-a identificat cu cel de *beneficium*, dobândind un caracter teritorial (respectiv funciar) din ce în ce mai pronunţat. Specificul personalizat al „onorului" (vizibil şi în cazul de faţă) se explică prin faptul că, iniţial, „onorurile" erau încredinţate unor persoane foarte importante, mai precis celor mai însemnaţi vasali ai regelui (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 103 ; René Fédou *e. a.*, *Lexique historique du Moyen Âge*, 2ème édition revue et augmentée, Armand Colin, Paris, 1989, p. 86 ; *Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., p. 168 ; Sophie Cassagnes-Brouquet, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, ed. cit., p. 73).

[63] În text, *frank-pledge*, cu sensul de răspundere colectivă. Obicei de origine anglo-saxonă (întâlnit la toate neamurile germanice), potrivit căruia fiecare individ – dar nu dintre cei nobili – care aparţinea unei comunităţi avea dreptul să-şi solicite vecinii pentru a-i fi garanţi (ceea ce nu anula răspunderea individuală) (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., p. 142). În perioada regilor Plantageneţi, termenul se referea la responsabilitatea colectivă

pentru menţinerea care revenea oamenilor liberi dintr-o *hundred* (v. Sophie Cassagnes--Brouquet, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, ed. cit., pp. 127, 291).

[64] „Interdicţia" era o sancţiune cu caracter penal, promulgată de papă sau de un episcop, prin care o persoană (laică sau ecleziastică), o biserică, o parohie, o comunitate religioasă, o dioceză, o ţară erau private de administrarea bunurilor spirituale (liturghie, Sfintele Taine, slujba de înmormântare etc.) până ce se considera că s-a plătit destul pentru infracţiunea care atrăsese interdicţia. După Inocenţiu al III-lea, utilizarea acestei sancţiuni de către papalitate a devenit din ce în ce mai rară. Conciliul de la Trento a menţinut-o, dar aplicarea ei nu a mai avut efect decât în spaţiile religioase propriu-zise (v. *Dictionnaire historique de la papauté*, sous la direction de Philippe Levillain, Fayard, Paris, 1994, p. 914).

[65] Pentru aceste informaţii, v. Charles Petit-Dutaillis, *La monarchie féodale en France et en Angleterre (X^e^ - XIIIe siècle)*, ed. cit., pp. 317-318.

[66] În original, *regalia* : drepturile cunoscute sub acest nume (pentru că erau exercitate numai de monarhi, deşi iniţial ele au fost delegate atât principilor laici, cât şi celor ecleziastici) priveau administrarea bunurilor temporale ale unui episcopat sau ale unei abaţii pe durata vacanţei acestora (motiv pentru care aceste drepturi au fost denumite şi *regalia temporalia*) (*La monarchie féodale en France et en Angleterre (X^e^ - XIIIe)*, ed. cit., pp. 1440-1441).

[67] *Libertăţile*, în Evul Mediu, trebuie privite în primul rând ca *privilegii*.

[68] La această bătălie a participat, din partea coaliţiei anglo-imperiale, numai Otto de Braunschweig.

[69] Pentru mai multe detalii referitoare la *Magna Carta*, v., *inter alia*, *Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., pp. 215-216 ; de asemenea, *The New Cambridge Medieval History*, volume V, c. 1198-1300, edited by David Abulafia, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, pp. 319-329.

[70] În text, *relief*: prestaţie fiscală datorată de moştenitorul unui vasal decedat seniorului său, pentru feudul deţinut. Cuantumul era fixat prin cutumă : fie o sumă fixă, fie venitul pe un an al feudului respectiv. Potrivit aceluiaşi drept seniorial, în urma decesului vasalului său, seniorul putea prelua armele şi calul defunctului (v. *Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 189).

[71] În sensul de tutore.

[72] *Scutage* (de la cuvântul latin *scutagium* ; în fr. : *écuage*) are aici sensul de taxă de răscumpărare a serviciilor feudo-vasalice, instituită, în Anglia şi Normandia, de Henric al II-lea Plantagenet. Era plătită de vasali şi de alţi oameni liberi (v. *Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 71).

[73] Expresia evocă *assizele* cu acelaşi nume, promulgate în 1166, care aveau menirea să certifice, în urma unei anchete, dacă cineva fusese deposedat de proprietatea sa de către altcineva, pe nedrept şi fără judecată. Cazurile judecate erau fixate pentru o perioadă determinată de timp (a cărei întindere varia), după expirarea căreia ele îşi pierdeau calitatea procesuală, obiectul litigiului rămânând în posesia noului proprietar (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., p. 258).

[74] Este vorba, de asemenea, de *assizele* omonime (în ortografie franceză, *Assizes de Mort d'Ancêtre*), promulgate tot în timpul domniei lui Henric al II-lea, care permiteau moştenitorilor de gradul I şi al II-lea (fiu, frate, nepot) ai unui vasal decedat să moştenească feudul aflat în posesiunea acestuia. Anchetele în această privinţă urmăreau să stabilească dacă sunt moştenitori şi gradul de rudenie al celor ce revendicau moştenirea (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., pp. 237-238).

[75] Numite în limba latină *De ultima presentatione*, *assizele* intitulate şi *Darrein Presentment* (*dernier présentement*) – aplicate, de asemenea, în timpul lui Henric al II-lea – aveau menirea de a reglementa atribuirea beneficiilor ecleziastice în cazul vacanţei acestora. Ele puteau fi concedate unui patron laic sau cleric până la o dată limită (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., pp. 103-104).

[76] Derivat al cuvântului vechi nordic *vápnatak*, termenul desemna obiceiul agitării armelor la o adunare în semn de aprobare. Aici, el are sensul unei subdiviziuni a comitatului, întâlnindu-se în regiunile care făcuseră în trecut parte din „Ţinutul legii daneze" (*Danelaw*) (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., p. 396).

[77] În text, *writ*, (*gewrit* în anglo-saxonă şi *breve* în limba latină): tip de act cu caracter administrativ, autentificat de martori şi printr-un sigiliu, utilizat încă din timpul domniei lui Alfred cel Mare, mai întâi în engleza veche, apoi, după cucerirea normandă, în latină (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., p. 416).

[78] Un fel de act (*writ*), care îi cerea destinatarului să predea o proprietate/posesiune reclamată de altcineva sau să se prezinte la curtea de judecată a regelui, ceea ce încălca, astfel, dreptul seniorial de judecată (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., p. 294).

[79] În text, *fee-farm*.

[80] Era o obligaţie servilă, care consta în aratul şi semănatul pământurilor seniorului (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 205).

[81] În acest caz, redevenţă anuală plătită seniorului pentru posesiunile servile grupate în apropierea unui castel (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 37).

[82] Pentru explicarea acestei instituţii, v. *Assizele* de la Clarendon (1166).

[83] Henric al II-lea Plantagenet (1154-1189).

[84] Richard I Inimă de Leu (1189-1199).

[85] Locuitori din Ţara Galilor (Wales).

[86] Este vorba despre aşa-numitele „Marches of Wales", regiuni din partea de sud şi de est a Ţării Galilor, cucerite între cca 1067 şi 1283, scoase de sub jurisdicţia populaţiei locale, dar neintegrate în cea engleză până în 1536. Cucerite de aşa-numiţii „Marchers Lords" - vasali ai regelui şi printre cei mai puternici baroni ai regatului -, aceste regiuni erau constituite din seniorii individuale, obţinute în urma cuceririi, fiind autonome din punct de vedere al jurisdicţiei (*Steinberg's Dictionary of British History*, ed. cit., pp. 221-222).

[87] 1215.

[88] V. Sophie Cassagnes-Brouquet, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, ed. cit., pp. 139-143.

[89] În text, *dominus*: în sensul de senior.

[90] În text, *saisine*, termen care se referă la dreptul seniorial de preemţiune asupra unui feud în cazul decesului celui ce-l deţinea (*Vocabulaire historique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 197).

[91] *Relevium* (lat.) sau *relief* (fr.); vezi şi nota [70].

[92] Este vorba de *la taille* sau *tallage* (potrivit vocabularului englez).

III

Seniori şi vasali

Capitularii carolingiene privitoare la coloni şi şerbi

În secolele VIII-X, s-a încheiat procesul de fuziune dintre vechea sclavie şi colonat, ceea ce a avut drept urmare – în general vorbind, întrucât procesul a fost mult mai complex, mai divers şi a durat mai mult – constituirea şerbiei, instituţie caracterizată, precum se ştie, de lipsa de libertate a celor ce aveau această condiţie şi dependenţa lor de domeniul funciar (care purta, în perioada carolingiană, numele villa*)*[1]*. În fragmentele următoare, aparţinând unor capitularii emise de Carol cel Mare şi Ludovic cel Pios în perioada 803-821, sunt descrise îndatoririle colonilor. O altă caracteristică a epocii (evidentă în Capitularul de la Aachen) consta în perceperea de taxe la trecerea podurilor, măsură care constituia, în epocă, o serioasă piedică în calea negoţului.*

Capitularul de la Diedenhofen (Thionville) (cca 803-813)

[4.] Fiscalinii, colonii sau şerbii ce locuiesc pe domeniul altuia şi sunt ceruţi de fostul lor stăpân să nu-i fie înapoiaţi decât pentru locul în care ei s-au aflat mai înainte ; unde au fost văzuţi că au stat prima dată, acolo să fie înapoiaţi, şi să se facă atentă cercetare în privinţa situaţiei şi a relaţiilor lor.

Capitularul de la Diedenhofen (Thionville) (821)

[1.] Dacă se adună o mulţime de şerbi şi aceştia fac vreun rău cuiva – omoară, dau foc sau distrug ceva –, atunci stăpânii lor, a căror lipsă de grijă a pricinuit aceasta, de vreme ce nu vor să-i ţină în frâu, să fie siliţi să plătească amenda noastră, 60 de *solidi*, ca să nu mai facă asemenea lucruri. [...]

[7.] În ceea ce priveşte comploturile şerbilor urzite în Flandra, Brabant şi în alte locuri de la mare, dorim să se facă ştiut stăpânilor acelor şerbi de către trimişii noştri[2], ca ei să nu mai îndrăznească să facă prea multe planuri de acest fel. Şi dacă înşişi stăpânii acelor şerbi află că şerbii cuiva au îndrăznit să comploteze în acest fel, după ce porunca noastră le-a fost adusă la cunoştinţă, atunci stăpânii înşişi trebuie să plătească amenda noastră, 60 de *solidi*.

Despre îndatoririle colonilor (817)

Cât despre coloni, ei fie serveau ca şerbi ai Bisericii, fie făceau nişte plăţi fixe : aceasta era taxa agrară, după părerea vechilului. Vechilul se îngrijeşte ca fiecare să dea după cât are ; din 30 de *muid*[3], el dădea trei *muid*, şi fiecare plătea *pascuarium*[4], potrivit obiceiului ţinutului. El trebuie să are, să însămânţeze, să îngrădească, să recolteze, să care şi să pună deoparte recolta din îngrădirea corespunzătoare, care are patruzeci de picioare, măsurând cu nuiaua, în lărgime, şi patruzeci în lungime. El trebuie să îngrădească, să secere, să strângă şi să pună deoparte un *arpent*[5] din pajişte. Fiecare colon trebuie să strângă şi să pună deoparte grâu, în valoare de un *triens*[6], pentru sământă. El trebuie să planteze, să îngrădească, să sape, să întindă şi să adune recolta din podgorii. Fiecare plăteşte zece legături de in. Trebuie să dea şi patru găini. Ei dau armăsari sau merg acolo unde li se porunceşte. Fac şi cărăuşie cu carul până la cincizeci de leghe, dar nu este de aşteptat să meargă mai departe. Ei sunt trimişi la casele de pe rezervă, la podurile cu fân şi la ferme ; au îndeajuns pământ pentru a-şi câştiga taxa şi, când e de trebuinţă, o plătesc toată.

Capitularul de la Aachen (809)

Nimeni să nu fie obligat să meargă la pod pentru traversarea râului şi să plătească taxa, dacă acela poate trece râul printr-un loc mai bun. De asemenea, în loc deschis, unde nu este ridicat nici un pod, noi poruncim să nu se ia taxă în nici un fel.

(*A Source Book for Medieval Economic History*, edited by Roy C. Cave and Herbert H. Coulson, The Bruce Publishing Company, New York, 1936, pp. 28, 151, 273-274)

Legile regelui Harald privitoare la stăpânirea pământului

*Regele Harald Harfagr („cel Bălai"), fiu al lui Halfdan cel Negru, a stăpânit Norvegia între cca 900 şi 940. Harald i-a supus pe ceilalţi conducători locali, care au devenit conţi, obligându-i să plătească taxe foarte mari pentru stăpânirea pământului pe care îl deţineau. Sistemul fiscal introdus de el i-a determinat însă pe mulţi dintre nobili să plece spre insulele britanice şi Islanda. Una dintre contribuţiile sale importante a fost organizarea administrativă a regatului în provincii (*lagtings*). Informaţii despre epoca sa sunt păstrate în* Heimskringla, *o colecţie de* saga *privitoare la primii regi norvegieni, adunată şi completată de poetul islandez Snorre (Snorri) Sturlsson (1179-1241). Lucrarea, scrisă în jurul anului 1220, se deschide cu „Ynglinga saga", care urcă originile regilor norvegieni până la zeul Odin.* Heimskringla *oferă date şi despre domniile regilor Haakon cel Bun (cca 945-cca 960), Olaf Triggvason (995-1000) şi Olaf al II-lea Haraldsson (1015/1016-1028)*[7].

Regele Harald a făcut această lege peste toate pământurile cucerite de el pentru că toate *udal*[8] trebuie să-i aparţină; şi ca *bondes*[9], atât cei mari, cât şi cei mici să-i plătească cele datorate pentru pământurile pe care le aveau în posesie. Peste fiecare ţinut a pus un conte, care să judece potrivit legii pământului şi să facă dreptate şi, de asemenea, să adune cele datorate pentru pământ şi să strângă amenzile; iar pentru aceasta, fiecare conte a primit a treia parte din cele datorate, servicii şi amenzi, pentru a-şi asigura masa şi alte cheltuieli. Fiecare conte avea sub ascultare patru sau mai mulţi *herses*[10]; fiecare dintre aceştia avea în grijă un domeniu, care aducea douăzeci de mărci venit anual, [fiecare] fiind obligat să ţină pe cheltuiala sa douăzeci de oameni sub arme, iar contele, şaizeci de oameni sub arme. Regele a mărit birurile şi cele datorate pentru pământ atât de mult, încât fiecare dintre conţii săi a avut mai multă putere şi mai mult venit decât avuseseră înainte regii. Şi când aceasta s-a aflat în Throndhjem, mulţi oameni mari i s-au alăturat şi au intrat în serviciul său.

(Snorre Sturlsson, *The Heimskringla. A History of the Norse Kings*, translated by Samuel Laing, with revised notes by Rasmus B. Anderson, vol. I, Norrœna Society, London, 1906, pp. 20-21)

Fulbert de Chartres, despre obligaţiile vasalului şi ale seniorului (1020)

Episcopul Fulbert de Chartres (cca 970-1028) a transformat simpla şcoală de catedrală din Chartres într-unul dintre cele mai importante centre intelectuale din Europa de Apus. Format la Reims sub îndrumarea – e doar o ipoteză – lui Gerbert din Aurillac, viitorul papă Silvestru al II-lea, Fulbert a devenit, în 990, cancelar al catedralei din Chartres, pentru ca, în 1006, să devină, tot aici, episcop. În această calitate, a fost trimis în misiune la Roma de către regele Robert al II-lea, pe care l-a sprijinit în conflictul acestuia cu nobilii şi cu Guillaume al V-lea, ducele Aquitaniei. În 1020, Fulbert a început reconstruirea catedralei din Chartres, dar a încetat din viaţă înainte de a-şi vedea opera terminată. Textul de faţă reprezintă răspunsul lui Fulbert la întrebarea pusă de ducele Guillaume al V-lea al Aquitaniei, putând fi considerat, din punctul nostru de vedere, cea mai completă şi, totodată, cea mai sintetică definiţie a îndatoririlor seniorului şi ale vasalului[11].

Lui Guillaume, cel mai glorios duce al aquitanilor, episcopul Fulbert îi trimite, prinosul rugăciunilor sale.

Fiind rugat să scriu ceva despre felul credinţei, am consemnat pe scurt pentru domnia voastră, pe temeiul autorităţii cărţilor, lucrurile care urmează. Cel care jură credinţă stăpânului său trebuie să ţină mereu în minte aceste şase [cuvinte] : sănătos şi teafăr, sigur, cinstit, folositor, uşor, cu putinţă[12]. Sănătos şi teafăr, adică el nu trebuie să pricinuiască nici o vătămare trupului stăpânului său ; sigur, adică să nu provoace nici o stricăciune stăpânului său, dezvăluind tainele sale, trădându-i mijloacele apărării sale, care sunt chezăşiile siguranţei sale ; cinstit, adică să nu-i aducă vreo vătămare în judecata sa, ori în alte lucruri care ţin de cinstea sa ; folositor, adică să nu-i aducă vreo vătămare în posesiunile sale ; uşor sau cu putinţă, adică binele pe care stăpânul său îl poate face cu uşurinţă, el să nu-l facă dificil, şi nici ceea ce este cu putinţă să nu-l facă pentru stăpân fără putinţă.

Oricum, se cuvine ca vasalul credincios să evite aceste vătămări, dar nu pentru aceasta îşi merită el posesiunea ; pentru că nu este de ajuns să se abţină de la rău, dacă nu face şi ceea ce este bine. Prin urmare, din aceleaşi şase lucruri spuse mai sus, rămâne [faptul] că vasalul trebuie să îşi sfătuiască cu credinţă şi să îşi ajute stăpânul, dacă doreşte să fie privit ca demn de beneficiul lui şi să fie răsplătit în privinţa credinţei pe care a jurat-o.

Iar stăpânul, în aceste lucruri, trebuie să se poarte la fel faţă de vasalul său credincios. Şi dacă el nu face astfel, pe bună dreptate va fi considerat vinovat de rea-credinţă, ca şi cel dintâi, dacă acela va fi prins că evită să facă sau să încuviinţeze acele lucruri, [situaţie în care] va fi considerat răuvoitor şi jurător strâmb.

V-aş fi scris mai mult dacă nu aş fi ocupat cu multe alte lucruri şi cu reconstruirea oraşului nostru şi a bisericii, care de curând a fost în întregime distrusă de un mare foc; deşi de pierderea ei nu am putut fi alinaţi nici măcar un pic, totuşi nădăjduind în mângâierea Domnului şi a domniei tale, ne tragem din nou sufletul.

(*Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, vol. IV, no. 3, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907, pp. 23-24).

Acordarea de feude în Norvegia de către regele Knuth cel Mare

Knuth, supranumit „cel Mare", a fost rege al Angliei (1016-1035), al Danemarcei (1019-1035) şi al Norvegiei (1028-1035). Încă de tânăr, l-a însoţit pe tatăl său, Swein I al Danemarcei, în invazia acestuia în Anglia (1013), al cărei rege a devenit în 1016. În 1019, Knuth a devenit rege al Danemarcei, pentru ca, în 1026, să facă faţă unei coaliţii potrivnice, formată de regii Norvegiei şi ai Suediei, cu sprijin din Anglia şi Danemarca. În 1028, a ajuns la o înţelegere cu o parte a nobilimii norvegiene şi l-a înlăturat pe regele Olaf al II-lea Haraldsson, preluând astfel şi conducerea acestui regat, pe care l-a lăsat însă în grija lui Hakon, fiul lui Eric de Hlathir[13]*. Cele două texte prezentate aici cuprind măsurile luate de Knuth după supunerea Norvegiei.*

Acordarea de feude de către regele Knuth

Când regele Knuth şi-a întins puterea asupra întregii Norvegii, a convocat o adunare[14] numeroasă, atât dintre oamenii lui, cât şi dintre oamenii din ţară ; şi a proclamat pe ruda sa, contele Hakon, şef asupra întregului pământ al Norvegiei, pe care l-a cucerit în această expediţie. La fel, el l-a aşezat pe tron, alături de sine, pe Hardaknut, fiul său, şi i-a dat titlul de rege, împreună cu întregul domeniu danez. Regele Knuth a luat ostatici dintre toţi nobilii şi mai-marii Norvegiei, fie pe fiii, fraţii sau alte rude apropiate lor, sau pe cei care le erau mai dragi şi i se păreau mai potriviţi pentru aceasta ; [fapt] prin care, după cum s-a văzut, s-a asigurat de credinţa lor. Imediat ce contele Hakon a căpătat această putere în Norvegia, cumnatul său, Einar Tambaskelfer, a făcut o înţelegere cu el şi a primit înapoi toate fiefurile pe care le avusese mai înainte, pe vremea când conţii guvernau ţara. Regele Knuth i-a dat lui Einar daruri însemnate şi, cu deosebită bună-voinţă, l-a legat de interesele lui ; şi a promis că, atât timp cât el va avea puterea asupra ţării, dintre cei care nu au deţinut cea mai înaltă demnitate, Einar va fi cel mai mare şi mai însemnat om din Norvegia. La aceasta a adăugat că Einar i se pare omul cel mai potrivit să deţină cel mai înalt titlu de cinste din Norvegia, dacă, ţinând seama de originea lui înaltă, nu mai rămâneau alţi conţi, [la fel] ca şi fiul său, Eindride. Einar a pus mare preţ pe aceste făgăduinţe şi, în schimb, a promis cea mai mare credinţă. Şefia lui Einar a început, din nou, cu aceasta.

Acordarea de feude însoţitorilor săi norvegieni de către regele Knuth (1028)

[...] Apoi, regele Knuth a continuat; şi, pentru a spune pe scurt povestirea noastră, el nu s-a oprit până când nu a ajuns la Throndhjem şi a debarcat la Nidaros. În Throndhjem, a reunit o adunare a opt ţinuturi, în care regele Knuth a fost ales rege a toată Norvegia. Erau acolo şi Thorer Hund, care venise împreună cu regele Knuth din Danemarca, şi Harek din Thjotta; şi amândoi au fost numiţi *şerifi* ai regelui, şi i-au depus jurământ de credinţă. Regele Knuth le-a dat mari feude, precum şi drept asupra negoţului din Lapland, împreună cu daruri bogate. I-a îmbogăţit pe toţi oamenii care au dorit să intre în prietenie cu el, atât cu feude, cât şi cu bani, şi le-a dat mai mare putere decât aveau înainte.

(Snorre Sturlsson, *The Heimskringla. A History of the Norse Kings*, translated by Samuel Laing, with revised notes by Rasmus B. Anderson, vol. I, Norrœna Society, London, 1906, pp. 552-553; *A Source Book for Medieval Economic History*, edited by Roy C. Cave and Herbert H. Coulson, The Bruce Publishing Company, New York, 1936, pp. 330-331)

Izvoare privitoare la formarea şi evoluţia relaţiilor feudo-vasalice (secolele VII-XIII)

*Relaţiile vasalice, care au caracterizat societatea europeană apuseană în Evul Mediu, erau instituite printr-o înţelegere (consfinţită printr-un ritual) între doi oameni liberi, ce deveneau, după consumarea ritualului, unul senior, celălalt vasal. Potrivit caracterului sinalagmatic (contractual) al acestor relaţii, seniorul trebuia să-l protejeze pe vasal împreună cu familia acestuia, să-l înzestreze cu un fief (feudă) şi, în caz de necesitate, să-i facă dreptate. În schimb, seniorul avea dreptul de a cere vasalului să-i presteze serviciul militar (*auxilium*) şi să-l asiste ca membru în curtea seniorială de judecată (*consilium*). La acestea s-au adăugat, mai târziu, diferite taxe, cum ar fi : taxa plătită de vasal atunci când fieful era transferat unui moştenitor, taxa pentru înstrăinarea fiefului şi* scutage, *plătită de vasal seniorului pentru răscumpărarea serviciului militar. Vasalii datorau credinţă seniorilor ; încălcarea acesteia era considerată felonie, ducând la ruperea înţelegerii şi la pierderea fiefului de către vasal. În timp, drepturile vasalului asupra fiefului au crescut, acesta devenind practic ereditar, seniorului fiindu-i imposibil să mai retragă fieful unui moştenitor care accepta să depună omagiu. De asemenea, s-a mai impus şi practica transmiterii fiefului primului născut (dreptul de primogenitură). Intrarea în vasalitate avea loc, precum am spus, printr-un ritual structurat în trei momente principale : „omagiul" (*hommagium*), jurământul de credinţă şi învestitura, care, prin conotaţiile lor simbolice, consfinţeau, laolaltă, legătura specială dintre senior şi vasal. Documentele de mai jos prezintă evoluţia relaţiilor vasalice, de la începuturile acestora (secolele VII-VIII) până la apogeul acestui sistem (secolele XII-XIII)*[15].

O formă anglo-saxonă de *commendatio*[16]

Fiecare va face jurământul de fidelitate astfel :
Jur în faţa lui Dumnezeu, al cărui lăcaş este sfânt, să fiu cinstit şi credincios lui [*numele seniorului*], să iubesc tot ce iubeşte el şi să mă feresc de tot ceea ce el se fereşte, după rânduielile lui Dumnezeu şi după rânduiala lumească. Nici nu-l voi nemulţumi vreodată cu vrerea sau făptuirea, cu vorba sau fapta, cu condiţia ca el să fie alături de mine aşa cum merit şi să îndeplinească tot ce ne-am înţeles, atunci când m-am supus lui şi am ales voinţa sa.

O formă francă de *commendatio* (secolul al VII-lea)

Cine se închină pe sine sub puterea altuia:
Către magnificul stăpân [*numele seniorului*], eu [*numele vasalului*]. De vreme ce toată lumea ştie cât de puţin am ce mânca şi cu ce mă îmbrăca, am cerut, de aceea, mila ta şi, în bunătatea ta, mi-ai poruncit ca eu să mă aşez şi să mă închin sub ocrotirea ta, ceea ce am şi făcut; adică, pe această cale, tu să mă ajuţi şi să mă sprijini, atât cu hrană, cât şi cu veşminte, după cum voi merita şi te voi sluji.

Şi atât timp cât voi trăi, trebuie să te slujesc şi să te cinstesc pe potriva libertăţii mele şi nu voi putea ieşi de sub puterea şi ocrotirea ta, ci voi rămâne sub puterea şi apărarea ta, câte zile voi avea. Prin urmare, se cuvine ca, dacă unul dintre noi va dori să se retragă din aceste înţelegeri, el va plăti celeilalte părţi [sumă] şilingi, iar această înţelegere nu se va rupe.

(Prin urmare, este potrivit ca ei să-şi facă şi să-şi confirme două scrisori în acelaşi fel, ceea ce au şi făcut.)

Acceptarea unui *antrustion*[17] (secolul al VII-lea)

Este drept ca cei ce ne oferă credinţă nedezlegată să fie ocrotiţi cu ajutorul nostru. Şi de vreme ce [*numele vasalului*], un credincios de-al nostru, prin mila lui Dumnezeu, a venit aici, în palatul nostru cu braţele sale şi a crezut că este potrivit să jure credinţă şi fidelitate în mâinile noastre, prin urmare am hotărât şi am poruncit prin hotărârea de faţă ca, pe viitor, [*numele vasalului*] mai sus pomenit să fie numărat printre *antrustiones*. Şi dacă cineva, vreodată, va îndrăzni să-l omoare, să ştie că va fi judecat şi găsit vinovat şi va plăti ca *wergeld* 600 de şilingi.

Cartă de ocrotire acordată de rege (secolul al IX-lea)

Dorim ca toţi credincioşii noştri, care locuiesc în părţile Romaniei şi ale Italiei, să ştie că anumiţi oameni, al căror nume sunt [*numele celor ocrotiţi*], venind în faţa noastră din cauza vătămărilor pricinuite lor de oameni ticăloşi, ne-au implorat şi ne-au rugat să-i luăm în paza ocrotirii noastre, ceea ce noi am făcut de bunăvoie.

De aceea, le-am dat această hotărâre a autorităţii noastre, prin care cerem şi poruncim ca nimeni dintre voi să nu ia nimic din ceea le aparţine împotriva a ceea ce este drept, sau să îndrăznească să-i judece pe nedrept în vreo pricină; lor li se îngăduie să trăiască în linişte pe avutul lor, sub apărarea şi ocrotirea noastră şi fără vreo împotrivire de orice fel. Şi dacă vreo pricină, ce a fost ridicată împotriva lor, în ţinutul lor, nu poate fi încheiată decât cu mare şi grea cheltuială, noi vrem ca aceasta să fie oprită şi păstrată pentru noi atunci când vom fi de faţă şi când ei vor primi o dreaptă şi legiuită judecată, şi nimeni să nu îndrăznească să-i lipsească de posibilitatea de a veni la noi.

Capitular privitor la oamenii liberi şi vasali (816)

Dacă cineva va dori să-şi părăsească seniorul[18] şi are cu ce dovedi împotriva lui vreuna dintre aceste vinovăţii, şi anume: în primul rând, dacă seniorul a dorit să-l coboare pe nedrept la servitute; în al doilea rând, dacă el a ascultat sfaturi care să-i primejduiască viaţa [vasalului]; în al treilea rând, dacă seniorul a comis adulter cu soţia vasalului; în al patrulea rând, dacă a fost atacat cu bună ştiinţă cu sabia scoasă; în al cincilea rând, dacă seniorul ar fi putut să-şi apere vasalul şi nu a făcut-o după ce acesta s-a închinat cu mâinile; şi dacă seniorul a făcut ceva împotriva vasalului, în aceste cinci privinţe, vasalului îi este îngăduit să-l părăsească.

Capitularul de la Mersen (847)

Pe deasupra, noi vrem ca fiecare om liber din regatul nostru să-şi aleagă un stăpân, pe oricine doreşte, dintre ai noştri sau dintre credincioşii noştri.

De asemenea, poruncim ca nici un om să nu-şi părăsească stăpânul fără vreo pricină întemeiată, şi nimeni să nu-l primească, decât în felul în care era obiceiul în timpul înaintaşilor noştri.

Şi dorim ca voi să ştiţi că noi vrem să dăm drepturi supuşilor noştri credincioşi şi nu vrem să le facem nimic fără pricină. La fel, vă povăţuim pe voi şi pe ceilalţi supuşi ai noştri credincioşi să daţi drepturi oamenilor voştri şi să nu făptuiţi ceva împotriva lor fără pricină.

Şi vrem ca omul fiecăruia dintre noi[19], în oricare regat ar fi, să meargă împreună cu seniorul său împotriva duşmanului, sau în orice alte nevoi ale sale, dar nu şi dacă ar fi o aşa năvălire în regat (care ar putea să nu fie) ca aceea numită *landwer*, astfel încât toţi oamenii acelui regat să meargă împreună s-o respingă.

Prezenţa închinării[20] în *Domesday Book* (1085)

În Greenwich erau doi oameni liberi, unul închinat regelui Eduard, altul lui Girth.

În târgul [Thetford], Roger are treizeci şi trei de oameni închinaţi lui, pe care-i ţinuse şi înaintaşul său, de la care nu avea nimic decât închinarea.

În suta Wantage, acelaşi episcop ţine de la rege un lot şi jumătate, şi Tori [îl ţine] de la el. Tatăl lui Tori îl ţinea în timpul regelui Eduard, şi era liber să plece oriunde dorea, dar pentru ocrotirea sa s-a închinat episcopului Herman, şi la fel [a făcut] Tori în faţa episcopului Osmund.

Acest pământ îl ţine Edmund, un bărbat din Earl Harold.

În Munehale, un anume englez ţine de la Geoffrey trei *virgat*, pe care le-a ţinut ca om liber în timpul regelui Eduard; şi în timpul regelui William a devenit omul lui Geoffrey, de bunăvoia sa.

În Becham, un om liber deţine, prin închinare, 80 de acri de pământ de la episcopul Almar.

În târgul [Thetford], în timpul regelui Eduard, erau 943 de târgoveţi. De la aceştia, regele lua toată darea. Dintre aceşti oameni, 36 erau pe deplin supuşi regelui Eduard, încât nu puteau fi oamenii altcuiva decât cu încuviinţarea regelui. Restul puteau să fie oamenii altcuiva, dar darea rămânea totuşi regelui, exceptând *heriot*-ul[21].

Cartă de omagiu şi credinţă (1110)

În numele Domnului, eu, Bernard Atton, viconte de Carcassonne, în faţa fiilor mei, Roger şi Trencavel, şi a lui Pierre Roger din Barbazon, a lui Guillaume Hugo, a lui Raymond Mantellini şi a lui Pierre de Vietry, nobili, şi a multor oameni cinstiţi care, pentru cinstirea sărbătorii Sfintei Maria, au venit la Mănăstirea Sfânta Maria din Grasse: de vreme ce seniorul Leo, abate al zisei mănăstiri, mi-a cerut, în faţa tuturor celor de mai sus, să fac act de credinţă şi omagiu pentru castelele, domeniile şi locurile pe care înaintaşii mei le-au ţinut ca fief de la el, de la înaintaşii săi şi de la zisa mănăstire, şi pe care se cuvine să le ţin, aşa cum şi ei le-au ţinut, i-am făcut seniorului abate Leo act de credinţă şi omagiu, aşa cum trebuia să fac.

De aceea, să ştie cei de faţă şi de mai apoi că eu, zisul Bernard Atton, senior şi viconte de Carcassonne, recunosc cu adevărat în faţa ta, Leo, seniorul meu, abate, prin graţia divină, al Mănăstirii Sfânta Maria din Grasse, şi în faţa urmaşilor tăi, că ţin, şi trebuie să ţin ca fief în Carcassonne, următoarele: anume, castelele din Confoles, Leocque şi Capendes (care mai este cunoscut şi sub numele Sfântul Martin din Sussagues), domeniile din Mairac, Albars şi din Musso; şi, de asemenea, în valea Aquitaniei, Rieux, Traverina, Horault, Archas, Servians, Villatiitoes, Tansiraus, Presler, Cornelles. De asemenea, recunosc că ţin ca fief, de la tine şi de la amintita mănăstire, castelul de la Termes, în Narbonne, şi castelul din Ventaion, în Minerve, şi domeniile din Cassanolles, Ferral şi Aiohars şi sătucul Longville, în Le Rogos. Pentru fiecare şi pentru toate, îţi fac act de omagiu şi credinţă cu mâinile şi cu gura, ţie, zisul senior abate Leo şi urmaşilor tăi, şi jur pe aceste patru Evanghelii ale Domnului că îţi voi fi mereu vasal credincios, ţie, urmaşilor tăi şi Sfintei Maria din Grasse, în toate lucrurile în care se cere unui vasal să fie credincios stăpânului său. Şi te voi apăra pe tine, seniorul meu, şi pe urmaşii tăi, şi pe zisa mănăstire, şi pe călugării de acum şi de mai apoi; voi apăra castelele, domeniile şi pe toţi oamenii tăi şi posesiunile lor împotriva tuturor răufăcătorilor şi cotropitorilor, la cererea mea şi a urmaşilor mei, pe cheltuiala mea. Şi îţi voi da ţie putere asupra tuturor castelelor şi domeniilor mai sus descrise, pe timp de pace şi pe timp de război, oricând acestea vor fi cerute de tine sau de urmaşii tăi. De asemenea, recunosc că, pentru fieful de mai sus, eu şi urmaşii mei trebuie să venim la sus-zisa mănăstire, pe cheltuiala noastră, de fiecare dată când un nou abate va fi înscăunat, şi acolo să-i facem act de omagiu şi să-i întoarcem lui puterea asupra tuturor fiefurilor descrise mai sus. Şi când abatele se va urca pe cal, eu, moştenitorii şi urmaşii mei, viconţi de Carcassonne, trebuie să-i ţinem scara, pentru cinstirea stăpânirii Sfintei Maria din Grasse. Pe el şi pe cei care îl vor însoţi, cu până la două sute de animale, când vor intra pentru prima dată în Carcassonne, îi vom hrăni în târgul Sfântului Mihail din Carcassonne cu cel mai bun peşte, carne, ouă şi brânză, după vrerea sa, plătind cheltuiala potcovirii cailor, a paielor şi nutreţului, după cum va fi anotimpul.

Şi, dacă eu sau fiii mei, sau urmaşii lor nu vom respecta faţă de tine şi de urmaşii tăi fiecare şi toate lucrurile spuse mai sus şi ne vom ridica împotriva acestor lucruri, dorim

ca toate fiefurile pomenite să-ţi fie, din această pricină, încredinţate ţie, urmaşilor tăi şi numitei Mănăstiri Sfânta Maria din Grasse.

Prin urmare, eu, mai sus zisul senior Leo, abate prin graţia divină al Mănăstirii Sfânta Maria din Grasse, primesc omagiul şi credinţa pentru toate fiefurile, castelele, domeniile şi locurile mai sus descrise, în chipul şi cu încuviinţarea şi înţelegerea celor scrise mai sus. Tot astfel, îţi dau ţie, moştenitorilor tăi şi urmaşilor lor, viconţi de Carcassonne, toate castelele şi domeniile şi locurile mai sus pomenite, ca fief, împreună cu carta de faţă, ordonată alfabetic. Şi îţi făgăduiesc ţie, moştenitorilor şi urmaşilor tăi, viconţi de Carcassonne, sub canonul ordinului meu, că voi fi un stăpân bun şi credincios în ceea ce priveşte toate lucrurile descrise mai sus.

Mai mult, eu, zisul viconte, recunosc că sătucele Cannetis, Maironis, Villamagna, Aiglino, Villadasas, Villafrancos, Vitlandez, Villaudriz, St. Genese, Conguste şi Mata, cu ferma de la Mathus, castelele de la Villalauro şi Claromont, sătucele St. Etienne din Surlac şi Agrifolio de Sus şi de Jos trebuie să aparţină Mănăstirii Sfânta Maria, şi oricine deţine ceva acolo deţine de la mănăstire, aşa cum am văzut şi am auzit citindu-se în privilegiile şi cartele mănăstirii, după cum a fost scris acolo.

Făcut în anul, de la întruparea Domnului, 1110, în timpul domniei lui Ludovic. Cu sigiliul lui Bernard Atton, viconte de Carcassonne, sigiliul lui Raymond Mantellini, sigiliul lui Pierre Roger din Barbazon, sigiliul lui Roger, fiul zisului viconte de Carcassonne, sigiliul lui Pierre de Vietry, sigiliul lui Trencavel, fiul zisului viconte de Carcassonne, sigiliul lui Guillaume Hugo, precum şi cu sigiliul abatelui Hugo, care a încuviinţat această recunoaştere a omagiului zisului viconte.

Şi eu, călugărul Jean, am scris această cartă la porunca zisului senior Bernard Atton, viconte de Carcassonne, şi a fiilor săi, în ziua şi în anul scrise mai sus, în faţa şi cu mărturia celor numiţi mai sus.

Acordarea unei feude către abatele de Paderborn (1241)

Siegfried, prin graţia divină arhiepiscop al diocezei din Mainz, arhicancelar al sfântului împărat în toată Germania, către iubitorul întru Hristos, abatele mănăstirii din dioceza din Paderborn, în numele Domnului, salutare. Spre cinstirea ta şi a diocezei din Paderborn, sub a cărei putere te afli, noi îţi dăm, prin graţia noastră şi cu încuviinţarea venerabilului nostru frate, episcopul senior din Paderborn, folosinţa asupra insulelor din eparhia din Paderborn, ca şi a celor din eparhia Mainz, pentru folosul tău şi al urmaşilor tăi, pentru totdeauna. Şi pentru ca tu să ai în posesie ceea ce ţi s-a conferit prin graţia noastră, am poruncit ca această mărturie a credinţei noastre să fie pusă alături de acele daruri ; această cartă să fie întru veşnicie.

Dat la Paderborn, în anul de graţie 1241, la 9 august, în al doisprezecelea an al slujirii noastre.

Feuda ca zestre (1119)

Noi, Dietrich din Amersfoort, cavaler : să se ştie de către toţi cei ce văd aceste daruri că noi am dat posesiunile din Davitslaar, cu tot ceea ce ţine de ele, ca feudă fiicei noastre,

doamna Henrietta ; şi am făcut aceasta în urma înţelegerii de la Zutphen. Hugh Butijr, cavaler, a depus jurământ de credinţă faţă de noi, în schimbul fiicei noastre, şi astfel, el, soţul fiicei noastre, a devenit şi omul nostru. [...]

Din *Cronica* lui Lambert din Waterloo (1151)

Atunci, tânărul Aegidius, fiul lui Gerard Maufilatre, şi-a luat soţie, Bertha pe nume, sora vitregă a contelui Balduin de Hainault, şi a luat-o fără consimţământul acestuia. Contele, foarte supărat din această pricină, a ridicat de îndată armele împotriva lui, la începutul lunii lui octombrie. Astfel, de când s-a căsătorit cu ea, cu sau fără consimţământ, şi până în *Whitsunday*[22], Aegidius a ţinut-o în casa sa cu forţa şi cu armele. Dar Aegidius, fiind doborât de febră mare, care l-a tulburat mult în fiecare zi, şi îndemnat de sfatul prietenilor săi, care l-au ajutat cu cinste în războiul său, s-a lepădat de ea şi a lăsat-o să plece ; şi astfel s-a restabilit pacea cu contele, iar pământul care fusese îndelung tulburat de războaie s-a liniştit.

Recunoaşterea autorităţii seniorului de către contesa de Nevers (1221)

Eu, Matilda, contesă de Nevers : să se ştie de către toţi cei ce văd scrisoarea de faţă că am jurat, pe Sfintele Evanghelii, celui mai preţuit senior al meu, Filip, prin graţia divină cel mai ilustru rege al Franţei, că îi voi face lui bună şi credincioasă slujire împotriva tuturor bărbaţilor şi femeilor în viaţă, şi că nu mă voi căsători decât cu vrerea şi încuviinţarea sa. Pentru a-mi ţine cu tărie aceste înţelegeri, i-am pus chezăşie aceluiaşi senior rege [pe unii] dintre oamenii mei, pe care i-am avut cu mine, cu jurămintele lor, în aşa fel încât, dacă nu mă voi ţine de amintitele înţelegeri cu seniorul rege (cu toate că aceasta nu se va întâmpla), aceştia să fie datori să vină la seniorul rege cu toate pământurile şi fiefurile lor, care sunt ţinute de la mine, şi să fie puşi să jure împotriva mea, cât va crede el că e bine, spre mulţumirea sa. Şi ori de câte ori seniorul rege mi-o va pretinde, îl voi lăsa să ceară aceleaşi jurăminte de la oamenii mei, cei care nu au fost împreună cu mine în faţa seniorului rege, adică de la toţi cei pe care i-aş putea avea, în bună-credinţă şi fără rele socoteli şi, la fel, [să ceară] credinţa oraşului meu.

Şi ca toate acestea să rămână sigure şi netulburate, am scris scrisorile de faţă însemnate cu pecetea mea. Dat la Melun, în anul Domnului 1221, luna lui februarie.

(*Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, vol. IV, no. 3, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907, pp. 3-6 [no. 1-7], 18-20 [no. 8], 24-25 [no. 11-12] ; *A Source Book for Medieval Economic History*, edited by Roy C. Cave and Herbert H. Coulson, The Bruce Publishing Company, New York, 1936, pp. 331-332 [no. 9-10]).

Note

[1] Pentru procesul de formare a clasei servile în Evul Mediu şi rolul jucat în acest proces de colonatul din perioada imperiului târziu, v. studiul clasic al lui Marc Bloch, „Les «colliberti» : étude sur la formation de la classe servile" în Marc Bloch, *Mélanges historiques*, tome I, S.E.V.P.E.N., Paris, 1963, pp. 385-452 (inclusiv celelalte texte cuprinse în această secţiune a volumului, intitulată „Le servage dans la société européenne").

[2] În text, *missi*.

[3] Unitate de măsură de aproximativ 52 l.

[4] Taxă pentru păşunat.

[5] Pentru valoarea acestei vechi unităţi de măsură, vezi partea I, „Regatul Franc şi Imperiul Carolingian", nota [21].

[6] Monedă de aur care a circulat în Galia începând din secolul al VI-lea şi valora o treime dintr-un *solidus*.

[7] Despre biografia şi opera lui Snorre (Snorri) Sturlsson, v. *Dictionnaire du Moyen Âge*, publié sous la direction de Claude Gauvard, Alain de Libera, Michel Zink, P.U.F., Paris, 2002, pp. 1339-1342.

[8] Termen ce desemna pământurile alodiale, libere, în Scandinavia medievală.

[9] Termen specific pentru Scandinavia medievală : îi desemna pe oamenii liberi, înstăriţi, care serveau ca vasali.

[10] În Scandinavia medievală, nume dat probabil celor ce serveau drept călăreţi în serviciul unui senior.

[11] *Cf.* Jean Favier, *Dictionnaire de la France médiévale*, Fayard, Paris, 1993, p. 437; *Dictionnaire du Moyen Âge*, ed. cit., pp. 566-567.

[12] În originalul latin, *incolume*, *tutum*, *honestum*, *utile*, *facile*, *posibile*.

[13] V. Sophie Cassagnes-Brouquet, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, Ophrys, Paris, 2000, pp. 31-32.

[14] În text, *thing* : nume dat adunărilor oamenilor liberi în ţările scandinave.

[15] Pentru instituţia vasalităţii, v., *inter alia*, magistrala carte a lui Marc Bloch, *Societatea feudală*, vol. 1, „Formarea legăturilor de dependenţă", traducere de Cristina Macarovici, postfaţă de Maria Crăciun, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996, pp. 161-251. Ritualul intrării în vasalitate a fost în mod exemplar analizat de Jacques Le Goff în studiul „Ritualul simbolic al vasalităţii", în Marc Bloch, *Pentru un alt Ev Mediu. Valori umaniste în cultura şi civilizaţia Evului Mediu*, studiu introductiv, note şi traducere de Maria Carpov, vol. II, Editura Meridiane, Bucureşti, 1986, pp. 175-254.

[16] *Commendatio* („închinare") reprezintă forma cea mai timpurie a omagiului vasalic, fiind amintită în documente în secolele VII-VIII.

[17] Termenul înseamnă, literal, „om de încredere" ; pentru detalii, v. „Legea salică".

[18] În textul latin, *seniorem*.

[19] Este vorba de Lothar, Ludovic Germanicul şi Carol, fiii lui Ludovic cel Pios.

[20] În text, *commendatio*.

[21] Taxă în vite sau bani care se plătea unui senior la moartea unui ţăran.

[22] Sărbătoare creştină, stabilită în a şaptea duminică după Paşte, care celebrează coborârea Sfântului Duh asupra apostolilor.

IV

Imperiul şi papalitatea (secolele X-XIV)

Alegerea şi încoronarea regală a lui Otto I (936)

Rege al Germaniei între 936 şi 973, Otto I a dus o politică deosebit de abilă, care, îmbinând diplomaţia cu războaiele, a avut drept rezultat consolidarea legăturilor dintre ţinuturile de la răsărit de Rin, suprimarea revoltelor vasalilor infideli şi victoria împotriva maghiarilor (Lechfeld, 955). Textul lui Widukind din Corvey, Rerum gestarum Saxonicarum libri tres *(care reprezintă principala sursă pentru perioada ascensiunii dinastiei ottoniene din secolul al X-lea)*[1]*, înfăţişează ceremonia alegerii şi încoronării regale, în modul în care se desfăşura aceasta în secolul al X-lea (ceremonia a avut loc la Aachen, la 7 august 936, ceea ce sugerează în mod clar voinţa lui Otto de a se situa în descendenţa tradiţiei carolingiene)*[2]*. Potrivit rânduielii (*ordo*) de încoronare din perioada respectivă, de sorginte francă, principalele secvenţe ale unei asemenea ceremonii erau următoarele : 1. desemnarea de către rege a unui succesor, dintre fiii săi, probabil cu acordul adunării nobililor ; 2. după moartea regelui, confirmarea, prin alegere, a noului conducător, săvârşită de adunarea generală a regatului, formată, în epocă, din nobili şi înaltul cler ; 3. ridicarea la tron a celui ales de către nobili, ritual care constituia, probabil, o reminiscenţă a vechii ceremonii de ridicare pe scut a regelui de către războinicii tribului ; 4. prezentarea noului rege, de către episcopi, în faţa poporului şi acceptarea acestuia prin aclamaţii ; 5. ungerea şi încoronarea solemnă, oficiate de arhiepiscop.*

După ce Henric[3], părintele ţării şi cel mai mare şi mai bun dintre regi, a murit, tot poporul francilor şi saxonilor l-a ales rege pe fiul său, Otto, pe care Henric îl numise deja urmaş al său, şi au trimis peste tot vestea încoronării sale, ce urma să aibă loc la Aachen. [...] Şi când toţi s-au adunat acolo, ducii şi conducătorii oştenilor l-au ridicat pe Otto la tron, care era înălţat în porticul alăturat bisericii lui Carol cel Mare, şi punându-şi mâinile în mâinile lui şi promiţându-i credinţă şi ajutor împotriva tuturor duşmanilor săi, l-au făcut rege potrivit obiceiului lor.

Între timp, arhiepiscopul de Mainz, ca şi clerul şi poporul îl aşteptau în biserică. Şi când s-a apropiat, arhiepiscopul l-a întâmpinat şi a mers cu el către mijlocul bisericii [...]. Apoi, întorcându-se către popor, a spus : „Vi-l aduc pe Otto, ales de Dumnezeu şi numit de stăpânul nostru Henric, făcut acum rege de toţi principii ; dacă această alegere vă este pe plac, ridicaţi mâna dreaptă". Atunci, tot poporul a ridicat mâna dreaptă spre rai şi l-a salutat pe noul conducător cu un strigăt puternic. Apoi, arhiepiscopul împreună cu regele, care era îmbrăcat cu o tunică scurtă, după obiceiul franc, au înaintat spre altar, pe care stăteau însemnele regale, sabia şi centura, mantia şi banderola, toiagul cu sceptrul şi diadema. În acel timp, primat[1] era Hildebert, franc după naştere şi călugăr după instruire. El a fost crescut şi instruit la Mănăstirea Fulda şi apoi a fost făcut arhiepiscop

1. Este vorba de întâiul dintre episcopii din regat.

de Mainz. [...] Iscându-se o ceartă cu privire la cine [urma] să-l consacre pe rege (pentru că această onoare era cerută de amândoi arhiepiscopii, de Trier şi Colonia, primul, pentru că scaunul său era cel mai vechi şi fusese întemeiat de Sfântul Petru, iar al doilea, pentru că Aachenul era în dioceza sa[1]), impasul a fost dezlegat atunci când amândoi au cedat, cu toată bunăvoinţa lor, în faţa lui Hildebert.

Mergând spre altar, arhiepiscopul a luat sabia şi centura şi, întorcându-se spre rege, a spus : „Primeşte această sabie cu care vei lovi pe toţi duşmanii lui Hristos, atât păgâni, cât şi creştini păcătoşi, şi, o dată cu ea, primeşte autoritatea şi puterea dată ţie de Dumnezeu de a conduce peste toţi francii, pentru paza întregului popor creştin". Apoi, luând mantia şi banderola, l-a îmbrăcat pe rege şi a spus : „Marginile acestei mantii, ce şterg pământul, să-ţi aducă aminte că trebuie să fii cu sârg întru credinţă şi să păstrezi pacea". La sfârşit, luând sceptrul şi toiagul, a zis : „Prin aceste însemne îţi vei îndrepta supuşii cu părintească rânduială şi vei avea grijă de slujitorii Domnului, de văduve şi de orfani. Fie ca mirul îndurării să nu lipsească niciodată de pe capul tău şi să fii încoronat, aici ca şi în viaţa de apoi, cu răsplata veşnică". Apoi, arhiepiscopii Hildebert de Mainz şi Wicfrid de Colonia l-au uns cu uleiul sfânt şi l-au încoronat cu coroana de aur ; şi cum întreaga ceremonie a încoronării se sfârşise, l-au condus spre tronul pe care el s-a urcat. Tronul era ridicat între două coloane de marmură de o mare frumuseţe şi era astfel aşezat, încât el să-i poată vedea pe toţi şi să fie văzut de toţi.

Apoi, după *Te Deum* şi liturghie, regele a coborât de pe tron şi s-a îndreptat spre palat, unde s-a aşezat cu episcopii şi cu oamenii săi la o masă de marmură încărcată cu dărnicie regală, iar ducii l-au servit. Gilbert, duce de Lotharingia, care ţinea această dregătorie, supraveghea pregătirile, Eberhard, duce de Franconia, conducea rânduiala mesei regelui, Herman, duce de Suabia, era paharnic, [iar] Arnulf, duce de Bavaria, conducea cavalerii şi alegea locul taberei. Siegfried, conducător al saxonilor, al doilea după rege şi ginere al fostului rege, conducea Saxonia în numele lui Otto, ajutându-l împotriva atacurilor duşmanilor şi având grijă de tânărul Henric, fratele lui Otto.

(*A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 72-75)

1. Această dispută a fost reglementată în timpul papei Leon al IX-lea, în favoarea arhiepiscopiei din Köln, pentru că Aachenul se afla în dioceza sa.

Încoronarea imperială a lui Otto I (962)

Încoronarea lui Otto I, văzută ca o restaurare a Imperiului Roman, reprezintă urmarea acțiunilor regelui saxon în Italia. În prima jumătate a secolului al X-lea, Italia era scena unor aprige lupte pentru supremație, la care papalitatea lua parte ca o adevărată putere seculară. Rezultatul a fost instaurarea unei stări de anarhie și degradarea autorității pontificale. În 951-952, Otto a intervenit prima dată în Italia, răspunzând cererii de ajutor adresate de prințesa burgundă Adelaide, văduva regelui Italiei, Lothar al II-lea, luată prizonieră de Berengar al II-lea de Ivrea, regele Italiei (950-963). Căsătorindu-se cu Adelaide, Otto a primit titlul de rege al longobarzilor. Dorința de a pune capăt stării conflictuale din Italia, unde Berengar atacase posesiunile papale și îl amenința pe Ioan al XII-lea (955-963, 964), l-a determinat pe Otto să accepte cererea de ajutor a papei, fapt ce a dus la a doua expediție în Italia, încheiată cu încoronarea lui Otto ca împărat (2 februarie 962). Câteva zile mai târziu, la 13 februarie, s-a încheiat un tratat, Privilegium Ottonianum, *care reglementa relațiile dintre noul împărat și papă, confirmând, potrivit tradiției carolingiene, vechile „libertăți" și posesiuni ecleziastice, dar adăugându-le și alte teritorii. Actul cuprindea și unele prevederi restrictive, cum ar fi : dreptul împăratului de a ratifica alegerea viitorilor papi, obligația pontifului nou-ales de a jura credință împăratului și recunoașterea acestuia ca stăpân suprem al posesiunilor papale, în conformitate cu* Constituția *lui Lothar I, din 824 (unii istorici afirmă că aceste ultime prevederi au fost adăugate mai târziu, în decembrie 963, după ce Otto l-a depus pe Ioan al XII-lea, acuzându-l de colaborare cu Berengar, iar sinodul Bisericii a ales un nou papă, în persoana lui Leon al VIII-lea, 963-965)*[4].

Anul 962. În acest an[1], regele Otto a sărbătorit Crăciunul la Pavia și, de acolo, a mers la Roma, unde a fost făcut împărat de papa Ioan [al XII-lea], în [mijlocul] ovațiilor întregului popor roman și ale clerului. Papa l-a primit cu mare prietenie și a promis că niciodată, câte zile va avea, nu-i va fi necredincios. Dar cele făgăduite au avut altă urmare decât se așteptau ei. [...]

Anul 963. [...] Între timp, papa Ioan, uitându-și făgăduiala, s-a îndepărtat de împărat și s-a alăturat lui Berengar, lăsându-l pe Adalbert să intre în Roma. Când Otto a aflat de acestea, a ridicat asediul[2] și s-a grăbit cu oastea spre Roma. Papa Ioan și Adalbert, fiindcă se temeau să-l aștepte, au strâns mare parte din averile Sfântului Petru și au căutat scăpare cu fuga. Romanii erau împărțiți în două, o parte fiind cu împăratul, din cauza asupririlor papei, în timp ce o alta era alături de papă. Oricum, ei l-au primit în oraș cu

1. De fapt, în 961.
2. Otto asedia cetatea San Leo.

respectul cuvenit şi i-au dat ostatici pentru a arăta supunere deplină poruncilor sale. Intrând în Roma, împăratul a chemat acolo un mare număr de episcopi şi a ţinut un sinod, unde s-a hotărât să se trimită o solie la papă, să-l recheme pe Scaunul Apostolic. Iar când Ioan a refuzat să se întoarcă, întregul popor roman l-a ales în locul lui pe Leon, secretarul papal.

(*A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 78-79)

Expansiunea Imperiului (1018-1043)

La scurt timp după formare, imperiul creat de Otto I a intrat în dispută politică și teritorială cu statele vecine, încercând să-și afirme supremația în lumea creștină. La hotarul de apus, încă din secolul al X-lea, regatul Burgundiei, format prin uniunea a două mici regate, Provence și Burgundia Superioară, devenise un teritoriu revendicat de cele două state succesoare ale imperiului lui Carol cel Mare : „Francia Occidentală" (Franța de mai târziu) și „Francia Orientală" (Germania). În 1032, uniunea celor două regate amintite i-a fost încredințată împăratului Conrad al II-lea (1024-1039) – din noua dinastie a salienilor, originară din Franconia –, acest teritoriu fiind cunoscut sub numele de „regatul din Arles" (sau burgundo-arlesian). Numele „Burgundia" a fost folosit în special pentru a desemna, ulterior, comitatul (apoi ducatul) Burgundiei, aflat la apus de râul Saône, rămas sub controlul Capețienilor. Expansiunea imperiului spre răsărit a fost lentă și instabilă. Polonii, cehii și maghiarii, deși aduși la statutul de tributari ai imperiului, se revoltau adeseori, folosind orice prilej pentru a renunța la suzeranitatea germană[5].

Cronica lui Thietmar de Merseburg

[VIII. 5.] Acum, voi înceta a povesti despre aceste tratative, pentru a vă vorbi despre norocul ce dădu de curând peste împăratul nostru, Henric[6], [căruia] fratele mamei sale, Rudolf, regele Burgundiei, în prezența și cu încuviințarea soției, a fiilor săi vitregi, ca și a tuturor nobililor săi, i-a promis coroana și sceptrul, făgăduială reînnoită acum printr-un jurământ. Acestea se întâmplau la Mainz, în același an[1] [...].

Viața lui Conrad al II-lea scrisă de Wipo

[8.] În ultimii săi ani de viață, Rudolf, regele Burgundiei, nu s-a îngrijit îndeajuns de regatul său și, de aceea, a dat naștere la o mare nemulțumire printre nobilii săi. El l-a chemat pe fiul surorii sale, împăratul Henric[2], să vină la el, numindu-l urmaș și punându-i pe nobilii din regat să-i jure credință. [...] După moartea lui Henric, regele Rudolf a vrut să-și retragă făgăduiala, însă Conrad[7], dorind mai degrabă să-și sporească, decât să-și micșoreze imperiul și să se bucure de roadele adunate de înaintașii săi, pentru a-l face pe Rudolf să-și țină făgăduiala, a cucerit Baselul. Regina Gisela, fiica surorii lui Rudolf, a adus între ei împăcarea. [...]

1. Februarie 1018.
2. Henric al II-lea.

[29.] În anul Domnului 1032, Rudolf, regele Burgundiei, a murit, iar fiul surorii sale, contele Odo de Champagne, a invadat regatul, luând multe castele şi oraşe, unele prin înşelăciune, altele cu forţa. [...] Pe această cale, el a dobândit mare parte din Burgundia, deşi, cu multă vreme înainte, regatul fusese făgăduit sub jurământ lui Conrad şi fiului său, regele Henric. Însă, în timp ce Odo făcea acestea în Burgundia, împăratul Conrad se afla într-o campanie împotriva slavilor. [...]

[30.] În anul Domnului 1033, împăratul Conrad şi fiul său, regele Henric, au sărbătorit Crăciunul la Strasbourg. De acolo, pe la Solothurn, el a năvălit în Burgundia; şi, la mănăstirea de la Peterlingen, în ziua Întâmpinării Domnului[1], a fost ales rege al Burgundiei de nobilii mari şi mici [ai regatului], fiind încoronat în aceeaşi zi.

Analele lui Lambert din Hersfeld

Anul 1040. Regele Henric[8] a condus o oaste în Boemia, dar a suferit grele pierderi. Printre alţii, contele Werner şi purtătorul stindardului de la Mănăstirea Fulda au fost ucişi. Petru[9], rege al Ungariei, [după ce] a fost alungat de oamenii săi, a fugit la Henric şi i-a cerut ajutorul.

Anul 1041. Regele Henric a intrat în Boemia a doua oară şi l-a convins pe ducele lor [al cehilor], Bretislav, să se predea. A făcut teritoriul acestuia tributar lui Henric. Ouban[10], care uzurpase coroana Ungariei, a invadat Bavaria şi Kaernthen[11] şi a luat mare pradă. Dar bavarezii şi-au unit toate puterile, i-au urmărit, le-au luat prada, au ucis pe mulţi dintre ei, iar pe ceilalţi i-au pus pe fugă.

Anul 1042. Regele Henric a făcut prima sa campanie împotriva ungurilor şi l-a pus pe Ouban pe fugă. A pătruns în Ungaria până la râul Raab, a luat trei mari fortăreţe şi a primit jurământ de credinţă de la locuitorii pământului.

Anul 1043. Regele a sărbătorit Crăciunul la Goslar, unde ducele Boemiei a venit să-l viziteze. El a fost primit cu bunăvoinţă de rege, fiind întreţinut pentru câtăva vreme [şi arătându-i-se cinstire], apoi a fost lăsat să plece în pace. Soli au venit acolo la el [la Henric] de la multe popoare, şi printre ei [se aflau] cei ai ruscilor[12], care au plecat cu tristeţe, pentru că Henric nu a încuviinţat să o mărite pe fiica regelui lor. De asemenea, soli au venit de la regele Ungariei şi au cerut cu umilinţă pace. Dar ei nu au obţinut-o, pentru că regele Petru, care fusese depus şi [fusese] alungat de Ouban, era acolo şi implora ajutorul lui Henric împotriva lui Ouban.

(*A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 79-81)

1. 2 februarie.

Grigore al VII-lea, *Dictatus Papae* (1075)

Apogeul conflictului dintre împărat şi papalitate referitor la învestitura în funcţiile ecleziastice a fost atins în timpul papei Grigore al VII-lea (1073-1085). Pontificatul acestuia reprezintă punctul culminant al mişcării de reformare spirituală a Bisericii, începută în jurul anului 1000. Dictatus Papae *(de la* dictare *= a compune un text prin dictare) nu constituie un document propriu-zis, care să poarte acest titlu ; acesta este numele unei scurte liste cu 27 de afirmaţii, transcrise în registrul de corespondenţă al papei Grigore al VII-lea, între scrisorile din 3 şi 4 martie 1075 (ceea ce sugerează şi datarea lor aproximativă). De bună seamă, aceste afirmaţii par să fi fost adunate din mai multe locuri şi aşezate sub un titlu comun în virtutea faptului că au fost „dictate" de papă. Potrivit unei alte ipoteze, care se bazează pe faptul că acelaşi titlu (*Dictatus Papae*) apare în registru alături şi de alte piese, autorul transcrierii lor ar fi chiar Grigore al VII-lea. Aserţiunile unificate prin această denumire nu sunt originale. Ele reiau principalele teme care se regăsesc atât în corespondenţa papei, cât şi în scrierile câtorva dintre predecesorii săi (Gelasius I, Grigore I sau Nicolae I), precum şi în unele surse canonice, cum sunt decretalele pseudoisidoriene. Originalitatea textului constă în tonul peremptoriu al afirmaţiilor şi în gruparea acestora, ceea ce sugerează subsumarea lor unui program de conduită foarte coerent, urmărit sistematic. Textul a fost considerat fie ca un simplu memorandum, fie ca un soi de* aide-mémoire *al unei cuvântări rostite de Grigore al VII-lea în sinodul roman din februarie-martie 1075, fie, în sfârşit – aceasta fiind ipoteza cea mai seducătoare –, ca etapa preliminară a compunerii unei noi colecţii canonice, afirmaţiile din* Dictatus Papae *fiind un fel de tablă de materii pentru acest ipotetic document*[13].

[1.] Biserica Romană a fost întemeiată numai de Dumnezeu.

[2.] Pontiful roman poate fi numit cu dreptate universală.

[3.] [El şi numai el] îi poate depune sau reabilita pe episcopi.

[4.] Legatul său, chiar inferior în grad, este deasupra tuturor episcopilor în conciliu şi poate da împotriva lor sentinţa de depunere.

[5.] Papa îl poate depune pe [cel] absent.

[6.] Printre altele, noi nu trebuie să rămânem în aceeaşi casă cu cei excomunicaţi de el.

[7.] [Lui şi numai lui] îi este îngăduit, după nevoile timpului, să facă legi noi, să întemeieze noi congregaţii, să facă o abaţie canonică şi, pe de altă parte, să împartă o episcopie bogată şi să le unească pe cele sărace.

[8.] Numai [el] poate folosi însemnele imperiale.

[9.] [Doar] papei îi vor săruta toţi principii piciorul.

[10.] [Doar] numele lui va fi pomenit în Biserică.

[11.] [El] este unicul nume în lume.

[12.] Numai lui i se îngăduie să-i depună pe împăraţi.

[13.] Lui i se îngăduie să transfere [episcopi] de la [un] scaun la [alt] scaun, dacă va fi nevoie.

[14.] În întreaga Biserică, oriunde doreşte [el], poate hirotoni un cleric.

[15.] Cel hirotonit de el poate prezida peste altă biserică, dar nu poate fi vasal[14] şi că nu poate primi un grad superior de la vreun episcop.

[16.] Nici un sinod nu va fi numit general fără porunca lui.

[17.] Nici un capitlu şi nici o carte nu vor fi considerate canonică fără autoritatea lui.

[18.] O sentinţă a lui nu poate fi retrasă de nimeni şi dintre toţi el şi numai el o poate retrage.

[19.] [El] însuşi nu poate fi judecat de nimeni.

[20.] Nimeni nu va îndrăzni să condamne pe cel ce apelează la Scaunul Apostolic.

[21.] Lui trebuie să-i fie aduse la cunoştinţă cele mai importante probleme ale fiecărei biserici.

[22.] Biserica Romană nu a rătăcit niciodată, nici nu va rătăci în veci, după mărturia Scripturilor.

[23.] Pontiful roman, dacă a fost ordonat canonic, este fără îndoială făcut sfânt prin meritele fericitului Petru, după mărturia Sfântului Ennodius, episcop de Pavia, pe care mulţi Sfinţi Părinţi îl susţin, [şi] după cum este scris în decretele fericitului papă Symmachus.

[24.] Prin porunca şi consimţământul lui, celor supuşi li se îngăduie să aducă acuzaţii.

[25.] [El] poate să-i depună şi să-i reabiliteze pe episcopi fără să convoace un sinod.

[26.] Cel care nu se împacă cu Biserica Romană nu va fi considerat catolic.

[27.] [El] îi poate ierta pe supuşi de credinţa faţă de oamenii răi.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 366-367 ; John W. Boyer, Julius Kirshner (general editors), *Readings in Medieval Civilization*, vol. 4, „Medieval Europe”, edited by Julius Kirshner and Karl F. Morrison, The University of Chicago Press, Chicago, 1986, pp. 142-143)

Prima depunere şi excomunicare a lui Henric al IV-lea (22 februarie 1076)

Prima depunere şi excomunicare a regelui german Henric al IV-lea (1054-1105, împărat din 1084) de către Grigore al VII-lea constituie un episod din aşa-numita „ceartă a învestiturilor" dintre papă şi rege (împărat), referitoare la dreptul puterii temporale de a-i numi pe ocupanţii tuturor funcţiilor episcopale şi abaţiale[15]*. Potrivit tradiţiei, Henric dorea să numească în fruntea episcopatului de Milano (vacant din 23 august 1071) pe un favorit al său, în timp ce papa Alexandru al II-lea (1061-1073), prin legatul său, susţinea tabăra patarină*[16]*, care alesese un episcop propriu, în persoana lui Atto. O dată cu urcarea în scaunul pontifical a lui Grigore al VII-lea (1073-1085), Henric a renunţat temporar la dreptul de învestitură ; însă după reprimarea revoltei cu care se confrunta în Saxonia, a anulat înţelegerea cu papa, numind ca arhiepiscop de Milano pe capelanul curţii sale. Violarea înţelegerii privitoare la învestitură l-a determinat pe papa Grigore să-i trimită o scrisoare, lăsând deschisă o cale pentru negocieri. Fără a accepta oferta de pace, regele a convocat la Worms întrunirea a 26 de episcopi germani, care au proclamat depunerea pontifului suprem (24 ianuarie 1076). Henric însuşi l-a somat pe papă să abdice. O nouă adunare, de data aceasta a episcopilor din Lombardia, reunită la Piacenza, a reiterat decizia sinodului de la Worms. Drept urmare, la 22 februarie 1076, Grigore al VII-lea l-a excomunicat pe Henric, l-a declarat depus din funcţia sa regală şi i-a absolvit pe supuşii săi de jurământul lor de credinţă. Mulţi dintre episcopii care luaseră parte la adunarea de la Worms şi fuseseră şi ei excomunicaţi au cedat în faţa papei, regele fiind nevoit să facă faţă şi opoziţiei principilor, care, încercând să profite de dificultăţile prin care trecea regele, au luat în discuţie alegerea unui nou suveran (octombrie 1076). Pentru a câştiga timp şi a putea să-i readucă la ascultare pe principii germani, Henric a hotărât să se supună. Cu scopul de a preîntâmpina intenţia papei de a veni în Germania pentru a impune personal decretul de destituire, Henric a trecut în secret Alpii, ajungând în nordul Italiei, la Canossa, pe domeniul contesei Mathilda de Toscana, unde poposise Grigore al VII-lea şi, timp de trei zile, în ianuarie 1077, a făcut penitenţă, obţinând iertarea pe care o cerea*[17].

O, Sfântule Petru, mai marele apostolilor, apleacă-ţi spre noi, te implor, urechile sfinte şi ascultă pe slujitorul tău pe care l-ai hrănit din copilărie şi pe care, până astăzi, l-ai eliberat din mâna celor răi, care l-au urât şi îl urăsc pentru credinţa sa în tine. Tu şi stăpâna mea, mama lui Dumnezeu, şi fratele tău, Sfântul Pavel, sunt martorii mei printre toţi sfinţii că sfânta ta Biserică Romană m-a atras la cârma ei împotriva voinţei mele ; că nu am avut vreun gând de a urca în jilţul tău prin forţă şi că mai degrabă mi-aş fi sfârşit viaţa ca pelerin, decât să apuc tronul tău prin mijloace seculare, de dragul gloriei pământeşti. Şi de aceea cred că [numai] prin graţia ta, şi nu prin faptele mele ţi-a fost pe plac, şi îţi este pe plac, ca poporul creştin, care ţi-a fost mai ales ţie încredinţat, să mă

asculte pe mine. Şi mai ales mie, ca reprezentant al tău şi cu favoarea ta, [mi-]a fost acordată de Dumnezeu puterea de legare şi dezlegare în Cer şi pe pământ. În puterea acestei credinţe aşadar, pentru onoarea şi apărarea Bisericii tale, în numele Atotputernicului Dumnezeu, Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh, prin puterea şi autoritatea ta, retrag regelui Henric, fiul împăratului Henric, care s-a ridicat împotriva Bisericii tale cu nemaiauzită insolenţă, stăpânirea peste întreg regatul germanilor şi peste Italia. Şi îi absolv pe toţi creştinii de legăturile jurământului pe care i l-au făcut sau i-l vor face şi interzic oricui să-l slujească [întocmai] ca pe un rege. Pentru că este potrivit ca cel care se străduie să micşoreze onoarea Bisericii tale să-şi piardă el însuşi onoarea ce îi aparţine. Şi fiindcă a dispreţuit să asculte ca un creştin şi nu s-a întors la Dumnezeu pe care l-a părăsit – întreţinând relaţii cu excomunicaţii, făcând felurite nelegiuiri, nesocotind cu dispreţ ordinele mele pe care, tu îmi eşti martor, i le-am dat spre propria lui mântuire, separându-se singur de Biserica ta şi străduindu-se să o dezbine –, îl leg, în locul tău, cu lanţul anatemei. Şi, sprijinindu-mă pe tine, îl leg în aşa fel încât oamenii să poată şti şi să aibă dovada că tu eşti Petru şi pe piatra ta Fiul lui Dumnezeu cel viu şi-a construit biserica, iar porţile iadului nu o vor stăpâni.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 376-377)

Concordatul de la Worms (1122)

„Concordatul" de la Worms *(numit astfel potrivit terminologiei actuale) reprezintă un compromis în forma unor angajamente reciproce și simetrice între legații papei Calixt al II-lea (1119-1124) și împăratul Henric al V-lea (1106-1125), prin care, parțial, se încheia îndelungata controversă privitoare la învestitura în funcțiile ecleziastice. Cele două acte fac distincție între dimensiunea spirituală a oficiului unui prelat și poziția sa ca stăpân de pământ și vasal al coroanei. Episcopii și abații urmau să fie aleși de către cler, împăratul fiind autorizat să decidă în privința alegerilor contestate. Cel ales în funcția ecleziastică urma să fie învestit mai întâi cu* regalia, *puterile, pământurile și privilegiile, care alcătuiau dimensiunea temporală a funcției sale (simbolizate printr-un sceptru), pentru care depunea omagiu împăratului. Apoi, era învestit cu* spiritualia, *puterile ecleziastice, simbolizate de cârjă și inel, pe care le obținea prin consacrare de la superiorul său. Modul de soluționare a conflictului a fost prefigurat de acordurile dintre Pascal al II-lea și Henric al V-lea, în 1111, și dintre Pascal al II-lea și regele Angliei, Henric I Beauclerc, în 1107, acorduri inspirate de considerațiile lui Yves (Ivo) de Chartres (cca 1040-1116)*[18].

Privilegiul papei Calixt al II-lea

Eu, episcopul Calixt, slujitor al slujitorilor lui Dumnezeu, îți acord ție, fiu iubit, Henric – prin grația lui Dumnezeu, august împărat al romanilor –, ca alegerile episcopilor și ale abaților din regatul Germaniei, ce aparțin regatului, să aibă loc în prezența ta, fără simonie și fără vreo violență; așa încât, dacă ar apărea vreo neînțelegere între părțile interesate, tu, prin sfatul sau judecata primatului și a provincialilor, să poți da consimțământ și ajutor părții care are mai mare dreptate. Pe lângă aceasta, cel ales, fără vreo [altă] cerință, poate primi de la tine *regalia* [simbolizate] prin lance, iar pentru acestea va face față de tine ceea ce el trebuie [să facă] în chip legiuit. Dacă cel ce este consacrat se află în alte părți ale imperiului[1], [el] va trebui, în timp de șase luni și fără altă cerință, să primească de la tine *regalia* [simbolizate] prin lance, și pentru acestea va face față de tine ceea ce trebuie [să facă], în chip legiuit, cu excepția tuturor lucrurilor cunoscute ca aparținând Bisericii Romane. Totuși, cu privire la pricinile în care tu îmi faci mie plângere și ceri ajutor, eu, potrivit cu obligația funcției mele, îți voi acorda ajutor. Dau pace adevărată ție și tuturor celor care sunt sau care au fost de partea ta în timpul acestei neînțelegeri.

1. Adică Burgundia și Italia.

Edictul împăratului Henric al V-lea

În numele Sfintei şi nedespărţitei Treimi, eu, Henric, prin graţia lui Dumnezeu, august împărat al romanilor, din dragoste pentru Dumnezeu, Sfânta Biserică Romană şi pentru stăpânul nostru papa Calixt, şi spre tămăduirea sufletului meu, redau cu adevărat lui Dumnezeu, şi Sfinţilor Apostoli ai lui Dumnezeu, Petru şi Pavel, şi Sfintei Biserici Catolice toată învestitura prin inel şi cârjă; şi acord cu adevărat [dreptul] ca în toate bisericile care sunt în regatul sau imperiul meu să se poată face liberă alegere canonică şi consacrare. Toate posesiunile şi *regalia* Sfântului Petru care, de la începutul acestei neînţelegeri până în această zi, fie în timpul tatălui meu, sau, de asemenea, în timpul meu, au fost luate şi pe care le deţin, eu le înapoiez aceleiaşi Sfinte Biserici Romane. Pe lângă aceasta, cu privire la acele lucruri pe care nu le deţin, voi ajuta cu credinţă la redobândirea lor. De asemenea, privitor la posesiunile tuturor celorlalte biserici şi ale celorlalţi principi, ale tuturor celorlalte persoane laice şi clericale ce au fost pierdute în război, potrivit cu sfatul principilor, sau după dreptate, voi restitui lucrurile pe care le deţin; iar [cât] despre acele lucruri pe care nu le deţin, voi ajuta cu credinţă la redobândire[a lor]. Şi eu acord pace adevărată stăpânului nostru papa Calixt, Sfintei Biserici Romane şi tuturor celor care sunt sau au fost de partea ei. Şi în pricini în care Sfânta Biserică Romană va cere ajutor, eu îi voi acorda; şi în pricini cu privire la care îmi va face plângeri, eu îi voi acorda dreptate cum se cuvine.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 408-409)

Hotărârile Conciliului Lateran III privitoare la alegerile papale (1179)

Al XI-lea conciliu ecumenic, Conciliul Lateran III, a avut loc în contextul conflictului dintre papa Alexandru al III-lea (1159-1181) şi Frederic I Barbarossa (1152-1190), care, pentru a-şi slăbi rivalul, a reuşit, cu ajutorul unor cardinali, să aleagă un antipapă, în persoana lui Calixt al III-lea (1168-1178). Dar atât înfrângerea lui Frederic de către Liga Lombardă – cu care Alexandru al III-lea se aliase –, la Legnano (1175), cât şi pacea de la Veneţia (1176) au slăbit considerabil poziţia împăratului, făcându-l să accepte convocarea conciliului de la Lateran (prevedere conţinută, de altfel, în tratatul de la Veneţia), care trebuia să pună capăt divizării Bisericii. Întrunit între 5 şi 22 martie 1179, conciliul a adoptat mai multe hotărâri, reunite în 27 de capitula. *Unul dintre acestea reglementa alegerile papale, pentru a preveni apariţia altor schisme*[19].

Cu privire la alegerea suveranului pontif: deşi, pentru a ne feri de neînţelegerile ce apar la alegerea suveranului pontif, înaintaşii noştri au dat destule hotărâri desluşite, totuşi, de atunci, după promulgarea lor, Biserica a suferit grave certuri din cauza insolenţei şi ambiţiei; noi, de asemenea, prin sfatul fraţilor noştri şi cu încuviinţarea Sacrului Colegiu, am hotărât să adăugăm ceva pentru a preveni acest rău. Hotărâm deci că, dacă din întâmplare, vreun potrivnic seamănă discordie printre cardinali, [iar] în alegerea unui papă o înţelegere deplină nu poate fi obţinută şi [dacă] două treimi sunt de acord, iar o a treia refuză acest lucru, sau are îndrăzneala să numească pe un altul, cel care va fi ales şi acceptat de cele două părţi va fi numit Pontif roman[20].

Dar dacă cineva, punându-şi încrederea în numirea făcută de acea treime – lucru care nu poate fi [valabil] – va uzurpa pentru sine numele de episcop [al Romei], atât el însuşi, cât şi cei care îl vor fi acceptat vor fi excomunicaţi şi lipsiţi de sfintele ordine, iar sfânta împărtăşanie nu le va fi acordată decât pe patul de moarte. Iar dacă nu vor reveni [asupra hotărârii], soarta lor va fi ca [aceea] a lui Dathan şi Abiron, pe care pământul i-a înghiţit de vii. [De asemenea] dacă cineva a fost ales pentru oficiul apostolic cu mai puţin de două treimi, dacă nu se ajunge la o înţelegere [mai] largă, el nu va accepta oficiul, iar dacă nu va voi, plin de smerenie, să renunţe [de bunăvoie], va fi supus pedepselor de mai sus. Acest lucru nu va aduce totuşi vreo atingere constituţiilor canonice sau ecleziastice, potrivit cărora trebuie să prevaleze decizia majorităţii şi a celor mai bătrâni, întrucât ceea ce, în această privinţă, ar putea fi îndoielnic va putea fi decis prin judecata unei autorităţi superioare. Dar în privinţa Bisericii Romane e vorba de un caz aparte, deoarece nu se poate apela la o autoritate mai mare[21].

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 336-337 ; *Les conciles œcuméniques. Les Décrets*, tome II-1, Nicée I à Latran, texte original établi par G. Alberigo, J.A. Dossetti, P.-P. Joannou. C. Leonardi et P. Prodi, avec la collaboration de H. Jedin, édition française sous la direction de A. Duval, B. Lauret, H. Legrand, J. Moingt et B. Sesboüée, Les Éditions du Cerf, Paris, 1994, pp. 456-457 – cu originalul latin)

Răspunsul papei Inocenţiu al III-lea trimis lui Filip de Suabia (sfârşitul anului 1199-începutul anului 1200)

Inocenţiu al III-lea (Lothario Segni, 1160/1161-1216) a fost, neîndoielnic, unul dintre cei mai importanţi papi ai Evului Mediu, iar pontificatul său, deşi scurt (1198-1216), rămâne întruchiparea deplină a conceptului de teocraţie (hierocraţie) papală, care desemnează forma de autoritate completă, deopotrivă spirituală şi (indirect) temporală, atinsă în epoca sa de pontiful roman. Guvernarea sa încheia atunci o evoluţie pluriseculară, începută în secolul al XI-lea prin „reforma gregoriană" şi marcată, până la finele celui de-al XII-lea veac, de o permanentă confruntare cu imperiul. Perfect cunoscător al fiecăruia dintre cele trei domenii care constituiau summa *instrucţiei intelectuale a timpului (teologia, exegeza biblică şi dreptul canonic), Inocenţiu al III-lea a fost autorul unei opere şi creatorul unei practici a guvernării bisericii, a căror anvergură şi eficacitate provin nu atât din originalitatea reflecţiei personale care le este proprie, cât dintr-o aptitudine sintetică neobişnuită, pregătită să mobilizeze informaţii pe cât de numeroase, pe atât de diverse şi să le organizeze apoi în demonstraţii de o rigoare impresionantă. Aidoma pontificatelor precedente, şi cel al lui Inocenţiu al III-lea s-a caracterizat printr-o permanentă confruntare cu imperiul. Urmând întru totul interpretările glosatorilor bolognezi ai dreptului roman, papa a recunoscut statutul distinct al imperiului (a cărui perpetuare a considerat-o totuşi un merit al înaintaşilor săi), precum şi autonomia electivă şi jurisdicţională a împăratului, dar – şi în aceasta constă una dintre noutăţile doctrinei hierocratice elaborate de el – cu condiţia dreptului de a interveni în domeniul temporal dacă evoluţiile sau evenimentele specifice acestuia aveau implicaţii spirituale (*ratione pecati*). Această intervenţie este justificată în scrisoarea de faţă şi prin presupusa dependenţă a imperiului faţă de Scaunul Apostolic, deopotrivă prin esenţa sa (*principaliter*) şi prin scopul său ultim (*finaliter*). Pretextul intervenţiei – care, după cum ne dăm seama din textul prezentei epistole, îi fusese solicitată papei –, l-a constituit lupta dintre Otto de Braunschweig şi Filip de Suabia pentru ocuparea tronului imperial. Confruntarea fusese declanşată de moartea prematură a lui Henric al VI-lea (27 septembrie 1197) şi de minoratul fiului său, viitorul Frederic al II-lea (luat sub tutelă de papă). Fratele împăratului defunct, Filip de Suabia, din familia Staufen-ilor, este ales împărat în martie 1198. Rivalul său, Otto, din familia Welf-ilor a fost, la rândul lui, ales împărat în iunie acelaşi an. Implicaţiile adânci ale conflictului şi interesele sale (delimitarea patrimoniului Sfântului Petru, păstrarea regatului sicilian primit în administrare o dată cu tutela asupra lui Frederic, la moartea reginei Constanţa, în decembrie 1198) l-au făcut pe Inocenţiu al III-lea să-l sprijine mai întâi pe Filip, apoi – când ambiţiile acestuia au devenit îngrijorătoare – pe Otto (ulterior, sprijinul s-a inversat din nou)* [22].

Citim în Geneză că Melchisedec era rege şi preot. Dar [el era] rege al Salemului şi preot al Celui Preaînalt, adică rege al cetăţii [terestre] şi preot al divinităţii. Între

regalitate şi sacerdoţiu există, prin urmare, aceeaşi diferenţă ca între cetate şi divinitate. Căci Melchisedec a fost întruchiparea lui Hristos, având scris pe mantia şi pe coapsa sa: „Rege al regilor şi stăpân al stăpânilor", „preot pe vecie după rânduiala lui Melchisedec", pentru a arăta concordia care trebuie să existe între regalitate şi sacerdoţiu [şi pentru a arăta] de ce Hristos însuşi, în natura sa umană, a ieşit dintr-o spiţă de regi, care erau în acelaşi timp şi preoţi; dar pentru a dovedi întâietatea sacerdoţiului asupra regalităţii, Abraham, care se întorcea din lupta în care masacrase regi, i-a dat lui Melchisedec dijmele [pe] toate bunurile sale, iar acesta l-a binecuvântat, înfăţişându-i pâinea şi vinul; căci el era preot al Celui Preaînalt. O demnitate mai mare o are cel ce primeşte dijmele, decât cel care le dă – mai mic este cel ce primeşte binecuvântarea, decât cel ce o dă; ceea ce adevereşte apostolul atunci când, vorbind despre acelaşi lucru, spune: „Neîndoielnic, cel mic este binecuvântat de cel mai mare". Voind să arate că sacerdoţiul evanghelic are o demnitate mai mare decât cel levitic, el probează [acest lucru] prin aceea că Levi, pe atunci în rărunchii lui Abraham, a fost supus dijmei, atunci când Abraham i-a dat dijma lui Melchisedec, ca un inferior unui superior. Iar regii, ca şi preoţii primesc ungerea, [prin har] divin instituită, dar regii [sunt cei care] o primesc de la preoţi, iar nu preoţii de la regi. Mai mic este cel ce primeşte ungerea, decât cel ce o dă; mai mare în demnitate este cel ce unge, decât cel uns [...].

În afară de aceasta, la fel cum sacerdoţiul este mai presus în demnitate, el este [şi] primul ca vechime. Regalitatea şi sacerdoţiul au fost amândouă instituite în poporul lui Dumnezeu, dar sacerdoţiul a fost [instituit] prin rânduială divină, iar regalitatea prin violenţă umană. În privinţa sacerdoţiului, Dumnezeu l-a învăţat pe Moise următoarele: „Ia lângă tine pe fratele tău Aaron şi pe fiii săi, scoşi din mijlocul fiilor lui Israel, ca să-mi aducă slujire ca preoţi". Dar despre regalitate, Domnul i-a zis lui Samuel: „Am auzit vocea poporului tău, care cere un rege. Nu pe tine te-au alungat ei, ci pe mine, ca să nu le fiu eu rege".

Biserica şi-a aflat acum unitatea, prin graţia lui Dumnezeu, în timp ce imperiul, din cauza păcatelor sale, este împărţit. Dar Biserica nu i-a dat înapoi răsplata[23] ce i se cuvenea, pentru că împărţirea imperiului o face să fie tristă şi suferindă şi mai ales pentru că principii şi-au făcut [un titlu de glorie] din a-l murdări şi o fală din a-l infama, tulburându-i libertatea şi demnitatea. Mult mai dinainte ar fi trebuit să se recurgă la Scaunul Apostolic, pentru că se ştie că de el depinde această problemă, atât în principiu, cât şi prin scop: în principiu, fiindcă el[24] a transferat imperiul din Orient în Occident; prin scop, pentru că el este cel care acordă coroana imperială[25]. Ţi-am ascultat aşadar cuvântul, vom citi scrisorile stăpânului tău, vom chibzui cu fraţii noştri şi îţi vom da răspunsul. Fie ca Atotputernicul Dumnezeu să ne inspire o hotărâre favorabilă şi să ne dezvăluie voinţa Sa, pentru ca noi să lămurim această situaţie întru slava Sa, spre folosul bisericii şi pentru mântuirea imperiului.

(*Archives de l'Occident*, sous la direction de Jean Favier, tome I, „Le Moyen Âge (V^e-XVe siècle)", par Olivier Guyotjeannin, Fayard, Paris, 1992, pp. 359-362)

Decretul papei Inocenţiu al III-lea, *Venerabilem* (cca 26 martie 1202)

Între argumentele invocate de Inocenţiu al III-lea pentru a interveni în disputa (ce avea să dureze până în 1208) pentru tronul imperiului dintre Otto de Braunschweig şi Filip de Suabia, unul dintre cele mai importante a fost dreptul papei – justificat prin autoritatea sa spirituală de ultimă instanţă – de a „examina îndreptăţirea" (idoneitatea) candidaţilor la funcţia pe care aceştia o revendicau. La acest eveniment se referă prezenta scrisoare, al cărei titlu, oarecum curios, provine – ca, de altfel, la toate actele pontificale – din incipit-*ul textului :* Venerabilem fratrem nostrum... *Ea face aluzie la a doua alegere a lui Otto de Braunschweig, în 1202, ca împărat, lăsând să se vadă, prin justificările actului, care era concepţia lui Inocenţiu al III-lea despre autoritatea pontificală*[26].

Lui Berthold, bărbat nobil şi duce de Zähringen.

L-am primit cu bunătate pe venerabilul nostru frate, Eberhard, arhiepiscopul de Salzburg, şi pe Eberhardt, abate de Salmansweiler, împreună cu margrafii din Mărcile Răsăritene care au fost trimişi la noi ca emisari ai unor principi. Le-am acordat cu graţie o întrevedere. Am citit cu grijă scrisoarea pe care unii principi ne-au trimis-o şi am luat aminte la tot ceea ce conţinea ea. Printre alte lucruri, aceşti principi ne-au scris în această scrisoare că, în principal, ei au obiectat că venerabilul nostru frate, episcopul de Palestrina, legatul Scaunului Apostolic a exercitat oficiul unui elector sau judecător în alegerea împăratului. Ei afirmă, că dacă el a acţionat ca un elector, şi-a băgat secera în câmpul altuia. Dacă el a participat la alegere, a luat demnitatea principilor. Dacă a acţionat ca un judecător al alegerii, el a procedat ilegal, câtă vreme cealaltă parte a fost absentă. Gruparea opusă nu a fost convocată şi, prin urmare, nu a putut fi considerată absentă.

Într-adevăr, noi suntem datori [să facem] dreptate fiecărei persoane, din cauza obligaţiei noastre de a ne exercita apostolicul oficiu. Întocmai cum noi nu vrem ca justiţia noastră să fie uzurpată de alţii, nu dorim să luăm [acest] drept principilor. Noi recunoaştem, aşa cum trebuie [s-o facem], dreptul şi puterea principilor de a-l alege pe rege şi, după aceea, de a-l face împărat, [un drept] despre care se ştie că le aparţine prin lege şi prin vechiul obicei. Acest lucru este cu atât mai adevărat, cu cât Scaunul Apostolic le-a acordat acest drept şi această putere, atunci când papa a transferat conducerea Imperiului Roman, în persoana marelui Carol, de la greci la germani.

Principii, aşa cum au şi făcut-o, trebuie să recunoască în prezenţa noastră că dreptul şi autoritatea de a examina persoana aleasă ca rege şi de a o avansa spre oficiul imperial ţin de noi, de vreme ce noi o ungem, o consacrăm şi o încoronăm. De obicei şi în general, se acceptă ca persoana care îşi aşază mâinile asupra unui candidat să-l poată şi cerceta. Căci dacă principii ar alege, nu în discordie, ci laolaltă, o persoană nelegiuită,

excomunicată, tiranică, înfumurată şi eretică, chiar păgână, trebuie ca noi să ungem, să consacrăm şi să încoronăm un astfel de om? Sigur că nu.

Prin urmare, răspundem obiecţiunii principilor, afirmând că legatul nostru, episcopul de Palestrina, aprobând ca cel mai iubit fiu al nostru întru Hristos, Otto, să fie rege şi respingându-l pe Filip, duce de Suabia, nu a exercitat oficiul unui elector, aşa cum au susţinut unii principi în scrisorile lor către noi, de vreme ce el nu a ales pe nimeni şi nu a făcut să fie ales nimeni şi, prin urmare, nu a participat în nici un fel la alegere. El nu a uzurpat şi nu a încălcat drepturile principilor. Episcopul nu a fost judecătorul unei persoane, de vreme ce el putea să confirme sau să nege alegerea amândurora. De fapt, el a fost un funcţionar al curţii papale[1], care a declarat că persoana ducelui era nevrednică, iar persoana regelui potrivită pentru a primi oficiul imperial. El nu a luat hotărârea pe temeiul îndreptăţirii electorilor, ci a adecvării celui ales. Mulţi dintre cei care au avut, prin drept şi obicei, puterea de a-l alege pe rege şi de a-l ridica împărat au consimţit [ca acesta] să fie Otto. Sprijinitorii lui Filip au îndrăznit să-l aleagă, în timp ce ceilalţi electori au fost absenţi şi nu şi-au ştiut drepturile. Este evident că ei şi-au ţinut ilegal alegerea, de vreme ce există un principiu al legii potrivit căruia o alegere este considerată invalidă mai mult din cauza ignorării drepturilor unuia decât din cauza opoziţiei mai multora[2]. De aceea, fiindcă cei ce abuzează de puterea lor merită să-şi piardă privilegiul, nu pare a fi fără merit ca, neţinând seama de o nedreptate de acest fel, ceilalţi să-şi poată exercita drepturile.

De vreme ce Filip nu trebuia să accepte coroana şi ungerea în acel loc şi de la acea persoană, şi de vreme ce Otto a primit coroana şi ungerea la Aachen din partea venerabilului nostru frate, arhiepiscopul de Köln, noi, aşa cum cere dreptatea, îl considerăm şi îl numim rege pe Otto, nu pe Filip. Respingându-l pe ducele Filip de Suabia din cauza defectelor evidente ale persoanei, nu l-am acuzat cu dovezi, ci l-am condamnat cu dovezi, de vreme ce condamnările, [şi] nu acuzaţiile cer dovezi.

Mai mult, când dorinţele principilor sunt împărţite, noi putem favoriza una dintre părţi, după ce i-am certat şi am aşteptat rezultatul, mai ales atunci când amândouă părţile ne cer nouă ungerea, consacrarea şi încoronarea. Avem această autoritate prin lege şi exemplu. Dacă după ce i-am prevenit şi le-am aşteptat hotărârea, principii nu ajung sau nu vor ajunge la o hotărâre, trebuie ca, din cauza greşelii lor, Scaunul Apostolic să sufere consecinţele de a nu avea un avocat şi un apărător?

Principii ştiu şi înălţimea ta îşi aduce aminte că, atunci cînd Lothar şi Conrad au fost aleşi în discordie, pontiful roman l-a încoronat pe Lothar. După aceea, Conrad s-a reîntors la graţia papei[3]...

Defectele evidente ale ducelui de Suabia sunt excomunicarea sa publică, călcarea de jurământ şi bine cunoscuta persecuţie, pe care înaintaşii săi şi el însuşi au adus-o

1. Termenul latin este *denunciator*. Un *denunciator* era, în perioada Imperiului Târziu, un funcţionar roman responsabil cu emiterea acuzaţiilor împotriva inculpaţilor. Este greu de ştiut la ce s-a gândit Inocenţiu atunci când a folosit acest termen tehnic preluat din dreptul roman.
2. *Cum explorati sit iuris quod electioni plus contemptus unius quam contradictio multorum obsistat*: Inocenţiu discută despre drepturile legale ale *contempti* în 3 Comp. 1.6.13 (X 1.6.28), iar discuţia sa în acest decret referitor la alegerile episcopale se repetă aici.
3. Alegerea lui Lothar de Supplinburg, în 1125, a fost urmată, în 1127, de alegerea lui Conrad de Hohenstaufen. Papa Inocenţiu al II-lea l-a încoronat pe Lothar în 1133.

Scaunului Apostolic şi altor biserici. Papa Celestin al III-lea, predecesorul nostru de binecuvântată amintire, l-a excomunicat în mod public şi solemn, în timp ce se afla în Toscana, din cauză că a năvălit şi a distrus patrimoniul Sfântului Petru, cu toate că Filip fusese de mai multe ori îndemnat să renunţe...

Prin urmare, de vreme ce noi nu putem fi clintiţi din calea noastră, ci mai degrabă vom stărui cu tărie în hotărârea noastră, şi de vreme ce ai afirmat deseori în scrisorile tale că, oricum, noi ar trebui să-l favorizăm pe duce, prevenim pe înălţimea ta şi îl îndemnăm pe stăpân prin scrisorile apostolice că – întocmai cum şi tu eşti încrezător în graţia noastră, [la fel cum] şi noi sperăm întru pietatea ta –, trebuie să-i retragi loialitatea ducelui Filip, în ciuda jurământului tău faţă de el, care, dacă i l-ai făcut din cauză că era rege, nu trebuie respectat, întrucât el a fost găsit nevrednic să obţină oficiul imperial.

[Scris la Lateran cca 26 martie 1202.]

(Textul are la bază ediţia lui Friedrich Kempf, *Regestum Innocentii III papae super negotio Romani imperii*, Miscellanea Historiae Pontificiae, 12, Rome, 1947, no. 62, pp. 166-175, dar şi E. Friedberg, *Corpus iuris canonici*, Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1881, retipărit în 1959, col. 79-82. Traducerea s-a făcut după versiunea engleză a lui K. Pennington, aflată pe Internet la adresa: http://classes.maxwell.syr.edu/his311/InnocentIIIChurchState.html)

Decretul papei Inocenţiu al III-lea, *Per venerabilem* (1202)

Contemporan cu scrisoarea intitulată Venerabilem *şi parte a voluminoasei corespondenţe a lui Inocenţiu al III-lea, prezentul document este la fel de semnificativ ca şi precedentul pentru modul în care acest papă şi-a conceput întinderea autorităţii. Până la finele secolului al XII-lea, asemenea reglementări ale instituţiei matrimoniale – inspirată în funcţionarea ei de prescripţiile augustiniene şi ale celorlalţi Părinţi – fuseseră mai degrabă excepţionale. În orice caz, intervenţiile în acest domeniu nu fuseseră nicidecum de resortul papalităţii, ci ale autorităţilor ecleziastice locale. Faptul că Inocenţiu al III-lea se consideră în drept să se pronunţe direct în privinţa neregulilor matrimoniale săvârşite de principii seculari nu numai că ne confirmă, încă o dată, pretenţia sa de a incarna autoritatea morală de ultimă instanţă a creştinătăţii, dar sugerează şi evoluţia înregistrată până atunci de procesul de concentrare la vârf a puterii în cadrul Bisericii Romane, care tindea să devină o instanţă supremă din punct de vedere administrativ, juridic, fiscal etc., proces încheiat o sută de ani mai târziu, în secolul al XIV-lea.*

Inocenţiu al III-lea, nobilului bărbat Guillaume de Montpellier.

Nobleţea voastră a cerut cu umilinţă, prin venerabilul frate, arhiepiscopul de Arles, ca noi să socotim potrivit să acordăm fiilor voştri un titlu de legitimitate, în aşa fel încât naşterea lor să nu fie o problemă atunci când vă vor succeda. Că Scaunul Apostolic are toate puterile în aceste materii apare limpede din faptul că, în mai multe cazuri, el a făcut să fie legitimi nu numai fiii naturali, dar şi pe cei născuţi din adulter, astfel încât ei să poată îndeplini acte spirituale şi să poată fi episcopi. Astfel încât, este cu atât mai de crezare [şi], de vreme ce o grijă şi o autoritate mai mari sunt cerute în materiile spirituale decât în cele seculare, se pare că ceea ce se poate în materii mai mari este legiuit [şi] în cele mai mici ; şi se ştie bine că Scaunul are puterea de a legitima copii pentru funcţii seculare, mai ales dacă ei nu recunosc altă autoritate mai mare decât a pontifului roman, care are puterea de a legitima. De aceea, în acelaşi fel, acelaşi copil pare apt de a fi legitimat şi ridicat la cea mai înaltă autoritate episcopală, de vreme ce el însuşi este eliberat de puterea tatălui său. Pe lângă aceasta, chiar dacă un singur episcop ar hirotoni, cu bună ştiinţă, un şerb al altuia ca preot, celui care hirotoneşte i se îngăduie să dea satisfacţie stăpânului, potrivit formei canonice, care este obligatorie ; oricum, fiind hirotonit, şerbul scapă totuşi de jugul servituţii. Pare ciudat ca acela care a fost legitimat pentru actele spirituale să nu aibă legitimitate pentru actele seculare. Ceea ce este orânduit în materiile spirituale este, în consecinţă, înţeles ca fiind orânduit [şi] în materiile temporale. Scaunul Apostolic este apt să orânduiască astfel şi în patrimoniul Sfântului Petru, în care îşi exercită autoritatea ca papă, iar puterea ca *supremus princeps*.

Prin urmare, de vreme ce autoritatea pare să rezide în posesia Bisericii Romane nu numai în materii spirituale, ci, de asemenea, şi temporale, în aşa fel încât noi să putem accepta mai sus amintita situaţie a fiilor tăi pe temeiul meritelor tale şi ale progeniturilor tale, care aţi stăruit mereu în devotamentul faţă de Scaunul Apostolic, arhiepiscopul, cu umilinţă, a cerut pentru tine acelaşi lucru.

Mai mult, el a părut să facă această cerere cu toată îndrăzneala, deoarece a fost în stare să susţină că, nu cu mult timp în urmă, a fost obligat să caute un exemplu şi, în favoarea cererii sale de astăzi, ne-a spus că noi înşine am procedat la fel într-un caz asemănător. Într-adevăr, când dragul nostru fiu întru Hristos, Filip, ilustrul rege al Franţei, a repudiat-o pe Ingeborg, fiica noastră întru Hristos şi ilustra regină a francilor, şi, curând după aceea, şi-a luat pe alta şi a pus mai presus pe fiul şi fiica alteia, la fel şi tu i-ai exclus pe copiii legitimi, aşezându-i pe cei ai alteia deasupra lor, şi ai considerat mai presus pe acei fii[27] : întocmai ca şi cu fiii aceluiaşi rege, la fel crezi că se poate rândui şi cu tine, prin bunăvoinţa Scaunului Apostolic ; mai ales atunci când o mai mare trebuinţă [te-]a obligat la aceasta, [fiindcă] tu erai cu deosebire supus nouă. Şi astfel regele francilor..., după aceea, a acceptat pe moştenitorul legitim al reginei francilor, pe care l-a dorit şi în care s-a încrezut să-i succeadă la tronul regatului ; într-adevăr, [şi] tu, de la soţia ta legitimă, nu ai un moştenitor masculin care ar putea să-ţi succeadă deopotrivă în credinţa faţă de noi şi în moştenirea după cuviinţă. De vreme ce mai sus amintitul rege ni s-a supus nouă în materii spirituale, tu trebuie într-adevăr să te supui în materii temporale, dat fiind că ai în proprietate părţi din pământurile bisericii din Maguelonne, care recunoaşte ea însăşi temporalitatea Scaunului Apostolic...

[Dar] dacă adevărul este cercetat mai îndeaproape, materia pare nu asemănătoare, ci mai curând diferită. Pentru că regele însuşi a fost judecat de arhiepiscopul de Reims (care a fost, de asemenea) legatul Scaunului Apostolic, ca despărţit de mai sus pomenita regină de plăcută amintire. Într-adevăr tu, aşa cum se spune, te-ai despărţit de soţia ta din cauza propriei tale pripeli. La fel şi el [regele], înainte de a şti de interdicţia de a se căsători cu alta, a făcut acest lucru ; se ştie că apoi i s-a născut o pereche de gemeni ; dar tu, în dispreţul faţă de Biserică, ai încercat să te căsătoreşti cu alta, pe temeiul faptului că sabia răzbunării a fost ridicată împotriva ta, potrivit legii ecleziastice. De asemenea, însuşi regele a susţinut împotrivindu-se căsătoriei piedica înrudirii cu mai sus pomenita regină şi a adus în mod deschis martori dinaintea mai sus amintitului episcop, a cărui judecată, din cauză că a fost anulată numai din pricina obiceiului curţilor, nu a [mai] fost susţinută, iar noi, după reîntoarcerea mai înainte amintitei soţii la el prin judecata acestui venerabil frate al nostru Octavius, episcop de Ostia, şi a respectatului nostru fiu Ioan, cardinal preot al sfintei biserici Priscus, am poruncit procurorilor să consimtă [la aceasta]. Aşa cum se susţine, privitor la soţia ta, nu ai reproşat nimic care să conducă la divorţ. De vreme ce credinţa faţă de patul căsătoriei este una dintre cele trei virtuţi ale căsătoriei, această violare a patului căsătoriei nu distruge totuşi legătura conjugală. Privitor la fiii aceleiaşi regine, dacă ei sunt legitimi sau nu, atât timp cât chestiunea înrudirii rămâne validă, [problema] poate fi, nu fără motiv, pusă la îndoială.

Regele Franţei nu recunoaşte nici un superior temporal. Din această cauză, el a putut să se supună judecăţii noastre fără a prejudicia dreptul altuia. Unora li s-a părut că el a putut pretinde o derogare pentru sine nu [atât] ca tată al copiilor săi, ci mai curând ca principe. Totuşi, tu ştii că eşti supus altuia şi, astfel, nu ai dreptul să apelezi la noi şi să-l

prejudiciezi fără a-i obţine mai întâi consimţământul. Nici nu ai autoritatea să-ţi acorzi ţie însuţi o asemenea derogare.

Prin urmare, din acest motiv noi am acordat favoarea pe care a cerut-o mai înainte amintitul rege, având în vedere faptul că atât în Vechiul, cât şi în Noul Testament noi am avut deplinătatea puterilor nu numai în materiile temporale ale patrimoniului Bisericii, ci şi în alte regiuni, după examinarea anumitor cazuri. Noi nu vrem să prejudiciem dreptul altuia şi nici nu dorim să uzurpăm pentru noi înşine o putere la care nu avem dreptul, pentru că nu suntem neştiutori de spusa lui Hristos „Daţi dar Cezarului ce este al Cezarului şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu"[28]. Din acest motiv, cerându-i-se să împartă o moştenire între doi oameni, El a întrebat: „Cine M-a pus pe Mine judecător sau împărţitor peste voi?"[29]. În Deuteronom totuşi aflăm că:

> Dacă ţi se va părea prea greu de judecat o pricină privitoare la un omor, la o neînţelegere sau la o rănire şi va da prilej la ceartă înlăuntrul cetăţii tale, să te scoli şi să te sui la locul pe care-l va alege Domnul Dumnezeul tău. Şi să te duci la preoţii leviţi şi la cel ce va împlini atunci slujba de judecător; şi să-i întrebi, şi ei îţi vor spune hotărârea legii. Să faci cum îţi vor spune ei în locul pe care-l va alege Domnul şi să ai grijă să faci cum te vor învăţa ei. Să faci după legea pe care ţi-o vor arăta şi după hotărârea pe care o vor rosti ei, să nu te abaţi de la ce-ţi vor spune ei, nici la dreapta, nici la stânga. Omul care, din mândrie, nu va asculta de preotul pus acolo ca să slujească Domnului Dumnezeului tău, sau care nu va asculta de judecător, omul acela să fie pedepsit cu moartea. Să scoţi astfel răul din mijlocul lui Israel[30].

La fel, de vreme ce Deuteronomul este interpretat ca „a doua lege", s-a stabilit din forţa cuvântului că ceea ce s-a instituit acolo trebuie de asemenea urmat în Noul Testament. Pentru că locul pe care l-a ales Dumnezeu se ştie că este Scaunul Apostolic, pe care însuşi Domnul l-a instituit ca piatră de temelie.

De asemenea, preoţii leviţi sunt fraţii noştri care, prin legea leviţilor, funcţionează în calitate de cojudecători în îndeplinirea oficiului preoţesc. Într-adevăr, deasupra lor există un preot sau un judecător – Petru – căruia Domnul i-a spus: „Orice vei lega pe pământ va fi legat în ceruri şi orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat în ceruri"[31]. El este vicarul aceluia care este preot în veci, potrivit poruncii lui Melchisedec, un judecător pus de Dumnezeu asupra celor vii şi morţi. Astfel diferă cele trei judecăţi: prima, privitoare la omor, este înţeleasă ca fiind în materii civile; a doua, privitoare la neînţelegeri, se referă atât la materii civile, cât şi ecleziastice, iar a treia, privitoare la rănire, [se referă] la materii ecleziastice. În aceste materii, dacă apar dificultăţi, ele trebuie referite judecăţii Scaunului Apostolic. Dacă cineva, trufaş fiind, dispreţuieşte această judecată, va fi condamnat la moarte, pentru a fi scos răul din Israel. Adică, el va fi separat de comunitatea credincioşilor printr-o sentinţă de excomunicare, ca şi cum ar fi mort. Pentru că Pavel, [atunci] când scriindu-le corintenilor explica deplinătatea puterii ecleziastice, spunea: „Nu ştiţi că noi vom judeca pe îngeri? Cu cât mai mult lucrurile vieţii acesteia?"[32]. Prin urmare, Scaunul Apostolic, uneori şi în anumite materii el însuşi, alteori şi în alte materii prin alţii, are obişnuinţa de a exercita oficiul puterii seculare.

Am încuviinţat, prin urmare, cererea mai înainte amintitului rege al francilor cu acei fii, a căror legitimitate a fost pusă la îndoială de la început, deoarece legea mozaică şi, la fel, legea canonică detestă mlădiţele adulterului, [după cum apare] în testamentul

Domnului: „Un bastard şi mlădiţa lui până la a zecea generaţie nu pot intra în Biserică". Într-adevăr, legea canonică interzice unor asemenea oameni să intre în sfintele ordine şi, de asemenea, prin legile seculare, nu numai că aceşti oameni sunt împiedicaţi să le urmeze taţilor lor, dar li se interzice şi hrana spirituală. Şi astfel, noi nu ne vom da consimţământul cererii tale; dacă acest lucru s-ar face, ar fi evidente atât o greşeală mică, precum şi o autoritate mai liberă. Te înconjurăm cu braţele unei afecţiuni deosebite şi îţi vom oferi orice favoare specială pe care o vom putea, după voinţa Domnului şi cinstea noastră.

(Traducerea s-a făcut după versiunea engleză a lui Shannon Williamson, aflată pe Internet la adresa: http://classes.maxwell.syr.edu/his311/InnocentIIIChurchState.html)

Decretul papei Inocenţiu al III-lea, *Novit ille* (aprilie 1204)

Ca şi scrisorile precedente, Novit ille *reprezintă o epistolă ce face parte din categoria „decretalelor"* (epistola decretalis, litterae decretalis), *care, în cadrul actelor pontificale, desemnează scrisorile prin care papa edictează o reglementare cu valoare juridică universală sau particulară în domeniul disciplinei religioase sau al dreptului canonic*[33]. *Statutul important al unui asemenea document apare în acest caz cu atât mai revelator, cu cât prezenta scrisoare reafirmă – şi, în acelaşi timp, justifică – dreptul universal de jurisdicţie al papei asupra tuturor chestiunilor şi aspectelor spirituale implicate de problemele temporale. Or, din acest punct de vedere, un conflict care îi opunea atunci pe regele Franţei, Filip al II-lea August, şi pe Ioan Fără Ţară, regele Angliei, în chestiunea Normandiei, justifica intervenţia supremului pontif. Sub pretextul tratamentului nedemn la care îl supusese pe unul dintre vasalii săi, Hugues al IX-lea de Lusignan, drept sancţiune, Filip al II-lea îl deposedase pe Ioan de ducatul Normandiei (1202-1204)*[34]. *Invocând nedreptatea ce i se făcuse şi încălcarea de către Filip a angajamentelor asumate faţă de el, Ioan Fără Ţară s-a adresat papei, cerându-i să judece de partea cui este dreptatea (solicitare, evident, neconvenabilă regelui Franţei). Acesta este contextul în care este elaborată scrisoarea explicativă.*

Arhiepiscopilor şi episcopilor Franţei

Ştie Acela care pe toate le ştie, Cel care cercetează toate inimile şi Care are ştiinţă de toate secretele că noi îl iubim pe preaiubitul nostru fiu întru Hristos, Filip, ilustrul rege al francilor, care are inima nepătată, cugetul curat şi a cărui credinţă nu este prefăcută. Noi năzuim să creştem şi să mărim cinstea lui în toate chipurile şi privim preamărirea regatului francilor întocmai ca pe ridicarea Scaunului Apostolic însuşi, de vreme ce acest regat, binecuvântat de Dumnezeu, a stat mereu neclintit în devotamentul său faţă de papalitate. Regatul nu s-a retras niciodată din devotamentul său faţă de Scaunul Apostolic, deşi uneori, din multe părţi, sunt provocate nenorociri de către îngerii cei răi. Totuşi noi, care ştim bine capcanele lui Satan, ne vom strădui să-i evităm cursele şi credem că regele nu-şi va îngădui să se lase amăgit de înşelăciunea lui Satan.

Nimeni să nu-şi îngăduie să creadă că noi dorim să scădem sau să tulburăm jurisdicţia şi puterea regelui, de vreme ce el nu trebuie să încalce sau să restrângă jurisdicţia şi puterea noastră. De vreme ce noi nu ne putem exercita jurisdicţia în toată cuprinderea ei, de ce am dori să uzurpăm jurisdicţia altuia? Domnul a spus în Evanghelii:

Dacă fratele tău a păcătuit împotriva ta, du-te şi mustră-l între tine şi el singur. Dacă te ascultă, ai câştigat pe fratele tău. Dar dacă nu te ascultă, mai ia unul sau doi inşi cu tine pentru

ca orice vorbă să fie sprijinită pe mărturia a doi sau trei martori[1]. Dacă nu vrea să asculte de ei, spune-l Bisericii ; şi dacă nu vrea să asculte nici de Biserică, să fie pentru tine ca un păgân şi ca un vameş[35].

Prin urmare, regele Angliei a afirmat şi este pregătit să dovedească pe deplin că regele francilor a păcătuit împotriva sa. El a acţionat împotriva regelui francilor după poruncile Evangheliei. Pentru că nu şi-a atins scopul în nici un chip, el apelează acum la Biserică. De aceea, cum am putea noi, care, prin hirotonire cerească, suntem chemaţi să guvernăm Biserica universală, să respectăm porunca divină dacă nu am acţiona după Evanghelie? Doar dacă, eventual, regele francilor ne poate prezenta nouă sau legatului nostru îndestulătoare dovezi contrare. Noi nu dorim să judecăm o cauză privitoare la un fief care ţine de rege, decât dacă [ea] este exceptată printr-un privilegiu special de jurisdicţia regelui sau de un obicei potrivnic care se abate de la *ius commune*. Dar noi putem judeca un păcat ce ţine fără umbră de îndoială de jurisdicţia noastră, pe care noi putem şi trebuie să o exercităm asupra oricui.

Prin urmare, înălţimea ta regală nu trebuie să socotească jignitoare supunerea sa faţă de judecata apostolică, de vreme ce slăvitul împărat Valentinian a spus sufraganilor bisericii din Milano : „Alegeţi un om pentru scaunul pontifical căruia noi, care guvernăm imperiul, să i ne putem supune cu bună-credinţă şi să primim poruncile sale ca pe leacuri atunci când noi, ca oameni, păcătuim”.

Cu umilinţă trecem peste ceea ce împăratul Theodosius a poruncit, iar Carol, strămoşul lui Filip, actualul rege al francilor, a confirmat că: „Dacă cineva are o plângere sau o cerere... să fie trimis la episcop”, de vreme ce noi ţinem mai curând de legea divină decât de legile umane, deoarece puterea noastră se ridică nu din om, ci [vine] de la Dumnezeu.

Orice om care gândeşte ştie că este de datoria noastră să îndreptăm pe orice creştin în privinţa oricărui păcat de moarte. Dacă păcătosul respinge îndreptarea noastră, îl putem obliga prin sancţiuni ecleziastice. Paginile Noului şi Vechiului Testament atestă autoritatea noastră de a ne îndrepta supuşii. Când Domnul a tunat prin profet : „Strigă în gura mare, nu te opri ! Înalţă-ţi glasul ca o trâmbiţă şi vesteşte poporului Meu nelegiuirile lui...”[36].

Că noi putem şi trebuie să constrângem la ascultare este limpede din ceea ce Domnul a spus profetului, care era unul dintre preoţii lui Anathoth : „Iată, astăzi te pun peste neamuri şi peste împărăţii ca să smulgi şi să tai, să dărâmi şi să nimiceşti, să zideşti şi să sădeşti”[37]. Nu este nici o îndoială că „să smulgi şi să tai, să dărâmi şi să nimiceşti” sunt toate păcate de moarte. Prin urmare, când Domnul a dat cheile regatului cerului binecuvântatului Petru, el i-a spus : „Orice vei lega pe pământ va fi legat în ceruri şi orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat în ceruri”[38].

Cu adevărat, nimeni nu se îndoieşte că Domnul leagă în cer orice păcat de moarte. Prin urmare, ca Petru să poată imita judecata Domnului, el trebuie să lege acele lucruri pe pământ despre care se ştie că sunt legate şi în ceruri... S-ar putea obiecta că regii trebuie trataţi diferit de alţi creştini. Totuşi, stă scris în legea divină : „Să nu căutaţi la faţa oamenilor în judecăţile voastre ; să ascultaţi pe cel mic, ca şi pe cel mare”[39], ceea ce binecuvântatul Iacob a afirmat când a spus : „Şi voi puneţi ochii pe cel ce poartă haina

1. Textul *in ore duorum vel trium testium stet omne verbum* era o prevedere fundamentală pentru juriştii medievali, ca nimeni să nu poată fi acuzat de vreo încălcare a legii.

strălucitoare şi-i ziceţi : «Tu şezi în locul acesta bun ! ». Şi apoi ziceţi săracului : «Tu stai acolo în picioare ! » sau «Şezi la picioarele mele ! ». Nu faceţi voi oare o deosebire în voi înşivă şi nu vă faceţi voi judecători cu gânduri rele ? "[40].

Noi putem acţiona în acest chip împotriva oricărui păcat de moarte şi îl vom chema pe păcătos de la greşeală înapoi la adevăr, de la viciu la virtute, mai ales atunci când a păcătuit împotriva păcii, care este legătura iubirii... Mai departe, dacă cineva aşază sancţiunile legitime ale legii asupra unei persoane, cealaltă persoană se poate folosi de aceleaşi sancţiuni împotriva primului, aşa cum un om înţelept ar putea spune : „Ascultă de legea pe care ai făcut-o"... Dacă regii au încheiat un tratat de pace şi amândoi au jurat să ţină înţelegerea, care totuşi nu a fost ţinută pe durata de timp prevăzută, să nu putem noi interveni într-o cauză în care a fost depus un jurământ ? Jurămintele aparţin, fără nici o îndoială, judecăţii Bisericii pentru a restabili tratatele de pace care au fost încălcate.

Scris la Lateran, aprilie 1204.

(Textul are la bază ediţia *Die Register Innocenz' III, 7, Pontifikatsjahr, 1204/1205, Texte und Indices*, Ed. Othmar Hageneder, Andrea Sommerlechner, mitarbeitete mit Christoph Egger und Rainer Murauer, Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1997, nr. 43(42), pp. 72-76). Traducerea s-a făcut după versiunea engleză a lui K. Pennington, aflată pe Internet la adresa : http : //classes.maxwell.syr.edu/his311/InnocentIIIChurchState.html)

Frederic al II-lea, *Constitutio (Statutum) in favorem principum* (*Statutul în favoarea principilor*) (1232)
– fragment –

Personalitate remarcabilă a celui de-al XIII-lea veac, împăratul Frederic al II-lea (1220-1250) este monarhul de guvernarea căruia se leagă una dintre ultimele tentative de hegemonie universală a imperiului. Crescut şi educat la curtea din Palermo, într-un mediu caracterizat prin confluenţa mai multor culturi (latină, arabă şi greacă), împăratul a fost stăruitor preocupat de reintegrarea Siciliei (devastată de războaiele civile din anii precedenţi) în cuprinsul imperiului şi de consolidarea unităţii acestuia, ameninţată de tendinţele centrifuge ale principilor germani. Pentru a-i ralia cauzei sale (simţitor periclitată şi de îndelungatul conflict cu papalitatea), Frederic le-a reconfirmat privilegiile („libertăţile") prin două acte deosebite : Confoederatio cum principibus ecclesiasticis *(1220) – destinat, cum limpede se poate deduce din titlu, principilor ecleziastici – şi* Constitutio *sau* Statutum in favorem principum *(1232), ai cărui beneficiari au fost principii laici. Esenţa ultimului act consta într-o autolimitare a jurisdicţiei regale : împăratul îşi „interzicea" să intre în teritoriile principilor, fără acordul acestora, pentru a construi oraşe şi cetăţi, pentru a întemeia pieţe şi a bate monedă. Pe lângă urmările asupra întinderii autorităţii imperiale, privilegiile recunoscute prin acest act au mai avut o consecinţă negativă : limitarea posibilităţilor de dezvoltare independentă a oraşelor germane (îndeosebi a celor imperiale) aflate în sfera de jurisdicţie a principilor laici.*

Multă vreme, Constitutio in favorem principum *a fost interpretată drept o limitare unilaterală a drepturilor imperiale. Actualmente, documentul tinde să fie reconsiderat mai curând în sensul unei reconfirmări formale a unor privilegii juridice existente de multă vreme, care, prin acest act, au fost transcrise pentru prima dată. În acelaşi timp, prin destinaţia sa exclusivă, actul îi ridica pe principii germani* (principes *şi* magnates*) la rangul de grup social şi politic de sine stătător, cunoscut de acum înainte sub denumirea de „principi ai imperiului"* (principes regni*)*[41].

În numele Sfintei şi nedespărţitei Treimi, Frederic [al II-lea], prin graţia divină împărat al romanilor, august, rege al Ierusalimului, rege al Siciliei.

[...] Castele sau cetăţi noi nu vor mai fi înălţate de noi sau de oricine altcineva în dauna principilor.

Târgurilor noi nu li se va îngădui să se amestece în interesele celor vechi.

Nici unul nu va fi silit să meargă la vreo piaţă împotriva voinţei sale.

Călătorii nu vor fi obligaţi să părăsească vechile drumuri principale, decât dacă ei doresc să facă astfel.

Noi nu vom exercita [vreo] jurisdicţie [pe tărâmul legiuit] din jurul cetăţilor noastre.

Fiecare principe va poseda şi va exercita în pace, după obiceiul pământului, libertăţile, jurisdicţia şi autoritatea peste comitate şi *sute*, care sunt în posesiunea sa proprie sau sunt deţinute ca feude de la el[42].

Conţii de *sută*[43] îşi vor primi funcţia de la principe sau de la persoana care deţine pământul ca feudă.

Aşezarea tribunalului de sută nu va fi schimbată fără consimţământul seniorului.

Nici un nobil nu va fi adus la tribunalul de *sută*.

Cetăţenii cunoscuţi drept *phalburgii*[44] vor fi izgoniţi din oraşe.

Plăţile vinului, de bani, grâne şi alte rente, pe care ţăranii liberi au consimţit mai înainte să le plătească [împăratului], sunt prin acest [act] anulate şi nu vor mai fi strânse în viitor.

Şerbii principilor, nobililor, ministerialilor şi ai bisericilor nu vor fi îngăduiţi în oraşele noastre.

Pământul şi feudele principilor, nobililor, ministerialilor şi bisericilor, care au fost confiscate de oraşele noastre, vor fi restituite şi nu vor mai fi luate niciodată.

Dreptul principilor de a acorda salvconducte pe pământurile pe care le deţin ca feude de la noi nu va putea fi încălcat de noi sau de oricine altcineva.

Locuitorii oraşelor noastre nu vor fi siliţi de judecătorii noştri să restituie vreo posesiune pe care ei ar fi putut-o primi de la alţii înainte ca ei să se mute acolo.

Persoanele notorii, [care au fost] condamnate şi proscrise, nu vor fi îngăduite în oraşele noastre; dacă au fost [îngăduite], ele vor fi conduse afară.

Noi nu vom face niciodată ca vreo monedă să fie bătută pe pământul vreunuia dintre principi, [lucru] care va fi păgubitor pentru moneda sa.

Jurisdicţia oraşelor noastre nu va fi extinsă dincolo de hotarele lor, decât dacă noi deţinem jurisdicţie specială în regiune.

În oraşele noastre, reclamantul va aduce judecata la curtea acuzatului.

Pământurile sau proprietatea deţinute ca feude nu vor fi amanetate fără consimţământul seniorului de la care sunt deţinute.

Nimeni nu va fi silit să ajute la fortificarea oraşelor decât dacă este obligat prin lege să facă acest serviciu.

Locuitorii oraşelor noastre care deţin pământuri în afară vor plăti seniorilor sau apărătorilor lor daniile şi slujbele obişnuite şi nu vor fi împovăraţi cu cerinţe nedrepte.

Dacă şerbii, oamenii liberi supuşi apărătorilor, sau vasalii oricărui senior vor locui în oricare dintre oraşele noastre, nu vor fi împiedicaţi de slujbaşii noştri să meargă la stăpânii lor.

(*A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 238-240)

Bula de aur a împăratului Carol al IV-lea (1356)

Întorcându-se în Germania în iulie 1355, după încoronarea sa la Roma, împăratul Carol al IV-lea (1346-1378) i-a convocat pe principii imperiului la dieta de la Nürnberg. În urma dezbaterilor de aici, Carol a promulgat, în 1356, Bula de Aur (Bulla Aurea)*, o „constituție" (în termenii de astăzi) care urmărea să scoată definitiv alegerea împăratului de sub controlul papalității, recunoscând, în schimb, în această privință, dreptul suveran al principilor germani (de altfel, din cele 31 de articole ale acestei* kaiserliches Rechtsbuch, *numai patru nu se refereau la problema desemnării suveranului ; toate celelalte reglementau exclusiv această chestiune). Alegerea împăratului a fost atribuită celor șapte electori, patru laici și trei ecleziastici (principiu stabilit încă din 1273, dar nerespectat). Aceștia erau următorii : arhiepiscopii de Mainz, Trier și Köln, contele palatin al Rinului, regele Boemiei, margraful de Brandenburg și ducele Saxoniei. Ca urmare a acestei măsuri, noțiunea „imperiu" a sfârșit prin a se particulariza din punct de vedere teritorial și etnic, devenind indisolubil legată de spațiul german (de aici și numele său, care devine curent începând cu această perioadă : „Sfântul Imperiu Roman de națiune germană"). Denumirea actului, precum și a altor acte de același fel, derivă din faptul că a fost autentificat cu un sigiliu de aur (*bulla, *în limba latină)*[45].

Prolog

Dumnezeule veșnic și Atotputernic, în care zace toată nădejdea lumii,
Făcătorul Cerului și al Pământului, atotputernic Creator :
Ascultă ruga credincioșilor Tăi și, cu blândețe, din înaltul lăcașului Tău,
Pogoară-ți privirea, ca nu cumva pașii lor să se îndrepte spre locul unde domnește Erinis ;
Acolo unde poruncește Allekto, iar Megera impune măsurile.
Ci, mai degrabă, prin virtutea lui, domnește acest împărat, Carol, pe care îl iubești cel mai mult.
O preabinevoitorule Dumnezeu, poți, prin mila Ta, să hotărăști ca piosul lor conducător să-i cârmuiască
Prin încântătoarele poieni ale pădurilor mereu în floare,
Și prin ținuturile binecuvântaților,
În sfintele umbre, unde apele cerești vor grăbi
Încolțirea semințelor sădite în viață și unde recoltele sunt bogate,
Curățate în fântânile cerești de toți spinii buruienilor pe care i-au adunat.
Astfel, recoltele să fie ale Domnului, și mare să fie slava Sa în viitor,
Umplând cu vârf hambarele revărsânde cu legături de spice.

În numele Sfintei şi nedespărţitei Treimi, Amin. Carol al IV-lea, prin graţia divină împărat al romanilor, veşnic august şi rege al Boemiei, întru veşnica amintire a acestui lucru. Orice regat dezbinat va fi pustiit. Întrucât principii au devenit însoţitorii hoţilor, Dumnezeu a răspândit printre ei duhul rătăcirii, încât bâjbâiau ziua în amiaza mare, ca şi cum se aflau în întuneric. El a îndepărtat torţa luminii din lăcaşul Său, încât ei să fie orbi şi conducători de orbi. Iar cei care merg prin întuneric se poticnesc ; şi orbii păcătuiesc de moarte în inimile lor, cum se întâmplă în vremuri de dezbinare. Spune-ne, trufie, cum te-ai fi înstăpânit peste Lucifer, dacă nu te-ar fi ajutat dezbinarea ? Spune-ne, Satan, tu, vrednic de ură, cum l-ai fi alungat pe Adam din Rai, dacă nu l-ai fi îndepărtat de la ascultare ? Spune-ne, desfrâule, cum ai fi nimicit Troia, dacă nu ai fi despărţit-o pe Elena de bărbatul ei ? Spune-ne, mânie, cum ai fi nimicit Republica Romană, dacă nu prin dezbinarea aruncată peste Pompei şi Caesar, ca aceştia să se lupte între ei cu furia săbiilor ? Tu, într-adevăr, o, invidie, cu păcătoasă slăbiciune ai împrăştiat vechea otravă asupra imperiului creştin, care este întărit de Dumnezeu, aidoma Sfintei şi nedespărţitei Treimi, cu virtuţile teologice ale credinţei, speranţei şi milosteniei ; a căror temelie este făcută deasupra, în chiar împărăţia lui Hristos. Tu, ca un şarpe, ai făcut asta împotriva ramurilor imperiului şi a mădularelor sale, astfel încât, zdruncinându-i coloanele, ai putut să duci întregul edificiu la ruină. Adesea ai împrăştiat dezbinare printre cei şapte electori ai Sfântului Imperiu, prin care, întocmai ca şapte torţe ce aruncă lumină în unitatea unui spirit septiform, Sfântul Imperiu trebuie să fie luminat.

Întrucât noi, prin oficiul prin care avem demnitatea imperială, suntem de două ori obligaţi – atât ca împărat, cât şi prin dreptul electoral de care ne bucurăm – să punem capăt viitoarelor primejdii de dezbinare între electori, din rândul cărora se ştie că noi, ca rege al Boemiei, facem parte, am promulgat, decretat şi recomandat pentru ratificare legile pendinte, cu scopul de a preamări unitatea dintre electori şi a face o alegere unanimă, şi de a închide orice cale discordiei şi diverselor primejdii ce se iscă din ea.

Aceasta am făcut-o în maiestuoasa noastră curte din Nürnberg, într-o adunare cu toţi principii electori, ecleziastici şi laici, şi în mijlocul unei mari mulţimi de alţi principi, conţi, baroni, magnaţi, nobili şi cetăţeni, după o temeinică deliberare, în deplinătatea puterii noastre imperiale, stând pe tronul maiestăţii noastre imperiale, împodobiţi cu eşarfele imperiale, însemnele şi coroana. În anul Domnului 1356, în a noua indicţiune, în a patra zi de dinaintea idelor lui ianuarie, în al zecelea an de domnie ca rege şi în cel dintâi an ca împărat.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 220-221)

Note

[1] V. *Dictionnaire du Moyen Âge*, publié sous la direction de Claude Gauvard, Alain de Libera, Michel Zink, P.U.F., Paris, 2002, p. 1478.
[2] *Lexikon des Mittelalters*, VI, Artemis & Winkler Verlag, München und Zürich, 1993, p. 1563 ; Francis Rapp, *Le Saint Empire romain germanique. D'Otton le Grand à Charles Quint*, Tallandier, Paris, 2000, pp. 48-50.
[3] Tatăl lui Otto a fost Henric I „Păsărarul", duce al Saxoniei (912-936) şi rege al Germaniei (918-936).
[4] *Cf.* J.N. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, Oxford University Press, Oxford, 1988, pp. 126-127 ; *Lexikon des Mittelalters*, ed. cit., pp. 1563-1566 ; Francis Rapp, *Le Saint Empire romain germanique. D'Otton le Grand à Charles Quint*, ed. cit., pp. 55-59. De asemenea, Josef Flec-Kenstein, *Istoria Germaniei*, vol. I, „Bazele şi începutul istoriei germane", traducere de Nona Palincaş, Editura Teora, Bucureşti, 2000, pp. 185-195.
[5] Pentru aceste informaţii, v. Francis Rapp, *Le Saint Empire romain germanique. D'Otton le Grand à Charles Quint*, ed. cit., pp. 73-94.
[6] Este vorba de Henric al II-lea „cel Sfânt" (1002-1024), încoronat împărat în 1014.
[7] Conrad al II-lea, rege al Germaniei (1024-1039) şi împărat (1027-1039).
[8] Henric al III-lea, fiul lui Conrad al II-lea şi al ducesei de Suabia, Gisela, rege al Germaniei (1039-1056) şi împărat (1046-1056).
[9] Petru I, rege al Ungariei (1038-1041 şi 1044-1046).
[10] Samuel Aba (1041-1044) uzurpase tronul lui Petru I.
[11] Carintia.
[12] Populaţie din grupul slavilor răsăriteni – cunoscută şi sub numele de ruteni –, atestată în secolele XI-XIII pe teritoriul Rusiei Kieviene.
[13] Pentru aceste informaţii, v., *inter alia*, *Dictionnaire historique de la papauté*, sous la direction de Philippe Levillain, Fayard, Paris, 1994, pp. 563-564. De asemenea, J.N. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, ed. cit., pp. 154-156 ; Jean Chélini, *Histoire religieuse de l'Occident médiéval*, Hachette, Paris, 1991, pp. 279-280.
[14] În text, *sed non militare*.
[15] Sintagma „ceartă a învestiturilor" este, desigur, o creaţie modernă, care sugerează că aceasta a fost miza esenţială a conflictului dintre *sacerdotium* şi *regnum*. În mare măsură aşa şi este, cu precizarea că, pentru oamenii epocii, ceea ce era, de fapt, în joc, conferind antagonismului caracterul său radical, era reconfigurarea ierarhiei celor două puteri. De aceea, nu întâmplător autorii secolului al XII-lea, atunci când se referă la această dispută, o evocă prin expresia *discidium* („dispută") *inter sacerdotium et regnum* (v. *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, sous la direction de Jean-Marie Mayeur, Charles et Luce Pietri, André Vauchez, Marc Venard, tome V, „Apogée de la papauté et expansion de la Chrétienté (1054-1274)", Desclée, Paris, 1993, pp. 121-122).
[16] „Patarii" erau adepţii unei reformări radicale a Bisericii, fiind ostili simoniei şi mariajului clerical. Mişcarea iniţiată de ei – din care făceau parte atât laici, cât şi clerici – s-a dezvoltat

la Milano şi era îndreptată, cu precădere, împotriva clerului local. Numele mişcării are o conotaţie injurioasă, fiind dat de adversari. Semnificaţia sa este, poate, „cei în zdrenţe". Înainte de a urca în scaunul pontifical, Alexandru al II-lea (Anselmo da Baggio) fusese unul dintre liderii mişcării, iar ca papă a continuat să promoveze opera de reformare morală a clerului, sancţionându-i pe preoţii consideraţi vinovaţi de simonie şi de încălcarea prescripţiei celibatului (*Dictionnaire du Moyen Âge*, ed. cit., p. 1052 ; J.N. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, ed. cit., 1988, pp. 152-153).

[17] Pentru acest episod, v., *inter alia*, *Dictionnaire historique de la papauté*, ed. cit., pp. 1409-1411, *Lexikon des Mittelalters*, V, Artemis Verlag, München und Zürich, pp. 479-483.

[18] Pentru detalii, v. *Dictionnaire historique de la papauté*, ed. cit., pp. 1739-1740 ; *Archives de l'Occident*, sous la direction de Jean Favier, tome I, „Le Moyen Âge (V^{e} - XVe siècle)", par Olivier Guyotjeannin, Fayard, Paris, 1992, pp. 357-359 ; *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, ed. cit., pp. 126-129 ; John W. Boyer, Julius Kirshner (general editors), *Readings in Medieval Civilization*, vol. 4, „Medieval Europe", edited by Julius Kirshner and Karl F. Morrison, The University of Chicago Press, Chicago, 1986, pp. 169-170.

[19] *Dictionnaire historique de la papauté*, ed. cit., p. 1003 ; *The New Cambridge Medieval History*, volume V, c. 1198-1300, edited by David Abulafia, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 112 ; *Les conciles œcuméniques. Les Décrets*, tome II-1, Nicée I à Latran, texte original établi par G. Alberigo, J.A. Dossetti, P.-P. Joannou, C. Leonardi et P. Prodi, avec la collaboration de H. Jedin, édition française sous la direction de A. Duval, B. Lauret, H. Legrand, J. Moingt et B. Sesboüée, Les Éditions du Cerf, Paris, 1994, pp. 449-454 (Introduction).

[20] În originalul latin : *...ille Romanus pontifex habeatur, qui a duabus partibus fuerit electus et receptus* (*Les conciles œcuméniques. Les Décrets*, tome II-1, p. 456).

[21] În originalul latin : *In Romana vero ecclesia aliquid speciale constituitur, quia non potest recursus ad superiorem haberi.* (*Les conciles œcuméniques. Les Décrets*, tome II-1, p. 456).

[22] V. *Dictionnaire historique de la papauté*, ed. cit., pp. 877-882 ; Jane Sayers, *Innocent III. Leader of Europe, 1198-1216*, Longman, London and New York, 1994, pp. 50-56 *sqq* ; J.N. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, ed. cit., pp. 186-188 ; *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, ed. cit., pp. 578-580, *Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge*, sous la direction d'André Vauchez, tome I, Éditions du Cerf, Paris, 1997, p. 776 ; *The New Cambridge Medieval History*, volume V, c. 1198-1300, ed. cit., pp. 114-119.

[23] Aluzie la faptul că împăraţii susţinuseră în deceniile precedente mai mulţi antipapi, ceea ce ar fi putut face ca Biserica să răspundă în acelaşi fel.

[24] Adică Scaunul Apostolic.

[25] Redăm acest pasaj şi în limba latină : *Verum ad apostolicam sedem jam pridem fuerat recurrendum, ad quam negotium istud principaliter et finaliter dinoscitur pertinere : principaliter quia ipsa transtulit Imperium ab oriente ad occidentem ; finaliter quia ipsa concedit coronam Imperii.*

[26] *Cf. Dictionnaire historique de la papauté*, ed. cit., pp. 877-882 ; Jane Sayers, *Innocent III. Leader of Europe, 1198-1216*, ed. cit., pp. 50-56 *sqq* ; J.N. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, ed. cit., pp. 186-188, *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, ed. cit., pp. 578-580 ; *Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 776 ; *The New Cambridge Medieval History*, ed. cit., pp. 114-119.

[27] Papa se referă aici la a doua căsătorie a lui Filip al II-lea cu Ingeborg de Danemarca (14 august 1193), după moartea primei sale soţii, Isabela de Hainaut (1190), care îi dăduse ca moştenitor pe viitorul Ludovic al VIII-lea. A doua zi după noaptea căsătoriei, când, potrivit aranjamentelor, noua regină trebuia încoronată, Filip s-a răzgândit şi a decis s-o repudieze. Hotărârea a fost pronunţată într-o adunare, la Compiegne, a baronilor şi episcopilor, prezidată de arhiepiscopul de Reims, pretextul repudierii fiind consangvinitatea : Filip şi Ingeborg ar

fi fost veri de gradul patru. Fratele reginei, regele Danemarcei, a refuzat să accepte decizia şi a făcut apel la scaunul papal pentru a invalida actul, pretextând că estimările ce conduseseră la acest verdict nu erau corecte. Papa Celestin al III-lea l-a avertizat pe regele Franţei de acest abuz, dar nu a mers mai departe. În iunie 1196, regele Franţei s-a căsătorit, a treia oară, cu Agnes, fiica ducelui de Mérania, act echivalent cu adulterul şi bigamia, întrucât Ingeborg era încă în viaţă, deşi exilată într-o mănăstire. În 1198, noul papă, Inocenţiu al III-lea, a adoptat o atitudine mai hotărâtă faţă de regele Franţei, cerându-i imperativ să renunţe la noua soţie, punând astfel capăt adulterului şi incestului (socotit astfel, întrucât sora lui Agnes era căsătorită cu un nepot al lui Filip). Legatul papei, Petru de Capua, a pus întregul regat sub interdicţie, ceea ce însemna suspendarea tuturor serviciilor religioase. Negocierile în această problemă au durat 15 ani, în contextul în care preocupările legate de erezia cathară ocupau toată energia papei, impunându-i, totodată, o atitudine mai flexibilă faţă de rege, de a cărui colaborare avea nevoie. În 1201, în urma unui conciliu reunit la Soissons, prezidat de doi legaţi pontificali, Filip al II-lea a acceptat să o recheme pe Ingeborg. Statutul de bigamie a încetat în luna august, când Agnes de Mérania a murit. În luna noiembrie a aceluiaşi an (1201) – şi la acest episod face aluzie pasajul din text –, Inocenţiu al III-lea i-a recunoscut drept legitimi pe fiul şi fiica pe care defuncta soţie îi născuse regelui, apărându-şi decizia prin argumentul că el acţiona în interes public, făcând ca succesiunea la tronul Franţei să fie mai puţin precară. Până la urmă, viitorul Ludovic al VIII-lea a fost recunoscut de tatăl său ca unic moştenitor al tronului (v. Georges Duby, *The Knight, the Lady, and the Priest : The Making of Modern Marriage in Medieval France*, translated by Barbara Bray, Pantheon Books, New York, 1983 ; Jean Favier, *Dictionnaire de la France médiévale*, Fayard, Paris, 1993, p. 751).

[28] Lc. 20, 25.

[29] Lc. 12, 14.

[30] Deut. 17, 8-12.

[31] Mt. 16, 19.

[32] I Cor. 6, 3. Traducerile s-au făcut după *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament. Cu trimeteri*, Societatea Biblică, *s. l.*, *s. a.*

[33] V. *Dictionnaire historique de la papauté*, ed. cit., p. 548.

[34] Pentru aceste informaţii, v., *inter alia*, Jean Favier, *Dictionnaire de la France médiévale*, ed. cit., p. 751.

[35] Mt. 18, 15-17.

[36] Is. 58, 1.

[37] Ier. 1, 10.

[38] Mt. 16, 19.

[39] Deut. 1, 17.

[40] Iac. 2, 3-4.

[41] Pentru aceste informaţii, v. Klaus van Eickels und Tania Brüsch, *Kaiser Friedrich II. Leben und Persönlichkeit in Quellen des Mittelalters*, Artemis & Winkler, Düsseldorf, Zürich, 2000, pp. 258-260.

[42] Adică de la împărat.

[43] În text, *centgrafii*.

[44] Persoane sau corporaţii care fiinţau în afara oraşelor din imperiu şi aveau drept de cetăţenie.

[45] *Lexikon des Mittelalters*, IV, Artemis Verlag, München und Zürich, 1989, pp. 1542-1543 ; pentru detalii mai complete, v. şi Francis Rapp, *Le Saint Empire romain germanique. D'Otton le Grand à Charles Quint*, ed. cit., pp. 257-260.

V

Biserica în Antichitatea târzie şi în Evul Mediu (secolele V-XIII)

Aurelius Augustinus, *De Civitate Dei* (*Despre Cetatea lui Dumnezeu*) (413-427) - fragmente -

Născut la 13 noiembrie 354 la Thagastae, în Africa de Nord (Algeria de astăzi), Aurelius Augustinus aparţinea unei familii de notabili provinciali. Tatăl său, Patricius - mic proprietar funciar din acelaşi oraş -, făcea parte din clasa curialilor. Dar cea care avea să exercite cea mai mare înrâurire asupra fiului ei a fost mama, Monica, prin opţiunea ei pentru religia creştină. După ce a urmat studiile primare şi secundare la Thagastae şi Madaura (localitate apropiată de cea natală), tânărul Augustin[1] *soseşte, în 370, la Cartagina, unde li se alătură maniheiştilor, sub a căror influenţă viitorul mare teolog va rămâne timp de nouă sau zece ani, până ce se va desprinde de această orientare, dezamăgit de simplitatea intelectuală a unei doctrine în care, la început, crezuse. De la vârsta de şapte ani şi până la nouăsprezece, când îşi termină studiile superioare la Cartagina, tânărul Augustin parcursese, după cum observă Henri-Irénée Marrou, „ciclul complet al studiilor considerate în timpul său ca fiind cele mai normale", devenind un reprezentant eminent al culturii antice, un veritabil* vir eloquentissimus atque doctissimus, *potrivit unei expresii curente în epocă. Formaţia culturală a lui Augustin a fost în mod covârşitor latină şi concentrată pe marii clasici (Vergilius, Terentius, Sallustius şi, mai ales, Cicero). Greaca i-a rămas, practic, necunoscută autorului* Cetăţii lui Dumnezeu. *Augustin a excelat, de asemenea, în retorică şi, mai târziu, în filosofie, disciplină în care a fost mai mult un autodidact. Profesor la Thagastae, Augustin se va strămuta, din nou, în 377, la Cartagina, unde va preda retorica, pentru ca, în 384, să ajungă la Milano (Mediolanum), unde îl va întâlni pe Ambrosius, a cărui puternică influenţă îşi va pune o pecete de neşters asupra destinului său. În acest mediu, dominat de prestigiul intelectual şi spiritual al lui Ambrosius, Augustin va intra în contact cu neoplatonismul şi cu interpretarea sa creştină, care constituiau, în epocă, expresia însăşi a filosofiei. Această descoperire va juca un rol deosebit de important în desăvârşirea formaţiei intelectuale şi spirituale a viitorului exeget al Bibliei, moralist şi apologet al credinţei. În anul 387, Augustin primeşte botezul şi, după întoarcerea în Africa (petrecută un an mai târziu), devine, în 395, episcop de Hippona, abandonând, la insistenţele celor care îl convinseseră să accepte această responsabilitate, comunitatea monastică pe care o fundase cu câţiva ani mai înainte, după ce lichidase toată averea familiei. Moare la 28 august 430, în oraşul a cărui comunitate o păstorise, cu puţin înainte ca acesta să fie cucerit de vandali.*

Opera lui Augustin este impresionantă, numărând 113 tratate - dintre care unele de dimensiuni considerabile -, 218 scrieri şi peste 500 de predici (păstrate doar în parte). Aceste cifre, atestând un efort intelectual ieşit din comun, sunt cu atât mai impresionante, cu cât opera augustiniană a fost elaborată în contextul în care funcţia episcopală pe care o exercita i-a pretins învăţatului teolog asumarea unor atribuţii religioase şi administrativ-juridice copleşitoare prin diversitatea lor şi prin risipa de timp pe care o presupuneau

(nu rareori deplânsă de Augustin, ca un dureros sacrificiu). Elaborată între 413 şi 427, prin cele 22 de cărţi ale sale, De Civitate Dei *reprezintă, neîndoielnic, una dintre scrierile fundamentale ale lui Augustin, numărându-se printre cele mai importante reflecţii teologice medievale. Împrejurarea imediată care i-a determinat elaborarea a fost cucerirea şi devastarea Romei de către vizigoţii lui Alaric (23 august 410), eveniment cu un impact neobişnuit asupra psihologiei colective a vremii, considerat de păgâni drept o pedeapsă divină pentru abandonarea cultelor politeiste tradiţionale. Tocmai pentru a răspunde acestei aserţiuni şi a-i demonstra netemeinicia, Augustin începe să-şi scrie lucrarea, al cărei scop era şi cel de a-i reconforta pe creştinii derutaţi de un eveniment ce ridica serioase îndoieli în legătură cu destinul providenţial al imperiului, teoretizat de Eusebius din Caesarea, cu o sută de ani mai înainte*[2].

Cartea a XIV-a, capitolul 28

Despre felul celor două cetăţi, pământeană şi cerească

Două iubiri au construit două cetăţi : iubirea de sine până la dispreţul faţă de Dumnezeu a făcut cetatea terestră ; iubirea de Dumnezeu până la dispreţul de sine a făcut cetatea cerească. Una se slăveşte în sine însăşi, cealaltă în Dumnezeu. Una cerşeşte oamenilor slavă; Dumnezeu, martor al conştiinţei, este cea mai mare slavă a celeilalte. Una, sprijinită pe propria-i slavă, înalţă capul, cealaltă îi spune Dumnezeului ei : *Tu eşti slava mea şi Tu îmi înalţi capul*[1]. La principii şi neamurile cărora una li s-a supus, precumpăneşte pasiunea puterii ; în cealaltă, toţi se fac slugi ale aproapelui în milostenie, conducătorii veghind la binele supuşilor, iar aceştia îi ascultă. Prima cetate, în persoana propriului ei conducător, îşi admiră propria tărie. Cealaltă îi spune Dumnezeului ei : *Te iubesc din inimă, Doamne, tăria mea*[2]. Astfel, în prima, înţelepţii duc o viaţă prea omenească, umblând după bunurile trupului ori ale sufletului ori după amândouă ; dintre ei, cei care l-au cunoscut pe Dumnezeu *nu L-au proslăvit ca Dumnezeu, nici nu I-au mulţumit, ci s-au dedat la gândiri deşarte şi inima lor fără pricepere s-a întunecat. S-au fălit că sunt înţelepţi* (adică stăpâniţi de propria lor trufie şi făcând caz de înţelepciunea lor) *şi au înnebunit ; şi au schimbat slava Dumnezeului nemuritor într-o icoană, care seamănă cu omul muritor, cu păsări, dobitoace cu patru picioare şi târâtoare*. La adorarea acestor icoane au ajuns ei, conducători sau conduşi, *şi au slujit şi s-au închinat făpturii în loc Făcătorului, care este binecuvântat în veci*[3][3]. Dar în cealaltă cetate toată înţelepciunea omului este în pietate, care singură dă adevăratului Dumnezeu un cult îndreptăţit şi aşteaptă ca recompensă tovărăşia sfinţilor, pe aceea a oamenilor şi, de asemenea, a îngerilor, *pentru ca Dumnezeu să fie totul în toţi*[4].

1. Ps. 3, 3.
2. Ps. 18, 1.
3. Rom. 1, 21-25.
4. I Cor. 15, 28.

Cartea a XV-a, capitolul 4

Despre conflictul şi pacea cetăţii pământene

Dar cetatea pământeană, care nu va dura în veci (fiindcă nu va mai fi o cetate când va fi încredinţată pedepsei ultime), îşi are bunul ei [folos] în această lume şi se bucură în sine cu atâta bucurie, pe cât o îngăduie asemenea lucruri. Dar de vreme ce acesta nu este un bine care îi poate despovăra pe fidelii ei de toate necazurile, această cetate este adesea dezbinată împotriva ei însăşi de dispute, războaie, certuri şi biruinţe care fie că sunt distrugătoare de vieţi, fie că sunt efemere. Pentru că fiecare parte a ei, care se înarmează împotriva altei părţi, caută să triumfe asupra neamurilor prin sine însăşi, în servitutea viciului. Dacă, după ce a făcut cuceriri, este plină de mândrie, biruinţa ei distruge viaţa ; dar dacă îşi întoarce gândurile la pierderile obişnuite ale condiţiei noastre muritoare şi este mai curând îngrijorată de dezastrele ce s-ar putea abate asupră-i, atunci, jubilând pentru succesele deja obţinute, această biruinţă, deşi de un fel mai înalt, este totuşi încă efemeră ; pentru că ea nu poate guverna trainic peste cei pe care i-a subjugat biruitoare. Dar lucrurile pe care această cetate le doreşte nu pot fi, pe bună dreptate, considerate ca fiind rele, deoarece ea este în sine însăşi, în felul ei, mai bună decât orice alt bine omenesc. Pentru că ea doreşte pacea lumească pentru a se bucura de bunurile pământene şi face război pentru a ajunge la această pace ; de vreme ce, dacă a cucerit [totul] şi nu mai rămâne nimeni care să-i reziste, ea se bucură de o pace pe care n-o avusese în timpul în care [cele] două părţi se confruntau pentru a se bucura de acele lucruri prea mici pentru a le mulţumi pe amândouă. Această pace este dobândită prin războaie trudnice ; se obţine prin ceea ce ei numesc o glorioasă biruinţă. Dacă biruinţa rămâne de partea care a avut motivul mai drept, cine ar şovăi să-l felicite pe învingător şi să denumească această pace o pace dorită ? Aceste lucruri deci sunt lucruri bune şi, fără îndoială, daruri ale Domnului. Dar dacă ei neglijează lucrurile mai bune ale cetăţii cereşti, care sunt asigurate prin biruinţa eternă şi pacea veşnică şi, astfel, râvnesc fără măsură la lucrurile bune prezente, pe care ei le cred drept singurele dezirabile, ori le iubesc mai mult decât lucrurile considerate mai bune, [aşadar] dacă se întâmplă aşa, atunci este necesar ca rezultatul să fie nefericirea şi ca aceasta să crească mereu.

Cartea a XIX-a, capitolul 17

Ce aduce pacea şi dezbinarea între cetatea cerească şi cetatea pământeană

Dar cei ce nu trăiesc în credinţă caută pacea casei lor în bunurile şi înlesnirile acestei vieţi ; în schimb, cei ce trăiesc în credinţă aşteaptă bunurile veşnice ale celeilalte vieţi, care le-au fost promise, şi se slujesc de [bunurile] temporale ca nişte călători şi străini, nu pentru a-şi pune în ele inima şi a se întoarce de la Dumnezeu, spre care tind, ci pentru a fi uşuraţi de ele şi a face cumva mai uşor de suportat povara acestui trup muritor care îngreunează sufletul. Astfel, este adevărat că folosinţa lucrurilor necesare vieţii este

comună şi unora şi altora în guvernarea casei lor, dar ţelul la care îndeamnă această folosinţă este foarte diferit. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu cetatea pământeană care nu trăieşte în credinţă. Ea caută pacea temporală, iar [acesta] este unicul ţel pe care şi-l propune în împăcarea pe care caută s-o instituie printre cetăţenii ei, pentru a fi între ei o unire a voinţei şi pentru a se bucura mai uşor de odihnă şi plăceri. Dar cetatea cerească sau, mai curând, această parte a cetăţii, care este străină aici jos şi trăieşte în credinţă, nu se slujeşte de această pace decât de nevoie, aşteptând ca tot ceea ce este muritor în ea să treacă. Aceasta este cauza pentru care, în timp ce ea este ca şi prizonieră în cetatea pământeană, unde a şi primit deja promisiunea mântuirii [precum] şi darul spiritual, ca o chezăşie a [acestei] promisiuni, ea nu se împotriveşte să asculte de legile acestei cetăţi care slujesc la potrivirea lucrurilor necesare vieţii; pentru ca, de vreme ce ea este comună cu aceasta, să fie în această privinţă o împăcare deplină între cele două cetăţi. Dar pentru că cetatea terestră a avut unii înţelepţi a căror înţelepciune este condamnată în Scriptură, [înţelepţi] care, prin închipuiri false, ori înşelaţi de demoni, credeau că trebuie îmbunaţi mai mulţi zei, fiecare guvernând peste diverse lucruri, unul asupra trupului, altul asupra sufletului, iar în trupul însuşi, acesta asupra capului, acela asupra gâtului şi tot aşa şi peste celelalte mădulare şi, de asemenea, în suflet, unul asupra spiritului, altul asupra doctrinei sau a mâniei sau a iubirii, în acelaşi fel în lucrurile care slujesc vieţii, acesta asupra turmelor, celălalt asupra grânelor, ori a viilor şi aşa mai departe; şi pe de altă parte, pentru că cetatea cerească nu recunoştea decât un singur Dumnezeu şi nu credea decât că lui singur îi este datorat cultul [...], ea nu a putut avea o religie comună cu cetatea pământeană şi a fost silită să nu fie de acord cu ea, în această privinţă; astfel încât, ea ar fi fost în pericol să fie mereu expusă urii şi persecuţiilor duşmanilor, dacă aceştia nu ar fi fost înspăimântaţi de numărul celor care îmbrăţişau cauza ei şi de protecţia evidentă a cerului. Aşadar, în timp ce această cetate cerească călătoreşte pe pământ, ea atrage la sine cetăţeni din toate neamurile şi strânge din toate locurile lumii o societate care este, ca şi ea, străină aici, jos, fără să se îngrijească de diversitatea moravurilor, a limbii şi a obiceiurilor acelora care o compun, cu condiţia ca acestea să nu-i împiedice a sluji aceluiaşi Dumnezeu. Cetatea cerească se foloseşte deci, şi ea, în timpul pelerinajului ei, de pacea temporală şi de lucrurile care sunt în mod necesar legate de firea noastră muritoare; ea se simte bine că oamenii trăiesc în bună înţelegere, atât cât o pot îngădui credinţa şi religia; şi ea aduce pacea pământeană celei cereşti, care este o pace atât de adevărată, încât creatura gânditoare nu poate avea o alta: [este pacea] în unirea foarte bine potrivită şi perfectă pentru bucuria întru Dumnezeu, şi a unora cu alţii întru Dumnezeu. Când noi vom fi ajuns aici, viaţa noastră nu va mai fi muritoare şi nici trupul nostru animal; ci vom avea o viaţă nemuritoare şi un trup spiritual fără nici o sărăcire şi pe deplin supus voinţei. Prin credinţă ea are această pace, aici jos, dacă pentru câştigarea acestei păci ea invocă tot ceea ce a făcut ca fapte bune în această lume, atât în privinţa lui Dumnezeu, cât şi în privinţa aproapelui, cu atât mai mult cu cât viaţa cetăţii este o viaţă a societăţii.

(Henri-Irénée Marrou avec la collaboration de A.-M. La Bonnardière, *St. Augustin et l'augustinisme*, Éditions du Seuil, Paris, 1955, pp. 124-127; *New Advent. The Catholic Encyclopedia*, http://www.newadvent.org/fathers/120115.htm)

„Doctrina petrină” în predicile papei Leon I

Pontificatul lui Leon I (440-461) coincide cu unul dintre momentele cele mai dificile pentru partea apuseană a Imperiului Roman, aflat continuu sub presiunea exercitată de invaziile germanice. Continuator al ideilor predecesorilor săi, prin numeroasele sale predici şi scrisori (peste 140), Leon I le-a dezvoltat în sensul accentuării importanţei simbolice a Romei creştine, ca loc al martiriului Sfântului Petru, şi a statutului preeminent al papei, ca succesor al „primului dintre Apostoli". Expresia „doctrină petrină" - care este, desigur, una modernă - se referă tocmai la această pretinsă succesiune, ce a constituit în Evul Mediu, alături de alte doctrine şi simboluri, un puternic mijloc de legitimare a supremaţiei episcopului Romei în cadrul Bisericii creştine din Apus. Pontificatul lui Leon I a fost important şi din alte puncte de vedere : salvarea Romei de la invazia hunilor lui Attila (452), combaterea ereziei maniheiste şi a pelagianismului, menţinerea şi supravegherea disciplinei ecleziastice şi a obiceiurilor liturgice romane etc. În celelalte teritorii din Occident, acţiunea papei a fost mai puţin prezentă, din cauza contextului nefavorabil al epocii. În acelaşi timp, Leon I este cel care a făcut un pas important (deşi fără să fi dorit acest lucru) în direcţia viitoarei separaţii religioase dintre Orient şi Occident, prin condamnarea ereziei monofizite, sprijinită la Constantinopol de Theodosiu al II-lea şi susţinută de autoritatea patriarhului Eutyches (reabilitat, împreună cu doctrina eretică pe care o apăra, la Conciliul de la Efes, în 449, dar condamnat din nou în cadrul conciliului de la Calcedon, din 451, convocat de noul împărat Marcian)[4].

Predica a III-a. Rostită de ziua sa de naştere, cu prilejul sărbătoririi ridicării sale în scaunul pontifical

De la Hristos prin Sfântul Petru preoţia este transmisă pentru veşnicie

Prin urmare, mult iubiţii mei, deşi noi suntem deopotrivă slabi şi indolenţi în îndeplinirea îndatoririlor slujbei noastre, căci indiferent ce faptă pioasă şi viguroasă am dori să facem, noi suntem împiedicaţi de slăbiciunea propriei noastre condiţii ; dar având neîncetata împăcare a Atotputernicului şi Veşnicului Preot, care, fiind asemenea nouă, şi totuşi egal cu Tatăl, şi-a coborât dumnezeirea până la lucruri omeneşti şi şi-a ridicat umanitatea până la lucrurile divine, noi ne bucurăm cu demnitate şi pietate de voia Sa prin care, deşi şi-a lăsat oile în grija mai multor păstori, El nu a părăsit totuşi paza iubitei Sale turme. Şi prin guvernarea şi veşnica Sa apărare, noi am primit şi sprijinul apostolilor, care, neîndoielnic, nu-şi încetează acţiunea, iar puterea temeliei pe care se sprijină întreaga Biserică nu este slăbită de povara templului ce se odihneşte pe ea. Căci tăria acelei credinţe care a fost preţuită la cel dintâi dintre apostoli este perpetuă : şi aşa cum

dăinuie ceea ce Petru a crezut în Hristos, tot aşa dăinuie ceea ce Hristos a instituit în Petru. Fiindcă atunci când, aşa cum s-a citit în învăţătura Evangheliei, Domnul şi-a întrebat ucenicii [cu privire la] cine cred ei că este El, iar printre diferitele păreri susţinute, binecuvântatul Petru i-a răspuns, zicând: „Tu eşti Hristosul, Fiul Dumnezeului celui viu", Domnul i-a spus: „Ferice de tine Simone, fiul lui Iona; fiindcă nu carnea şi sângele ţi-a descoperit lucrul acesta, ci Tatăl Meu care este în ceruri. Şi Eu îţi spun: tu eşti Petru şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea şi porţile locuinţei morţilor nu o vor birui. Îţi voi da cheile împărăţiei cerurilor şi orice vei lega pe pământ, va fi legat în ceruri, şi orice vei dezlega pe pământ, va fi dezlegat în ceruri"[5].

Lucrarea Sfântului Petru încă este continuată de urmaşii lui

Prin urmare, răspândirea adevărului stăruie, iar binecuvântatul Petru, stăruind în tăria pietrei pe care a primit-o, nu a părăsit cârma bisericii, pe care a preluat-o. Pentru că el a fost pus înaintea celorlalţi în aşa fel încât, de la numirea sa drept piatră, de la rostirea sa ca temelie, de la înălţarea sa ca portar al împărăţiei cerului, de la instituirea sa ca arbitru ce leagă şi dezleagă, şi ale cărui judecăţi îşi păstrează validitatea în cer, din toate aceste titluri mistice am putea afla natura legăturii sale cu Hristos. Şi astăzi încă, el se achită mai pe deplin şi mai întru adevăr de sarcina ce i-a fost încredinţată şi continuă fiecare parte a slujirii şi a datoriei sale în El şi cu El, prin Care El a fost slăvit. Şi astfel, dacă ceva este bine făcut şi bine decretat de noi, dacă există ceva dobândit din mila lui Dumnezeu prin rugăminţile noastre zilnice, se datorează numai lucrării şi meritelor Lui, a cărui putere trăieşte şi a cărui autoritate biruie în Scaunul său. Pentru că aceasta, mult iubiţii mei, a fost câştigată de acea mărturisire care, inspirată fiind în inima apostolului de Dumnezeu Tatăl, a trecut peste toată nesiguranţa părerilor omeneşti şi a fost rostită cu tăria unei pietre, pe care nici un atac n-o poate clătina. Pentru că, zilnic, în toată Biserica, Petru spune: *Tu eşti Hristosul, Fiul Dumnezeului celui viu*, şi fiecare limbă care mărturiseşte pe Domnul acceptă îndemnul din vocea lui. Această credinţă învinge pe diavol şi rupe lanţurile robilor săi. Ne dezrădăcinează din acest pământ şi ne sădeşte în cer, iar porţile locuinţei morţilor nu o pot birui. Cu atâta tărie a fost ea dăruită de Dumnezeu, încât stricăciunea eretică n-o poate batjocori şi nici necredinţa păgânilor nu o poate birui.

(*A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, second series, under the editorial supervision of Philip Schaff D.d., LL.D. and Henry Wace, D.D., vol. XII, Grand Rapids, W.B. Eerdmans Publishing Company, Michigan, 1969, pp. 116-118; *Readings in European History*, vol. I, „From the Breaking up of the Roman Empire to the Protestant Revolt", edited by James Harvey Robinson, Ginn and Company, Boston, 1904, pp. 69-71)

Scrisoarea papei Gelasius I către împăratul Anastasius despre superioritatea puterii spirituale asupra celei temporale (494)

Pontificatul lui Gelasius I (492-494) marchează, în pofida duratei sale scurte, un moment de cotitură în privința relațiilor dintre sacerdoțiu și statul roman, care anticipează (cu toate că într-o formă abia perceptibilă) reașezarea lor radicală din secolele XI-XII. Până în secolul al V-lea, concepția despre statutul Bisericii și al clerului în cadrul imperiului fusese aceea formulată de Eusebiu din Cesarea (după creștinarea lui Constantin cel Mare, de care a și fost, de altfel, inspirată) și consolidată prin ridicarea noii religii la rangul de singurul cult autorizat în imperiu (act înfăptuit, precum se știe, de către Theodosiu cel Mare). Potrivit acestei interpretări, cu o puternică tentă escatologică – de vreme ce creștinarea imperiului și biruința universală a Bisericii constituiau unul dintre semnele premergătoare ale Parusiei (a doua venire a lui Hristos) –, convertirea lui Constantin și, prin aceasta, contopirea Bisericii cu statul roman a avut drept urmare crearea unei situații de indistincție între problemele spirituale (proprii credinței) și cele temporale (specifice actului de guvernare); această indistincție era întruchipată de însăși persoana împăratului, care, ca „imagine a lui Dumnezeu", deopotrivă rex *și* sacerdos, *apărea ca fiind în mod natural învestit cu ambele tipuri de autoritate decurgând din cele două calități, precum și cu puterile lor derivate. Între timp însă, evoluția din ce în ce mai diferită a celor două părți ale imperiului – care, din punct de vedere formal, erau încă reunite sub autoritatea împăratului de la Constantinopol –, precum și atribuțiile în continuă extensie ale Bisericii Romane (în jurul căreia se crease deja „mitologia" de natură să-i justifice întâietatea) au ridicat doctrinei teocrației imperiale probleme de adaptare din ce în ce mai numeroase, izvorâte tocmai din treptata șubrezire a însuși postulatului care îi dăduse naștere: unitatea politică și religioasă a statului roman. Cea mai importantă dintre aceste probleme o constituia dreptul împăratului de a interveni efectiv în chestiunile legate de credință și de a lua decizii cu caracter doctrinar, ceea ce, începând cu secolul al IV-lea, a suscitat numeroase controverse între episcopii din Apus și cei de la Constantinopol. Acesta este contextul care a prilejuit și prima scrisoare a papei Gelasius către împăratul Anastasius, al cărui predecesor, Zenon, intervenise încă o dată în chestiunile legate de formularea credinței prin edictul intitulat* Henotikon, *menit să restabilească pacea religioasă în Răsărit după criza provocată de erezia monofizită. În continuarea reflecțiilor pe această temă ale lui Ambrosius din Milano și Augustin, Gelasius I arată aici că, deși amândouă au o origine divină, cele două „puteri" nu sunt totuși egale*[6].

Două puteri sunt, augustule împărat, [cele] prin care această lume este, în principal, condusă, și anume autoritatea sacră a preoților și puterea regală. Dintre acestea, aceea a preoților are o greutate cu atât mai mare, cu cât ei trebuie să dea mărturie în fața

judecăţii divine chiar şi în privinţa regilor oamenilor. Mai află, dragul [meu] fiu, că, în timp ce ţie ţi se îngăduie să guvernezi cu cinste peste neamul omenesc, totuşi în lucrurile divine îţi pleci cu umilinţă capul în faţa conducătorilor clerului şi aştepţi de la mâinile lor mijloacele mântuirii tale. În primirea şi folosirea cuvenită a tainelor cereşti, tu recunoşti că mai curând te supui ordinului religios, decât îi eşti superior şi că, în aceste lucruri, mai curând tu depinzi de judecata preoţilor, decât doreşti să-i obligi să-ţi urmeze vrerea.

Dacă slujitorii religiei, recunoscând supremaţia dată ţie din cer în lucruri care ţin de ordinea publică, ascultă de legile tale, pentru a nu pune piedici cursului lucrurilor temporale prin păreri fără importanţă, cu cât mai multă grăbire nu trebuie tu să dai ascultare celor cărora le este atribuită împărţirea sfintelor taine ale religiei? Prin urmare, întocmai cum nu este mic pericolul dacă preoţii se abţin să vorbească atunci când slujba divină o cere, tot astfel nu este mică primejdia pentru cei ce dispreţuiesc – lucru pe care Dumnezeu îl interzice – ceea ce ar trebui să asculte. Şi dacă este potrivit ca inimile credincioşilor să se supună, în genere, tuturor preoţilor care administrează cum se cuvine lucrurile divine, cu cât mai mult nu este datorată ascultare faţă de episcopul acelui scaun pe care Cel Preaînalt l-a rânduit să fie deasupra tuturor celorlalte şi care este, prin urmare, cinstit după cuviinţă prin devoţiunea întregii Biserici?

(*Readings in European History*, vol. I, „From the Breaking up of the Roman Empire to the Protestant Revolt", edited by James Harvey Robinson, Ginn and Company, Boston, 1904, pp. 72-73)

Regula Sfântului Benedict (cca 530-560)
- fragmente -

Sfântul Benedict din Nursia (Benedictus Nursiensis), născut pe la 480, la Norcia, în Lombardia, şi mort pe la 547 (sau, potrivit ipotezelor celor mai recente, către 560), este fondatorul mănăstirii de la Montecassino (cca 530) - unde a şi fost înmormântat - şi părintele monahismului din apusul Europei, regula sa devenind de bază pentru viaţa călugărească din acest spaţiu (în 1964, papa Paul al VI-lea l-a proclamat sfânt patron al Europei). Dialogurile... *Sfântului Grigore cel Mare (papa Grigore I) reprezintă principala sursă de informare în ceea ce priveşte viaţa lui Benedict. Regula sa (menţionată într-un singur loc în* Dialoguri*) cuprinde normele care stau la baza organizării unei comunităţi de călugări. Geneza acestui text rămâne, în multe privinţe, obscură. Se presupune că regula benedictină ar fi fost alcătuită la Montecassino între anii 530 şi 560, dar răspândirea ei nu este cu adevărat atestată înainte de începutul secolului al VII-lea. Cel mai vechi manuscris cunoscut al regulii (păstrat la Oxford Bodleian Library) datează din cca 700. Interpretările actuale sunt însă de acord că textul elaborat de Benedict din Nursia nu este original, ci inspirat dintr-o regulă anterioară, numită* Regula Magistri, *pentru că autorul ei este necunoscut. Meritul indiscutabil al Sfântului Benedict este însă acela de a fi insuflat o nouă viaţă - după alte prescripţii, mai puţin severe, în comparaţie cu monahismul răsăritean - cenobitismului occidental, aflat, la acea dată, în decadenţă*[7].

Prolog

[...] Prin urmare, suntem pe cale de a întemeia o şcoală pentru slujirea Domnului, în organizarea căreia credem că nu vom rândui nimic sever şi apăsător. Dar chiar dacă, în urma cerinţelor dreptăţii, se va ajunge la ceva supărător, aceasta va fi pentru a îndrepta relele şi a păstra milostenia ; aşadar, voi să nu fugiţi de teamă din calea mântuirii, la care nu se poate ajunge decât printr-o strâmtă intrare. Dar atunci când felul de viaţă şi credinţa cuiva cresc, inima îi devine mai largă şi, prin nespusa dulceaţă a dragostei, străbate calea poruncilor Domnului. Astfel, niciodată depărtându-ne de la îndrumarea Sa, trăind răbdători până la moarte în mănăstire după învăţăturile Sale, suntem făcuţi părtaşi la suferinţa lui Hristos, pentru a fi vrednici să-I fim tovarăşi în împărăţia Sa.

1. *Privitor la mai multe feluri de călugări şi la modul lor de trai*

Se ştie prea bine că există patru feluri de călugări. *Cenobiţii* reprezintă primul fel, adică cei ce trăiesc într-o mănăstire, slujind sub o regulă sau sub un abate. Apoi, cel de-al doilea fel este cel al *anahoreţilor*, adică pustnicii care nu prin ardoarea convertirii, ci prin îndelungatele încercări ale vieţii monahale au învăţat să lupte împotriva diavolului... Fiind bine pregătiţi în oastea fraţilor pentru lupta singuratică a pustnicului [şi]

fiind acum tari, fără vreo mângâiere din altă parte, ei sunt în stare, cu ajutorul lui Dumnezeu, să lupte cu propriile lor braţe şi mâini împotriva viciilor cărnii şi ale gândurilor.

Dar un al treilea fel de călugări, foarte răi, este cel al *sarabiţilor*, cei fără regulă, dascăl fiindu-le experienţa, aşa cum este aurul trecut prin foc. Înmuiaţi aidoma plumbului, păstrând credinţă lumii prin faptele lor, ei sunt renumiţi că mint pe Dumnezeu prin tonsura lor. Acestea fiind trecute sub tăcere de câte doi-trei, sau chiar de fiecare, neavând un păstor, nu al stânei Domnului, ci al propriilor lor stâne, ei nu au altă lege decât împlinirea propriilor dorinţe. Căci ei consideră sfânt tot ceea ce cred că este bun sau ales, iar ceea ce ei nu doresc, cred că este nelegiuit. Dar al patrulea fel de călugări este cel numit al celor *peregrini*. De-a lungul întregii lor vieţi, ei sunt oaspeţi, pentru câte trei-patru zile, în chiliile diferitelor mănăstiri, din diverse provincii, rătăcind mereu şi niciodată stătători, robi ai propriilor plăceri şi ai bucuriilor burţii şi, în orice caz, mai răi decât *sarabiţii*. Cât despre mizerabilul fel de trai al unor astfel de călugări, e mai bine să păstrezi tăcerea decât să vorbeşti. Trecând aşadar peste aceste lucruri, să purcedem, cu ajutorul lui Dumnezeu, la înfăţişarea celui mai bun fel [de călugări] : *cenobiţii*.

2. *Despre cum trebuie să fie un abate*

Un abate vrednic să conducă peste o mănăstire trebuie întotdeauna să-şi amintească modul în care este numit…, căci el este ca şi un reprezentant al lui Hristos, de vreme ce-I poartă numele, după cum spune apostolul : „Voi aţi primit spiritul adopţiei fiilor şi, de aceea, te numim Abba, adică Tată". Şi, de aceea, abatele nu trebuie – nu poate – să înveţe, să hotărască sau să poruncească altceva decât învăţăturile Domnului ; dar porunca sau învăţătura sa trebuie să fie stropită în minţile discipolilor săi cu fermentul dreptăţii divine. Abatele trebuie să ia aminte mereu că, la înfricoşata judecată a Domnului, amândouă lucrurile vor fi puse în balanţă : învăţăturile sale şi supunerea discipolilor săi. Şi abatele trebuie să ştie că pentru ceea ce tatăl familiei va găsi printre oi ca fiind de mai puţină trebuinţă, va răspunde păstorul. Numai dacă întreaga sârguinţă a păstorului lor va fi fost dedicată unei turme nesupuse şi neascultătoare şi întreaga lui grijă va fi fost îndreptată împotriva faptelor lor nesănătoase, acel păstor, iertat de vină la judecata Domnului, va fi liber să spună precum profetul : „Nu am ascuns dreptatea Ta înlăuntrul inimii mele, am propovăduit credinţa şi mântuirea Ta, dar ei, batjocoritori, m-au dispreţuit". Apoi, în cele din urmă, pedeapsa pentru oaia neascultătoare, aflată în grija sa, să fie însăşi moartea… Prin urmare, când cineva primeşte numele de abate, trebuie să-şi conducă discipolii, urmând două învăţături ; anume, înfăţişându-le toate lucrurile bune şi sfinte mai mult prin fapte decât prin vorbe. Doar discipolilor pregătiţi să le facă cunoscute, prin cuvinte, poruncile lui Dumnezeu, iar celor cu inimile împietrite şi celor mai puţin învăţaţi, el trebuie să le arate preceptele divine prin faptele sale. Cât priveşte toate lucrurile despre care le-a spus discipolilor că sunt rele, el să le arate prin faptele sale că nu trebuie făcute, ca nu cumva, predicând altora, el însuşi să fie găsit vrednic de ruşine, ori ca Dumnezeu să-l numească vreodată păcătos, zicându-i : „De ce-mi propovăduieşti tu legile şi de ce gura ta rosteşte făgăduinţele mele, când tu urăşti învăţăturile şi te-ai lepădat de vorbele mele ? Şi de ce vezi tu firul de praf din ochiul fratelui tău, dar bârna din ochiul tău nu o vezi ? ".

El nu va face nici o deosebire între oamenii din mănăstire. Să nu fie unul mai preţuit decât altul, ci doar dacă se remarcă prin fapte bune şi ascultare. Omul liber din născare să nu fie preferat celui venit din robie, decât dacă există nişte motive întemeiate. Dar dacă dreptatea o cere şi acest lucru i se pare abatelui potrivit, el va hotărî, indiferent de rang. Dar altfel, fiecare să stea la locul lui; pentru că, liberi sau neliberi, suntem cu toţii unul întru Hristos şi, sub un singur Dumnezeu, îndeplinim aceeaşi slujire a supunerii; căci Dumnezeu nu pune preţ pe felul oamenilor. Doar în felul următor ne deosebeşte El: dacă ne dovedim umili şi-i întrecem pe ceilalţi în fapte bune. De aceea, [abatele] trebuie să aibă aceeaşi milă faţă de toţi, şi aceeaşi regulă să fie pentru toţi, pe potriva vredniciei fiecăruia. În învăţăturile sale, abatele trebuie să respecte întotdeauna cele spuse de apostol: „Ceartă, dojeneşte, sfătuieşte". Adică, amestecând sfaturile cu dojenile, mângâierea cu înfricoşarea, să arate că nu este doar un dascăl devotat, ci şi unul sever. Trebuie, mai ales, să-i dojenească cu mai multă asprime pe cei neascultători şi gălăgioşi. Pe cei supuşi, blânzi şi răbdători trebuie să-i încurajeze în aşa fel încât să urce spre lucruri mai înalte. Dar îl prevenim să-i povăţuiască şi să-i certe pe cei neglijenţi şi dispreţuitori. Şi să nu ascundă păcatele rătăcirii, ci, pentru a putea izbândi, să le scoată din rădăcină, de îndată ce încep să răsară, luând aminte la primejdia lui Eli, preotul Shilohului. Iar pe cele mai cinstite şi mai inteligente minţi să le certe prin vorbe, o dată sau de două ori; dar pe cei răi, cu inimile împietrite şi trufaşi, sau pe cei neascultători să-i împiedice a păcătui, chiar de la început, pedepsindu-le trupul, prin bici, ştiindu-se că stă scris: „Un nebun nu se îndreaptă prin vorbe" şi, iarăşi: „Bate-ţi fiul cu nuiaua şi îi vei mântui sufletul de moarte".

Abatele trebuie mereu să-şi amintească ce este, cum este numit şi să ştie că lui, cu cât i se încredinţează mai mult, cu atât mai mult i se cere. Şi să ştie ce lucru greu are de dus la îndeplinire, să conducă sufletele şi să-i întărească pe mulţi. Şi într-un caz cu mângâieri, în altul cu mustrări, în altul cu convingere, potrivit calităţilor şi inteligenţei fiecăruia, se va potrivi şi se va obişnui cu fiecare, astfel încât să nu sufere că turmei ce i-a fost încredinţată i-a fost adusă vreo pagubă, ci să se bucure de pe urma creşterii acesteia. Dar mai presus de toate, tulburând sau făcând să se piardă liniştea sufletelor încredinţate lui, să nu ia aminte la lucrurile trecătoare, pământeşti şi schimbătoare, ci mereu să se gândească la faptul că a luat asupră-şi să conducă suflete, pentru care apoi va trebui să dea seamă.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 274-277)

Convertirea anglilor la creştinism descrisă de Beda Venerabilul

Beda (născut în 672 sau 673, în Jarrow, Northumbria, mort în 735, în acelaşi loc) a fost un important teolog din perioada de început a Evului Mediu, cunoscut astăzi prin lucrarea sa Historia ecclesiastica gentis Anglorum *(*Istoria ecleziastică a neamului anglilor*), sursă foarte importantă pentru istoria convertirii la creştinism a neamurilor anglo-saxone. De-a lungul Evului Mediu, renumele lui Beda s-a bazat în special pe comentariile sale la Scripturi, ale căror copii au ajuns în multe din bibliotecile monastice din apusul Europei. Metoda sa de datare a evenimentelor de la întruparea lui Hristos,* Anno Domini, *a intrat în uz datorită popularităţii operei* Historia ecclesiastica... *şi a altor două lucrări, privitoare la cronologie. Influenţa lui Beda s-a perpetuat în Anglia, prin şcoala fondată la York de discipolul său, Egbert, şi pe continent, de Alcuin. În fragmentele de mai jos, Beda descrie etapele convertirii anglilor la creştinism. Cel a cărui contribuţie a fost, din acest punct de vedere, decisivă a fost Augustin, primul episcop de Canterbury (născut, probabil, la Roma, la o dată necunoscută, şi mort în 604-605, la Canterbury, în Kent, Anglia). Augustin a debarcat în Britania (mai întâi, pe insula Thanet) în primăvara anului 597, fiind bine primit de regele Ethelbert (Aethelbert) I, convertit după puţin timp la credinţa creştină, împreună cu o parte a populaţiei locale*[8].

[23.] În anul Domnului 582, Mauriciu, al cincizeci şi patrulea împărat de la Augustus, a devenit împărat şi a domnit douăzeci şi unu de ani. În al zecelea an al domniei sale, Grigore, un renumit învăţat şi slujitor [al Domnului], a fost ales pontif al Scaunului Apostolic roman, pe care l-a condus treisprezece ani, şase luni şi zece zile. În al paisprezecelea an al [domniei] acestui împărat şi cam într-al o sută cincizecilea an după venirea anglilor în Britania, Grigore, inspirat de Dumnezeu, l-a trimis pe slujitorul său, Augustin, cu mai mulţi alţi călugări cu frică de Dumnezeu, să propovăduiască neamului anglilor cuvântul Domnului [...].

[25.] Asigurat de încurajarea binecuvântatului părinte Grigore, Augustin şi însoţitorii săi întru Hristos şi-au reluat lucrarea întru cuvântul Domnului şi au sosit în Britania. În acele timpuri, acolo era rege prea puternicul Ethelbert, care domnea asupra Kentului, şi ale cărui domenii se întindeau spre miazănoapte, până la râul Humber, care era hotarul dintre anglii din sud şi cei din nord. În partea de răsărit a Kentului se întinde marea insulă Thanet, care cuprinde, după socoteala anglilor, şase sute de loturi[9]. Este separată de Britania printr-un curs de apă, numit Wantsum, care este lat de trei *furlongi*, iese în mare la amândouă capetele şi poate fi trecut doar prin două locuri.

Aici a debarcat slujitorul Domnului, Augustin, cu însoţitorii săi, despre care se spune că erau patruzeci la număr. Din porunca binecuvântatului papă Grigore, au luat [cu ei

mai mulţi] tălmaci din neamul francilor, pe care i-au trimis la Ethelbert, să-i spună că veneau de la Roma, aducând veşti foarte îmbucurătoare care, neîndoielnic, promiteau tuturor celor ce le-ar fi primit bucurii veşnice în Rai şi regatul etern al Domnului cel veşnic şi adevărat.

Auzind acestea, regele le-a poruncit să rămână în insula în care au debarcat şi a pus să li se trimită toate cele necesare până se va gândi el ce era de făcut. Căci auzise deja de religia creştină, fiindcă avea o soţie creştină, pe nume Bertha, din familia regală a francilor, pe care o primise de la părinţii ei cu condiţia de a i se îngădui să-şi păstreze şi să-şi practice neîmpiedicată credinţa, împreună cu episcopul Liudhard, pe care [francii] i-l trimiseseră ca ajutor întru credinţă.

După câteva zile, regele veni pe insulă şi, stând afară, i-a chemat pe Augustin şi pe însoţitorii săi la sfat. El luase măsuri ca aceştia să nu se apropie de el în vreo casă, deoarece credea într-o străveche superstiţie potrivit căreia [nou-veniţii] ar fi putut să-l înşele şi să-l stăpânească, dacă ar fi practicat artele magice. Dar călugării erau însufleţiţi cu putere de la Domnul, nu de la diavol, şi s-au apropiat de rege purtând drept stindard o cruce de argint cu chipul Domnului şi Mântuitorului nostru pictat pe o scândură. Mai întâi, ei au înălţat o rugăciune Domnului, cântând o litanie pentru veşnica mântuire atât a lor, cât şi a celor pentru care veniseră.

Când, la porunca regelui, ei s-au aşezat şi au propovăduit regelui şi însoţitorilor săi cuvântul vieţii, regele i-a răspuns [lui Augustin]: „Cuvintele şi făgăduinţele tale sunt foarte cinstite, dar ele sunt noi şi îndoielnice, şi nu pot să le primesc şi să părăsesc străvechile credinţe pe care le-am păstrat împreună cu întregul neam al anglilor. Dar pentru că aţi venit de departe şi pentru că văd că sunteţi sinceri în dorinţele voastre de a ne împărtăşiţi ceea ce credeţi că este adevărat, nu vă vom pricinui rele. Vă vom oferi ospitalitate şi ne vom îngriji să vă dăm cele de trebuinţă; nici nu vă oprim să propovăduiţi şi să câştigaţi cât de mulţi oameni veţi putea pentru religia voastră". Atunci, regele le-a dat un sălaş în oraşul Canterbury, care era aşezarea de frunte a regatului său şi, ţinându-şi promisiunea, le-a dat hrană şi nu le-a refuzat libertatea de a propovădui. Tradiţia spune că, pe când se apropiau de oraş purtând sfânta cruce şi chipul marelui Rege şi Stăpân, Isus Hristos, după cum le era obiceiul, cântau în cor această litanie: „Ne rugăm Ţie, Doamne, ca, în nemărginita-Ţi milă, mânia şi supărarea Ta să se abată din calea acestui oraş şi a sfântului Tău lăcaş, căci suntem păcătoşi. Aleluia".

[26.] De îndată ce au intrat în casa ce le fusese încredinţată, ei au început să trăiască după viaţa apostolilor şi a Bisericii de odinioară. Se rugau tot timpul, posteau şi vegheau, propovăduind cuvântul vieţii la cât de mulţi puteau. Dispreţuiau lucrurile lumeşti şi primeau de la cei pe care îi învăţau doar ceea ce le era de trebuinţă pentru a trăi. Se purtau după cum propovăduiau şi erau dispuşi să îndure orice greutate şi chiar să moară pentru adevărul pe care îl predicau. La scurt timp, mai mulţi păgâni, admirând simplitatea vieţii lor neprihănite şi blândeţea învăţăturii lor divine, au început să creadă şi au fost botezaţi. În partea de răsărit a oraşului, era o veche biserică, ridicată în cinstea Sfântului Martin de pe vremea când romanii ocupau Britania; aici, regina creştină, despre care am vorbit, mergea să se roage. Aici s-au adunat, la început, să cânte psalmii, să se roage, să ţină liturghia, să predice şi să boteze, până când regele, fiind convertit la credinţă, le-a îngăduit o mai mare libertate de a predica, de a ridica şi de a repara biserici peste tot. Când, alături de alţii, s-a convins de vieţile neprihănite ale acestor oameni sfinţi şi de

încântătoarele lor făgăduieli, al căror adevăr a fost întărit prin multe minuni, a crezut şi a fost botezat. De atunci înainte, un mare număr [de oameni] s-a strâns în fiecare zi ca să audă cuvântul Domnului, părăsind riturile păgâne, pentru a se face părtaşi, prin credinţă, la unitatea sfintei Biserici a lui Hristos. Mulţumit de credinţa şi de convertirea lor, se spune că regele nu ar fi constrâns pe nimeni să accepte creştinismul. Căci el aflase de la învăţătorii săi întru mântuire că slujba lui Hristos trebuie primită liber, nu prin constrângere. Totuşi, el a arătat credincioşilor o mai mare îngăduinţă, căci erau tovarăşi cu el în regatul cerurilor. Nu după mult timp, a dat învăţătorilor săi un loc potrivit de şedere în reşedinţa sa de la Canterbury şi le-a dat în posesiune mai multe bunuri pentru a le acoperi nevoile. [...]

[XXXII. Papa Grigore trimite scrisori şi daruri regelui Ethelbert]

Papa Grigore a mai trimis o scrisoare regelui Ethelbert, alături de multe şi felurite daruri, dornic să-l cinstească cu onoruri lumeşti pe un rege care, prin truda şi râvna sa şi spre marea lui bucurie, a ajuns la cunoaşterea slavei cereşti. Copia acestei scrisori este precum urmează:

Celui mai glorios rege şi celui mai bun fiu, Ethelbert, rege al anglilor, episcopul Grigore. Motivul pentru care Atotputernicul Dumnezeu îi înalţă pe cei mai buni oameni la conducerea neamurilor, este că, prin ei, El poate revărsa darurile milei sale peste toţi cei pe care ei îi guvernează. Ştim că aşa este în rândurile neamului anglilor, peste care tu domneşti în glorie; astfel încât, prin darurile ce ţi-au fost date de Dumnezeu, El îi poate binecuvânta şi pe supuşii tăi. Prin urmare, ilustrul meu fiu, păstrează cu râvnă graţia primită prin bunătate divină şi grăbeşte-te cu însărcinarea să faci cunoscută, printre supuşii încredinţaţi grijii tale, credinţa creştină. Fă din convertirea lor grija ta de căpătâi, înăbuşă adorarea idolilor, distruge-le altarele, ridică obiceiurile supuşilor tăi prin propria ta viaţă curată, îndemnând, prevenind, convingând, îndreptând şi arătându-le pilda faptelor tale bune. Căci Domnul te va răsplăti în ceruri dacă vesteşti, cu credinţă, numele şi adevărul Său pe pământ. Şi acela a cărui cinstire o cauţi şi o ţii în rândul supuşilor tăi va face ca numele tău să fie pomenit, mai apoi, cu glorie.

S-a întâmplat ca însuşi credinciosul împărat Constantin, în zilele sale, să întoarcă statul roman de la neştiinţă şi de la cultul idolilor, prin supunerea sa faţă de puternicul Stăpân Isus Hristos şi, împreună cu supuşii săi, să-l primească din toată inima. Urmarea a fost că strălucirea gloriei sale a întrecut-o pe aceea a înaintaşilor săi nu numai în faimă, ci şi în fapte bune. Acum, înălţimea ta, grăbeşte-te să aduci supuşilor tăi, nobililor şi oamenilor, cunoaşterea singurului Dumnezeu, Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt, încât meritul şi faima ta să o poată întrece pe cea a vechilor regi ai neamului tău. Şi când astfel îi vei fi curăţat de păcate pe supuşii tăi, vei purta povara propriilor tale păcate cu o încredere mai mare în faţa jilţului de judecată a lui Dumnezeu.

Prea venerabilul nostru frate, episcopul Augustin, instruit în regula monastică, are o cunoaştere deplină a Sfintei Scripturi şi, din mila lui Dumnezeu, este un om cu o viaţă sfântă. Prin urmare, te implor să-i asculţi nesmintit sfatul, să-l urmezi întocmai şi să-l păstrezi cu grijă în minte. Pentru că, dacă îl asculţi când vorbeşte în numele Domnului, Domnul însuşi va fi gata să asculte rugăciunile sale pentru tine. Dar dacă îi nesocoteşti sfatul – ferească Domnul! – şi nu iei aminte când el vorbeşte în numele Domnului, cum ar putea Domnul să ia aminte când el vorbeşte pentru tine? Lucrează împreună cu el întru credinţă, cu inima deschisă şi cu sârguinţă, şi sprijină-i străduinţele cu toată puterea pe care ţi-a dat-o Dumnezeu, astfel încât să primeşti un loc în regatul lui Hristos a cărui credinţă o mărturiseşti şi o ţii în regatul tău.

De asemenea, mai aducem la cunoştinţa înălţimii tale ceea ce am aflat din cuvintele Atotputernicului Dumnezeu în Sfânta Scriptură, [şi anume] că sfârşitul acestei lumi este aproape

şi regatul veşnic al sfinţilor se apropie. Atunci când sfârşitul lumii se apropie, multe lucruri ce nu erau înainte se întâmplă: semne în cer, ameninţări de sus, furtuni neobişnuite, războaie, foamete, ciumă, cutremure în multe locuri. Nu toate aceste lucruri se vor petrece în zilele noastre, dar se vor întâmpla negreşit. Prin urmare, dacă vreunul din aceste lucruri se întâmplă în ţara ta, să nu te tulburi, căci semnele sfârşitului sunt trimise pentru a ne preveni să luăm aminte la soarta sufletelor noastre şi să ne amintim de sfârşit, aşa încât, atunci când Judecătorul va veni, să ne găsească pregătiţi. Am spus aceste lucruri în această scurtă scrisoare, ilustrul meu fiu, cu nădejdea că, pe măsură ce credinţa creştină va creşte tot mai puternică în regatul tău, scrisorile dintre noi vor deveni tot mai dese, astfel încât plăcerea de a mă adresa ţie va fi aceeaşi cu bucuria din inima mea la auzul veştii convertirii depline a poporului tău.

Am trimis câteva mici daruri, care însă nu ţi se vor părea mici, căci le vei primi cu binecuvântarea apostolului Petru. Fie ca Atotputernicul Dumnezeu să te desăvârşească cu harul Său, să-ţi dea o viaţă lungă, pentru ca, după aceea, să te primească printre cetăţenii cereştii noastre locuinţe. Fie ca binecuvântarea cerului să vegheze asupra liniştii tale.

Dat în a douăzeci şi doua zi a lui iunie, în al nouăsprezecelea an al [domniei] celui mai credincios împărat, Mauricius Tiberius, în al optsprezecelea an după consulatul său, al patrulea indiction.

[XXXIII. Augustin repară biserica Mântuitorului şi ridică o mănăstire cu hramul Apostolul Sfântul Petru. Despre Petru, primul ei abate; anul 602]

Fiindu-i încredinţat scaunul episcopal în oraşul regal, aşa cum s-a amintit, Augustin, cu ajutorul regelui, a început să repare o biserică, despre care i se spusese că fusese ridicată de creştinii romani. A sfinţit-o în numele Mântuitorului nostru, Dumnezeu şi Domn, Isus Hristos, şi a stabilit acolo o locuinţă pentru el şi urmaşii săi. A mai ridicat şi o mănăstire, nu departe de oraş, către răsărit, în care, la sfatul său, regele Ethelbert a ridicat din temelie o biserică închinată binecuvântaţilor apostoli Petru şi Pavel, îmbogăţind-o cu multe danii. Aici urmau să se odihnească trupurile lui Augustin, ale tuturor episcopilor de Canterbury şi ale regilor din Kent. Nu Augustin a sfinţit biserica, ci Laurentius, urmaşul său.

Primul abate al mănăstirii a fost preotul Petru, care, fiind trimis cu o misiune în Galia, s-a înecat în mare, într-un golf numit Amfleat, unde a fost înmormântat fără cinste de locuitorii de acolo. Însă Atotputernicul Dumnezeu, pentru a arăta că a fost un om plin de sfinţenie, a făcut să apară în fiecare noapte o lumină cerească deasupra mormântului său, până când oamenii locului au văzut-o şi, înţelegând că un sfânt fusese îngropat acolo, au cercetat al cui era trupul. Apoi, au luat trupul, l-au îngropat cu cinstea cuvenită unui om atât de mare într-o biserică din oraşul Boulogne.

[XXXIV. Ethelfrid, regele northumbrienilor, îi înfrânge pe scoţi şi îi alungă din Anglia; anul 603]

În acest timp, Ethelfrid, un rege foarte puternic şi dornic de mărire, stăpânea regatul northumbrienilor. El i-a nimicit pe britoni cu o mai mare cruzime decât toţi ceilalţi conducători ai anglilor, încât putea fi asemuit cu Saul, regele Israelului, doar că era neştiutor al adevăratei credinţe. El a cucerit un teritoriu mai întins decât orice alt rege sau nobil, nimicind sau luând în sclavie pe locuitori, făcând ca pământurile lor să fie tributare anglilor sau gata pentru aşezarea acestora. Lui i se potrivesc spusele de binecuvântare ale patriarhului Iacob către fiul său: „Beniamin va prăda precum un lup, dimineaţa îşi va devora prada, iar seara o va împărţi”.

Ædan, rege al scoţilor ce trăiau în Britania, îngrijorat de înaintarea lui [Ethelfrid], a pornit împotriva sa cu o oaste mare şi puternică, dar a fost înfrânt şi pus pe fugă, pierzându-şi aproape întreaga oştire într-un loc vestit, numit Degsastan, adică Degsa's stone. În această bătălie, Theodbald, fratele lui Ethelfrid, şi toţi însoţitorii săi au fost ucişi. Ethelfrid a câştigat această luptă în Anul Domnului 603, al unsprezecelea al domniei sale, care a durat douăzeci şi patru de ani. Era primul an al domniei lui Phocas, care ocupase atunci Imperiul Roman. Din acea vreme şi până astăzi, nici un rege al scoţilor n-a mai îndrăznit să vină în Britania, pentru a se război cu anglii.

(*Bede*, *A History of the English Church and People*, translated and with an introduction by Leo Sherley-Price, revised by R.E. Latham, Penguin Books, Hammondsworth, 1968, pp. 66-71, 89-93).

Alcuin din York, *Viața Sfântului Willibrord* (785-797) - fragment -

Willibrord s-a născut probabil lângă York, în Northumbria, în jurul anului 658, și s-a remarcat ca misionar și apostol al frisilor, fiind considerat sfântul patron al Olandei. Fiu al Sfântului eremit Wilgis, Willibrord a făcut mai întâi parte dintr-o comunitate benedictină, după care a petrecut doisprezece ani în exil, în Irlanda, unde a devenit discipol al Sfântului Egbert. În 690, acesta l-a trimis pe Willibrord împreună cu unsprezece însoțitori să-i creștineze pe frisi, ale căror ținuturi tocmai fuseseră cucerite în 689 de Pepin al II-lea. În biografia sa, redactată între 785 și 797, Alcuin pune accentul mai mult pe miracolele Sfântului Willibrord, decât pe viața sa propriu-zisă. Cele mai interesante părți sunt cele de la început, prin informațiile pe care le conțin despre modul de viață al locuitorilor din Northumbria și despre încercarea nereușită a lui Willibrord de a-i converti pe danezi. Alcuin i-a dedicat scrierea lui Beornred, arhiepiscop de Sens, un anglo-saxon rudă cu Willibrord, peste a cărui ctitorie, mănăstirea din Echternach, fusese abate[10].

I. În insula Britaniei, în provincia northumbrienilor, trăia un oarecare om[1], saxon de neam, pe numele său Wilgis, ce ducea, împreună cu soția sa și toată gospodăria, al cărei cap era, o viață religioasă întru Hristos, așa cum s-a arătat mai apoi prin semne. Renunțând la obiceiurile laice, el a ales un mod de viață monastic și, nu mult după aceea, când ardoarea vieții spirituale a crescut în el, și-a impus reguli aspre de credință, într-o austeră solitudine, pe un promontoriu înconjurat de ocean și de râul Humber, acolo slujindu-l mult timp pe Dumnezeu, prin posturi, rugăciuni și veghe, într-o capelă mică închinată Sfântului Andrei, apostolul lui Hristos, astfel încât el a devenit cunoscut prin semne și minuni, iar numele său a ajuns vestit. Nu a încetat să predice mulțimilor, care veneau la el în număr mare, cu cele mai plăcute învățături întru cuvântul Domnului, încât a ajuns să fie onorat de rege și de nobilii acelui popor, care i-au acordat, ca dar veșnic, unele mici domenii pe lângă acel promontoriu, pentru a ridica Domnului o biserică. Pentru aceasta, piosul părinte a strâns o adunare de slujitori ai Domnului, mică, dar virtuoasă, și, după multe înfruntări în sfânta sa trudă, a ajuns să-și odihnească trupul [întru veșnicie] încoronat de Dumnezeu, iar urmașii săi îl păstrează astăzi ca dar al sfințeniei sale. Eu, ultimul dintre aceștia prin merit și rânduială, am primit conducerea acestei mici comunități, prin legitimă succesiune, și am scris această istorie a celui mai sfânt părinte și a celui mai înalt învățător, Willibrord, la porunca ta, preabinecuvântatule episcop Beornred, care, prin harul primit de la Dumnezeu, ai devenit cel mai vrednic moștenitor al unui atât de mare părinte, atât prin demnitatea celei mai înalte preoții, cât și

1. Lucrarea nu conține nici o referire la rangul lui Willibrord, care era, probabil, un simplu om liber.

prin descendenţă şi prin grija ta pentru locurile sfinte întemeiate de el în cinstea Domnului. [...].

IX. Acelaşi om [Willibrord] a încercat să facă [în aşa fel încât] râurile cereştii învăţături să se reverse dincolo de hotarele regatului franc. Căci nu i-a fost teamă să se apropie de Radbod, regele frisilor, pe atunci păgân, atât el, cât şi poporul său şi, oriunde ajungea, el predica, plin de încredere, cuvântul Domnului. Dar mai sus zisul rege al frisilor, deşi l-a primit pe omul lui Dumnezeu cu bunăvoinţă şi smerenie, nu şi-a putut înmuia inima împietrită, nici măcar cu făgăduinţa vieţii veşnice. Şi când omul Domnului a înţeles că nu putea să culeagă aici rodul credinţei, s-a dus să predice Evanghelia celor mai sălbatici oameni, danezilor. Acolo, după cum se spune, domnea Ongendus, un bărbat mai crud decât orice fiară şi mai tare decât orice piatră, care, prin porunca Domnului, îl primi totuşi cu cinste pe vestitorul adevărului. Când Willibrord a găsit ţara împietrită în obiceiurile ei şi dedându-se idolatriei, fără nici o speranţă la o viaţă mai bună, el luă din acea ţară 30 de tineri şi se grăbi să se întoarcă la oamenii din Regatul Francilor, pe care îi alesese Dumnezeu. În acea călătorie, el i-a spălat în fântâna vieţii pe tinerii instruiţi întru credinţă, de teamă să nu-l piardă pe vreunul [dintre ei] din pricina primejdiilor unei foarte îndelungate călătorii sau a atacurilor sălbaticilor locuitori din acel ţinut; căci el voia să prevină viclenia vechilor duşmani şi să întărească sufletele pe care le câştigase cu tainele Domnului.

X. În timp ce piosul predicator al cuvântului Domnului făcea această călătorie, a ajuns la hotarele frisilor şi ale danezilor, la o insulă pe care locuitorii ei o numeau Fositesland[1], după un zeu numit Fosite, pentru că sanctuarele acelui zeu erau ridicate pe acea insulă. Acest loc era privit de păgâni cu o atât de mare veneraţie, încât nici un necredincios nu îndrăznea să atingă nimic din ce se afla acolo, chiar dacă erau animale care păşteau sau orice altceva, şi nici măcar apă nu îndrăznea să ia de la izvorul de acolo, decât în tăcere. Când omul lui Dumnezeu a fost aruncat acolo de o furtună, el a rămas câteva zile, până când furtuna s-a domolit şi s-a făcut timp potrivit pentru navigaţie. Dispreţuind prosteasca sfinţenie a acelui loc şi sălbatica înclinaţie a regelui, care obişnuia să pedepsească printr-o foarte crudă moarte pe cei ce îndrăzneau să calce sanctuarele, boteză trei bărbaţi în acel izvor, invocând Sfânta Treime şi, pe lângă aceasta, porunci ca animalele care păşteau acolo să fie sacrificate şi gătite pentru ospăţ. Văzând acestea, păgânii au crezut că vor înnebuni de tot sau că vor pieri de o moarte fulgerătoare. Când au văzut totuşi că nu au păţit nici un rău, s-au înspăimântat şi, uluiţi, i-au povestit regelui Radbod ceea ce văzuseră.

XI. Nespus de furios, el plănui să se răzbune pe preotul Dumnezeului cel viu, pentru insultele aduse zeilor lui, şi, potrivit obiceiului său, trase la sorţi de trei ori pe zi, timp de trei zile; dar fiindcă Dumnezeu îi apăra pe credincioşii săi, sorţii nu căzură niciodată pe slujitorul Domnului sau pe oricare dintre oamenii săi, ci pe un tovarăş ales de soartă şi încoronat cu martiriul. Omul sfânt al Domnului a fost chemat de rege, certat şi întrebat de ce călcase locurile sfinte, aducându-i ocară zeului său. Vestitorul adevărului îi răspunse cu tărie:

> Nu Dumnezeu este cel pe care-l venerezi tu, rege, ci diavolul, care te-a amăgit cu cea mai mare greşeală, încât va putea da sufletul tău focului veşnic. Căci nu este decât un singur

1. De obicei, această insulă apare sub numele de Heligoland; aici se afla un sanctuar păgân, care a fost distrus de Sfântul Liudger, misionar în ţinutul saxonilor, în 790.

Dumnezeu, Cel ce a creat Raiul şi Pământul, marea şi tot ce este în lumea asta; oricine îl venerează cu dreaptă credinţă va avea parte de viaţa veşnică. Eu, slujitorul Lui, astăzi îţi mărturisesc ţie că tu poţi în cele din urmă să te întorci de la deşertăciunea greşelii celei vechi, venerată de strămoşii tăi; crezând într-un singur şi Atotputernic Dumnezeu, Domnul nostru Isus Hristos, şi botezându-te în fântâna vieţii, poţi să-ţi speli toate păcatele, părăsind astfel toate răutăţile şi nedreptăţile, şi vei putea de acum înainte să trăieşti ca un alt om, în simplitate, cinste şi sfinţenie. Dacă vei face toate acestea, vei avea slavă veşnică împreună cu Dumnezeu şi sfinţii săi. Totuşi, dacă mă dispreţuieşti pe mine, cel care îţi arată calea spre mântuire, să ştii că vei suferi veşnicele chinuri şi focul iadului, cu diavolul căruia i te supui.

Uimit, regele răspunse acestor vorbe: „Văd că nu te temi de ameninţările noastre şi vorbele tale sunt una cu faptele tale". Deşi nu l-a crezut pe învăţătorul adevărului, totuşi el îl trimise înapoi cu cinste la Pepin, conducătorul francilor.

(*English Historical Documents*, vol. I, c. 500-1042, edited by Dorothy Whitelock, Eyre and Spottiswoode, London, 1955, pp. 713-715)

Sfântul Bonifaciu şi convertirea germanilor la creştinism (secolul al VIII-lea)

Sfântul Bonifaciu (în latină Bonifatius), al cărui nume original era Wynfrid sau Wynfrith, a fost un important misionar şi reformator englez, deseori numit „apostol al Germaniei", graţie rolului său în creştinarea şi organizarea bisericii din acest teritoriu. Născut în jurul anilor 672-675, într-o familie de nobili din Wessex, Bonifaciu a fost educat în abaţiile benedictine din Adescancastre (Exeter) şi Nhutscelle (Nursling), devenind călugăr al acestui ordin şi fiind hirotonit preot în jurul vârstei de 30 de ani. În anul 718, papa Grigore al II-lea (care i-a dat numele latinizat) l-a trimis în Germania cu misiunea de a-i creştina pe localnicii păgâni. După ce a petrecut trei ani în preajma lui Willibrord, Bonifaciu s-a stabilit în Hessen, devenind episcop în 722. A predicat şi în Bavaria (735-737), fiind creatorul structurilor religioase de aici (a diocezelor de Salzburg, Freising, Regensburg şi Passau – aceasta din urmă doar reconfirmată). Tot el a fost întemeietorul celebrei mănăstiri de la Fulda (744). Bonifaciu a murit în 754, în Frisia, unde desfăşura o nouă activitate misionară, după ce ocupase, timp de opt ani (746-756), scaunul arhiepiscopal de la Mainz[11]*. Reproducem aici câteva scrisori trimise de papa Grigore al II-lea lui Bonifaciu, precum şi descrierea distrugerii stejarului lui Thor, important loc de cult al germanilor păgâni.*

[Anul 719.] Grigore[12], slujitorul slujitorilor lui Dumnezeu, către devotatul preot Bonifaciu.

Ştiind că încă din copilărie tu ai fost devotat Sfintelor Scripturi şi că ai trudit să dezvălui necredincioşilor taina credinţei, [...] hotărâm, în numele nedespărţitei Sfinte Treimi, prin neclintita putere a lui Petru, cel dintâi dintre apostoli, a cărui învăţătură este în sarcina noastră să o predăm altora şi al cărui Sfânt Scaun este în păstrarea noastră, că, de vreme ce tu pari să străluceşti plin de focul mântuirii pe care Domnul nostru l-a trimis asupra pământului, trebuie să te grăbeşti către oricare dintre triburile ce zăbovesc în rătăcirea necredinţei şi să [le] impui ritualurile împărăţiei lui Dumnezeu. [...] Şi dorim ca tu să instituí disciplina tainelor, potrivit cu rânduielile Sfântului nostru Scaun Apostolic.

[Anul 722.] Papa Grigore către mult iubiţii noştri episcopi, stabiliţi în Bavaria şi Alamania.

[...] Este potrivit ca voi să-l recunoaşteţi pe fratele nostru, episcopul Bonifaciu, ca trimis al nostru şi, în numele lui Hristos, să-l primiţi cu cinstea cuvenită. Şi trebuie să păstraţi slujirea Bisericii în credinţa catolică, potrivit obiceiului şi învăţăturilor Sfintei şi Apostolicei Biserici Catolice. [...] Şi veţi ţine în dispreţ ritualurile păgânilor, învăţăturile celor veniţi din Britania şi ale falşilor preoţi eretici.

[Anul 722.] Jurământul depus de Bonifaciu în faţa papei.

Eu, Bonifaciu, episcop prin graţia lui Dumnezeu, îţi făgăduiesc ţie, binecuvântatule Petru, cel dintâi dintre apostoli, şi vicarului tău, binecuvântatul papă Grigore, şi urmaşilor săi, în numele Tatălui, şi al Fiului, şi al Sfântului Duh, al nedespărţitei Treimi, şi, prin aceasta, trupului tău cel sfânt, că voi păstra, cu ajutorul lui Dumnezeu, credinţa şi neîntinarea sfintei credinţe catolice şi că voi crede neclintit în unitatea credinţei în care stă întreaga mântuire a creştinilor, după cum, fără îndoială, este ştiut.

Nu mă voi împotrivi în nici un fel unităţii Bisericii universale, indiferent cine ar căuta să mă convingă. Şi, cum am spus, voi păstra credinţa şi neîntinarea şi unirea cu tine şi bunurile Bisericii tale, căreia Dumnezeu i-a dat puterea să lege şi să dezlege, cu vicarul tău, şi cu urmaşii săi, în toate privinţele. Şi dacă ajunge la cunoştinţa mea că preoţii s-au întors de la practicile străvechi ale sfinţilor părinţi, nu voi avea nici o înlănţuire sau vreo legătură cu ei ; ci, mai degrabă, dacă voi putea, îi voi reţine. Dacă nu voi putea, cu credinţă, voi face imediat cunoscută stăpânului meu apostolic întreaga situaţie.

Cum a distrus Bonifaciu stejarul lui Thor

Mulţi dintre oamenii din Hessen au fost convertiţi [de către Bonifaciu] la credinţa catolică şi au primit harul duhului prin punerea mâinilor. Dar unii dintre ei, nu atât de tari în suflete, nu au vrut să primească în întregime învăţăturile dreptei credinţe. Unii oameni aduceau sacrificii copacilor şi izvoarelor, fie pe faţă, fie pe ascuns. Unii practicau în taină, alţii pe faţă ghicitul, prezicerea şi incantaţiile. Dar alţii, care erau mai înţelepţi, au îndepărtat toate profanările păgâne şi nu au făcut nici unul din aceste lucruri ; la sfatul şi cu încuviinţarea acestor oameni, Bonifaciu a căutat să doboare un anume copac uriaş, la Geismar, numit, în limba străveche a ţinutului, „stejarul lui Jupiter"[13].

Omul Domnului era înconjurat de slujitorii lui Dumnezeu. Când a vrut să taie copacul, marea mulţime a păgânilor care erau acolo l-a blestemat amarnic pentru că era duşmanul zeilor lor. Când a tăiat puţin în trunchi, s-a stârnit o adiere trimisă de Dumnezeu şi, deodată, coroana copacului s-a rupt, iar stejarul s-a prăbuşit la pământ, în toată măreţia sa. Şi a fost rupt în patru părţi, parcă prin voinţă divină, astfel încât trunchiul a fost împărţit în patru părţi uriaşe fără nici un efort din partea fraţilor care erau în apropiere. Când păgânii, care blestemaseră, au văzut aceasta, au renunţat la blesteme şi, crezând, l-au binecuvântat pe Dumnezeu. Apoi, preasfântul preot s-a sfătuit cu fraţii săi şi a construit din lemnul copacului o capelă, pe care a închinat-o Sfântului Apostol Petru.

(*Readings in European History*, vol. I, „From the Breaking up of the Roman Empire to the Protestant Revolt", edited by James Harvey Robinson, Ginn and Company, Boston, 1904, pp. 105-107)

Willibald, *Viața Sfântului Bonifaciu* (cca 769)
- fragmente -

Episcop de Eichstätt, Willibald s-a născut în jurul anului 700 în Wessex și s-a stins din viață în 786 sau 787. În timpul vieții a făcut numeroase și lungi călătorii (Roma, 720-723, Orientul Apropiat, 723-727, Constantinopol, 727-729 și la Montecassino, 730-739). Un an mai târziu, în 740, a fost hirotonit preot și, apoi, în 741, a fost numit episcop de către Bonifaciu, cu care, de altfel, se și înrudea. După toate aparențele, redactarea acestei Vita *a avut loc înainte de 769, anul morții lui Megingoz, episcop de Würzburg, căruia i-a fost dedicată lucrarea. Inițial, se credea că Willibald ar fi scris* Viața Sfântului Bonifaciu *pe tăblițe de ceară, fiind trecută pe pergament după ce a fost aprobată – potrivit obiceiului timpului – prin autoritatea a doi episcopi. Fragmentele care urmează relatează despre solia tânărului Wynfrith (Bonifaciu) la Canterbury, precum și martiriul sfântului și al însoțitorilor săi, petrecut la Dokkum în 754 (între 716 și 722, Bonifaciu a mai întreprins două călătorii pentru evanghelizarea saxonilor frisieni, dar s-a lovit de refuzul regelui acestora, Radbod)*[14].

[Wynfrith (Bonifaciu) este trimis la Canterbury ca sol[1]]

Și după ce el și-a pus, pentru mult timp, inima sub stăpânirea mai sus amintitelor virtuți și, din zi în zi..., dând dovezi din ce în ce mai înalte de alese însușiri, o împrejurare neașteptată a apărut în regatul lui Ine, regele saxonilor de apus, căci izbucnise [acolo] o nouă zâzanie ; pe dată, în urma sfatului regelui, un consiliu sinodal al slujitorilor Domnului a fost ținut de către întâistătătorii bisericilor. De îndată ce toți s-au adunat, între fețele bisericești s-a făcut o cercetare și s-a chibzuit în legătură cu zâzania iscată. Și întocmind cea mai înțeleaptă hotărâre, ei au stabilit să trimită soli, credincioși întru Domnul, la arhiepiscopul orașului Canterbury, Brithwold pe numele său, de teamă ca nu cumva ceea ce urmau să facă, fără sfatul unui pontif atât de mare, să nu fie considerat ca nechibzuit și plin de îndrăzneală. Și când înțeleptul lor sfat s-a încheiat și tot consiliul și preoțimea s-au înțeles, regele s-a adresat pe dată tuturor slujitorilor lui Hristos și i-a întrebat cui să încredințeze îndeplinirea acestei solii. Apoi, de îndată, cel mai mare abate întru Domnul, pe numele său Wynberht, care conducea mănăstirea mai sus numită[2], precum și Wintra, care conducea mănăstirea numită, Tisbury și Beorwold, conducător, prin poruncă divină, al mănăstirii numite după numele dat de bătrâni, Glastonbury, ca și

1. Wynfrith se afla la Nursling (Hampshire), unde venise de la o mănăstire din Exeter, în care intrase de tânăr.
2. Este vorba de abația de la Nursling.

mulţi alţi părinţi l-au chemat pe acest sfânt om [Wynfrith] şi l-au dus la rege. Şi regele i-a dat această solie, i-a ales însoţitori şi l-a trimis în pace. Şi după ce i-a fost încredinţată solia, el a ajuns, după porunca celor bătrâni [şi] după un drum fără peripeţii, în Kent, dezvăluindu-i totul arhiepiscopului – care fusese înzestrat cu însemnul[1] celei mai înalte demnităţi –, aşa cum îi spusese regele, cu pricepere şi în ordinea cuvenită. Şi când a primit un răspuns favorabil, s-a reîntors nu după multe zile în ţara sa şi, cu înţelepciune, a dat seamă regelui şi slujitorilor Domnului, aducând cu el răspunsul favorabil al venerabilului arhiepiscop, spre bucuria tuturor. Astfel, prin minunata bunăvoinţă a lui Dumnezeu, numele lui s-a răspândit după aceea peste tot, fiind cinstit de toată lumea, fie mireni, fie preoţi ; iar el, după aceea, a înaintat în rang şi a participat deseori la sinoadele lor.

[Martiriul Sfântului Bonifaciu]

Când Dumnezeu a dorit să-şi smulgă slujitorul din încercările acestei lumi şi să-l ridice deasupra peregrinărilor vieţii trecătoare, atunci, din voia Lui, se întâmplă ca, împreună cu slujitorii săi care îl însoţeau, el să ajungă în Frisia, pe care o părăsise odinioară cu trupul, dar niciodată cu inima ; astfel încât, acolo unde predicase mai întâi, a început să adune merite, care, atunci când a părăsit această lume, l-au făcut să primească răsplata faptelor sale.

Dar printr-o minunată şi, într-o oarecare măsură, profetică prevestire, el i-a spus episcopului mai sus pomenit în ce fel va părăsi această lume şi l-a îndrumat privitor la zidirea bisericilor şi la învăţăturile către oameni, zicând :

> Mi-aş dori, într-adevăr, să săvârşesc expediţia plănuită ; nu voi fi însă în stare să mă întorc din această dorită călătorie. Deocamdată, timpul meu se apropie de sfârşit şi ziua morţii mele este foarte aproape ; părăsind temniţa trupului, mă întorc la răsplata veşnică. Dar tu, dragul meu fiu, du la bun sfârşit ridicarea bisericilor pe care le-am început în Turingia ; încearcă tot timpul să aduci pe calea cea dreaptă pe cei căzuţi în greşeală, termină zidirea bisericii începute deja în Fulda şi du-mi într-acolo trupul îmbătrânit de trecerea atâtor ani.

Şi când acest cuvânt s-a terminat, el a mai adăugat câteva vorbe de acest fel :

> Fiule, strânge, după chibzuita-ţi socotinţă, toate acele lucruri care crezi că ne sunt de folos pentru această călătorie şi, de asemenea, pune în lada mea cu cărţi nişte veşminte de in să-mi acopăr bătrânul trup.

Când episcopul nu şi-a mai putut stăpâni suspinele şi izbucni în lacrimi, Sfântul Bonifaciu a încheiat vorba trecând la alte lucruri ; şi, puţine zile mai târziu, a pornit în călătoria pe care trebuia să o facă.

Alegându-şi tovarăşii de drum, s-a urcat pe o corabie şi, călătorind prin canalul râului Rin, a căutat adăposturi pentru noapte. Intrând în câmpiile mlăştinoase ale frisilor, a ajuns cu bine la mlaştina care, în limba lor, este numită Aelmere şi a mers de jur-împrejur să cerceteze ţărmurile lipsite de divina sământă. Şi după ce a scăpat de primejdioasa trecere a râurilor, a mării şi a apelor nesfârşite, a înaintat în primejdie fără teamă, vizitând neamul păgân al frisilor, care era împărţit de ape în mai multe ţinuturi, în aşa fel încât, cu toate că erau numiţi în mai multe feluri, formau totuşi un singur neam. [...]

1. *Pallium*, în textul original.

Călătorind aşadar prin toată Frisia, el a propovăduit cu sârguinţă cuvântul Domnului, nimicind idolatria păgână şi distrugând ritualurile ei greşite ; şi după ce a distrus puterea templelor, a ridicat cu râvnă biserici. Şi a botezat multe mii de oameni, bărbaţi, femei şi copii, cu însoţitorul său întru credinţă, episcopul Eofa, ajutorul său, pe care îl numise peste frisi ca să aibă sprijin la bătrâneţe, dându-i episcopia din oraşul numit Utrecht, ca şi cu preoţii şi diaconii numiţi după cum urmează : Wintrung, Walthere, Athelhere, toţi înzestraţi cu oficiul sacerdotal al preoţiei ; Hamund, Scirbald şi Bosa, daţi pentru serviciul diaconilor ; Wacchar şi Gundaecer, Illehere şi Hathowulf, ridicaţi la ordinul monastic. Toţi aceştia împreună cu Sfântul Bonifaciu au răspândit peste tot printre oameni sămânţa vieţii veşnice şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, au împrăştiat-o atât de bine, încât pentru cei cărora prin pilda instituţiei apostolice „nu mai era decât o singură inimă şi un singur suflet", a trebuit să fie una şi aceeaşi cunună a martiriului şi aceeaşi răsplată a victoriei.

Prin urmare, după ce gloria credinţei a strălucit prin Frisia, întocmai cum am spus, şi fiindcă fericitul sfârşit al vieţii sfântului se apropia, el, înconjurat numai de câţiva dintre tovarăşii săi, şi-a aşezat corturile pe malul unui râu numit Borne, ce se afla între hotarele acelui neam căruia i se mai spune în limba localnicilor Ostor- şi Wester-aeche. După ce vesti oamenilor, acum împrăştiaţi peste tot, o zi solemnă pentru confirmarea noilor convertiţi, pentru punerea mâinilor de către episcop şi confirmarea celor botezaţi în ultima vreme, fiecare se întoarse la casa lui, [urmând] ca toţi să vină la ziua stabilită, potrivit poruncii date de sfântul episcop.

Dar când sosi această zi, pe când soarele tocmai mijise şi se crăpase de ziuă, în loc de prieteni şi de noii practicanţi ai credinţei, au venit vrăjmaşi şi călăi, şi o imensă mulţime de duşmani cu arme scânteietoare, cu suliţe şi scuturi, goneau spre tabără. Apoi, deodată, tinerii săi tovarăşi ieşiră din tabără împotriva lor şi se repeziră la arme, dornici să-i apere pe sfinţi – pe cale să devină martiri – împotriva nesăbuitei gloate a acelor oameni furioşi. De îndată ce omul lui Dumnezeu auzi de atacul mulţimii ce se năpustea, a chemat la el pe clericii săi, a luat moaştele sfinţilor pe care obişnuia să le poarte cu el şi a ieşit din cort. Şi îi certă grabnic pe tinerii bărbaţi, interzicându-le să lupte, spunând :

> Încetaţi, băieţi, a vă bate şi părăsiţi lupta, căci mărturia Scripturii cu adevărat ne învaţă să nu răsplătim răul cu rău, ci să facem binele şi pentru răul [primit]. Căci se apropie ziua după care am nădăjduit atât, şi timpul despărţirii noastre este aproape. Fiţi puternici întru Domnul şi înduraţi cu bucurie ceea ce harul Lui vă îngăduie ; nădăjduiţi în El şi vă va elibera sufletele.

Iar celor ce-i stăteau alături, preoţi şi diaconi, şi bărbaţilor ce ţineau de ordinele de jos, care se lepădaseră [de toate pentru] slujba Domnului, le-a spus, îndemnându-i cu cuvinte părinteşti :

> Bărbaţi şi fraţi, fiţi curajoşi şi nu vă fie teamă de cei ce ucid trupul, cât timp ei nu pot ucide sufletul care este nemuritor, ci bucuraţi-vă întru Domnul şi prindeţi temeinic de Domnul ancora speranţei voastre, căci El vă va da de îndată răsplata veşnicei mântuiri şi vă va da un loc în curtea cerească, alături de oastea îngerilor cetăţii cereşti. Nu vă lăsaţi pradă înşelătoarelor plăceri ale acestei lumi, să nu găsiţi bucurie în linguşirile trecătoare ale păgânilor, ci suferiţi aici clipa morţii ce stă să vină şi veţi putea domni cu Hristos pentru totdeauna.

Şi în timp ce el îşi îndemna, cu atâta însufleţire şi povaţă, discipolii să primească cununa martiriului, o gloată de păgâni se năpusti deodată asupra lor, atacându-i cu săbiile şi acoperind de sânge trupurile sfinţilor, întru fericită moarte.

Şi după ce a mutilat trupurile muritoare ale celor drepţi, mulţimea bucuroasă a păgânilor a luat, spre osânda ei, prada victoriei şi, jefuind tabăra, a tăiat tot şi a împărţit prada. A luat cuferele în care erau multe cărţi, precum şi raclele cu moaşte, crezând că a pus mâna pe mult aur şi argint, şi le-a dus, aşa cum erau, zăvorâte, pe corăbiile pe care se aflau proviziile clericilor şi ale însoţitorilor lor, precum şi puţinul vin ce mai rămăsese. Deodată, când [duşmanii] descoperiră vinul cel mult iubit, începură să-şi umple burţile cu lăcomie, îmbătându-se şi, în cele din urmă, prin minunata voie a Atotputernicului Dumnezeu, ţinură sfat, în care vorbiră despre prada pe care o luaseră şi se sfătuiră cum să-şi împartă între ei aurul şi argintul, încă nevăzute. Şi când au început să se certe pe seama banilor atât de mulţi..., s-a iscat [între ei] o atât de mare duşmănie şi gâlceavă, încât mulţimea, cuprinsă de o nebunească furie, se împărţi în două tabere şi, luptând cu cruzime, întoarseră unii împotriva altora armele cu care tocmai îi omorâseră pe sfinţii martiri.

Când cea mai mare parte a mulţimii care urla a fost astfel nimicită, cei care mai trăiau fugiră bucuroşi spre bogăţia căpătată cu preţul vieţii şi al sufletelor lor, de vreme ce aceia care se împotriviseră lăcomiei lor erau morţi. Iar când au spart cuferele, au găsit cărţi, în loc de aur, Scripturile învăţăturii divine, în loc de argint. Şi lipsiţi astfel de răsplata lor în aur şi argint, împrăştiară pe câmp o parte din cărţile pe care le găsiseră, pe altele le aruncară în stufărişul mlaştinii, iar pe altele le ascunseră în diferite locuri: prin harul Atotputernicului Dumnezeu şi, de asemenea, prin rugile Sfântului Bonifaciu, arhiepiscop şi martir, după un timp destul de lung, ele au fost găsite nestricate şi nepătate, fiind trimise înapoi de cei ce le-au găsit, la casa unde până astăzi continuă mântuirea sufletelor[1].

(*English Historical Documents*, vol. I, c. 500-1042, edited by Dorothy Whitelock, Eyre and Spottiswoode, London, 1955, pp. 715-719)

1. La Mănăstirea Fulda.

Donatio Constantini (*Donaţia lui Constantin*) (cca 750-800)

Elaborată pe baza unei scrieri mai vechi, intitulată Legenda sancti Sylvestri *(sau* Acta/ Gesta Sylvestri*) – o versiune literară, de origine romană, datând de la finele secolului al V-lea*[15] *a convertirii împăratului Constantin –,* Donaţia lui Constantin *este, probabil, cel mai cunoscut fals din istorie. Timp de secole, până când Lorenzo Valla, în perioada Renaşterii, i-a demonstrat falsitatea, documentul a constituit baza pretenţiilor teritoriale şi jurisdicţionale ale papei în Italia, după ce, o perioadă, servise drept argument şi pentru pretenţiile de autonomie ale papalităţii în raport cu Imperiul Bizantin. O primă versiune a textului a fost, după toate aparenţele, elaborată imediat după jumătatea secolului al VIII-lea, pentru a-l ajuta pe papa Ştefan al II-lea în negocierile sale cu majordomul franc, Pepin cel Scund (sau Scurt). După cum se ştie, în anul 754, pontiful roman l-a consacrat, prin ungere, pe Pepin ca rege, fapt care a legitimat înlocuirea vechii dinastii regale a merovingienilor cu aceea a carolingienilor. În schimbul acestui gest, se crede că Pepin ar fi promis papei să îi cedeze teritoriile din Italia, cucerite de longobarzi de la bizantini (ceea ce s-a şi întâmplat, doi ani mai târziu, în 756). Pretinsa donaţie constantiniană a făcut posibilă interpretarea donaţiei lui Pepin nu ca o binefacere, ci ca o restaurare.*

În numele Sfintei şi Nedespărţitei Treimi, anume Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh. Împăratul Caesar Flavius Constantin întru Isus Hristos – Domnul, Dumnezeul şi Mântuitorul nostru, unul al aceleiaşi Sfinte Treimi – credincios, îndurător, suprem, binefăcător, Alamanic, Gotic, Sarmatic, Germanic, Britanic, Hunic, pios, norocos, învingător şi triumfător, întotdeauna august: celui mai sfânt şi binecuvântat părinte între părinţi, Silvestru, episcop al oraşului [Roma] şi papă, şi tuturor urmaşilor lui pontifi, care vor sta la Roma, în scaunul Sfântului Petru până la sfârşitul timpului – de asemenea, tuturor celor mai respectaţi şi mai iubiţi de Dumnezeu episcopi catolici, de pe tot cuprinsul lumii, instituiţi acum şi dintotdeauna, supuşi aceleiaşi Sfinte Biserici Romane, prin acest decret imperial al nostru harul, pacea, caritatea, bucuria, îndelungata răbdare, îndurarea de la Dumnezeu Tatăl Atotputernicul şi de la Isus Hristos, Fiul Său, şi de la Sfântul Duh, să fie cu voi toţi. Serenitatea Noastră prea îndurătoare doreşte, printr-o limpede cuvântare, prin pagina acestui decret imperial al nostru, să aducă la cunoştinţa tuturor oamenilor din întreaga lume ce lucruri a văzut în chip minunat Mântuitorul şi Izbăvitorul nostru, Domnul Isus Hristos, Fiul celui mai înalt Tată, ca fiind demne de înfăptuit prin sfinţii săi apostoli Petru şi Pavel şi prin intervenţia părintelui nostru Silvestru, cel mai mare pontif şi papă universal. [Mai] întâi, exprimând prin cea mai profundă mărturisire a inimii noastre, pentru instruirea minţii tuturor, crezul nostru, învăţat de la mai sus zisul preabinecuvântat părinte şi duhovnic al nostru, Silvestru pontif universal; şi apoi cu de-amănuntul anunţând mila lui Dumnezeu revărsată asupra noastră.

Căci dorim ca voi să ştiţi, după cum am dat de înţeles prin decretul nostru imperial anterior, că am renunţat la adorarea idolilor, a imaginilor mute şi surde făcute de mână [omenească], a născocirilor diavoleşti şi la toate deşartele străluciri ale Satanei şi am ajuns la credinţa neîntinată a creştinilor, care este adevărata lumină şi veşnica viaţă. Crezând ceea ce el – acelaşi respectat al nostru suprem părinte şi învăţător, pontiful Silvestru – ne-a învăţat, întru Dumnezeu Tatăl, Atotputernicul făcător al Cerului şi al Pământului, al tuturor lucrurilor văzute şi nevăzute, şi întru Isus Hristos, singurul său Fiu, Domnul nostru Dumnezeu, prin care toate lucrurile sunt create, şi întru Sfântul Duh, Domnul şi însufleţitorul întregii fiinţe, mărturisim întru Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh că în desăvârşita Treime există o deplinătate a divinităţii şi o unitate a puterii. Tatăl este Dumnezeu, Fiul este Dumnezeu şi Sfântul Duh este Dumnezeu ; iar aceştia trei sunt unul întru Isus Hristos.

Sunt deci trei forme, dar numai o putere. Pentru că Dumnezeu, înţelept în tot timpul de mai înainte, a dat de la El însuşi cuvântul prin care toate vârstele viitoare urmau să se nască, [atunci] când, prin acel unic cuvânt al înţelepciunii Sale, a făcut întreaga creaţie din nimic, fiind cu ea şi aranjând toate lucrurile în misteriosul Său loc secret.

De aceea, virtuţile Cerurilor şi toată partea materială a pământului fiind zămislite prin înţeleapta Sa încuviinţare, întâi creând omul din huma pământului după chipul şi asemănarea Sa, El l-a aşezat într-un paradis al plăcerii. El, diavolul, vechiul şarpe şi invidios duşman, prin cel mai amar gust al pomului oprit, a făcut din aceste bucurii un exil. Şi alungat fiind, el nu a încetat în multe chipuri să-şi arunce săgeţile otrăvite, pentru ca, întorcând neamul omenesc de la calea adevărului către adorarea idolilor, el să-l poată convinge să adore creatura, şi nu pe creator ; astfel încât, prin idoli, el să-i poată face pe cei pe care va fi reuşit să-i prindă în capcanele sale să fie arşi cu el în pedeapsa eternă. Dar Domnului nostru, făcându-i-se milă de creatura Sa, trimiţându-şi înainte sfinţii Săi profeţi, anunţând prin ei lumina vieţii viitoare – adică venirea Fiului Său şi a Domnului şi Mântuitorului nostru Isus Hristos –, l-a trimis pe acelaşi unul-născut Fiu şi Cuvânt al înţelepciunii, pe El, coborâtor din Cer pentru mântuirea noastră, născut fiind din Sfântul Duh şi din Fecioara Maria ; cuvântul a fost [astfel] făcut carne şi a locuit printre noi. El nu a încetat să fie ceea ce fusese, dar a început să fie ceea ce nu fusese : Dumnezeu perfect şi om perfect ; ca Dumnezeu, făcând minuni, [iar] ca om, alinând suferinţele umane. Noi aşa am învăţat din predica părintelui nostru Silvestru, pontiful suprem, că El a fost pe deplin om şi pe deplin Dumnezeu, încât nu ne putem îndoi cu nici un chip că El a fost pe deplin Dumnezeu şi pe deplin om. Şi alegând doisprezece apostoli, El a strălucit cu minuni în faţa lor şi a unei mulţimi nenumărate de oameni. Noi mărturisim că acelaşi Domn Isus Hristos a împlinit legea şi profeţiile ; că El a suferit, a fost crucificat, [iar] în a treia zi – după Scripturi – s-a ridicat din morţi ; a fost primit în Cer şi aşezat la dreapta Tatălui, de unde El va veni să judece viii şi morţii, iar împărăţia sa nu va avea sfârşit. Pentru că acesta este crezul nostru ortodox, aşezat înaintea noastră de cel mai binecuvântat părinte al nostru Silvestru, supremul pontif. De aceea, noi îndemnăm pe toţi oamenii şi pe toate neamurile să păstreze, să iubească şi să predice această credinţă ; şi, în numele Sfintei Treimi, să obţină graţia botezului ; şi, cu inimă credincioasă, să-l adore pe Domnul Isus Hristos, Mântuitorul nostru, care, cu Tatăl şi cu Sfântul Duh, trăieşte şi domneşte în vecii vecilor ; [lucru] pe care Silvestru, părintele nostru, pontiful universal, îl predică. Căci El însuşi, Domnul şi Dumnezeul nostru,

făcându-i-se milă de mine, păcătosul, i-a trimis pe sfinţii Săi apostoli să ne viziteze şi a făcut ca lumina splendorii sale să ne lumineze. Iar voi să vă bucuraţi fiindcă eu, scos din întunericul [necredinţei], am ajuns la adevărata lumină şi la cunoaşterea adevărului. Căci pe când lepra violentă şi murdară a invadat toată carnea trupului meu, iar grija acordată de mulţi doctori veniţi împreună la mine nu m-a însănătoşit [şi nu a folosit] ajutorul nici unuia din ei, au venit încoace preoţii de pe Capitoliu, spunându-mi că trebuie făcută pe Capitoliu o fântână şi că trebuie umplută cu sângele copiilor nevinovaţi ; şi că, dacă m-aş îmbăia în ea cât [sângele] ar fi cald încă, aş putea să mă curăţ. Şi, după cuvintele lor, fiind aduşi foarte mulţi copii nevinovaţi, când preoţii sacrilegi ai păgânilor au vrut ca ei să fie masacraţi şi fântâna să fie umplută cu sângele lor, Serenitatea Noastră, văzând lacrimile mamelor, ne-am îngrozit de îndată de această faptă. Şi făcându-ni-se milă de ele, am poruncit ca fiii să le fie înapoiaţi ; şi dându-le care şi daruri, le-am trimis de acolo, să se bucure. Deci, ziua aceea trecând – venind peste noi tăcerea nopţii – când a sosit timpul somnului, apostolii Sfinţii Petru şi Pavel au apărut, spunându-mi :

> Întrucât ai pus capăt viciilor tale şi te-ai îngrozit de vărsarea sângelui nevinovat, suntem trimişi de Hristos, Domnul Dumnezeul nostru, să-ţi dăm sfat pentru redobândirea sănătăţii. Ascultă deci îndemnul nostru şi fă ceea ce îţi spunem. Silvestru – episcopul oraşului Roma –, fugind de persecuţiile tale pe Muntele Soracte, iubeşte cu clerul său întunericul în peşterile din stânci. Când tu îl vei fi călăuzit la tine, el îţi va arăta un lac al credinţei în care, când el te va fi scufundat pentru a treia oară, toată acea putere a leprei te va părăsi. Şi după ce se va întâmpla acest lucru, răsplăteşte-l pe Mântuitorul tău, astfel încât, din porunca ta, de la un capăt la celălalt al întregii lumi, bisericile să poată fi repuse în drepturi. Pe lângă aceasta, purifică-te tu însuţi şi, lepădându-te de toate superstiţiile idolilor, să-l adori şi să-l iubeşti pe viul şi adevăratul Dumnezeu – care este singur şi adevărat – şi să ajuţi la înfăptuirea dorinţei Lui.

Trezindu-mă deci din somn, am făcut de îndată aşa cum fusesem sfătuit să fac de către Sfinţii Apostoli. Şi chemându-l pe acel minunat şi blând părinte luminător al nostru – Silvestru, papă universal –, i-am spus toate cuvintele cu care mă povăţuiseră Sfinţii Apostoli. Şi l-am întrebat cine erau acei zei Petru şi Pavel. Dar el a spus că, de fapt, ei nu erau numiţi zei, ci apostoli ai Mântuitorului, Domnul Dumnezeul nostru, Isus Hristos. Şi, iarăşi, noi am început să-l întrebăm pe acelaşi cel mai binecuvântat papă dacă avea vreun chip limpede al acelor apostoli, astfel încât, din asemănarea lor, noi să putem afla dacă ei erau cei pe care ni i-a arătat revelaţia din somn. Atunci, acelaşi bătrân părinte a poruncit ca diaconul său să ne arate trăsăturile aceloraşi apostoli. Şi când m-am uitat la ei şi am recunoscut, înfăţişate în acele imagini, aspectul celor pe care îi văzusem în visul meu, în faţa tuturor satrapilor[16] mei am mărturisit, cu glas puternic, că ei erau aceia pe care îi văzusem în visul meu.

După care, acelaşi preabinecuvântat Silvestru, părintele nostru, episcopul oraşului Roma, ne-a impus o perioadă de penitenţă în palatul nostru Lateran, în capelă, într-un veşmânt din păr, astfel încât să pot obţine iertare de la Domnul Dumnezeul nostru Isus Hristos, Mântuitorul nostru, prin veghe, posturi, lacrimi şi rugăciuni, pentru toate lucrurile care au fost făcute din necredinţă şi poruncite de mine pe nedrept. Apoi, prin punerea mâinilor[17] clerului, am venit la însuşi episcopul [Silvestru] ; şi acolo, lepădându-mă de deşartele străluciri ale Satanei şi de lucrările sale şi de toţi idolii făcuţi de mână [omenească], am mărturisit din propria mea dorinţă în faţa întregului popor că eu

credeam în Dumnezeu Tatăl Atotputernic, făcătorul Cerului, al Pământului şi al tuturor lucrurilor văzute şi nevăzute, şi în Isus Hristos, singurul Său Fiu, Domnul nostru, născut din Sfântul Duh şi din Fecioara Maria. Şi fântâna fiind binecuvântată, unda mântuirii m-a purificat acolo în urma unei triple scufundări. Şi pe când eram [scufundat până] la temelia fântânii, am văzut cu propriii mei ochi o fâşie din Cer atingându-mă, din pricina căreia, ridicându-mă curat, am ştiut că eram curăţat de toată murdăria leprei. Şi fiind ridicat din venerabila fântână, punându-mi-se veşminte albe, mi s-a făcut de şapte ori semnul Sfântului Duh, [adică] ungerea cu sfântul mir. El [Silvestru] făcu semnul sfintei cruci pe fruntea mea, spunând: „Dumnezeu te pecetluieşte cu pecetea credinţei Sale în numele Tatălui, al Fiului şi Sfântului Duh, pentru a-ţi arăta credinţa". Toţi clericii răspunseră: „Amin". Episcopul adăugă: „Pacea fie cu tine".

Şi astfel, în prima zi după ce am primit taina sfântului botez şi mi s-a vindecat trupul de murdăria leprei, am recunoscut că nu era nici un alt Dumnezeu în afară de Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh, pe care îi predică cel mai binecuvântat papă Silvestru: o treime în una, o unitate în trei. Toţi zeii neamurilor, pe care i-am adorat până acum, se dovedesc a fi demoni [şi] lucrări făcute de mâna omului. Acelaşi venerabil părinte ne-a spus foarte limpede cât de multă putere în Cer şi pe Pământ a dat El, Mântuitorul nostru, apostolului său Sfântul Petru, când, găsindu-l credincios după ce îl întrebase, El i-a zis: „Tu eşti Petru, şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea, iar porţile locuinţei morţilor nu o vor birui". Luaţi aminte, voi puternicilor, şi aplecaţi urechea inimilor voastre la ceea ce bunul Domn şi Stăpân mai adăugă ucenicului Său, spunându-i: „Îţi voi da cheile Împărăţiei Cerurilor şi orice vei lega pe pământ va fi legat în ceruri, şi orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat în ceruri"[18]. Acesta este [un lucru] minunat şi măreţ, ca ceea ce legi şi dezlegi pe pământ să fie legat şi dezlegat în Cer.

Predicându-mi binecuvântatul Silvestru aceste lucruri, [eu] le-am înţeles şi am învăţat că mi-am recăpătat în întregime sănătatea prin bunătatea Sfântului Petru însuşi. Atunci, eu, împreună cu toţi satrapii[19] noştri şi cu tot Senatul şi cu toţi nobilii şi tot poporul roman, supuşi slavei legii noastre, am socotit de cuviinţă ca, întocmai cum pe pământ el, Petru, este văzut ca fiind vicarul Fiului lui Dumnezeu, tot astfel şi pontifii, care sunt reprezentanţii aceluiaşi şef al apostolilor, să obţină de la noi şi de la imperiul nostru puterea unei supremaţii mai mari decât aceea acordată, prin îndurare pământească, serenităţii noastre imperiale: [astfel] i-am ales pe acelaşi principe al apostolilor sau pe vicarii lui să fie mijlocitorii noştri permanenţi pe lângă Dumnezeu. Şi pe măsura pământeştii noastre puteri imperiale, noi decretăm ca sfânta sa Biserică Romană să fie onorată cu veneraţie şi pentru ca cel mai sacru jilţ, [cel] al Sfântului Petru, să fie slăvit cu glorie mai mult decât imperiul nostru şi decât tronul nostru pământesc, noi i-am dat puterea imperială, demnitatea gloriei, putere şi cinstire.

Poruncim şi decretăm că el va avea supremaţia şi asupra celor patru scaune supreme Antiohia, Alexandria, Constantinopol[1] şi Ierusalim, şi a tuturor bisericilor lui Dumnezeu din întreaga lume. Şi cel care va fi fiind în acea vreme pontif al acelei sfinte Biserici Romane va fi mult mai slăvit şi căpetenie peste toţi preoţii din întreaga lume. Şi, potrivit

1. La data când se pretindea emis documentul, Constantinopolul nu fusese încă fondat. Statutul său de „scaun suprem" este ulterior cu două secole.

judecăţii sale, trebuie dat orice este de trebuinţă pentru slujba lui Dumnezeu sau pentru statornicia credinţei creştinilor. Într-adevăr, drept este ca sfânta lege să-şi aibă scaunul guvernării acolo unde întemeietorul sfintelor legi, Mântuitorul nostru, i-a spus Sfântului Petru să ia Scaunul Apostolatului ; acolo unde, de asemenea, susţinând crucea, el a luat fericit cupa morţii şi a apărut ca imitator al Domnului şi Stăpânului său ; acolo să-şi plece oamenii grumazurile la mărturisirea numelui lui Hristos, unde învăţătorul lor, Sfântul Petru apostolul, întinzându-şi grumazul pentru Hristos, a fost încoronat cu martiriul ; acolo să-şi caute ei veşnic un învăţător, în locul în care zace sfântul trup al învăţătorului ; acolo, plecaţi şi umili, să săvârşească ei slujba regelui ceresc, a lui Dumnezeu Mântuitorul nostru Isus Hristos, în locul în care trufaşii au fost obişnuiţi să slujească sub legea unui rege pământesc.

Timp în care noi dorim ca toţi oamenii, de toate rasele şi neamurile de pe întreg cuprinsul lumii, să ştie că noi am construit din temelii în palatul nostru Lateran, pentru acelaşi Mântuitor, Domnul nostru Dumnezeu Isus Hristos, o biserică cu baptisteriu. Iar [ei] să [mai] ştie că noi am cărat pe propriii noştri umeri, din fundaţiile sale, douăsprezece coşuri încărcate cu pământ, după numărul sfinţilor apostoli. Despre această sfântă biserică, noi poruncim să se vorbească, să fie iubită, venerată şi propovăduită, ca un cap şi vârf al tuturor bisericilor din întreaga lume, după cum am poruncit prin alte decrete imperiale ale noastre. De asemenea, noi am ridicat bisericile Sfântului Petru şi Sfântului Pavel, căpeteniile apostolilor, împodobindu-le cu aur şi argint ; unde, cu mare cinste aşezând preasacrele lor trupuri, am construit pentru ei sicrie din electronum[20], împotriva căruia nu poate izbândi nici o forţă a elementelor. Şi am aşezat o cruce din aurul cel mai curat şi giuvaiere preţioase pe fiecare din sicriele lor şi le-am încuiat cu chei din aur. Şi am dăruit, am înzestrat şi am îmbogăţit aceste biserici, pentru slujbele divine, cu diferite obiecte. Şi, prin sacrele noastre decrete imperiale, le-am dăruit pământ în Răsărit, ca şi în Apus, şi chiar şi pe coasta nordică şi pe cea sudică, adică în Iudeea, Grecia, Asia, Tracia, Africa şi Italia, şi în diferite insule, cu condiţia ca toate [pământurile] să fie administrate de mâna celui mai binecuvântat părinte al nostru, pontiful Silvestru, şi a urmaşilor săi.

Toţi oamenii şi toate neamurile raselor din întreaga lume să se bucure cu noi ; vă îndemnăm pe toţi să aduceţi mulţumiri nemărginite, împreună cu noi, Domnului şi Mântuitorului nostru Isus Hristos. Căci El este Dumnezeu în Cer, deasupra, şi pe Pământ, dedesubt, [El] care, vizitându-ne prin sfinţii Săi apostoli, ne-a făcut demni să primim sfânta taină a botezului şi sănătatea trupului. Drept care, în schimb, aceloraşi sfinţi apostoli, stăpânii mei, Sfântul Petru şi Sfântul Pavel, şi, prin ei, de asemenea Sfântului Silvestru, părintele nostru – pontiful cap şi papă universal al oraşului Roma – şi tuturor pontifilor, urmaşii lui, care până la sfârşitul lumii urmează să şadă în scaunul Sfântului Petru, noi le acordăm şi, prin prezentul [decret], le conferim imperialul nostru palat Lateran, care este preferata [noastră reşedinţă], şi e mai presus decât toate palatele din întreaga lume ; după aceea, o diademă, anume coroana capului nostru, şi, în acelaşi timp, tiara ; şi, de asemenea, fâşia de pe umăr, adică gulerul care de obicei înconjoară grumazul nostru imperial[21] ; şi de asemenea mantia noastră purpurie, tunica stacojie şi toate veşmintele imperiale ; şi acelaşi rang ca şi celor care comandă cavaleria imperială ; de asemenea, dăm sceptrele imperiale şi, în acelaşi timp, lăncile şi stindardele ; de asemenea, flamurile şi diferitele podoabe imperiale şi tot folosul înaltei noastre poziţii imperiale şi slava puterii noastre.

Cât îi priveşte pe acei bărbaţi foarte respectaţi, membri ai clerului, care, în diferite ordine, slujesc aceeaşi sfântă Biserică Romană, noi decretăm ca ei să aibă acelaşi folos şi aceeaşi distincţie, putere şi excelenţă prin slava căreia este împodobit ilustrul nostru Senat ; adică, ei vor fi făcuţi patricieni şi consuli ; poruncim să fie de asemenea decoraţi cu celelalte demnităţi imperiale. Şi întocmai ca armata imperială, tot astfel decretăm să fie împodobit întregul cler al sfintei Biserici Romane. Şi întocmai cum puterea imperială este împodobită cu diferite funcţii – adică prin distincţia şambelanilor, a uşierilor şi a tuturor gărzilor –, tot astfel dorim să fie împodobită sfânta Biserică Romană. Şi pentru ca gloria pontificală să poată străluci deplin, noi mai decretăm ca şi clerul aceleiaşi Sfinte Biserici Romane să poată folosi cioltare[22] de in de culoarea cea mai albă, adică armăsarii lor să poată fi astfel împodobiţi şi astfel călăriţi. Şi întocmai cum Senatul nostru foloseşte încălţări din păr de capră, tot astfel şi ei să poată fi deosebiţi prin inul strălucitor ; astfel încât, precum fiinţele celeste, tot astfel şi cele terestre să poată fi împodobite întru slava lui Dumnezeu. Pe lângă asta, mai presus de toate lucrurile, noi dăm îngăduinţă aceluiaşi singur preasfânt părinte al nostru Silvestru, episcopul oraşului Roma şi papă, şi tuturor celor mai binecuvântaţi pontifi care vor veni după el şi îi vor urma în viitor – pentru cinstea şi slava lui Isus Hristos, Domnul nostru – să primească în acea mare Biserică apostolică şi catolică a lui Dumnezeu, chiar şi printre membrii clerului monastic, pe oricine din Senatul nostru care, de bunăvoie, din propria sa încuviinţare, doreşte să devină cleric...

Am decretat, de asemenea, ca acelaşi unic venerabil părinte al nostru Silvestru, supremul pontif, şi toţi pontifii urmaşi ai lui, să poată folosi şi purta deasupra capetelor lor – spre lauda lui Dumnezeu şi pentru cinstea Sfântului Petru – diadema, coroana din aurul cel mai curat şi cu giuvaiere preţioase, pe care i-am dat-o de pe propriul nostru cap. Dar el, cel mai sfânt papă, nu a îngăduit deloc ca acea coroană de aur să fie purtată peste coroana clericală pe care el o poartă spre slava Sfântului Petru ; iar noi am aşezat pe capul lui preasfânt, cu propriile noastre mâini, o tiară de o frumuseţe strălucitoare, reprezentând slăvita înviere a Domnului nostru. Şi ţinând căpăstrul calului său, din respect faţă de Sfântul Petru, noi am îndeplinit pentru el datoria rândaşului şi am decretat ca toţi pontifii, urmaşii lui, şi numai ei singuri, să poată folosi acea tiară în procesiunile lor.

Întru imitaţia propriei noastre puteri, astfel încât, din acea pricină, pontificatul suprem să nu se strice, ci mai degrabă să poată fi împodobit cu putere şi glorie chiar mai mult decât demnitatea unei guvernări pământeşti, noi renunţând pentru des amintitul pontif (preabinecuvântatul nostru părinte Silvestru, papă universal), atât la palatul nostru, aşa cum s-a spus, cât şi la oraşul Roma şi la toate provinciile, districtele şi oraşele Italiei sau ale regiunilor apusene şi, dându-le, prin darul nostru inviolabil, în puterea şi stăpânirea sa sau ale pontifilor, urmaşii săi, decretăm, prin această cartă dumnezeiască a noastră şi constituţie imperială, că [aşa] va fi rânduit ; şi încuviinţăm ca ele [palatele, provinciile, dictrictele] să rămână pe drept la sfânta Biserică Romană.

Din această pricină, noi am înţeles că se cuvine ca imperiul nostru şi puterea regatului nostru să fie transferate şi mutate în regiunile din Răsărit şi ca în provincia din Bizanţ, în cel mai potrivit loc, să fie construit în numele nostru un oraş, şi ca imperiul nostru să fie stabilit acolo. Căci acolo unde supremaţia preoţilor şi capul religiei creştine au fost instituite de o lege cerească, nu este drept ca o lege pământească să aibă jurisdicţie.

Pe lângă aceasta, noi decretăm ca toate aceste lucruri pe care, prin această cartă imperială a noastră şi prin alte porunci dumnezeieşti, le-am stabilit şi confirmat să rămână neatinse şi neclintite până la sfârşitul lumii. Drept care, în faţa Dumnezeului celui viu, care ne-a poruncit să domnim, şi sub ameninţarea grozavei sale judecăţi, prin acest decret imperial al nostru, noi îi conjurăm pe toţi împăraţii, urmaşii noştri, pe toţi nobilii noştri, pe satrapi şi pe mult gloriosul Senat, şi pe tot poporul din întreaga lume supus legii noastre, acum şi în toate timpurile ce vor veni, ca nimeni dintre ei să nu-şi îngăduie să se opună sau să nesocotească în vreun fel, sau să ia aceste lucruri care, prin sancţiunea noastră imperială, au fost acordate sfintei Biserici Romane şi tuturor pontifilor ei. [Dar] dacă cineva, în această privinţă, se dovedeşte dispreţuitor sau nesocotitor – lucru pe care nu-l credem –, el va fi supus şi legat la veşnica osândă; şi va simţi că sfintele căpetenii ale apostolilor lui Dumnezeu, Petru şi Pavel, i se vor împotrivi acum şi în viaţa viitoare. Şi fiind ars în iadul cel mai de jos, el va pieri cu diavolul şi cu toţi necredincioşii.

Pentru acest decret imperial al nostru, întărit prin propriile noastre mâini, noi am făcut mai marele lăcaş, deasupra venerabilului trup al Sfântului Petru, apostolilor; şi acolo, făgăduind aceluiaşi apostol al lui Dumnezeu că vom păstra neatinse toate clauzele lui şi vom lăsa ca poruncă a noastră tuturor împăraţilor, urmaşi ai noştri, să le păstreze, noi l-am încredinţat, pentru a fi păstrat cu îndurare şi fericire, celui mai binecuvântat părinte al nostru Silvestru, supremul pontif şi papă universal, şi, prin el, tuturor pontifilor, urmaşi ai lui, cu încuviinţarea Domnului Dumnezeului nostru şi Mântuitorului nostru Isus Hristos.

Şi subscripţia imperială: Divinitatea să vă ocrotească pentru mulţi ani, o, preasfinţi şi binecuvântaţi părinţi.

Dat la Roma în a treia zi înaintea calendelor lui aprilie, consuli fiind preailuştrii bărbaţi, stăpânul nostru augustul Flavius Constantin, pentru a patra oară, şi Galligano.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 319-329)

Carta de întemeiere a Ordinului de la Cluny (11 septembrie 910)

Expresie a noii spiritualităţi care a prins viaţă în Occidentul medieval în secolele X-XI, abaţia de la Cluny (în Burgundia) a fost întemeiată în 910 (sau 909) de către ducele Aquitaniei (şi conte de Macon) Guillaume al III-lea, supranumit „cel Pios". Astfel înfiinţat, noul ordin călugăresc a introdus o serie de reforme în rândul clerului regular, într-o perioadă de relaxare a regulilor monastice, urmărind întoarcerea la stricteţea regulii benedictine, dar cu unele excepţii semnificative (bunăoară, accentul sporit pe liturghie – opus Dei *– în detrimentul efortului fizic). În foarte multe privinţe, statutul noii abaţii se deosebea radical de cel al aşezămintelor religioase mai vechi, iar aceste deosebiri au fost stipulate chiar în carta fondatoare. De pildă, mănăstirea şi ordinul constituit au fost puse sub autoritatea directă a papei şi au primit dreptul de a-şi subordona mănăstirile înfiinţate ulterior, dacă acestea acceptau regula de la Cluny. Alte prevederi specifice sunt descrise în documentul pe care îl redăm mai jos. Primul abate al mănăstirii a fost Bernon (909/910-927), dar aşezământul va cunoaşte o dezvoltare cu adevărat europeană în timpul lui Maieul (954-994) şi Odilon (994-1049)*[23].

Către toţi dreptgânditorii : este neîndoielnic că providenţa Domnului a înlesnit unor oameni bogaţi ca, prin mijlocirea bunurilor lumeşti, dacă le folosesc bine, să fie vrednici de răsplata veşnică. Despre acest lucru, cuvântul divin spune : „Omul cu bogăţia lui îşi răscumpără viaţa"[24], arătând că [un astfel de fapt] este posibil şi întru totul de dorit.

Eu, Guillaume, conte şi duce din mila Domnului, chibzuind cu sârguinţă la acest lucru, dorind să-mi asigur liniştea atât timp cât mai sunt în putere, am crezut de cuviinţă, ba mai mult, de trebuinţă, ca din bunurile lumeşti care mi-au fost date să dau o mică parte spre folosul sufletului meu. Într-adevăr, fac aceasta pentru ca nu cumva eu, care am fost spornic în bogăţie, să fiu învinuit, la sfârşit, că am cheltuit totul pentru grija faţă de trupul meu ; ci mai degrabă să mă pot bucura că am păstrat ceva şi pentru mine, când soarta îmi va smulge, în cele din urmă, totul ; un scop care nu pare să poată fi atins prin mijloace mai potrivite decât acestea, urmând învăţătura lui Hristos : „Faceţi-vă prieteni cu ajutorul bogăţiilor nedrepte"[25]. Şi făcând din acest act unul trainic, nu trecător, voi întreţine, pe cheltuiala mea, o congregaţie de călugări. Şi aceasta este încrederea şi aceasta este speranţa mea [anume] că, deşi nici eu nu sunt în stare să dispreţuiesc toate lucrurile, totuşi primindu-i pe cei ce dispreţuiesc lumea, despre care cred că sunt drepţi, voi putea primi răsplata celor drepţi. De aceea, să fie făcut cunoscut tuturor celor ce trăiesc în unitatea credinţei şi aşteaptă îndurarea lui Hristos şi celor ce vor urma şi vor continua să existe până la sfârşitul lumii că, din iubire pentru Dumnezeu şi faţă de Mântuitorul nostru Isus Hristos, dau din stăpânirea mea sfinţilor apostoli, anume Petru

şi Pavel, posesiunile care urmează: oraşul Cluny, cu domeniul şi curtea şi biserica închinată Sfintei Maria, Maica Domnului, şi Sfântului Petru, principele apostolilor, cu toate bunurile ce ţin de acestea, satele, paraclisele, şerbii de ambele sexe, viile, ogoarele, pajiştile, pădurile, apele cu gurile lor, morile, veniturile şi taxele, ceea ce este cultivat şi ce nu este cultivat, toate în întregime, bunuri care se află în sau de jur-împrejurul ţinutului Mâcon, fiecare cu hotarele sale.

Eu, Guillaume, şi soţia mea, Ingelberga, dau toate acestea apostolilor mai sus numiţi, mai întâi din dragoste pentru Domnul, apoi pentru sufletul stăpânului meu, regele Eudes, al tatălui şi al mamei mele, pentru mine şi soţia mea, anume pentru izbăvirea sufletelor şi a trupurilor noastre, şi, nu în cele din urmă, pentru Ava, care mi-a lăsat aceste lucruri în testamentul ei; de asemenea, pentru sufletele fraţilor, surorilor şi nepoţilor noştri şi ale tuturor neamurilor noastre, pentru credincioşii din slujba noastră şi pentru propovăduirea şi deplinătatea religiei catolice. În cele din urmă, de vreme ce noi toţi, creştinii, suntem ţinuţi laolaltă printr-o singură legătură de dragoste şi credinţă, fie ca această danie să fie pentru toţi, pentru dreptcredincioşii din timpurile trecute, prezente şi viitoare. De asemenea, dau aceste lucruri, înţelegând că la Cluny va fi ridicată o mănăstire de călugări, închinată sfinţilor apostoli Petru şi Pavel, unde să se adune călugări care să vieţuiască potrivit regulii Sfântului Benedict, să deţină, să păstreze, să aibă şi să orânduiască aceste lucruri, pentru totdeauna. În acest chip, pragul venerabilei case de rugăciune, care este acolo, va fi trecut cu credinţă, cu jurăminte şi cu rugăciuni, iar cuvântul ceresc va fi căutat cu toată dorinţa şi cu râvna cea mai adâncă. De asemenea, cu stăruinţă vor fi înălţate către Dumnezeu, atât pentru mine, cât şi pentru ceilalţi, după rânduiala despre care s-a făcut pomenire mai sus, rugăciuni, implorări şi predici.

Iar pe călugări lăsaţi-i ca, împreună cu posesiunile amintite mai sus, să fie sub puterea şi stăpânirea abatelui Bernon, care îi va conduce după regulă, pe potriva cunoştinţelor şi a putinţei sale, atât timp cât va trăi. Dar după moartea sa, aceiaşi călugări vor avea puterea şi voia de a alege pe unul din ordinul lor, pe care îl vor vrea, ca abate şi cârmuitor, urmând voinţa Domnului şi regula Sfântului Benedict, în aşa fel încât nici prin intervenţia noastră, nici a altei puteri să nu fie împiedicaţi să facă o alegere corectă, canonică. De asemenea, la fiecare cinci ani, călugării mai sus numiţi vor plăti bisericii apostolilor de la Roma zece [monede] pentru lumânări şi vor avea protecţia aceloraşi apostoli şi apărarea pontifului roman; şi aceşti călugări vor putea construi pe locul mai sus menţionat din toată inima şi sufletul lor, potrivit cunoştinţelor şi puterii lor. Mai departe, vrem ca atât în vremurile noastre, cât şi în cele ale urmaşilor noştri, atât cât o vor îngădui putinţele din acel loc, să se îndeplinească zilnic, cu cea mai mare râvnă, fapte de milostenie pentru cei săraci, nevoiaşi, străini şi pelerini. De asemenea, ne-a fost pe plac să punem în acest document ca, începând cu această zi, călugării adunaţi acolo să nu ne fie supuşi nici nouă, nici rudelor noastre, nici puterii regale sau oricărei alte puteri lumeşti. Şi în numele lui Dumnezeu, al tuturor sfinţilor şi al înfricoşatei judecăţi de apoi, prevenim şi conjurăm ca nici unul dintre principii lumeşti, nici conte, nici episcop, nici pontif al scaunului papal roman mai sus zis, să nu calce peste stăpânirea acestor slujitori ai Domnului, nici s-o înstrăineze, s-o micşoreze, s-o schimbe sau s-o dea ca beneficiu cuiva, şi nici să pună vreun prelat deasupra lor, împotriva voinţei lor.

Şi pentru ca un astfel de act profan să nu fie la îndemâna oamenilor nesăbuiţi şi răi, întărim următoarele, dând şi mai multă tărie prevenirii care urmează: vă implor pe voi,

o, sfinţi apostoli şi glorioşi principi ai lumii, Petru şi Pavel, şi pe tine, o, suprem pontif al Scaunului Apostolic, ca prin puterea canonică şi apostolică pe care voi aţi primit-o de la Dumnezeu să îndepărtaţi din Sfânta Biserică şi de la viaţa veşnică pe hoţii, năvălitorii şi pe cei ce înstrăinează aceste bunuri, pe care le dau din toata inima şi cu toată vrerea, şi să fiţi sprijinitorii şi apărătorii locului, de la Cluny mai sus numit, şi ai slujitorilor lui Dumnezeu de acolo, şi ai tuturor acestor posesiuni, în numele milei şi a îndurării Celui mai Sfânt Mântuitor. Dacă cineva – ceea ce, Doamne fereşte, prin mila Domnului şi cu apărarea apostolilor nu cred să se întâmple –, fie el vecin sau străin, fără seamă de rang sau putere, ar încerca, prin orice fel de viclenie, să încalce acest act de danie pe care l-am rânduit să fie scris din iubire pentru Atotputernicul Dumnezeu şi din veneraţie pentru cei dintâi apostoli, Petru şi Pavel, [acela] să înfrunte mai întâi mânia Atotputernicului Dumnezeu, iar acest lucru să-l scoată de pe tărâmul celor vii şi să-i şteargă numele din cartea vieţii, iar sorţii lui să fie ca ai celor care rostit-au către Domnul: „Pleacă de la noi"; să ajungă [însoţitor] al lui Dathan şi Abiron, pe care pământul, deschizându-şi fălcile, i-a înghiţit şi iadul i-a luat încă de vii; să cadă asupra sa pedeapsa veşnică. Şi fiind făcut însoţitor al lui Iuda, să fie ţinut acolo în chinuri veşnice şi, ca să nu pară în ochii oamenilor că a trecut prin această lume fără a fi pedepsit, trupul să-i treacă prin chinurile viitoarei pedepse, împărţind marea nenorocire cu Heliodorus şi Antiochus, dintre care unul, silit fiind să poarte lanţuri grele, abia a scăpat cu viaţă, iar celălalt, lovit de voinţa divină, a pierit în cel mai nenorocit fel, mădularele putrezindu-i şi umplându-i-se de viermi. Şi să fie părtaş cu ceilalţi păcătoşi care se gândesc să prade comoara casei Domnului, iar dacă nu-şi ia seama, să aibă ca duşman pe cel căruia îi va refuza intrarea în raiul binecuvântat, pe purtătorul cheilor întregii Biserici şi, împreună cu acesta, pe Sfântul Pavel, cei doi pe care, dacă el ar fi vrut, i-ar fi putut avea drept cei mai sfinţi dintre mijlocitori. Dar în ceea ce priveşte legea lumească, i se va cere, prin puterea judecăţii, să plătească o sută de livre de aur celor cărora le-a făcut rău, iar încercarea lui nu va avea nici o urmare. Tăria acestui act de danie, înzestrat cu toată puterea, va rămâne neclintită şi de nezdruncinat, împreună cu prevederile de mai sus.

Făcut în faţa tuturor în oraşul Bourges. Eu, Guillaume, am poruncit ca acest act să fie făcut şi scris, întărindu-l cu mâna mea[1].

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 329-333)

1. Documentul este semnat de Ingelberga şi de mai mulţi episcopi şi nobili.

Procesul canonizării Sfântului Dominic (1233)
- fragment -

Sfântul Dominic (Santo Domingo de Guzmán) s-a născut în jurul anului 1170, la Calaruega, în Castilia, şi a murit în 1221, la Bologna. A fondat Ordinul Fraţilor Predicatori (Dominicani), un ordin de călugări cerşetori, a căror principală misiune era să predice. A fost canonizat la 3 iulie 1234; în calendarul catolic, 8 august este ziua celebrării Sfântului Dominic. Textul pe care îl reproducem cuprinde mărturia unui călugăr dominican, Ventura, care descrie modul de viaţă al lui Dominic, rigoarea şi pietatea sa, precum şi alte fapte luate în considerare în cadrul procesului de canonizare[26].

Mărturia fratelui Ventura (6 august)

(2.) Fratele Ventura din Verona, prior al Conventului Ordinului Predicatorilor din Bologna, a declarat sub jurământ că erau treisprezece ani şi ceva de când a intrat în Ordinul Predicatorilor, la sfatul şi încurajarea binecuvântatului părinte Dominic, întemeietorul Ordinului Predicatorilor şi primul lui maestru, şi de când a depus jurământul[27] în mâna sa şi a primit rasa de la el. În acea vreme, binecuvântatul părinte Dominic avea, după papă, deplină autoritate asupra întregului Ordin al Fraţilor Predicatori, pentru a-l modela, organiza şi îndrepta. „În acelaşi an – a spus el –, primul Capitlu General al Ordinului s-a ţinut la Bologna, şi eu am fost de faţă".

El a mai spus că a fost [acolo] cu binecuvântatul părinte Dominic şi că s-a bucurat de o mare apropiere faţă de el în peregrinările sale prin ţinutul Lombardiei, fiindu-i tovarăş în călătoriile sale, atunci când se oprea undeva, şi la mâncat, şi la băut, şi la dormit, şi la rugăciune.

(3.) El a mai spus că în călătorie sau oriunde se afla, el voia întotdeauna, el însuşi sau prin însoţitorii săi, să predice, să vorbească sau să pledeze pentru Domnul. Era, de asemenea, stăruitor în rugăciune şi celebra liturghia în fiecare zi, dacă putea găsi o biserică, dar nu făcea acest lucru fără să plângă. Când ajungea la un han, dacă era [în preajmă] o biserică, acolo se ducea mai întâi. Când stătea în altă parte decât într-una din mănăstiri şi când îi auzea pe ceilalţi celebrând utreniile, el se ridica îndată şi recita utreniile cu devoţiune, împreună cu însoţitorii săi. După vecernie, când era într-o călătorie, oriunde se afla, el păstra tăcerea cu tovarăşii săi şi cu toţi ceilalţi şi nu voia ca ea să fie întreruptă până la terţa[28] de a doua zi. Când călătorea, noaptea se întindea jos pe o mână de paie, îmbrăcat complet, rareori scoţându-şi încălţările.

(4.) El a mai spus că atunci când călătorea, ţinea toate posturile Ordinului, de la sărbătoarea Sfintei Cruci până la Paşte, iar vara postea în fiecare vineri. Era mulţumit să mănânce orice hrană i se aşeza în faţă, în afară de carne, din care nu mânca defel. Se

simţea foarte fericit dacă provizia de hrană era proastă şi sărăcăcioasă, aşa cum martorul spune că a observat adesea. Imediat ce ajungea la o mănăstire a Ordinului său, îi chema pe fraţi laolaltă şi le predica, aducându-le tuturor multă mângâiere.

(5.) El a mai spus că, atunci când [Dominic] se oprea la o mănăstire, privitor la mâncare şi la orice altceva, se supunea obiceiului comun al celorlalţi şi dorea ca ei toţi să facă la fel. Nu l-a văzut niciodată făcând sau spunând altceva.

Nu l-a văzut niciodată vorbind de rău pe cineva sau rostind o vorbă nelalocul ei.

A spus că binecuvântatul Dominic era chibzuit, înţelept, răbdător, bun şi foarte milostiv ; el crede că n-a văzut niciodată vreun muritor atât de înzestrat cu virtuţi, deşi a văzut mulţi oameni religioşi în diverse părţi ale lumii.

A mai spus că, la Bologna, i-a auzit spovedania înainte de a muri şi a înţeles din ea că [Dominic] nu a păcătuit de moarte niciodată şi că şi-a păstrat neprihănirea toată viaţa, deoarece binecuvântatul părinte s-a acuzat pe sine în spovedanie că, odată, a dezvăluit unor oameni că era neprihănit, deşi a făcut-o pentru a le fi folositor.

(6.) Când ajungea într-un loc unde erau aşezăminte religioase, le vizita pe toate, predicând şi încurajându-le să respecte regula. Oricât de tulburat era cineva, acela pleca liniştit dacă venea şi îi asculta cuvintele. El a făcut aceasta mai ales în părţile Lombardiei, la Milano şi la mănăstirea cisterciană din Colomba. El a mai spus că [Dominic] predica aproape în fiecare zi, numai dacă nu era împiedicat sau dacă nu cuvânta fraţilor ; [iar] în timpul predicii plângea mult şi îi făcea şi pe alţii să plângă. Era aspru în pedepsirea greşelilor făcute de fraţi şi era un entuziast al Regulii, dar, în acelaşi timp, cuvintele lui erau atât de plăcute, încât fraţii îndurau penitenţele impuse de către iubitul lor părinte cu cea mai mare răbdare şi râvnă. El era de neschimbat în frecventarea slujbei divine şi obişnuia să petreacă noaptea în rugăciune, plângând mult. Când martorul a fost întrebat cum de ştia acest lucru, el a spus că îl găsea adesea în biserică, rugându-se şi plângând, uneori doborât de somn. Câteodată, când era obosit de veghe, mergea să doarmă la masă.

(7.) El a mai spus că atunci când binecuvântatul Dominic l-a vizitat, la Veneţia, pe înaltul Ugolino, cardinal de Ostia şi legat papal, el s-a întors la Bologna pe o vreme foarte călduroasă, noaptea târziu, şi apoi a petrecut mult timp vorbind cu martorul şi cu fratele Rudolph despre treburile Ordinului ; aceşti părinţi l-au îndemnat să meargă să se odihnească, dar el a refuzat şi a mers în biserică şi s-a rugat şi apoi, la momentul potrivit, a celebrat utreniile cu fraţii. Din cauza vegherii din acea noapte a căpătat durerea de cap şi boala care au dus la strămutarea sa la Domnul. Când era bolnav, refuza să se întindă într-un pat, dar s-a întins în schimb pe nişte pânză de sac. A trimis după novici şi le-a dat sfaturi privind mântuirea. El părea să fie, şi cu adevărat era, vesel şi fericit în boala sa.

(8.) Când boala i s-a agravat, binecuvântatul părinte a pus să fie mutat la Santa Maria del Monte, despre care se spunea că este un loc mai sănătos. Acolo, a trimis după prior ; când [acesta] a venit cu douăzeci de fraţi din comunitate, le-a ţinut o lungă predică. După ce a primit acolo sfântul mir, priorul de la Santa Maria a spus : „Îl voi îngropa în această biserică şi nu voi îngădui să fie luat de aici". Când binecuvântatul Dominic a înţeles asta, a spus către aceia dintre fraţii lui care erau acolo : „Repede, luaţi-mă de aici. Doamne fereşte să fiu înmormântat în altă parte decât sub picioarele fraţilor mei". Aşa că a fost dus înapoi la Biserica Sfântul Nicolae, iar fraţii chiar se temeau că va muri pe drum.

O oră mai târziu, a chemat martorul şi i-a spus: „Pregăteşte-te". Când el, priorul şi alţi fraţi se pregătiseră, aşa cum trebuia, pentru încredinţarea sufletului său şi se adunaseră în jurul lui, sfântul părinte a spus priorului şi fraţilor: „Mai aşteptaţi puţin". Pe când se întâmplau acestea, priorul a grăit către el: „Părinte, ştii că ne laşi singuri şi trişti. Aminteşte-ţi să te rogi Domnului pentru noi". Şi fratele Dominic îşi ridică mâinile către cer şi spuse: „Tată Sfânt, ştii că am stăruit bucuros în voia Ta şi am vegheat şi i-am apărat pe cei pe care mi i-ai încredinţat. Acum, Ţi-i încredinţez înapoi. Veghează asupră-le şi apără-i". El [martorul] a povestit că fraţii i-au spus că, atunci când au întrebat despre ei înşişi, el a răspuns: „Vă voi fi mai de folos după moartea mea, decât am fost în viaţă". După aceea,Sfântul Dominic le-a zis priorului şi fraţilor: „Începeţi". Şi în timpul slujbei de încredinţare a Sufletului său, binecuvântatul părinte rostea cuvintele împreună cu fraţii, deoarece buzele i se mişcau. În timp ce fraţii spuneau „Veniţi să-l ajutaţi, voi sfinţi ai Domnului, şi primiţi-i sufletul", şi-a dat ultima suflare.

La înmormântarea sa au participat înaltul Ugolino, cardinal de Ostia, care e acum papă, şi patriarhul de Aquileia, şi mulţi venerabili episcopi şi abaţi. Liturghia de înmormântare a fost cântată de înaltul Ugolino.

(9.) În acel an, toată lumea a simţit o extraordinară mireasmă în toată biserica, mai ales în apropierea mormântului, şi martorul spune că a simţit-o el însuşi. În acelaşi an şi în anii următori, au avut loc o mulţime de minuni pentru oamenii care au venit la mormântul binecuvântatului Dominic, aducând chipuri de ceară şi tot felul de lucruri. Atunci când câţiva oameni au încercat să aducă pânze de mătase pentru a acoperi mormântul binecuvântatului Dominic, fraţii nu le-au îngăduit acest lucru, de teamă să nu fie acuzaţi de lăcomie.

(10.) Când trupul binecuvântatului Dominic a trebuit să fie mutat, magistratul[29] din Bologna şi mulţi cetăţeni nobili l-au păzit timp de câteva zile pentru a nu fi furat. Când mormântul a fost deschis, în faţa magistratului, a multor cetăţeni ai Bolognei şi a altor oameni nobili (credincioşi, episcopi şi laici), fraţii au găsit un sicriu din lemn, închis cu cuie din fier, şi se răspândea [din el] o asemenea mireasmă, încât erau cu toţii uimiţi, spunând că nu mirosiseră niciodată aşa ceva. Astfel încât, trupul a fost mutat de arhiepiscop şi de alţi prelaţi în noul mormânt, iar extraordinara mireasmă a stăruit tot timpul. Maestrul Jordan i-a ţinut sfântul trup în mâinile sale şi l-a dat să fie sărutat de către aproximativ trei sute de fraţi care veniseră la Capitlul General. Când martorul a fost întrebat cum de ştie despre toate acestea, el a răspuns că a fost de faţă la toate.

(11.) El a mai apus că binecuvântatul Dominic a avut o atât de mare milostenie, încât îşi dorea să fie darnic cu toţi, chiar şi cu cei păcătoşi, şi uneori obişnuia să plângă pentru ei.

(*Early Dominicans. Selected Writings*, edited by Simon Tugwell, Paulist Press, New York, 1982, pp. 66-69)

Regula Sfântului Francisc din Assisi (29 noiembrie 1223)

Sfântul Francisc din Assisi (Francesco di Pietro di Bernardone) s-a născut la Assisi (Umbria), în 1181 sau 1182, şi a murit, în acelaşi loc, în 1226. A fost canonizat pe 16 iulie 1228 şi este sărbătorit pe 8 octombrie. A fost unul dintre promotorii mişcării de reformare a Bisericii din prima parte a secolului al XIII-lea şi a fondat ordinul care îi poartă numele. Pietatea deosebită, vocaţia paupertăţii, precum şi carisma sa deosebită au atras mii de adepţi şi au făcut din el una dintre cele mai venerate figuri religioase. Împreună cu Catherina din Siena, Sfântul Francisc este considerat patron al Italiei. Următorul text datează din 1223 şi reprezintă a doua Regula *a ordinului, după aceea din 1221, neacceptată de papalitate. Confirmată de Honorius al III-lea prin bula* Solet anuere, *la 29 noiembrie 1223, a doua versiune a* Regulei *franciscane a fost numită, tocmai din acest motiv,* Regula bullata *(textul original al bulei pontificale este păstrat la Sacro Convento, în Assisi). În raport cu prima variantă, cea din 1221,* Regula bullata *era simţitor atenuată atât în privinţa citatelor din Evanghelie, cât şi a unor prevederi considerate de Biserica Romană drept neconvenabile (ca, bunăoară, dreptul fraţilor la nesupunere faţă de superiorii nedemni ai ordinului, îngrijirea leproşilor şi prescripţiile referitoare la paupertatea absolută)*[30].

[...] 1. Aceasta este regula şi felul de viaţă al fraţilor minoriţi, pentru ca ei trăind în ascultare şi în castitate, fără posesiuni, să respecte Sfânta Evanghelie a Domnului nostru Isus Hristos. Fratele Francisc făgăduieşte ascultare şi supunere stăpânului nostru, papa Honorius, şi urmaşilor săi – care vor ocupa funcţia în mod canonic –, şi Bisericii Romane. Iar ceilalţi fraţi vor fi legaţi să asculte de fratele Francisc şi de urmaşii săi.

2. Dacă unii vor dori să primească acest fel de viaţă şi vor veni la fraţii noştri, aceştia îi vor trimite la superiorii[31] lor provinciali ; numai acestora, şi nu altora, le-a fost dată îngăduinţa de a primi fraţi. Iar superiorii îi vor cerceta cu sârguinţă cu privire la credinţa catolică şi la tainele bisericeşti. Şi dacă ei cred în toate acestea şi sunt hotărâţi să le mărturisească şi să le respecte cu tărie până la sfârşit, şi dacă nu au soţii, sau dacă au şi acestea au intrat deja într-o mănăstire, sau dacă le-au dat voie să facă astfel, ei înşişi depunând jurământul de abstinenţă prin puterea episcopului diocezei, iar soţiile lor sunt de o astfel de vârstă, încât nici o bănuială să nu apară cu privire la ele, superiorii vor rosti asupra lor cuvântul Sfintei Evanghelii, pentru ca ei să meargă şi să vândă tot ceea ce au şi să se străduiască să împartă [totul] săracilor. Dar dacă nu vor fi în stare să facă aceasta, buna lor credinţă este de ajuns. Iar fraţii şi superiorii lor vor fi strajă şi nu se vor îngriji de bunurile lor lumeşti, pentru ca, nestingheriţi, să poate face cu acele bunuri ceea ce îi inspiră Dumnezeu. Iar dacă au nevoie de sfat, superiorii au voie să-i trimită la unii oameni cu frică de Dumnezeu, prin al căror sfat îşi vor da toate bunurile săracilor.

După aceea, li se vor îngădui veşmintele de noviciat, şi anume: două sutane fără glugă şi brâu, ciorapi lungi şi o capă până la brâu; asta dacă nu cumva aceloraşi superiori nu li se va părea că altceva este mai potrivit în faţa lui Dumnezeu. Dar când anul de noviciat s-a încheiat, ei vor fi primiţi [în ordin] întru supunere, făgăduind să respecte mereu acel fel de viaţă şi această *Regula*. Şi, potrivit poruncii stăpânului papă, nu li se va îngădui niciodată să rupă aceste legături. Căci potrivit Sfintei Evanghelii, nimeni care pune mâna pe coarnele plugului şi priveşte în urmă nu este vrednic de împărăţia lui Dumnezeu. Iar cei care, acum, au făgăduit ascultare vor avea o sutană cu glugă, şi o alta, dacă vor, fără glugă. Iar cei siliţi de nevoie pot purta încălţări. Şi toţi fraţii vor purta veşminte umile şi le pot cârpi cu pânză de sac şi cu alte bucăţi, cu binecuvântarea Domnului. Şi îi previn şi îi îndemn ca nu cumva să-i dispreţuiască sau să-i judece pe oamenii pe care îi vor vedea îmbrăcaţi cu veşminte catifelate şi colorate, având mâncare şi băuturi alese, ci, mai degrabă, fiecare se va judeca şi se va dispreţui pe sine.

3. Fraţii clerici vor îndeplini serviciul divin potrivit rânduielii Sfintei Biserici Romane, mai puţin psaltirea, din care pot citi fragmente. Dar fraţii laici vor spune „Tatăl nostru" de douăzeci şi patru de ori la slujba din zori[32], de cinci ori la slujba de dimineaţă[33], de şapte ori la orele unu, trei, şase şi nouă, de doisprezece ori la vecernie[34], de şapte ori la miezul nopţii[35]; şi se vor ruga pentru morţi. Şi vor ţine post de la Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor până la Naşterea Domnului; dar cât priveşte timpul sfânt al Postului Mare – pe care Domnul l-a sfinţit ca postul Său sfânt –, care începe de la Epifania Domnului şi continuă patruzeci de zile, cei care postesc de-a lungul său vor fi binecuvântaţi de Domnul, iar cei care nu vor să postească nu vor fi legaţi să o facă; dar, altfel, ei vor posti până la Învierea Domnului. În rest, fraţii nu vor fi legaţi să postească decât în cea de-a şasea zi (vineri); dar în vremuri de nevoie, fraţii nu vor fi legaţi să postească cu trupurile lor. Însă îi sfătuiesc, îi previn şi îi îndemn pe fraţii mei întru Domnul Isus Hristos, ca, atunci când merg în lume, să nu se certe, să nu se întreacă în vorbe şi nici să-i judece pe alţii. Ci să fie blânzi, împăciuitori şi smeriţi, miloşi şi umili, vorbind deschis cu toată lumea, aşa cum se cuvine. Ei nu trebuie să meargă călare, decât dacă sunt nevoiţi sau au un beteşug. În orice casă vor intra, mai întâi vor spune: „Pace acestei case!". Şi, potrivit Sfintei Evanghelii, au îngăduinţă să mănânce din toate felurile cu care sunt serviţi.

4. Poruncesc cu tărie tuturor fraţilor să nu primească, sub nici un chip, monede sau bani, ei înşişi, sau prin alt om. Superiorii şi gardienii au a se îngriji doar de nevoile celor suferinzi şi de îmbrăcarea celorlalţi fraţi, cu ajutorul unor prieteni spirituali, aşa cum li se pare potrivit, după vreme, loc, căldură sau frig. Ei să ţină seama de acest singur lucru, aşa cum s-a spus: să nu primească nici monede, nici bani.

5. Acei fraţi, cărora Dumnezeu le-a dat puterea de a lucra, vor munci cu credinţă şi evlavie, astfel încât trândăvia – duşman al sufletului – fiind îndepărtată, ei nu vor putea ostoi spiritul sfintei rugăciuni şi al evlaviei, care trebuie pus mai presus decât toate lucrurile lumeşti. Ca răsplată pentru truda lor, ei vor putea primi, pentru ei înşişi şi pentru fraţii lor, cele trebuitoare vieţii, dar nu monede sau bani; şi aceasta cu smerenie, aşa cum le stă bine slujitorilor lui Dumnezeu şi adepţilor celei mai sfinte sărăcii.

6. Fraţii să nu-şi însuşească nimic, nici o casă, nici un loc, nici nimic altceva; ci ca pelerini şi străini în această lume, în sărăcie şi smerenie, slujindu-L pe Dumnezeu, ei vor merge încrezători, cerşind pomană. Nu trebuie să fie ruşinaţi [din această pricină],

pentru că Domnul S-a făcut el însuşi sărac pentru noi în această lume. Aceasta este culmea celei mai înalte sărăcii, care v-a făcut pe voi, preaiubiţii mei fraţi, moştenitori şi regi ai Împărăţiei Cerurilor, v-a făcut săraci în stăpâniri, v-a înălţat în virtuţi. Aceasta să fie soarta voastră, care duce către tărâmul celor vii. Îmbrăţişând-o întru totul, preaiubiţi fraţi, vă veţi dori să aveţi pentru totdeauna în Ceruri nimic altceva decât numele Domnului nostru Isus Hristos. Şi oriunde sunt fraţii şi se vor întâlni, să se arate ca ei înşişi din aceeaşi casă; şi, fără grijă, fiecare să-şi arate nevoia sa celuilalt. Pentru că, dacă o mamă îşi iubeşte şi-şi hrăneşte fiul trupesc, cu cât mai multă râvnă nu ar trebui cineva să-şi iubească şi să-şi hrănească fratele spiritual? Şi dacă vreunul dintre ei e cuprins de boală, ceilalţi fraţi să-l slujească, aşa cum şi-ar dori să fie slujiţi ei înşişi.

7. Dar dacă oricare dintre fraţi, îndemnat de cel rău, va păcătui de moarte, pentru acele păcate privitor la care s-a hotărât printre fraţi ca recursul să fie făcut la superiorii provinciali, fraţii mai sus zişi vor fi legaţi să meargă fără întârziere la aceştia, cât de repede pot. Dar acei superiori, dacă nu sunt preoţi, vor face ca recursul să meargă la alţii, care sunt preoţi ai ordinului, în aşa fel încât să se facă după cum e mai potrivit în ochii Domnului. Şi ei trebuie să se păzească să nu devină mânioşi şi indignaţi din pricina păcatului altcuiva; pentru că mânia şi indignarea împiedică dragostea în ei înşişi şi în ceilalţi.

8. Toţi fraţii vor fi întotdeauna legaţi să aibă ca superior general şi slujitor al întregii frăţii pe unul dintre fraţii acelui ordin, şi vor fi legaţi să i se supună. Când va muri, alegerea unui urmaş va fi făcută de superiorii provinciali şi de gardieni în capitlul întrunit de Rusalii, la care superiorii provinciali sunt legaţi să vină mereu, cu toţii, în oricare loc ales de superiorul general. Iar acesta să se facă o dată la trei ani sau la un răstimp mai mare sau mai mic, după cum va rândui mai sus zisul superior. Şi dacă, la un moment dat, va fi neîndoielnic pentru întregul corp al superiorilor provinciali şi al gardienilor că superiorul mai sus pomenit nu este înzestrat pentru slujba şi folosul comun al fraţilor, mai sus pomeniţii fraţi, cărora le-a fost dat dreptul de a alege, vor fi legaţi, în numele Domnului, să aleagă un altul drept gardian al lor. Dar după capitlul întrunit de Rusalii, superiorii şi gardienii pot să-i mai cheme o dată pe fraţi, în acelaşi an, în districtele lor, la o adunare, dacă o doresc şi li se pare folositor.

9. Fraţii să nu predice în dioceza vreunui episcop, dacă acesta le-a interzis acest lucru. Şi nici unul dintre fraţi să nu îndrăznească, în vreun un fel, să predice oamenilor, decât dacă a fost cercetat şi recunoscut de către superiorul general al acestei frăţii şi i-a fost dată slujba de predicator. De asemenea, îi îndemn pe aceiaşi fraţi ca, în predicile pe care le fac, zicerile lor să fie cuviincioase şi alese, spre folosul şi lămurirea oamenilor, prezentându-le [acestora] viciile şi virtuţile, pedepsele şi slava într-o vorbire simplă, căci simple au fost cuvintele spuse de Domnul pe pământ.

10. Fraţii care sunt superiorii şi slujitorii altor fraţi îi vor vizita şi-i vor sfătui, îi vor îndrepta cu umilinţă şi iubire, învăţându-i să nu facă nimic din ceea ce este împotriva sufletului lor şi a *Regulii* noastre. Dar fraţii care le sunt supuşi îşi vor aminti că şi-au lepădat propriile voinţe înaintea lui Dumnezeu. De aceea, le poruncesc cu străşnicie să-şi asculte superiorii în toate lucrurile pe care au promis Domnului să le respecte şi care nu sunt împotriva sufletelor lor şi a *Regulii* noastre. Şi oriunde sunt fraţi care ştiu şi recunosc că ei nu pot spiritualiceşte să ţină *Regula* noastră, ei pot şi trebuie să meargă la superiorii lor. Iar superiorii să-i primească iubitori şi cu blândeţe şi să le arate o astfel

de prietenie, încât să vorbească şi să se poarte faţă de ei precum stăpânii faţă de slujitorii lor; pentru că aşa trebuie să fie: superiorii să fie slujitorii tuturor fraţilor.

De asemenea, în numele Domnului Isus, îi previn şi îi îndemn pe fraţi să se păzească de orice mândrie, slavă deşartă, pizmă, zgârcenie, grijă şi teamă pentru această lume, de clevetire şi cârtire. Şi să nu-şi dea osteneala să-i înveţe pe cei neştiutori de carte, ci să ia aminte la spiritul lui Dumnezeu şi la sfintele sale lucrări. Căci ei se roagă mereu Domnului cu o inimă curată, căci au smerenie, răbdare în prigoniri şi în neputinţă. Căci ei îi iubesc pe cei care ne prigonesc, ne ocărăsc şi ne fac rău. Căci Domnul spus-a: „Iubeşte-ţi duşmanii şi roagă-te pentru cei ce te prigonesc şi te vorbesc de rău; binecuvântaţi sunt cei nedreptăţiţi de dragul dreptăţii, căci a lor va fi Împărăţia Cerurilor. Căci cel ce are tărie până la sfârşit va fi mântuit".

11. Poruncesc cu tărie tuturor fraţilor să nu aibă legături necuviincioase sau să se sfătuiască cu femei. Şi, cu excepţia celor cărora Scaunul Apostolic le-a dat o anume încuviinţare, să nu intre în mănăstirile de femei, nici să nu devină naşi pentru bărbaţi ori femei, ca nu cumva din această pricină să apară vreo ceartă printre fraţi sau cu privire la fraţi.

12. Orice frate care, din inspiraţie divină, va dori să meargă la sarazini şi la alţi necredincioşi va cere îngăduinţa superiorului său provincial. Dar superiorii nu le vor da consimţământul de a pleca decât celor pe care-i vor considera potriviţi pentru misiune.

Mai mult, prin ascultarea lor, poruncesc superiorilor să ceară stăpânului papă ca unul dintre cardinalii sfintei Biserici Romane să fie guvernatorul, protectorul şi cel care îndreaptă această frăţie, pentru ca mereu supuşi şi aflaţi la picioarele aceleiaşi sfinte Biserici, cu tărie în credinţa catolică, să putem respecta sărăcia, umilinţa şi sfânta Evanghelie a Domnului nostru Isus Hristos, după cum cu tărie am făgăduit.

(*The Writings of Saint Francis of Assisi*, newly translated into English with an introduction and notes by Father Paschal Robinson, J.M. Dent and Co., London, 1906, pp. 64-74; *Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 344-349)

Note

[1] Preferăm să folosim grafia română a acestui nume, intrată de mult în uz.
[2] Bibliografia referitoare la viaţa şi opera Fericitului Augustin este, bineînţeles, imensă. Pentru informaţiile de mai sus, în afara studiului lui Henri-Irénée Marrou, din care am extras fragmentele înfăţişate, am folosit următoarele surse: Aureliu Augustin, *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, traducere din limba latină, notă introductivă, note şi tabel cronologic de Paul Găleşanu, studiu introductiv de Gheorghe Vlăduţescu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1998, vol. I (singurul, din păcate, apărut până acum); John Bowle, *Western Political Thought. An Historical Introduction from the Origins to Rousseau*, Methuen, London, Barnes & Noble, New York, 1961, pp. 124-132; R.N. Berki, *The History of Political Thought. A Short Introduction*, Dent, London and Melbourne, 1977, pp. 84-93; Tilman Struve, *Die Entwicklung der organologischer Staatsauffassung im Mittelalter*, Anton Hiersemann, Stuttgart, 1978, pp. 47 *sqq*; J.H. Burns, *Histoire de la pensée politique médiévale, 350-1450*, P.U.F., Paris, 1993, pp. 98-109; Joseph Canning, *A History of Medieval Political Thought, 300-1450*, Routledge, London and New York, 1996, pp. 40-43; Henry Chadwick, *Augustin*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, *passim*; Marcia L. Colish, *Medieval Foundations of the Western Intellectual Tradition, 400-1400*, Yale University Press, New Haven, 1997, pp. 25-37; Pr. Prof. Dr. Ioan G. Coman, *Patrologie*, Sfânta Mănăstire Dervent, 1999, pp. 164-172; Jeannine Quillet, *Cheile puterii în Evul Mediu*, traducere de Maria Pavel, prefaţă de Şerban Papacostea, Editura Corint, Bucureşti, 2003, pp. 17-20.
[3] Traducerea acestui pasaj, ca şi a celor următoare s-a făcut după *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament. Cu trimeteri*, Societatea Biblică, *s. l., s. a*.
[4] Pentru aceste informaţii, v. *Dictionnaire historique de la papauté*, sous la direction de Philippe Levillain, Fayard, Paris, 1994, pp. 1014-1020; J.N. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, Oxford University Press, Oxford, 1988, pp. 43-45.
[5] Mt. 16, 16-19.
[6] Pentru aceste informaţii, v., *inter alia*, *Histoire de l'Église par elle-même*, sous la direction de Jacques Loew et Michel Meslin, avec la collaboration de Nicole Bériou, Guy Bédouelle, Pierre Pierrard, Fayard, Paris, 1978, pp. 133-135.
[7] V. *Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge*, sous la direction d'André Vauchez, tome I, Éditions du Cerf, Paris, 1997, pp. 187-189, precum şi André Vauchez, „Saint Benoît et la révolution des monastères", in *Moines et religieux au Moyen Âge*, présenté par Jacques Berlioz, Éditions du Seuil, Paris, 1994, pp. 15-31.
[8] V. Sophie Cassagnes-Brouquet, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, Ophrys, Paris, 2000, pp. 16-17.
[9] În text, *hide*.
[10] V. David Hugh Farmer, *The Oxford Dictionary of Saints*, Clarendon Press, Oxford, 1978, pp. 407-408; *Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge*, ed. cit., pp. 1608-1609.
[11] *Cf. Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge*, tome I, ed. cit., p. 219; David Hugh Farmer, *The Oxford Dictionary of Saints*, ed. cit., pp. 46-48. Pentru biografia Sfântului Bonifaciu, v. şi textul despre viaţa sfântului, din acest capitol.

[12] Grigore al II-lea (715-731).

[13] 14 decembrie 1215.

[14] V. Gerhard Taddey (Hg.), *Lexikon der Deutschen Geschichte. Personen. Ereignisse. Institutionen. Von der Zweitende bis zum Ausgang des 2. Weltkrieges*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1977, p. 1310.

[15] Acest text a fost elaborat, într-o perioadă critică în relaţiile dintre Apus şi Răsărit, caracterizată prin cele dintâi conflicte pentru supremaţie între Roma şi Constantinopol şi prin efortul episcopatului roman de a reinterpreta, într-un sens mai restrictiv, conceptul de teocraţie imperială. Este epoca în care împăratul Zenon publică faimosul decret *Henotikon* (482), menit să restabilească pacea religioasă în Răsărit, compromisă de criza monofizită, şi epoca în care papa Gelasius I (492-496) prefigurează, prin enunţurile din corespondenţa sa cu împăratul Anastasius, repoziţionarea raporturilor dintre *spiritual* şi *temporal*, care, desăvârşită câteva secole mai târziu, va culmina cu bine cunoscuta dispută a învestiturilor. Cu câteva decenii mai înainte, predicile papei Leon I (440-461) conturaseră deja doctrina care legitima statutul de succesor direct al Sfântului Petru, revendicat de episcopul Romei. În acest context, *Legenda sancti Sylvestri* nu făcea decât să accentueze această tendinţă generală, subliniind rolul preeminent al Bisericii Romane în raport cu imperiul din răsărit. Ceea ce *Legenda* doar sugera a devenit explicit, mai târziu, în *Donaţie* (pentru aceste informaţii, v., *inter alia*, Walter Ullmann, *Principles of Papal Government and Politics in the Middle Ages*, Barnes & Noble, New York, 1966, *passim*, şi Walter Ullmann, *The Growth of the Papal Government in the Middle Ages. A Study in the Ideological Relation of Clerical to Lay Power*, 2nd edition, Methuen, London, 1962, pp. 74-86).

[16] În realitate, nu existau asemenea demnitari romani.

[17] „Punerea mâinilor" (*impositio manuum*), în sensul de „însoţire, conducere prin sprijinire", era un gest prezent în multe din ritualurile din Biserica Romană în Evul Mediu.

[18] Mc. 16, 16-19.

[19] V. nota [16].

[20] Metal rar, extrem de preţios.

[21] *Etola* era purtată, în jurul gâtului, de episcop, preot şi diacon, în exercitarea anumitor funcţii liturgice.

[22] Pături de şea.

[23] V. *Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge*, tome I, ed. cit., pp. 349-351.

[24] Pildele sau Proverbele lui Solomon 13, 8.

[25] Lc. 16, 9.

[26] Pentru mai multe detalii referitoare la biografia Sf. Dominic, v. David Hugh Farmer, *The Oxford Dictionary of Saints*, ed. cit., p. 108.

[27] Este vorba de jurământul de intrare în ordin.

[28] Utrenia (sau *Matines*) reprezenta prima dintre cele şapte ore canonice, care se recita, de regulă, între miezul nopţii şi răsărit; vecernia (sau *Completa*) era ultima, în timp ce Terţa (*Tertia*) era a treia.

[29] *Podesta*, magistratul-şef al unui oraş din Italia medievală.

[30] *Cf. Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge*, tome I, ed. cit., pp. 621-625, Jacques Le Goff, *Sfântul Francisc din Assisi*, traducere de Mihai Ungurean, Editura Polirom, Iaşi, 2000, *passim*; André Vauchez, „Saint François d'Assise", in *Moines et religieux au Moyen Âge*, ed. cit., pp. 245-265. O foarte bună variantă a acestei reguli a apărut deja, în limba română, în traducerea Mariei-Cornelia Oros (v. Sfântul Francisc din Assisi, *Scrieri*, cuvânt înainte, Enzio Bianchi, traducere după originalul latin şi postfaţă de Maria-Cornelia Oros, Editura Deisis, Sibiu, 1997, pp. 59-66).

[31] În text, *ministri*.

[32] In text, *pro matutines.*
[33] In text, *pro laudibus.*
[34] In text, *pro vesperis.*
[35] In text, *pro completorio.*

VI

Cruciadele şi evreii

Capitular privitor la evrei (814)
- fragment -

În Evul Mediu timpuriu, în Europa Apuseană, evreii au cunoscut, începând cu secolul al VIII-lea, o situație relativ favorabilă, cel puțin în anumite regiuni. În Spania, de exemplu, unde dominația vizigoților a luat sfârșit în anul 711, noii stăpâni ai peninsulei, arabii, au dat dovadă de o mai mare toleranță față de evrei decât predecesorii lor. În Galia, evreii sunt amintiți încă din secolul al IV-lea, dar creșterea lor numerică – în urma emigrării din Italia și de la sud de Pirinei – a început să se manifeste în Regatul Franc mai cu seamă după instaurarea dinastiei carolingiene[1]. *Printre capitulariile păstrate din această epocă, prezentăm următorul act, care specifică interdicțiile la adresa unora dintre ocupațiile evreilor.*

Nici un evreu să nu îndrăznească să ia în chezășie de la vreun creștin, pentru orice datorie, vreun bun al Bisericii, în aur, argint sau de orice alt fel. Dar dacă va îndrăzni să facă acest lucru, interzis de Dumnezeu, să-i fie confiscate toate bunurile și să-i fie tăiată mâna dreaptă.

Nici un evreu să nu îndrăznească să ia în chezășie vreun creștin în schimbul unui evreu sau unui [alt] creștin, sau să facă ceva și mai rău [decât aceasta]; dar dacă va îndrăzni să facă astfel, să dea despăgubire după legea sa și, în același timp, să piardă atât chezășia, cât și datoria.

Nici un evreu să nu îndrăznească să aibă în casa sa tejghea pentru schimbat bani sau să vândă acolo vin, grâne sau alte produse. Dacă se va descoperi că a făcut acest lucru, toate bunurile sale îi vor fi luate, iar el va fi întemnițat până va fi adus în fața noastră.

Privitor la jurământul evreilor împotriva creștinilor: să-și pună măcriș de două ori în jurul trupului, din cap până-n picioare; [evreul] să stea în picioare când spune jurământul și să aibă în mâna dreaptă cele cinci cărți ale lui Moise, potrivit legii sale, iar dacă nu poate să le aibă în evreiește, să le aibă în latinește. [Apoi să spună:] „Fie ca Domnul, ce a dat legea lui Moise pe Muntele Sinai, să mă ajute, și lepra lui Naamon, sirianul, să se abată asupra mea, cum s-a abătut asupra lui, și fie ca pământul să mă înghită, cum l-a înghițit pe Dathan și Abiron, dacă eu am comis vreun rău împotriva ta, în această pricină".

(*A Source Book for Medieval Economic History*, edited by Roy C. Cave and Herbert H. Coulson, The Bruce Publishing Company, New York, 1936, pp. 172-173)

Cronica lui Solomon Bar Simeon [Samson] despre persecuţiile suferite de evrei la începutul primei cruciade (1096)
– fragment –

Solomon Bar Simeon [Samson], membru al comunităţii evreieşti din Mainz, a scris, probabil după 1140, o cronică referitoare la trecerea prin acest oraş a cruciaţilor participanţi la prima expediţie de acest fel (1096-1099). În fragmentele prezentate aici, el povesteşte cum au fost atacaţi evreii din oraş, precum şi modul în care aceştia au reacţionat ; cronica mai cuprinde detalii despre sinuciderile evreilor, precum şi liste cu martiri din Speyer şi Worms.

Voi povesti acum despre cum s-a petrecut această prigoană şi în alte comunităţi martire, [despre] măsura în care acestea nu s-au îndepărtat de Domnul Dumnezeul părinţilor lor, mărturisind întru unicitatea Lui, până la ultima suflare.

În anul patru mii opt sute cincizeci şi şase, anul o mie douăzeci şi opt al exilului nostru, în al unsprezecelea an din ciclul Ranu, anul în care noi aşteptam mântuirea şi mângâierea potrivit profeţiei lui Ieremia : „Cântaţi cu bucurie pentru Iacob şi strigaţi la conducătorul neamurilor”[2] [...] ; acest an s-a schimbat în durere şi geamăt, plânset şi vaiet. Povestite de toate profeţiile, multe au fost relele aruncate asupra poporului evreu, au căzut asupra noastră atât cele enumerate în Scriptură, cât şi cele nescrise.

În această vreme, [un] popor trufaş, un popor cu un grai ciudat, un neam înverşunat şi năvalnic, francezii şi germanii, porniră către Oraşul Sfânt, care fusese profanat de neamuri barbare, să-şi caute acolo casă de idolatrie şi să-i izgonească pe ismaeliţi şi pe alţi locuitori ai pământului, şi să cucerească pământul pentru ei înşişi. Ei se împodobiră trufaş cu însemnele lor, aşezând un simbol lumesc – o linie orizontală peste una verticală– pe veşmintele fiecăruia, bărbat sau femeie, a cărui inimă tânjea să meargă pe drumul care duce drept la mormântul lui Mesia al lor. Rândurile lor au crescut până ce numărul bărbaţilor, femeilor şi copiilor a depăşit o hoardă de lăcuste acoperind pământul ; despre ei s-a spus : „Lăcustele nu au rege (totuşi, ele merg, în grupuri, înainte)”. Pe când treceau ei prin oraşele unde locuiau evrei, îşi spuseră unul altuia :

> Iată, noi mergem cale lungă să căutăm altarul lumesc şi să ne răzbunăm pe ismaeliţi, pe când evreii sunt chiar aici, în mijlocul nostru, ei, ai căror strămoşi l-au ucis şi crucificat fără nici un motiv. Să ne răzbunăm, mai întâi, pe ei şi să-i nimicim, aşa încât numele lui Israel să nu mai fie pomenit niciodată în rândul neamurilor sau să-i lăsăm să primească credinţa noastră şi să recunoască[3] vlăstarele promiscuităţii.

Când comunităţile evreieşti îţi dădură seama de intenţiile lor, s-au întors la obiceiul înaintaşilor noştri : pocăinţă, rugăciune şi milă. Atunci, mâinile neamului sfânt au devenit neputincioase, inimile li s-au topit şi puterea li s-a înmuiat. Ei se ascunseră în cele mai dosite încăperi, ca să scape de sabia ce se învârtea. S-au supus la mari cazne, abţinându-se de la mâncare şi băutură timp de trei zile şi trei nopţi, postind apoi multe zile, din zori în noapte, până ce pielea li se zbârci şi li se uscă pe oase ca lemnul. Iar ei strigară din răsputeri, cu obidă, către Dumnezeu.

Dar Tatăl lor nu le-a răspuns ; El a pus stavilă rugăciunilor lor, ascunzându-Se într-un nor prin care rugăciunile lor nu puteau trece ; iar El a fost scârbit de cortul lor şi i-a ţinut departe de privirea Sa – toate acestea au fost hotărâte de El ca să aibă loc „în ziua când voi veni" ; şi aceasta a fost spiţa pe care El o alesese să-i fie parte, pentru că a avut puterea şi tăria de a sta în Templul Său şi de a-i îndeplini cuvântul şi de a-i sfinţi Marele Nume în lumea Sa. Despre unii ca aceştia, regele David a spus : „Binecuvântaţi-L pe Domnul, voi îngeri ai Lui, voi atotputernici în tărie, care Îi îndepliniţi cuvântul" [4] [...]

În acel an, Paştele[5] a căzut într-o joi, iar luna nouă a lunii următoare, Iyar, a căzut într-o vineri şi de Sabat. În a opta zi a Iyar-ului, de Sabat, duşmanii atacară comunitatea din Speyer şi uciseră unsprezece suflete sfinte care îl preamăreau pe Creatorul lor, de sfântul Sabat, şi nu voiseră să se pângărească primind credinţa duşmanilor lor. Acolo a fost o femeie deosebită, pioasă, care s-a tăiat pe sine spre sfinţirea numelui Domnului. Ea a fost prima din acea comunitatea care a fost ucisă. Rămăşiţele ei au fost salvate de episcopul locului, fără profanare[6], aşa cum a fost descris mai sus.

Pe douăzeci şi trei ale lunii Iyar, ei atacară comunitatea din Worms. Atunci, aceasta s-a împărţit în două grupuri : unii rămaseră în casele lor, alţii fugiră la episcopul locului căutând adăpost. Cei care rămăseseră în casele lor au fost daţi lupilor de stepă, care au prădat bărbaţi, femei şi prunci, copii şi bătrâni. Au dărâmat scările şi au distrus casele, jefuind şi prădând ; şi au luat Sulul Torei[7], l-au zvârlit în noroi, l-au rupt şi l-au călcat [în picioare], l-au ars. Duşmanii au devorat pe copiii lui Israel cu gura deschisă. [...]

Conducătorii[8] evreilor s-au adunat şi au discutat în ce chip să se salveze. Ei au spus : „Să alegem bătrâni ca să ştim cum să acţionăm, căci suntem distruşi de acest mare rău". Bătrânii au decis să răscumpere comunitatea dând cu dărnicie din banii lor şi mituind mai mulţi prinţi, vicari, episcopi şi guvernatori. Apoi, conducătorii comunităţii, care erau respectaţi de episcopul de acolo, se apropiară de el, de oamenii săi şi de servitori, pentru a mijloci acest lucru. Ei întrebară : „Ce să facem cu veştile pe care le-am primit despre măcelul fraţilor noştri din Speyer şi Worms ? ". Ei [creştinii] răspunseră : „Luaţi aminte la sfatul nostru şi aduceţi toţi banii voştri în vistieria noastră. Voi, soţiile voastre, copiii voştri şi toate bunurile voastre să le aduceţi în curtea episcopului până vor trece hoardele. Aşa veţi fi salvaţi de pelerini".

De fapt, ei au dat acest sfat astfel încât să ne strângă împreună şi să ne ţină ca pe peşti, prinşi într-o plasă diavolească, şi apoi să ne predea duşmanului, în timp ce ne luau banii. Până la urmă, asta s-a şi întâmplat, iar „urmarea este dovada intenţiilor". Episcopul îşi adună preoţii şi curtenii, preoţi puternici, cei mai nobili ai locului, spre a ne ajuta ; pentru că, la început, el a vrut, cu toată puterea, să ne salveze, de vreme ce noi îi dăduserăm lui, preoţilor lui şi servitorilor o mare mită în schimbul promisiunii că ne vor ajuta. Totuşi, până la urmă, în ziua urgiei şi a nenorocirii, toate mituirile şi intervenţiile nu au dus la nimic.

În această vreme, ducele Godefroy[9] – schimba-i-s-ar oasele în pulbere – se ridică în asprimea sufletului său, mânat de trufie, pentru a merge cu aceşti călători la altarul lumesc, jurând să plece în această călătorie numai după răzbunarea sângelui celui crucificat, vărsând sânge evreiesc, stârpind orice urmă a celor ce poartă numele de evreu, alinându-şi astfel propria-i 7furie arzătoare. Până la urmă, s-a ridicat [...] un om cu frica lui Dumnezeu, care fusese legat de cele mai sfinte altare, numit Kalonymos rabinul, *parnass*[10] al comunităţii din Mainz. El trimise un mesager la regele Henric..., care îi spuse tot ce se întâmplase.

Regele se înfurie şi trimise scrisori tuturor preoţilor, episcopilor şi guvernatorilor tuturor provinciilor regatului, ca şi ducelui Godefroy, cu cuvinte de salut, poruncindu-le să nu facă nici o vătămare trupească evreilor şi să le asigure ajutor şi adăpost. Ducele cel rău a jurat atunci că niciodată nu le-a dorit răul. Evreii din Köln l-au mituit totuşi cu cinci sute de *zekukim* din argint, aşa cum au făcut şi evreii din Mainz. Ducele i-a asigurat de sprijinul lui şi le-a promis pace.

Totuşi, Domnul, făcătorul păcii, s-a retras şi şi-a întors ochii de la poporul Său, şi i-a încredinţat sabiei. Nici un profet sau om cu inimă înţeleaptă nu a putut înţelege cum de păcatul poporului infinit în număr a fost socotit atât de mare, încât să ducă la pieirea atâtor vieţi în diferite comunităţi evreieşti. Martirii au îndurat cea mai mare pedeapsă, care, de obicei, era dată numai cuiva vinovat de ucidere. Totuşi, trebuie spus că Dumnezeu este cu siguranţă un judecător drept şi că noi suntem vinovaţi. [...]

(*The Jews and the Crusaders. The Hebrew Chronicles of the First and Second Crusades*, translated and edited by Shlomo Eidelberg, The University of Wisconsin Press, Madison, 1977, pp. 21-25)

Apelul papei Eugeniu al III-lea la cruciadă (1 decembrie 1145)

Eugeniu al III-lea (Bernardo Pignatelli, papă între 1145 şi 1153), membru al ordinului cistercian, a fost succesorul în scaunul pontifical al lui Lucius al II-lea (1144-1145). În momentul preluării pontificatului, creştinătatea apuseană se afla în stare de şoc după aflarea veştii despre căderea, la 23 decembrie 1144, a Edessei, capitala primului stat cruciat din Orient, cucerită de atabegul Zengi, emirul de Mossul. Confruntat cu serioase probleme la Roma, unde populaţia oraşului se răzvrătise împotriva sa[11] *şi proclamase comuna, Eugeniu s-a refugiat în Franţa, în 1147, unde l-a convins pe regele Ludovic al VII-lea (1137-1179) să preia conducerea celei de-a doua cruciade (1147-1149), care însă va eşua în scopurile sale. Actul pe care îl prezentăm în continuare cuprinde primul apel (în ipostaza formală a unei „bule"), din 1 decembrie 1145, al papei Eugeniu, pentru eliberarea Edessei, adresat regelui Franţei, în care înaltul pontif relua promisiunea de iertare a păcatelor făcută de unul dintre predecesorii săi, Urban al II-lea*[12].

Episcopul Eugeniu, rob al robilor Domnului, către mult iubitul său fiu întru Hristos, Ludovic, ilustrul şi gloriosul rege al francezilor şi către iubiţii fii ai acestuia, prinţii, şi către toţi credincioşii întru Domnul din toată Galia, salutări şi binecuvântare apostolică. Cât de mult au muncit înaintaşii noştri, pontifii romani, pentru izbăvirea Bisericii Orientale, am învăţat din relatările celor vechi şi am găsit totul scris în actele lor. Căci înaintaşul nostru, binecuvântată să-i fie amintirea, papa Urban, a făcut să răsune o trâmbiţă cerească şi a avut grijă să-i deştepte pentru izbăvire pe fiii sfintei Biserici Romane din toate părţile pământului. Într-adevăr, la auzul vocii sale, cei de dincolo de munte şi, mai ales, bravii şi voinicii războinici ai regatului francezilor, precum şi cei din Italia, înflăcăraţi de ardoarea dragostei, au venit împreună şi, adunând o foarte mare oaste, având şi ajutorul divin, pe lângă multe altele pe care nu le mai pomenim, au reuşit nu fără mare vărsare de sânge să slobozească din murdăria păgânilor oraşul în care Mântuitorul nostru a vrut să sufere pentru noi şi unde a părăsit pentru noi slăvitul său mormânt ca o amintire a pătimirii sale.

Prin mila Domnului şi râvna părinţilor noştri care, din timp în timp, s-au străduit, atât cât le-a stat în putere, să apere şi să predice numele lui Hristos în acele părţi, toate acestea au fost păstrate de creştini până în ziua de azi; şi alte oraşe ale necredincioşilor au fost cucerite cu bărbăţie. Dar acum, din pricina păcatelor noastre şi ale oamenilor, fapt pe care îl spunem cu mare amărăciune şi tânguire, oraşul Edessa – care pe limba noastră se numeşte Rohais şi care, aşa cum se spune, pe vremea când tot ţinutul din răsărit era în mâinile păgânilor, era singura [cetate] în slujba Domnului, fiind sub

puterea creştinilor – a fost luat, şi multe dintre castelele creştinilor au fost cucerite [de păgâni]. Mai mult, arhiepiscopul acestui oraş, împreună cu preoţimea şi mulţi alţi creştini au fost ucişi, iar moaştele sfinţilor au fost călcate în picioare de către păgâni şi împrăştiate. Din această pricină, ştim cu toţii ce mare primejdie ameninţă Biserica Domnului şi întreaga creştinătate şi nu credem că este bine să ascundem acest fapt înţelepciunii voastre. Căci se ştie că ar fi cea mai mare mărturie a nobleţei şi cinstei dacă acele lucruri căpătate prin vitejia părinţilor voştri ar fi apărate la fel de voi, fiii. Dar dacă se va întâmpla altfel, lucru neîngăduit de Dumnezeu, vitejia părinţilor se va fi împuţinat la fii[i lor].

Prin urmare, vă îndemnăm pe toţi întru Domnul, vă cerem şi vă poruncim, pentru iertarea păcatelor, ca cei ce sunt ai Domnului şi, mai presus de toate, celor ce sunt mai mari şi nobililor, să vă încingeţi bărbăteşte şi să vă străduiţi în a vă împotrivi mulţimii necredincioşilor care s-au veselit la vremea victoriei asupra noastră şi, astfel, să apăraţi Biserica Orientală – slobozită, aşa cum am spus, de sub tirania lor, prin curgerea sângelui părinţilor voştri – şi să smulgeţi din mâinile lor multele mii de fraţi prinşi. Căci demnitatea numelui de creştin poate să fie sporită în timpurile noastre, iar vitejia voastră, care este preţuită în întreaga lume, să poată rămâne neatinsă şi nezdruncinată. Fie ca bunul Matei să vă fie pildă, el care, pentru a păstra legea părinţilor săi, nu a stat nici o clipă la îndoială să dea ochii cu moartea împreună cu fiii şi rudele sale, părăsind tot ce avea pe lumea aceasta ; şi care, după mult timp şi multă trudă, cu sprijin divin, a triumfat cu bărbăţie, ca şi odraslele sale, asupra duşmanilor săi.

Mai departe, noi, cu grijă părintească pentru liniştea voastră, ca şi pentru lipsurile acelei zise biserici, vă acordăm şi vă întărim vouă, prin autoritatea dată nouă de Domnul, vouă care prin credinţa voastră aţi hotărât să îndepliniţi şi să duceţi greul şi truda atât de sfântă şi trebuincioasă, iertarea păcatelor instituită de înaintaşul nostru, papa Urban. Şi decretăm ca soaţele şi fiii voştri, bunurile şi posesiunile voastre să rămână sub ocrotirea noastră şi a arhiepiscopilor, a episcopilor şi a altor prelaţi ai Bisericii Domnului. Mai departe, în ceea ce priveşte orice lucru pe care ei îl aveau ca sigur atunci când au luat crucea, interzicem, prin apostolică autoritate, ca vreo pricină să fie deschisă înainte de venirea unor veşti sigure privitoare fie la întoarcerea, fie la moartea lor. Mai mult, de vreme ce aceia care poartă război pentru Domnul nicidecum nu trebuie să se pregătească cu veşminte preţioase, nici cu mare grijă pentru înfăţişarea lor, nici să aibă câini, şoimi sau alte lucruri înclinând spre imoralitate, vă îndemnăm la înţelepciune întru Domnul ; cei care s-au hotărât să îndeplinească o muncă atât de sfântă să nu năzuiască la aceste lucruri, ci să arate râvnă şi silinţă, cu toate puterile lor, pentru arme, cai şi alte lucruri cu care pot lupta împotriva necredincioşilor. Dar cei ce sunt apăsaţi de datorii şi încep o aşa sfântă călătorie cu inima curată să nu plătească dobândă pentru timpul ce trece, iar dacă ei sau alţii pentru ei sunt legaţi de un jurământ sau chezăşie pentru dobândă, noi îi iertăm prin apostolică autoritate. Le îngăduim, de asemenea, să pună nestingherit chezăşie bisericilor sau persoanelor ecleziastice, sau altor credincioşi pământurile lor sau alte posesiuni, dacă rudele lor, fiind prevenite, sau seniorii de care ţin fie nu vor, fie nu sunt în stare să le împrumute banii. Potrivit celor instituite de mai sus zisul nostru înaintaş, prin autoritatea Atotputernicului Dumnezeu şi a Sfântului Petru, mai-marele apostolilor, acordată nouă de Dumnezeu, dăm această ştergere şi iertare a păcatelor, iar cel care, cu evlavie, începe o aşa sfântă călătorie şi o va săvârşi, sau va muri în timpul

ei va obţine iertarea tuturor păcatelor pe care le va mărturisi cu inimă umilă şi cu pocăinţă şi va primi fructele răsplăţii veşnice din partea Celui care îi răsplăteşte pe toţi.

Dat la Vetralle, la calendele lui decembrie [1145].

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 333-336)

Document emis de regele Richard I Inimă de Leu privitor la cruciaţii care urmau să plece pe mare (1189)

Încă din momentul urcării pe tronul regatului englez, în 1189, Richard I (1189-1199) a urmărit să devină conducătorul cruciadei care urma să elibereze Ierusalimul, ocupat în 1187 de Saladin. Participarea sa (între 1191 şi 1192) la a treia cruciadă nu a avut însă efectul scontat din cauza rivalităţii permanente cu Filip al II-lea August, regele Franţei, şi cu Leopold al V-lea, ducele Austriei, participanţi şi ei la cruciadă. Documentul pe care îl prezentăm se înscrie în seria actelor emise de Richard, care conţin reglementări privitoare la cei ce urmau să ia parte la expediţie.

Richard, prin graţia lui Dumnezeu rege al Angliei, duce al Normandiei şi al Aquitaniei, şi conte de Anjou, către toţi supuşii săi care urmează să plece pe mare la Ierusalim, salutare. Să ştiţi că noi, prin sfatul comun al oamenilor drepţi, am făcut aceste legi aici scrise. Oricine ucide un om la bordul unei corăbii, acela să fie legat de cel pe care l-a ucis şi aruncat în mare. Dar dacă îl va omorî pe uscat, să fie legat de cel mort şi îngropat în pământ. Mai departe, dacă cineva va fi condamnat prin mărturie legiuită că a scos cuţitul pentru a-l lovi pe altul sau că l-a lovit încât să curgă sânge, îşi va pierde mâna. Dar dacă îl va lovi cu pumnul fără să curgă sânge, va fi scufundat în mare de trei ori. Dacă cineva îşi va jigni sau batjocori tovarăşul sau îl va acuza de ură faţă de Domnul, de câte ori l-a insultat, tot atâtea uncii de argint să plătească. Mai departe, un hoţ condamnat pentru furt va fi tuns ca un lefegiu şi i se va picura smoală fierbinte pe cap, şi îi vor fi presărate pe cap pene dintr-o pernă, şi astfel va fi arătat oamenilor ; şi la primul ţărm pe care-l vor atinge corăbiile, el va fi debarcat. Scris în faţa propriilor mei martori, la Chinon.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, p. 135)

Poruncile privitoare la evrei ale regelui Richard I Inimă de Leu (1194)

Regele Angliei, Richard I Inimă de Leu (1189-1199), a nesocotit politica predecesorului său, Henric al II-lea, în materie de organizare fiscală şi administrativă, fiind mai mult interesat de participarea la a treia cruciadă (1189-1192) decât de guvernarea regatului. Luat prizonier de ducele Austriei, Richard a fost eliberat în 1194, după ce a plătit suma, uriaşă pentru acea vreme, de 150.000 de mărci. Necesităţile financiare stringente au impus emiterea unei hotărâri prin care se urmărea înregistrarea tuturor proprietăţilor şi veniturilor evreilor din regat, actul precizând totodată condiţiile în care aceştia mai puteau face afaceri cu creştinii. Politica de taxare a evreilor a fost continuată şi de urmaşul lui Richard, Ioan Fără Ţară (1199-1216).

Toate datoriile, zăloagele, împrumuturile, pământurile, casele, chiriile şi posesiunile evreilor să fie înscrise. Evreul care va tăinui vreuna din acestea îşi va pierde în favoarea regelui dreptul asupra trupului său şi a lucrului tăinuit; pe lângă acestea, [va pierde] toate posesiunile şi bunurile, şi nici nu va fi legiuit să-şi ia înapoi lucrul tăinuit.

La fel, să fie şase sau şapte locuri[1] în care evreii să-şi poată încheia toate înţelegerile, iar acolo vor fi numiţi doi avocaţi creştini şi doi avocaţi evrei, precum şi doi notari, iar înţelegerile să se facă înaintea lor şi a pisarilor lui William de la Biserica Sfânta Maria şi ai lui William din Chimilli.

Şi să fie făcute zapise ale înţelegerilor lor, în două exemplare. Şi unul va rămâne la evreu, sigilat cu sigiliul aceluia căruia i se împrumută, iar celălalt va rămâne în sipetul comun, care va avea trei lacăte şi trei chei, iar doi creştini vor ţine o cheie, iar cei doi evrei o alta; a treia o vor ţine pisarii lui William de la Biserica Sfânta Maria şi cei ai lui William din Chimilli. Mai mult, sipetul va avea trei sigilii, iar cei ce le păstrează trebuie să le pună acolo.

Mai mult, pisarii numiţilor William [din Chimilli] şi William [de la Biserica Sfânta Maria] vor ţine un sul cu copiile tuturor zapiselor şi, dacă acestea se vor strica, să rămână în locul lor sulul. Pentru fiecare zapis se vor plăti trei penny, o jumătate de către evrei, iar cealaltă jumătate de cel căruia i se împrumută banii; cei doi, care scriu actul, vor avea doi penny, iar un penny [se va da] păstrătorului sulului.

Şi de acum înainte nici o înţelegere nu va mai fi făcută cu evrei, nici o plată şi nici o altă schimbare nu va mai fi făcută în zapise, decât în prezenţa acestor persoane sau a celor mai mulţi dintre ei, dacă nu pot fi toţi de faţă. Iar mai sus zişii creştini vor păstra

---

1. Alese probabil dintre oraşele Londra, Lincoln, Norwich, Winchester, Canterbury, Oxford, Cambridge, Notthingham, Hereford sau Bristol.

un sul cu datoriile sau cu chitanţele plăţilor, care vor fi făcute evreilor de acum înainte, iar evreii vor păstra unul, iar păstrătorul sulului va ţine şi el unul.

Pe deasupra, fiecare evreu va jura pe sulul său că toate datoriile, zăloagele, chiriile şi toate bunurile şi posesiunile sale vor fi înscrise şi că nu va tăinui nimic, aşa cum s-a spus. Şi dacă el va afla că unii tăinuiesc ceva, pe aceştia să-i dezvăluie în taină judecătorilor regelui trimişi la ei, ca aceştia să-i dea pe faţă pe toţi falsificatorii şi plăsmuitorii zapiselor şi pe hoţii de bani, oriunde şi oricând îi vor afla, şi la fel [să facă cu] toate zapisele plăsmuite.

(*The Jews of Angevin England. Documents and Records*, collected and translated by Joseph Jacobs, David Nutt, 270, 271, Strand, London, 1893, pp. 156-158)

Papa Inocenţiu al III-lea interzice actele de violenţă împotriva evreilor (1199)

În Evul Mediu, evreii nu beneficiau de protecţie legală, fiind nevoiţi să plătească taxe pentru a putea locui într-un regat sau într-un oraş creştin, permisiune care, în caz că le era acordată, putea fi oricând revocată. Deşi taxele erau mari, mai mult decât de persecuţiile autorităţilor, evreii se temeau de fanatismul sau de furia localnicilor care, de multe ori, îi considerau vinovaţi de diferite calamităţi. Clericii mai luminaţi încercau să-i protejeze, de multe ori însă fără succes. Documentul de faţă ne oferă o imagine asupra pericolelor care îi pândeau pe evrei, precum şi asupra atitudinii faţă de aceştia a papei Inocenţiu al III-lea.

Decretăm ca nici un creştin să nu oblige pe vreun evreu forţându-l să primească botezul. Dar dacă un evreu, din propria sa vrere, din pricina schimbării credinţei, va căuta adăpost printre creştini, după ce i-a fost cunoscută dorinţa, va putea fi făcut creştin fără nici o împotrivire, pentru că dacă cineva nu caută botezul creştin din proprie voinţă, acela nu poate avea dreapta credinţă creştină. Nici un creştin să nu facă rău evreilor sau să le ia posesiunile, sau să le schimbe drepturile şi privilegiile pe care le au prin obicei, decât dacă duce la îndeplinire hotărârile unui judecător. În timpul sărbătorilor lor, nimeni să nu-i tulbure lovindu-i cu bâte sau aruncând cu pietre în ei. Nimeni să nu-i oblige să facă [alte] servicii, decât cele pe care sunt obişnuiţi să le facă. Pentru a împiedica josnicia şi lăcomia oamenilor răi, interzicem oricui să profaneze sau să le distrugă cimitirele sau să le ia bani ameninţându-i că le vor dezgropa morţii. [...]

(*A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 212-213)

Apelul papei Inocenţiu al III-lea la cruciadă (1215)

Rezultatele limitate ale celei de-a treia cruciade (1189-1192), precum şi urmările celei de-a patra (1202-1204), care a dus la cucerirea Constantinopolului (1204), l-au determinat pe papa Inocenţiu al III-lea (1198-1216) să revizuiască implicarea papalităţii în cruciade, iniţiativă care a culminat cu emiterea decretului Ad Liberandam Terram Sanctam *(„Pentru eliberarea Pământului Sfânt"), cu prilejul Conciliului Lateran IV, din 1215 (în canoanele căruia a şi fost inclus). În acest document, care constituie un adevărat program al cruciadei, participanţilor li se cerea un angajament total din punct de vedere financiar şi logistic*[13].

Năzuind cu arzătoare dorinţă să eliberăm Ţara Sfântă din mâna celor fără Dumnezeu, la sfatul oamenilor înţelepţi care cunosc pe deplin împrejurările privind locurile şi timpurile, cu încuviinţarea sfântului conciliu, decretăm cele ce urmează: cruciaţii să se pregătească în aşa fel încât, la calendele lui iunie din anul următor, toţi cei care sunt gata să treacă marea să se adune în regatul Siciliei; unii, după cum le va fi mai potrivit, la Brindisi, iar alţii la Messina şi în locurile învecinate; unde, prin graţia lui Dumnezeu, am stabilit să venim în persoană, astfel încât, prin sfatul şi cu ajutorul nostru, oastea creştină să fie bine organizată şi gata de plecare cu divină şi apostolică binecuvântare.

[1.] Cei care s-au hotărât să meargă pe uscat să fie pregătiţi la aceeaşi dată şi să ne înştiinţeze de această hotărâre a lor pentru a le putea da *a latere*, pentru a-i sfătui şi ajuta, un legat potrivit.

[2.] Preoţii şi alţi clerici care vor fi în oastea creştină, atât cei de jos, cât şi prelaţii să-i îndemne cu sârguinţă pe cruciaţi, prin rugăciune şi predică, învăţându-i atât prin vorbe, cât şi prin fapte să aibă mereu în faţa ochilor frică şi dragoste de Dumnezeu şi să nu zică sau să facă ceva ce ar putea jigni maiestatea dumnezeiască. Dacă s-ar întâmpla să cadă în păcat, să se ridice repede printr-o adevărată penitenţă. Să fie smeriţi în inimă şi trup, păstrând modestie [atât] în trai, [cât] şi în veşminte, ferindu-se cu totul de certuri şi rivalităţi, îndepărtând de la ei pizma şi invidia. Şi astfel, înarmaţi cu arme spirituale şi lumeşti, ei vor lupta mai sigur împotriva duşmanilor credinţei, nesprijinindu-se pe propriile lor puteri, ci punându-şi speranţa în virtutea divină.

[3.] Îngăduim aceloraşi clerici dreptul de a-şi percepe în întregime beneficiile[14], timp de trei ani, ca şi când s-ar afla în bisericile lor şi, dacă va fi nevoie, să le pună drept chezăşie pentru acea perioadă.

[4.] Iar ca acest sfânt proiect să nu fie împiedicat sau întârziat, poruncim cu osebire tuturor prelaţilor bisericilor ca, fiecare în parte, în diocezele lor, să se străduiască să-i facă pe toţi acei care au depus crucea să o ia [din nou]; pe aceştia şi pe alţi cruciaţi, precum şi pe cei care [abia acum] vor lua crucea [să-i facă] să-şi îndeplinească jurământul faţă de Domnul cu sârguinţă. Iar dacă va fi nevoie, să fie obligaţi să-şi îndeplinească

jurământul sub ameninţarea excomunicării şi a interdicţiei asupra pământurilor lor, cu excepţia doar a celor ce vor avea vreo piedică încât, potrivit jurisdicţiei Apostolicului Scaun, jurământul să le fie comutat sau amânat.

[5.] În acest scop, pentru ca nimic să nu fie uitat din ceea ce ţine de această lucrare a lui Isus Hristos, voim şi poruncim ca patriarhii, arhiepiscopii, episcopii, abaţii şi alţii care au în îngrijire sufletele să predice crucea cu sârguinţă celor care le-au fost încredinţaţi şi să-i îndemne, în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Duh, unul singur şi adevărat veşnic Dumnezeu, pe regi, duci, principi, margrafi, conţi, baroni şi alţi seniori; de asemenea, [să îndemne] comunităţile oraşelor, ale târgurilor şi ale locurilor întărite, ca aceia care nu se duc ei înşişi în ajutorul Ţării Sfinte să contribuie, după puterile lor, la întreţinerea, timp de trei ani, a unui număr potrivit de luptători în schimbul iertării păcatelor, după cum s-a spus în scrisorile [noastre] generale şi după cum, pentru o mai mare grijă, se va spune şi aici. La această iertare vor fi părtaşi nu numai cei care îşi pun la dispoziţie corăbiile, dar şi cei care se străduiesc, în acest scop, să facă noi corăbii.

[6.] Cât despre cei care se împotrivesc – dacă va fi cineva atât de nerecunoscător Domnului Dumnezeului nostru –, noi le declarăm cu tărie în numele Apostolului ca ei să ştie că vor trebui să răspundă pentru asta în ziua Judecăţii de Apoi, în faţa înfricoşătorului Judecător. Totuşi, ei să încerce mai întâi să chibzuiască cu ce conştiinţă şi cât de siguri se vor putea înfăţişa în faţa Fiului unic al lui Dumnezeu, Isus Hristos, căruia „Tatăl i-a lăsat pe mâini toate lucrurile”[15] dacă au refuzat să-l slujească în acest lucru, care este pentru el de mare preţ, pe acela care a fost crucificat pentru păcătoşi, care le-a făcut darul vieţii, care îi sprijină prin binefacerile sale şi, mai ales, care i-a răscumpărat prin sângele său.

[7.] Ca să nu pară că punem pe umerii oamenilor poveri grele şi de nesuportat – pentru care noi nu am vrea să mişcăm un deget, asemenea celor care doar spun şi nu fac –, iată că, din ceea ce noi înşine am reuşit să strângem pe lângă necesarul şi cheltuielile noastre chibzuite, acordăm şi dăm pentru această lucrare treizeci de mii de livre, în afară de corabia pe care le-o dăruim cruciaţilor din Roma şi din locurile învecinate, pentru care mai adăugăm trei mii de mărci de argint, care ne-au rămas din pomenile unor pelerini; alte pomeni au fost împărţite, cu credinţă, pentru trebuinţele şi nevoile Ţării Sfinte, prin mâinile abatelui [Albert], de binecuvântată amintire, patriarhul Ierusalimului, şi ale Cavalerilor Templieri şi Ospitalieri.

[8.] Din dorinţa de a-i avea şi pe alţi prelaţi ai bisericilor, ca de altfel pe întregul cler, ca participanţi şi părtaşi, atât la merit, cât şi la răsplată, am decretat, cu încuviinţarea generală a conciliului, ca toţi clericii, cei de jos, precum şi prelaţii, să dea a douăzecea parte din veniturile lor bisericeşti, timp de trei ani, ca ajutor pentru Ţara Sfântă, prin mâinile celor care, prin grija Scaunului Apostolic vor fi numiţi în acest scop; unii călugări, care au dreptul, vor fi iertaţi de aceste taxe, ca şi cei ce au luat sau urmează să ia crucea şi vor pleca [în expediţie].

[9.] Noi, ca şi fraţii noştri, cardinalii Sfintei Biserici Romane, vom plăti o zecime întreagă. Iar toţi să ştie că sunt legaţi să respecte acest lucru cu credinţă, sub pedeapsa excomunicării, astfel încât cei care înşală cu bună ştiinţă să aibă parte de sentinţa excomunicării.

[10.] Întrucât este drept ca aceia care sunt hotărâţi să-l slujească pe Suveranul cerurilor să se bucure de o prerogativă specială şi cum ziua plecării va fi peste puţin mai mult de un an [de acum înainte], cruciaţii vor fi scutiţi de dări, taxe şi alte poveri.

Luptând în numele crucii, le luăm persoanele şi bunurile sub protecţia Sfântul Petru şi a noastră; hotărâm ca ei să fie aşezaţi sub protecţia arhiepiscopilor, episcopilor şi a tuturor prelaţilor bisericii, care le vor atribui [cu acest scop] apărători speciali, astfel încât, până nu se va afla că moartea sau întoarcerea lor este sigură, aceste bunuri vor rămâne întregi şi în pace. Şi dacă cineva se gândeşte să facă ceva împotrivă, va fi pasibil de cenzura ecleziastică.

[11.] Dacă dintre cei care merg acolo sunt [unii] legaţi prin jurământ să plătească dobândă, poruncim ca, sub aceeaşi pedeapsă, creditorii lor să fie obligaţi să-i dezlege de jurământul pe care l-au făcut şi să nu mai ceară dobândă. Dacă vreunul dintre creditori i-a constrâns să plătească dobândă, poruncim ca, sub aceeaşi pedeapsă, să fie obligat să o dea înapoi. Cât despre evrei, poruncim ca ei să fie obligaţi de braţul secular să-i amâne cu dobânda şi, până ce nu vor face acest lucru, toate relaţiile cu ei le vor fi interzise creştinilor sub pedeapsa excomunicării. Celor care nu pot acum să-şi plătească datoriile către evrei, principii seculari le vor intermedia o amânare pentru ca, din momentul în care aceştia au plecat şi până când apare vestea sigură a morţii sau a întoarcerii lor, dobânda să rămână neschimbată. Evreii [să fie obligaţi] să calculeze venitul pe care ei l-au primit între timp de pe urma gajurilor lăsate lor, în funcţie [doar] de suma împrumutată, fiind scăzute cheltuielile făcute. O astfel de măsură nu pare a provoca prejudicii grave, pentru că ea prorogă datoria fără să o absoarbă. Prelaţii bisericii care vor fi găsiţi delăsători în a face dreptate cruciaţilor şi familiilor lor să ştie că vor fi aspru pedepsiţi.

[12.] Pe de altă parte, deoarece corsarii şi piraţii împiedică mult ajutorarea Ţării Sfinte, capturându-i şi jefuindu-i pe cei care merg şi se întorc de acolo, îi legăm, prin sentinţa excomunicării, pe făptuitori şi pe cei care îi ajută. Interzicem oricui, sub ameninţarea anatemei, să facă învoieli cu ei, prin vreo înţelegere de vânzare sau cumpărare, şi îi îndemnăm pe stăpânii oraşelor şi ai ţinuturilor în care ei stau să-i întoarcă de la această fărădelege sau să-i constrângă [să renunţe la ea]. Pentru că a nu-l doborî pe cel pervers înseamnă a-l încuraja, iar a nu te opune unei crime evidente naşte bănuiala unei complicităţi tăinuite cu făptaşii, noi vrem şi poruncim ca, împotriva lor şi a pământurilor lor, conducătorii bisericilor să se folosească de toată asprimea Bisericii.

[13.] În afară de aceasta, îi excomunicăm şi anatemizăm pe acei falşi şi necredincioşi creştini care, împotriva lui Hristos însuşi şi a poporului creştin, duc arme, fier şi lemn pentru corăbiile sarazinilor. În privinţa celor care le vând galere sau corăbii şi slujesc drept piloţi pe corăbiile-pirat ale sarazinilor, sau care le dau sfat sau ajutor pentru maşinile [lor de război] sau orice altceva, spre paguba Ţării Sfinte, decretăm să fie pedepsiţi prin privarea de bunurile lor şi să devină sclavii celor care îi vor prinde afară de cazul în care dau cu titlu de ajutor pentru Ţara Sfântă toate bunurile pe care le-au câştigat pe o cale atât de condamnabilă, precum şi o sumă [de bani] echivalentă cu averea lor, astfel încât, printr-o dreaptă judecată, ei să fie pedepsiţi [tocmai] cu ceea ce au păcătuit. Poruncim ca această sentinţă să fie adusă [tuturor] la cunoştinţă în fiecare duminică şi zi de sărbătoare, pretutindeni în oraşele de la mare, şi ca sânul bisericii să le fie acestora deschis. Dacă nu vor plăti aceste sume [de bani], ei vor fi pedepsiţi prin alte metode, astfel încât pedeapsa lor să-i descurajeze pe alţii să facă la fel.

[14.] Oprim pe toţi creştinii şi, sub ameninţarea anatemei, le interzicem ca, timp de patru ani, să-şi ducă navele sau să facă escală în ţinuturile sarazinilor ce locuiesc în Orient, pentru ca, astfel, multe corăbii să poată fi gata numai pentru cei ce doresc să

treacă marea în ajutorul Ţării Sfinte, iar mai sus zişii sarazini să fie lipsiţi de ajutorul, câtuşi de puţin minor, pe care obişnuiau să-l obţină din asta.

[15.] Cu toate că, în alte concilii, turnirurile au fost de obicei interzise prin pedepse precise, ele continuă să fie o mare piedică în calea lucrării cruciadei; de aceea, noi interzicem cu tărie, sub pedeapsa excomunicării, desfăşurarea lor în următorii trei ani.

[16.] Deoarece, pentru ducerea la îndeplinire a acestui lucru, este neapărat trebuitor ca aceia ce conduc poporul creştin să păstreze între ei pacea, la cererea sfântului conciliu universal, statuăm să fie păstrată o pace generală, timp de cel puţin patru ani, în întreaga lume creştină; astfel, cu ajutorul conducătorilor bisericilor, cei aflaţi în conflict vor fi făcuţi să încheie o pace definitivă sau să respecte, fără preget, un trainic armistiţiu. Cei care vor refuza să se supună acestei prevederi să fie, cu cea mai mare asprime, obligaţi să o facă, prin excomunicare şi interdicţie asupra pământurilor lor, în afară de cazul în care pagubele pe care le-au suferit nu sunt atât de mari încât să nu se poată bucura de pace. Dar dacă se întâmplă ca ei să dispreţuiască cenzura ecleziastică, să se teamă să nu fie daţi, prin autoritatea Bisericii, braţului secular, ca stricători ai celor ce ţin de cel Răstignit.

[17.] Cât despre noi, încrezându-ne în mila Atotputernicului Dumnezeu şi în autoritatea sfinţilor apostoli Petru şi Pavel, prin acea putere de a lega şi dezlega, pe care Domnul ne-a dat-o, în ciuda nevredniciei noastre, acordăm tuturor celor care se vor consacra, ei înşişi şi pe propria cheltuială, acestei opere iertare deplină pentru toate păcatele pe care le vor mărturisi cu gura şi de care s-au căit în inimile lor; şi ca răsplată, le făgăduim, atunci când cei drepţi vor fi răsplătiţi, un spor în mântuirea veşnică. Celor care nu vor merge acolo ei înşişi, ci vor trimite pe cheltuiala lor oameni, potrivit averii şi stării lor, le acordăm iertare deplină a păcatelor. Această iertare o vrem şi o acordăm [atât] celor care, pe măsura ajutorului material şi a pietăţii lor, vor ajuta prin bunurile lor sprijinirea Ţării Sfinte, [cât şi] celor care vor da un sfat şi un ajutor potrivit. Tuturor celor care se angajează cu pietate în această lucrare comună, conciliul universal le acordă beneficiul tuturor binecuvântărilor sale, pentru a le deschide calea mântuirii.

[Dat la Lateran, în a nouăsprezecea zi înainte de calendele lui ianuarie, în al optsprezecelea an al pontificatului nostru[16].]

(*Les conciles œcuméniques. Les Décrets*, tome II-1, Nicée I à Latran, texte original établi par G. Alberigo, J.A. Dossetti, P.-P. Joannou, C. Leonardi et P. Prodi, avec la collaboration de H. Jedin, édition française sous la direction de A. Duval, B. Lauret, H. Legrand, J. Moingt et B. Sesboüée, Les Éditions du Cerf, Paris, 1994, pp. 569-577)

Prevederile referitoare la evrei ale Conciliului Lateran IV (1215)

Conciliul al IV-lea de la Lateran, al doisprezecelea conciliu ecumenic, a avut loc în 1215, fiind considerat cel mai mare conciliu al Bisericii apusene înainte de Conciliul din Trento. Conciliul a luat în discuție o mare varietate de aspecte ținând de viața religioasă a credincioșilor, de organizarea Bisericii, de formația spirituală a preoților, de teologia sfintelor taine etc. Au fost adoptate hotărâri și în ceea ce privește recucerirea Țării Sfinte, proprietățile ecleziastice, dijmele sau procedurile judiciare ș.a.m.d. Canoanele de la 67 la 70 se refereau la evrei și conțineau o serie de hotărâri extrem de restrictive. Canonul 68 privea îmbrăcămintea evreilor și a musulmanilor, obligați acum, pentru prima dată în istoria Occidentului medieval, să poarte veșminte distinctive. Prin aceleași măsuri, creștinilor le-au fost interzise legăturile conjugale cu femei aparținând celor două categorii amintite. Astfel de hotărâri nu erau noi în lumea creștină apuseană: în anul 581, sinodul de la Mâcon a interzis, de asemenea, evreilor să mai apară pe străzi în preajma Paștelui. În spiritul Conciliului Lateran IV, sinodul de la Narbonne avea să adopte, în 1227, măsuri asemănătoare[17].

67. Camăta evreilor

Cu cât religia creștină respinge mai mult jaful cametei, cu atât mai mult evreii perfizi o practică astfel încât, în scurt timp, ei epuizează bogățiile creștinilor. De aceea, noi vrem să veghem astfel încât creștinii să nu fie prea împovărați de evrei. Așadar, statuăm prin decret conciliar ca, dacă evreii, în viitor, vor extorca de la creștini, sub orice pretext, împrumuturi cămătărești grele și excesive[18], să le fie interzis orice negoț cu creștinii până ce nu vor fi dat despăgubiri, cum se cuvine, pentru pagubele excesive produse. La nevoie, și creștinii vor fi constrânși, prin cenzură ecleziastică și fără posibilitate de apel, să se abțină de la orice comerț cu ei. Îi îndemnăm pe principi ca, din această pricină, să nu se arate dușmănoși față de creștini, ci mai curând să-și folosească zelul pentru a-i împiedica pe evrei să făptuiască o atât de mare asuprire. Sub pedeapsa aceleiași sancțiuni, decretăm ca evreii să fie constrânși să plătească bisericilor dijmele și ofrandele care li se datorau și pe care ele aveau obiceiul să le perceapă din partea creștinilor în contul caselor și al posesiunilor lor, înainte ca acestea să fi trecut, indiferent în ce fel, în mâinile evreilor: în acest fel, bisericile nu vor fi afectate.

68. Evreii se vor deosebi de creștini prin veșmintele lor

În unele provincii, felul de a se înveșmânta îi deosebește pe evrei și pe sarazini de creștini, dar în altele s-a răspândit o asemenea nedeslușire, încât nu mai este între ele nici

o diferenţă. Aşa se întâmplă că, uneori, din greşeală, creştinii se unesc cu femeile evreilor şi ale sarazinilor, iar evreii şi sarazinii cu femeile creştine. De aceea, pentru ca, pe viitor, astfel de împreunări stricătoare să nu se poată sluji de scuza unei greşeli datorate veşmântului, decretăm [ca] aceşti oameni[19] de amândouă sexele, în fiecare provincie creştină, să se deosebească de alţi oameni, tot timpul, prin felul veşmintelor lor, de vreme ce acest lucru le-a fost cerut de Moise.

În zilele Plângerilor şi în Duminica Patimii, ei să nu poată ieşi cu nici un chip în lume, pentru că, după cum am aflat, unii dintre ei nu se ruşinează să se arate, tocmai în aceste zile, cu cele mai frumoase veşminte şi nu le este teamă să-şi bată joc de creştinii care păstrează amintirea preasfintei Patimi, purtând haine de doliu.

Le interzicem acest lucru cu desăvârşire; şi să nu aibă îndrăzneala să danseze în semn de ocară faţă de Mântuitor. Şi întrucât nu trebuie să păstrăm tăcere în faţa injuriei făcute care a şters greşelile noastre, poruncim ca aceia care ar îndrăzni să facă aşa ceva să fie pedepsiţi de principii seculari cu pedeapsa pe care o merită, în aşa fel încât să nu mai îndrăznească cu nici un chip să-L hulească pe Cel Răstignit pentru noi.

69. Inaptitudinea evreilor pentru funcţii publice[20]

Ar fi prea absurd ca acela ce-l huleşte pe Hristos să exercite vreo putere asupra creştinilor. De aceea, ceea ce Conciliul de la Toledo cu înţelepciune a statuat în această privinţă, reînnoim aici din cauza îndrăznelii încălcărilor: interzicem ca evreii să fie numiţi în funcţii publice, fiindcă, folosindu-se de ele, ei se arată foarte duşmănoşi faţă de creştini[21]. Dacă cineva le-a încredinţat o asemenea funcţie, el va fi pedepsit de conciliul provincial (care – poruncim – va fi celebrat în fiecare an) cu sancţiunea cuvenită, după ce, mai înainte, va fi fost prevenit de acest lucru. Cât despre evreul care a obţinut această funcţie, îi vor fi interzise orice negoţ şi orice altă legătură cu creştinii până ce nu va da în folosul creştinilor săraci şi potrivit cu îndreptarea episcopului din acea dioceză tot ce va fi primit de la creştini în contul funcţiei sale; şi să renunţe cu umilinţă la funcţia pe nedrept asumată. Extindem aceeaşi regulă şi asupra păgânilor.

70. Evreii convertiţi la credinţă nu trebuie să se întoarcă la vechiul lor rit

Unii [evrei] care, după cum am aflat, deşi au primit de bunăvoie apa sfântului botez, nu se despoaie cu desăvârşire de omul vechi pentru a se înveşmânta mai deplin cu cel nou şi mai păstrează urme ale primului lor rit tulbură, printr-un astfel de amestec, frumuseţea religiei creştine. Deoarece este scris: „Vai de păcătosul care merge pe două cărări”[22] şi, de asemenea, „Nu trebuie îmbrăcat un veşmânt ţesut din in şi lână”, statuăm că astfel de oameni vor fi constrânşi prin toate mijloacele de rectorii bisericilor să renunţe la vechile lor rituri, pentru ca aceia care s-au oferit liberi religiei creştine să fie menţinuţi în respectul faţă de ea printr-o corecţie salutară şi necesară. Căci este un rău mai mic a nu cunoaşte calea Domnului, decât a te întoarce îndărăt după ce ai cunoscut-o.

(*Les conciles œcuméniques. Les Décrets*, tome II-1, Nicée I à Latran, texte original établi par G. Alberigo, J.A. Dossetti, P.-P. Joannou, C. Leonardi et P. Prodi, avec la collaboration de H. Jedin, édition française sous la direction de A. Duval, B. Lauret, H. Legrand, J. Moingt et B. Sesboüée, Les Éditions du Cerf, Paris, 1994, pp. 565-569)

Expulzarea evreilor din Spania (1492)

La 31 martie 1492, la puţin timp după cucerirea Granadei (ultimul bastion al stăpânirii arabe în Spania), regii Aragonului şi ai Castiliei, Ferdinand şi Isabella, au adoptat hotărârea expulzării tuturor evreilor neconvertiţi la creştinism din teritoriile aflate sub stăpânirea lor. La acea dată, având cea mai importantă comunitate de musulmani şi evrei, Peninsula Iberică era, cu excepţia Italiei de Sud şi a Siciliei, cea mai importantă regiune multiculturală şi multireligioasă din Europa de Apus. Evreii reprezentau un grup activ din punct de vedere comercial şi o elită educată, de folos monarhiei în administraţie. Cu timpul, antipatia faţă de acest grup prosper a crescut, mai ales în condiţiile în care populaţia locală se percepea pe sine, în mod tradiţional, ca o apărătoare statornică a credinţei creştine. În anul 1478, a fost creată Inchiziţia. Aflată în subordinea monarhiei, şi nu a papei, noua instituţie urma să se ocupe de evrei şi de „conversos" (evreii convertiţi, bănuiţi că practicau în secret religia mozaică). Edictul de expulzare, adoptat în urma presiunilor Bisericii (cauza lui este însă mult mai complexă), a avut drept urmare plecarea din Spania a aproximativ 170.000 de evrei. Hotărâri asemănătoare au fost adoptate în Portugalia (1497) şi Navarra (1498). Textul următor cuprinde mărturia unui evreu italian, scrisă în aprilie-mai 1495, referitoare la expulzare şi la consecinţele ei[23].

Iar în anul 5252[24], în zilele regelui Ferdinand, Domnul a vizitat ceea ce mai rămăsese din poporul său pentru a doua oară şi i-a exilat. După ce regele a capturat de la mauri oraşul Granada, care i s-a predat la 7 ianuarie a anului tocmai pomenit[25], el a poruncit expulzarea tuturor evreilor din toate părţile regatului său – din regatele Castiliei, Cataloniei, Aragonului, Galiciei, [din] Majorca, Minorca, provinciile basce, insulele Sardinia şi Corsica şi din regatul de Valencia. Chiar înainte de aceasta, regina îi alungase din regatul Andalusiei[26].

Regele le-a dat un răgaz de trei luni ca să plece. Termenul a fost anunţat public, în fiecare oraş, la întâi mai, care s-a întâmplat să fie ziua a nouăsprezecea [a lunii] *Omer*, şi a luat sfârşit cu o zi înainte de [ziua] a noua [a lunii] Ab[1].

Cât priveşte numărul lor, nu există nici un acord, dar după multe cercetări, am aflat că estimarea cea mai acceptată în general este de 50.000 de familii sau, după cum spun alţii, 53.000[2]. Ei aveau case, câmpuri, podgorii şi vite, iar cei mai mulţi erau meşteşugari. În acel timp, existau multe academii[3] în Spania şi în fruntea celor mai de seamă dintre

1. Zilele lunii *Omer* sunt cele patruzeci şi nouă de zile dintre a doua zi de Paşti şi sabat. Decretul de expulzare a fost semnat pe 31 martie şi anunţat pe 1 mai, a nouăsprezecea a zi a lunii *Omer*. Evreii trebuiau să plece în mai, iunie şi iulie, urmând ca data de 1 august, a opta zi a lunii Ab, să-i găsească în afara graniţelor ţării.
2. Aceasta ar însemna cam 250.000 de persoane. Alte calcule merg de la 80.000 la 100.000.
3. Academii talmudice.

ele se aflau rabinul Isaac Aboah în Guadalajara[1], rabinul Isaac Veçudò în Leon şi rabinul Iacob Habib în Salamanca[2]. În ultimul oraş menţionat se afla un mare specialist în matematici şi ori de câte ori, în Academia creştină a acelui oraş, apărea vreo îndoială în probleme de ordin matematic, i se adresau lui. Numele său era Abraham Zacuto[3] [...].

În cursul celor trei luni de răgaz ce le-au fost acordate, ei au încercat să facă o înţelegere menită să le îngăduie să rămână în ţară, şi s-au încrezut în reuşită. Reprezentanţii lor erau rabinul Don Abraham Seneor, conducătorul congregaţiilor spaniole, însoţit de o suită călare pe treizeci de măgari, rabinul Med'r Melamed, secretarul regelui, şi Don Isaac Abravanel, care fugise de la regele Portugaliei în Castilia şi apoi a ocupat o poziţie la fel de importantă la curtea regală spaniolă. Mai târziu, a fost şi el izgonit [şi] a ajuns la Neapole şi a fost foarte preţuit de regele Neapolelui. Mai înainte pomenitul mare rabin Isaac din Leon obişnuia să-l numească pe acest Don Abraham Seneor „Soné Or"[4], deoarece era un eretic, şi sfârşitul a dovedit că el a avut dreptate, pentru că s-a convertit la creştinism la vârsta de optzeci de ani, el şi întreaga sa familie şi, împreună cu el[5], rabinul Med'r Melamed. Don Abraham aranjase căsătoria dintre rege şi regină. Regina era moştenitoarea tronului, iar regele, membru al nobilimii spaniole. Ca urmare a acestui fapt, Don Abraham a fost numit conducător al evreilor, dar fără consimţământul lor.

Înţelegerea care le îngăduia să rămână în ţară în schimbul plăţii unei mari sume de bani era aproape încheiată, când a fost compromisă de amestecul unui egumen, numit Stareţul de Santa Cruz[6]. Atunci, regina le-a dat reprezentanţilor evreilor un răspuns asemenea spuselor regelui Solomon: „Inima împăratului este ca un râu de apă în mâna Domnului, pe care îl îndreaptă încotro vrea"[7]. Apoi, ea a adăugat: „Credeţi că acestea vi se întâmplă din vina noastră? Domnul a pus acest lucru în inima regelui".

Atunci, ei au înţeles că regele era împotriva lor şi au renunţat la dorinţa de a rămâne în regat. Timpul trecea, iar ei trebuiau să-şi grăbească plecarea din Spania. Şi-au vândut casele, moşiile şi vitele, la un preţ mic, pentru a se salva. Regele le-a interzis să părăsească ţara cu aur şi argint, astfel încât au fost obligaţi să-şi schimbe aurul şi argintul în haine, piei şi alte lucruri[8].

O sută douăzeci de mii dintre ei au plecat în Portugalia. Potrivit unei înţelegeri pe care un om de vază, Don Vidal bar Benveniste del Covalleria, o făcuse cu regele Portugaliei[27], ei au plătit un ducat pentru fiecare suflet şi a patra parte din toate mărfurile pe care le aveau. Iar regele le-a îngăduit să stea în ţara lui timp de şase luni.

1. Probabil cel mai mare rabin spaniol al vremii.
2. Autorul de mai târziu al unei faimoase colecţii, reunind părţile nejuridice ale Talmudului, intitulată *En Yaakob*.
3. Un faimos astronom, care a încurajat expediţia lui Vasco da Gama.
4. Adică „Duşmanul Luminii", un joc de cuvinte ebraic, obţinut prin anagramarea lui *Seneor*.
5. Seneor şi ginerele său, Med'r, au fost convertiţi la 15 iunie 1492; Ferdinand şi Isabela s-au numărat printre naşi.
6. Legenda spune că Torquemada, stareţ al Mănăstirii Santa Cruz, a tunat la rege şi la regină, cu crucifixul înălţat: „Iuda Iscariotul şi-a vândut stăpânul pentru treizeci de arginţi. Înălţimea voastră sunteţi gata să-l vindeţi din nou pentru treizeci de mii. Aici este, luaţi-l şi faceţi negoţ cu el!".
7. Proverbe 21, 1. Prin aceste cuvinte, Isabela spunea că este voia Domnului ca evreii să fie expulzaţi.
8. Începând din 1480, evreilor li s-a interzis să exporte metale preţioase.

Acest rege s-a purtat cu ei mult mai rău decât regele Spaniei şi, după trecerea celor şase luni, i-a transformat în sclavi pe toţi cei rămaşi în ţara sa şi a alungat şapte sute de copii pe o insulă îndepărtată, unde au murit toţi. Unii spun că numărul lor ar fi fost de două ori mai mare. Despre ei, prezicerile Scripturii s-au adeverit: „Fiii şi fiicele tale vor fi date ca roabe pe mâna altui popor"[1]. El a mai poruncit congregaţiei de la Lisabona, capitala sa, să nu-şi ridice glasul în rugăciuni, ca Domnul să nu le audă plângerile din pricina silniciilor care li se făcuseră.

Mulţi dintre evreii spanioli izgoniţi au plecat în ţările mahomedane, la Fez, Tlemçen şi în provinciile berbere, în vremea regelui Tunisiei. Din cauza numărului lor mare, maurii nu i-au primit în oraşele lor şi mulţi dintre ei au murit pe câmpuri, de foame, sete şi lipsuri. Leii şi urşii, care sunt numeroşi în aceste ţări, au ucis o parte din ei, pe când şedeau înfometaţi în afara oraşelor.

Un evreu din regatul Tlemçen, pe nume Abraham, viceregele care guverna peste regat, a încuviinţat ca o parte a lor să vină în acest regat şi a cheltuit o mare sumă de bani pentru a-i ajuta. Evreii din nordul Africii au fost foarte milostivi cu ei. Negăsind vreun sprijin, o parte din cei care au plecat în nordul Africii s-au întors în Spania şi s-au creştinat, împlinindu-se astfel profeţia lui Ieremia: „Mi-a azvârlit de sus în oase un foc care le arde; mi-a întins un laţ supt picioare şi m-a dat înapoi"[2]. Căci, la început, ei plecaseră cu toţii de dragul unităţii întru Domnul; de-a lungul tuturor hotarelor Spaniei, doar foarte puţini s-au convertit. Ei nu şi-au cruţat averile; da, părinţii au scăpat fără să se gândească la copiii lor.

Când edictul de expulzare a devenit cunoscut în celelalte ţări, au venit corăbii din Genova pentru a-i transporta pe evrei. Echipajele acestor corăbii s-au purtat, şi ele, cu viclenie şi josnicie faţă de evrei, pe care i-au jefuit; o parte dintre ei au fost daţi faimosului pirat al acelor vremuri, care era numit Corsarul Genovei. Oamenii oraşului Genova s-au arătat fără milă cu cei care au scăpat şi au ajuns aici, i-au oprimat şi i-au jefuit, iar cruzimea din inimile lor haíne a mers atât de departe, încât au smuls copiii de la sânul mamelor.

Multe corăbii cu evrei, mai ales din Sicilia, au ajuns la oraşul Neapole, de pe coastă. Regele acestei ţări a fost prietenos cu evreii, i-a primit pe toţi şi a fost milostiv cu ei şi i-a ajutat cu bani. Evreii care se aflau la Neapole i-au aprovizionat pe cât au putut cu mâncare şi au început să strângă bani din celelalte părţi ale Italiei, pentru a-i sprijini. Maranii din acest oraş le-au împrumutat bani fără dobândă. Chiar şi frăţia dominicanilor s-a purtat milostiv cu ei. Din pricina numărului foarte mare al evreilor, toate acestea nu au fost de ajuns. Unii dintre ei au murit de foame, iar alţii şi-au vândut copiii creştinilor, pentru a-i ţine în viaţă. În cele din urmă, a izbucnit ciuma printre ei, care s-a răspândit în Neapole, şi foarte mulţi au murit, încât cei care trăiau s-au istovit îngropând morţii.

O parte dintre [evreii] spanioli exilaţi au trecut marea în Turcia. Unii au fost aruncaţi în mare şi s-au înecat, dar cei care au ajuns acolo au fost bine primiţi de regele Turciei, fiindcă erau meşteşugari. El le-a împrumutat bani şi i-a aşezat pe mulţi pe o insulă şi le-a

1. Deut. 28, 32. O parte dintre copii au fost expulzaţi pe insula Sfântul Tomas (Sao Tomé), în apropierea coastei Africii.
2. Plângerile lui Ieremia 1, 13.

dat câmpuri şi domenii. Câţiva dintre cei exilaţi au fost împrăştiaţi în ţinuturile Italiei, în oraşul Ferrara, în ţinuturile Romagna, Marca, Patrimonium şi la Roma [...].

El care a spus lumii Sale „De ajuns" să spună „De ajuns" suferinţelor noastre şi să privească la neputinţa noastră. Să se întoarcă din nou şi să aibă milă de noi şi să grăbească mântuirea noastră. Facă-se voia Ta!

(Jacob R. Marcus, *The Jew in the Medieval World. A Source Book, 315-1791*, The Union of American Hebrew Congregations, Cincinnati, 1938, pp. 51-55)

Note

[1] Mai pe larg despre această chestiune, v. Esther Benbassa, *Histoire des Juifs de France*, Éditions du Seuil, Paris, 1997, pp. 18-31.
[2] Ier. 31, 7.
[3] Cu sensul de botez.
[4] Ps. 102, 20.
[5] În text, *pesach*: sărbătoare evreiască celebrată timp de şapte sau opt zile, comemorând eliberarea din sclavia Egiptului a vechilor evrei.
[6] Adică fără botez.
[7] Tora cuprinde toată literatura religioasă evreiască, incluzând Scriptura şi Talmudul.
[8] Acest paragraf se referă la masacrul evreilor din Mezin.
[9] Ducele Godefroy de Bouillon.
[10] Conducător al comunităţii evreieşti.
[11] Mai exact, revolta era îndreptată împotriva tendinţei (inaugurată în secolul al XI-lea) papilor de a se considera seniori ai „Oraşului Etern" şi de a-şi exercita prerogativele corespunzătoare acestui statut.
[12] V. J.N. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, Oxford University Press, Oxford, 1988, pp. 172-173.
[13] V. *Les conciles œcuméniques. Les Décrets*, tome II-1, Nicée I à Latran..., Éditions du Cerf, Paris, 1994, pp. 490-491 („Introduction").
[14] Noţiunea de beneficiu se referă atât la o funcţie propriu-zisă, cât şi la veniturile acesteia. În textul de faţă, termenul se referă, în chip vădit, la cele din urmă.
[15] In. 3, 35.
[16] 14 decembrie 1215.
[17] V. *Les conciles œcuméniques. Les Décrets*, tome II-1, ed. cit., pp. 489-491 („Introduction").
[18] În originalul latin: ...*Iudaei a christianis graves et immoderatas usuras extorserint* (*Les conciles œcuméniques. Les Decrets*, tome II-1, ed. cit., p. 564).
[19] Adică evreii şi sarazinii, sau musulmanii.
[20] În textul latin, *publicis officiis*.
[21] ...*quoniam sub tali praetextu christianis plurimum sunt infesti* (*Les conciles œcuméniques. Les Decrets*, tome II-1, ed. cit., p. 566).
[22] Isus Sirah 2, 13.
[23] Pentru o foarte amănunţită analiză a circumstanţelor şi a cauzelor expulzării evreilor din Spania, v. Maurice Kriegel, „La prise d'une décision, l'expulsion des juifs d'Espagne", in *Chrétiens, musulmans et juifs dans l'Espagne médiévale. De la convergence à l'expulsion*, sous la direction de Ron Barkaï, Les Éditions du Cerf, Paris, 1994, pp. 253-300.
[24] 1492.
[25] Data exactă a fost, de fapt, 2 ianuarie 1492.
[26] În 1483.
[27] Este vorba de regele portughez João al II-lea (1481-1495).

VII

Disputa dintre *regnum* şi *sacerdotium*. Metafora corpului politic (secolele XI-XV)

Hugo de Saint-Victor despre gesturile corpului (*De institutione novitiorum – Despre instruirea catehumenilor*)
– fragment –

*Cel mai ilustru dintre reprezentanţii abaţiei de la Saint-Victor, Hugo de Sancto Victore (cca 1096-1140/1141), era originar, probabil, din ţinutul Ypres. După un stagiu educativ la Mănăstirea Hammersleben din Saxonia, Hugo s-a instalat definitiv (către 1120) la Abaţia Saint-Victor din Paris, întemeiată la începutul secolului al XII-lea de Guillaume de Champeux şi aşezată sub regula Sfântului Augustin şi sub patronajul Sfântului martir Victor. Mediul intelectual care a luat naştere aici – a cărui înflorire datorează considerabil operei călugărului flamand – a jucat un rol important în ceea ce s-a numit „renaşterea celui de-al XII-lea veac". Extrem de numeroase şi de variate, scrierile lui Hugo de Saint-Victor cuprind lucrări de gramatică, artă, filosofie, morală etc. şi, în primul rând, de teologie (*Didascalion, De grammatica, Descriptio mappae mundi, De sacramentis christianae fidei *etc.). Printre auditorii săi de la Saint-Victor (căci, potrivit obiceiului timpului, eruditul călugăr nu şi-a „scris", pur şi simplu, textele, ci le-a scris pentru a le preda şi predica) s-au numărat nu numai confraţii de abaţie, ci şi studenţi, veniţi, uneori, de foarte departe pentru a-l asculta.*

De institutione novitiorum (Despre instruirea catehumenilor*) este – după taxonomia actuală a diferitelor categorii de texte – un manual de conduită destinat novicilor, adică celor care urmau să intre în ordinul monastic. Rostul scrierii era să transmită aspiranţilor la viaţa monahală normele disciplinei generale de comportare, proprii unei astfel de comunităţi. Răspunzând, probabil, unei necesităţi, manualul lui Hugo de Saint-Victor a avut parte, în epocă, dar şi după aceea, de o foarte largă difuzare, judecând după numărul manuscriselor care s-au păstrat. Tradus încă din Evul Mediu în portugheză şi franceză,* De institutione novitiorum *a fost amplu utilizat şi citat de mai toţi teologii importanţi ai perioadei, fie că este vorba de Vincent de Beauvais (în* Speculum historiale*), Guillaume de Tournai (*De instructione puerorum*), Humbert de Romans (*Expositio regulae B[eati] Augustini*) sau de Bernard de Besse (*Speculum disciplinae ad novitios*)*[1].

[...] Deoarece am descris viciile gesticulaţiei, ordinea cere acum să definim care este, în orice gest, criteriul disciplinei. Şi chiar dacă se va întâmpla să nu putem face acest lucru pentru fiecare [gest], merită să spunem [măcar] ceva, oricât de puţin. Mai întîi, trebuie vegheat cu grijă ca fiecare mădular să se ţină de funcţia[2] sa, fără să o uzurpe pe a altuia ; după aceea, ca fiecare să-şi îndeplinească lucrul cu decenţă şi modestie, ca să nu ofenseze, prin indisciplină, ochii celor de faţă. Căci oricare ar fi mădularul prin care se păcătuieşte, acest lucru este respingător : fie că mădularele îşi schimbă reciproc

actele, în confuzie, fie că ele nu-şi îndeplinesc corect tocmai ceea ce au de făcut. În ceea ce priveşte mădularele, este necesar ca discernământul să fie păstrat în fiecare dintre actele lor, adică fiecare mădular să facă lucrul pentru care este făcut, astfel încât mâna să nu vorbească, gura să nu asculte, [iar] ochiul să nu preia funcţia limbii.

[Căci,] într-adevăr, unii nu ştiu să asculte decât cu gura deschisă, căscându-şi cavitatea bucală ca şi cum înţelesul [cuvintelor] ar trebui să curgă spre inimă trecând prin gură. Alţii, mai rău, când fac ceva sau când ascultă, scot limba aidoma câinilor însetaţi şi, în fiece act, îşi schimonosesc buzele ca şi cum ar trage la o piatră de moară. Alţii, când vorbesc, arată cu degetul, ridică sprâncenele şi, rostogolindu-şi ochii în orbite sau ţinându-i aţintiţi ca într-o adâncă meditaţie, arată efortul pe care îl fac pentru a se ridica [chipurile] la cine ştie ce măreţie interioară. Alţii îşi clatină capul, îşi scutură părul, îşi aranjează veşmintele şi, culcaţi pe o parte, întinzându-şi picioarele, se dau într-un spectacol caraghios. Alţii, ca şi cum urechile nu ar fi, amândouă, făcute pentru ascultat, n-o întind decât pe una, strâmbându-şi gâtul în direcţia din care vine vocea. Alţii, când privesc, maimuţăresc cine ştie ce model, închid un ochi şi îl deschid pe celălalt. Alţii, încă şi mai caraghioşi, vorbesc cu jumătate de gură. Pe deasupra, mai există mii de grimase, mii de mimici şi de tremurături ale nărilor, mii de lungiri, strângeri şi contorsiuni ale buzelor, care deformează frumuseţea feţei şi buna-cuviinţă a disciplinei. [Căci,] într-adevăr, chipul este oglinda disciplinei, la care se cuvine să fim cu atât mai atenţi, cu cât el nu poate ascunde nici cel mai mic defect. Trebuie aşadar ca faţa să fie stăpânită şi schimbată în mimicile sale, în aşa fel încât să nu fie nici foarte crispată până la exagerare, nici foarte relaxată până la moliciune, ci să păstreze întotdeauna o fermă dulceaţă şi o dulceaţă fermă.

Alţii, când merg, se slujesc de braţe ca de nişte lopeţi şi, ca cine ştie ce îndoit monstru, merg cu picioarele pe pământ şi, în acelaşi timp, cu braţele prin aer. Spune-mi, rogu-te, cine este acest monstru care imită în acelaşi timp, atât mersul unui om, cât şi vâslele unei corăbii şi zborul unei păsări? Citând următoarea batjocură vestită a unui poet, îmi place să proclam că:

> Un pictor voia să pună unui cap de om gâtul unui cal
> Şi să pună pene de diferite culori pe mădularele
> Lipite peste tot, a căror asamblare s-ar termina cu un peşte
> Negru hidos, în timp ce partea de sus era o femeie frumoasă[1].

Astfel îmi apare această figură a unei picturi monstruoase, ale cărei deşarte imagini sunt inventate, ca în coşmarul unui bolnav, pentru ca nici piciorul, nici capul să nu fie redate printr-o singură formă.

Dar din teama de a nu părea, din întâmplare, că dăm naştere unei satire, nu unei învăţături – deoarece multe lucruri rămân de enumerat – nu trebuie să uităm aici nici moderaţia, chiar dacă, pentru cei neglijenţi şi indisciplinaţi, mai bine am arăta, poate, prin tăcere cât de mult trebuie ei să roşească. Ei trebuie totuşi să ştie că există un singur viciu care, mai întîi înăuntru distruge echilibrul spiritului, apoi în afară perturbă, în

1. Horatius, *Ars poetica*, V. 1-4, coord. H.R. Fairclough, Harvard University Press, Cambridge, 1939, pp. 450-451

mădulare, caracterul ordonat al acţiunii, cum se vădeşte din mărturia des amintită a lui Solomon, în care se spune că, în cazul unui renegat, pervertirea şi decăderea spiritului sunt cele care vin mai întîi, [după care] urmează confuzia şi tulburarea acţiunii. Prin ceea ce el [Solomon] spune: „Un renegat, un ticălos" este denunţată decăderea spiritului, iar când spune: „El merge cu gura strâmbă, îşi trage picioarele, clipeşte din ochi, vorbeşte cu degetele", este arătată confuzia acţiunii. De aici vine şi ceea ce se spune în cartea Ecleziastului: „Un om se cunoaşte după cum arată, un om de [bun] simţ se cunoaşte după faţă. Veşmântul corpului, râsul dinţilor, mersul omului [toate] vorbesc despre el". Căci, într-adevăr, ceea ce se face, bine sau rău, în afară vădeşte în ochii celor de faţă calitatea interioară a spiritului. Iată de ce, pentru a linişti această frământare, trebuie respectată disciplina, care menţine fiecare mădular în datoria sa, astfel încât, în timp ce un mădular lucrează, celălalt rămâne în repaus deplin sau, dacă află că este nevoie de ajutorul său, se pune în mişcare pentru a coopera aşa cum se cuvine şi în ordine, încât nimic să nu se facă în confuzie, nimic invers în mădularele trupului, ci fiecare să ştie prin ce îl poate ajuta pe celălalt şi dacă se poate odihni în timp ce celălalt se mişcă. Într-adevăr, trupul uman este ca un stat: în el, fiecare mădular îşi are propria sa funcţie. Prin urmare, atunci când un mădular pretinde zgomotos pentru el funcţia altui mădular, el nu face decât să tulbure armonia întregului. Şi atunci când un mădular care acţionează împiedică mişcarea altuia, el contravine acestui fel de a fi[3], pe care natura îl stăpâneşte.

Cel dintîi mod de a respecta disciplina în gesturi este, prin urmare, ca fiecare mădular să se ţină de funcţia pentru care a fost făcut şi să nu tulbure, prin ingerinţă, slujba[4] altui membru. Altfel spus: ochii să vadă, urechile să audă, nările să simtă, gura să vorbească, mâinile să lucreze, picioarele să meargă, pentru ca mădularele să nu-şi schimbe funcţiile şi nici să nu se amestece în dezordine în cele ale altora. Al doilea mod de a respecta disciplina gestului este ca fiecare mădular să facă ceea ce face în maniera şi în măsura în care este necesar, adică nici mai mult, nici mai puţin, nici altfel decât trebuie, astfel încât, în ceea ce face, el să fie pus în mişcare şi dirijat pentru a nu trece vreodată de limita moderaţiei şi de forma cinstei. Altfel spus – pentru a da, pe scurt, câteva exemple –, să râdă fără să-şi descopere dinţii, să vadă fără să-şi fixeze ochii, să vorbească fără să-şi agite mâinile, fără să arate cu degetul, fără să-şi schimonosească buzele, fără să dea din cap, fără să ridice din sprâncene, să meargă fără să-şi unduiască şoldurile, fără să-şi rotească braţele, fără să-şi rostogolească umerii, să se aşeze fără să-şi depărteze picioarele, fără să stea picior peste picior, schimbându-şi-le necontenit, fără să-şi întindă sau să-şi agite picioarele, fără să se sprijine când pe un cot, când pe celălalt, să se culce fără să-şi arunce mădularele în toate direcţiile.

Şi pentru a termina, în sfârşit, cu această parte, în fiece acţiune, gestul omului trebuie să fie graţios fără moliciune, calm fără abandon, grav fără încetineală, alert, dar nu agitat, matur fără înfumurare şi sever fără să tulbure. Gestul agitat să-l tempereze pe cel blând, iar cel blând pe cel agitat [...]; gestul grăbit să-l domolească pe cel lent, iar cel lent pe cel grăbit, pentru că virtutea constă în linia de mijloc a acestor vicii opuse [...].

(*L'œuvre de Hugues de Saint-Victor*, 1, *De institutione novitiorum*; *De virtute orandi*; *De lauda caritatis*; *De arrha animae*, texte latin par H.B. Feiss et P. Sicard, traduction française par D. Poirel, H. Rochais et P. Sicard, introductions, notes et appendices par D. Poirel, Brepols, Turnhout, 1997, pp. 68-75)

John din Salisbury despre statul monarhic și idealul principelui perfect (*Polycraticus*, 1159)
- fragmente -

Educat în atmosfera intelectuală a Universității din Paris și a școlii din Chartres (unde se pare că a studiat cândva, între anii 1132 și 1140[5]*), prezent, după aceea, în anturajul arhiepiscopului Theobald de Canterbury și în imediata apropiere a lui Thomas Becket (al cărui secretar a fost și căruia i-a rămas fidel până la moarte), John din Salisbury (Joannes Saresberiensis, cca 1119-1180) a trăit și a scris - faptul e cât se poate de semnificativ - în perioada dominată de „renașterea" culturală a celui de-al XII-lea veac și marcată de apogeul regalității angevine. Așa se explică de ce opera sa divulgă un spectru larg de lecturi și influențe, ideile dobândite pe parcursul formației sale cărturărești și inspirate de raporturile politice la vârf din monarhia engleză (în proximitatea cărora s-a situat și la evoluția cărora a fost martor) conjugându-se în cadrul ei, sistematic, cu sugestii extrase din operele lui Vergilius, Suetoniu, Plutarh sau Pliniu, fără a mai vorbi de Terențiu și Petronius, ale căror scrieri, de asemenea, i-au oferit canonicului englez numeroase modele. În plus, autorul probează ample cunoștințe de istorie greacă și romană, o judecată politică realistă și o perspicacitate deosebită în cântărirea oamenilor și a lucrurilor, ceea ce face din cărțile sale (pe lângă scrierea deja menționată, John din Salisbury este și autorul unui* Metalogicon*) documente cu atât mai prețioase, sporindu-le considerabil interesul.*

Titlul complet al prezentei scrieri (terminată în 1159 și numărând, după unele estimări, aproximativ 250.000 de cuvinte) este Polycraticus, sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum *(*Polycraticus sau despre fleacurile curtenilor și urmele filosofilor*). Considerată drept „prima operă completă de teorie politică scrisă în Evul Mediu"*[6]*,* Polycraticus *nu este doar un simplu tratat general despre guvernare și organizarea puterii în cadrul regatului englez. El ne oferă, de asemenea (poate chiar în primul rând), prețioase informații și despre moravurile epocii, obiceiurile nobilimii engleze, credințele sociale dominante (în astrologie, profeții, vise etc.) și practicile menite a le da relief, despre justiție și administrarea ei, despre „fiziologia" carieriștilor, a ambițioșilor și ipocriților, precum și despre o serie întreagă de alte elemente, care conferă cărții valoarea unei autentice mărturii. După cum s-a observat, scrierea - compusă, de fapt, din mai multe părți, redactate separat, în perioade diferite și puse cap la cap în 1159 - pare mai puțin preocupată de particularitățile și modalitățile obiective de funcționare a puterii și a instituțiilor acesteia, cât de conduita și moravurile oamenilor de curte. Prin aceasta,* Polycraticus *aparține în mod evident textelor de tip* specula, *destinate principilor și slujitorilor lor, având ca scop îndreptarea anumitor neajunsuri morale prin învățăminte filosofice și exemple de comportare corectă. Pe de altă parte, ea probează și o puternică înrâurire directă a dreptului roman, căruia episcopul de Chartres îi atribuia calitatea de a fi, după cum s-a observat, instrumentul cel mai în măsură de a apăra în mod plauzibil și persuasiv forma de guvernare monarhică* [7].

Cartea a IV-a

Capitolul 1 : Despre deosebirile dintre un principe şi un tiran şi despre cum trebuie să fie un principe

Între un tiran şi un principe există o singură sau principală deosebire : ultimul ascultă de lege şi guvernează poporul prin poruncile ei, considerându-se slujitor al legii. În virtutea legii îşi afirmă el pretenţia de a ocupa cel dintâi şi mai de frunte loc în afacerile statului şi în purtarea sarcinilor lui ; şi ridicarea lui deasupra altora constă în aceea că, în timp ce oamenii obişnuiţi sunt consideraţi răspunzători doar de treburile lor particulare, pe principe cad poverile întregului stat. Aşadar, pe merit îi este dată şi strânsă laolaltă în mâinile sale puterea supuşilor săi, cu scopul de a-i fi suficientă pentru a căuta şi a asigura folosul fiecăruia în parte şi al tuturor ; şi cu scopul ca starea comunităţii umane să fie rânduită în cel mai bun mod posibil, înţelegând că fiecare şi toţi laolaltă fac parte unul din celălalt. În această privinţă, noi nu facem decât să dăm curs naturii, cel mai bun îndreptar al vieţii ; căci, în [privinţa] microcosmosului sau micii ei lumi – care este omul –, natura a adunat laolaltă toate simţurile în cap şi a pus toate celelalte membre sub ascultarea lui în asemenea chip, încât ele să funcţioneze cum se cuvine atât timp cât urmează îndreptarea capului, dacă acesta rămâne sănătos. Aşadar, principele este aşezat pe un piedestal, slăvit şi preamărit cu toate marile şi înaltele privilegii pe care le socoteşte necesare pentru sine. Şi e bine astfel, întrucât nimic nu este mai prielnic poporului decât ca trebuinţele principelui să fie pe deplin împlinite ; căci este cu neputinţă ca voia sa să fie socotită contrară dreptăţii[8]. Aşadar, conform obişnuitei definiţii, principele este puterea publică, iar pe pământ el este asemenea divinei maiestăţi. Fără îndoială, o mare parte a puterii divine se arată a fi în principi prin faptul că oamenii îşi pleacă gâturile când ei le fac semn din cap şi, cei mai mulţi, îşi oferă capetele spre a fi retezate de secure, [căci] ca dintr-un impuls divin, principele este temut de fiecare din cei asupra cărora el este pus ca un obiect al temerii. Dar eu nu cred că ar putea fi astfel decât din voia Domnului. Căci toată puterea este de la Dumnezeu şi cu El a fost întotdeauna [şi va fi] şi în veşnicie. Puterea pe care o are principele este aşadar de la Dumnezeu, căci puterea lui Dumnezeu nu se pierde niciodată şi nici nu I se poate lua, ci numai El o exercită printr-o mână slujitoare, făcând ca toate lucrurile să afle [despre] mila sau dreptatea lui. „De aceea, cine se împotriveşte stăpânirii se împotriveşte rânduielii puse de Dumnezeu"[9], în mâinile căruia se află autoritatea de a da această putere sau, când El doreşte, să o retragă din nou ori să o micşoreze. Căci nu este o faptă proprie a principelui [atunci] când voinţa i se preschimbă în cruzime împotriva supuşilor, ci, mai degrabă, este dezlegarea lui Dumnezeu, de a-i pedepsi sau mustra după bunul Său plac. Astfel, în timpul persecuţiei hunilor, Attila, întrebat fiind de reverendul episcop dintr-un anume oraş cine este, a răspuns : „Sunt Attila, biciul lui Dumnezeu". După care, stă scris că episcopul l-a adorat ca reprezentând divina maiestate. „Bine venit este" – a spus el – „slujitorul lui Dumnezeu" şi „Binecuvântat este cel ce vine în numele Domnului" ; [apoi] cu suspine şi oftaturi a desferecat uşile bisericii şi l-a lăsat să intre pe persecutor, de la care a luat pe dată laurii martiriului. Căci el nu a îndrăznit să-l închidă afară pe biciul lui Dumnezeu, ştiind că iubitul Său Fiu a fost biciuit şi că puterea acestui bici care

a venit asupra lor nu însemna nimic, decât că venea de la Dumnezeu. Dacă oamenii buni consideră astfel că puterea merită să fie venerată chiar şi când vine ca o molimă asupra aleşilor, cine nu ar venera acea putere instituită de Dumnezeu pentru pedepsirea răufăcătorilor şi pentru răsplătirea celor buni, care acţionează întru credinţă şi ascultare faţă de legi? Pentru a cita cuvintele împăratului: „Este, într-adevăr, o afirmaţie demnă de maiestatea regală [faptul] că principele se recunoaşte pe sine legat de Legi"[1]. Căci autoritatea principelui depinde de autoritatea justiţiei şi a legii şi pentru principe faptul de a-şi aşeza guvernarea sub legi este cu adevărat un lucru mai mare decât puterea imperială, astfel încât să se socotească îndreptăţit să nu facă nimic din ceea ce nu se potriveşte cu echitatea justiţiei.

Capitolul 2: Ce este legea; deşi principele nu este legat de lege, el este totuşi slujitorul legii şi al echităţii şi este purtătorul persoanei publice şi varsă sânge fără a se face vinovat

Principii să nu creadă că demnitatea lor princiară este ştirbită dacă s-ar considera că decretele propriei lor justiţii nu trebuie preferate dreptăţii lui Dumnezeu, a cărui justiţie este una eternă, şi a cărui lege este echitatea. Echitatea, aşa cum o definesc juriştii învăţaţi, este o anume potrivire a lucrurilor, care compară toate lucrurile în mod raţional şi caută să aplice regulile potrivite după fiecare caz în parte, fiind imparţială faţă de toţi şi atribuind fiecăruia ceea ce îi aparţine. Legea este tălmaciul acestei echităţi, fiindu-i cunoscută voia şi intenţia de echitate şi dreptate. Prin urmare, Crisippus a afirmat că puterea legii cuprinde toate lucrurile, deopotrivă divine şi umane, şi că ea guvernează asupra tuturor, bune şi rele, şi este cea care conduce şi inspiră lucrurile materiale, precum şi pe oameni. Papinian[us][10], unul dintre cei mai învăţaţi oameni într-ale legii, şi Demostene, marele orator, par a fi de acord să-i supună pe toţi oamenii ascultării ei, deoarece orice lege este o descoperire, un dar de la Dumnezeu, un sfat al oamenilor înţelepţi, corector al exceselor voinţei, legătura ce uneşte structurile statului şi cea care îndepărtează vulgaritatea[2]; şi este aşadar potrivit ca toţi oamenii să trăiască în conformitate cu ceea ce le conduce vieţile în corpul politic. Toţi sunt, prin urmare, legaţi de trebuinţa de a păstra legea, doar dacă nu este cumva unul despre care se crede că i s-a dat voie să facă rău. Totuşi, se spune că principele este absolvit de obligaţiile legii; dar acest lucru nu este adevărat în sensul că i se îngăduie să facă acte nelegiuite, ci doar în sensul că firea lui trebuie să fie în aşa fel încât să-l facă să practice echitatea nu de frica pedepselor legii, ci din dragoste pentru dreptate; şi să-l mai facă în aşa fel încât din aceeaşi pricină să pună înainte folosul statului şi în toate lucrurile să prefere binele altora înaintea voinţei sale personale. Într-adevăr, în ceea ce priveşte treburile publice, cine poate vorbi de voia principelui, de vreme ce el nu poate avea în mod legiuit o voie a sa proprie în afara celei la care îl îndeamnă legea sau echitatea, sau în afara celei pe care i-o cere socoteala interesului comun? Căci, în aceste chestiuni, voia sa trebuie să aibă forţa unei judecăţi şi, în chipul cel mai cuvenit, ceea ce îi place are putere de lege, deoarece hotărârea sa nu poate fi contrară scopului echităţii. „Să se arate dreptatea mea –

1. Iustinian, *Codex*, I. 14. 4.
2. *Digeste*, I. 3. 1-2.

spune Domnul – înaintea Ta şi să privească ochii Tăi neprihănirea mea! "[11]; pentru că judecătorul necorupt este acela a cărui hotărâre, luată după o îndelungată cumpănire a echităţii, este chiar imaginea echităţii. Aşadar, principele este slujitorul interesului comun şi servitor încătuşat al echităţii şi este purtătorul persoanei publice, în sensul că pedepseşte cu aceeaşi echitate relele şi vătămările tuturor, precum şi toate nelegiuirile. Sceptrul şi toiagul său, administrate cu înţeleaptă cumpănire, repară neregulile şi abaterile de la calea dreaptă a echităţii, astfel încât Sfântul Duh pe merit să poată lăuda puterea principelui prin cuvintele: „Toiagul şi nuiaua Ta mă mângâie"[12]. Şi pavăza sa este puternică, dar este o pavăză pentru apărarea celui slab şi una care respinge cu putere şi îi apără pe cei nevinovaţi de săgeţile celor răi. Cei care trag cel mai mare folos din exercitarea îndatoririlor funcţiei sale sunt cei ce pot face cel mai puţin pentru ei înşişi, iar puterea sa este cu precădere exercitată împotriva celor care doresc să facă rău. De aceea, nu fără temei poartă el o sabie, cu care varsă sânge fără să fie vinovat, fără să devină prin aceasta un om sângeros şi adeseori condamnă pe oameni la moarte, dar fără a-şi atrage acuzaţia sau vinovăţia de omucidere. Fiindcă, dacă l-am crede pe marele Augustin, David a fost numit un om sângeros nu din cauza războaielor sale, ci din cauza lui Urie. Iar Samuel nu este niciunde descris drept un om sângeros şi un ucigaş, deşi l-a ucis pe Agag, regele gras al Amalecului. Cu adevărat sabia puterii regale este asemenea sabiei unui porumbel care ceartă fără ranchiună, loveşte fără ură, iar când luptă, o face fără nici o asprime. Pentru că, aşa cum legea pedepseşte vinovăţia fără vreo ură împotriva persoanelor, tot aşa şi principele îi pedepseşte cu cea mai mare dreptate pe ofensatori, fără vreun motiv de mânie, ci la porunca şi în acord cu hotărârea nepătimaşei legi. Căci deşi vedem că principele are propriii săi lictori, trebuie totuşi să ne gândim la el ca şi cum ar fi el însuşi în realitate singurul sau cel mai important lictor, căruia prin lege i se acordă privilegiul de a lovi printr-o mână slujitoare. Dacă adoptăm părerea stoicilor, care cu mare atenţie urmăresc semnificaţia unor cuvinte, „lictor" derivă de la *legis ictor* adică „ciocanul legii", deoarece datoria funcţiei sale este de a-i lovi pe aceia pe care legea a decis că trebuie loviţi. Aşadar, în vremurile vechi, când sabia atârna deasupra capului răufăcătorului condamnat, ordinul trebuia dat acelor oficiali prin a căror mână judecătorul îi pedepseşte pe răufăcători: „Execută porunca legii" sau „Ascultă de lege" pentru ca astfel nenorocirea victimei să fie alinată de calma raţiune a cuvintelor.

Capitolul 3: Cum principele este slujitorul preoţilor şi este inferior lor; şi despre ceea ce ţine de îndeplinirea cu credinţă a slujbei principelui

Această sabie deci, principele o primeşte din mâna Bisericii, cu toate că ea nu are nici o sabie a sângelui. Oricum, ea are această sabie, dar se foloseşte de ea prin mâna principelui, căruia ea îi dă puterea constrângerii corporale, reţinând pentru ea, în persoana papilor, autoritatea asupra lucrurilor spirituale. Principele este aşadar un slujitor al puterii preoţeşti, unul care exercită acea parte a sacrelor oficii care pare nedemnă de mâinile preoţimii. Căci fiecare funcţie care există sub ea şi se ocupă cu execuţia sacrelor legi este cu adevărat un oficiu religios, dar funcţia ce constă în pedepsirea crimelor şi, prin urmare, pare ipostaziată în persoana gâdelui este inferioară. Prin urmare, Constantin, preacredinciosul împărat al romanilor, când a convocat conciliul preoţilor la Niceea, nici nu a îndrăznit să ocupe pentru sine locul cel mai de frunte şi nici măcar nu s-a aşezat

printre presbiteri, ci a ales cel mai retras loc. La fel, decretele pe care el le-a auzit aprobate de ei, le-a respectat ca şi cum le-ar fi considerat ca izvorând din scaunul de judecată al divinei maiestăţi. Chiar şi sulurile cu plângeri conţinând acuzaţii împotriva preoţilor, pe care ei i le-au adus cu nemiluita, le-a luat şi le-a ascuns sub tunică, fără să le deschidă. Şi după ce le-a reamintit de caritate şi armonie, a spus că lui nu-i este îngăduit, ca om şi ca unul ce este supus judecăţii preoţilor, să examineze cazuri privitoare la zei, ce nu pot fi judecate decât numai de Dumnezeu. Şi a aruncat în foc plângerile pe care le primise, fără măcar să se fi uitat la ele, temându-se să facă publice acuzaţiile şi interdicţiile împotriva părinţilor şi să-şi atragă astfel blestemul lui Cham, fiul nerecunoscător ce nu a ascuns ruşinea tatălui său. Drept urmare, el a spus, aşa cum se povesteşte în scrierile lui Nicolae, pontiful roman: „Cu adevărat, dacă aş şi văzut cu propriii mei ochi un preot al lui Dumnezeu sau pe oricine poartă veşmântul monahal păcătuind, mi-aş fi întins haina şi l-aş fi acoperit, ca să nu poată fi văzut de nimeni". Theodosiu, de asemenea, marele împărat, pentru o vină meritată, deşi nu foarte gravă, a fost suspendat de preotul din Milano din exercitarea puterilor sale regale şi i s-a retras însemnul funcţiei sale imperiale şi, cu răbdare şi în solemnitate, el a făcut penitenţă pentru omuciderea care atârna asupra-i. Iarăşi, potrivit mărturiei învăţătorului neamurilor, mai mare este cel ce binecuvântează decât cel ce este binecuvântat[13] ; şi astfel, cel în mâinile căruia se află autoritatea de a conferi o demnitate întrece în cinste şi în privilegiile cinstei pe cel căruia i se conferă demnitatea însăşi. Mai departe, prin raţionamentul legii, este în dreptul lui să refuze pe cel ce are puterea de a oferi, iar cel ce poate oferi în chip legiuit poate să şi ia legiuit înapoi[1]. Nu l-a depus Samuel pe Saul din cauza neascultării sale şi l-a înlocuit din culmea guvernării regale cu mai prejosul său fiu Isaia ? Dar dacă unul care a fost numit principe a îndeplinit atent şi cu credinţă slujba pe care a luat-o trebuie să i se arate aceeaşi mare cinste şi acelaşi respect, întocmai cum capul întrece în cinste celelalte membre ale corpului. El îşi îndeplineşte slujba cu credinţă, atunci când este conştient de adevăratul său statut, când îşi aminteşte că poartă persoana comunităţii celor care îi sunt supuşi şi când este pe deplin conştient că îşi datorează viaţa nu lui însuşi şi propriilor sale ţeluri, ci altora şi, în consecinţă, le-o dedică, cu o atentă şi organizată caritate şi cu afecţiune. Aşadar, el datorează întregul sine lui Dumnezeu, cea mai mare parte a sinelui ţării, mult rudelor şi prietenilor, foarte puţin, dar nicidecum nimic, străinilor. El are îndatoriri faţă de cei foarte înţelepţi şi faţă de cei foarte nesocotiţi, faţă de copii şi faţă de bătrâni. Supravegherea acestor clase de oameni le revine tuturor celor ce au o autoritate, deopotrivă celor ce au grijă de lucrurile spirituale şi celor ce exercită jurisdicţia temporală. Prin urmare, despre Melchisedec, cel dintâi pe care Scriptura îl atestă ca rege şi preot (nu spun nimic acum despre taina prin care el îl prefigurează pe Hristos, care s-a născut în ceruri fără mamă şi pe pământ fără tată), despre el [aşadar] citim că nu a avut nici tată, nici mamă nu pentru că ar fi fost lipsit de amândoi, ci pentru că în ochii raţiunii puterea regală şi puterea preoţească nu se nasc din carne şi sânge. Căci în acordarea amândurora, respectul pentru bătrâneţe nu trebuie să aibă întâietate faţă de merite şi virtuţi, ci întâietate să aibă numai toate dorinţele credincioşilor supuşi. Iar când cineva a ajuns la exercitarea supremă a uneia dintre aceste puteri, trebuie să uite cu totul de conduita cărnii şi a sângelui şi să facă numai ceea ce este cerut de siguranţa şi bunăstarea supuşilor săi. Şi el să fie deopotrivă

1. *Digeste*, I, 17. 3.

şi tată şi soţ pentru supuşii săi sau, dacă a cunoscut o conduită încă şi mai blândă, atunci să o folosească; să dorească mai degrabă să fie iubit decât temut şi să li se arate în aşa fel, încât din pietate ei să prefere viaţa lui vieţilor lor şi să privească apărarea şi siguranţa sa ca pe un fel de viaţă publică; şi atunci, toate lucrurile vor prospera pentru el, iar o gardă mică, în caz de nevoie, prin loialitatea ei, va fi mai presus de nenumăraţi duşmani. Căci dragostea este la fel de puternică precum moartea, iar o oştire strâns legată prin firele dragostei nu poate fi biruită uşor.

Când dorienii se pregăteau să lupte împotriva atenienilor, au consultat oracolele cu privire la sorţii bătăliei. Răspunsul a fost că vor fi victorioşi dacă nu-l vor ucide pe regele atenienilor. Când au pornit la război, ostaşii au fost, prin urmare, instruiţi să aibă în grijă, mai presus de orice, siguranţa regelui. În acel timp, regele Atenei era Codrus, care, aflând de răspunsul zeului şi de precauţiunile duşmanului, şi-a dezbrăcat veşmântul regal şi a intrat în tabăra duşmanilor purtând în spate nişte vreascuri. Câţiva oameni au încercat să-l oprească din drum şi se iscă o vânzoleală în cursul căreia regele fu ucis de un soldat pe care-l lovise cu toiagul său de prun. Când corpul regelui fu recunoscut, dorienii s-au întors acasă fără să se mai fi luptat. Aşa au scăpat atenienii de război, prin valoarea regelui lor care şi-a sacrificat viaţa pentru siguranţa ţării sale. La fel şi Licurg, în timpul domniei sale, a dat decrete ce întăreau supunerea oamenilor faţă de principii lor, iar pe principi [îi întăreau] în dreptele principii de guvernare; a interzis folosirea aurului şi a argintului, care sunt cauza tuturor relelor, a dat Senatului paza legilor şi poporului dreptul de a alege Senatul; a decretat ca fecioarele să fie date în căsătorie fără zestre, pentru ca bărbaţii să-şi aleagă soţii, şi nu bani; a dorit ca bătrânii să se bucure de cea mai mare cinste pe potriva vârstei lor; şi, cu adevărat, nicăieri în lume vârsta înaintată nu s-a bucurat de o mai mare preţuire. Apoi, pentru a asigura perpetuitate legilor sale, cetatea a fost legată prin jurământ să nu schimbe nimic din legile sale până ce el nu se va întoarce. După aceea, el s-a stabilit în Creta şi a trăit acolo în veşnic exil; şi a poruncit ca atunci când va muri să i se arunce oasele în mare de teamă că, de vor fi duse înapoi în Lacedemonia, ei se vor socoti liberi de legătura jurământului lor în privinţa schimbării legilor.

Dau aceste exemple cu atât mai de bunăvoie, cu cât aflu că apostolul Pavel le-a folosit şi el când le-a predicat atenienilor. Acest excelent predicator a căutat să câştige loc în minţile lor pentru Isus Hristos cel Răstignit, arătându-le, după pilda multor neamuri, că mântuirea a venit prin suferinţa crucii. Şi el a demonstrat că aceasta nu trebuia să se mai întâmple decât prin sângele oamenilor drepţi şi al celor care deţin magistratura unui popor. Ducând mai departe acest fir al gândirii, nu s-a găsit nici unul pentru a elibera toate neamurile, şi anume, atât pe evrei şi alte seminţii, decât Unul căruia i-au fost date toate neamurile drept moştenire şi i-a fost făgăduit întregul pământ pentru a fi sub stăpânirea Sa. Dar acesta, a afirmat el, nu putea fi nimeni altul decât Fiul Atotputernicului Tată, căci nimeni în afara lui Dumnezeu nu poate stăpâni toate popoarele şi toate pământurile. În timp ce predica în acest fel despre suferinţa crucii, pentru ca astfel nesocotinţa neamurilor să fie treptat îndepărtată, el a ridicat încetul cu încetul cuvântul credinţei şi limba predicii sale până la cuvântul Răstignit şi la înţelepciunea lui Dumnezeu şi, în sfârşit, chiar până la jilţul divinei maiestăţi, şi apoi... le-a explicat lucrările celui Răstignit, confirmate apoi prin mărturia faimei, de vreme ce toţi au recunoscut că numai Dumnezeu putea face acestea. Dar cum, adeseori, faima spune neadevăruri părţilor opuse, faima însăşi a fost confirmată de faptul că ucenicii Săi făceau minuni; căci, la

umbra ucenicilor, erau vindecaţi toţi cei ce sufereau de vreo infirmitate. De ce să mai continuu? Înviind din morţi, El a respins subtilitatea lui Aristotel, rafinamentul lui Crisippus şi toate capcanele filosofilor.

O poveste celebră este aceea despre Decius, general roman care s-a oferit morţii pentru a-şi salva armatele. Iulius Caesar a spus, de asemenea: „Un general care nu se străduieşte din greu pentru a se apropia de inimile soldaţilor săi nu ştie cum să-i înarmeze; nu ştie că omenia generalului faţă de trupele sale ţine locul unei oştiri în faţa duşmanului". El nu le-a spus niciodată soldaţilor: „Mergeţi înainte", ci întotdeauna: „Urmaţi-mă"; el a spus asta, pentru că soldaţilor le par întotdeauna mai uşoare sarcinile pe care le împart cu conducătorul. Avem, de asemenea, autoritatea sa pentru părerea că plăcerile trupeşti trebuie evitate; căci el a spus că dacă în război trupurile bărbaţilor sunt rănite de săbii, pe timp de pace ele sunt nu mai puţin rănite de plăceri. El şi-a dat seama, ca un cuceritor de neamuri ce era, că plăcerea nu poate fi cu nici un chip atât de uşor de învins doar prin evitarea ei, pentru că şi el, care a supus atâtea neamuri, a fost ademenit în capcanele lui Venus de o femeie neruşinată.

Capitolul 4: Cum este stabilit prin autoritatea divinei legi că principele este supus legii şi dreptăţii

Dar de ce recurg, astfel, la cerşirea unor pilde din zorii istoriei gentilice, deşi asemenea exemple sunt la îndemână în număr foarte mare, când văd că oamenii sunt mişcaţi mai degrabă de lege, decât de pilde? Pentru ca nu cumva să credeţi că principele este în întregime absolvit de lege, auziţi ce lege este dată principilor de Marele Rege ce stăpâneşte cu grozăvie întregul pământ şi-i lasă fără suflare pe principi:

> După ce vei intra în ţara pe care ţi-o dă Domnul Dumnezeul tău, şi o vei stăpâni, după ce-ţi vei aşeza locuinţa şi vei zice: „Vreau să pun peste mine un împărat ca toate neamurile care mă înconjoară", să pui peste tine ca împărat pe acela pe care-l va alege Domnul Dumnezeul tău, şi anume să iei un împărat din mijlocul fraţilor tăi; nu vei putea să pui împărat pe un străin care să nu fie fratele tău. Dar să n-aibă mulţi cai şi să nu întoarcă poporul în Egipt ca să aibă mulţi cai; căci Domnul v-a zis: „Să nu vă mai întoarceţi pe drumul acela". Să n-aibă un mare număr de neveste, ca să nu i se abată inima; şi să nu strângă mari grămezi de argint şi aur. Când se va aşeza pe scaunul de domnie al împărăţiei lui, să scrie pentru el, într-o carte, o copie a acestei legi, pe care s-o ia de la preoţii din neamul leviţilor. Va trebui s-o aibă cu el şi s-o citească în toate zilele vieţii sale, ca să înveţe să se teamă de Domnul Dumnezeul lui, să păzească şi să împlinească toate cuvintele din legea aceasta şi toate poruncile acestea, pentru ca inima lui să nu se înalţe mai sus de fraţii lui şi să nu se abată de la poruncile acestea, nici la dreapta, nici la stânga, şi să aibă astfel multe zile în împărăţia lui, el şi copiii lui, în mijlocul lui Israel[14].

Mai trebuie să întreb dacă cineva, pe care îl leagă această lege, se află mai presus de oricare lege? Această lege este cu siguranţă divină şi nu poate fi încălcată fără pedeapsă. Fiecare cuvânt [al ei] este aşadar ca un tunet în urechile principilor, dacă ei sunt înţelepţi. Nu spun nimic despre alegeri şi, prin urmare, [nici] despre forma prescrisă pentru crearea unui principe; mai degrabă urmăriţi-mă puţin în regula sau modul de viaţă pe care trebuie el s-o urmeze.

Stă scris că, după ce a fost numit un om care se consideră frate cu întregul popor în practicarea religiei, în afecţiune şi caritate, [acela] nu-şi va mări pentru el numărul cailor

ca să devină astfel o povară pentru supuşii săi. Căci a înmulţi numărul cailor înseamnă a aduna mai mult decât este necesar din cauza vanităţii sau a altor greşeli. Acum „mult" şi „puţin", dacă-l credem pe principele peripateticilor, înseamnă diminuarea sau excesul prin anumite lucruri a unei cantităţi legitime. Ar fi atunci legiuit să fie înmulţit numărul câinilor, al păsărilor răpitoare, al fiarelor sălbatice sau al altor monştri ai naturii, când până şi numărul cailor, care sunt o necesitate militară şi slujesc multor ţeluri folositoare vieţii, este dinainte strict limitat la o cantitate legiuită? În ceea ce-i priveşte pe actori şi pe mimi, pe bufoni şi târfe, pe codoşi şi alţi monştri umani asemănători, pe care principele ar trebui mai degrabă să-i extermine decât să aibă grijă de ei, nu a fost nevoie [ca ei] să fie amintiţi în lege, ceea ce nu numai că exclude asemenea abominaţii de la curtea principelui, dar îi şi alungă cu totul dintre oamenii lui Dumnezeu. Prin cai trebuie să se înţeleagă toate cele necesare unei gospodării şi toate uneltele necesare din care legiuită este acea cantitate cerută de nevoia sau de utilitatea rezonabilă, înţelegându-se totuşi că ceea ce este necesar se confundă cu ceea ce este cinstit, iar confortul necesar unui trai bun se limitează la lucrurile cinstite. Căci de mult timp filosofii s-au înţeles că nici o părere nu este mai pernicioasă decât părerea celor care face deosebire între ceea ce este necesar şi ceea ce este cinstit, şi că cea mai adevărată şi mai folositoare părere este să ştim că cinstea şi utilul sunt termeni interschimbabili[1]. În istoriile neamurilor stă scris că Platon, văzându-l pe Dionysios, tiranul Siciliei, înconjurat de gărzile sale l-a întrebat: „Ce rău ai făcut de ai nevoie de atâtea gărzi?". Nu în felul acesta se comportă un principe care, prin credincioasa îndeplinire a îndatoririlor sale, şi-a câştigat afecţiunea tuturor supuşilor, iar aceştia, de dragul lui, şi-ar expune propriile capete iminentelor pericole tot aşa cum membrele trupului se expun pe ele însele pentru a apăra capul, urmând îndemnul firii. Şi piele pentru piele şi tot ce mai are omul va folosi el pentru a-i apăra [principelui] viaţa.

Următoarea poruncă este: „să nu întoarcă pe popor în Egipt ca să aibă mulţi cai". Într-adevăr, trebuie luată orice [măsură de] prevedere şi trebuie folosită o mare pricepere pentru ca toţi cei puşi în locuri înalte să nu-şi corupă, prin pilda lor, inferiorii, şi să nu-i ducă pe oameni înapoi în întunericul confuziei fie prin abuzuri, fie urmând calea trufiei sau a luxuriei. Căci adesea se întâmplă ca supuşii să imite viciile superiorilor, deoarece poporul doreşte să fie asemenea magistraţilor săi şi fiecare va urma cu osârdie poftele pe care le vede la cei ce ocupă o poziţie distinsă. Există un fragment celebru al unui excelent poet care redă cuvintele marelui Theodosiu:

> De întăreşti şi decretezi ceva ce trebuie respectat de toţi, mai întâi supune-te tu însuţi decretului; apoi, poporul va fi respectuos cu ceea ce este drept şi nu se va da înapoi de a accepta [acest lucru], văzând pe autorul însuşi ascultând de propria-i poruncă. Lumea este făcută după modelul regelui. Nu sunt edicte care să mişte sentimentele oamenilor mai bine decât însăşi viaţa celui ce porunceşte. Oamenii nestatornici se schimbă mereu după principele lor[2].

Dar mijloacele individuale bineînţeles că nu sunt nicicând la fel de mari ca resursele întregului trup. Individul ia din propria-i pungă, puterea conducătoare ia din cufărul public sau secătuieşte vistieria; iar în cele din urmă, când se sfârşesc şi acestea, atunci el recurge la mijloacele indivizilor. Dar persoanele private trebuie să fie mulţumite cu ce

1. Cicero, *De officiis*, iii. 3.11.
2. Claudius, *IV Consul. Hon.*, pp. 296-302.

au. Şi când ceea ce au se secătuieşte, cel care tânjeşte după splendoarea celor bogaţi şi puternici cade în sărăcie şi dizgraţie şi roşeşte din pricina întunecimii confuziei sale. Prin urmare, prin decret, lacedemonienilor le-a fost hotărâtă de către principii lor o folosinţă moderată a fondurilor publice, deşi li s-a permis, după legea obişnuită, să se folosească de proprietatea moştenită şi de tot ce au avut norocul să mai obţină.

Cartea a V-a

Capitolul 2 : Ce este statul şi, după spusele lui Plutarh, ce loc ocupă [în cadrul său] sufletul şi mădularele

[...] Statul este, după cum îi place lui Plutarh[15] [să arate], acel corp însufleţit prin dar divin, şi [care] acţionează din imboldul celei mai înalte echităţi şi este guvernat de cumpătarea raţiunii. Acele [lucruri] ce într-adevăr instituie şi inspiră în noi cultivarea credinţei şi ne transmit cultul lui Dumnezeu (să nu spunem „al zeilor", după Plutarh) deţin locul sufletului în corpul statului. Într-adevăr, cei ce veghează la cultul religiei s-ar cuveni priviţi şi veneraţi ca sufletul corpului. Cine oare se îndoieşte [că] slujitorii sfinţeniei lui Dumnezeu sunt delegaţii lui ? Aşadar, după cum sufletul are întâietate [asupra] întregului trup, tot astfel cei numiţi[16] prefecţii pietăţii poruncesc asupra întregului trup...

Principele deţine, într-adevăr, locul capului în stat, [fiind] supus numai lui Dumnezeu şi celor care acţionează în locul lui pe pământ, deoarece şi în trupul omenesc capul este animat şi guvernat de suflet. Locul inimii îl deţine Senatul, de la care încep lucrările bune şi rele. Îndatoririle ochilor, urechilor şi limbii şi le atribuie judecătorii şi guvernatorii provinciilor. Funcţionarii şi soldaţii corespund mâinilor. Cei care întotdeauna îl sprijină pe principe sunt asemănaţi coastelor. Pe chestori şi grefieri[17] – nu îi numesc [astfel] pe cei ce păzesc temniţele, ci [pe] administratorii lucrurilor private[18] – [Plutarh îi] raportează [la] imaginea stomacului şi intestinelor. Dacă acestea adună [bogăţie] cu mare lăcomie şi păstrează cu încăpăţânare cele adunate, generează boli nenumărate şi incurabile, astfel încât, prin stricăciunea lor, ruina întregului trup devine o ameninţare. Picioarelor care, într-adevăr, fără încetare se sprijină pe pământ le corespund ţăranii ; acestora, grija capului [le] este cu atât mai necesară, cu cât [ei] descoperă mai multe piedici în timp ce păşesc pe pământ în ascultarea corpului şi acestora care înalţă, menţin şi mişcă înainte povara întregului corp, lor li se cuvine, mai cu dreptate, sufragiul apărătorilor [...].

Cartea a VI-a

Capitolul 24 : Despre legătura şi dependenţa reciprocă dintre capul şi mădularele statului ; despre faptul că principele este asemenea divinităţii ; despre crima de lezmaiestate, despre obligaţiile de credinţă

Cât despre mine, sunt mulţumit şi convins că umerii credincioşi trebuie să susţină puterea conducătorului ; iar eu mă supun acestei puteri nu numai cu răbdare, dar şi cu plăcere, atât timp cât este exercitată în supunere faţă de Dumnezeu şi urmează poruncile

Sale. Dar, pe de altă parte, dacă rezistă şi se opune poruncilor divine şi doreşte să mă facă părtaş acestui război împotriva lui Dumnezeu, atunci cu glas răspicat îi răspund că Dumnezeu trebuie preferat înaintea oricărui om de pe pământ. Aşadar, cei inferiori trebuie să se desprindă de şi să se unească cu superiorii lor, şi toate mădularele să fie supuse capului ; dar întotdeauna şi numai cu condiţia ca religia să fie păstrată neatinsă. Citim că Socrate a întocmit o organizare politică pentru un stat şi că a aşternut pe hârtie precepte ce izvorăsc din puritatea înţelepciunii ca dintr-o fântână naturală. Şi acest lucru îl întăreşte el peste toate celelalte, şi anume că elementele mai umile ale statului trebuie să primească proporţional o mai mare îngrijire şi atenţie din partea celor [aflaţi] pe o poziţie mai înaltă, ca parte a datoriei lor publice. Recitiţi cu mare atenţie *Instrucţiunea lui Traian*, de care s-a făcut pomenire mai sus, şi veţi găsi acolo dezbătute pe larg toate aceste lucruri.

Este de ajuns ceea ce am spus până acum despre unitatea capului şi a mădularelor, adăugând doar ceea ce a fost deja postulat, şi anume că o vătămare adusă capului atinge, aşa cum am mai spus, toate mădularele şi că o rană pe nedrept făcută oricărui membru tinde la vătămarea capului. La fel, orice se încearcă cu necinste şi răutate împotriva capului sau a comunităţii corporale a mădularelor este una dintre cele mai mari crime şi cea mai aproapiată de sacrilegiu ; căci aşa cum ultima este un atac împotriva lui Dumnezeu, tot aşa prima este un atac împotriva principelui, considerat asemenea divinităţii pe pământ. Şi, prin urmare, se numeşte crimă de lezmaiestate dacă vreunul întreprinde ceva împotriva siguranţei principelui sau a poporului, fie direct, fie prin altcineva.

[Se numeşte astfel] pentru motivul că este îndreptată împotriva asemănării cu Cel care singur poartă adevărul adevărurilor şi [o] măreţie naturală – cum se spune că ar fi spus faimosul conte Robert de Leicester, un bărbat care, cu modestie, a renunţat la funcţia de proconsul al insulelor britanice.

În pedepsirea acestor oameni, toţi sunt trataţi ca egali în rang şi ca fiind în aceeaşi situaţie ; şi, în mare, se întâmplă că asemenea oameni, cu care nimeni nu a avut de-a face în timpul vieţii, nu sunt eliberaţi nici măcar de bunătatea morţii, dar dacă au fost condamnaţi, atunci, după moarte, amintirea lor este blestemată şi bunurile lor sunt pierdute de moştenitorii lor. Căci dacă răutatea ofensatorului a constat, ca aici, în acceptarea celui mai rău sfat, pentru o asemenea crimă el este pedepsit ca şi cum s-ar fi aflat în mintea sa. Şi o dată ce un om a comis o asemenea crimă, este stabilit că el nici nu[-şi] poate [în mod] legiuit înstrăina [bunurile], nici nu se poate elibera [din şerbie] şi nici datornicul său nu se poate descărca faţă de el [în mod] legiuit de datorie[1]. Din cauza gravităţii faptei sale, chiar şi persoanelor infame, care, în alte cazuri, nu au dreptul să aducă acuzaţii, li se îngăduie aici să facă astfel, fără nici o piedică, [întocmai] ca şi soldaţii, ce nu pot susţine alte acţiuni. Căci cei care sunt de pază pentru a apăra pacea sunt cu atât mai îndreptăţiţi să aducă această acuzaţie. De asemenea, şi sclavii[19] îşi pot denunţa [în mod] legiuit stăpânii, iar cei eliberaţi, patronii. Dar această acuzaţie nu trebuie să fie folosită de judecători ca o ocazie de a-şi etala slugărnicia faţă de maiestatea principelui, ci numai pe temeiul adevărului. Persoana acuzatului trebuie cercetată dacă ar fi putut înfăptui acel act sau chiar l-a înfăptuit ori dacă numai l-a plănuit şi dacă, bănuit de toate acestea, a fost teafăr la minte. Nici vorba aruncată în vânt să nu ducă

1. Iustinian, *Codex*, IX. 8, 4-6.

imediat la pedeapsă, căci deşi nesăbuiţii merită [să fie] pedepsiţi, chiar şi aceşti oameni trebuie cruţaţi, dacă fapta lor nu este una care [de]curge din litera legii sau trebuie pedepsită după analogia legii[1]. Femeile sunt şi ele ascultate în legătură cu lezmaiestatea, căci conspiraţia lui Sergius Catilina a fost dezvăluită de o femeie, o oarecare Iulia, care i-a dat lui Marcus Tullius informaţiile pentru a se acţiona împotriva lui [Catilina][2]. De asemenea, dacă necesitatea sau utilitatea o recomandă, cei despre care se crede că sunt vinovaţi de această crimă vor fi torturaţi, ca şi cei care par a-i fi sfătuit sau instigat la acel act criminal, astfel încât toţi cei răspunzători, sau care au avut cunoştinţă de această crimă să fie pedepsiţi[3].

Multe sunt actele ce constituie crima de lezmaiestate, ca, de exemplu, dacă cineva plănuieşte moartea principelui sau a unui magistrat sau a luat armele împotriva ţării sale sau, părăsindu-şi principele, a dezertat dintr-un război civil, sau a îndemnat ori cerut oamenilor să se răzvrătească împotriva statului ; sau dacă prin actul sau intenţia criminală a unuia, duşmanii poporului şi ai statului sunt ajutaţi cu provizii, armuri, arme, bani sau cu orice altceva, sau dacă, din prieteni, ei devin duşmani ai statului, sau dacă, prin intenţie sau printr-un act criminal, se întâmplă ca daruri sau bani să fie date împotriva statului, sau dacă locuitorii altei ţări sunt îndepărtaţi de la ascultarea lor faţă de stat ; de asemenea, comite un act criminal cel care face scăpat pe unul care, după ce şi-a mărturisit vina în faţa tribunalului, a fost aruncat din această pricină în lanţuri ; şi multe alte fapte de acest fel ce ar fi prea lungi sau prea greu de enumerat[4].

Dar fiindcă formula fidelităţii sau a credinţei trebuie numaidecât păstrată aici mai presus de orice, există în jurământ cuvinte prin care putem foarte uşor învăţa câteva dintre actele ce nu sunt îngăduite. Căci este imposibil un lucru care este opusul a ceva ce este necesar şi, prin acelaşi mod de gândire, un lucru ce trebuie numaidecât făcut este contrazis doar de ceva ce nu este îngăduit. Formula credinţei scoate aşadar [în evidenţă] lucrurile cuprinse în ea ca fiind elementele necesare loialităţii şi o exprimă pe aceasta prin cuvintele [următoare] : „teafăr", „nevătămat", „cinstit", „avantajos", „uşor", „posibil". Prin urmare, dacă suntem legaţi de cineva prin fidelitate, atunci nu trebuie să dăunăm sănătăţii trupului său sau să-i răpim resursele militare de care depinde siguranţa sa, sau să ne gândim să înfăptuim vreun act prin care să-i micşorăm onoarea sau avantajul ; nelegiuită este şi intenţia de a-i face greu ceea ce este uşor pentru el sau imposibil [ceea ce este] posibil. Pe lângă aceasta, cel ce deţine un beneficiu din partea celui al cărui vasal devotat este[20] îi datorează ajutor şi sfat în ceea ce întreprinde ; din acest fapt apare mai limpede decât soarele cât de mult i se datorează lui Dumnezeu, dacă atât de mult li se datorează celor de care suntem legaţi numai prin credinţă.

Cât despre pedeapsa acestei crime [de lezmaiestate], aceasta este atât de grea, încât cu greu pot presupune că poate fi dată una mai aspră chiar de acei stăpâni ai insulelor, care i-au detronat pe tirani. Şi ca nu cumva să se creadă că asprimea acestei pedepse şi-a avut originea în cruzimea tiranilor, voi înfăţişa o parte a acestei nepărtinitoare legi, în felul în care glăsuieşte ea însăşi. Ea spune : „Oricine a intrat în vreo conspiraţie împreună cu soldaţi, persoane particulare sau cu barbari, sau a luat, ori a făcut vreun

1. *Digeste*, XVIII, 4.
2. *Digeste*, XLVIII, 4, 8.
3. Iustinian, *Codex*, IX, 8, 4-6.
4. *Digeste*, XLVIII, 4, 1-4.

jurământ vinovat, sau a plănuit (pentru că legile prevăd ca voinţa de a comite o crimă să fie pedepsită la fel de aspru ca şi actul înfăptuit) moartea iluştrilor oameni ce participă în consiliile sau în cabinetul nostru sau a vreunui senator (căci şi ei sunt o parte a corpului nostru), sau, în sfârşit, a unora care sunt în slujba noastră ca ostaşi, acel om să fie trecut prin sabie, ca vinovat de crimă împotriva maiestăţii noastre, iar toate bunurile sale să fie confiscate de fiscul nostru. Iar fiii săi, a căror viaţă le-o cruţăm din mila deosebită a clemenţei noastre imperiale – căci pe drept ar trebui ei să piară de aceeaşi pedeapsă ca şi părinţii lor, pentru ca, astfel, să le fie inspirată frica, prin exemplul prevenitor al unei crime care este ereditară –, să fie împiedicaţi să primească moştenirea şi succesiunea din partea mamei şi a bunicului şi, de asemenea, a celorlalte rude ; nici să nu primească ceva de la străini prin testament. Să fie în veci lipsiţi de proprietate şi săraci, iar infamia tatălui să-i urmeze mereu ! Să nu primească niciodată distincţii şi nici să li se îngăduie să depună jurământ ! În sfârşit, să trăiască mereu într-o atât de adâncă sărăcie şi mizerie, încât moartea să le fie alinarea, iar viaţa o tortură. Şi mai poruncim ca cel ce va fi atât de nesăbuit, încât să intervină pe lângă noi în favoarea lor, să fie [considerat un] infam şi să nu aibă parte de iertare. Cât despre fiicele unor asemenea criminali, oricât de multe ar fi, vrerea noastră este ca ele să primească doar partea falcidiană[21] din bunurile mamei lor, indiferent dacă a lăsat sau nu un testament, astfel încât să aibă mai curând mijloacele modeste cuvenite unei tinere fete decât partea întreagă şi drepturile unui moştenitor. Căci, în ceea ce le priveşte, trebuie să li se arate mai multă blândeţe decât fiilor, de vreme ce noi adeverim că din cauza slăbiciunii sexului lor ele vor fi mai puţin îndrăzneţe. Cât despre soţiile mai sus numiţilor, ele să-şi recapete zestrea şi, după aceea, dacă sunt în situaţia ca ceea ce au primit de la soţii lor cu titlu de dar să [poată] transmite copiilor..., ele să ştie că trebuie să dea fiscului nostru toată proprietatea ce ar fi fost legiuit datorată copiilor lor ; iar din ea, numai partea falcidiană să fie atribuită fiicelor, şi nimic fiilor". Decretăm ca prevederile referitoare la cele mai sus numite şi la copiii lor să li se aplice şi complicilor, instigatorilor şi slujitorilor lor, precum şi copiilor acestora din urmă, cu aceeaşi asprime. Totuşi, cu dreptate, dacă vreunul dintre aceştia, la începutul sau la sfârşitul complotului este mânat de dorinţa adevăratei laude, [anume] de a da informaţii despre conspiratori, el va primi din partea noastră răsplată şi distincţie. Dar unul care a participat la un complot şi apoi, în timp ce secretele acestuia sunt încă acoperite, le dă la iveală, va fi considerat că merită numai iertare şi îngăduinţă[1].

(*The Portable Medieval Reader*, edited and with an introduction by James Bruce Ross and Mary Martin McLaughlin, The Viking Press, New York, 1972, pp. 47-49, 129-130 ; *Readings in Western Civilization*, vol. 4, „Medieval Europe", edited by Julius Kirshner and Karl F. Morrison, The University of Chicago Press, Chicago, pp. 213-214 ; *The Statesman's Book of John of Salisbury*, translated by John Dickinson, Alfred A. Knopf, New York, 1927, pp. 258-263 – pentru fragmentul din cartea a VI-a, capitolul 24)

[Toma din Aquino], Ptolemeu din Lucca, despre superioritatea guvernării monarhice şi primatul papal (*De Regimine Principum* – *Despre guvernarea principilor*, cca 1260-1274)

– fragmente –

Membru al ordinului dominican, ca şi Toma din Aquino (căruia i-a fost student la Universitatea din Paris, între 1261 şi 1268), Ptolemeu din Lucca s-a născut în jurul anului 1236. Apropiat de maestrul său – pe care îl însoţea în momentul morţii, survenită în timp ce Toma din Aquino se îndrepta spre Lyon, unde fusese convocat un conciliu – Ptolemeu a petrecut cea mai mare parte a primelor două decade ale secolului al XIV-lea la curtea papală de la Avignon, după unele ipoteze, ca bibliotecar pontifical. În 1318, Ioan al XXII-lea îl numeşte episcop de Torcello (lângă Veneţia), apărându-l într-o dispută cu un ierarh local al bisericii din Grado. S-a stins din viaţă în 1327, la o vârstă venerabilă, în locul unde fusese numit episcop cu nouă ani mai înainte. Partizan ardent al intereselor pontificale, Ptolemeu din Lucca este autorul mai multor scrieri cu caracter istoric şi teologico-politic, dintre care, exceptând-o pe aceea de faţă, cea mai cunoscută este Determinatio compendiosa de iurisdictione imperii, *redactată în jurul anului 1281.*

Compus din patru părţi, textul de faţă, al cărui titlu complet este De regimine principum ad regem Cypri (Despre guvernarea principilor, adresată regelui Ciprului*), a suscitat o întreagă discuţie referitoare la atribuire şi datare. Dacă în privinţa ultimelor două cărţi şi – probabil – a ultimei jumătăţi din cartea a II-a specialiştii sunt de acord să le considere ca aparţinând lui Ptolemeu din Lucca, nu acelaşi lucru se poate spune despre prima parte a scrierii. Deosebindu-se net de cărţile III şi IV, din punct de vedere tematic şi stilistic, ea conţine nu numai o amplă pledoarie în favoarea monarhiei, considerată drept cea mai potrivită formă de guvernare, dar şi o discuţie extrem de amănunţită referitoare la atribuţiile şi responsabilităţile regelui, văzut de autor drept garant al acestei forme de guvernare şi, totodată, o pavăză împotriva unui eventual (dar posibil) derapaj spre tiranie. Pe temeiul mai multor analogii stabilite cu principalele scrieri tomiste – şi, în primul rând, cu* Summa Theologiae *–, majoritatea autorilor au atribuit această primă parte – cunoscută sub numele* De regno *– lui Toma din Aquino – bine cunoscut partizan al guvernării monarhice. Alţi exegeţi, începând cu Walter Mohr* [22] *şi sfârşind cu Antony Black*[23] *au pus la îndoială această paternitate, invocând deosebirile stilistice dintre cele două părţi şi textele majore ale marelui teolog dominican. Fără a nega la fel de hotărât paternitatea lui Toma din Aquino, James M. Blythe (autorul singurei ediţii, publicate până acum, de limbă engleză, dacă exceptăm fragmentele traduse de Cary Nederman şi Kate Langdon Fornhan*[24]) *înclină totuşi spre o atribuire incertă şi spre o datare cuprinsă în intervalul 1260-1274 (mai precisă decât cea propusă de W. Mohr : 1218-1277)*[25].

Cartea I
[Atribuită lui Toma din Aquino]

Capitolul 1 : Ceva trebuie să guverneze fiinţele umane care trăiesc împreună

[1.] Pentru a începe să-mi împlinesc intenţia, trebuie să explic cum ar trebui să înţelegem titlul de „rege".

[2.] Trebuie să existe ceva ce conduce toate lucrurile rânduite în vederea unui scop – [un scop] care poate fi înfăptuit în diferite chipuri –, astfel încât aceste lucruri să poată ajunge la scopul lor pe o cale directă. O corabie împinsă înainte de vânturi schimbătoare se mişcă în direcţii diferite şi nu poate ajunge la scopul ce i-a fost hărăzit decât dacă sârguinţa unui pilot o îndreaptă spre port. Există un scop căruia îi sunt rânduite întreaga viaţă şi toate faptele fiinţelor umane, de vreme ce acestea acţionează prin intelect, care, în chip caracteristic şi vădit, lucrează în vederea unui scop. Oamenii înaintează în diferite chipuri spre scopul hărăzit – fapt demonstrat de varietatea strădaniilor şi a acţiunilor lor – şi, de aceea, ei au nevoie de ceva care să-i îndrepte spre propriul scop. Lumina raţiunii este sădită în mod natural în toate fiinţele umane şi le poate îndrepta spre scopul lor, în acţiunile pe care le întreprind.

[3.] Dacă oamenii, ca şi alte animale, ar trăi singuri, ei nu ar avea nevoie de nimic care să-i îndrepte spre scopul lor şi, sub Dumnezeu, cel mai înalt rege [dintre toţi], ei şi-ar fi lor înşişi regi, în sensul că s-ar conduce singuri în actele lor prin lumina raţiunii date de sus. Dar mai mult decât orice alt animal, fiinţele umane sunt în mod natural animale sociale şi politice, trăind laolaltă după cum o cere necesitatea naturală. Pentru toate celelalte animale, natura a pregătit hrană, blană care le acoperă şi mijloace de apărare, cum sunt colţii, coarnele, ghearele sau, cel puţin, iuţeala fugii. Dar fiinţele umane nu au fost înzestrate cu nimic asemănător, pregătit de natură pentru ele. În locul tuturor acestor lucruri, le-a fost dată raţiunea, prin care ele să şi le poată pregăti pentru sine, folosindu-se de mâini. Acţionând singură, o persoană nu îşi este de ajuns pentru a obţine o viaţă îndestulătoare; de aceea, pentru fiinţele umane, este natural să trăiască mai multe la un loc.

[4.] Celelalte animale mai au aptitudinea naturală de a şti ce lucruri le sunt folositoare sau dăunătoare. De exemplu, o oaie îl vede în mod firesc pe lup ca pe un duşman. Prin această aptitudine naturală, unele animale mai recunosc şi ierburile de leac şi alte lucruri necesare pentru viaţă. Dar fiinţele umane au doar o cunoaştere generală a necesităţilor vieţii, prin aceea că, plecând de la principiile universale, pe cale raţională, pot realiza o cunoaştere a lucrurilor individuale, necesare vieţii umane. Fiinţele umane, singure, nu au posibilitatea să ajungă la toate lucrurile de acest fel doar prin propria lor raţiune. De aceea, este necesar ca oamenii să trăiască laolaltă, astfel încât unul să-l poată ajuta pe celălalt şi mai mulţi să se ocupe de lucruri diferite. De pildă, unul ar putea studia medicina, altul ceva diferit, iar altul altceva [...].

[6.] Prin urmare, dacă este firesc pentru fiinţele umane să trăiască mai multe laolaltă, este necesar ca printre ele să existe ceva prin care această mulţime să fie guvernată. Căci dacă toţii indivizii dintr-o mulţime s-ar îngriji numai de ceea ce este potrivit pentru ei înşişi, ca indivizi [luaţi separat], acea mulţime s-ar distruge şi s-ar împrăştia dacă nu ar

fi ceva care să se îngrijească de ceea ce ţine de binele acelei mulţimi. La fel, trupul unui om sau al oricărui animal s-ar destrăma dacă nu ar fi în trup o putere generală de guvernare, care să se ocupe de binele comun al tuturor mădularelor. De aceea, Solomon spune: „Când nu este chibzuinţă, poporul cade"[26].

[7.] Acest lucru este raţional, de vreme ce aceia ce trăiesc singuri nu sunt la fel cu cei ce sunt laolaltă. Aceştia se deosebesc prin caracteristicile lor individuale, dar sunt uniţi prin ceea ce au în comun. Dar lucrurile diferite au cauze diferite. Prin urmare, este necesar să fie ceva care să conducă spre binele comun al mai multora, dincolo de ceea ce conduce spre binele unuia. Din acest motiv, există ceva ce guvernează toate lucrurile rânduite în vederea unui [singur] scop. În universul fizic, primul corp, şi anume corpul ceresc, guvernează celelalte corpuri prin rânduiala divinei providenţe şi toate corpurile sunt guvernate de creaturile raţionale. În fiinţele umane luate separat, spiritul guvernează trupul şi, între părţile spiritului, partea irascibilă şi aceea concupiscentă sunt guvernate de raţiune. La fel, între mădularele trupului, unul este principal, ca inima sau capul, şi le mişcă pe toate celelalte. Prin urmare, în orice mulţime este necesar să existe ceva care guvernează [...].

Capitolul 3: Este mai folositor mulţimii fiinţelor omeneşti care trăiesc laolaltă să fie guvernate de unul singur decât de mai mulţi

[1.] Acum... trebuie să întreb dacă este mai potrivit pentru o provincie sau un oraş să fie guvernate de mai mulţi sau de unul [singur]. Acest lucru trebuie gândit din punctul de vedere al scopului guvernării. Intenţia celor ce guvernează trebuie să fie îndreptată spre acest scop, pentru a aduce sănătate lucrului luat în guvernare. Este datoria pilotului să îndrepte corabia nevătămată spre liniştea portului, apărând-o împotriva primejdiilor mării. Dar binele şi bunăstarea unei mulţimi ce trăieşte într-o societate constau în păstrarea unităţii sale, iar acest lucru se numeşte pace. Dacă aceasta este luată, piere [şi] folosul vieţii sociale şi, pe lângă aceasta, mulţimea dezbinată devine o povară pentru sine însăşi. Prin urmare, cel ce conduce o mulţime trebuie neapărat să se gândească la asta, astfel încât să dobândească unitatea păcii.

[2.] [...] Prin urmare, cu cât o guvernare este mai eficientă în păstrarea unităţii păcii, cu atât este mai folositoare. Noi spunem că ceea ce conduce la scop este mai folositor. Este vădit că ceea ce este unul în sine poate înfăptui unitatea mai bine decât [o pot face] mai mulţi, la fel cum cauza cea mai eficientă a căldurii este ceea ce e fierbinte prin sine însuşi. Prin urmare, guvernarea unuia [singur] este mai folositoare decât guvernarea mai multora.

[3.] De asemenea, este vădit că mai mulţi nu pot cu nici un chip păstra [unitatea] mulţimii dacă printre ei ar fi dezbinare. Pentru ca cei mulţi să poată guverna, este necesară printre ei o anumită unitate; dacă nu ar fi alături unii de alţii în vreun chip anume, cei mulţi nu ar putea trage o corabie într-o [anumită] direcţie. Dar se spune despre cei mulţi că sunt uniţi în măsura în care ei ajung să constituie o unitate. De aceea, este mai bine să conducă unul, decât mai mulţi care doar se apropie de acea unitate.

[4.] Pe lângă aceasta, cele mai bune lucruri sunt în acord cu natura, fiindcă natura operează cel mai bine în lucruri individuale. Iar orice guvernare [este mai] naturală [dacă] este [doar] a unuia [singur]. Între mulţimea mădularelor, există unul care le pune în mişcare pe toate, şi anume inima; iar între părţile spiritului, o [singură] putere este

în frunte, şi anume raţiunea. De asemenea, există un singur rege printre albine, iar în întregul univers un [singur] Dumnezeu, creatorul şi conducătorul tuturor [celor ce sunt]. Acest lucru este în acord cu raţiunea, de vreme ce orice mulţime provine de la unul. Încât dacă acele lucruri care există pentru că sunt făcute imită acele lucruri ce sunt de la natură, şi dacă o lucrare făcută este cu atât mai bună cu cât este mai apropiată de ceea ce este în natură, urmează în mod necesar că o mulţime umană este guvernată cel mai bine de unul [singur] [...].

Capitolul 13 : Slujba regelui : prin natură, el este în regatul său întocmai cum este sufletul în trup şi Dumnezeu în lume

[1] Trebuie să vedem acum în ce constă slujba regelui şi ce fel de persoană trebuie să fie regele. De vreme ce arta imită natura, care ne învaţă cum să lucrăm potrivit raţiunii, pare că este cel mai bine să începem [să discutăm despre] slujba regelui ţinând cont de forma luată de guvernarea naturală.

[2] În natura lucrurilor aflăm atât guvernarea universală, cât şi pe aceea particulară. Guvernarea universală este aceea prin care toate lucrurile cad sub guvernarea lui Dumnezeu, cel care prin propria-i providenţă [îşi] exercită guvernarea asupra universului lucrurilor. Cea particulară este o guvernare în mod special asemănătoare guvernării divine. Ea se găseşte la specia umană şi se numeşte microcosmos, deoarece în ea se află forma guvernării universale. Căci mădularele trupului şi puterile sufletului sunt guvernate de raţiune, întocmai cum guvernarea divină include universul făpturilor corporale şi toate virtuţile sufletului. Astfel, într-un anume fel, la specia umană, raţiunea ocupă acelaşi loc ca Dumnezeu în lume. Dar – precum am arătat mai sus – deoarece o persoană este în mod natural socială şi trăieşte în mulţime, printre fiinţele omeneşti se găseşte ceva asemănător guvernării divine, nu numai fiindcă fiecare om este guvernat prin raţiune, dar şi pentru că mulţimea este guvernată de raţiunea unei persoane, ceea ce constituie mai ales cazul slujbei regelui. La alte animale, care trăiesc în grupuri, putem, de asemenea, găsi ceva asemănător acestei guvernări[:] de pildă, se spune că printre albine sunt regi. Aceasta nu pentru că guvernarea lor are loc prin raţiune, ci pentru că Cel Preaînalt care guvernează, Autorul naturii, le-a înzestrat cu un instinct natural.

[3] Prin urmare, regele să ştie că această slujbă pe care a luat-o, adică el, în regatul său, este ca sufletul în trup şi ca Dumnezeu în lume. Dacă el se va gândi stăruitor la aceasta, se vor întâmpla două lucruri : pe de o parte, în el se va învăpăia zelul dreptăţii atunci când înţelege că a fost pus în această poziţie pentru ca, în regatul său, el să poată judeca în locul lui Dumnezeu ; pe de altă parte, el va dobândi însuşirile moderate ale blândeţii şi milosteniei atunci când îi recunoaşte pe cei de sub guvernarea sa ca fiind propriile sale mădulare [...].

Cartea a III-a
[Ptolemeu din Lucca]

Capitolul 10: Deosebitele feluri ale stăpânirii omeneşti după rangul şi demnitatea lor. Prin ce este preferată stăpânirea papei altor stăpâniri

[1.] Putem subîmpărţi stăpânirea în patru tipuri, după acelaşi criteriu. Un tip este, în acelaşi timp, [cel] sacerdotal şi regal, altul este doar regal, în care noi îl includem pe cel imperial, al treilea este [cel] politic, iar al patrulea ţine de guvernarea gospodăriei.

[2.] Amintesc mai întâi de [tipul] sacerdotal şi regal, din mai multe motive, dar mai întâi fiindcă el există prin instituirea divină a lui Hristos. De vreme ce toată puterea i-a fost dată lui în virtutea umanităţii sale, el a transmis toată această putere vicarului său, atunci când a spus, cum citim în Matei: „Şi Eu îţi spun: tu eşti Petru şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea şi porţile locuinţei morţilor nu o vor birui. Îţi voi da cheile împărăţiei cerurilor, şi orice vei lega pe pământ va fi legat şi în ceruri, şi orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat şi în ceruri"[1]. Toate cele patru propoziţii ale acestor afirmaţii semnifică stăpânirea lui Petru şi a urmaşilor săi asupra tuturor credincioşilor şi aceasta este cauza pentru care supremul pontif, episcopul Romei, poate fi numit, pe merit, rege şi preot. Dacă Domnul nostru Isus Hristos este numit rege şi preot, cum o dovedeşte Augustin, nu pare nepotrivit ca aceleaşi titluri să fie [şi] ale urmaşului său. Acest lucru apare destul de limpede din ceea ce am spus, dar pentru a aduce mai multe motive, trebuie să ne întoarcem la cele patru propoziţii pe care tocmai le-am pomenit, dintre care prima se referă la mărimea titlului dat, a doua la tăria [morală a] stăpânirii, a treia la cuprinderea stăpânirii, iar a patra la deplinătatea stăpânirii.

[3.] Începem cu prima propoziţie, când Domnul spune: „Şi Eu îţi spun: tu eşti Petru şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea". După cum explică Sfinţii Învăţători, Hilarius şi Augustin, Domnul a făcut cunoscută puterea lui Petru prin folosirea acestui nume. Petru a fost numit „piatră", ceea ce, după cum spune Pavel, înseamnă Hristos, pe care Petru cel dintâi l-a recunoscut, astfel încât participând întru acest nume – de vreme ce un nume poate dobândi putere – el a meritat să audă: „şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea", ceea ce vrea să spună că, printre credincioşi, stăpânirea depinde în întregime de Petru şi de urmaşii săi.

[4.] A doua propoziţie introduce tăria [morală a] stăpânirii, semnificată prin următoarele cuvinte: „şi porţile locuinţei morţilor nu o vor birui". După cum ne spun aceiaşi Sfinţi Învăţători, aceste porţi sunt în stăpânirea tiranilor şi a prigonitorilor Bisericii, ele fiind numite „porţile locuinţei morţilor", deoarece sunt pricina tuturor celor care păcătuiesc în cadrul Bisericii luptătoare. Căci toţi sunt murdăriţi de atingerea cu astfel de conducători, cum s-a întâmplat la curţile lui Frederic, Conradin şi Manfred[27]. Cu toate acestea, aceşti oameni nu au triumfat asupra Bisericii Romane, ci, dimpotrivă, au avut o moarte rea, cum se spune în Cartea Înţelepciunii: „Groaznic sfârşesc neamurile nelegiuite".

[5.] Cuprinderea stăpânirii este arătată atunci când Domnul adaugă: „Îţi voi da cheile împărăţiei cerurilor". Căci, prin aceste cuvinte, el ne face cunoscută puterea lui

---

1. Mt. 16, 18-19.

Petru şi a urmaşilor săi, care se întinde asupra întregii Biserici, şi anume a Bisericii luptătoare şi a Bisericii triumfătoare, desemnate prin cuvintele „împărăţia cerurilor", amândouă fiind zăvorâte de cheile lui Petru.

[6.] Deplinătatea stăpânirii este arătată [atunci] când, la sfârşit, el spune : „şi orice vei lega pe pământ va fi legat şi în ceruri, şi orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat şi în ceruri".

[7.] În trupul mistic [al Bisericii], supremul pontif este capul tuturor credincioşilor întru Hristos şi, de vreme ce într-un trup adevărat capul este izvorul oricărei mişcări şi al oricărei senzaţii, acelaşi lucru va fi adevărat [şi] în trupul mistic. Din această pricină, este nevoie să se spună că deplinătatea harului se găseşte în supremul pontif, deoarece numai el singur dă deplină îngăduinţă pentru toate păcatele, astfel încât ceea ce spunem despre primul şi cel dintâi Stăpân îi este propriu [şi] lui : „Şi noi toţi am primit din plinătatea lui"[1]. Nu se poate ca acest lucru să se refere doar la puterea spirituală, de vreme ce corporalul şi temporalul depind întotdeauna de spiritual, întocmai cum felul de a acţiona al trupului depinde de virtutea spiritului. Prin urmare, întocmai cum un trup primeşte fiinţarea, virtutea şi felul de a acţiona de la spirit, după cum o spun limpede Aristotel şi Augustin, la fel şi jurisdicţia temporală a conducătorilor primeşte aceste lucruri prin puterea spirituală a lui Petru şi a urmaşilor săi [...].

[10.] Trebuie să pomenesc că această instituire divină nu poate fi lepădată, de vreme ce Hristos i-a ridicat pe vicarii săi ca ispravnici şi slujitori, după cum a spus Pavel în I Corinteni : „Iată cum trebuie să fim priviţi noi : ca nişte slujitori ai lui Hristos şi ca nişte ispravnici ai tainelor lui Dumnezeu"[2]. Căci numai Hristos a întemeiat Biserica a cărui slujire a încredinţat-o lui Petru : „Căci nimeni nu poate pune o altă temelie decât cea care a fost pusă, şi care este Isus Hristos"[3]. Din această pricină, Sfinţii Învăţători atribuie lui Hristos o anumită putere, pe care ei o numesc *excelentă*, [o putere] pe care nu au avut-o nici Petru, nici urmaşii săi. Astfel, puterea lui Petru şi a urmaşilor săi nu este egală cu aceea a lui Hristos ; dimpotrivă, puterea lui Hristos o depăşeşte cu desăvârşire pe aceea a lui Petru. De pildă, Hristos a putut mântui pe cineva fără botez... [şi] Hristos a putut schimba forma şi materia tainelor, ceea ce nu au putut face nici Petru, nici urmaşii săi.

[11.] Deocamdată, acestea sunt de ajuns şi voi lăsa deoparte celelalte lucruri, mai subtile, care ar putea fi spuse. În orice caz, încheierea acestui capitol, şi anume că vicarul lui Hristos trebuie preferat tuturor celorlalţi stăpâni, se susţine din motivele pe care le-am enunţat.

Capitolul 11 : În ce constă stăpânirea regală, prin ce se deosebeşte de stăpânirea politică şi în ce chipuri se distinge ea în diferite regiuni

[6.] [...] Cei care conduc trebuie să se mulţumească cu ceea ce li se plăteşte şi să nu-şi împovăreze supuşii, luându-le bunurile şi posesiunile. Singurele excepţii sunt [permise] în următoarele cazuri : din cauza unui delict sau în numele binelui comun al guvernării lor. În primul caz, un vasal este deposedat de feuda sa din pricina nerecunoştinţei, iar alţii de bunurile şi posesiunile lor pentru a se face dreptate, [o dreptate] pentru care este

1. In 1, 16.
2. I Cor. 4, 1.
3. I Cor. 3, 11.

dată stăpânirea, după cum am spus mai sus. În Proverbe, se spune: „şi scaunul lui de domnie se va întări prin neprihănire"[1]. Din această pricină, legea divină dispune ca aceia ce nesocotesc învăţăturile divine să fie loviţi cu pietre şi munciţi cu varii pedepse. Acest lucru pare foarte chibzuit, dacă avem în vedere orice lucru care este creat, dar mai ales trupul omenesc, atunci când lepădăm o parte mai rea, pentru a păstra o parte mai nobilă. Tăiem o mână, astfel încât inima şi creierul – în care constă, în principal, o fiinţă omenească – să poată fi păstrate. Legea evanghelică aprobă acest lucru: „Dacă ochiul sau mâna sau piciorul te ispitesc la rău – ceea ce, după Augustin, este propriu fiinţelor umane –, taie-l şi aruncă-l, fiindcă mai bine este să trăieşti schilod şi olog decât să fii trimis în Gheenă cu doi ochi sau două mâini".

[7.] La fel, pentru a arăta ce se poate cere pentru binele statului, pentru apărarea regatului sau care din orice altă cauză ţine de binele comun al unei stăpâniri, motivul se află la îndemână. De vreme ce am presupus că societatea omenească este naturală, precum am dovedit-o mai sus, toate lucrurile necesare păstrării acestei societăţi sunt înfăptuite prin dreptul natural. Dar aceasta este conţinută în propoziţie. Prin urmare, dacă suntem de acord că o stăpânire regală este legitimă, regele poate cere de la supuşii săi ceea ce este necesar pentru binele lor [...].

Capitolul 19: Despre cum s-a schimbat felul imperiului de la Carol cel Mare la Otto al III-lea şi despre izvorul puterii depline a supremului pontif

[2] Se pare că vicarul lui Hristos are, în acest caz[28], deplinătatea puterilor, adică în numele bunei stări a Bisericii Universale. Acest lucru este vădit în cuvintele Domnului citate mai sus, iar această putere i-a fost dată lui printr-un drept întreit: întâi, prin dreptul divin, deoarece cuvintele citate mai sus arată că Hristos a vrut să fie aşa (şi voi arăta acest lucru mai jos); în al doilea rând, prin dreptul natural, întrucât, de vreme ce presupunem că el deţine cel dintâi loc în guvernare, urmează în mod necesar că el trebuie confirmat drept cap, din care derivă orice mişcare şi senzaţie în trupul mistic şi, din această pricină, susţinem că toată influenţa în guvernare depinde de el. Mai departe, este necesară grija pentru păstrarea oricărei comunităţi, deoarece natura umană – care nu poate prospera în afara societăţii – o cere. În cadrul oricărei ierarhii a persoanelor, această păstrare nu poate fi făcută decât de principiul conducător prim. În ceea ce priveşte faptele umane, acesta este Primul Ierarh, adică Hristos, astfel încât el este primul principiu conducător, primul [principiu] povăţuitor şi primul [principiu] care pune în mişcare, iar supremul pontif stă în locul lui.

[3.] Am spus mai sus că, în regatul său, principele este ca Dumnezeu în lume şi ca sufletul în trup. Dar este sigur că întreaga lucrare în natură depinde de Dumnezeu, ca de unul care exercită guvernarea, pune în mişcare şi păstrează, căci potrivit Faptelor Apostolilor, „în El avem viaţa, mişcarea şi fiinţa"[2] şi, cum spune profetul Isaia, „tot ce facem noi, Tu împlineşti pentru noi"[3]. Putem spune acelaşi lucru despre suflet, fiindcă orice act al naturii într-un trup depinde de suflet din trei feluri de motive.

1. Prov. 25, 5.
2. F.A. 17, 28.
3. Is. 26, 12.

[4.] Vedem că Dumnezeu, guvernând lumea şi conducând-o, îngăduie stricarea unui anumit lucru, pentru păstrarea întregului. Natura face acelaşi lucru în viaţa trupului omenesc, prin virtutea sufletului. Acelaşi lucru se întâmplă cu conducătorii, fiindcă, pentru a-şi păstra întreaga guvernare asupra supuşilor şi a regatului lor, puterea lor este sporită pentru a impune biruri şi a distruge cetăţi şi oraşe. Prin urmare, acelaşi lucru va fi cu atât mai adevărat pentru cel mai înalt şi suprem conducător, adică papa, pentru binele întregii creştinătăţi.

[5.] Din această pricină, primul sinod, Conciliul de la Niceea, unde a fost de faţă Constantin, a atribuit papei întâietatea, în primele canoane ce au fost instituite [acolo]. Drepturile formulate după acest conciliu îl ridică numai pe acest conducător [la autoritate] în aceste lucruri, într-o aşa măsură, încât sentinţelor sale li se cuvine aceeaşi faimă ca şi cum ar fi fost rostite de gura lui Dumnezeu, fapt recunoscut de însuşi Carol cel Mare. În acelaşi chip, nu este îngăduit să se treacă peste sentinţa lui. La fel, el nu are nici un superior.

[6] În acelaşi fel, el este cel ce ia locul lui Dumnezeu pe pământ, iar acest lucru este cea de-a treia cale sau [cel de-al treilea] motiv prin care eu pot arăta şi conchide că supremul pontif are deplinătatea puterilor în această privinţă despre care am vorbit. Două sunt cazurile în care puterea sa este sporită, după cum am arătat-o limpede mai sus : fie din cauza unui delict, fie pentru binele întregii credinţe. Profetul Ieremia ne arată cu eleganţă acest lucru, căci i s-a spus lui în persoana vicarului lui Hristos : „Iată, astăzi te pun peste neamuri şi peste împărăţii, ca să smulgi şi să tai, să dărâmi şi să nimiceşti, să zideşti şi să sădeşti”[1]. Interpretez aceste cuvinte prin motivul delictului, iar cele patru denumiri ca aplicându-se diferitelor feluri de pedepse, care pot fi date oricui dintre credincioşi sau unui supus (când el spune „peste neamuri”) sau unui stăpân (când adaugă „şi peste împărăţii”). Dar Ieremia mai dovedeşte şi al doilea caz, când puterea supremului pontif este sporită, atunci când i s-a spus, după aceea : „să zideşti şi să sădeşti”, ceea ce ţine de providenţa vicarului lui Hristos, pentru binele Bisericii Universale [...].

Cartea a IV-a

Capitolul 23 : În ce constă o organizare politică[29] *perfectă, de unde primeşte ea fericirea politică, şi anume când părţile organizării politice sunt dispuse armonios şi reciproc legate*

[1.] De vreme ce atunci când am în vedere organizarea politică mă refer la o cetate, modul în care este discutată o organizare politică depinde de calitatea cetăţii. După cum spune Augustin, o cetate „este [constituită de] o mulţime de fiinţe umane, legate de un lanţ al societăţii, şi este binecuvântată prin adevărata virtute”. Această definiţie nu contrazice părerea lui Aristotel, care leagă fericirea politică de guvernarea perfectă a cetăţii. Căci virtutea prin care un conducător politic guvernează o cetate este arhitecta tuturor celorlalte virtuţi ale cetăţii, pentru că celelalte virtuţi civice sunt subordonate acestei virtuţi, întocmai cum aptitudinea ecvestră şi aceea a arcaşilor sunt subordonate virtuţii militare. Prin urmare, fericirea politică rezidă în operaţiunile acestei virtuţi ca

1. Ier. 1, 10.

virtute supremă, după cum pare să sugereze Aristotel în pasajul tocmai citat. Adevărata şi cea mai perfectă organizare politică este întocmai ca un trup bine întocmit, în care puterile organice au o vigoare perfectă. Dacă virtutea supremă, care este raţiunea, conduce celelalte potenţe inferioare, puse în mişcare la porunca ei, atunci în ambele apar [atât] o anumită atracţie [cât] şi o plăcere perfectă a puterilor, care poartă numele de armonie. Augustin spune că un stat sau o cetate bine întocmite pot fi asemănate cu o voce [care cântă] o melodie ; un cântec devine plăcut şi delectabil pentru urechi prin sunetele diferite şi reciproc proporţionate.

[2] ...Din această cauză, filosoful Plutarh a avut motiv să compare statul sau organizarea politică cu un trup natural şi organic, în care mişcările depind de mişcarea uneia sau a două părţi, precum inima şi creierul ; şi totuşi, fiecare parte a trupului are o funcţie proprie, ce corespunde primelor mişcări, şi este de folos slujbelor îndeplinite de celelalte. De aceea, acest trup se arată ca fiind însufleţit prin câştigul obţinut prin darul divin, iar aceasta se întâmplă, cu cea mai mare nepărtinire, prin vâsla raţiunii, cu încuviinţarea lui Dumnezeu. Pavel confirmă acest lucru atunci când arată, în I Corinteni, că întreaga Biserică este un trup, deosebit în părţi, dar unite prin lanţul milosteniei. Prin urmare, într-o adevărată organizare politică sau civilă este trebuitor ca mădularele să se conformeze capului şi să nu se dezbine reciproc...

(*On the Government of Rulers/*De Regimine Principum *Ptolemy of Lucca with Portions Attributed to Thomas Aquinas*, translated by James M. Blythe, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1997, pp. 60-63, 65-66, 94-95, 173-174, 180-181, 203-204, 271-273)

Aegidius Romanus despre principiile unei bune guvernări (*De regimine principum libri III – Despre guvernarea principilor în trei cărţi*, cca 1277-1282 sau 1285)

– fragmente –

Intitulat, potrivit originalului latin De regimine principum libri III, Despre guvernarea principilor în trei cărţi *sau – în versiunea medio-franceză pe care am utilizat-o aici –* Cărţile despre guvernarea regilor, *tratatul – un text de educaţie morală şi politică adresat viitorului rege Filip al IV-lea cel Frumos – are trei părţi („cărţi"). Cea dintâi, dedicată guvernării sinelui, se referă la virtuţile necesare în actul guvernării (cu un accent special pe justiţie şi dreptate), la afectele pe care trebuie să şi le cultive şi de care trebuie să se lase condus un principe şi la obiceiurile cele mai potrivite pe care acesta se cuvine să le aibă. Partea („cartea") a doua priveşte guvernarea familiei, chestiune căreia îi sunt subsumate trei teme, discutate în tot atâtea părţi : relaţiile cu soţia, relaţiile cu copiii şi administrarea gospodăriei. Partea („cartea") a treia, referitoare la guvernare, se deschide printr-un capitol rezervat părerilor „filosofilor din vechime" despre guvernarea statului. Partea a doua este dedicată celei mai bune forme de guvernare, iar partea a treia, guvernării pe timp de pace şi război. Pe lângă metafora corpului politic, pasajele pe care le-am selectat conţin şi câteva deosebit de interesante expresii ale unei alte metafore, foarte răspândită în Evul Mediu : aceea a „regelui-medic", precum şi demonstraţii privitoare la superioritatea unei conduceri politice unice, în raport cu una colectivă.*

Wilhelm Berges a văzut în acest tratat (aparţinând, desigur, categoriei specula principis*) una dintre scrierile „cele mai citite de la finele Evului Mediu" şi în secolele următoare, cum o atestă cele 350 de copii păstrate (ceea ce, potrivit aceluiaşi autor, probează, pentru o lucrare fără caracter religios, un neobişnuit caz de supravieţuire).* De regimine principum *a avut parte, în întreaga Europă catolică, inclusiv în statele monarhice mai noi din Europa Centrală, de o largă circulaţie în limba latină şi în câteva idiomuri vernaculare, iar mediile care au receptat-o şi au folosit-o intens (fapt evidenţiat tocmai de numărul neobişnuit de mare al manuscriselor) au fost cele nobiliare şi clericale, inclusiv curţile regale, începând cu cea a Franţei. În acelaşi timp, scrierea constituie şi o dovadă a deplinei asimilări, de către mediile intelectuale ale timpului, a textelor aristotelice fundamentale, autorul ei făcând parte din generaţia de învăţaţi care a avut, pentru prima dată, acces la întregul corpus al operei Stagiritului şi al comentariilor pe marginea operei, traduse în latină*[30]*. Un exemplu al neobişnuitei popularităţi a tratatului* De regimine principum *îl constituie şi Spania celui de-al XIV-lea veac, unde influenţa acestui tratat asupra unora dintre scrierile epocii (bunăoară,* Glosa al regimento de Principes, *compusă în 1345 de franciscanul Juan de Castrojeriz pentru Pedro el Cruel, viitorul rege al Aragonului şi fiu al lui*

Alfonso I) este majoră. S-a considerat că De regimine principum *a devenit, în acest secol, un veritabil „manual" de educaţie politică, rămânând o referinţă larg utilizată şi în secolul următor*[31]. *În mod surprinzător, până în momentul de faţă nu există, din câte ştim, o ediţie critică a acestei scrieri (întreprindere, de altfel, imposibilă, dat fiind numărul considerabil de copii şi versiuni, deopotrivă latine şi vernaculare, în care ea s-a păstrat până astăzi)*[32].

Nu se ştie cu certitudine când a fost redactat tratatul (cca 1285 sau, potrivit altor păreri, între 1277 şi 1282). Versiunea medio-franceză după care am făcut prezenta traducere datează, după opinia editorului (Samuel Paul Molenaer), de la sfârşitul secolului al XIII-lea, foarte curând după 1296, anul primei traduceri în limba franceză a originalului latin, datorată lui Henri de Gauchi[33]. *Pentru biografia lui Aegidius Romanus* (alias *Egidio Colonna, Gilles de Rome şi Doctor Fundatissimus), vezi prezentarea la textul aceluiaşi autor din prezentul capitol.*

Cartea I

Partea a II-a

X. În cartea a V-a a *Eticii*, unde vorbeşte despre virtuţile faptelor bune, Filosoful[34] spune că justiţia este de două feluri. Una este justiţia legii, pe care el o numeşte justiţia generală. Cealaltă este dreptatea, pe care el o numeşte justiţia specială. Iar Filosoful [mai] spune că legile se înstăpânesc asupra tuturor faptelor virtuoase şi poruncesc să faci binele şi să nu faci răul. Legea porunceşte să nu părăseşti lupta şi să nu fugi şi să nu-ţi lepezi armele... şi interzice desfrâul şi orice fapte împotriva virtuţii. Aşadar, cel ce face faptele virtuoase cu bună ştiinţă [şi] înfăptuieşte poruncile legii se numeşte, după lege, just şi drept. Căci dreptatea legii, pe care Filosoful o numeşte justiţia generală, nu este decât îndeplinirea poruncilor legii. Justiţia [specială], [adică] dreptatea, este acea virtute prin care fiecăruia i se dă ceea ce trebuie şi prin care fiecare îşi are dreptul său. Trebuie ştiut [în ceea ce priveşte] cuprinderea acestor justiţii, că justiţia şi dreptatea, îi privesc pe toţi oamenii. Căci oamenii au în vedere binele comun şi binele comunităţii, dacă au în ei justiţia şi dreptatea legii ; căci legile au în vedere binele comun. Aşadar, a fi drept după lege şi a face dreptate înseamnă să urmezi doar binele şi să părăseşti răul şi să ai în tine toate virtuţile. Iar dacă oamenii caută propriul lor folos, au în ei înşişi justiţia şi dreptatea, care se numeşte dreptatea specială. După aceea, trebuie să se ştie că între justiţia legii şi celelalte virtuţi speciale sunt două deosebiri. Una este aceea că atât cel care are în sine moderaţie şi forţă a curajului şi celelalte virtuţi, cât şi cei care au în ei justiţia şi dreptatea legii fac aceleaşi lucruri, dar nu au acelaşi scop. Căci cel care face lucruri moderate şi pline de curaj pentru a se desfăta este puternic şi moderat, iar cel care le face nu pentru desfătarea pe care o are de pe urma lor, ci pentru a săvârşi poruncile legii, este just şi drept după lege. Cealaltă deosebire este aceea că, deşi justiţia generală, după lege, şi virtuţile speciale dau naştere la aceleaşi fapte, totuşi virtuţile speciale sunt cele care îl fac pe om desăvârşit, întrucât el se desfată făcând lucrările virtuţii. Justiţia şi dreptatea legii îl fac pe om desăvârşit faţă de principele care instituie legile, pe care cel ce trăieşte cu dreptate vrea să le păzească şi să le îndeplinească. Pe deasupra, trebuie să se mai ştie că justiţia specială ţine de bunurile temporale şi se numeşte dreptate, pentru că ea tinde, în principal, ca fiecare să aibă ceea ce este în drept să aibă. Căci dreptul nu este altceva decât dreptatea. Şi întrucât această justiţie specială ţine în principal

de bunurile temporale, este potrivit să fie două feluri de justiţie şi de dreptate specială. Una este dreptatea de a vinde şi de a cumpăra, căci a vinde şi a cumpăra, a împrumuta şi a închiria înseamnă să iei mult şi să dai puţin sau să dai mult şi să iei puţin, iar pentru a putea face aceste lucruri trebuie să ai dreptul şi dreptatea. Celălalt fel de dreptate este numit justiţie şi dreptate de a acorda binele şi de a nu-l acorda celui care a adus deservicii [...]. Prin urmare, trei lucruri am spus în acest capitol. Mai întâi, am spus câte feluri de justiţie şi de dreptate sunt. Una este generală şi [se] numeşte justiţia legii, iar cealaltă, justiţie specială, care se numeşte dreptate, justiţie a dreptăţii. Şi am [mai] spus că sunt două feluri de dreptate specială. Una înseamnă a da sau a nu da, cealaltă înseamnă a vinde şi a cumpăra. Şi am spus ce deosebire este între aceste dreptăţi. Şi am spus că dreptatea legii este lucrarea tuturor virtuţilor şi [am arătat] ce deosebire este între toate celelalte virtuţi. Acest al unsprezecelea capitol învaţă că fără justiţie şi fără dreptate regatele nu pot dăinui.

XI. După ce am spus că sunt două feluri de justiţie şi de dreptate, una generală, cealaltă specială, vom dovedi prin două motive că, fără justiţie generală - care se numeşte dreptate şi justiţie după lege -, regatele nu pot dura. Primul motiv este că legea porunceşte tot ceea ce este bine şi interzice tot ceea ce este rău. Iar cei care îndeplinesc poruncile legii sunt întru totul buni şi plini de virtute. Iar cei care nu vor să săvârşească poruncile legii sunt întru totul răi. Aşadar, dacă regele şi principele şi cei care sunt în regat nu au în ei justiţie şi dreptate după legi şi nu săvârşesc poruncile legilor, acel regat [în care sunt ei] va fi întru totul rău, iar lucrul care este rău se distruge pe sine. Aşadar, fără justiţie şi dreptatea legii, regatele nu pot dura. Al doilea motiv este că regatele şi comunitatea nu sunt decât un mod de întocmire a poporului, făcut de principe şi de legile pe care acesta le instituie. Aşadar, dacă el [poporul] nu păzeşte poruncile legilor şi nu ascultă de principi, nu va avea nici o întocmire, nici după legi, nici după principi. Prin urmare, acel regat şi acea comunitate nu vor forma o comunitate, fiindcă fără dreptatea legii nici un regat nu poate dura. Căci aşa cum noi vedem în trupul omului, în chip asemănător, două feluri de justiţie şi de dreptate, la fel este şi în fiecare comunitate a oamenilor. Vedem că mădularele omului sunt aranjate într-un anumit fel între ele şi sunt supuse unui mădular principal, inima. [Mai] vedem că un mădular îl sprijină pe altul şi îl ajută la nevoie. Prin urmare, vedem că trupul omului nu ar putea dura dacă picioarele nu ar purta capul şi capul nu ar conduce picioarele şi dacă ochiul nu ar conduce mâinile, iar mâinile nu ar avea grijă de urechi; [aşadar] trupul omului nu ar putea dura. La fel este şi cu oamenii dintr-o cetate sau dintr-un regat. Căci dacă există între ei o anumită aranjare şi unul are din belşug ceea ce altuia îi lipseşte, primul îl ajută la nevoie pe celălalt, la fel cum un mădular îl ajută pe altul şi [toţi] au în ei justiţie specială, care se numeşte a vinde şi a cumpăra şi a face alte lucruri. Şi fără astfel de dreptăţi, ea [cetatea sau regatul] nu poate dura, căci cel ce trăieşte singur nu-şi poate întreţine viaţa. Şi tot aşa cum vedem că mădularele omului sunt supuse inimii, care este mădularul principal, la fel şi oamenii unei cetăţi sau ai unui regat sunt supuşi unui principe sau unui senior. Căci întocmai cum inima omului a dat mădularelor mişcarea şi spiritul vieţii după rangul fiecăruia şi după trebuinţa de a susţine trupul..., la fel, cei ce locuiesc în regat sunt supuşi unui principe sau unui senior care le dă onoruri şi bunuri după rangul fiecăruia şi după chipul în care l-au slujit..., la fel cum, celor care nu i-au slujit, le dă chinuri şi

rele. Aşadar, trebuie să spunem că întocmai cum trupul omului nu ar putea dura dacă un mădular nu l-ar ajuta pe celălalt şi dacă inima nu ar da mădularelor viaţă şi mişcări, după rangul acestora, la fel vom spune că regatele nu pot dura dacă unul nu aleargă în ajutorul celuilalt şi dacă regele nu-şi distribuie bunurile şi onorurile după rangul persoanelor. Şi pentru aceasta [mai] trebuie să se ştie că deşi de pe urma vreunui neajuns şi a vreunei discordanţe a umorilor din trupul omului, viaţa trupului nu încetează, cu toate că ele predispun la boală şi la corupere, la fel, o greşeală şi un neajuns, deşi nu corup regatul, totuşi ele îl predispun şi îl expun distrugerii. Şi întocmai cum sufletul ţine în viaţă trupul, iar când sufletul părăseşte trupul, acesta moare şi se usucă, la fel şi justiţia şi dreptatea susţin cetăţile şi regatele, iar fără justiţie, regatele nu pot dura. Aşadar, pentru că justiţia şi dreptatea sunt un mare bine pentru regat, cel care pricinuieşte vreun neajuns regatului aduce un mare neajuns regelui şi regatului. Iar lucrul cel mai însemnat pe care trebuie să-l înţeleagă regele este să păzească bine în regatul său justiţia, raţiunea şi dreptatea, nu doar pentru cei care s-au născut în regat, ci şi pentru pelerini şi străini şi pentru cei care sunt de pe pământuri străine. Căci cine greşeşte nefăcând justiţie şi dreptate în regatul regelui pricinuieşte un neajuns regelui [...].

Cartea a II-a

Partea a II-a

II. Deşi fiecare părinte trebuie, prin natură, să fie grijuliu cu copiii săi, totuşi regii şi principii trebuie să aibă faţă de copiii lor o şi mai mare preocupare şi grijă, iar acest lucru îl putem dovedi prin trei motive [...]. Al treilea motiv este că, la fel cum noi vedem că sănătatea trupului depinde de sănătatea mădularelor şi, în principal, de a inimii şi de a celorlalte mădulare principale, la fel şi binele şi salvarea regatului depind de cei care sunt seniori şi au a guverna regatul; drept care regele şi principele trebuie să fie cu foarte mare luare aminte şi să aibă mare grijă de copiii lor, ca aceştia să fie îndrăzneţi şi înţelepţi pentru binele cel mai mare al regatului [...].

Partea a III-a

VI. [...] Dar[35] noi vom dovedi pentru ce principii şi regii nu trebuie să se teamă nici nemăsurat, nici dezordonat. Primul motiv este că o prea mare spaimă dezordonată îl face pe om să nu se mai poată mişca. Întocmai ca un câine care, atunci când nu mai este în lanţ, nu ştie ce să facă şi fuge când într-o parte, când în alta, la fel şi în cineva căruia îi este frică sângele aflat în mădularele dinspre afară fuge la inimă şi la mădularele ce sunt înăuntru; de aceea, el este ca şi strâns de sine însuşi şi nu se poate mişca bine. Şi pentru că este un lucru nepotrivit ca regele, care este capul regatului, să nu se [mai] poată mişca bine, nu se cuvine să se teamă şi să se îndoiască nemăsurat, mai mult decât trebuie... Cel căruia îi este foarte frică este uluit de tot şi nu ştie ce să facă, drept care, din cauza marii spaime pe care o are şi a uluielii, el nu mai aude sfaturile membrilor consiliului său. Aşadar, frica nemăsurată îl face pe om cu neputinţă de sfătuit şi pentru că nu se cade ca ceea ce se întâmplă în regat să se petreacă fără sfat şi ca regele să nu se mai poată lăsa

sfătuit, trebuie ca regii şi principii să nu se teamă şi să nu aibă frică în chip nemăsurat. Când cineva are o prea mare spaimă, căldura din mădularele dinspre afară merge la mădularele dinăuntru, iar mădularele dinspre afară rămân cu totul reci, iar nervii se răcesc, nu mai pot susţine mădularele şi de aceea mădularele tremură. Din acest motiv, nu se cade ca regii şi principii, care trebuie să fie hotărâţi şi siguri, să aibă mădularele tremurânde ; şi pentru că frica nemăsurată îl face pe om să tremure mult, nu se cade ca regii să aibă o frică prea mare şi o spaimă nemăsurată... Cel care are o frică prea mare tremură şi este uluit, nu se poate mişca şi nu ştie ce să facă. Şi fiindcă regele trebuie să-i facă pe cei din regat să caute la folosul regatului, o mare durere şi un mare rău vor lovi regatul dacă lui îi este frică şi teamă în chip nemăsurat, căci el nu va şti nici ce să facă, nici ce să poruncească [...].

IX. ...Filosoful[36] spune că cineva care se teme să nu-şi piardă viaţa şi bunurile interioare este fricos şi devine palid. Căci la cel care se teme să nu-şi piardă viaţa şi bunurile dinăuntrul său, sângele se mişcă de la mădularele dinspre afară la mădularele dinăuntru, din care pricină el are faţa palidă şi la fel şi celelalte mădulare. Iar când cineva se teme să nu-şi piardă faima şi onoarea, care sunt, pentru om, bunuri exterioare, aceluia îi este ruşine, fiindcă ruşinea nu este altceva decât teama de dezonoare şi de dispreţ ; iar cel căruia îi este ruşine roşeşte şi, din această pricină, cel căruia îi este ruşine are faţa roşie. Căci cel căruia îi este ruşine se teme să nu-şi piardă faima şi onoarea, care sunt bunuri exterioare şi temporale şi de aceea sângele aleargă de la mădularele interne ale omului la faţă şi la mădularele dinspre afară, din care pricină omul devine roşu şi stacojiu [...].

XI. Deoarece am vorbit în capitolul de mai înainte despre... posesiuni şi despre alte lucruri, vom vorbi [aici] despre cei ce slujesc şi, prin patru motive, vom dovedi că unii oameni sunt supuşi prin natură şi că este spre folosul lor ca ei să fie supuşi altuia. Primul motiv este că mai multe lucruri nu pot face unul singur dacă unul dintre ele nu stăpâneşte asupra celorlalte, aşa cum vedem că, dacă mai multe voci trebuie să se armonizeze într-un cântec plăcut, se cuvine ca una dintre voci să se ridice deasupra celorlalte. La fel este cu cele patru elemente ce alcătuiesc trupul omului sau altceva : se cuvine ca unul dintre elemente să se ridice deasupra celorlalte. Şi întrucât sociabilitatea omului este naturală, omul fiind prin natură gata să se însoţească cu alţii – aşa cum am dovedit-o mai înainte –, dacă mai mulţi oameni formează în chip natural un grup sau o comunitate, se cuvine ca unii să se ridice deasupra celorlalţi şi să le fie seniori, deoarece, în chip natural, omul nu poate face din mai multe lucruri unul singur, dacă unul nu se ridică deasupra celorlalţi. Al doilea motiv este că fiecare are în sine două părţi, şi anume trupul şi sufletul, iar trupul trebuie să asculte de suflet, căci el nu ar putea face lucrurile pe care trebuie să le facă aşa cum se cade, dacă sufletul nu l-ar conduce şi nu l-ar ţine în virtute. Prin urmare, sufletul trebuie să aibă stăpânire asupra trupului şi... întocmai cum sufletul este stăpân asupra trupului, la fel şi unii oameni sunt stăpâni prin natură asupra altora, fiindcă este de mare folos celor care duc lipsă de spirit de înţelegere şi nu ştiu să conducă şi să guverneze cum trebuie să fie supuşi şi sub ascultarea celor care au în ei spirit de înţelegere. Şi la fel cum vedem că într-un om bun şi virtuos sufletul are stăpânire asupra trupului, iar trupul ascultă de suflet, la fel şi într-o comunitate de oameni bine întocmită, înţelepţii şi cei buni au stăpânire asupra celor neînţelepţi, iar cei neînţelepţi ascultă de cei înţelepţi şi trebuie să-i asculte la fel cum face trupul faţă de suflet. Şi la fel cum vedem că în omul rău şi plin de vicii trupul nu ascultă deloc de suflet, nici sufletul nu are

stăpânire asupra trupului aşa cum ar trebui ; la fel, atunci când comunitatea oamenilor este rău întocmită, neînţeleptul şi cel rău stăpânesc asupra celor buni şi înţelepţi şi nu ascultă de cei de care ar trebui să asculte, iar cei buni şi cei înţelepţi le sunt supuşi. Din care pricină este mare pagubă şi contrar firii [...].

Cartea a III-a

Partea I

II. Putem dovedi prin trei motive că, pentru viaţa umană, este mult folos ca mai multe oraşe şi mai multe cetăţi să se afle sub un rege şi sub un principe. Întâiul motiv este că, întocmai cum se cuvine ca mai multe străzi să se adune într-un oraş sau într-o cetate, pentru ca cei care locuiesc pe o stradă [sau alta] să poată avea meserii [diverse] care să-i facă şi pe unii şi pe alţii să trăiască îndestulat, la fel este şi între cetăţi. Căci, întrucât unele cetăţi au mare îndestulare în ceea ce altora le lipseşte, ele se ajută unele pe celelalte. Iar pentru viaţa umană este de mare folos ca mai multe oraşe şi mai multe cetăţi să se afle sub un rege sau sub un principe, fiindcă unele le pot ajuta mai bine pe celelalte în lucrurile de care are trebuinţă viaţa umană. Şi tot aşa, mai multe mădulare sunt strânse în acelaşi trup şi au diverse funcţii, pentru ca trupul să poată trăi mai bine şi mai îndestulat [...].

Partea a II-a

I. După ce am povestit, în prima parte a celei de-a treia cărţi, despre părerile filosofilor privitoare la guvernarea cetăţilor, [acum] vom spune cum trebuie ele guvernate, după adevăr, pe timp de război şi pe timp de pace, fiindcă trebuie să se ştie că pentru guvernarea cetăţilor pe timp de război sunt necesare armele, întocmai cum legile [şi] obiceiurile încercate sunt necesare pentru guvernarea cetăţilor pe timp de pace... Şi anume, noi putem dovedi prin două motive că pentru a guverna cetăţile pe timp de pace trebuie avute în vedere patru lucruri : principele, consilierii, judecătorii şi poporul... Al doilea motiv este că, întocmai cum medicul urmăreşte în principal să facă trupul sănătos, la fel şi principele trebuie să urmărească în principal dreptatea poporului şi tot ceea ce îi este acestuia folositor [...].

III. După ce am discutat despre stăpâniri şi am spus care sunt bune şi care sunt rele, vom dovedi prin trei motive că cea mai bună stăpânire cu putinţă se instituie atunci când stăpâneşte un singur om într-un regat sau într-o provincie, cu condiţia [ca el] să urmărească binele comun, şi că este de mai mare folos ca provinciile şi cetăţile să fie guvernate de un singur om decât de mai mulţi [...]. Al treilea motiv este [faptul] că vedem că orice guvernare naturală se pune sau este adusă întotdeauna sub un senior sau un principe, la fel cum diferitele mădulare ce sunt întocmite pentru diferite funcţii şi pentru diferite mişcări sunt aduse sub conducerea inimii, care este, între ele, mădularul principal, de la care toate celelalte mădulare au virtute şi mişcare. Şi, de asemenea, vedem că sufletul conţine cel dintâi elementele aflate în trupul omului ; şi, de asemenea, vedem că primul cer le guvernează pe toate celelalte, iar prin mişcarea sa sunt făcute

toate celelalte mişcări şi celelalte lucruri ale acestui secol ; şi toată lumea are un singur Dumnezeu, care guvernează şi întocmeşte întreaga lume... Prin urmare, dacă privim la lucrările naturii, [vedem că] în fiecare guvernare naturală există un lucru care stăpâneşte asupra celorlalte ; de aceea se pare că acea stăpânire este mai bună, mai împlinită şi mai asemănătoare operelor naturii, nu dacă este a mai multora, ci a unuia singur, cu condiţia [ca acesta] să urmărească binele comun [...].

IV. Acest al patrulea capitol ne învaţă motivele pentru care unii oameni vor să demonstreze că este mai bine ca pământurile şi cetăţile să fie guvernate de mai mulţi oameni decât de unul singur ; acest capitol ne mai arată cum trebuie să se răspundă acestor motive. În cartea a treia a *Politicii*, Filosoful se referea la trei lucruri la care principele trebuie să ia aminte pentru a-şi putea guverna bine poporul. Primul lucru este să aibă o bună raţiune şi o pricepere înţeleaptă. Al doilea lucru este să aibă intenţie potrivită şi dreaptă. Al treilea lucru este să fie hotărât şi neschimbător. Iar din aceste trei lucruri sunt luate trei motive pentru care se pare că el [Filosoful] dovedeşte că mai mulţi guvernează mai bine decât unul singur, dar ele nu sunt bune [...] Şi..., deşi Filosoful se referă la aceste trei motive, mai înainte spuse în capitolul al treilea al *Politicii*, cea mai bună stăpânire cu putinţă este stăpânirea unui singur om, cu condiţia ca el să urmărească binele comun, iar pacea este mai mare şi armonia mai deplină dacă nu mai mulţi, ci [doar] unul stăpâneşte. Căci mai mulţi nu stăpânesc bine decât dacă există între ei pace şi armonie şi toţi sunt unul singur, ca şi cum ar fi una şi aceeaşi persoană ce guvernează poporul şi cetăţile. De aceea, este mai bine ca un singur om, nu mai mulţi, să stăpânească, cu condiţia ca el să urmărească binele comun. Şi pentru a şti să se răspundă la motivele mai înainte spuse, cum că mai mulţi oameni cunosc mai mult decât ştie unul singur, iar unul este mai uşor de corupt decât mai mulţi şi că mai mulţi nu se pot înşela atât de repede [ca unul singur] în ceea ce priveşte binele comun... regele şi principele, dacă trebuie să stăpânească asupra regatului şi a pământului lor, trebuie să ia pe lângă ei mulţi oameni înţelepţi, pentru a avea mulţi ochi, prin care să vadă şi să cunoască bine, şi mulţi oameni vrednici, pentru a avea multe picioare şi multe mâini şi, făcând acest lucru, regele şi principele vor avea mulţi ochi, multe picioare şi multe mâini, de aceea nu se va putea spune că regele sau principele, care este un singur om, nu [poate] cunoaşte multe lucruri [...].

X. Filosoful spune că pe fiecare steag trebuie să fie unele litere şi însemne, pentru a [se putea] cunoaşte uşor din ce oaste sunt [acei oameni], iar cei care s-ar fi putut rătăci să poată reveni mai uşor la propria lor oaste. Şi, după aceea, Filosoful spune că în oaste se cuvine instituiţi unii starosti şi căpitani, care să ştie să-i anime şi să-i orânduiască pe cei din oaste, căci fiecare oaste este aidoma trupului unui om şi la fel cum noi vedem că mădularele unui om sunt distruse şi răvăşite atunci când capul nu le conduce după simţirea şi cunoaşterea sa, tot aşa cei dintr-o oaste sunt distruşi şi răvăşiţi dacă n-au nici un staroste sau nici un comandant care să le fie şef şi să-i comande [...]. Prin urmare, Filosoful spune că, aşa cum capul este cel mai virtuos dintre mădulare, la fel şi cel care este staroste şi comandant într-o bătălie trebuie să fie mai înţelept şi mai încercat decât alţii în lucrurile care sunt de trebuinţă pentru a lupta bine.

XIV. După ce am spus în ce constă funcţia principelui şi ce lucruri se cuvine să facă acesta, dacă vrea să-şi guverneze bine poporul, vom vorbi despre consiliul pe care el trebuie să-l aibă şi vom spune despre ce lucruri trebuie el sfătuit şi despre care nu trebuie sfătuit [...]. Şi astfel, trebuie să ştim că, la fel cum un medic nu primeşte sfat cu privire

la faptul că trebuie să vindece bolnavul, căci sănătatea bolnavului este principalul ţel spre care tinde medicul, ci el primeşte sfat cu privire la ceea ce îl poate face pe om sănătos, la fel şi cei care trebuie să guverneze cetăţile şi regatele nu trebuie să primească sfat dacă cetatea sau regatul trebuie să aibă pace, nici dacă regatul trebuie să fie în bună stare, căci ei trebuie în principal să tindă spre pacea şi spre bunăstarea regatului, ci trebuie să primească sfat cu privire la lucrurile care pot aduce şi păstra pacea şi bunăstarea regatului. Din acest [motiv], nimeni nu trebuie să primească sfat decât cu privire la lucrurile pe care cineva le poate face şi care sunt întocmite pentru un anumit bine şi un anumit scop. Căci nimeni nu se sfătuieşte în privinţa ţelului principal pe care îl urmăreşte, ci în privinţa lucrurilor care îl pot îndrepta şi conduce pe om spre ţelul principal pe care acesta îl urmăreşte [...].

XXVI. După ce am spus care trebuie să fie legile ce se cuvin instituite, vom spune care sunt lucrările şi legile pe care regii trebuie să le apere şi să le poruncească, astfel încât trebuie să ştim că, la fel cum ştiinţa medicinei tinde, în principal prin dietă, poţiuni, siropuri şi prin alte lucruri pe care le prescrie, să reglementeze umorile şi să lucreze întru sănătatea trupului omului, la fel şi ştiinţa politică, cea care este numită ştiinţa de a guverna cetăţile şi regatele, tinde în principal să reglementeze lucrările oamenilor prin legile şi statutele pe care ea le învaţă. Prin urmare, legile sunt îndreptarul pentru faptele umane şi pentru lucrurile ce trebuie făcute [...].

XXXII. Filosoful spune[37] că, dacă poporul ascultă de regi şi de principi şi îi cinsteşte şi le poartă un mare respect şi păzeşte bine legile şi statutele regatului, va câştiga trei mari bunuri. Anume, virtutea faptelor bune şi salvarea regatului, pacea şi armonia celor din regat şi deplinătatea şi belşugul bunurilor temporale. Şi putem dovedi acest lucru prin trei motive. Primul motiv este că regii şi principii trebuie să ia aminte mai cu seamă ca popoarele lor să fie bune şi virtuoase, căci dacă poporul este bun, el se va supune principelui pentru a câştiga virtuţile faptelor bune. Şi [mai] trebuie ca poporul să păzească legile şi poruncile regelui şi ale principelui ; la fel trebuie să facă nobilul şi ceilalţi ; şi cu atât mai mult decât alţii, nobilii şi ceilalţi trebuie să asculte de rege şi de principe şi să le păzească poruncile, cu cât lor le revine mai mult decât altora datoria de a fi supuşi. Al doilea motiv este că, dacă poporul ascultă în primul rând de rege şi păzeşte legile şi statutele, va avea pace pe pământ şi în regat. Căci folosul regatului stă în legi şi în statute şi nu este aşa cum cred unii că a asculta de rege şi a[-i] fi supus şi a asculta de legi şi de statute este o formă a robiei ; căci nu este aşa, iar cei ce cred acest lucru nu ştiu ce este libertatea. Căci filosoful spune că aceia ce tulbură pacea şi pământul şi nu vor să trăiască după lege şi nu vor să asculte de rege şi de principe sunt mai degrabă dobitoace decât oameni, şi sunt robi. Dar cei ce păzesc legile şi statutele şi ascultă de seniorii lor sunt liberi. Prin urmare, Filosoful spune că întocmai cum sufletul guvernează trupul şi îl păzeşte, şi întocmai cum sufletul este salvarea vieţii trupului, la fel şi regele, atunci când stăpâneşte cu dreptate, este viaţa şi salvarea regatului. Şi întocmai cum, pentru trup, este un lucru foarte rău atunci când sufletul îl lasă şi nu-l mai guvernează, la fel de rău este pentru regat când cei de aici nu păzesc legile şi statutele şi nu sunt guvernaţi de regi... Al treilea motiv este că, dacă regele este ascultat, iar legile sunt păzite, va fi pace între cei din regat şi ei vor avea mare belşug de bunuri temporale, căci principele şi regele au forţa şi puterea de a-i pedepsi pe cei răi ; prin urmare, este de mare folos pentru cei de pe pământ ca ei să aibă un rege sau un senior, pentru ca cei răi

să nu tulbure pacea şi armonia poporului. De aceea, Filosoful spune că întocmai cum medicul tinde, în principal, să scoată din trup umorile [neprielnice] pentru a aduce sănătatea, la fel şi regele şi principele cel bun trebuie să tindă, în principal, să îmblânzească nemulţumirile şi discordiile, pentru ca unii să nu se ridice împotriva celorlalţi. Şi dacă regii şi principii sunt ascultaţi neîntârziat, iar în regat este pace şi armonie, [oamenii] au mare belşug de bunuri temporale, căci noi vedem că atunci când în regat este război, pământurile nu sunt bine câştigate, nici cultivate, iar unii iau totul de la ceilalţi, motiv pentru care cei din regat devin săraci şi cerşetori [...].

(*Li livres du gouvernement des rois. A XIIIth Century French Version of Egidio Colonna's* De regimine principum, now first published from the Kerr Ms., together with introduction and notes and full page facsimile by Samuel Paul Molenaer, AMS Press, Inc., New York, 1966, pp. 43-48, 107-108, 116-117, 189-190, 251-253, 271, 298-300, 302-305, 328-330, 351, 364-366, 391, 393)

Bula papei Bonifaciu al VIII-lea *Clericis laicos* (25 februarie 1296)

Papa Bonifaciu al VIII-lea (1294-1303) a emis la 25 februarie 1296 bula Clericis laicos, *care proscria, sub amenințarea excomunicării și a interdicției, orice impunere de taxe clerului sau însușirea veniturilor aferente instituțiilor sau persoanelor ecleziastice, fără îngăduința papei. Deși actul nu era adresat în mod special unei persoane, ci tuturor principilor, indiferent de calitatea acestora, fie monarhi, fie simpli funcționari urbani, el constituia o reacție la măsura decisă de regele Angliei și de cel al Franței (noiembrie 1295, respectiv 1296) de a supune clerul din regatele lor obligației de a plăti o taxă, aidoma tuturor celorlalți supuși. Acest obicei mai fusese practicat ocazional, dar numai cu consimțământul Sfântului Scaun și pe o perioadă limitată, negociată între cele două părți. Bula a avut unele efecte în Anglia, în mare parte datorită sprijinului arhiepiscopului de Canterbury, Robert Winchelsey ; în Franța, drept răspuns la acest act, regele Filip al IV-lea cel Frumos (1285-1314) a emis un edict care interzicea orice export de bani sau de valori din Franța, amenințare serioasă la adresa veniturilor papale. Confruntat cu revolta puternicei familii Colonna, cu care familia Caetani, căreia îi aparținea papa, se afla într-o rivalitate îndelungată, Bonifaciu al VIII-lea a fost constrâns, pentru o perioadă (1297), să dea înapoi, acceptând ca regele Franței să impună taxe clerului în caz de necesitate, fără să mai solicite aprobarea Romei. Conflictul dintre Bonifaciu și Filip se va redeschide în 1301 și va culmina cu atentatul de la Anagni din septembrie 1303*[38].

Episcopul Bonifaciu, rob al robilor Domnului, din această pricină de veșnică pomenire. Din vechime suntem învățați că laicii sunt în cel mai înalt grad potrivnici clerului, fapt pentru care, făcându-l vădit, mărturisește, de asemenea, experiența timpurilor noastre ; căci nemulțumiți de propriile lor limite, ei jinduiesc după ceea ce este interzis și slăbesc frâiele în goana după ceea ce este în afara legii. Și n-au nici înțelepciunea de a considera că orice jurisdicție asupra clerului le este oprită – atât peste persoane, cât și peste bunurile ecleziaștilor. Peste prelații bisericilor și peste persoanele ecleziastice, monastice și seculare, ei impun poveri grele, le iau taxe și le percep impozite. Ei îi impun și îi storc de bani, luându-le jumătate, a zecea, a douăzecea parte sau alte cote din veniturile sau bunurile lor ; ei încearcă în multe chipuri să-i subjuge în robie și să-i supună stăpânirii lor. Și, cu durere pomenim acest lucru, câțiva prelați ai bisericilor, ca și alte persoane ecleziastice, temându-se acolo unde n-ar trebui să se teamă, căutând o vremelnică pace și temându-se mai mult să nu supere puterea temporală decât pe aceea eternă și fără să obțină autoritatea sau îngăduința Scaunului Apostolic, consimt cu grabă și, de multe ori, nechibzuit la abuzurile acestor persoane. De aceea, noi, dorind să punem capăt unor astfel de acte nedrepte, cu sfatul fraților noștri și prin autoritatea noastră apostolică, am hotărât ca orice prelat sau persoană ecleziastică, monastică sau seculară, de orice rang,

condiţie sau poziţie ar fi, să nu plătească, să nu promită sau să încuviinţeze să plătească taxe sau *taillages*[39] laicilor, a zecea parte, a douăzecea sau a suta parte din veniturile şi bunurile proprii sau ale bisericilor lor, sau orice altă cotă ori cantitate din aceleaşi venituri sau bunuri, la valoarea lor bănuită sau reală – sub numele unui ajutor, împrumut, subvenţie, subsidiu sau dar, sau sub orice alt nume, manieră sau pretext, fără autoritatea aceluiaşi scaun. De asemenea, împăraţii, regii, principii, ducii, conţii şi baronii, magistraţii, căpitanii sau alte persoane oficiale, cârmuitori, indiferent de numele pe care îl poartă şi de oraşele, castelele ori locurile de unde vin, oriunde ar fi ele situate, sau orice altă persoană, de orice stare, condiţie sau poziţie, care va impune, stoarce sau primi asemenea plăţi, sau care va sechestra, confisca sau va încerca să ia avuturi sau alte bunuri aparţinând bisericilor sau persoanelor ecleziastice, bunuri depozitate în lăcaşuri sfinte, sau cel care va porunci ca ele să fie sechestrate, confiscate sau luate în posesie, sau care le va primi când vor fi luate în posesie, confiscate sau sechestrate, ca şi cel care, cu bună ştiinţă, va ajuta, va sfătui sau va favoriza pe cineva în toate cele de mai sus, fie în mod public, fie în secret, îşi va atrage prin aceste fapte sentinţa de excomunicare. De asemenea, corporaţiile vinovate în aceste privinţe vor fi puse sub aceeaşi interdicţie ecleziastică. Poruncim cu străşnicie prelaţilor sau persoanelor ecleziastice mai sus spuse, în virtutea supunerii lor şi sub ameninţarea depunerii, să nu încuviinţeze cu nici un chip asemenea cereri fără îngăduinţa anume a scaunului mai sus pomenit. Şi să nu plătească nimic sub pretextul vreunei obligaţii sau promisiuni făcute până în prezent, sau care urmează să fie făcută de aici încolo, înainte ca aceste constituţii, legi sau decrete să ajungă la cunoştinţa lor ; iar persoanele laice mai sus numite să nu primească, sub nici o formă, nimic. Şi dacă ele totuşi vor plăti sau dacă persoanele mai sus pomenite vor primi ceva, vor cădea, prin actul lor, sub pedeapsa excomunicării. De asemenea, de mai sus zisa pedeapsă a excomunicării şi a interdicţiei, nimeni nu poate fi absolvit fără autoritatea şi îngăduinţa anume a Scaunului Apostolic, cu excepţia celor care sunt pe moarte. Căci intenţia noastră este ca, fără doar şi poate, să nu trecem cu făţărnicie peste un asemenea abuz îngrozitor al puterilor seculare, în pofida oricăror privilegii – indiferent în ce chip, formă sau mod sau aranjare a cuvintelor – date împăraţilor, regilor şi altor persoane mai sus pomenite, privilegii care nu vrem să fie folosite de vreo persoană, sau persoane, împotriva a ceea ce noi am hotărât. Şi să nu fie nici un om care să încalce această pagină a constituţiei, interdicţie sau decret al nostru, sau, cu nechibzuită îndrăzneală, să făptuiască [ceva] împotriva ei ; dar dacă totuşi cineva ar îndrăzni să încerce acest lucru, să ştie că va suporta mânia Atotputernicului Dumnezeu şi a binecuvântaţilor Săi apostoli Petru şi Pavel.

Dat la Roma, la Sfântul Petru, în a şasea zi înaintea calendelor lui martie (25 februarie), în al doilea an al pontificatului nostru.

(*Select Historical Documents of the Middle Ages*, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965, pp. 432-434 ; John W. Boyer, Julius Kirshner (general editors), *Readings in Medieval Civilization*, vol. 4, „Medieval Europe", edited by Julius Kirshner and Karl F. Morrison, The University of Chicago Press, Chicago, 1986, pp. 380-381)

Aegidius Romanus despre raportul dintre puterea spirituală şi puterea temporală şi despre ierarhia lor (*De ecclesiastica potestate* – *Despre puterea ecleziastică*, 1301)

– fragmente –

*Născut la Roma – cum, de altfel, o arată însuşi numele – Aegidius Romanus (*alias *Egidio Colonna, Gilles de Rome şi Doctor Fundatissimus, 1243/1247 – 1316) a intrat la vârsta de 15 ani în ordinul călugărilor augustini, studiind la Paris artele liberale şi, de la finele deceniului al şaptelea al secolului al XIII-lea, teologia, sub îndrumarea lui Toma din Aquino, a cărui influenţă asupra scrierilor ulterioare ale lui Aegidius a fost considerabilă. Activitatea lui Aegidius, ca autor al mai multor comentarii la opera lui Aristotel şi al câtorva tratate de teologie, precum şi cariera sa universitară au avut de suferit, pentru un timp, de pe urma condamnării din 1277 a heterodoxiei aristotelice şi averroiste de către Étienne Tampier, când mai multe dintre aserţiunile doctrinare ale viitorului autor al lui* De ecclesiastica potestate *au fost cenzurate. Anii 1277-1281 (dată* post quem, *când prezenţa sa este atestată în cadrul capitlului general al ordinului augustinilor din Padova), Aegidius Romanus pare a-i fi petrecut în imediata apropiere a regelui Franţei, fie ca tutore al moştenitorului tronului, viitorul Filip al IV-lea (cum au sugerat unii autori moderni), fie – mai probabil – ca un membru obişnuit al Curţii*[40]*. După câţiva ani petrecuţi la Padova (1281-1287), Aegidius Romanus se reîntoarce la Paris ca profesor, fiind repus în toate drepturile care îi fuseseră retrase în urma condamnării din 1277. În acelaşi timp, el devine şi doctorul oficial în teologie al augustinilor, fiind numit şi general al acestui ordin (6 ianuarie 1292). Prietenia sa cu Benedetto Caetani (din 1295, papă, cu numele de Bonifaciu al VIII-lea) – graţie căruia a primit, în acelaşi an, şi scaunul episcopal din Bourges – l-a făcut, după promulgarea faimoasei bule* Clericis Laicos, *să intre în conflict cu Filip al IV-lea. Următorii ani, Aegidius i-a petrecut la Curia papală, unde, în 1301, în contextul celebrului conflict dintre regele Filip al IV-lea cel Frumos şi papalitate, a scris tratatul* De ecclesiastica potestate, *a cărui influenţă se ghiceşte în bula* Unam sanctam, *promulgată în luna septembrie a aceluiaşi an. Moartea lui Bonifaciu al VIII-lea, după grava insultă care i-a fost adusă la Anagni, a pus capăt prestigiului şi puterii de care se bucurase Aegidius Romanus la curtea protectorului său. Deşi participarea sa la suprimarea Ordinului Cavalerilor Templieri (1311-1312) l-a reconciliat, întru câtva, cu regele Franţei, Aegidius nu a mai ajuns să se bucure, în preajma acestuia, de poziţia pe care, poate, şi-ar fi dorit-o. A murit la Avignon, la 22 decembrie 1316. Tratatul* De ecclesiastica potestate *(*Despre puterea bisericească *sau* ecleziastică*) este o amplă demonstraţie în favoarea pretenţiilor hegemonice ale papei asupra principilor temporali, fiind, din acest punct de vedere, diferit de un text precedent al autorului,* De regimine principum *(*Despre guvernarea principilor*), adresat ca text de educaţie politică viitorului rege Filip al IV-lea cel Frumos (vezi prezentarea textului respectiv în acest capitol)*[41]*.*

Partea I

Capitolul 3 : Puterea papei este atât de mare, încât caracterul ei sublim cere ca fiecare suflet să-i fie supus

[...] Un suflet care nu dă ascultare puterilor spirituale trebuie... ucis din punct de vedere spiritual prin cenzură ecleziastică, în aşa fel încât să nu [mai] poată participa la beneficiul graţiei spirituale dacă a fost separat sau tăiat de comunitatea credincioşilor prin acest fel de cenzură, în acelaşi fel în care un mădular, amputat de corp din vreo necesitate oarecare, este un mădular mort, deoarece, în cele din urmă, inima nu mai poate susţine viaţa în mădularul amputat [...].

Capitolul 4 : Puterea spirituală trebuie să instituie puterea pământeană şi poate să o judece când ea nu este bună

[...] Există două săbii, una spirituală şi una temporală, după cum se arată în textul Evangheliei : „[Doamne] Iată aici două săbii", la care Domnul a adăugat de îndată : „Destul", deoarece numai două sunt săbiile de care Biserica are trebuinţă. Cele două săbii, aşadar cele două autorităţi şi puteri, sunt de la Dumnezeu, deoarece toată puterea este de la Dumnezeu, după cum s-a spus. Ele trebuie să fie şi rânduite ; am arătat deja că lucrurile ce vin de la Dumnezeu trebuie să înfăţişeze o anumită ordine. Cele două săbii nu sunt rânduite decât dacă una dintre ele este adusă şi subordonată celeilalte. Căci Dionysios[42] arată că divina lege pe care Dumnezeu a dat-o universului lucrurilor create cere pentru ordinea universului, sau a creaţiei ca întreg, ca nu toate lucrurile să fie puse pe treapta cea mai de sus, cu aceeaşi îndreptăţire. Ci, mai degrabă, cele aflate foarte jos să fie puse sub un mijlocitor, iar cele aflate jos, sub unul [aflat] mai sus. Fiind aşadar mai prejos, sabia temporală este pusă sub sabia spirituală, aflată mai presus, fiindu-i subordonată, întocmai cum ceea ce este mai prejos este subordonat lucrului care este mai presus.

Acum, cineva ar putea interpreta afirmaţia că regii şi principii sunt supuşi Bisericii din punct de vedere spiritual, dar nu temporal ca însemnând că regii şi principii trebuie să se supună în cele spirituale, nu şi în cele temporale ; cineva ar putea argumenta că Biserica are jurisdicţie în lucrurile temporale în virtutea stăpânirii temporale, citând donaţia şi darul pe care Constantin le-a făcut Bisericii. Totuşi, aceste păreri nu au vigoarea argumentelor noastre. Căci dacă regii şi principii sunt supuşi Bisericii numai din punct de vedere spiritual, o sabie nu ar mai fi sub cealaltă şi nici lucrurile temporale nu ar mai fi sub cele spirituale. Nu ar mai fi vreo ordine între puteri şi nici lucrurile cele mai de jos nu ar mai putea fi puse sub [lucrurile aflate] cel mai sus prin vreun mijlocitor. Prin urmare, întrucât aceste lucruri sunt ordonate, sabia temporală este [aşezată] sub cea spirituală, iar regatele trebuie să fie subordonate vicarului lui Hristos. De aici mai decurge şi [faptul] că vicarul lui Hristos trebuie, pe bună dreptate, să aibă stăpânire asupra lucrurilor temporale, chiar dacă unii se poartă astăzi ca şi cum nu ar fi aşa. Mai mult, faptul că orice lege pare să prevadă că un apel la Biserică în privinţa unui lucru secular se bazează mai curând pe temeiuri factuale decât legale trebuie interpretat potrivit legii cutumei. Sau, am putea spune că Biserica are un fel de stăpânire absolută

asupra lucrurilor temporale. Detaliile privind un apel de la o [putere de] jurisdicţie la alta vor fi aflate la sfârşitul acestui tratat. Căci un stăpân spiritual are, pe bună dreptate, o dominaţie absolută asupra lucrurilor temporale printr-o anumită excelenţă, şi oricine pretinde altfel, din cauză că se teme de principii seculari, este lipsit de autoritate. Este, de asemenea, adevărat că Biserica îi poate dojeni pe principii seculari, deoarece sabia spirituală o instituie pe cea temporală.

Capitolul 5 : Motive noi pentru care puterea preoţească este mai presus şi mai vrednică decât orice putere regală

[...] Al patrulea chip [în care putem arăta că puterea preoţească o precedă pe cea regală şi pământeană în demnitate şi nobleţe] derivă din felul în care sunt cârmuite lucrurile. Dacă vrem să vedem cum este subordonată o putere alteia, trebuie să cercetăm cum este cârmuită întreaga alcătuire a lumii. Dar observăm în modul cum este cârmuit universul că întreaga substanţă corporală este organizată de cea spirituală ; de fapt, corpurile aflate mai jos sunt conduse de cele aflate mai sus, corpurile brute, de cele mai fine, cele mai puţin puternice, de cele mai puternice, şi întreaga substanţă corporală este guvernată de cea spirituală, iar întreaga substanţă spirituală, de cel mai înalt spirit, Dumnezeu. De aceea, spune Augustin în *De Trinitate*, III, 4, că „anumite corpuri brute şi mai de jos sunt guvernate, după o ordine anume, de corpuri mai subtile şi mai puternice, toate corpurile fiind conduse de spirit, iar întreaga creaţie, de Creatorul ei". Ceea ce observăm în ordinea şi cârmuirea universului trebuie să transpunem în guvernarea statului şi a întregului popor creştin ; căci Dumnezeu însuşi, adevăratul conducător universal al întregii alcătuiri a lumii, este, cu deosebire, conducătorul Bisericii Sale şi al credincioşilor Săi.

Prin urmare, dacă întreaga lume, de care Dumnezeu are grijă, este bine rânduită prin faptul că [toate] corpurile de jos sunt subordonate celor mai de sus, şi toate corpurile sunt subordonate, pretutindeni, substanţei spirituale, şi substanţa spirituală însăşi este subordonată spiritului preaînalt, adică lui Dumnezeu, este ridicol ca cineva să afirme că cei credincioşi şi Biserica – pe care Dumnezeu însuşi a orânduit-o să fie şi curată şi neprihănită – nu sunt bine orânduiţi şi că întregul nu este legat şi [nici] unit în cadrul unui model inteligibil, sau că ordinea universului – pe care Augustin o numeşte în *Enchirideon* cea mai frumoasă ordine –, care este de o frumuseţe neasemuită, nu se oglindeşte în Biserică. Prin urmare, întocmai cum în cadrul universului lucrurile inferioare sunt conduse de cele superioare, iar cele mai slabe de cele mai puternice, aşa şi în cadrul poporului creştin, chiar printre credincioşi, stăpânii temporali mai mici sunt conduşi de cei mai mari, iar cei mai slabi, de cei mai puternici. În mod similar, întreaga substanţă corporală este condusă, în cadrul universului, de cea spirituală, în măsura în care înseşi cerurile, care sunt cele mai de sus printre substanţele corporale şi înrâuresc toate corpurile, sunt guvernate prin substanţele spirituale prin faptul că sunt puse în mişcare de inteligenţe. La fel se întâmplă în univers şi printre credincioşi : stăpânii temporali şi puterea universală pământeană trebuie conduse şi guvernate de puterea spirituală ecleziastică, în mod particular de papă, care ocupă în Biserică vârful şi nivelul cel mai înalt, inclusiv în puterea spirituală. Pe de altă parte, papa poate fi judecat numai de Dumnezeu singur. Căci, cum am spus, el judecă toate lucrurile şi nu este judecat de nimeni, adică de nici un om, ci numai de Dumnezeu singur [...].

Capitolul 8 : Cum sunt atribuite aceste două săbii uneia şi aceleiaşi persoane, papa, pe temeiul unei anumite excelenţe

[...] Am spus că aceste [două] săbii sunt distincte, că au puteri diferite şi că puterea pământeană este atribuită regelui, iar puterea ecleziastică preotului, în mod particular, celui mai înalt dintre preoţi. Aşadar, de aici urmează că sabia materială şi puterea pământeană nu sunt atribuite puterii ecleziastice, iar cineva ar putea argumenta pe acest temei că preoţii din timpul Legii Harului sunt mai puţin perfecţi decât cei din timpul Legii Vechi, de vreme ce ultimii au fost, în acelaşi timp, deopotrivă regi şi preoţi, având ambele tipuri de putere. Dacă puterea este din spiţa lucrurilor bune, iar preoţii, sub legea naturii, au posedat o putere de care cei de sub Legea Harului sunt lipsiţi, de vreme ce primii au avut puterea pământeană şi sabia materială, în timp ce preoţii din timpul Legii Harului nu le au, urmează [de aici] că o anumită putere şi aşadar un anumit bine şi o anumită perfecţiune au aparţinut preoţilor din timpul legii naturii şi a Legii Scrise, care nu aparţin preoţilor Noului Testament. Prin urmare, primii au fost mai perfecţi decât ultimii, ceea ce este nepotrivit.

Vom afirma, prin urmare, că preoţii din timpul Noii Legi, în mod special papa, trebuie să aibă sabia spirituală, nu pe cea materială, dar [pe aceasta din urmă] nu pentru că nu o pot avea cu nici un chip, ci fiindcă nu o au spre a o folosi, deşi ea este la porunca lor : se cuvine ca Biserica şi Sfântul Părinte să posede sabia materială la porunca lor, nu pentru a o folosi.

Vom mai afirma că Biserica şi papa au sabia materială într-un mod mai desăvârşit şi mai perfect decât regii şi principii pământeni, deoarece, a avea această sabie la porunca lor, înseamnă a o deţine într-un mod mai perfect decât a o avea spre a o folosi. Biserica are, prin urmare, sabia spirituală pentru a o folosi, a o întrebuinţa şi a o ridica, pricinuind cu ea o rană mai mare decât aceea a sabiei materiale, de vreme ce o rană a sufletului este mai adâncă decât o rană trupească. Faptul că Biserica are sabia materială la porunca ei, dar nu în folosinţă este îndeobşte atestat de afirmaţiile oamenilor învăţaţi şi, cum spune Bernard[43], „Biserica are, astfel, ambele săbii, deşi nu în acelaşi chip : are sabia spirituală pentru folosinţă şi pe cea materială la porunca sa...".

Aşadar, intenţionăm să arătăm în acest capitol că Biserica are ambele săbii, una pentru a o folosi, cealaltă la porunca sa. Vom declara în capitolul următor că se cuvine ca Biserica să aibă sabia materială la porunca sa, nu în folosinţă – ceea ce este şi în beneficiul ei –, declarând prin aceasta că a poseda sabia materială la poruncă înseamnă a o poseda într-un chip mai desăvârşit decât a o poseda spre folosinţă. Prin urmare, regii şi principii nu trebuie să acţioneze insultător la adresa Bisericii, pretinzând că sunt mai desăvârşiţi pentru că au spre folosinţă sabia materială şi stăpânirea asupra temporalului şi a lucrurilor lumeşti ; Biserica are această sabie şi acest fel de stăpânire într-un mod mai desăvârşit decât principii seculari.

Primul lucru pe care intenţionăm să-l demonstrăm în acest capitol este că Biserica are ambele săbii, de vreme ce posedă chiar şi sabia materială la porunca sa, un fapt de care mulţi se pot îndoi ; vom argumenta acest lucru în trei chipuri : primul [se referă] la Moise însuşi şi de la sfatul pe care i l-a dat socrul său, Ietro ; al doilea [se referă] la marele preot însuşi, căruia i se adresează judecătorii ; iar cel de-al treilea [vine] de la

regele care a fost aşezat peste oameni şi [din această cauză] nu trebuie să respingă sfatul marelui preot.

Primul este după cum urmează: în Ieşirea, 18 se afirmă că:

> Moise s-a aşezat să judece poporul; şi poporul a stat înaintea lui de dimineaţa până seara. Socrul lui Moise [Ietro] a văzut tot ce făcea el pentru popor [şi] i-a zis: „Ce faci tu nu este bine. Te istoveşti singur şi vei istovi şi poporul acesta, care este cu tine... Fii tălmaciul poporului înaintea lui Dumnezeu şi du pricinile înaintea lui Dumnezeu. Învaţă-i poruncile şi legile; şi arată-le calea pe care trebuie s-o urmeze şi ce trebuie să facă. Alege din tot poporul oameni destoinici, temători de Dumnezeu [şi] pune-i peste popor drept căpetenii peste o mie, căpetenii peste o sută, căpetenii peste cincizeci şi căpetenii peste zece. Ei să judece poporul în tot timpul"[44].

Moise a fost, astfel, primul judecător peste oameni; şi şi-a exercitat judecata asupra lor nu numai în lucrurile ce ţineau de Dumnezeu şi implicau sabia spirituală, dar şi în cazuri şi dispute între oameni ce ţineau de tot felul de lucruri, folosindu-se de sabia materială pentru judecăţi de sânge şi disputele dintre laici. Şi fiindcă era vlăguit de prea mult istov şi nu era în stare să folosească ambele săbii în mod eficient, el a păstrat pentru sine ceea ce este spiritual în lucrurile ce ţin de Dumnezeu şi a înmânat judecătorilor celelalte cazuri. Regii şi principii seculari sunt succesorii acestor judecători în cazurile ce privesc judecăţi de sânge şi în privinţa lucrurilor de interes temporal dintre laici; iar principii pământeni şi stăpânii seculari au luat locul acestor judecători în judecăţile de sânge şi în procesele dintre laici.

De aceea, unii stăpâni seculari sunt subordonaţi altora, unii au posesiuni mai mari, iar alţii mai mici, întocmai cum unii judecători au fost tribuni, adică aveau în subordine o mie de oameni, unii au fost centurioni, alţii au avut în subordine cincizeci de oameni, iar alţii, diaconi, au avut în subordine un grup de zece; căci unii dintre ei aveau mai mulţi oameni de judecat, în timp ce alţii aveau mai puţini şi erau subordonaţi unii altora şi toţi unui singur om. Faptul că acest fel de judecători au drept de judecată asupra oamenilor decurge din autoritatea dată lor de însuşi Moise. Şi întocmai cum judecătorii din acele timpuri erau subordonaţi lui Moise şi orice pricină nerezolvată sau importantă care s-ar fi întâmplat să fie era înaintată lui Moise însuşi, principii pământeni, dorind mântuirea, ar trebui să fie cu toţii subordonaţi papei, iar orice pricină importantă şi nerezolvată să fie înaintată însuşi papei; iar aceasta mai cu seamă atunci când aceste pricini importante, deşi seculare sau lumeşti, sunt capabile să tulbure Biserica. Căci ceea ce s-a spus despre Moise în Ieşirea 18, se poate spune despre papă: „Să aducă înaintea ta toate pricinile însemnate"[45]. Iar lucrul acesta trebuie înţeles, în felul în care a fost afirmat, în privinţa oricărei dispute care tulbură Biserica, referitoare fie la probleme temporale, fie la cele spirituale.

De la Moise însuşi ştim aşadar – căruia îi erau subordonaţi judecătorii, asemenea lor fiind, într-un anumit grad, cei de la care îşi trag principii pământeni posesia [dreptului] de judecată a sângelui şi sabia materială – că Biserica are la porunca sa acest fel de sabie materială, dar nu pentru a o folosi; principii seculari trebuie să-i fie subordonaţi ei şi puterii ei în mânuirea acestei săbii. Prin urmare, principii seculari trebuie să fie supuşi Bisericii în lucrurile care ţin de sabia materială, pentru că ei trebuie să folosească această sabie, cu bună-credinţă, întru lucrarea Bisericii, sporind bunurile spirituale, întocmai cum judecătorii dintâi erau subordonaţi lui Moise în lucruri ce ţineau de sabia materială,

ca şi în ceea ce priveşte lucrurile spirituale şi cele legate de Dumnezeu, pe care Moise le-a păstrat pentru sine.

Căci aşa cum trupul, ca atare, există şi este rânduit pentru şi după suflet, toate lucrurile lumeşti şi temporale, ca atare, sunt la fel rânduite după lucrurile spirituale şi, prin lege, trebuie să li se supună. Şi după cum am pomenit mai sus, aceasta înseamnă că ele nu pot fi vreodată dezlegate de această îndatorire. În consecinţă, principii laici, ca atare, care posedă sabia materială, trebuie să fie supuşi puterii spirituale şi mai ales papei. Şi ei nu se pot elibera din această îndatorire sau jug, care nu este totuşi servil, ci eliberator. Căci jugul lui Hristos este blând, iar povara lui uşoară [...].

Al doilea chip în care se stabileşte acelaşi lucru referitor la sabia temporală aflată la porunca Bisericii se poate vedea din apelul făcut de judecători către marele preot în Deuteronom 17. În cazuri care implică o dificultate şi o ambiguitate privitoare nu numai la pretenţiile contrare asupra lucrurilor temporale, dar şi la dezacordurile în lucruri spirituale şi între sânge şi sânge, s-a făcut apel la un judecător cu jurisdicţie limitată în timp şi la preoţi din tribul leviţilor. Cunoaşterea a ceea ce Josephus [Flavius] şi magistrul [Petrus Comestor] au scris în *Istorii*, este necesară pentru a înţelege acest lucru : şapte judecători dintre cei mai tari în virtute şi în ştiinţa dreptăţii au fost aleşi în mai multe state şi ei au stat la porţi pentru a asculta pricinile ; ei au stat la porţi, ca să-i poată judeca atât pe cetăţeni, cât şi pe străini. Potrivit autorului *Istoriilor*, mai târziu li s-au adăugat doi preoţi din tribul leviţilor. Pentru orice lucru dificil sau ambiguu ivit în faţa judecătorilor era solicitat recursul la marele preot ; de aceea, autorul *Istoriilor* şi-a intitulat [astfel] capitolele Deuteronomului care tratau acest lucru : „Privitor la apelul către marele preot". Iar hotărârea marelui preot a fost considerată ca un verdict ; şi cine nu voia să se supună era considerat, prin hotărârea judecătorului, mort, adică urma să fie ucis. Astfel, marele preot poseda sabia materială la porunca sa, deoarece oricine nu voia să asculte urma să fie ucis pentru nesupunere în faţa marelui preot, prin hotărârea judecătorului. Iar principii pământeni sunt succesorii acestor judecători în ceea ce priveşte judecata sângelui şi disputele seculare. Toţi credincioşii trebuie aşadar preveniţi cât de primejdios este să nu vrei să te supui papei şi să nu accepţi verdictul său...

Al treilea chip este dedus din exemplul regelui numit să conducă peste oameni. În Deuteronom, găsim următoarea afirmaţie : „Nu vei putea să pui împărat pe un străin..."[46]. Iar autorul *Istoriilor* adaugă, în ceea ce priveşte instituirea unui rege, că acesta nu poate da o poruncă fără sfatul unui preot. De asemenea, acelaşi text din Deuteronom spune următoarele despre cum se instituie un rege : „Când se va aşeza pe scaunul de domnie al împărăţiei lui, să scrie pentru el într-o carte o copie a acestei legi, pe care s-o ia de la preoţii din neamul leviţilor. Va trebui să o aibă cu el şi să o citească în toate zilele vieţii lui, ca să înveţe să se teamă de Domnul"[47]. Astfel, trei lucruri sunt hotărâte aici, în ceea ce priveşte înscăunarea unui rege : primul, că el nu va da vreo poruncă fără sfatul unui preot ; al doilea, că va păstra mereu Deuteronomul cu sine, [carte] ce conţine legea divină, ce i-a fost înmânată şi o va păstra până la sfârşitul vieţii ; şi al treilea, că el va primi copiile Deuteronomului şi legea de la preoţi.

Prin urmare, deşi regele are dreptul de a exercita judecata sângelui şi posedă sabia materială, ce anume a vrut să spună Domnul, atunci când a arătat că o persoană care a preluat oficiul de rege nu trebuie să dea nici o poruncă fără sfatul unui preot, dacă nu că sabia materială pe care o foloseşte regele trebuie să se afle la porunca papei ? Şi, de

asemenea, ce anume înseamnă că regele trebuie să aibă cu el întotdeauna legea Deuteronomului şi legea divină, dacă nu că sabia temporală şi legea imperială trebuie să fie supuse legii divine şi statutelor Bisericii? Şi, în al treilea rând, ce înseamnă atunci când se spune despre persoana care a primit demnitatea de rege că trebuie să primească o copie a Legii de la preoţi, dacă nu că el trebuie să o tălmăcească judecând şi folosind sabia materială ca un tălmaci al preoţilor, fără să se abată de la legile Bisericii?

Aşadar, Biserica are ambele săbii, cea materială şi cea spirituală, deşi prima este numai la porunca ei, nu pentru folosinţă. Căci e propriu puterii mai înalte şi mai desăvârşite, precum puterea clericală, de a avea sabia materială la porunca sa, decât să o aibă [doar] pentru a o folosi precum puterea regală sau imperială...

Partea a II-a

Capitolul 4: Toate lucrurile temporale se află, laolaltă, în stăpânirea Bisericii şi îndeosebi a papei

Intenţionăm să arătăm în acest capitol că toate lucrurile temporale se reunesc în stăpânirea şi în puterea Bisericii. Prin adoptarea acestei poziţii nu intenţionăm să micşorăm puterea terestră şi drepturile principilor seculari, ci, mai curând, să le păstrăm. Căci nu am început acest tratat pentru a şterge drepturile cuiva, ci pentru a le întări. Într-adevăr, vom arăta în capitolul care urmează că, deşi lucrurile temporale se reunesc în puterea Bisericii, laicii şi principii seculari nu sunt, din această pricină, deposedaţi de drepturile lor. Ci, după cum vom arăta în amănunt mai târziu, toate lucrurile temporale se reunesc sub stăpânirea Bisericii în aşa fel încât lucrurile temporale să poată fi sporite prin puterea temporală în interesul puterii ecleziastice; căci o putere terestră poate da drepturile sale puterii ecleziastice, iar Biserica poate recunoaşte aceste drepturi ca fiind înfăţişate şi înmânate de principele secular.

Ne putem demonstra poziţia în patru chipuri: cel dintâi este luat chiar din lucrurile temporale înseşi, fiindcă sunt temporale; cel de-al doilea, din trupurile noastre, cărora le sunt subordonate lucrurile temporale; cel de-al treilea, de la stăpânii pământeni înşişi, care au putere asupra lucrurilor temporale; iar cel de-al patrulea, din faptul că lucrurile temporale sunt supuse, ca proprietăţi, evaluării şi dijmuirii [...]. Al doilea chip de a arăta acelaşi lucru este luat din trupurile noastre, cărora le sunt subordonate lucrurile temporale. Căci noi suntem, într-un fel, scopul tuturor lucrurilor, întrucât totul este subordonat slujirii noastre, lucru dovedit [şi de] o altă ştiinţă[48]. Prin urmare, noi suntem scopul lucrurilor corporale în măsura în care ele se află în slujba trupurilor noastre şi le susţin cu cele trebuitoare vieţii. Dar, aşa cum se cuvine, şi pe drept cuvânt, sufletul porunceşte trupului, întrucât, precum arată experienţa, mădularele noastre trupeşti sunt puse în mişcare la ordinul şi după voinţa trupului; picioarele se mişcă după dorinţa sufletului; degetele, la fel, se închid şi se deschid, mâinile şi braţele se mişcă, iar capul la fel. Prin urmare, puterea preoţească şi, mai ales, puterea papei, despre care se ştie că au stăpânire asupra sufletului nostru, au sub autoritatea şi stăpânirea lor trupurile noastre şi lucrurile temporale subordonate trupurilor.

Aceasta deci va fi ordinea: puterea papei va avea stăpânire asupra sufletelor, iar sufletele se cuvine să aibă, prin lege, stăpânire asupra trupurilor; altfel, trupul nu este

bine faţă de suflet, fiindcă nu ascultă de suflet, de minte şi de raţiune. La fel, se cuvine ca lucrurile temporale să fie în slujba trupurilor noastre. Rezultatul este că puterea preoţească, ce are stăpânire asupra sufletelor, guvernează trupurile şi lucrurile temporale. Într-adevăr, când lui Petru i s-a spus „Tu eşti Petru şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea"[1], înţelesul cuvântului „piatră", în text, trebuie interpretat ca însemnând Hristos, cum se spune în afirmaţia Apostolului: „Şi stânca era Hristos"[2]. Aşadar, înţelesul este că Hristos a spus: „Eu sunt piatra, iar tu eşti Petru", înţelegând prin acest ultim cuvânt piatră. „Şi pe această piatră" însemnând pe Mine „voi zidi Biserica Mea". Tu, Petru, care ai primit de la Mine numele de „piatră", vei domni şi vei guverna peste întreaga Biserică întemeiată pe Mine. Vei paşte oile Mele[3], [adică] nu cutare sau cutare turmă, ci pe toate, la un loc. Este adevărat că mai multe oi au fost date în grija altora; dar ţie, ele ţi-au fost date în grijă fără vreo îngrădire. Căci lui Petru nu i s-a spus: „Paşte aceste oi sau acea turmă de oi", ci, pur şi simplu, „Paşte oile". La fel, noi putem avea în vedere diferite grupuri de creştini trăind în diferite regiuni ale lumii ca [nişte] turme diferite de oi. Ştergeţi însă noţiunea de „turme diferite" şi se va înţelege că, prin termenul „oi", noi vorbim despre toţi creştinii, nerestrângând înţelesul la vreun anumit grup. Aşa trebuie înţeleasă şi puterea papei, ca nefiind restrânsă sau limitată, ci aplicându-se tuturor, în chip universal.

Atunci, de vreme ce Hristos a avut dreptul să transmită guvernarea Bisericii, şi a transmis-o lui Petru, vicarul Său, dându-i cheile împărăţiei, atunci când a spus: „Tu eşti Petru"[4], ultimul cuvânt însemnând Hristos, pe care este întemeiată Biserica – cine ar putea nega vreodată [faptul] că credincioşii, [consideraţi] în sine ca întreg, ca suflet sau ca trup, sau în ceea ce priveşte bunurile lor, temporale sau altele, nu sunt întemeiate pe Hristos, dacă vedem că înmânarea către Petru a cheilor şi a conducerii Bisericii are înţelesul că ea a fost întemeiată pe o piatră? Cine ar putea spune că membrii credincioşilor nu sunt, în totalitatea lor şi în privinţa bunurilor lor, sub conducerea lui Petru? Aşadar, sufletele noastre, trupurile noastre şi toate bunurile temporale sunt sub conducerea lui Petru şi, prin urmare, sub conducerea şi guvernarea papei, despre care se ştie că i-a urmat lui Petru în scaunul puterii şi al conducerii Bisericii.

Căci astăzi, întocmai ca în timpul lui Petru, există acelaşi papă [care este] şi mare preot; la fel, şi acelaşi popor roman, care fiinţa acum o mie de ani, şi acelaşi râu Tibru, care era râul Romei, la începuturi. Romanii sunt acelaşi popor, chiar dacă grupuri de oameni vin şi se duc, în sensul că cei ce au constituit poporul roman se formează şi se reformează; iar râul Romei rămâne formal acelaşi, chiar dacă nu [şi din punct de vedere] material, deşi apele care îl formează curg neîncetat. El nu este acelaşi din punct de vedere material, deoarece apa, [care este] substanţa râului, curge neîncetat. Dar râul şi poporul rămân aceleaşi, chiar dacă nu se poate spune acelaşi lucru despre apă şi despre individ, deoarece un lucru îşi ia fiinţa şi denumirea în principal după formă, nu după materie. Papa este aşadar acelaşi, chiar dacă nu acelaşi om ocupă mereu această funcţie.

În consecinţă, această jurisdicţie deplină este acum încredinţată papei, deoarece înalta preoţie este aceeaşi cu aceea [care a fost] a lui Petru, chiar dacă omul nu este

1. Mt. 16, 18.
2. I Cor. 10, 4.
3. In. 21, 17.
4. Mt. 16, 18.

acelaşi, aşa cum Biserica a fost întemeiată întru Hristos şi, prin aceasta, Lui i-a fost dată puterea asupra sufletelor, trupurilor şi a tuturor lucrurilor temporale, deoarece toţi credincioşii, ca un grup deplin, cu tot ce le aparţine, au fost întemeiaţi întru Hristos. Iar Papa, cel de astăzi, conducerea Bisericii o are nemijlocit de la Hristos, la fel ca şi Petru, deoarece marele preot, care este acelaşi astăzi ca şi atunci, se ştie că are acest fel de putere nemijlocită de la Dumnezeu sau de la Hristos, care a fost Dumnezeul adevărului. Dar dacă papa are, nemijlocită de la Dumnezeu sau de la Hristos, putere asupra Bisericii şi a credincioşilor din moment ce credincioşii sunt întemeiaţi întru Hristos, urmează că ei sunt supuşi conducerii papei întru totul şi cu tot ceea ce le aparţine. Căci, precum s-a spus, toţi credincioşii, atât prin ei înşişi, cât şi cu tot ceea ce le aparţine, trebuie să-i fie supuşi lui Hristos ca unuia ce este adevărata lor temelie şi trebuie să i se raporteze Lui, cu tot ceea ce au.

Al treilea chip este luat după exemplul stăpânilor sau al regilor şi principilor, deoarece ei au sabia materială şi puterea asupra lucrurilor materiale. Căci lucrurile imperfecte sunt întotdeauna orânduite sub cele mai desăvârşite şi ascultă de ele. Lucrurile fără viaţă, ca pământul şi apa şi altele asemenea, ascultă şi sunt subordonate plantelor, deoarece ele sunt mai puţin desăvârşite decât plantele, copacii şi legumele, care trăiesc şi cresc. Legumele, de asemenea, deşi trăiesc, sunt mai puţin desăvârşite decât animalele ; ele nu simt, în timp ce animalele trăiesc, dar şi simt. Animalele, care nu înţeleg, sunt mai puţin desăvârşite decât oamenii, care trăiesc, simt şi înţeleg.

Vedem, prin urmare, că întregul univers este legat şi orânduit în aşa fel încât lucrurile mai puţin desăvârşite sunt aşezate sub cele mai desăvârşite şi funcţionează ca reazem pentru ultimele, întocmai cum pământul şi apa, care nu au viaţă, sunt un reazem pentru copaci, plante şi legume, care cresc şi au viaţă ; legumele sunt aşezate sub animale şi sunt un reazem pentru ele ; toate animalele, de asemenea, fie ele păsări ale cerului, peşti ai mării, fiare ale pământului sau reptile care se târăsc pe pământ, sunt mai puţin desăvârşite decât oamenii, pentru că le lipseşte inteligenţa, fiind, de aceea, aşezate sub oameni şi în stăpânirea lor. Iată de ce se spune şi în Facerea : „Dumnezeu a făcut pe om după chipul Său, l-a făcut după chipul lui Dumnezeu, parte bărbătească şi parte femeiască i-a făcut". I-a creat şi le-a spus : „Creşteţi, înmulţiţi-vă, umpleţi pământul şi supuneţi-l ; şi stăpâniţi peste peştii mării, peste păsările cerului şi peste orice vieţuitoare care se mişcă pe pământ"[49].

Prin urmare, cauza deplină pentru care oamenii supun pământul şi au stăpânire asupra a tot ce se mişcă pe pământ este că au fost făcuţi după chipul lui Dumnezeu. Dar Augustin, în multe pasaje din *De Trinitate*, afirmă că fiinţa omenească este făcută după chipul lui Dumnezeu în ceea ce priveşte mintea şi gândirea. Prin urmare, întocmai cum lucrurile care nu vieţuiesc sunt mai puţin desăvârşite decât cele ce vieţuiesc şi sunt, de aceea, orânduite pentru a li se supune [acestora] ; întocmai cum cele ce nu simt sunt mai puţin desăvârşite decât cele care simt şi, prin urmare, sunt constituite pentru a li se supune ; întocmai cum creaturile lipsite de inteligenţă şi nefăcute după chipul lui Dumnezeu sunt mai puţin desăvârşite decât cele inteligente şi sunt astfel orânduite încât să fie sub stăpânirea ultimelor, la fel, peste tot, toate cele mai puţin desăvârşite trebuie să se supună celor mai desăvârşite, fiind concepute pentru a fi sub stăpânirea ultimelor. Şi pentru că nimeni nu se îndoieşte că lucrurile divine sunt mai desăvârşite decât cele omeneşti, cele cereşti decât cele pământeşti şi cele spirituale decât cele trupeşti, atunci nimic nu este mai potrivit ca puterea regală, fiind umană şi pământească, şi extinzându-se

asupra lucrurilor trupeşti, să fie subordonată şi orânduită spre supunere puterii preoţeşti şi, mai cu seamă, puterii papei, care, într-un anumit mod, este o putere divină şi cerească şi se află deasupra lucrurilor spirituale.

Vom susţine, de aceea, că aceste patru lucruri, [şi anume] puterea preoţească, puterea regală, trupurile noastre şi lucrurile temporale menite să îndeplinească nevoile vieţii trupeşti se leagă unele de altele într-o anume orânduire. De aceea, puterea preoţească, fiind una mai desăvârşită, este orânduită să fie stăpânitoare peste puterea regală ; altfel, am nega situaţia comună cunoscută şi principiul general că ceea ce este mai puţin desăvârşit este orânduit sub ceea ce este mai desăvârşit şi conceput pentru a i se supune. De aceea, ca posesoare a sabiei materiale, puterea regală este orânduită să aibă stăpânire asupra trupurilor ; iar lucrurile temporale sunt concepute să se supună trupurilor. Prin urmare, dacă lucrurile temporale sunt orânduite pentru a fi supuse trupurilor, iar trupurile sunt supuse puterii regelui şi puterea regelui se află sub puterea preoţească, puterea preoţească este superioară tuturor şi, ca atare, are stăpânire asupra tuturor. În consecinţă, lucrurile temporale, fiind cele mai de jos în această dispunere, sunt concepute pentru a sta la picioarele papei şi sub controlul acestuia.

Capitolul 5 : Puterea regală se instituie prin şi de către puterea ecleziastică şi este aşezată în slujba acesteia ; acest lucru va arăta mai limpede de ce lucrurile temporale sunt puse în stăpânirea Bisericii

[...] Puterea regală a fost instituită la porunca Domnului numai prin puterea ecleziastică. De aceea spune Hugo [de Saint-Victor] în *De Sacramentis*, II, II, 4, că preoţia a fost cea dintâi instituită, iar puterea regală a fost instituită după aceea prin preoţime, la porunca Domnului.

Prin urmare, este o eroare să se spună că preoţia şi imperiul sau că preoţia şi puterea regală purced deopotrivă nemijlocit de la Dumnezeu ; căci primul rege al credincioşilor a fost instituit de preoţi la porunca lui Dumnezeu. La început, poporul evreu, care era pe atunci poporul credincios, căruia i-a urmat poporul creştin în era de faţă, era condus, la început, de judecători instituiţi de către preoţi ; de aceea în Cartea întâi a Împăraţilor 8 se afirmă că Samuel şi-a numit fiii judecători în Israel. Căci, la început, Moise a condus cu credinţă poporul, înainte să existe judecători ; el a fost atât conducător, cât şi judecător peste lucruri care implicau puterea lumească şi sabia materială, dar şi asupra a ceea ce ţinea de Dumnezeu şi implica puterea spirituală şi sabia spirituală. Dar el a fost convins, la sfatul socrului său, Iatro, să numească alţi oameni cu frică de Dumnezeu, care detestau lăcomia şi urmau adevărul, ca să fie judecători în Israel, pentru că [Moise] ajunsese să fie ocupat cu lucruri fără însemnătate, iar răspunderile deveniseră prea multe pentru el. După cum am arătat mai sus, împăratul, regii şi principii pământeni au urmat acestor oameni, în privinţa judecării pricinilor temporale ale laicilor. Dar puterea preoţească şi ecleziastică i-a instituit pe aceşti oameni drept judecători, în timp ce Moise a păstrat pentru sine puterea asupra lucrurilor care ţineau de Dumnezeu, adică puterea ecleziastică, şi el a fost cel care a creat judecătorii pentru a exercita oficiul puterii pământeşti în felul în care a fost descris. Acest lucru se vede în Ieşirea 18 ; şi, după cum arată amintita noastră trimitere la Cartea întâi a Împăraţilor 8, Samuel şi-a pus fiii judecători peste Israel.

Aşadar, poporul credincioşilor a fost guvernat prin judecători înainte de a avea un rege, iar aceşti judecători au fost instituiţi de puterea ecleziastică sau de preoţime. După

cum s-a arătat, poporul credincios a avut un rege mai târziu, iar primul său rege, Saul, a fost instituit de preoţi, la porunca lui Dumnezeu. Prin urmare, puterea regală şi puterea pământească, în general, din punctul de vedere al originii lor, au fost instituite de preoţi sau de puterea ecleziastică.

Toţi regii creştini, toţi principii credincioşi trebuie să fie conştienţi de izvorul puterii regale şi de chipul prin care Dumnezeu a poruncit ca un rege să fie pus peste poporul credincios. După cum s-a arătat, ei vor afla limpede şi vădit că acest tip de putere a fost instituit de preoţime. Prin urmare, aceste două puteri nu purced deopotrivă, nemijlocit de la Dumnezeu, ci, mai curând, prima purcede din cea din urmă şi, în consecinţă, îi este subordonată.

Dar puterea regală nu a fost pusă sub puterea ecleziastică fără lucrurile temporale, asupra cărora puterea regală e preeminentă, ci amândouă se află în puterea papei. Şi în acord cu afirmaţia făcută la începutul acestui capitol despre papă, care posedă doar sabia spirituală, afirmăm că puterea lumească are numai sabia materială, dar nu şi pe cea spirituală, indiferent dacă pentru folosinţă sau la poruncă. După cum am spus mai sus, puterea ecleziastică are ambele săbii, pe aceea spirituală pentru folosinţă şi pe aceea materială la porunca ei. Chiar şi ucenicii Domnului, ai căror succesori sunt prelaţii ecleziastici, se ştie că aveau două săbii, din Luca 22 : „Iată aici două săbii"[50], cele două puteri, spirituală şi temporală, fiind înţelese prin cele două săbii. Prin urmare, discipolii posedau amândouă săbiile, iar Biserica le are şi ea.

Atenta luare aminte la textul Evangheliei arată că felul în care Biserica posedă cele două săbii este cel mai bine închipuit de aceste săbii ; căci, aşa cum a spus Beda, una dintre aceste săbii a fost scoasă din teacă, în timp ce cealaltă a rămas în teaca ei. Căci deşi erau două săbii, noi citim doar despre una că a fost trasă, aceea cu care Petru l-a lovit pe slujitorul marelui preot şi i-a tăiat urechea dreaptă[1]. Care să fie înţelesul celor două săbii, una care este trasă, în timp ce cealaltă rămâne în teacă, dacă nu cel că Biserica are două săbii : aceea spirituală, pentru a fi folosită şi închipuită prin sabia trasă, şi sabia materială, dar nu pentru a fi folosită, ci [pentru a fi] la porunca ei, [ultima fiind] închipuită prin aceea aflată în teacă? Urechea dreaptă prin care sunt auzite cuvintele Domnului este tăiată cu sabia spirituală trasă din teacă, pe care Biserica o foloseşte împotriva slujitorului, adică a păcătosului ; căci cine făptuieşte păcatul este slujitor al păcatului. Păcătoşii trebuie separaţi de comuniunea cu credincioşii, astfel încât ei să nu audă cuvintele divine pentru mântuirea lor şi nici sufletul să nu le poată fi hrănit cu cuvintele care ies din gura Domnului[2].

Dar cine a folosit sabia pentru a tăia urechea dreaptă? Petru. Prin urmare, papa, urmaşul lui Petru, are folosinţa acestei săbii ca posesor al puterii ecleziastice şi, astfel, el este capabil să alunge prin cenzura ecleziastică şi să-i separe pe păcătoşi de comuniunea cu credincioşii. Alţii, care folosesc această sabie, o fac la fel, prin autoritatea papei. Ucenicii aşadar au avut amândouă săbiile, dar au folosit-o doar pe cea spirituală ; ei nu au avut-o pe cealaltă pentru folosinţă, ci la porunca lor. În acelaşi chip, Biserica posedă amândouă săbiile ; şi nu ar fi aşa dacă principii pământeni, care au folosinţa sabiei materiale şi jurisdicţie asupra pricinilor de sânge, nu ar fi subordonaţi puterii ecleziastice

1. Mt. 4, 14.
2. Mt. 4, 14.

şi în slujba acesteia. Şi dacă principii pământeni sunt subordonaţi puterii ecleziastice, urmează aşadar că lucrurile temporale, prin care se exercită puterea pământeană, sunt şi ele reunite în stăpânirea Bisericii.

Aceste puncte preliminare fiind spuse, poziţia noastră poate fi afirmată într-un chip încă şi mai vădit, chiar dacă am fi de acord cu cei ce neagă faptul că lucrurile pământeşti sunt, laolaltă, sub stăpânirea Bisericii, [susţinând] că puterea lumească purcede deopotrivă şi nemijlocit de la Dumnezeu, ca şi puterea ecleziastică, şi că una nu este instituită prin cealaltă – cu toate că asemenea concesii presupun respingerea textului Bibliei. Adevărul poziţiei noastre, şi anume că puterea lumească se află sub puterea ecleziastică, iar lucrurile temporale se află, laolaltă, în stăpânirea Bisericii, rezistă totuşi, chiar dacă am accepta aceste puncte [de vedere]. Acest lucru se poate arăta cu uşurinţă.

Căci aceste două săbii implică cele două părţi ale umanului, sufletul şi trupul, sabia spirituală fiind legată de suflet, iar sabia materială, care are judecata sângelui[51], fiind văzută ca instituită pentru lucrurile corporale şi temporale. Dar dacă Domnul ar fi făcut trupul omenesc şi sufletul uman deodată şi la fel, un om nu ar fi fost niciodată constituit de un anumit trup şi de un anumit suflet, iar trupul nu ar fi o potenţă [fără act] în raport cu sufletul, iar sufletul [nu ar fi] actul şi perfecţiunea trupului. Un lucru unificat nu este niciodată făcut din două lucruri ce sunt, amândouă, în act şi nici din două lucruri ce sunt, amândouă, potenţiale ; ci un lucru unificat este întotdeauna făcut din potenţă şi act, aşa cum se afirmă într-un chip mai amplu în fizica naturală. Prin urmare, dacă un lucru unificat este făcut din suflet şi trup, acesta fiind modul în care este constituit un om unificat, urmează că unul [dintre aceste elemente] este subordonat celuilalt [şi că] unul este desăvârşit de celălalt. Aşadar, trupul este sub suflet şi este desăvârşit şi pus de suflet în slujba sa.

Prin urmare, aceste două săbii există pentru a guverna omenirea. Dacă fiinţele omeneşti ar fi în aşa fel făcute, încât trupurile lor să fie de un fel, iar sufletele lor de alt fel, astfel încât nici unul să nu aibă stăpânire asupra celuilalt, atunci sufletele nu ar avea jurisdicţie asupra trupurilor, iar aceste două săbii nu ar fi legate sau aşezate una sub alta. Dar dacă aceste două săbii se leagă una de cealaltă în acelaşi chip în care sufletul şi trupul sunt ordonate în vederea unui ţel comun şi au acea unitate şi legătură reciprocă ce produce un singur lucru, trupurile fiind subordonate sufletului şi în slujba acestuia, urmează de aici că cele două săbii au o ordine identică, una fiind subordonată celeilalte şi în slujba acesteia. Admiţând chiar că amândouă săbiile sunt, de la Dumnezeu, deodată şi la fel, atunci una tot ar fi supusă celeilalte, fiindcă una este pusă pentru conducerea trupurilor, cealaltă fiind pentru conducerea sufletelor, iar puterea pământească ar fi pusă sub puterea ecleziastică întocmai cum trupul este subordonat sufletului. De vreme ce s-a dovedit că puterea regală a fost instituită prin preoţime şi este pusă spre a conduce trupurile, în timp ce puterea spirituală este îndreptată spre conducerea sufletelor, încheierea potrivită este, prin urmare, în ambele privinţe, că una este pusă sub cealaltă [...].

Capitolul 13 : De ce, în Biserică, sunt numai două săbii şi ce se înţelege prin ele

[...] Căci, aşa cum lasă să se înţeleagă Filosoful spre sfârşitul cărţii întâi din *Despre suflet*, sufletul conţine trupul, mai degrabă decât trupul sufletul. Fiindcă separaţia dintre suflet şi trup nu cauzează moartea sufletului ; ci trupul moare şi se descompune [atunci]

când sufletul îl părăseşte. Prin urmare, trupul poate subzista doar înviorat de suflet. La fel, puterea materială nu poate subzista decât dacă este însufleţită de puterea spirituală şi numai dacă recunoaşte că puterea sa vine de la cea spirituală. Căci trupul nu poate trăi decât prin suflet şi, de aceea, capacitatea trupului de a acţiona vine de la suflet. La fel, sabia materială primeşte capacitatea de a acţiona de la sabia spirituală. A doua, sau sabia materială, a fost instituită aşadar nu din cauza vreunui neajuns din partea sabiei spirituale, ci pentru o folosinţă mai eficace, fiindcă sabia spirituală nu poate veghea la lucrurile spirituale la fel de bine şi de eficient fără să fie ajutată de sabia materială, care se ocupă de lucrurile materiale. Prin urmare, nu a fost bine să existe doar sabia spirituală, ci sabia materială a fost făcută pentru a o ajuta pe prima. Aşadar, guvernarea oamenilor nu ar fi bună fără sabia materială, ci [doar] cu ea ; şi nici nu ar fi la fel de potrivită. Căci nu este potrivit pentru sabia spirituală să exercite ea însăşi judecata sângelui. De aceea, acest fel de judecată trebuie încredinţat de sabia spirituală sabiei materiale. De aceea se spune că Biserica are judecata sângelui, care implică sabia materială la dispoziţia ei, nu pentru folosinţa ei ; Biserica nu exercită acest fel de judecată prin ea însăşi, ci prin altcineva, care, în toate lucrurile, este în slujba Bisericii. Cealaltă sabie şi puterea pământească trebuie aşadar să folosească sabia materială în aşa chip încât să se vadă că ajută Biserica [...].

[...] În ceea ce priveşte guvernarea lumii şi a universului, unii îngeri se află foarte aproape de Dumnezeu şi îşi au sălaşul dinaintea Sa ; îi cunosc voinţa şi felul în care El doreşte să fie condus universul. Aceasta este cea dintâi ierarhie şi conţine trei ordine : cei iubiţi, cei înţelepţi şi cei care judecă. Cei iubiţi sunt serafimii, înţelepţii sunt heruvimii, iar cei care judecă sunt tronurile. În privinţa îngerilor, a iubi este mai important decât a cunoaşte, deoarece iubirea este cauza cunoaşterii, iar cine este iubit de Dumnezeu cunoaşte tainele lui Dumnezeu. Printre îngeri, a cunoaşte este mai important decât a judeca, deoarece cunoaşterea este cauza judecăţii, astfel încât o persoană judecă bine ceea ce cunoaşte. Aşadar, serafimii sunt superiori heruvimilor, iar heruvimii sunt superiori tronurilor. Întrucât sunt iubiţi de Dumnezeu şi sunt cei dintâi, aceşti serafimi sunt cei privilegiaţi în a cunoaşte tainele lui Dumnezeu despre chipul în care trebuie guvernat universul, astfel încât cei aleşi să fie mântuiţi ; şi ei le spun heruvimilor aceste taine astfel încât despre ultimii să se spună că sunt înţelepţi şi ştiutori ai tainelor lui Dumnezeu. Căci cuvântul „heruv" înseamnă ştiutor sau plin de cunoaştere. După ce heruvimii au fost iluminaţi de serafimi cu ştiinţa tainelor şi a judecăţilor lui Dumnezeu, vor lumina, la rândul lor, tronurile, astfel încât aceştia să poată vesti altora şi să-i poată ilumina [şi pe ei] cu aceste judecăţi şi taine despre guvernarea lumii. De aceea se spune că Dumnezeu stă printre tronuri şi că le spune care sunt judecăţile Sale, căci tronurile vestesc ierarhiilor inferioare judecăţile lui Dumnezeu privitoare la guvernarea universului. Aceasta este aşadar prima ierarhie şi conţine trei ordine, care cunosc ceea ce noi numim tainele lui Dumnezeu privitoare la guvernarea universului, pentru a săvârşi mântuirea celor aleşi ; iar ele vestesc aceasta celorlalte ierarhii.

A doua ierarhie priveşte guvernarea universului şi conţine şi ea trei ordine, deoarece există trei căi de a conduce un întreg : prin anticiparea felului în care se va petrece totul – [aceasta este] funcţia stăpânirilor, numite aşa în sensul că stăpânesc şi anticipează cum se va petrece totul în conducerea statului ; prin asigurarea sprijinului : acestea sunt puterile cărora le este dat să săvârşească miracole în sprijinul guvernării lumii şi a

mântuirii celor aleşi ; prin înlăturarea piedicilor : acestea sunt puterile care constrâng pe demoni şi puterile întunericului, pentru a-i împiedica să stânjenească guvernarea lumii şi să-i amăgească pe cei aleşi şi pe toţi oamenii, mai mult decât pot îndura aceştia.

Prin urmare, cei din prima ierarhie, având de-a face cu guvernarea universului, funcţionează ca sfătuitori, iar ei sunt cei dintâi care cunosc tainele şi judecăţile lui Dumnezeu. Cei din a doua [ierarhie] sunt precum ziditorii, care au drept menire principală să intervină în guvernarea universului. Iar cei din a treia [ierarhie] sunt asemenea lucrătorilor de jos, a căror slujbă este să aibă grijă de părţile universului.

Termenul de „părţi" desemnează fie totalitatea unui grup de oameni, cum ar fi o provincie – şi au existat principate de acest fel, cum este cel peste care a guvernat Persis, principele perşilor, după cum citim în Daniel –, fie alţi conducători care guvernează peste un alt trib ; sau, termenul de „părţi ale universului" se aplică persoanelor individuale, controlate de persoane mai mari. Un asemenea exemplu al acestui înţeles sunt arhanghelii, cei mai însemnaţi mesageri, căci „archos" înseamnă conducător, iar „anghel", mesager : prin urmare, un arhanghel se spune că este ca un mesager-lider sau un mesager principal. Ei fac lucruri mai mici, ca şi îngerii, fiind simpli mesageri. Din ceea ce s-a spus este prin urmare limpede că toate cele trei ierarhii ale spiritelor celeste, ce funcţionează ca ierarhii şi ca forme sacre de conducere, şi toate cele trei ordine care există acolo sunt orânduite şi se găsesc în legătură una cu cealaltă în felul în care o cer conducerea universului şi salvarea celor aleşi.

Partea a III-a

Capitolul 9 : Ce se înţelege prin putere deplină şi cum sălăşluieşte ea în papă

[...] Mai există o cauză şi un motiv pentru care depinde de papă [ca el] să acţioneze după legile şi procedurile legiuite. Căci ceea ce a spus Filosoful în *Politica* despre fiecare principe se potriveşte papei, cât se poate de bine. În acea lucrare, Aristotel a susţinut că un principe ar trebui să fie un om cu ochi mulţi, cu multe mâini şi multe picioare. Într-adevăr, el trebuie să atragă la sine mulţi oameni energici şi înţelepţi, prin care să poată vedea ce înseamnă să guverneze regatul care i-a fost încredinţat ; să fie un om cu multe mâini pentru a strânge în jurul său oameni puternici şi virtuoşi, prin care să poată face ceea ce este de făcut ; să fie un om cu mai multe picioare, pentru că trebuie să strângă în jurul său mulţi oameni puternici şi zdraveni, ca să nu fie înlăturat de la locul său. Asta nu înseamnă că el trebuie să le preia sarcinile, ci, mai curând, să-i încurajeze să-şi îndeplinească sarcinile. Asta înseamnă să-i îndemne pe ochi să vadă, adică pe oamenii înţelepţi să gândească ; să încurajeze mâinile să apuce, adică pe oamenii puternici să acţioneze ; şi să încurajeze picioarele, a căror sarcină este să sprijine celelalte mădulare, pentru a se mişca spre bine, cu siguranţă şi direct.

(*On Ecclesiastical Power*, by Gilles of Rome, *De Ecclesiastica Potestate*, by Aegidius of Rome, translated with an introduction by Arthur P. Monahan, The Edwin Mellen Press, Lewiston, Queenston, Lampeter, 1990, pp. 15, 72, 74-76, 83-85, 162-163, 268)

Critica supremaţiei papale şi pledoaria pentru suveranitatea jurisdicţiei regale în *Quaestio de potestate papae (Rex pacificus)* (*Cercetare asupra puterii papei* sau *Pacificul rege*, cca 1302) – fragmente –

Quaestio de potestate papae (Rex pacificus) *este un text anonim, elaborat în contextul conflictului dintre Filip al IV-lea cel Frumos şi Bonifaciu al VIII-lea, cu scopul de a proba independenţa jurisdicţională a regelui Franţei în raport cu papalitatea. În privinţa posibilei identităţi a autorului, ceea ce ştim este că acesta era probabil francez, că – evident – sprijinea interesele regelui său şi, de asemenea, că pare să fi avut o educaţie juridică şi universitară care îl va fi făcut familiar cu procedeele disputelor teologice, fapt limpede pus în lumină nu numai de perfecta cunoaştere a surselor – Biblia, dreptul canonic şi roman, unele texte aristotelice – de care autorul dă dovadă, ci şi de priceperea cu care îşi construieşte argumentaţia*[52]. *Richard Scholz consideră însă că formaţia anonimului autor ar fi fost preponderent juridică, personajul putând fi un* magister *în drept canonic al Universităţii din Paris, fapt probat, după opinia sa, de argumentele incomparabil mai numeroase decât cele de ordin teologic pe care autorul lui* Rex pacificus *le extrage din acest domeniu* [53]. *Tot Scholz consideră că data probabilă a redactării tratatului este 1302*[54]. *După alte interpretări, mai recente, principalul autor al scrierii – care ar fi fost concepută pentru a răspunde bulei* Unam Sanctam, *emisă la 18 noiembrie 1302 – nu este altul decât Jean din Paris (Joannes Parisiensis sau Quidort), un eminent teolog dominican, profesor la Universitatea din Paris şi partizan declarat al lui Filip al IV-lea, pentru cauza căruia a şi scris, de altfel, tratatul apologetic intitulat* De potestate regia et papali *(prezentat în acest capitol)*[55].

Problema decisă[56]

Mulţi oameni diferiţi au înţeles acest lucru[57] în multe [şi] diferite feluri. Pentru că unii au spus că seniorul papă este stăpân al tuturor oamenilor, nu numai în lucruri spirituale, ci şi temporale. Seniorul Hostiensis[58], care a scris tratatul juridic numit *Summa copiosa*, a fost în mare măsură adeptul acestei păreri ; iar el a dovedit-o mai ales în comentariul său la [capitolul] X 4,17,13, „Per venerabilem", paragraful *rationibus*. Acolo sunt aduse multe argumente în sprijinul acestei păreri, dintre care, cele mai bune şi mai multe au fost deja expuse mai sus, în partea de început. Spun asta fiindcă printre motivele pe care el [Hostiensis] le propune, multe sunt foarte neserioase. De pildă, el spune că Hristos nu a fost doar conceput, ci şi născut într-un chip aflat dincolo de modul obişnuit al naturii ;

dar acest lucru nu are legătură cu subiectul. Alanus şi Tancred au declarat că, deşi despre sabia temporală se poate spune că vine numai de la Dumnezeu, dreptul de a o purta este totuşi primit din partea Bisericii, astfel încât papa se poate într-adevăr folosi de amândouă săbiile; fiindcă însuşi Domnul s-a folosit de două săbii, iar Moise la fel[1]. Dar părerile acestor persoane nu sunt prea mult pe potriva problemei de faţă. Căci deşi se poate ca împăratul să fie supus papei în ceea ce priveşte folosirea sabiei sau jurisdicţia temporală, deoarece primeşte de la el coroana imperială, sunt alţi seniori temporali care nu sunt nici supuşi ai imperiului şi nici nu primesc vreo coroană de la papă. De aceea, se pare că această părere nu se aplică acestor stăpâni şi, prin urmare, ea nu înseamnă că papa este stăpânul tuturor oamenilor în privinţa lucrurilor temporale, fie indirect, fie direct. Deşi Bernard de Parma[2], comentatorul decretalelor, pare că în comentariul său la [capitolul] X 4,17,7, „Causam", este de acord cu Alanus şi Tancred, el spune în altă parte - adică în [capitolul] X 2,28,7, „Si duobus" - că jurisdicţia temporală nu aparţine Bisericii în dauna judecătorului secular decât în anumite cazuri, pe care el însuşi le notează în legătură cu [capitolul] X 2,2,10, „Licet". Dar deşi socotesc că este necesar să fiu de acord cu el asupra acestui din urmă aspect, totuşi în privinţa lucrului aflat aici în dispută, [şi anume] dacă papa este stăpânul tuturor oamenilor în privinţa lucrurilor temporale şi are, de aceea, o jurisdicţie asupra tuturor oamenilor care nu este numai spirituală, ci şi temporală, eu spun că nu.

Pentru a înţelege acest lucru, trebuie să luăm aminte că, întocmai cum se spune în Proverbe 16, „Domnul a făcut toate pentru un scop"[59], la fel, El a vrut ca toate lucrurile să lucreze spre folosul omenirii. Şi aşa cum El a vrut să-l facă pe om după chipul şi asemănarea Sa, tot astfel, El a vrut să se afle în om o singură asemănare, care este reprezentarea întregii lumi. De unde se şi spune în greceşte că omul este un *microcosmos*, ceea ce, în traducere, înseamnă *o lume mică*, după cum afirmă Isidor şi Papias[3]. Şi acest microcosmos reprezintă o asemănare cu lumea mai mare, în aşa fel încât, întocmai cum în acea lume se găsesc două naturi - una spirituală sau angelică şi una trupească sau pământească -, tot astfel, în alcătuirea omului se unesc o natură spirituală şi o natură trupească: adică sufletul şi trupul cu mădularele sale. Cât despre sufletul omului, aşa cum în el este reprezentată natura spirituală şi angelică şi, de vreme ce o întreită ierarhie se găseşte printre îngeri, tot astfel [şi] în om, în ceea ce priveşte sufletul, există o întreită putere: memoria, intelectul şi voinţa. În privinţa acestor lucruri există în om un chip al lui Dumnezeu, care nu se găseşte la nici o altă creatură, decât la îngeri. Cât despre trupul său, el reprezintă natura corporală şi pământească, prin care toţi oamenii există atât timp cât sunt pelerini închişi în trupul muritor care [le] ţine jos sufletul; şi asta este ceea ce

1. Alanus Anglicus a fost unul dintre profesorii cei mai importanţi ai Universităţii din Bologna în deceniul care a precedat Conciliul Lateran IV (1215). Tancred, supranumit *Rector magnificus*, a fost şi el profesor la Bologna în primul sfert al secolului al XIII-lea, fiind însărcinat de papa Honorius al III-lea (1216-1227) să-i editeze decretele [adunate în colecţia intitulată *Compilatio quinta*, promulgată de papă în 1226].
2. Bernard de Parma (cca. 1200-1264) - care nu trebuie confundat cu Sfântul Bernard de Parma (cca 1055-1133) - a fost elev al lui Tancred la Bologna. Glosa sa la decretalele lui Grigore al IX-lea [adunate în colecţia intitulată *Liber extra*] a devenit comentariul standard - *Glossa ordenariia* - al acestei colecţii.
3. În ciuda referinţei la Isidor şi Papias, autorul îl are clar în minte pe Toma din Aquino, *Summa Theologiae*, I a, q. 91, a.I.

Apostolul pare să sugereze romanilor: „Tot aşa şi noi, care suntem mulţi, alcătuim un singur trup în Hristos"[1]. Dar trupul omenesc este în aşa fel [făcut] încât, deşi în el sunt mai multe părţi şi mai multe mădulare, sunt totuşi două mădulare principale: şi anume inima şi capul, ale căror îndatoriri sunt variate şi distincte. Şi întocmai cum în trupul omenesc lucrările inimii şi ale capului sunt distincte, tot aşa sunt distincte şi jurisdicţiile în guvernarea lumească: anume, [cea] spirituală, care este reprezentată de cap, şi [cea] temporală, care este reprezentată de inimă. Şi întocmai cum în trupul omenesc lipsa capului sau a inimii ar fi o cauză de distrugere, la fel şi încetarea uneia dintre aceste jurisdicţii ar fi pentru Biserică o cauză a distrugerii peste tot, în întreaga lume. Însuşirile capului trebuie atribuite deţinătorului jurisdicţiei spirituale, deoarece, întocmai cum simţurile prin care sunt conduse celelalte mădulare îşi au originea în cap, iar nervii, prin care acele mădulare sunt ele însele ţinute laolaltă şi legate unele de altele, derivă din cap – după ceea ce Isidor [ne] învaţă în *Etymologiae* 10, 2 –, tot aşa este şi în papă, cunoscut drept cel care îi conduce spiritual pe toţi oamenii, pentru ca discernământul şi înţelepciunea – prin care credincioşii întru Hristos, care sunt mădularele Bisericii, sunt călăuziţi spre fapte mântuitoare – să înflorească. Astfel, lui, în calitate de cap, îi aparţine [capacitatea] de a da tuturor credincioşilor o înţelegere a discernământului spiritual prin milostivă învăţătură şi [prin] întreaga doctrină, după cum spune Grigore în *Registrum* şi la Dist. 43 c.1, *Sit rector*[60]: „Cel ce guvernează să fie înţelept prin tăcere şi folositor prin vorbă; nici să nu vorbească atunci când trebuie să rămână tăcut, nici să rămână tăcut atunci când trebuie să vorbească". Tot lui îi revine [răspunderea] de a-i îndemna pe credincioşi la fapte bune, dându-le pilda bună a propriilor sale fapte virtuoase şi a vieţii sale bune, aşa cum [ne-]a învăţat Apostolul în epistola sa către Titus. Iar nervii, care derivă chiar din cap, sunt diferitele ranguri şi ordine ecleziastice, prin care mădularele Bisericii, după îndatoririle lor diverse şi distincte, sunt strânse sub [conducerea] adevăratului lor cap – adică sub [conducerea lui] Hristos – şi un membru [este alăturat] celuilalt, ca într-un cadru care uneşte. În acest chip, ele fac un singur trup în unitatea credinţei. Însuşirile inimii pot fi în mod drept aplicate persoanei care exercită jurisdicţia temporală şi care este un stăpân temporal. Căci Isidor spune că inima este temelia întregului trup; iar Aristotel, în cartea a douăsprezecea din *De animalibus*, spune că în inimă sălăşluieşte originea venelor ce duc mădularelor sângele fără de care nu există viaţă. Iarăşi, el spune în cartea a şaisprezecea că, în formarea trupului animalului, inima este prima creată, chiar înaintea capului[2]. Dar unui stăpân temporal – de exemplu, regelui în regatul său, sau împăratului în imperiu – i se spune pe drept că este o temelie din pricina solidităţii şi a tăriei dreptăţii care trebuie să fie în el, fără de care statul nu poate fi cu nici un chip stabil, ci ca o construcţie fără temelie. Şi ca un semn al acestui fapt – adică [al faptului că] stăpânul care este superior în [lucruri] temporale este pentru stat ca o temelie – citim şi în ceea ce observă Isidor în [*Etymologiae*] cartea a noua, capitolul al treilea: că la greci, regii se numesc din această cauză *basilei*: deoarece ei susţin poporul ca o „bază". Şi ca încă un semn al acestui fapt, noi vorbim despre stăpânii temporali ca despre „întemeietori" ai bisericilor; dar aceasta nu se spune despre prelaţi, decât în măsura în care ei au o anumită parte de stăpânire temporală. Într-adevăr, de la

1. Romani 12, 5.
2. Referinţa corectă este la *De partibus animalium*, 3, 4.

această inimă - adică de la principele secular - provin venele, ca dintr-un izvor: adică legile, statutele şi obiceiurile legitime, prin care - întocmai ca prin unele vene - este împărţită hrana temporală şi dusă la părţile individuale ale întregului trup - adică ale comunităţii şi ale statului -, ca şi sângele în trupul omenesc. Întocmai cum, fără sânge, nu există viaţă în trup, tot astfel viaţa nu poate supravieţui fără hrana temporală. Dar în ceea ce priveşte felul cum trebuie împărţită această hrană temporală, acest lucru ţine de regi şi principi [ca de unii] care exercită dreptatea, după cum învăţăm din comentariul binecuvântatului Ieronim la Ieremia şi, de asemenea, din C 23,5,23[61], *Regum*. Se spune acolo că datoria specifică a regilor este să judece şi să facă dreptate şi să-i elibereze pe cei asupriţi din mâna celor care îi persecută. Acelaşi lucru îl învăţăm [şi] de la binecuvântatul Augustin la C 23,7,1, *Quicumque*. Iarăşi, despre stăpânul secular - de exemplu, regele - se poate spune că este ca inima în relaţie cu stăpânul spiritual, în sensul că, întocmai cum inima este creată înaintea capului, la fel şi jurisdicţia temporală a regilor ia naştere prima, înaintea jurisdicţiei spirituale a preoţilor sau a pontifilor. Aceasta este clar din ceea ce spune Augustin în *De Civitate Dei*, cartea a optsprezecea, capitolul al doilea, unde se referă la originea regilor din vechimea cea mai îndepărtată. Se vede clar aşadar, din cele spuse mai înainte, că întocmai cum în corpul omenesc există două mădulare principale ce au funcţii distincte şi diverse, adică inima şi capul, astfel încât unul nu intră în îndatoririle celuilalt, aşa [şi] în lume există două jurisdicţii diferite, adică [aceea] spirituală şi [aceea] temporală, având funcţii distincte. De unde, întocmai cum nu există vreun stăpân temporal care să se socotească stăpân al tuturor oamenilor în [lucrurile] spirituale, la fel şi papa nu este stăpân al tuturor oamenilor în [lucrurile] temporale [...].

Dar cineva ar putea spune că toate acestea arată că papa nu este stăpânul [temporal] suprem al tuturor creştinilor numai datorită statutului său de vicar al lui Hristos, din moment ce, în această calitate, el este doar părinte spiritual; şi că există, de fapt, un alt motiv pentru care el ar trebui considerat - şi pentru care este - stăpân peste toate cele temporale: anume, prin donaţia despre care aflăm în Dist. 96, c 14, *Constantinus*, pe care împăratul Constantin a făcut-o binecuvântatului papă Silvestru şi tuturor celor ce urmau să vină după el, prin succesiunea papală. Totuşi, se pare că acest lucru nu e de ajuns pentru a dovedi că papa este stăpânul tuturor creştinilor în privinţa lucrurilor temporale. Căci indiferent ce s-a făcut în Apus în privinţa posesiunilor temporale ale Imperiului Roman şi chiar în privinţa Romei însăşi şi a imperiului apusean, este neîndoielnic faptul că [împăratul] Constantin nu a dat binecuvântatului Silvestru şi succesorilor săi imperiul răsăritean, ci l-a reţinut pentru sine. Prin urmare, el a stabilit capitala imperiului răsăritean la Byzantium - care este numit acum Constantinopol - numind-o Constantinopol, după numele său. Dar este evident că [pe] atunci, chiar şi după donaţia de mai înainte, erau mulţi creştini în Răsărit, deoarece Constantin a ridicat biserici însemnate la Constantinopol, închinând-o pe cea mai mare dintre ele Sfintei Sofia, adică Divinei Înţelepciuni, care este Hristos. Prin urmare, nu se poate spune că, din pricina acestei donaţii, papa este stăpânul temporal al tuturor creştinilor, ci doar al acelor creştini care aparţin Imperiului Roman [de Apus]. Cât despre acele regate nesupuse Imperiului Roman, papa nu este stăpânul lor în lucrurile temporale. Dar regatul Franţei nu este supus Imperiului Roman. Dimpotrivă, există fruntarii bine definite prin care regatul este separat de imperiu, iar acestea au existat [dintotdeauna], după cum îşi poate aminti

oricine. Prin urmare, papa nu este stăpân în regatul Franţei şi nici nu este mai presus în lucrurile temporale, ci numai în lucrurile spirituale, şi [aşa este] în fiecare ţară. Ca semn al acestui lucru, papa Ştefan, care l-a uns pe Pepin rege al Franţei în Biserica Saint-Denis, în Franţa, nu a făcut acest lucru în calitate de stăpân temporal, ci doar ca părinte spiritual al său ; şi l-a binecuvântat pe el şi pe toţi urmaşii săi la tron, rânduind ca oricine din afară, care ar înlătura succesiunea, să fie declarat subiect al apostolicei anateme, iar acest lucru i se va vădi oricui va face o cercetare scrutătoare a istoriilor acelui timp.

Dar dacă cineva ar spune că regele şi regatul Franţei sunt de drept supuşi ai Imperiului Roman şi, prin urmare, şi ai papei, chiar dacă ceea ce poate observa, de fapt, este diferit, ar trebui să opunem [acestei afirmaţii] următorul argument : [că] acel drept poate fi dobândit de beneficiar printr-o concesiune legitimă ; că, în timp, nici o concesiune nu este legitimă mai mult de o sută de ani ; şi că o astfel de concesiune [limitată] este validă chiar şi împotriva Bisericii Romane. Dar regii Franţei au fost timp de mai bine de o sută de ani în posesia paşnicului drept de a-l avea doar pe Dumnezeu ca superior în lucrurile temporale, nerecunoscând pe nimeni altcineva drept superiorul lor în aceste lucruri, nici pe împărat, nici pe papă. Prin urmare, se vădeşte că, prin [această] îndelungată posesie, ei au dobândit, în regatul lor, dreptul de a-şi exercita autoritatea supremă. Nici nu este de folos să se spună, împotriva acestui argument, că un bun dobândit, oricât de lungă ar fi posesiunea sa, rămâne valid doar dacă beneficiarul este de bună-credinţă (întrucât un posesor de rea-credinţă nu poate concesiona), căci este vădit că regii Franţei au fost posesori de bună-credinţă. Căci în felul în care au făcut şi aplicat legile, ei s-au remarcat întotdeauna ca membri credincioşi ai Bisericii lui Hristos, după cum reiese din numeroasele exemple pe care le avem din timpuri apropiate nouă. Ludovic[1], străbunicul regelui care domneşte acum a murit pe când era pe cale să lupte împotriva albigensilor, pentru apărarea Bisericii. Tatăl său, Filip[2], s-a strămutat la Domnul în timp ce susţinea cauza Bisericii în Aragon. Binecuvântatul Ludovic[3], bunicul actualului rege, a plătit cu viaţa la Cartagina, în timp ce răspândea credinţa creştină şi este sigur că, dacă nu ar fi fost de bună-credinţă în mai înainte pomenita dobândire a întâietăţii, el nu ar fi fost niciodată canonizat de Biserică, iar Autorul credinţei noastre, Isus Hristos, nu i-ar fi dovedit sfinţenia prin atât de multe, mari şi vădite minuni. Din acelaşi indiciu, putem trage concluzia că regele Franţei are dreptul deplin de a primi *regalia*, adică veniturile episcopale, atunci când episcopatele sunt vacante în orice biserică din Franţa, şi să confere beneficiile ecleziastice, al căror venit aparţinea acelor episcopi pe când aceştia trăiau.

Prin urmare, din argumentele anterioare apare foarte vădit pentru toţi că papa nu este stăpânul suprem al tuturor creştinilor în lucrurile temporale. Prin urmare, toate argumentele care conduc la această concluzie trebuie acceptate.

1. Ludovic al VIII-lea (1187-1226).
2. Filip al II-lea August (1165-1223).
3. Ludovic al IX-lea [cel Sfânt] (1226-1270).

Un răspuns la argumentele în favoarea supremaţiei Papei în lucrurile temporale

Trebuie, acum, să dăm un răspuns acelor argumente care au fost aduse mai înainte de partea cealaltă[62].

Aşadar, cu privire la primul argument, când se spune în Matei 28 [18] că „toată puterea Mi-a fost dată în cer şi pe pământ", afirm că acest lucru trebuie acceptat; iar când este luat drept premisă faptul că papa este vicarul lui Hristos etc., spun că papa este vicarul lui Hristos, dar el nu are nici o putere sau vreo autoritate pe care să n-o fi primit de la Hristos. Totuşi, este sigur că el nu a primit toate puterile pe care le-a avut Hristos, căci Hristos nu şi-a încătuşat puterea Sa asupra tainelor: de aceea, puterea asupra tainelor îi aparţine lui Hristos, iar papa nu are putere asupra tainelor. Căci aşa cum stă scris în X. 3, 8, 4, *Proposuit*, puterea papei este limitată chiar şi în acele cazuri în care nu este nici o îndoială că el nu întrece puterea lui Hristos. De asemenea, Hristos a avut puterea de a înfăptui miracole, pe care papa nu o are din motivul statutului papalităţii. De aceea, este greşit să se conchidă, într-un sens atât de general, că papa are toate puterile.

Cât despre al doilea argument, în care oponenţii noştri se referă la cei doi luminători de pe cer, trebuie spus că, aşa cum spune Grigore în *Moralia*, cartea a cincisprezecea, „Sfânta Scriptură depăşeşte toate ştiinţele prin modul său de a se exprima; pentru că, prin mijlocirea aceleiaşi singure aserţiuni, ea aminteşte de evenimente şi [în acelaşi timp] dezvăluie mistere". Din acest lucru, cei învăţaţi în teologie trag concluzia că Sfânta Scriptură are un dublu sens, şi anume unul istoric, care se numeşte literal, şi unul mistic, care se numeşte spiritual. Cel din urmă se împarte în trei părţi, şi anume: cel anagogic, cel alegoric şi cel moral; cel de la mijloc, adică cel alegoric, fiind cel prin care lucrurile ce aparţin Vechii Legi le semnifică pe cele aparţinând Noii Legi. Dar dintre toate înţelesurile Sfintei Scripturi, pe care tocmai le-am stabilit anterior, doar unul poate fi temeiul pentru o concluzie logică: acesta este cel istoric sau literal. Doar din acest înţeles poate fi dedus un argument, aşa cum spune Augustin în scrisoarea sa „Contra Vincentium Donatistarum". Eu spun, prin urmare, că explicaţia celor doi luminători, dată în decretul *Solitae*, nu este o expunere în sens literal sau istoric, ci doar într-un sens mistic şi spiritual: adică în cel alegoric. Deci nici un argument nu poate fi derivat din el, întrucât distrugerea erorii nu poate avea loc altfel decât numai prin sensul literal; căci celelalte înţelesuri trebuie luate în considerare la modul figurativ şi nici o concluzie logică nu poate reieşi din exprimări figurative. De aceea spune şi Dionysios[63] în epistola sa către Titus că teologia simbolică nu este o sursă pentru deducţii logice. De asemenea, mai există încă un răspuns: chiar dacă soarele este un luminător mai mare, iar luna este un luminător mai mic, şi chiar dacă luna nu are altă lumină decât aceea de la soare, mai există totuşi lucruri asupra cărora soarele nu are nici o putere sau, în orice caz, nu atât de mare ca aceea a lunii: de exemplu, atracţia [exercitată asupra] apelor mării, generarea umezelii în aer şi starea trupului omenesc în funcţie de fazele lunii, în creştere sau descreştere. Prin urmare, când conchidem că măreţia luminătorului mai mare, adică a autorităţii preoţeşti, o întrece pe aceea a luminătorului mai mic, adică puterea regală, acest lucru nu conduce la concluzia că autoritatea pontificală se află deasupra puterii regale, ori că trebuie numaidecât să uzurpe pentru sine vreo parte a puterii regale.

[...] Cât despre cel de-al treilea argument, atunci când se spune că papa Zaharia l-a depus pe un rege al Franţei, el nu este adevărat, căci baronii din regatul Franţei nu ar fi îngăduit niciodată acest lucru. De aceea, Ioan dă următoarea glosă [la C. 15, 6, 3, *Alius item*] în comentariul său la *Decretum* : „*Depus* înseamnă aici «consimţământul la acţiunile celor care depun»". Într-adevăr, potrivit adevărului istoric, glosa lui ar fi trebuit, mai degrabă, să fi fost : „*Depus* înseamnă aici «consimţământul la acţiunile celor care au dorit să depună»". Căci Pepin a trimis papei [întrebarea] nu în calitatea acestuia de stăpân temporal al regatului, ci ca unui om înţelept, cu scopul de a-i primi sfatul, deoarece sfatul său părea a fi foarte sănătos, din cauza statutului său de pontif suprem. Acest lucru se vădeşte în următoarele cuvinte ale unei istorii din acele timpuri :

> Pepin, principele francilor, a trimis legaţi papei Zaharia pentru a-l întreba cine este mai îndreptăţit să fie sau să se numească rege : cel care a făcut mari eforturi pentru a menţine pacea în regat sau cel care, complăcându-se în trândăvie, se bucură să fie rege doar cu numele ? Pontiful i-a răspuns că trebuie să se numească rege cel ce conduce bine regatul. Acest răspuns, venind de la un pontif atât de distins, i-a tulburat într-atât pe franci, încât ei l-au numit rege pe Pepin, regele Childeric retrăgându-se într-o mănăstire şi îmbrăcând rasa monahală[1].

Cât despre ceea ce se zice cu privire la Frederic[64], că a fost depus de papa Inocenţiu al IV-lea, eu spun că acest lucru este adevărat, iar în privinţa împăratului, sunt de acord că papa este stăpânul său temporal, deoarece el devine împărat prin alegere şi primeşte confirmarea şi coroana din partea papei. Dar nici unul dintre aceste lucruri nu este valabil pentru regele Franţei.

Cât despre cel de-al patrulea argument, din decretul papei Gelasius, trebuie spus că forţa acestuia stă în cuvintele : „Tu ştii – *Tu* fiind aici împăratul – că în aceste lucruri tu depinzi de a lor – adică a pontifilor – judecată". Aşadar, ca să conchidem, împăratul e supus judecăţii pontifului suprem. Această concluzie este foarte exactă, dar se aplică doar lucrurilor spirituale, nu şi celor temporale. Şi chiar dacă am accepta că ea se aplică, de asemenea, şi lucrurilor temporale, inclusiv în ceea ce-l priveşte pe împărat, nu trebuie ca, pe acest considerent, să conchidem că acest lucru este adevărat pentru regele Franţei, din motivele enumerate în rezolvarea pe care am dat-o celui de-al treilea argument [...].

În privinţa celui de-al nouălea argument[65], când se spune că ceea ce ţine de efect este prezent în cauză, se poate spune despre cauze că ele sunt de patru feluri, şi anume : materiale şi formale, acestea fiind intrinseci, şi altele două extrinseci, şi anume : eficiente şi finale. Dacă aceste cuvinte sunt înţelese cu referire la cauzele materiale, ele nu sunt adevărate, deoarece materia, în sine, nu e nimic decât simplă potenţă ; şi astfel, actualizările care există în compus [al materiei şi al formei] nu sunt conţinute în cauzele materiale. La fel este şi în privinţa cauzelor formale, pentru că forma, prin ea însăşi, este simplă ; astfel, acele caracteristici ce există în compus[ul materiei şi al formei], întrucât au o alcătuire, nu trebuie atribuite formei, fiindcă atunci aceasta nu ar mai fi simplă. Cât despre cauza eficientă, vedem că efectul are însuşiri ce nu sunt caracteristice cauzei. Astfel, deşi soarele este o cauză eficientă pentru acele lucruri care răsar din pământ, în acele lucruri există totuşi umezeală, ca şi verdeaţa şi alte lucruri care, în mod sigur, nu sunt caracteristice soarelui. În sfârşit, afirmaţia în discuţie este în mod vădit neadevărată

1. Parafrază mai curând incorectă din *Annales Laurissenses.*

în situaţia cauzelor finale. Căci în acele lucruri care se îndreaptă spre un scop există mişcare şi imperfecţiune, pe câtă vreme în scopul însuşi există odihna şi perfecţiunea. Prin urmare, maxima potrivit căreia ceea ce aparţine efectului este prezent în cauză nu poate fi interpretată în mod simplu decât dacă adăugăm, ca explicaţie, că ceea ce se spune despre efect este spus şi despre cauză, potrivit unei relaţii oarecare : fie în funcţie de putere, potrivit unei cauze eficiente, fie în funcţie de intenţie, potrivit unei cauze finale. Şi atunci când se spune că puterea spirituală este cauza puterii temporale, spun că acest lucru este fals, dat fiind că, în această discuţie, prin „putere” noi înţelegem jurisdicţie. Căci o cauză este anterioară faţă de lucrul a cărui cauză este ; dar după cum am spus de câteva ori, regii, având puterea temporală, au existat înaintea preoţilor, care au putere spirituală. Şi întru dovedirea acestui lucru, când se afirmă că „întocmai cum este sufletul faţă de trup, tot astfel sunt [şi] lucrurile spirituale prin care este susţinut sufletul, faţă de lucrurile temporale, de care este susţinut trupul”, eu spun că aceasta este [o afirmaţie] falsă. Şi luaţi aminte la motiv : sufletul este susţinut de lucruri spirituale într-un asemenea fel încât acele lucruri spirituale nu acţionează spre susţinerea trupului ; dar lucrurile temporale acţionează pentru susţinerea trupului într-un chip care acţionează, de asemenea, şi pentru susţinerea sufletului, care se strămută atunci când trupul moare. Aşadar sufletul depinde mai mult de lucrurile temporale decât invers. De aceea, nu putem conchide că puterea spirituală conduce în privinţa lucrurilor temporale.

[...] Cât despre al doisprezecelea argument, în care se spune că cel ce poate face ceea ce este mai mare poate face şi ceea ce este mai mic[66], eu spun că acest lucru nu este întotdeauna adevărat, aşa cum este expus. Fiindcă este un lucru cu mult mai mare să creezi trupul lui Hristos decât să excomunici pe cineva sau să-l ierţi de excomunicare ; totuşi, nu oricine care poate crea trupul lui Hristos poate excomunica sau ierta ; căci există unii preoţi ce nu au jurisdicţie în această privinţă. Atunci, aceste cuvinte ar trebui explicate spunându-se că ele sunt adevărate pentru acele lucruri care stau într-o legătură ordonată unele cu celelalte şi, prin urmare, au o anumită interdependenţă, asemenea îndatoririlor legate de ordinele ecleziastice. Întrucât acestea stau într-o legătură ordonată unele faţă de celelalte, este sigur că oricine poate îndeplini îndatoririle ordinelor superioare, care sunt mai mari, le poate îndeplini şi pe cele ale ordinelor inferioare, care sunt mai mici, şi că cel care poate îndeplini oficiul de preot, care este mare, poate îndeplini şi oficiul unui diacon, care este mic. Nu acesta este cazul în problema noastră. Pentru că atât jurisdicţia spirituală, pe care o are papa, cât şi jurisdicţia temporală, pe care o are regele în regatul său, sunt în întregime distincte şi separate, astfel încât, după cum regele nu are a se introduce în jurisdicţia spirituală, care este în domeniul [de competenţă al] papei, aşa şi papa nu are a se introduce în jurisdicţia temporală, care îşi are reşedinţa în domeniul [de competenţă al] regelui. De aici [rezultă că] nu există între aceste două jurisdicţii o dependenţă mutuală decât în ceea ce priveşte apărarea reciprocă, pe care ele sunt obligate să şi-o procure una alteia, atunci când nevoia o cere, dar într-un fel potrivit fiecăreia, astfel încât statul să poată fi bine guvernat, atât [în chip] spiritual, cât şi [în chip] corporal.

[...] Cât despre cel de-al paisprezecelea argument, în care este făcută menţiunea privitoare la confirmarea împăratului de către papă, unii spun că întocmai cum cardinalul de Ostia îl consacră pe papă şi totuşi, după consacrare, nu are jurisdicţie spirituală asupra papei, tot astfel şi papa, deşi îl confirmă şi chiar îl încoronează pe împărat, nu are

asupra acestuia, după confirmare şi încoronare, o jurisdicţie temporală. În ceea ce mă priveşte, spun că oricare ar fi adevărul în privinţa împăratului, papa nu are în mod sigur şi nu a avut niciodată vreo jurisdicţie temporală asupra regelui Franţei. Aceasta deoarece regele Franţei îşi ţine regatul nu prin alegere, ci prin succesiune şi nici nu primeşte vreodată confirmarea sau coroana de la papă. Prin urmare, este vădit că nu este validă concluzia că papa este superiorul împăratului în lucrurile temporale şi că acelaşi lucru este adevărat în cazul fiecărui creştin. Există alte motive pentru care împăratul este supus papei în lucruri temporale. Dar acestea nu se regăsesc şi în cazul altor regi : regii Franţei şi ai Spaniei, de exemplu, şi, de asemenea, regele Angliei până la regele Ioan, care a fost numit Fără Ţară ; iar acest lucru reiese dintr-o scrutare a cronicilor...

(Quaestio de Potestate Papae (Rex Pacificus)/*An Enquiry Into the Power of the Pope. A Critical Edition and Translation* by R.W. Dyson, The Edwin Mellen Press, Lewiston, Queenston, Lampeter *s. a.*, pp. 73-78, 87-93, 97-98, 100-101)

Bula papei Bonifaciu al VIII-lea, *Unam Sanctam* (18 noiembrie 1302)

Ca și bula Clericis laicos, Unam Sanctam *a fost promulgată de papa Bonifaciu al VIII-lea în contextul conflictului care îl opunea, cu începere din 1297, regelui Franței, Filip al IV-lea cel Frumos. Evenimentul care a prilejuit publicarea documentului a fost ridicarea orașului Pamiers, din sudul Franței, la rangul de episcopat și numirea, ca episcop aici, de către papă, dar fără consultarea regelui Franței, a lui Bernard Saisset, un călugăr pe care Bonifaciu al VIII-lea îl prețuia. Gestul – care a deteriorat în mod dramatic relațiile dintre Curtea Franței și Sfântul Scaun – a primit o ripostă imediată : din ordinul lui Filip, noul episcop a fost arestat imediat. La admonestarea lui Bonifaciu al VIII-lea (bula* Ausculta fili *din 5 decembrie 1301), curtea regală a replicat prin punerea lui Saisset sub grava acuzație de erezie. Opunându-se ca episcopul de Pamiers să fie judecat de un tribunal laic – ceea ce contravenea în mod flagrant tuturor practicilor cunoscute și constituia un atentat la adresa jurisdicției pontificale și, în general, ecleziastice –, Bonifaciu al VIII-lea a convocat la Roma, spre sfârșitul anului 1302, un sinod al episcopilor francezi în cadrul căruia a dat citire acestei bule, care reitera concepția papalității despre natura deplină (teocratică sau hierocratică) a puterii sale, deopotrivă în domeniul spiritualului și al temporalului*[67].

Sub imboldul credinței, suntem constrânși să credem și să susținem că Biserica este una, sfântă, catolică și, de asemenea, apostolică. Credem în ea cu tărie și mărturisim cu simplitate că, în afara ei, nu este nici mântuire, nici iertarea păcatelor, așa cum Mirele proclamă în Cântărea [Cântărilor] (VI, 9) : „Numai una este porumbița mea, neprihănita mea. Ea este singura la mamă-sa, cea mai aleasă a celei ce a născut-o" ; iar ea reprezintă un singur trup mistic al cărui cap este Hristos, iar capul lui Hristos este Dumnezeu cel adevărat[68]. În ea așadar este un singur Domn, o singură credință, un singur botez[69]. În timpul potopului a fost o singură arcă a lui Noe, prefigurând Biserica unică ; această arcă, făcută după o singură măsură, a avut, neîndoielnic, un singur cârmaci și o singură călăuză, adică pe Noe, iar noi citim că, în afara acestei arce, tot ceea ce exista pe pământ a fost distrus. Venerăm [această Biserică] ca [pe] una singură, fiindcă Domnul a spus prin profet[ul său] : „Scapă-mi sufletul de sabie și viața din ghearele câinilor"[70] . El s-a rugat pentru sufletul său, adică pentru sine însuși, pentru trup și cap ; iar Mirele a numit Biserica trup unic, din pricina unității credinței, a tainelor și a milosteniei Bisericii. Aceasta este cămașa Domnului, [cămașa] cea fără asemănare, care nu a fost tăiată, ci trasă la sorți. Prin urmare, există un singur trup și un singur cap al Bisericii, una și unică, nu două capete, ca ale unui monstru, [iar acest cap este] neîndoielnic Hristos și Petru, vicarul lui Hristos, și urmașul lui Petru, de vreme ce Domnul i-a spus El însuși lui Petru : „Paște oile mele"[71], vrând să spună toate oile mele, nu pe acestea sau pe acelea, de unde înțelegem că El i le-a încredințat [lui Petru] pe toate.

Prin urmare, dacă grecii sau alţii ar spune că nu au fost încredinţaţi lui Petru şi urmaşilor săi, ei trebuie să mărturisească [faptul] că nu sunt oile lui Hristos, de vreme ce Domnul nostru spune în Ioan că „este o singură turmă şi un singur păstor". Ni se spune în Evanghelii că în această Biserică şi în puterea ei sunt două săbii : cea spirituală şi cea temporală. Pentru că atunci când apostolii spun : „Iată aici două săbii"[72], adică în Biserică, întrucât apostolii erau cei care vorbeau, Domnul nu a spus că erau prea multe, ci destule. Desigur, cel ce neagă [faptul] că sabia temporală se află în puterea lui Petru nu a ascultat cum trebuie cuvântul Domnului, care porunceşte : „Pune-ţi sabia la locul ei"[73]. Amândouă aşadar sunt în puterea Bisericii, adică sabia spirituală şi sabia materială, dar cea dintâi trebuie mânuită pentru Biserică, în timp ce ultima de către Biserică ; cea dintâi [este] a preotului, a doua în mâinile regilor şi ale oştenilor, dar cu încuviinţarea şi răbdarea preotului. Totuşi, o sabie trebuie pusă sub ascultarea celeilalte, iar autoritatea temporală trebuie supusă puterii spirituale. Pentru că, de vreme ce apostolul zice : „Nu este stăpânire care să nu vină de la Dumnezeu. Şi stăpânirile care sunt au fost rânduite de Dumnezeu"[74], ei nu ar fi rânduiţi dacă o sabie nu ar fi sub ascultarea celeilalte şi dacă cea de jos nu ar fi ridicată mai sus de către cealaltă. Fiindcă, potrivit fericitului Dionysios, este o lege a divinităţii ca lucrurile cele mai de jos să se ridice la locurile cele mai de sus prin mijlocitori. Deci, potrivit ordinii universului, nu toate lucrurile sunt aşezate în ordine, în mod egal şi de îndată, ci cele mai de jos prin[tr-un] mijlocitor, iar cele inferioare prin cele superioare. De aceea, cu atât mai limpede trebuie să recunoaştem că puterea spirituală întrece în demnitate şi în nobleţe orice putere temporală, întocmai cum lucrurile spirituale le întrec pe cele temporale. Acest lucru noi îl vedem foarte limpede cu ochii şi din plata, binecuvântarea şi consacrarea dijmelor, din felul în care este primită puterea însăşi şi chiar din guvernarea lucrurilor.

Căci, după mărturia adevărului, aparţine puterii spirituale să o instituie pe cea temporală şi să o judece dacă nu a fost bună. Astfel, prin Biserică şi prin puterea bisericească este săvârşită profeţia lui Ieremia privitoare la Biserică şi la puterea ecleziastică : „Iată, astăzi te pun peste neamuri" şi aşa mai departe[75]. Prin urmare, dacă puterea terestră se abate, ea va fi judecată de puterea spirituală ; dar dacă se abate o putere spirituală minoră, ea va putea fi judecată doar de Dumnezeu, şi nu de om, potrivit mărturiei apostolului : „Omul duhovnicesc, dimpotrivă, poate să judece totul, iar el însuşi nu poate fi judecat de nimeni"[76]. Totuşi, această autoritate (deşi i-a fost dată omului şi este exercitată de om) nu este omenească, ci mai curând divină, dată lui Petru prin gura divină şi confirmată lui şi urmaşilor lui de Cel Căruia Petru i-a dat mărturie, Domnul însuşi spunându-i lui Petru : „Orice vei lega pe pământ va fi legat în ceruri"[77] etc. Prin urmare, oricine se împotriveşte acestei puteri rânduite de Dumnezeu se împotriveşte rânduielii hotărâte de Dumnezeu[78], doar dacă nu scorneşte, asemenea lui Mani, două începuturi, ceea ce este fals şi socotit de noi ca eretic, de vreme ce, după mărturia lui Moise, nu la începuturi, ci la început a creat Dumnezeu cerurile şi pământul[79]. În sfârşit, declarăm, spunem, definim şi proclamăm că este pentru necesitatea mântuirii tuturor ca fiecare creatură umană să fie supusă pontifului roman. Dat la Lateran, la XIV ale calendelor lui decembrie, anul al VIII-lea al pontificatului nostru.

(Text reprodus după versiunea engleză aflată pe Internet la adresa : Internet Medieval Source Book, http : //www.fordham.edu/halsall/source/b8-unam.html)

Jean din Paris despre jurisdicția papală și raportul dintre puterea spirituală și puterea temporală (*De potestate regia et papali – Despre puterea regală și papală*, 1302-1303)
– fragmente –

Profesor de teologie la Universitatea din capitala regatului francez, Jean din Paris (sau, după numele de familie, Jean/Joannes Quidort) s-a născut în 1240 sau 1241 și a murit în 1306, la Bordeaux, după întoarcerea de la curtea pontificală de la Avignon, unde trebuise să se apere împotriva unor acuzații de erezie, privitoare la interpretarea pe care o dăduse doctrinei euharistiei. Redactat în împrejurările faimoasei dispute dintre Filip al IV-lea și Bonifaciu al VIII-lea, tratatul De Potestate regia et papali (Despre puterea regală și papală*) – care este, cu siguranță, cel mai cunoscut dintre textele sale – a fost compus în scurtul interval dintre cele două Adunări ale Stărilor Generale, convocate de regele Franței în aprilie 1302 și iunie 1303, pentru a-și legitima poziția adoptată în disputa cu papalitatea*[80]. *Apărut în acest context, textul lui Jean din Paris constituie, evident, o pledoarie în favoarea suveranității regale, fiind puternic influențată – ca majoritatea scrierilor de acest gen din epocă – de* Politica *aristotelică, tradusă pentru prima dată în limba latină în jurul anului 1250. De altfel, alături de opera lui Toma din Aquino, aceasta reprezintă una dintre principalele surse ale tratatului dominicanului francez. Dintre textele în favoarea pozițiilor pontificale, de la ale căror argumente a pornit Jean din Paris în refutarea sistematică a teoriilor papale, cinci sunt mai importante :* De ecclesiastica potestate *a lui Aegidius Romanus,* De regimine christiano, *al lui Iacob din Viterbo,* De potestate papae *(autor, Henric din Cremona), tratatul* Non ponant laici *și scrierea lui Ptolemeu din Lucca,* Determinatio compendiosa de jurisdictione imperii. *Printre alți autori de mai mică însemnătate, ale căror texte care l-au mai inspirat pe autor se numără și autorul lui* Rex pacificus, *deși acesta pare a nu fi contribuit la tratatul lui Jean din Paris prin vreo formulare explicită. Sfânta Scriptură, scrierile canonice, Părinții Bisericii au avut, și ele, partea lor de contribuție la elaborarea acestei scrieri. Dacă pe moment,* De potestate regia et papali *nu pare să se fi bucurat de o influență foarte mare (evenimentele se derulau cu o prea mare repeziciune), pe parcursul secolelor al XIV-lea și al XV-lea înrâurirea ei a crescut progresiv, așa cum o atestă referirile implicite care se fac, în diferite circumstanțe, la sistemul de argumentație utilizat de Jean din Paris*[81].

Capitolul 1 : Ce este guvernarea regală şi de unde s-a ridicat ea

În ceea ce priveşte prima chestiune[82], trebuie să se ştie că guvernarea, înţeleasă cum trebuie, poate fi definită ca o conducere de către o singură persoană a unei comunităţi perfect organizate spre binele comun. [...] Acest fel de putere derivă din dreptul natural şi din dreptul neamurilor. Căci omul este prin natură un animal politic sau civic, aşa cum se spune în *Politica I*, şi, potrivit Filosofului, acest lucru este dovedit prin hrană, îmbrăcăminte şi apărare – în privinţa căreia o persoană singură nu-şi este sieşi de ajuns – şi prin vorbire, care este îndreptată către celălalt. Prin urmare, omul are nevoie să trăiască în comunitate, ba [chiar] într-un fel de comunitate suficientă sieşi pentru viaţa sa. O gospodărie sau o comunitate sătească nu sunt suficiente pentru acest lucru, în timp ce aceea a unui stat sau regat este. Căci toate lucrurile de care este nevoie pentru hrană, veşminte şi apărare şi pentru o viaţă deplină nu se găsesc în gospodărie sau în sat, luate în sine, dar se găsesc în stat sau în regat. La fel, fiecare comunitate este risipită atunci când fiecare persoană urmăreşte propriile sale interese şi se împrăştie pe căi diferite dacă nu este îndreptată spre binele comun de o persoană, a cărei sarcină este să fie preocupată de binele comun, aşa cum trupul unui om decade dacă nu există în trup o putere comună, care să-l îndrepte spre binele comun al tuturor mădularelor sale. De aceea Solomon a scris în Proverbe : „Unde nu există conducător, poporul se risipeşte". Acest lucru este cu atât mai necesar, deoarece ceea ce este propriu unui om nu este la fel cu ceea ce este comun tuturor. Oamenii se deosebesc după ceea ce le este propriu ; ei se unesc prin ceea ce au în comun. Pe lângă aceasta, lucrurile diferite au cauze diferite. Prin urmare, pe lângă ceea ce înlesneşte binele specific fiecărui individ trebuie să fie ceva care să înlesnească binele comun al mai multora.

De asemenea, conducerea unei comunităţi de către o singură persoană, care este cea mai presus prin virtute, este mai de folos decât conducerea [exercitată] fie de mai mulţi, fie de câteva persoane virtuoase. Aceasta decurge, pe de o parte, din natura puterii, căci virtutea este mai unificată şi, prin urmare, mai mare atunci când revine unei singure persoane, decât atunci când este împărţită între mai mulţi. Aceasta mai decurge şi din ceea ce se cuvine a fi scopul guvernării unei comunităţi – unitatea şi pacea, ce există doar când poporul este unit şi în armonie. Prin urmare, dacă ar fi vreo persoană de acest fel care să fie stăpânită de aceste calităţi şi să fie stăpânită într-un chip superior, o asemenea persoană unică, exercitând conducerea prin virtute, ar fi mai capabilă să păstreze pacea, iar pacea cetăţenilor nu ar fi tulburată atât de uşor. Mai departe, aceasta mai decurge din aceea că un conducător unic, năzuind spre binele comun, este mai atent la ceea ce au în comun [cei guvernaţi], decât ar fi mai multe persoane care ar exercita autoritatea potrivit virtuţii. Căci cu cât sunt luate mai multe persoane din mulţime, cu atât mai puţin rămâne din ceea ce este comun şi cu cât sunt luaţi mai puţini, cu atât mai mult rămâne din ceea ce este comun. De aceea a spus Filosoful că tiranul este cel mai rău dintre acei guvernanţi care urmăresc propriul lor bine, deoarece, cu cât urmăreşte el mai mult binele său, cu atât dispreţuieşte el mai mult binele comun... Pentru că în guvernarea naturală vedem întreaga autoritate redusă la un singur lucru, aşa cum un singur element domină într-un trup amestecat: în trupul uman eterogen există un singur membru principal al întregului om, iar sufletul ţine toate elementele laolaltă. Chiar şi animalele gregare, pentru care este firesc să trăiască în societate, sunt supuse unui singur rege [...].

Capitolul 3 : Cu privire la orânduirea preoţilor sub unicul preot suprem şi la punctul de vedere în conformitate cu care nu este atât de necesar ca toţi principii să fie subordonaţi unui singur principe, pe cât este ca toţi preoţii Bisericii să fie subordonaţi unicului preot suprem

[...] Oricum, este limpede că, deşi oamenii sunt separaţi în diferite dioceze şi oraşe, pe care episcopii le conduc în lucrurile spirituale, există totuşi o singură Biserică pentru toţi credincioşii şi un singur popor creştin. De aceea, aşa cum în fiecare dioceză există un singur episcop, care este capul Bisericii pentru oamenii din acea dioceză, tot aşa, în întreaga Biserică şi pentru întregul popor creştin, există o [singură] persoană supremă. El este papa de la Roma, urmaşul lui Petru. Biserica Luptătoare este astfel modelată întocmai ca Biserica Triumfătoare, în care o singură persoană conduce întregul univers. De aceea în Apocalipsă, în capitolul 21, se poate citi: „Şi ei vor fi poporul Lui şi Dumnezeu însuşi va fi cu ei. El va fi Dumnezeul lor". În Osea, în capitolul 1, se poate citi : „Atunci, copiii lui Iuda şi copiii lui Israel se vor strânge la un loc, îşi vor pune o singură căpetenie". De unde, citim la fel, în Ioan 10 : „Şi va fi o turmă şi un Păstor", ceea ce nu trebuie înţeles doar cu referire la Hristos, ci şi la acel arhiereu care conduce peste tot în locul Lui. Căci după retragerea prezenţei trupeşti a lui Hristos, se nasc, câteodată, întrebări privitoare la [unele] lucruri legate de credinţă. Şi Biserica, având nevoie de unitatea credinţei pentru propria ei unitate, ar putea fi împărţită de părerile diferite privitoare la aceste chestiuni, dacă unitatea ei nu ar fi păstrată prin judecata unui singur om. Singura persoană care are autoritate în această privinţă este Petru sau urmaşul său. Iar el nu are această putere prin hotărârea unui conciliu, ci din gura Domnului, Care nu a dorit ca Biserica Sa să fie lipsită de orice va avea trebuinţă. În ultimul capitol din Ioan, El i-a spus limpede lui Petru înainte de înălţarea Sa : „Paşte oile Mele", iar în Luca 22, înainte de pătimirea Sa, citim : „Şi după ce te vei întoarce la Dumnezeu, să întăreşti pe fraţii tăi".

Această subordonare faţă de o autoritate supremă unică este întâlnită mai adesea la slujitorii Bisericii decât la principii seculari, deoarece slujitorii ecleziastici sunt în mod special desemnaţi de Dumnezeu ca persoane de un fel deosebit, răspunzătoare pentru divinul cult. În consecinţă, subordonarea slujitorilor divini unui singur preot este din poruncă dumnezeiască. Dar mirenii credincioşi nu sunt în situaţia de a se afla, prin lege dumnezeiască, supuşi, în lucrurile temporale, unui monarh unic suprem. Ci, mai curând, ei trăiesc ca cetăţeni, în comunitate, la îndemnul unei vocaţii naturale, care este de la Dumnezeu. În consecinţă, ei aleg feluri diferite de conducători care să vegheze la bunăstarea comunităţilor lor, potrivit diversităţii acestor comunităţi. La fel, noţiunea după care toate persoanele sunt supuse, în lucrurile temporale, unei autorităţi unice supreme nu derivă nici din vocaţia naturală, nici din legea divină, nici nu este potrivită în acest domeniu, cum este în cazul slujitorilor ecleziastici.

Aşa este chiar de la prima vedere, deoarece, întocmai cum printre oameni există o diversitate în privinţa trupurilor, dar nu şi a sufletelor – acestea fiind constituite, esenţialmente, după acelaşi tipar, din cauza unităţii speciei umane –, la fel şi puterea seculară este, din cauza diferenţelor de climat şi condiţie, mai diversă decât puterea spirituală, care, în privinţa acestor lucruri, variază mai puţin. În consecinţă, nu este necesar ca aceeaşi varietate să existe în ultimul caz, ca şi în primul.

În al doilea rând, un singur om nu este de ajuns să guverneze întreaga lume în privinţa lucrurilor temporale, deşi un singur om este potrivit să conducă în lucruri spirituale. Căci puterea spirituală îşi poate exercita cu uşurinţă cenzura, care este verbală, asupra tuturor persoanelor de aproape şi de departe, dar puterea seculară nu-şi poate folosi atât de uşor sabia din mână asupra persoanelor aflate departe. Este mai uşor să răzbaţi prin cuvânt decât [întinzând] mâna.

În al treilea rând, bunurile temporale ale mirenilor nu aparţin comunităţii, aşa cum va fi arătat mai jos, ci oricui este stăpân pe proprietatea sa, în virtutea obţinerii acesteia prin eforturi proprii. De aceea, bunurile temporale ale laicilor nu necesită un distribuitor comun, pentru că persoana căreia îi aparţine această proprietate o distribuie după bunul ei plac. Bunurile ecleziastice aparţin însă comunităţii. De aici rezultă că trebuie să existe o singură persoană care să fie deasupra acestei comunităţi ca distribuitor şi administrator comun al bunurilor ce aparţin tuturor. Nu este nevoie ca o singură persoană să dispună de bunurile temporale ale clerului, dar este nevoie de o asemenea persoană care să mânuiască bunurile temporale ale laicilor.

În al patrulea rând, toţi credincioşii sunt uniţi prin credinţa catolică unică, fără de care nu există mântuire. Cu toate acestea, în diferite regiuni şi regate, se întâmplă, uneori, să apară întrebări în legătură cu ceea ce ţine de credinţă. În consecinţă, pentru a preîntâmpina distrugerea unităţii credinţei printr-o varietate de controverse, trebuie, cum am amintit deja, ca o [singură] persoană să fie supremă în lucruri spirituale, deciziile ei punând capăt controverselor de acest fel. Dar acest scop nu le impune credincioşilor să fie uniţi în vreun stat comun. Pot exista feluri diferite de trai şi tipuri diferite de stat, în conformitate [atât] cu diferenţele de climat, de limbaj şi de condiţii [cât] şi cu ceea ce este potrivit pentru o naţiune sau alta. Filozoful face aceeaşi remarcă despre indivizi în *Etica II*, unde spune că ceva este prea puţin pentru o persoană şi prea mult pentru alta, întocmai cum, de exemplu, consumul a zece mine[83] sau uncii[84] ar fi prea mult pentru un începător în exerciţii atletice, dar prea puţin pentru Milo din Crotona, care obişnuia să doboare un taur dintr-o lovitură, cum spune Comentatorul[85].

De aceea, nu este atât de necesar ca lumea să fie condusă de un [singur] om în privinţa lucrurilor temporale, pe cât este de necesar ca ea să fie guvernată de unul singur în privinţa lucrurilor spirituale. În plus, acest lucru nu este prevăzut astfel nici în legea naturală, nici în aceea divină. În consecinţă, după cum arată Filozoful în *Politica*, dezvoltarea statelor individuale şi a regatelor este naturală, deşi aceea a unui imperiu ori a unei monarhii nu este. Augustin[86] susţine şi el în *Cetatea lui Dumnezeu* [cartea a] patru [-a] că statul este condus mai bine şi cu mai multă pace atunci când legea unui om, oricare ar fi el, se întinde doar [până] la limitele propriului teritoriu. De asemenea, el mai afirmă că o cauză a extinderii Imperiului Roman a fost propria sa ambiţie de a domina statele străine sau de a le provoca să acţioneze în mod nedrept. Prin urmare, legea naturală nu prescrie existenţa un monarh în privinţa lucrurilor temporale, aşa cum este necesar în cazul lucrurilor spirituale. Afirmaţia din *Decretum* 7. 1, *In apibus*[87], care prevede ca unul, şi nu mai mulţi, să conducă, nu este împotriva acestei opinii. Acea afirmaţie indică faptul că nu este de vreun folos ca autoritatea să fie exercitată de mai multe persoane, ale căror puteri să nu fie delimitate şi, drept exemplu, este citat cazul lui Remus şi al lui Romulus, care au condus împreună fără ca puterile lor să fie distincte, rezultatul fiind că unul şi-a ucis fratele. Acelaşi punct de vedere este susţinut [şi] prin alte exemple [...].

Capitolul 5 : Dacă mai presus în demnitate este regalitatea sau preoţia

Din cele de mai sus se poate dovedi cu uşurinţă cine este mai presus în demnitate, regalitatea sau preoţia. Căci ceea ce este ulterior în timp este, de obicei, mai presus în demnitate, ceea ce este perfect este mai presus de ceea ce este imperfect, iar scopul este mai presus faţă de ceea ce are legătură cu acest scop. De aceea, noi spunem că puterea preoţească este mai mare decât puterea regală şi o întrece în demnitate; căci noi dintotdeauna ştim că cel de care ţine scopul ultim este mai perfect şi că îl conduce pe cel de care ţine un scop mai mic. Totuşi, după cum s-a mai spus[88], regalitatea este orânduită scopului ca o comunitate să fie unită şi să trăiască laolaltă în conformitate cu virtutea. Iar aceasta, la rândul ei, este orânduită mai departe unui scop mai înalt, cel al îndumnezeirii, scop care i-a fost încredinţat lui Hristos ai cărui vicari şi slujitori sunt preoţii. De aceea, puterea preoţească are o demnitate mai mare decât puterea seculară.

Acest lucru este acceptat în mod firesc : *Decretum* 96, *Duo quippe sunt*: „După cum aurul este mai preţios decât plumbul, la fel şi cinul preoţesc este mai presus de puterea regală". Şi în *Extra*[89], „De majoritate et obedientia", în capitolul „Solite", se susţine că întocmai cum lucrurile spirituale sunt de preferat celor temporale şi soarele lunii, la fel şi etc. Hugo de Saint Victor[90] a afirmat în *Despre taine* 2, 4: „După cum viaţa spirituală este mai vrednică decât viaţa pământeană, iar spiritul mai vrednic decât trupul, la fel şi puterea spirituală este mai minunată întru cinste şi demnitate decât aceea seculară sau pământeană". Iar Bernard[91] i-a scris papei Eugeniu, [în] cartea I: „Care ţi se pare că are mai mare demnitate, puterea de a ierta păcatul sau aceea de a împărţi proprietăţi? [Între ele] nu există comparaţie". Este ca şi cum s-ar spune că puterea spirituală este mai mare; de aici rezultă că una o întrece pe cealaltă.

Totuşi, dacă preotul este, faţă de principe, şi în chip absolut, mai mare în demnitate, nu este necesar ca el să fie superior în toate lucrurile ; căci puterea seculară [care este] ulterioară nu e legată de puterea spirituală, mai înaltă, ca şi cum s-ar fi născut sau ar fi decurs din ea, în felul în care este legată puterea proconsulului de puterea împăratului : cea din urmă este mai mare în toate lucrurile, pentru că puterea proconsulului vine de la împărat. Ci, mai curând, această legătură este ca aceea dintre puterea capului familiei şi cea a comandantului de oşti ; una nu derivă din cealaltă, dar ambele decurg dintr-o putere superioară. De aceea, puterea seculară este mai mare decât puterea spirituală în anumite lucruri, şi anume în cele temporale, şi, în privinţa lor, nu este supusă în nici un fel puterii spirituale, deoarece puterea seculară nu se naşte din puterea spirituală. Amândouă se nasc dintr-o singură putere supremă: puterea divină. Prin urmare, inferiorul nu este subordonat în toate privinţele superiorului, ci doar în acele lucruri în care puterea supremă l-a subordonat superiorului. Căci cine ar spune că un medic preocupat de un scop mai mic, precum sănătatea trupului, este, din acest motiv, subordonat în privinţa preparării medicamentelor unui profesor de literatură sau unui instructor de morală care [spre deosebire de el] îi orânduiesc pe toţi dintr-o familie unui scop mai nobil, cum este cunoaşterea adevărului? Pur şi simplu, acest lucru nu este posibil, de vreme ce capul familiei, care i-a numit pe amândoi în casa sa, nu-l va subordona, din acest motiv, pe medic cuiva care are un obiectiv mai înalt. De aceea, preotul este superior în lucruri spirituale şi, invers, principele este superior în lucruri

temporale, cu toate că preotul este superior în chip absolut, în virtutea superiorității spiritualului asupra temporalului [...].

Capitolul 6: Nu preoțimea a fost mai întâi prin cauzalitate; relația care există între papă și bunurile ecleziastice externe în termeni de stăpânire

[...] Toate congregațiile ecleziastice au o anumită unitate generală în măsura în care formează o Biserică unică, legată de un singur membru principal, seniorul papă, căruia îi revine sarcina Bisericii universale. În calitate de cap și de membru suprem al Bisericii universale, el este, prin urmare, dispensatorul universal al tuturor bunurilor ecleziastice, spirituale și temporale. Totuși, el nu este stăpân asupra lor. Doar comunitatea Bisericii universale este stăpânul și proprietarul tuturor bunurilor, iar comunitățile și bisericile individuale stăpânesc asupra bunurilor care sunt ale lor [...].

Capitolul 10: Hristos nu i-a încredințat lui Petru jurisdicția asupra bunurilor laicilor, chiar dacă a avut-o el însuși

Admițând că Hristos, ca om, posedă această autoritate și această putere, El nu i-a încredințat-o totuși lui Petru. Prin urmare, această putere nu-i aparține papei în calitatea lui de urmaș al lui Petru. Ci puterea episcopală și cea temporală sunt distincte atât în sine, cât și în privința subiectului lor. Iar împăratul este mai mare în treburile temporale, neavând vreun superior deasupra sa, așa cum papa este mai mare în treburile spirituale.

Într-adevăr, acest lucru se vede dintr-o comparație a Bisericii cu Hristos. Căci Hristos este capul Bisericii (Efeseni 5). Și, potrivit lui Ambrosie, El nu trebuie înțeles în calitate de cap al Bisericii doar în sens divin, ci și uman. Totuși, lucrurile indistincte în privința capului sunt uneori distinse, ca subiect, în membrele lor, tot așa cum este adevărat că toate simțurile sunt în cap, dar nu sunt toate în fiecare din celelalte membre... Prin urmare, chiar dacă Hristos, ca om, a avut amândouă puterile, nu urmează [de aici] că El a dat lui Petru amândouă puterile pe care le-a primit de la Dumnezeu. El i-a dat lui Petru doar puterea spirituală, iar, Caesarului, puterea trupească [...]. Acest lucru se vede, de asemenea, dintr-o comparație între Biserica instituită de Dumnezeu și lucrările meșteșugite. Căci o casă pare nedesăvârșită, neîndestulătoare în lucruri și insuficientă sieși pentru viață, dacă aceeași persoană este ocupată cu mai multe sarcini. Prin urmare, Filosoful spune în *Politica*, în [capitolul] șase, că oamenii săraci își folosesc copiii și soțiile ca ajutoare, deoarece nu au servitori îndeajuns și nu sunt bine aprovizionați cu lucrurile trebuitoare pentru desăvârșirea unei case. Potrivit textului, Biserica lui Hristos se numește casă: „O, Israel, cât de măreață este casa ta". Iar în Matei, citim: „Casa Mea se va chema o casă de rugăciune". Prin urmare, de vreme ce Biserica a fost instituită de Domnul cu tot ceea ce îi trebuie, este nepotrivit ca funcții atât de diverse, cum [sunt] funcția preoțească și funcția regească, prin care regii slujesc și ei Domnului, să fie încredințate unei singure persoane. În Romani 13 se afirmă: „Căci nu degeaba poartă sabia. El este în slujba lui Dumnezeu". De aceea, este nepotrivit ca noi să afirmăm că un lucru instituit de Dumnezeu este necuviincios în comparație cu lucrările meșteșugite ale naturii. Căci Filosoful a spus în *Politica I* că natura nu face nimic comparabil cu ceea ce obișnuiau lucrătorii care au făcut sabia delfică. Căci oamenii din Delphi făceau săbiile

pentru săraci, astfel încât o singură sabie era folosită la mai multe îndeletniciri. Dar natura nu procedează în acest mod şi cu atât mai puţin Autorul naturii. De aceea spune Filosoful că organul care face cel mai bine un lucru este acela ce face doar o singură acţiune, nu mai multe.

Acest lucru este, de asemenea, limpede, dacă avem în vedere folosul sau neajunsul [de a combina cele două puteri într-o singură persoană]. Căci Dumnezeu a avut două ţeluri în vrerea Sa ca aceste două puteri să fie distincte în subiect şi obiect, astfel încât [ele] să nu fie într-una şi aceeaşi persoană, aşa cum erau în autoritatea primară. Un ţel este acela că, din cauza trebuinţei şi a ajutorării reciproce pe care membrii Bisericii le au unii pentru [şi faţă de] alţii, însuşirile bucuriei şi milosteniei, fără de care membrii Bisericii nu pot trăi, să poată fi nutrite, atunci când principele are nevoie de preot, în lucruri spirituale, şi invers, în lucrurile temporale. Aceasta nu s-ar întâmpla dacă aceeaşi persoană ar deţine ambele puteri. Apostolul sugerează acest lucru în Romani 12, atunci când spune:

> Noi, care suntem mulţi, alcătuim un singur trup în Hristos, dar, fiecare în parte, suntem mădulare unii altora. Deoarece avem felurite daruri, după harul care ne-a fost dat[92]. Dacă tot trupul ar fi ochi, unde ar fi auzul? Dacă totul ar fi auz, unde ar fi mirosul?... Dacă totul ar fi un singur mădular, unde ar fi trupul? Fapt este că sunt mai multe mădulare, dar un singur trup. Ochiul nu poate zice mâinii: „N-am trebuinţă de tine"; nici capul nu poate zice picioarelor: „N-am trebuinţă de voi"[93].

Celălalt ţel este să se evite o situaţie în care preocuparea pentru autoritatea temporală face ca un preot sau un papă să acorde mai puţină atenţie preocupărilor legate de spiritualitate. Apostolul atinge şi acest lucru, când îi spune lui Timotei: „Nici un ostaş nu se încurcă cu treburile vieţii, dacă vrea să placă celui ce l-a scris la oaste"[94]. Pentru aceste pricini, Cel Mai Înţelept Hirotonitor a vrut ca aceste două puteri să fie distincte în obiect şi subiect [...].

Capitolul 11: Argumente ale celor care susţin poziţia contrară, aceea că papa are jurisdicţie asupra bunurilor materiale externe

Acum, trebuie să vedem poziţiile fundamentale pe care se sprijină acele persoane care susţin că preoţii şi, în special, papa au întâietatea în putere şi că această putere revine principelui de la papă.

[1] Ei se referă la un text din Ieremia 1 aflat în *Decretum*, „De majoritate et obedientia", „Solite", [anume la] o afirmaţie privitoare la preoţia lui Ieremia, legată de tribul sacerdotal, nu de cel regal: „Iată, astăzi te pun peste neamuri şi peste împărăţii, ca să smulgi şi să tai, să dărâmi şi să nimiceşti, să zideşti şi să sădeşti". De aici ei susţin că papa, care este cel mai înalt în rang dintre preoţii bisericeşti, are putere asupra regilor pământului să-i destituie şi să-i numească.

[2] Afirmaţia către Petru, din Matei 16 şi 18: „Orice vei lega pe pământ va fi legat în cer şi orice vei dezlega pe pământ va fi dezlegat în ceruri". Ei susţin că această aserţiune este una evidentă.

[3] În [I] Corinteni 6 se afirmă: „Nu ştiţi că noi vom judeca pe îngeri?", pe care glosa o comentează astfel: „Cu atât mai mult [vom judeca] lucrurile seculare".

[4] În Facerea 1 citim că Dumnezeu a făcut cei doi mari luminători, luminătorul cel mai mare, adică papa, care să stăpânească ziua, adică peste lucrurile spirituale; şi

luminătorul cel mai mic, adică împăratul sau regele, care să stăpânească noaptea, adică peste lucrurile temporale. Dar luna stăpâneşte doar asupra nopţii în măsura în care împrumută lumină de la soare. Prin urmare, împăratul şi regele deţin puterea de a conduce lucrurile temporale, în virtutea puterii primite de la papă.

[5] Papa Zaharia l-a depus pe regele francilor şi l-a numit pe fratele său, Pepin, în locul lui (*Decretum* 15. 6, „Alius").

[6] Papa Nicolae afirmă, în *Decretum* 22. 1, că Hristos i-a dat sau i-a încredinţat lui Petru drepturi asupra cerului şi pământului.

[7] Împăratul jură credinţă papei, după cum se afirmă în *Decretum* 63, „Tibi Domino".

[8] Papa îl depune pe împărat (*Decretum* 15. 6, „Alius").

[9] Papa transferă puterea imperială de la răsărit la apus (*Extra*, „De electione", „Venerabilem").

[10] Papa elaborează uneori legi în chestiuni spirituale şi temporale (Extra, „Qui filii sint legitimi", „Per venerabilem"). Uneori, un apel este făcut de un judecător secular la papă (Extra, „De foro competenti", „Licet").

[11] El [papa] i-a iertat pe soldaţi de jurământul lor şi în câteva situaţii i-a iertat pe toţi francii de jurământul lor de credinţă (*Decretum* 15. 6 şi 4, „Quia praesulatus").

[12] Papa are drept de jurisdicţie asupra oricărui delict. Dar se întâmplă ca un delict să fie comis în legătură cu lucrurile temporale, ca atunci când cineva vinde altcuiva ceva ce nu-i aparţine, de aceea etc.

[13] Când un principe este prejudiciat de altul într-un lucru fundamental, partea vătămată se poate plânge pontifului suprem. Şi, într-un asemenea caz, papa are jurisdicţie în lucruri temporale.

[14] În Matei se spune: „Dacă fratele tău a păcătuit împotriva ta etc.". Şi mai departe: „Dacă nu vrea să asculte de ei, spune-l Bisericii; şi dacă nu vrea să asculte nici de Biserică, să fie pentru tine ca un păgân sau ca un vameş". De aceea, Biserica trebuie să judece fără calificare în cazurile în care îi este reclamată o vătămare [...].

Capitolul 14: Replicile la primele şase argumente

[2] Când în al doilea argument se afirmă: „Orice vei lega pe pământ ...", eu răspund astfel: după Hrisostomul şi Raban [95], singurul lucru despre care este vorba aici este puterea spirituală de a dezlega – adică de a dezlega de lanţurile păcatului. Ar fi prostesc să înţelegem că acest text dă puterea de a dezlega din lanţurile datoriei. Mai departe, după Ieronim, această putere nu trebuie înţeleasă că ar avea efect când cheia este greşit folosită. De aceea spune el că preoţii şi episcopii care nu înţeleg acest text împrumută ceva din mândria fariseilor atunci când îi condamnă pe inocenţi, sau când se gândesc să izgonească persoanele care le fac rău, deoarece, potrivit [rânduielii] lui Dumnezeu, viaţa obişnuită se află sub judecata celor ce răspund de aceste lucruri, nu a judecăţii preoţilor. Ieronim exprimă acest punct de vedere în acelaşi text printr-un exemplu, arătând cum preoţii Legii Vechi nu au „curăţat" sau „şters" [păcatele], ci, în conformitate cu slujba lor, au fost judecătorii celor „curăţaţi" şi ai celor „necurăţaţi". Richard de St. Victor[96] explică astfel acest text, în lucrarea *Despre iertarea păcatului*, capitolul 11: „Domnul nu spune: orice vei dori să legi sau să dezlegi, ci orice ai legat sau dezlegat. Totuşi, judecata [este a] preotului fie că leagă, fie că dezleagă, [dar numai în] lucruri drepte, nu nedrepte".

[3] Când al treilea argument susţine: „Nu ştiţi că noi vom judeca pe îngeri?", iată replica mea: potrivit lui Ambrosie[97] şi altor sfinţi exegeţi, Apostolul nu vorbeşte aici despre clerici în special, ci despre credincioşi, în general, care, spre ocara credinţei noastre, alegeau [pe unii] necredincioşi să fie judecători în lucruri seculare, de parcă nu ar fi existat, printre credincioşi, oameni înţelepţi care să poată fi judecători. Pe bună dreptate a ocărât el această practică.

[4] Acolo unde al patrulea argument susţine: „Dumnezeu a făcut cei doi mari luminători...", răspund [următoarele]: explicaţia este una mistică. Potrivit lui Dionysios[98] teologia mistică nu argumentează nimic fără să-şi ia dovezile dintr-un anumit text al Scripturii, deoarece teologia mistică nu e argumentativă. Mai departe, amintita interpretare mistică nu se găseşte la sfinţi[i părinţi], unde, dimpotrivă, se găseşte una contrarie. Astfel, Isidor[99] spune în glosă, comentând Facerea, că regalitatea trebuie înţeleasă ca fiind soarele, iar preoţia ca fiind luna. El spune: „Splendoarea soarelui este perfecţiunea regalităţii, cu oamenii care sunt sub ascultarea regelui, iar splendoarea lunii este sinagoga, iar conducătorii ei sunt stelele; şi toate lucrurile se bazează pe stabilitatea regalităţii asemenea unei temelii solide".

Chiar dacă admitem că textul semnifică ceea ce s-a afirmat, argumentul este în favoarea noastră. Pentru că, deşi luna nu luminează noaptea decât cu lumina primită de la soare, totuşi luna are propria ei putere primită de la Dumnezeu, puterea de a răcori şi de a umezi, putere pe care soarele nu o posedă. Acelaşi lucru poate fi spus în legătură cu textul citat în interpretarea care i se dă. Căci principele cunoaşte credinţa de la papă şi de la Biserică, dar, cu toate acestea, el are o putere distinctă şi proprie, pe care nu o primeşte de la papă, ci direct de la Dumnezeu [...].

Capitolul 15: Replicile la cel de-al doilea set de şase argumente

[8] Când în al optulea argument se susţine că papa îl depune pe împărat, răspund [următoarele]: este adevărat că papa procedează astfel dintr-un motiv îndreptăţit în cazul unui om care a primit un feud de la el. Totuşi, asemenea argumente sunt factuale şi susţin ceea ce constituie un fapt; dar ele nu descriu ceea ce trebuie făcut. În plus, multe argumente pot fi aduse prin fapte pentru a susţine contrariul, aşa cum s-a spus mai sus...

[9] Ceea ce este susţinut în al nouălea argument, [anume] că papa transferă puterea imperială, poate fi rezolvat în acelaşi mod, ca mai sus. Totuşi, se poate afirma că [împăratul] Constantin nu a dat niciodată puterea imperială Bisericii, în chip absolut. Mai bine spus, el a dat Bisericii Oraşul [Roma], anumite provincii apusene şi simbolurile imperiale, luându-le altor teritorii; iar el şi-a mutat jilţul (guvernării) la Constantinopol, împreună cu întreaga demnitate a puterii imperiale. Deci, când se spune că papa a transferat, mai târziu, puterea imperială de la greci la germani, eu răspund astfel: el nu i-a transferat realitatea, ci doar numele. Căci romanii au considerat că este o insultă faptul că puterea imperială sau denumirea de „imperiu" au fost transferate de la ei la Constantinopol. De aceea l-au ovaţionat ei pe Carol, cinstindu-l şi i-au dat titlul de împărat când l-au chemat în apărarea lor; şi el a fost victorios. Şi, de atunci înainte, a fost ca şi cum puterea imperială a fost împărţită între doi oameni care s-au numit, fiecare în parte, împărat.

Mai departe, acest lucru nu a fost înfăptuit de papă de unul singur, ci prin aclamaţiile şi acţiunea poporului, care se supune oricui doreşte, fără a aduce vătămare cuiva. Acest

lucru s-a înfăptuit din motivul – îndreptăţit şi necesar – al apărării împotriva necredincioşilor şi a păgânilor, în momentul în care se părea că ei [romanii] nu vor putea fi apăraţi de nimeni altcineva. Şi poporul a putut face acest lucru în chip legiuit, căci poporul este cel ce instituie un rege, iar armata un împărat. Ce se mai poate spune despre celelalte fapte ale cazului de faţă? Acest lucru a fost înfăptuit la povaţa anume a lui Dumnezeu pentru apărarea Bisericii, după cum i s-a arătat lui Constantin, primul împărat, care a fost îndemnat [la acest lucru] printr-un înger ce i s-a înfăţişat sub chipul unui soldat înarmat. În plus, nu există nici un motiv ca lucrurile cerute de legea privată să fie rezolvate prin legea publică. Toate aceste lucruri ţinând de această faptă sunt aşternute în cartea *Despre cosmografie* şi în *Cronicile* lui Hugo din Florenţa, cartea a V-a, şi în *Cronicile* lui Sigisbert. Indiferent câte s-au făcut în acest caz, papa nu a elaborat legi cu excepţia cazului în care autoritatea de a face acest lucru i-a fost dată de Constantin. Şi aceasta, recunosc, poate fi făcută pe drept.

[10] Iar cu privire la ceea ce spune în cel de-al zecelea argument, că papa legiferează în chestiuni temporale, eu răspund [că] el poate acorda dispense în lucruri temporale [numai] în propriul său teritoriu, unde are jurisdicţie, dar în altă parte, doar pe cale de consecinţă, după cum notează Ioan. Sau, mai degrabă, el nu poate legifera nici chiar pe cale de consecinţă în teritoriul care nu se află sub stăpânirea lui. Şi acolo unde *Decretul* spune că, prin acordarea dispenselor în privinţa lucrurilor spirituale, papa acordă indirect, pe cale de consecinţă, dispense [şi] în lucruri temporale, acest fapt trebuie înţeles că se referă [numai] la teritoriul supus lui unde, ştiindu-se că are o putere mai mare, se înţelege că [tot acolo] are şi o putere mai mică, de vreme ce el posedă ambele puteri. Dincolo de aceste limite, el nu deţine totuşi puterea decât în lucruri spirituale, iar „Glossa Or*denarii*a" notează acest lucru în acelaşi loc.

Cred totuşi că dacă ar fi persoane nelegitime, deoarece s-au născut din căsătoria unor persoane nelegitime, contravenind interdicţiei Bisericii, papa poate acorda, în astfel de cazuri, o dispensă cu aplicare universală şi poate legitima asemenea persoane atât în privinţa bunurilor temporale, cât şi a celor spirituale, de vreme ce el poate valida căsătoria şi poate face legitime persoanele în privinţa acestui tip de contravenţie. Dar dacă aceste persoane ar fi nelegitime din cauza unei căsătorii între persoane nelegitime, în contradicţie cu legea naturală sau divină, papa nu poate acorda o dispensă de aplicare universală pentru a-i legitima în privinţa lucrurilor temporale [...].

Capitolul 18: Replicile la cel de-al cincilea set de şase argumente[100]

[29] Dacă cel de-al douăzeci şi nouălea argument avansează noţiunea de cap unic[101], replica ce poate fi dată este că există o biserică, un popor creştin şi un trup mistic. Totuşi, acel cap unic nu este Petru sau Linus; doar Hristos singur este, propriu-zis, cel mai înalt cap al Bisericii şi de la El se distribuie ambele puteri în mod distinct, potrivit diferitelor trepte – Efeseni 1: „El I-a pus totul supt picioare, şi L-a dat căpetenie peste toate lucrurile Bisericii, care este trupul Lui..."[102]. Ambrosie a comentat acest lucru spunând că El este cap în sens uman; iar în Efeseni 5 se afirmă că Hristos este cap al Bisericii.

În orice caz, se poate spune că supremul pontif este un cap în ceea ce priveşte comportarea externă a slujitorilor cultului, tot aşa cum el este şeful acestor slujitori, iar întregul ordin al slujitorilor cultului depinde de el în lucruri spirituale, în calitatea lui de vicar principal al lui Hristos, aşa cum depinde de un înalt preot şi arhitect. La fel şi

Biserica Romană este, neîndoielnic, capul tuturor celorlalte biserici. Totuşi, el [papa] nu este un cap în ceea ce priveşte guvernarea lucrurilor temporale sau distribuirea bunurilor temporale. Ci, oricine ar fi rege, el este capul propriului său regat în aceste lucruri, iar monarhul imperial, dacă există unul, este capul lumii [...].

Capitolul 21 : Privitor la Donaţia lui Constantin *şi la puterea pe care papa o posedă prin intermediul ei*

După ce am văzut ce puteri posedă slujitorii ecleziastici prin faptul că ei sunt vicarii lui Hristos, trebuie să vedem acum ce puteri posedă pontifii supremi ca rezultat al donaţiei împăratului Constantin cel Mare. Căci se spune că el i-a dat puterea imperială apuseană şi simbolurile imperiale, cum ar fi palatul, coroana şi alte asemenea, lui Silvestru şi urmaşilor săi. De aceea, câţiva sunt de părere că supremul pontif este împărat şi stăpân al lumii din cauza acestei donaţii şi că el îi poate institui şi îndepărta pe regi, întocmai ca împăratul – îndeosebi atunci când puterea imperială este vacantă –, iar apelurile îi pot fi adresate la fel ca şi împăratului.

Acum, pentru a prezenta aceste puncte de vedere într-un chip mai potrivit, este necesar, pentru început, să stabilim faptele în privinţa acestei donaţii şi a transferului puterii imperiale, fapte scrise în cronici şi istorii vechi. Acest lucru va permite oricui să vadă mai clar ceea ce stăpânul papă poate face graţie donaţiei, şi îndeosebi ce poate face el în relaţie cu regele Franţei.

Prin urmare, aşa cum stă scris în *Cronicile* lui Hugo din Florenţa, în cartea *Despre cosmografie*, în *Epistola lui Constantin către episcopi* şi în testamentul lui Constantin, trebuie să se înţeleagă [faptul] că însuşi Constantin a făcut un dar, ce consta doar dintr-o anumită provincie – Italia – şi din alte teritorii ; Franţa nu a fost inclusă. De asemenea, Constantin a transferat grecilor puterea imperială şi a construit acolo o nouă Romă. Cât despre alte aserţiuni, privitoare la transferul puterii imperiale de la greci la germani în persoana lui Carol cel Mare, înfăptuit de romani şi de papă, acest lucru trebuie înţeles, potrivit cronicilor menţionate mai sus, că nu a avut loc. Ci, mai degrabă, puterea imperială a rămas de fapt la greci şi, ca nume, la apuseni. S-a întâmplat fie aşa, fie prin împărţirea [imperiului] între doi oameni numiţi împăraţi, adică unul la Roma, iar celălalt la Constantinopol, deoarece se spune că romanii s-au retras de sub puterea imperială a grecilor din trei motive : din cauza apărării statului, pe care ei îl primiseră de la Carol cel Mare şi pe care împăratul Constantin l-a neglijat ; deoarece ei au fost provocaţi de acţiunea împărătesei Irina, care şi-a închis propriul fiu, Constantin, şi pe fiii acestuia, pentru a guverna singură ; deoarece ei înşişi s-au pronunţat în favoarea puterii imperiale a victoriosului Carol, fiind nemulţumiţi de transferul puterii imperiale de la ei la greci, lucru făcut de Constantin. Din aceste fapte reiese că papa nu are nici o putere în regatul Franţei pe baza acestei donaţii şi a acestui transfer.

În sprijinul acestei concluzii, pot fi invocate patru motive :

[1] În primul rând, donaţia a făcut referire doar la un anumit teritoriu, în care Franţa nu era inclusă ; iar germanilor nu le-a fost transferată întreaga putere imperială sau vreo autoritate asupra întregii lumi. Acest ultim aspect decurge din faptul că şi după transfer au continuat să fie împăraţi din rândul grecilor ; în realitate nu a fost un transfer total al puterii imperiale, ci mai degrabă o împărţire.

[2] În al doilea rând, donaţia nu a avut nici o semnificaţie din cauza celor patru motive numite în *glosa* la legea civilă şi potrivit celor susţinute în mod obişnuit de specialiştii în drept. Aceste motive sunt:

[a] Din cauza funcţiei sale, un împărat este întotdeauna numit august, deoarece rolul său este, întotdeauna, să extindă autoritatea imperială, nu să o diminueze. De aceea, această donaţie nu pare a fi fost valabilă, mai ales pentru că a fost atât de mare şi de largă, deşi ar fi putut fi valabilă dacă ar fi fost făcută în mod diferit, printr-o răscumpărare şi prin asigurarea unor mijloace de guvernare. Acest argument se găseşte în *De tutoribus*, *Cum plures* şi mai jos, iar în lege nu există nimic contrar acestui punct de vedere, care să susţină că măsura unei donaţii către Biserică este mărimea, un argument de aflat în *Authentica*, *De rebus ecclesiae non alienandis*, *Sancimus*. Căci acea lege trebuie înţeleasă ca referindu-se la faptul că [împăratul] Constantin a făcut donaţia din patrimoniul lui Cezar, pe care îl avusese înainte de a deveni împărat, nu din patrimoniul vistieriei statului, pe care împăratul trebuie să-l păstreze întotdeauna şi din care nu poate face donaţii, decât puţin şi din anumite motive. Acest punct de vedere apare în *Authentica*, *Quomodo oporteat episcopos et cleros*, col 1. II. Acest lucru nu trebuie înţeles în sensul că un principe donează ceva Bisericii, ci în sensul că el face un schimb pentru ceva ecleziastic. În acest din urmă caz, [donaţia nu ar implica] nici o dificultate, dacă proprietatea principelui ar fi mai mare, nu proporţională cu ceea ce ar primi el din partea Bisericii.

[b] În al doilea rând, împăratul este administratorul puterii imperiale şi al statului, după cum se afirmă în legile codului lui Hostiensis[103] : *Instituta*, *De constitutione principium*, prima lege. Dar dacă împăratul este administratorul puterii imperiale, donaţia este fără valoare, cum se susţine în *Instituta*, *Pro emptore 1. Qui fundum*, *Si tutor*.

[c] În al treilea rând, există o lege care reglementează acest tip de donaţie: *De donatione inter virum et uxorem*, *1. Donationes*. De asemenea, o lege făcută de un om poate fi revocată de succesorul său, de vreme ce egalii nu posedă puterea imperială în mod egal (*Instituta*, *De arbitriis*, *1. Nam et magistrastus*). Aşadar, donaţia amintită mai sus nu a fost valabilă.

[d] În al patrulea rând, succesorul poate dona o altă parte pe aceeaşi bază pe care o persoană a donat o primă parte ; în acest mod, puterea imperială ar fi diminuată şi jefuită de propriile-i bunuri. Dar acest lucru este impropriu, deoarece este normal ca puterea imperială să cuprindă un teritoriu mare. Acest argument se găseşte în *Instituta*, *De fundamentis domorum*, *1. Scilicet* şi în *Authentica*, *Ut judices suffraganei*, *Cogitatio*, col. II. În temeiul lor susţin juriştii că donaţia nu a fost valabilă.

De fapt, părerea potrivit căreia donaţia nu a fost pe placul lui Dumnezeu poate fi extrasă din argumentul aflat în *Viaţa papei Silvestru*, în conformitate cu care, în momentul în care s-a făcut donaţia din ceruri au fost auzite vocile îngerilor spunând: „Astăzi s-a revărsat în Biserică otravă”. Iar Sfântul Ieronim spune despre Constantin că, din timpurile lui până astăzi, în întreaga lume a existat discordie şi spoliere a bisericilor. Ieronim mai spune despre el că, mai târziu, a devenit atât de crud, încât şi-a ucis propriul fiu, pe Crispus, şi pe soţia sa, Fausta. El a fost botezat spre sfârşitul vieţii de Eusebiu, episcop de Nicomedia, şi astfel a fost botezat de două ori ; şi, mai mult decât atât, în vremea sa dogma [creştină] a decăzut în arianism. Mulţi scriitori de cronici, demni de încredere, spun acelaşi lucru în cronicile lor. Mai mult, părerea unor persoane care vor să

argumenteze că observaţiile lui Ieronim trebuie înţelese că se referă la fiul lui Constantin pot fi dovedite ca fiind false, deoarece a fost destul de explicit că Sfântul Ieronim vorbea despre Constantin. Totuşi, el afirmă că jefuirea bisericilor nu a început sub Constantin, deşi a existat, în timpul domniei sale, o mare persecuţie împotriva Bisericii. Cronicile susţin, de asemenea, că nu fiul său, ci Constantin a avut o soţie pe nume Fausta. Şi se mai poate stabili că nu acest Constantin îi era cunoscut lui Eusebiu, episcop de Nicomedia, ci este vorba de un alt Constantin, care a murit şi a fost îngropat în biserica sa. Ieronim şi alţii îi atribuie deci lui Constantin cel Mare fapte imorale, deşi, ca urmare a pietăţii sale, Sfântul Grigore, în *Registru*[*ul* scrisorilor], i-a atribuit o mare reputaţie. Iar grecii l-au venerat, deoarece el a fondat în teritoriul lor Constantinopolul.

[3] În al treilea rând, se vădeşte că papa nu are, ca urmare a acestei donaţii, nici o autoritate asupra regelui Franţei, chiar dacă admitem că donaţia a fost valabilă şi că a fost o donaţie a întregii puteri imperiale. Căci deşi galii au fost cuceriţi de romani în timpul lui Octavi[an]us Augustus ca urmare a unor anumite evenimente, aceşti oameni nu erau franci. Diferite istorii spun că, după căderea Troiei, douăsprezece mii de troieni, sub conducerea lui Athenoras – de aceea au fost numiţi, la început, athenoridieni – au ajuns în câteva locuri din Pannonia, lângă Mlaştinile Melotidiene, unde au construit cetatea Sycambria. Ei au continuat să duşmănească Imperiul Roman şi au rămas acolo până în timpul împăratului Valentinian, de care au fost alungaţi din cauza refuzului lor de a plăti tribut romanilor, după obiceiul acceptat de alte neamuri. Ei au părăsit acest teritoriu sub conducătorii lor – Marcominus, Surmonis şi Ginnibaldus – şi s-au aşezat lângă malurile Rinului, în teritoriul Germaniei şi al Alemaniei ; mai târziu, acelaşi Valentinian a încercat, în repetate rânduri, dar fără succes, să-i cucerească. El le-a dat numele de „franci", adică cei aprigi. De atunci înainte, puterea francilor a crescut atât de mult, încât ei au supus întreaga Germanie şi Galia până pe culmile Pirineilor şi dincolo de aceşti munţi. Ei s-au stabilit în Galia şi au numit-o Franţa ; şi nu au fost supuşii romanilor, nici ai altcuiva.

[4] În al patrulea rând, admiţând că donaţia lui Constantin a fost valabilă şi că implica darul întregii puteri imperiale şi [mai] admiţând că francii erau, pe atunci, supuşi puterii imperiale – puncte cu care nu suntem de acord –, chiar şi aşa papa nu are nici o putere asupra regelui Franţei, de vreme ce papa nu este împărat. Chiar dacă s-ar admite că papa era împărat, francii s-au declarat împotriva împăratului chiar în acele timpuri. Căci sfinţii regi şi-au exercitat autoritatea asupra regatului Franţei o lungă perioadă de timp şi întru deplină credinţă, după cum este dovedit prin faptul că Sfântul Ludovic, canonizat de Biserică ca o recunoaştere a meritelor sale vădite, a avut această atitudine. Şi orice ar spune anumiţi teologi, prin canonizarea lui, Biserica a aprobat această stare de lucruri, fiindcă însuşirea lucrurilor şi supunerea oamenilor sunt săvârşite prin legea omenească [...].

Capitolul 22 : Dacă în lucruri de acest fel este licită contestarea şi judecarea papei

Se pare că acum s-ar putea pune întrebarea dacă este condamnabil să judeci faptele unui papă, întrucât unii spun că acest lucru ar fi asemenea atingerii unui munte şi comiterii unui afront faţă de ceruri. Ei susţin asta având-l drept exemplu pe Dioscorus, care a fost condamnat pentru totdeauna de un conciliu general, deoarece l-a certat şi a vrut să-l judece pe papa Leon.

Acum, la acest punct, este necesar să luăm în considerare faptul că intentarea unui proces şi judecarea unui papă pot fi înţelese în patru moduri: anume, în legătură cu statutul său, cu puterea sa, cu abuzul său de putere şi cu defectele sale personale. Eu consider că este legal să exprimi îndoieli şi să intentezi un proces referitor la statutul papei, adică la problema dacă un om este sau nu papă, de vreme ce, în această privinţă, poate apărea o îndoială din cauza unei imperfecţiuni în alegeri. Chiar şi atunci când forma de alegere este clară, poate [totuşi] surveni o greşeală în alegerea unui papă, întocmai ca în alegerea oricărui alt prelat ecleziastic. Alegerea poate fi şi anulată din cauza unui defect personal, de vreme ce, câteodată, se poate întâmpla să existe în funcţie o persoană care trebuie înlăturată; de exemplu, dacă papă ar fi o femeie sau un eretic. Au existat asemenea persoane şi acesta este motivul pentru care [ele] nu sunt înregistrate în lista papilor. Şi întrucât este necesar să se caute adevărul în aceste lucruri, ar fi cu atât mai primejdios să nu se ştie adevărul despre ele. Mai trebuie atent scrutate ocaziile, care s-ar putea ivi, de a comite greşeli, precum şi persoanele care ar arăta că au păcate, astfel încât să nu fie tolerate păcate precum minciuna şi trufia. Într-adevăr, dacă după o cercetare atent făcută de către oameni învăţaţi şi de cei al căror rost este să ducă la bun sfârşit o cercetare, este descoperit ceva ilegal despre persoana papei, în legătură cu statutul său, ori cu alegerea sa, acest lucru nu poate fi tăinuit, ci papa trebuie îndemnat să se retragă din funcţie, iar dacă refuză, el poate fi acuzat; poate fi convocat un conciliu general, iar el poate fi chemat în faţa acelui conciliu. De fapt, pentru a nu îngădui ca tainele Bisericii să fie pângărite, persoana trebuie înlăturată din funcţie cu forţa, atunci când se dovedeşte că, într-un asemenea caz, este îndărătnică; dacă este necesar, poate fi făcut un apel la braţul secular.

Acestea stau scrise în *Cronicile romanilor*, în privinţa lui Benedict al IX-lea şi Cadelus, episcop de Ostia, a lui Constantin al II-lea şi a altora; ei au fost pe drept depuşi din funcţie, prin intervenţia braţului secular. Dar la întrebarea cine îl poate judeca pe el [pe papă] ca fiind eretic, eu răspund: dacă omul a spus ceva contrar profesiunii de credinţă, în felul în care a fost aprobată aceasta de Biserică şi îşi menţine acest punct de vedere printr-o afirmaţie explicită, el poate fi considerat ca fiind deja judecat, deoarece cel care nu crede a fost deja judecat.

Acum, în ceea ce priveşte puterea suveranului pontif – adică ce poate şi ce nu poate el să facă – nu cred că este condamnabil să te informezi despre un asemenea lucru, din moment ce ignoranţa este primejdioasă şi, în anumite chestiuni, nu avem nici o siguranţă, ca, de exemplu [în următoarea situaţie], dacă papa poate să dea o dispensă unui bigam sau dacă el poate dispensa [pe cineva] de un jurământ solemn de abstinenţă. Un papă a dat dispense în aceste privinţe, altul a spus că nu poate face aşa ceva (*Extra*, *De ingredientibus monasterium*). Există [aşadar] un număr nelimitat de lucruri nesigure privitoare la puterea papei, în legătură cu care este util să pui întrebări şi, de asemenea, să judeci cu umilinţă, deoarece oricine ştie că asemenea atitudini sunt îndreptăţite.

În ceea ce priveşte abuzul de putere al papei şi defectele personale – anume, dacă el acordă prebende pentru necesităţile comune ale Bisericii sau pentru binele său propriu şi dacă este cast şi cumpătat sau dacă este păcătos –, fără îndoială că o judecată [în asemenea lucruri] nu este licită, decât dacă există dovezi clare şi incontestabile împotriva acelei persoane. Ci, mai curând, trebuie întotdeauna să interpretăm şi să acceptăm faptele în cea mai potrivită lumină [pentru acea persoană], chiar dacă *prima facie* este

vorba de un personaj negativ. Şi este chiar mai puţin licit să judeci un papă decât să judeci pe oricine altcineva. Chiar dacă a făptuit ceva intrinsec rău, cum ar fi desfrâul sau omuciderea, sau ceva interzis prin lege, papa nu poate fi judecat de nici o altă autoritate, care să-l acuze sau să-l excomunice. Căci papa nu are vreun superior. De aceea a fost condamnat Dioscorus pentru totdeauna de un conciliu general, pentru că l-a excomunicat pe papa Leon, după cum citim în *Decretum*.

Unii oameni mai susţin că papa nu trebuie judecat nici chiar în maniera unei simple judecăţi, pentru că, dacă trebuie să interpretăm uciderea lui Samson – care era, intrinsec, [un om] rău – ca având loc la îndemn divin, cu atât mai mult trebuie să interpretăm fiecare faptă a celui mai sfânt părinte ca fiind un bine. Şi chiar dacă orice faptă a papei este înşelătoare sau intrinsec rea, trebuie s-o considerăm, mai curând, ca fiind făcută la îndemn divin – prin a cărui poruncă şi orânduire este condusă Sfânta Biserică – decât ca act al unei persoane individuale. Sfântul Augustin a răspuns totuşi în mod adecvat [acestei opinii] în cartea I a *Cetăţii lui Dumnezeu*. Căci el spune [acolo] că noi interpretăm uciderea lui Samson ca fiind un act făcut la îndemnul lui Dumnezeu, care a lucrat în chip miraculos prin Samson însuşi.

De aceea, spun că papa poate fi judecat pentru faptele lui ; el poate fi biruit şi poate fi mustrat de oricine atunci când greşeşte în chip vădit : de exemplu, atunci când privează bisericile de drepturile lor, atunci când risipeşte turma Domnului sau când scandalizează Biserica prin faptele sale. Şi dacă această judecată nu se face în virtutea vreunei funcţii, ea se face totuşi prin râvna carităţii care nu impune vreo pedeapsă, ci îl îndeamnă cu respect [pe papă întru îndreptare], fiindcă dragostea datorată oricărei persoane nu trebuie să fie mai mică faţă de un papă, doar din cauza statutului mai înalt la care acesta a fost ridicat. În consecinţă, întocmai cum papa nu are parte de o milă mai mică din cauza statutului la care a fost ridicat, la fel este şi invers, potrivit lui Augustin, atât timp cât el deţine autoritatea. Căci fiecare este obligat, prin râvna carităţii, să adopte o atitudine fraternă în actul îndreptării unei greşeli şi a urmărilor determinate de acest act al său. Şi orice este obligatoriu prin efectul carităţii îl obligă şi pe papă, deşi el este obligat şi de [cerinţa] umilinţei şi a respectului. De aceea, [cum este scris] în Galateni 2, când Petru a venit în Antiohia, Pavel i s-a opus făţiş, deoarece merita dezaprobarea. Şi cine vorbeşte despre acest incident nu spune nimic că în acel fel ar fi fost atins un munte sau că ar fi fost adus un afront cerurilor. Căci atunci când un papă greşeşte în chip vădit, el nu este aidoma cerului ; iar faptul că el este corectat nu reprezintă un afront săvârşit contra cerului. Ci acest lucru este făcut, mai curând, pentru binele lui. Mai mult, nimeni nu ar trebui să se teamă că acest mod de a acţiona ar fi scandalos pentru acesta, deoarece riscul unui scandal nu-i vatămă pe oamenii maturi, ci doar pe cei slabi. De aceea, teama că această acţiune ar fi scandaloasă pentru papă îl face pe acesta să fie socotit slab şi mai puţin perfect decât orice alt om pe care cineva ar îndrăzni să-l corecteze ca pe un răufăptuitor. De aceea, oamenii care susţin asemenea lucruri despre cel mai sfânt părinte cum că el este răzbunător şi că pune la pământ pe oricine pronunţă vreo judecată asupra faptelor sale aduc, cu adevărat, o ofensă cerului. Aceste păreri nu trebuie susţinute, deoarece papa nu este un om slab, ci unul matur, mai matur decât alţii.

Dar ce se întâmplă dacă papa declară că el consideră o anumită persoană – care susţine un lucru, asupra căruia opiniile oamenilor învăţaţi diferă – ca fiind eretică şi face această declaraţie fără un conciliu general : aşa cum, de exemplu, dacă el ar considera

eretic pe oricine susţine că regele Franţei sau orice altă persoană nu este supusă papei în lucruri temporale? Eu răspund: afirmaţiile făcute de papă fără discernământ trebuie întotdeauna interpretate într-o manieră cât mai raţională cu putinţă. De aceea, spusele sale nu trebuie înţelese [în sensul] că lui i se pot adresa cereri sau că papa este autorizat să intervină în lucruri legate de ceea ce este al tău sau al meu. Aceasta ar fi în mod vădit împotriva Scripturii şi a doctrinei obişnuite [capitolul 13]. Acest punct de vedere ar fi un fel de noutate, ceva pe care papa l-ar putea înfăţişa doar după o judecată foarte matură şi după ce, în prealabil, ar convoca conciliul general şi după ce ar fi făcut ca acel lucru să fie discutat pretutindeni de către oamenii învăţaţi. De aceea, afirmaţiile papei trebuie interpretate într-o manieră raţională, în sensul că se aplică unui delict, acolo unde, de exemplu, se ridică problema păcatului. Sau – până la explicitarea deplină a sensului lor de către papă – că ele privesc tribunalul conştiinţei. Şi chiar dacă, până la urmă, el ajunge să formuleze limpede acest sens, dar într-un chip atât de neobişnuit de nou şi de ofensator, încât trebuie contrazis, el [papa] trebuie totuşi tolerat, cu răbdare, cât mai mult timp posibil, fără vreun pericol pentru dreptate şi adevăr, după cum spune textul din Matei 5: „Dacă te sileşte cineva să mergi cu el o milă de loc, mergi cu el două”. Iar apelul trebuie adresat lui Dumnezeu, Cel Care ţine inima papei în mâinile Sale – întocmai cum face cu inima unui rege – şi Care îl poate îndrepta în orice direcţie doreşte şi îl poate înrâuri şi înlătura din jilţul său, cum poate face [şi] cu un rege.

Totuşi, dacă buna rânduială a statului este primejduită prin faptul că oamenii sunt îndreptaţi spre o părere greşită şi există un pericol de răzvrătire, iar papa îi influenţează în mod nejustificat pe oameni abuzând de sabia spirituală, şi [dacă nu există] putinţa de a-l opri altfel, cred că, în acest caz, Biserica ar trebui ridicată împotriva papei şi ar trebui să acţioneze împotriva lui. De fapt, un principe are puterea să respingă violenţa sabiei ridicate de papă cu propria lui sabie, folosită cu moderaţie. Şi, procedând astfel, un principe nu ar acţiona împotriva papei, ca atare, ci împotriva propriului său duşman şi a duşmanului statului. Tot astfel, evreul Ehud, care l-a ucis cu o lance pe regele Eglon al Moabului, înfigându-i-o în coapsă – deoarece Eglon asuprea poporul lui Dumnezeu cu o grea robie –, nu este renumit pentru că ar fi ucis un stăpânitor, ci un om rău şi un duşman. A acţiona astfel nu înseamnă defel să acţionezi împotriva Bisericii, ci pentru ea. Astfel, poporul, îndemnat de o râvnă lăudabilă întru sprijinul credinţei, l-a lipsit pe Constantin de ochii lui şi l-a depus pentru că el era o ruşine pentru Biserică. În acelaşi fel, împăratul Henric a mers la Roma şi, printr-o cenzură imperială şi canonică, l-a depus pe Benedict al IX-lea şi pe alţi doi [papi] care ofensau Biserica prin disputele lor, numindu-l apoi pe Clement al II-lea papă al Bisericii Romane, aşa cum citim în *Cronicile romanilor.*

(John of Paris, *On Royal an Papal Power. A Translation with Introduction of the* De Potestate Regia et Papali *of John of Paris*, by Arthur P. Monahan, Columbia University Press, New York and London, 1974, pp. 13-15, 19-20, 47-48, 72-73, 78-79, 111-116, 118-123)

Natura organologică a relaţiilor dintre componentele societăţii umane la Dante (*Monarchia*, cca 1311-1313) - fragmente -

Fiu al lui Alighiero di Bellincione şi al primei soţii a acestuia, Bella, Dante s-a născut la Florenţa, în 1265, într-o familie aparţinând micii nobilimi, afiliată partidei guelfilor[104]. *Sciziunea acestora în două grupări, „Negrii" şi „Albii", îl obligă pe Dante – partizan al celor din urmă, opuşi angevinilor sprijiniţi de papă – să se expatrieze din cetatea natală în 1301, fiind, un an mai târziu, condamnat la moarte şi la confiscarea întregii averi. A fost un ardent partizan al împăratului Henric al VII-lea de Luxemburg (1308-1313), în care vedea un pacificator al peninsulei şi un exponent al acelei forme de guvernare – imperiul –, singura capabilă, credea el, să pună capăt dezbinării Italiei şi să o reunifice după modelul vechii Rome. Din acest ipotetic proiect a izvorât, neîndoielnic,* Monarchia, *a cărei redactare (la o dată imprecisă, între 1311 şi 1313) coincide cu sosirea lui Henric al VII-lea în Italia. Tratatul este compus din trei cărţi. Prima susţine necesitatea unei monarhii universale. A doua se ocupă de funcţia providenţială a Imperiului Roman. A treia demonstrează caracterul nelegitim al* Donaţiei lui Constantin *şi combate tradiţionala teză a specialiştilor în drept canonic, potrivit căreia imperiul este, prin origine şi funcţie, dependent de Biserică. Tradusă de Marsilio Ficino în italiană, dar trecută de Biserică la indexul scrierilor interzise,* Monarchia *va fi tipărită pentru prima dată la Basel, în 1559, la mai mult de un secol de la stingerea din viaţă a autorului ei (1321)*[105].

V. Aşadar, ca prim punct, vom întreba dacă monarhia temporală este necesară bunăstării lumii. La drept vorbind, acest lucru poate fi arătat – fără să se opună vreun efort al raţiunii sau al autorităţii – prin argumente supreme şi foarte clare, dintre care primul va fi împrumutat de la autoritatea Filosofului, din *Politica* sa. În fapt, venerabila autoritate a lui Aristotel afirmă că, atunci când mai multe lucruri sunt ordonate aceluiaşi scop, trebuie ca unul dintre aceste lucruri să reglementeze şi să guverneze, iar celelalte să fie reglementate şi guvernate ; ceea ce ne obligă, într-adevăr, să credem nu numai în gloriosul nume al autorului, ci şi în raţiunea inductivă.

Dacă, într-adevăr, avem în vedere doar un singur om, vom vedea în el întâmplându-se aceasta, [şi anume] că atunci când toate forţele sale sunt îndreptate spre fericire, numai forţa sa intelectuală, şi nu alta, este aceea care se face regentă şi guvernatoare a tuturor celorlalte ; altfel, el nu poate ajunge la fericire. Dacă avem în vedere doar o singură casă, al cărei scop este să pregătească toată familia pentru o viaţă bună, trebuie să fie acolo o singură persoană care să reglementeze şi să guverneze, [persoană] care se numeşte tatăl familiei sau cineva [care] îi ţine locul, după cum spune Filosoful : „Orice casă este guvernată de cel mai bătrân" ; şi acestuia, după cum spune Homer, îi aparţine

[dreptul] de a reglementa existenţa tuturor şi de a-şi impune celorlalţi legile; motiv pentru care, acest blestem a devenit proverb: „să ai parte de un egal în casa ta". Dacă avem în vedere un sat sau o aşezare mai mare, al cărei scop este confortul locuitorilor şi buna aranjare a lucrurilor, pentru a reglementa viaţa de zi cu zi a celorlalţi, trebuie să existe o [singură] persoană, fie stabilită de un străin, fie aleasă prin consimţământul tuturor, pentru a avea întâietate asupra tuturor; altfel, nu numai că nu se reuşeşte satisfacerea nevoii comune, dar, uneori, mai mulţi voind să aibă primul rang, vecinătatea parohiei este distrusă în întregime... Dacă luăm un oraş, al cărui scop este să trăiască bine şi în îndestularea tuturor, trebuie să existe o guvernare...; dacă este altfel, nu numai că oamenii nu reuşesc să atingă scopul vieţii civile, dar chiar şi oraşul încetează să fie ceea ce era. Dacă, în sfârşit, luăm un regat anume, al cărui scop este acelaşi cu al oraşului, [dar] cu o mai mare siguranţă pentru liniştea sa, trebuie să fie acolo un rege care să domnească şi să guverneze; fără de care, nu numai că cei care trăiesc în regat nu-şi ating scopurile, dar şi regatul se rostogoleşte spre ruină, potrivit acestui cuvânt al infailibilului adevăr: „Orice regat dezbinat împotriva lui însuşi va fi pustiit".

Aşadar, dacă aşa se întâmplă cu trupurile şi cu indivizii, care sunt ordonaţi unui scop comun oarecare, este dovedit ceea ce a fost propus mai sus; acum, este bine stabilit că întregul neam omenesc[106] este ordonat aceluiaşi unic scop, cum s-a arătat deja: trebuie deci să fie o singură putere care să reglementeze şi să guverneze, iar această putere trebuie să se numească monarh sau împărat. Şi se vede astfel că bunăstarea lumii face necesară existenţa monarhiei sau a imperiului.

VI. Întocmai cum este partea faţă de întreg, la fel este şi ordonarea părţilor între ele faţă de întregul total. Partea se află faţă de întreg, aşa cum se află faţă de un scop şi de un bine suprem; aşadar, şi ordinea părţilor apare, faţă de ordinea totală, ca fiind ordonată scopului acesteia şi binelui suprem. Urmează de aici că bunătatea [specifică] ordinii părţilor nu întrece câtuşi de puţin bunătatea ordinii totale, ci că, mai curând, este invers. Aşadar, întrucât în lucruri se găseşte o ordine dublă, adică ordinea părţilor între ele şi ordonarea părţilor faţă de unul şi acelaşi lucru, care nu este o parte (aidoma ordonării părţilor unei armate între ele şi ordonării lor faţă de un şef), vom spune că ordonarea părţilor faţă de ceea ce le uneşte este mai bună, ca un scop către care tinde cealaltă ordine: într-adevăr, cealaltă ordine nu există decât în vederea acesteia, iar inversul nu este adevărat. Dar dacă forma acestei ordini se găseşte între părţile multitudinii umane, cu atât mai mult trebuie ca ea să se găsească, în virtutea silogismului mai sus zis, în chiar totalitatea acestei multitudini, deoarece aceasta constituie o ordine mai bună şi forma însăşi a unei ordini mai bune. Or, într-adevăr, ea se află în toate părţile multitudinii umane...: deci, ea trebuie să se găsească şi în totalitate. Şi astfel, toate părţile notate mai sus şi chiar şi regatele trebuie să se acordeze ordinelor unui principe sau unui principat, altfel spus, monarhului sau monarhiei [...].

VIII. [...] Aşadar, doar atunci când neamul omenesc este supus unui singur principe, seamănă el cel mai mult cu Dumnezeu şi, în consecinţă, urmează cel mai îndeaproape intenţia divină: ceea ce înseamnă că se află într-o stare fericită şi [este] cel mai bine, aşa cum s-a demonstrat la începutul acestui capitol.

IX. La fel, se află într-o stare fericită şi excelentă orice fiu care apucă pe urmele unui tată perfect, pe cât îi permite propria lui natură. Neamul omenesc este fiul cerului, care este perfect în fiecare din operele sale: omului, într-adevăr, i se dă naştere de către om

şi soare, după cartea a doua a Înţelegerii Naturale; aşadar, neamul omenesc se află în starea cea mai bună când apucă pe urmele cerului, pe cât îi permite propria sa natură. Şi cum cerul întreg, în toate părţile sale, în fiecare din mişcările şi motoarele sale este reglementat de o mişcare unică, aceea a primului mobil şi printr-un motor unic, care este Dumnezeu (ceea ce raţiunea umană, filosofând, surprinde în chip foarte evident), neamul omenesc, dacă silogismele noastre sunt adevărate, se găseşte cel mai bine atunci când este reglementat atât în mişcările, cât şi în motoarele sale: vreau să spun reglementat de către un principe unic, aidoma unui motor unic şi printr-o lege unică, aidoma unei mişcări unice.

În acest fel apare necesară bunăstării lumii existenţa unei monarhii sau a unui principat unic, numit imperiu.

(Dante, „Monarchie [Monarchia[1]]", Cartea I, V-VI, VIII, IX, *in* Dante, *Œuvres complètes*, traduction et commentaire par André Pézard, Gallimard, Paris, 1965, pp. 640-644)

1. Manuscrisele acestui text poartă titlul *Monarchia*. Particula *De* pusă în faţa titlului (*De Monarchia*) este datorată latinizării titlului (*Despre Monarhie*).

Marsiglio din Padova despre originea statului şi relaţia dintre jurisdicţia spirituală şi cea temporală (*Defensor pacis – Apărătorul păcii*, 1324)
– fragmente –

Despre biografia lui Marsiglio din Padova (Marsilius Patavinus, Marsiglio dei Mainardini) se ştie destul de puţin. Autorul lui Defensor pacis *s-ar fi născut între 1275 şi 1280, la Padova (oraş care, prin tradiţie – fapt interesant –, avea o afiliere guelfă, adică pontificală), într-o familie bine situată, aparţinând corporaţiei notarilor, una dintre cele mai vechi şi prestigioase grupări profesionale din oraş. Tatăl său, Bonmatteo de Mainardini, fusese notar al Universităţii padovane, ceea ce indică în mod clar faptul că, prin originile sale, viitorul partizan al lui Ludovic al IV-lea de Bavaria făcea parte din aşa-numitul „popolo grosso". Studiile principale făcute de Marsiglio au fost (în jurul anului 1300) cele de medicină, iar mentorul său în această privinţă a fost Pietro d'Abano (1250-1315), filosof celebru şi, totodată, expert în arta magiei, bun cunoscător al limbii greceşti (călătorise la Constantinopol) şi al limbii arabe şi, de asemenea, un adept al doctrinei averroiste radicale a lui Siger din Brabant, pe care i-a transmis-o, de bună seamă, şi discipolului său. Deşi Marsiglio a făcut şi studii de drept şi filosofie, medicina a rămas principala sa profesie, cum o atestă, între altele, atât calitatea sa de medic personal al împăratului, cât şi puţinele informaţii despre activitatea sa de la Paris, unde Marsiglio s-a aflat, pentru prima dată, probabil între 1311 şi 1313, când a exercitat, pentru scurtă vreme, şi funcţia de rector al universităţii (decembrie 1312-martie 1313). Aici l-a cunoscut pe Jean de Jandun († 1328), averroist şi el, în compania căruia se va exila în 1326 la curtea din Bavaria a lui Ludovic al IV-lea. Este posibil ca Marsiglio să-i fi întâlnit, tot la Paris, pe Mihail din Cesena (Michele da Cesena), Ubertino da Casale şi William Ockham (Occam), a căror proximitate îi va fi consolidat preferinţele – mai vechi – pentru doctrina aristotelică (pe care, de altfel, o şi predă – este vorba de logica şi metafizica Stagiritului – la Facultatea de Arte a Universităţii din Paris, în 1319, dar nu se ştie pentru cât timp). Ca partizan al lui Ludovic al IV-lea, Marsiglio va fi vicar imperial (în 1328) şi arhiepiscop de Milano, continuând, de pe aceste poziţii, să lupte împotriva papei Ioan al XXII-lea şi a adepţilor săi. Moare în 1343 (data fiind certă, întrucât este amintită într-un discurs al papei Clement al VI-lea din 10 aprilie 1343).*

Începută în 1318, la Paris, Defensor pacis *a fost terminată la 24 iunie 1324, de sărbătoarea Tăierii Capului Sfântului Ioan Botezătorul. Dintre sursele profane ale lucrării, cea mai importantă este, indiscutabil, opera lui Aristotel (îndeosebi* Politica *– citată cel mai des –, dar şi* Etica nicomahică, Retorica, Fizica *şi* Metafizica, De Generatione, De anima*). Dintre autorii antici, cel mai frecvent citaţi sunt Cicero (*De officiis, *cărţile I şi III), Sallustius, Seneca (prin* Scrisorile *sale) şi Cassiodorus. Sursele sacre ale tratatului cuprind, mai ales, Evangheliile (mai cu seamă aceea a lui Matei) şi Epistolele pauline, care îi*

*servesc autorului drept argument fundamental al demonstraţiei potrivit căreia puterea temporală are o origine divină nemediată. Utilizate sunt şi scrierile lui Bernard de Clairvaux (*De Consideratione [ad Eugenium] *şi* De Moribus et Officio episcoporum*), dar pentru a-l pune pe teologul cistercian în contradicţie cu sine însuşi, răsturnându-i argumentele în favoarea tezelor proimperiale. În schimb, influenţa Vechiului Testament (ca, de altfel, şi a textelor juridice) este aproape nesemnificativă.*

În privinţa semnificaţiei generale a tratatului, două sunt interpretările principale. Cea dintâi consideră că Defensor pacis *constituie cea mai timpurie prefigurare a doctrinei moderne a statului, anticipând doctrinele lui Locke, Montesquieu şi Rousseau. A doua interpretare pune, în schimb, accentul pe afilierea religioasă a autorului şi consideră textul marsiglian mai curând ca pe un tratat de ecleziologie, decât ca pe unul de teorie politică*[107].

Partea I

Capitolul 15 : Despre cauza eficientă a instituirii guvernării, aceea care este preferabilă ; de unde va rezulta şi cauza eficientă a celorlalte părţi ale cetăţii

În continuarea a ceea ce am spus, ne rămâne să arătăm care este cauza eficientă a principelui şi anume cauza prin care autoritatea guvernării, stabilită prin alegere, este dată uneia sau câtorva persoane. Într-adevăr, această autoritate este aceea care face principele în act, nu ştiinţa legilor, prudenţa sau virtutea morală, cu toate că acestea sunt calităţile principelui perfect. Căci se întâmplă ca mulţi oameni să posede aceste calităţi, dar lipsindu-le această autoritate, ei nu sunt principi, decât, poate, ca viitoare potenţă.

2. Revenind la subiectul nostru, să spunem, în acord cu adevărul şi cu părerea lui Aristotel din *Politica*, cartea a III-a, capitolul 6, că puterea eficientă de a institui sau de a alege guvernarea aparţine legiuitorului sau ansamblului cetăţenilor, căruia îi revine şi puterea legislativă, cum am spus-o deja în capitolul al doisprezecelea al acestei părţi. Tot legiuitorului îi revine dreptul de a întreţine guvernul şi chiar de a-l depune, dacă [acest lucru] este folositor binelui comun. Acesta este unul dintre lucrurile cele mai importante din societatea politică, lucru care revine mulţimii întregi a cetăţenilor ; în acest fel, plecând de la cuvintele lui Aristotel din *Politica*, cartea a III-a, capitolul 6 am conchis în capitolul al treisprezecelea, § 4, al acestei părţi : „Aceasta face ca mulţimea, în cele mai multe cazuri, să fie un judecător mai bun decât oricare alt ins"[108], cum a spus Aristotel în acelaşi loc. Felul în care are loc adunarea pentru mai sus zisa instituire sau alegere a principelui diferă, poate, după diversitatea ţărilor. Dar oricât ar fi de diferită, trebuie să se observe în fiecare caz că alegerea cutare sau instituirea cutare se face mereu prin autoritatea legiuitorului, care, aşa cum am spus-o adesea, este ansamblul cetăţenilor sau partea sa preponderentă. Această propoziţie trebuie şi poate fi dovedită prin aceleaşi demonstraţii ca şi cele prin care am conchis, în capitolul al doisprezecelea al acestei părţi, că a face legile, a le modifica şi oricare act care le priveşte constituie o atribuţie a tuturor cetăţenilor. Este suficient să schimbăm termenul limită al minorei acestor demonstraţii, substituind cuvântului „lege" pe cel de „principe".

3. Această propoziţie şi adevărul ei sunt foarte probabile, dacă poate fi numit probabil ceea ce este necesar. Căci oricine generează o formă oarecare determină şi subiectul acestei forme, cum se poate vedea în toate artele productive. Cum o spune Aristotel în

cartea a II-a a *Fizicii*, capitolul 4 : „Ţine de aceeaşi ştiinţă să cunoască, într-o anumită măsură, forma şi materia, ca şi de medic [să cunoască] sănătatea şi fierea şi flegma în care sălăşluieşte sănătatea ; la fel şi de arhitect [să cunoască] forma casei şi materia [ei], adică ţiglele şi lemnul". La fel este şi pentru toate celelalte obiecte, naturale şi artificiale, cum se vede în urma unei inducţii evidente ; motivul este că formele, cu operaţiunile lor reprezintă scopurile în funcţie de care sunt generate materiile, cum spune Aristotel în aceeaşi carte şi în acelaşi capitol[109]. Aşadar, după ce [vom vedea] că ţine de ansamblul cetăţenilor să genereze forma, adică legea după care trebuie reglementate toate acţiunile civile, vom vedea că ţine de acelaşi ansamblu să determine materia sau subiectul acestei forme, adică partea guvernantă, căreia îi revine atribuţia de a ordona, după această formă, acţiunile civile ale oamenilor. Şi pentru că aceasta este o formă mai bună de comunitate civilă, trebuie determinat pentru ea un subiect mai bun în ceea ce priveşte rânduielile, aşa cum am conchis, printr-un raţionament în termeni de probabilitate, în capitolul precedent. Prin aceasta, se pare că se poate conchide în mod rezonabil că principele ales şi fără drept de succesiune ereditară este aşezat în fruntea societăţii politice printr-o metodă absolut preferabilă celei utilizate pentru principii care nu sunt aleşi sau sunt instituiţi cu drept de succesiune ereditară.

4. După ce am arătat care este cauza eficientă a acestei părţi a cetăţii, trebuie să tratăm acum, potrivit subiectului pe care l-am anunţat adesea, despre cauza eficientă ce instituie şi determină celelalte părţi sau funcţii ale cetăţii. Or, noi spunem că prima cauză eficientă, fundamentală, este legiuitorul ; a doua, în schimb, aşa-zicând, instrumentală sau executivă, este principele, a cărui autoritate este conferită de legiuitor, potrivit formei [pe] care [acesta] i-a dat-o, adică prin lege, după care, pe cât posibil, principele trebuie să înfăptuiască şi să reglementeze acţiunile civile, după cum am arătat în capitolul precedent. Căci deşi legiuitorul, în calitate de cauză primă şi potrivită, trebuie să determine care sunt oamenii ce trebuie să exercite cutare sau cutare funcţie în cetate, totuşi partea care guvernează ordonă şi, dacă este necesar, interzice execuţia cutărei hotărâri, ca şi a tuturor celorlalte dispoziţii legale. Într-adevăr, aplicarea lor este mai bine făcută de către principe decât de întreaga mulţime a cetăţenilor, fiindcă pentru asta ajunge un principe sau un număr mic dintre cei ce guvernează, în timp ce întreaga comunitate ar fi ocupată inutil cu acest lucru şi ar fi distrasă de la celelalte activităţi necesare. Într-adevăr, când principii fac aceste lucruri, le face şi întreaga comunitate, deoarece principii le fac în acord cu determinarea legală a comunităţii şi, fiind într-un număr mic sau [chiar] unul singur, ei pot aplica mai uşor dispoziţiile legale.

5. În această privinţă, ingeniozitatea umană a imitat în chip potrivit natura. Căci cetatea şi părţile sale, instituite potrivit raţiunii, sunt analoage fiinţei şi părţilor sale perfect formate după natură, cum se vădeşte în *Politica* lui Aristotel, în cărţile I şi V, capitolul 2. Aşadar, acţiunea proprie naturii, prin forma perfectă a fiinţei, este aceea adaptată acţiunii spiritului uman, cetăţii şi instituirii potrivite a părţilor sale. Pentru a descrie această adaptare, în urma căreia va apărea mai cuprinzător cum se formează şi cine determină părţile cetăţii, vom susţine, împreună cu Aristotel – capitolul 16 din *Părţile animalelor*[110] – şi, de asemenea, cu Galienus – în cartea sa intitulată *De Zogonia* – [şi] în acelaşi timp, cu cei mai pricepuţi dintre urmaşii lor că, prin intermediul unui anumit principiu sau cauză motrice (fie aceasta forma materiei sau una separată de ea ori vreun alt lucru având aptitudinea de a genera fiinţa şi părţile sale) se formează, mai întâi,

în funcţie de timp şi de natură, o parte organică a fiinţei vii, iar în această parte, o aptitudine sau o putere naturală, simultan cu o oarecare căldură ca principiu activ; această aptitudine, spuneam, şi această căldură au o cauzalitate universală activă pentru a forma şi diferenţia fiecare dintre celelalte părţi ale fiinţei. Partea formată mai întâi este inima sau ceva analog inimii, cum spun [atât] Aristotel în textul de mai sus, [cât] şi toţi ceilalţi filosofi competenţi; ei trebuie crezuţi datorită experienţei lor în acest domeniu şi, de aceea, [acest lucru] trebuie admis fără probe, întrucât demonstrarea lui nu ţine de prezenta cercetare. Această parte, formată mai întâi, este mai nobilă şi mai perfectă prin calităţile şi aptitudinile sale decât celelalte părţi ale fiinţei. În timpul generării, natura a instituit în ea o însuşire şi un instrument prin care, plecându-se de la materia potrivită, sunt formate celelalte părţi ale fiinţei, sunt separate, diferenţiate, ordonate unele faţă de celelalte, conservate în aptitudinile lor şi, pe cât îi stă în putinţă naturii, apărate de prejudicii; în schimb, când ele decad din natura lor proprie, din cauza bolii sau dintr-o altă piedică, ele sunt reparate prin aptitudinea acestei părţi.

6. În chip analog acestui proces, trebuie să vedem ce se cuvine instituit în cadrul cetăţii, în conformitate cu raţiunea. Căci prin sufletul ansamblului cetăţenilor sau al [sufletului propriu] părţii sale precumpănitoare, în ea se formează sau trebuie să se formeze, mai întâi, o parte unică, analoagă inimii, în care sufletul ansamblului cetăţenilor instituie o aptitudine sau o formă cu puterea activă sau autoritatea de a institui celelalte părţi ale cetăţii. Această parte este guvernarea; aptitudinea sa, universală în ceea ce priveşte cauzalitatea, este legea; puterea sa activă este autoritatea de a judeca, de a porunci, de a executa sentinţele privitoare la ceea ce este folositor şi drept în cetate. De aceea spune Aristotel în *Politica*, VII, 6, că această parte, pentru cetate, este „cea mai necesară dintre toate". Iată pricina: îndestularea obţinută prin celelalte părţi sau funcţii ale cetăţii ar putea veni din altă parte, dacă acestea nu ar exista, ca [bunăoară] de la navigaţie şi de la alte forme de comerţ, cu toate că într-un chip mai puţin lesnicios; dar dacă guvernarea nu există, comunitatea civilă nu se poate menţine sau, cel puţin, nu pentru mult timp, „fiindcă nu se poate să nu vină prilejuri de păcătuire", cum se spune în Matei. Aceste „păcătuiri" sunt conflictele dintre oameni, nedreptăţile pe care aceştia şi le fac unii altora; dacă aceste nedreptăţi nu ar fi răzbunate sau măsurate prin regula dreptăţii, adică prin lege şi de către principe, a cărui funcţie este să măsoare aceste conflicte după lege, s-ar produce războiul şi separarea oamenilor reuniţi în societate şi, până la urmă, distrugerea cetăţii, în acelaşi timp cu pierderea vieţii îndestulate.

7. Această parte a cetăţii trebuie să fie mai nobilă şi mai perfectă în aptitudinile sale, în prudenţă şi virtute morală, decât alte părţi ale cetăţii. Cum spune Aristotel în *Politica*, cartea a VII-a, capitolul 12:

> Dacă unii oameni ar întrece pe ceilalţi în aceeaşi măsură în care, după credinţa comună, zeii şi eroii se pot deosebi de muritori cu privire la corp, astfel încât o ochire să fie în stare să judece chiar şi cu privire la suflet, astfel, superioritatea şefilor fiind tot aşa de netăgăduită şi vădită pentru supuşi, n-ar fi nici o îndoială că trebuie să preferi perpetuitatea ascultării pentru unii şi a puterii pentru ceilalţi [111],

adică pentru toată viaţa. Astfel, principiul care produce cetatea, adică sufletul ansamblului cetăţenilor, instituie în această primă parte o aptitudine universală prin cauzalitate, adică legea şi, de asemenea, autoritatea sau puterea de a conduce judecăţile civile, de a

le ordona şi de a le aplica nu altfel, ci după lege. Într-adevăr, întocmai cum căldura înnăscută a inimii (a inimii considerate ca subiect[1]), prin care aceasta sau forma ei îşi îndeplinesc toate funcţiile, este condusă şi măsurată în acţiunea ei prin forma sau aptitudinea inimii – căci, altfel, ea nu ar acţiona pentru scopul cerut –, la fel şi căldura numită „spirit", considerat ca instrument pentru săvârşirea funcţiilor sale, este guvernată, în întregul trup, de aceeaşi aptitudine; căci, altminteri, nici una, nici cealaltă dintre aceste călduri nu ar acţiona pentru scopul cerut, fiindcă „focul acţionează în chip inferior faţă de instrumente", cum se spune în cartea a II-a a *Tratatului despre generare* şi a *Tratatului despre suflet*. În acelaşi fel, autoritatea de a guverna dată unui om este analoagă căldurii inimii, considerată ca subiect. De asemenea, în acelaşi fel, puterea sa instrumentală, armată sau coercitivă este analoagă căldurii pe care noi am numit-o „spirit"; ea trebuie reglată prin lege, în cadrul judecăţii, al poruncirii, al aplicării a ceea ce este drept şi bine în cetate, căci altfel principele nu ar acţiona pentru scopul cerut: păstrarea cetăţii, cum am demonstrat în capitolul al nouălea al acestei părţi.

8. În afară de aceasta, potrivit amintitei aptitudini – adică legii – şi autorităţii care îi este dată, principele trebuie să diferenţieze şi să instituie părţile şi funcţiile cetăţii pornind de la materia care convine, adică de la oamenii ce posedă talentele sau obişnuinţele conforme cu aceste funcţii. Căci asemenea oameni constituie viitoarea materie a părţilor cetăţii, cum am spus-o în capitolul al şaptelea al acestei părţi. Aceasta este norma sau legea societăţilor bine întocmite: desemnarea în funcţiile cetăţii a oamenilor având obişnuinţe practice potrivite pentru aceste funcţii; şi a-i face pe cei care nu au asemenea obişnuinţe – adică pe copii – să fie învăţaţi cu obişnuinţele pentru care au o înclinaţie naturală. Aceasta a fost părerea marelui Aristotel, pe care a spus-o în cartea I, capitolul 1, din *Etica*: „Care sunt disciplinele ce trebuie predate în cetate, pe care fiecare trebuie să le înveţe şi în ce măsură sunt lucruri pe care trebuie să le decidă cetatea"; adică prudenţa politică sau legislativă, hotărâte de cel ce organizează societatea politică după lege, adică de principe. Aristotel o spune şi în cartea a VII-a, capitolul 13 al *Politicii*: „... Omul de stat trebuie să rânduiască legile sale după cele două părţi ale sufletului şi după actele lor"[112]. El spune acelaşi lucru în cartea a VIII-a a aceluiaşi tratat, capitolul 1: „Nu s-ar putea deci tăgădui că educaţia copiilor trebuie să fie unul dintre obiectele de căpetenie ale grijii legiuitorului. Pretutindeni unde educaţia s-a nesocotit, statul a primit, din pricina aceasta, o lovitură funestă"[113]. Ţinând cont de cele de mai înainte, este limpede că ţine de legiuitor să determine sau să instituie părţile sau funcţiile cetăţii, iar judecata, conducerea şi aplicarea acestei determinări revin principelui, după lege.

9. Acest lucru ar putea fi dovedit prin aceleaşi demonstraţii de care ne-am slujit în capitolul doisprezece al acestei părţi şi în acest capitol, pentru legislaţie şi pentru instituirea principelui, schimbând doar termenul limită al minorei silogismelor.

10. Iată pentru ce nu-i este nimănui îngăduit – şi, mai cu seamă, străinilor – să-şi asume în cetate o funcţie după bunul său plac. Căci nimeni nu trebuie şi nici nu poate să se îndrepte în mod raţional spre exercitarea funcţiei militare ori sacerdotale, iar principele, nici el, nu trebuie s-o îngăduie, fiindcă ar rezulta, pentru cetate, o neîndestulare a ceea ce este necesar a fi procurat prin celelalte funcţii. În schimb, principele trebuie să determine în acest domeniu persoanele, cantitatea şi calitatea acestor părţi sau funcţii,

1. Adică substrat sau materie.

după număr, putere şi alte consideraţii asemănătoare, pentru ca societatea politică să nu ajungă să fie distrusă prin excesul nemoderat al unei părţi în raport cu celelalte. Iată de ce spune Aristotel în cartea a V-a, capitolul 2, din *Politica* :

> Creşterea disproporţionată a câtorva clase ale cetăţii pricinuieşte, de asemenea, frământări politice. Este întocmai ca şi corpul omenesc, ale cărui părţi trebuie să se dezvolte proporţional pentru ca simetria întregului să-şi păstreze fiinţa ; el ar fi expus să piară dacă piciorul ar creşte de patru coţi şi restul corpului numai de două palme. Fiinţa ar putea chiar să-şi schimbe cu totul specia dacă s-ar dezvolta fără proporţia nu numai a dimensiunilor, ci şi a elementelor alcătuitoare. Corpul politic se compune, de asemenea, din părţi diverse, dintre care unele iau adesea, pe ascuns, o dezvoltare primejdioasă : spre exemplu, clasa săracilor în democraţii şi în republici[114] ;

şi clerul sub legea creştină [– aş adăuga]. Aristotel spune acelaşi lucru în cartea a III-a, capitolul 7, din *Politica*, dar trec peste acest citat pentru a scurta.

11. Încă o dată, această parte, guvernul, trebuie prin autoritatea sa după lege să poruncească ceea ce este drept şi cinstit şi să interzică, atât prin act, cât şi prin cuvinte, ceea ce este potrivnic acestora, distribuind recompense sau pedepse, pentru meritele şi nemeritele celor care respectă sau trec peste aceste comandamente legale. În acest chip, principele va păstra fiecare parte a cetăţii la proporţia sa necesară şi o va apăra de neajunsuri şi nedreptăţi. Căci dacă una dintre ele făptuieşte sau suportă nedreptatea, ea trebuie îngrijită prin acţiunea principelui ; iar aceea care făptuieşte nedreptatea, să suporte o pedeapsă. Căci pedeapsa este ca un leac al delictului. Astfel, în cartea a II-a, capitolul 2, din *Etica* [este scris] : „Ceea ce arată şi pedepsele acordate din acest motiv (adică pentru plăcerea de a acţiona rău), fiindcă ele sunt ca un fel de leacuri". Cel căruia îi va fi făcută nedreptatea va fi îngrijit, primind o compensaţie, astfel încât toate lucrurile vor fi readuse la egalitate sau la proporţia potrivită.

12. În afară de asta, această parte [principele] păstrează celelalte părţi ale cetăţii şi le veghează în exercitarea funcţiilor lor specifice şi comune : funcţiile specifice, adică acelea care decurg din caracteristicile lor proprii ; funcţiile comune, adică cele care există ca urmare a relaţiilor lor reciproce. Şi unele, şi celelalte ar fi tulburate, dacă acţiunea principelui, în sarcina sa de a-i corecta pe cei violenţi, ar înceta.

13. Iată de ce acţiunea principelui în cadrul cetăţii, aidoma acţiunii inimii în cadrul fiinţei, nu trebuie să înceteze nicicând. Acţiunea celorlalte părţi ale cetăţii ar putea înceta pentru un timp, fără ca acest lucru să dăuneze vreunui individ, grup sau comunitate ; de pildă, acţiunea părţii militare în timp de pace ; la fel, pentru alte părţi ale cetăţii ; dar acţiunea cea mai importantă, [care este] a părţii guvernante şi a însuşirii sale[1], nu poate niciodată înceta fără [ca acest lucru] să dăuneze, căci conducerea şi păzirea în comun a ceea ce este îngăduit şi interzis după lege trebuie să dureze tot timpul, în fiecare clipă şi, oricând s-ar făptui vreun act nepermis sau nedrept, principele trebuie să reglementeze perfect asemenea acte sau să săvârşească demersurile preliminare unei atari reglementări.

14. Din cele de mai înainte, se poate vedea îndeajuns în ce constă ordinea părţilor în cetate, în privinţa relaţiilor dintre ele : toate celelalte părţi sunt ordonate de principe şi în raport cu el, fiindcă el este cel dintâi în această lume. Căci această parte este cea dintâi

1. Adică a autorităţii.

dintâi în comunitatea civilă ; ea le instituie pe celelalte, le determină şi le păstrează în şi pentru starea lumii de astăzi, adică pentru scopul civil ; după legea umană, aceasta este partea guvernantă, cum am conchis deja printr-un raţionament demonstrativ şi în termeni de probabilitate. Aşadar, ea este cea dintâi în comparaţie cu toate celelalte, iar toate celelalte sunt ordonate în raport cu ea.

Am demonstrat astfel care este cauza eficientă a alegerii părţii guvernante şi, la fel, a instituirii celorlalte părţi ale cetăţii şi a ordonării lor în raporturile reciproce dintre ele.

Partea a II-a

Capitolul 24 : Cum s-a folosit, mai ales, episcopul Romei, în limitele bisericii sau ale administraţiei sacerdotale, de primatul şi de plenitudinea puterii pe care a dobândit-o

[...] 11. Nu voi trece sub tăcere nici faptul că mai sus zisul episcop, căutând să câştige în beneficiul său favoarea şi mila celor puternici şi, poate, după ce a primit bani din partea lor, i-a făcut episcopi, în oraşe vestite, pe unii tineri neînvăţaţi în materia legii divine şi a altor discipline, care nu intraseră într-un ordin sacru ; totuşi, Ieronim, în *Epistola către Evandru*, scrie că preotul este cuprins „în episcop". Regimul ecleziastic fiind astfel corupt, nu este nici o mirare că întregul trup mistic al lui Hristos s-a îmbolnăvit. Căci prelaţii bisericii şi toţi ceilalţi preoţi au omis să aducă îndemnurile, să facă rugăciunile şi să condamne în conformitate cu doctrina sănătoasă ; dimpotrivă, ei au comis, în mod făţiş, acte detestabile şi abominabile ; poporul a fost scandalizat de exemplul pe care ei l-au dat, căci ceea ce este ţinta pentru arcaş au fost aceşti episcopi pentru plebe. Este lucrul asupra căruia Adevărul[115] atrage luarea aminte în capitolul 5 din Matei, atunci când se spune : „Tot aşa să lumineze şi lumina voastră înaintea oamenilor, ca ei să vadă faptele voastre bune". Aici se află rădăcina şi perversitatea fundamentală a obiceiurilor actuale, căci, cum spune Hristos în capitolul 15 din *Matei* : „Când un orb călăuzeşte pe un alt orb, vor cădea amândoi în groapă"[116].

Ce să mai vorbim şi despre distribuirea bunurilor temporale ? În loc ca episcopii să împartă sărmanilor nevoiaşi şi altor oameni aflaţi în mizerie bunurile prea îndestulătoare pentru nevoile slujitorilor bisericii, cum fiecare ştie [că trebuie să se facă], episcopii se folosesc de aceste bunuri în folosul lor propriu (şi pentru a vorbi într-un chip mai pe potriva adevărului, pentru propriul lor exces), după cum am spus în capitolul unsprezece al acestei părţi. Adăugaţi la asta un nou chip de a cere pomana, prin care cea mai mare parte a acestor bunuri temporale sunt delapidate prin cumpărarea de soldaţi mercenari, de călăreţi şi pedestraşi, cu scopul de a unelti şi întreţine războaie printre credincioşii întru Hristos, în aşa fel încât ei să-i poată, în sfârşit, supune pe aceştia puterii lor tiranice. Din cele de mai sus se vede astfel că, din pricina plenitudinii puterii, trupul mistic al bisericii este infectat în toate părţile şi aproape până la putreziciune, atât în substanţa, cât şi în mădularele sale principale şi, mai ales (într-un cuvânt), în persoana prelaţilor săi.

12. Ajungând acum la forma acestui corp, care trebuie să consiste din ordinea mădularelor sale şi din poziţia lor necesară unele faţă de celelalte, dacă este examinat cu

atenţie, [ni] se va părea ca un monstru diform. Într-adevăr, cine nu gândeşte că trupul unei fiinţe, ale cărei mădulare sunt nemijlocit legate de cap, este monstruos şi inutil pentru îndeplinirea în chip potrivit a funcţiilor sale? Căci dacă degetul sau mâna sunt nemijlocit legate de cap, în loc să fie la locul lor potrivit, vor fi lipsite astfel de forţă, de mişcare; ele nu-şi vor putea îndeplini funcţia care le este proprie. Nu la fel se întâmplă dacă degetul este legat de mână, mâna de braţ, braţul de umăr, umărul de ceafă, ceafa de cap, prin articulaţii potrivite. Căci numai astfel îşi recapătă trupul forma care îi convine, iar capul poate trimite tuturor celorlalte mădulare, fiecăruia în parte, forţa potrivită cu natura şi poziţia lor în trup; şi, astfel, aceste mădulare vor putea îndeplini, ele însele, operaţiunile care le sunt proprii. Această formă şi această cale trebuie respectate în regimul ecleziastic, la fel ca în oricare regim civil. Căci păstorul universal, sau principele, nu poate inspecta sau conduce direct acţiunile particulare ale indivizilor în toate provinciile, ci este nevoie, pentru ca această inspecţie şi această conducere să se desfăşoare cum trebuie şi îndeajuns, ca el să fie ajutat de [anumiţi] slujitori care să-i fie subordonaţi, potrivit ordinii necesare. Astfel ordonat, corpul Bisericii poate dura şi poate creşte. Este felul în care a gândit Învăţătorul Neamurilor în *Epistola către Efeseni*, capitolul 4, unde spune:

> Ci, credincioşi adevărului, în dragoste, să creştem în toate privinţele, ca să ajungem la Cel ce este Capul, Hristos. Din El, tot trupul, bine închegat şi strâns legat, prin ceea ce dă fiecare încheietură, îşi primeşte creşterea, potrivit cu lucrarea fiecărei părţi în măsura ei, şi se zideşte în dragoste [117].

13. Dar de când pontiful roman s-a văzut încredinţat cu plenitudinea puterii, toată această ordine, sau această formă, a fost distrusă; căci el însuşi îi dezleagă pe prelaţii de rang inferior şi pe membrii ordinelor de autoritatea, de supravegherea sau de corectarea pe care o exercită asupra lor cei ce le sunt superiori; astfel, arhiepiscopii sunt eliberaţi de controlul patriarhilor, episcopii de cel al arhiepiscopilor; capitlurile sau colegiile de clerici de cel al episcopilor, ca şi abaţii şi primaţii mănăstirilor şi, de curând (să dea Cerul să nu fie şi mai rău!), călugării care fac parte din ceea ce se numeşte „ordinul sărăciei"; iar o dată perturbată ordinea, pontiful îi aşază pe toţi în grija şi în nemijlocita sa putere coercitivă, fără vreun folos vădit, ci, mai curând, din lăcomia notorie de a aduna în profitul său pricinile [de judecată] şi, prin aceasta, pentru a se strădui să adune bani, să-i despoaie pe prelaţi şi să-i pună la jug pe cea mai mare parte dintre ei.

Partea a III-a

Capitolul 2: Inferenţa explicită a anumitor concluzii care rezultă în chip necesar din determinările primelor două părţi. Examinându-le cu atenţie, principii şi supuşii [acestora] pot ajunge mai uşor la scopurile urmărite de această carte

Dintre concluziile care pot fi desprinse, să o formulăm pe prima:
1. Numai Scriptura Divină sau Canonică şi tot ceea ce decurge în mod necesar din ea, precum şi interpretarea ei de către conciliul general al credincioşilor este adevărată;

credinţa în Scriptură este necesară pentru atingerea beatitudinii eterne, dacă această credinţă este propusă cuiva în felul în care este corect...

2. Numai conciliul general al credincioşilor ori mulţimea sau partea sa precumpănitoare pot defini sensul îndoielnic al Legii Divine şi, mai ales, ceea ce poartă numele de articolele credinţei creştine, [precum] şi tot ceea ce priveşte necesitatea mântuirii; şi nici un colegiu parţial, şi nici o persoană singură, de orice condiţie ar fi, nu are autoritate pentru a da o astfel de definiţie...

3. Scriptura Evanghelică porunceşte ca respectarea preceptelor legilor divine să nu fie impusă nimănui prin constrângerea ca pedepse sau tortúri [din partea puterii] temporale.

4. Pentru eterna mântuire trebuie respectate numai preceptele Legii Evanghelice, sau urmările lor necesare, şi tot ceea ce trebuie făcut sau evitat potrivit dreptei raţiuni; nu însă şi toate poruncile Vechii Legi...

5. Nici un muritor nu poate acorda dispense în materie de precepte divine sau de Lege Evanghelică; dar a interzice ceea ce este îngăduit, a pedepsi o greşeală sau [a pricinui o] suferinţă pentru starea lumii de astăzi şi/sau care va veni, numai conciliul general sau fidelul legiuitor uman o poate face; şi nu o poate face nici vreun colegiu parţial, nici vreo persoană singură, de orice condiţie ar fi...

6. Numai ansamblul cetăţenilor sau partea sa precumpănitoare este legiuitorul uman.

7. Decretalele sau decretele pontifilor romani sau ale altor pontifi, laolaltă sau în parte, instituite fără încuviinţarea legiuitorului, nu pot obliga pe nimeni prin pedeapsă sau prin supliciu temporal...

8. Numai legiuitorul sau altcineva învestit de el cu autoritate pot acorda dispense în materie de legi omeneşti...

9. Funcţia de principe ales sau orice altă funcţie nu depind decât de alegerea celui care are autoritatea de a face acest lucru şi de nici o altă confirmare sau aprobare...

10. Alegerea cuiva ca principe sau în altă funcţie instituită prin alegere, mai ales a uneia care are o forţă coercitivă, depinde numai de voinţa expresă a legiuitorului...

11. Într-o cetate sau regat, guvernarea supremă trebuie să fie unică prin număr....

12. Numai autorităţii principelui celor credincioşi îi revine dreptul de a desemna persoanele în funcţiile statului, de a decide în privinţa numărului şi a calităţii lor, ca şi a tuturor afacerilor civile, în acord cu legile sau cutumele aprobate...

13. Nici un principe şi cu atât mai puţin un colegiu parţial sau o persoană singură, de orice condiţie ar fi, nu poate avea deplinătatea autorităţii sau a puterii asupra actelor altcuiva, [acte] particulare sau civile, fără determinarea legiuitorului muritor...

14. Nici un episcop sau preot nu are vreo stăpânire sau vreo jurisdicţie coercitivă asupra cuiva, cleric sau laic, chiar dacă [acesta] este un eretic...

15. Numai principele singur, în numele legiuitorului, are o jurisdicţie coercitivă, atât reală, cât şi personală, asupra oricărei persoane singure, muritoare, de orice condiţie ar fi...

16. Nici unui episcop sau preot, [şi] nici colegiului lor nu le este îngăduit să excomunice pe cineva fără autoritatea legiuitorului credincios...

17. Toţi episcopii au o autoritate egală, transmisă nemijlocit de Hristos şi, potrivit Legii Divine, nu se poate dovedi că ei pot fi supuşi sau mai presus unii faţă de alţii, atât în materiile spirituale, cât şi temporale...

18. Prin autoritate divină, cu încuviinţarea sau cu acordul legiuitorului uman fidel, ceilalţi episcopi, laolaltă sau separat, îl pot excomunica pe episcopul Romei şi pot exercita asupra lui o altă autoritate, precum şi reciproc...

19. Nici un muritor nu poate acorda dispensă pentru căsătoriile sau unirile ce au fost interzise prin Legea Divină ; cât despre cele interzise prin legea umană, ele privesc doar autoritatea legiuitorului sau a principelui prin intermediul legiuitorului...

20. Cei născuţi dintr-o uniune sau dintr-o căsătorie nelegitimă pot fi legitimaţi, în aşa fel, încât să aibă drept de moştenire şi să primească funcţii şi beneficii civile şi ecleziastice : doar legiuitorul poate face acest lucru...

21. Numai legiuitorul fidel poate judeca printr-o judecată coercitivă şi [poate judeca] îndreptăţirea unor persoane care urmează să fie promovate în ordinele ecleziastice şi nu-i este îngăduit nici unui preot sau episcop să promoveze pe cineva în aceste funcţii fără autorizaţia legiuitorului fidel...

22. Numai principele poate hotărî, în acord cu legile, cu numărul bisericilor sau al sanctuarelor şi cu cel al preoţilor, diaconilor şi al altor oficiali, cine are dreptul să oficieze slujba...

23. Funcţiile ecleziastice separabile trebuie transmise şi retrase numai prin autoritatea legiuitorului fidel : la fel şi cu beneficiile şi cu toate celelalte lucruri instituite cu un scop pios...

24. Nici un episcop, ca atare, în ansamblul [din care face parte] sau separat, nu are dreptul de a institui notari sau alţi funcţionari publici...

25. Nici un episcop ca atare, în ansamblul [din care face parte] sau separat, nu poate conferi [cuiva] licenţa de a preda în public sau de a exercita o meserie sau o disciplină. Acest drept aparţine numai legiuitorului fidel sau principelui, prin împuternicirea lui...

26. Persoanele promovate la diaconat sau la sacerdoţiu şi toţi cei care i s-au consacrat lui Dumnezeu în mod irevocabil trebuie preferaţi tuturor celor care nu sunt consacraţi în acelaşi fel, în ceea ce priveşte funcţiile şi beneficiile ecleziastice...

27. Dacă trebuinţele preoţilor şi ale celorlalţi slujitori ai Evangheliei (şi ale tuturor celor care au legătură cu cultul divin) şi ale celor săraci sunt împlinite, bunurile ecleziastice pot fi folosite, în mod licit şi în acord cu Legea Divină, de către legiuitor, complet sau în parte, pentru interesele sau pentru apărarea comună sau publică...

28. Toate bunurile temporale afectate unor scopuri pioase sau unor opere de caritate, precum cele lăsate prin testament pentru a merge dincolo de mare şi a rezista necredincioşilor sau pentru răscumpărarea celor luaţi prizonieri de necredincioşi, sau pentru ajutorarea sărmanilor şi pentru alte asemenea motive, vor fi la dispoziţia principelui, în acord cu hotărârea legiuitorului şi cu intenţia testatorului sau a unui donator de vreun alt fel...

29. Numai legiuitorul fidel are autoritatea de a da o dispensă unui grup, oricare ar fi el, sau unui grup religios, să aprobe sau să instituie acest grup...

30. Numai autoritatea principelui, în acord cu hotărârea legiuitorului uman, îi poate judeca, printr-o judecată coercitivă, pe eretici şi pe toţi criminalii, iar celor condamnaţi la pedepse sau la o sancţiune temporală să le dea pedepse reale şi personale, să ceară pentru ei pedepse şi să le aplice...

31. Nici un om, supus sau obligat faţă de un altul printr-un jurământ legal, nu poate fi dezlegat [de acest jurământ] de vreun episcop sau de vreun preot fără o cauză raţională, care trebuie cântărită de legiuitorul fidel printr-o judecată în cel de-al treilea sens al termenului ; iar contrariul este opus sfintei doctrine...

32. Numai conciliul general al credincioşilor poate institui un episcop sau o biserică mitropolitană în chip absolut mai presus de celelalte [biserici] şi poate să-l priveze sau să-l depună [pe episcop] dintr-o funcţie de acest fel...

33. Numai legiuitorul fidel sau principele căruia el i-a dat autoritatea are dreptul, în comunităţile de credincioşi, să convoace, prin putere coercitivă, un conciliu general sau parţial al preoţilor, episcopilor sau al altor creştini ; iar în cazul în care conciliul este convocat pe alte căi, hotărârile sale nu au nici forţă, nici validitate şi nimeni nu este obligat să le respecte sub pedeapsa unei sancţiuni sau [de teama] unei greşeli spirituale sau temporale...

34. Numai conciliul general al credincioşilor sau legiuitorul fidel prescrie posturile şi interdicţiile referitoare la unele alimente ; la fel, numai sus-zisul conciliu sau legiuitorul pot interzice practicarea artelor mecanice şi predarea disciplinelor a căror exercitare nu a fost interzisă de Legea Divină în fiecare zi ; şi numai legiuitorul fidel sau principele, prin autoritatea lor, pot constrânge la respectarea acestor interdicţii prin sancţiune sau pedeapsă temporală...

35. Numai conciliul general poate hotărî şi ordona canonizarea sau cultul cuiva ca sfânt...

36. Numai conciliul general al credincioşilor poate decide şi ordona dacă li se poate interzice episcopilor sau preoţilor, sau altor slujitori ai templelor să-şi ia femei ; şi, de asemenea, să decidă în tot ceea ce priveşte ritualul Bisericii ; iar singurul care poate acorda dispense în această privinţă, ca şi a celor despre care am vorbit, este numai cel căruia i-a fost conferită această autoritate de mai sus zisul conciliu, fie că este vorba de un colegiu sau de o persoană particulară...

37. Unui om aflat sub incidenţa judecăţii coercitive, pronunţată de un episcop sau de un preot, trebuie să i se îngăduie să facă apel la legiuitor sau la principele învestit de acesta cu autoritate...

38. Cel care trebuie să respecte perfecţiunea evanghelică a supremei sărăcii nu poate avea în puterea sa nici un bun imobiliar fără hotărârea fermă de a vinde un asemenea bun, de îndată ce va putea, şi de a împărţi săracilor preţul acestuia ; iar el nu poate avea proprietate sau putere asupra nici unui bun, mobil sau imobil, cu intenţia de a-l revendica, în faţa unui judecător coercitiv, celui care i l-a luat sau care vrea să i-l ia...

39. După Legea Divină şi potrivit posibilităţilor, o comunitate sau o persoană singură sunt ţinute să dea episcopilor şi celorlalţi slujitori ai Evangheliei, care le predică Evanghelia, ceea ce este necesar măcar pentru hrana şi veşmintele zilnice ale acestora, dar nu sunt cu nici un chip ţinuţi să dea dijme sau vreun alt lucru peste ceea ce trece de nevoile slujitorilor mai sus zişi.

40. Legiuitorul fidel sau principele, în numele lui, îi poate constrânge, în provincia care le este supusă, pe episcopi şi pe ceilalţi slujitori ai Evangheliei, suficient de înzestraţi cu hrană şi veşminte, să celebreze cultul divin şi să administreze tainele Bisericii...

41. Episcopul Romei şi orice alt slujitor al Bisericii sau al sanctuarului poate fi promovat într-un oficiu ecleziastic separabil în acord cu Legea Divină, numai de legiuitorul fidel sau de principe, în numele său, sau de conciliul general al credincioşilor ; el poate fi şi suspendat şi demis de către aceleaşi autorităţi, în caz de delict...

42. Mai multe concluzii şi [încă] foarte folositoare ar putea fi dezvoltate în mod necesar, pornindu-se de la primele două părţi ; totuşi, ne vom mulţumi cu cele pe care le-am formulat, întrucât ele oferă o pătrundere suficientă pentru a ucide ciuma denunţată, precum şi, pentru a scurta, cauza ei.

Capitolul 3 şi ultimul : Titlul acestei cărţi

Acest tratat se va numi *Apărătorul păcii*, deoarece el tratează şi lămureşte principalele cauze cu ajutorul cărora există şi se menţin pacea civilă şi liniştea şi, de asemenea, cauzele pentru care lupta – care este contrariul lor – se naşte, este împiedicată şi suprimată. Într-adevăr, această carte face cunoscută autoritatea, cauza şi concordanţa legilor divine cu aceea umană şi ale oricărei guvernări coercitive, care sunt regulile actelor umane... în care constau pacea şi liniştea civilă.

În afară de asta, principele, ca şi supusul pot înţelege, cu ajutorul acestei cărţi, care sunt cele dintâi elemente ale oricărui stat[118], ce anume trebuie să se respecte pentru păstrarea păcii şi a libertăţii. Într-adevăr, cel dintâi cetăţean sau partea dintâi a regimului civil, [adică] principele – fie că este unul [singur] sau sunt mai mulţi – [trebuie] să înţeleagă, prin mijlocirea adevărurilor umane şi divine, scrise în această carte, că numai el are autoritatea să poruncească mulţimii supuse – tuturor laolaltă sau fiecăruia în parte – şi, dacă este necesar, să pedepsească pe oricine, în acord cu legile stabilite, şi că nu trebuie să facă nimic în afara acestor legi, mai ales dacă este vorba de un lucru important, fără acordul mulţimii supuse sau al legiuitorului ; iar mulţimea sau legiuitorul nu trebuie să facă obiectul unor provocări prin nedreptate, deoarece virtutea şi autoritatea principelui constau în voinţa sa expresă.

Cât despre mulţimea supusă şi despre oricine face parte din ea, ea poate să ştie, prin această carte, ce fel de persoană, sau de persoane trebuie instituite ca principi, căci ea este ţinută să asculte în şi pentru starea prezentei lumi doar de preceptele părţii care guvernează, dar numai în măsura în care sunt coercitive [şi] dacă sunt în acord cu legile umane de care sunt determinate căci, dacă nu sunt determinate de acestea, ele trebuie privite în maniera pe care am dezvoltat-o în capitolele 14 şi 18 ale primei părţi ; ea [mulţimea supusă] va mai afla [că trebuie] să se păzească, pe cât posibil, ca principele sau oricare altă parte a comunităţii să nu îşi ia libertatea de a judeca sau de a săvârşi vreo faptă contrară legilor sau de a nu ţine seama de legi.

Într-adevăr, o dată ce au fost înţelese aceste adevăruri, bine puse în minte şi activ reţinute şi păstrate, regatul şi orice altă comunitate civilă moderată va fi apărată în starea ei de pace şi de linişte ; în acest mod, cei care trăiesc în stat vor ajunge la îndestularea vieţii în [această] lume, căci, fără această stare pacifică, ei sunt privaţi în mod necesar de îndestulare şi atunci sunt rău pregătiţi pentru viaţa eternă. Acestea sunt totuşi cele mai bune ţeluri şi obiective ale dorinţelor umane – dar în două lumi diferite –, pe care le-am expus în dezvoltările noastre precedente, ca fiind evidente pentru toţi oamenii ; la ceea ce am spus mai sus, vom adăuga că, dacă se va întâmpla ca în aceste dezvoltări să fie găsită o determinare, o definiţie sau, în vreun fel oarecare, o afirmaţie sau o scriere care să nu fie catolică, ea nu a fost spusă într-o manieră care să păgubească ; şi pentru a o corecta sau determina, ne supunem autorităţii Bisericii Catolice sau conciliului general al credincioşilor creştini.

În anul o mie trei sute douăzeci şi patru, *Apărătorul* [păcii] este terminat, în ziua Sfântului Ioan Botezătorul[119]. Laudă şi slavă ţie, Hristoase !

(Marsile de Padoue, *Le Défenseur de la paix*, traduction, introduction et commentaire par Jeannine Quillet, J. Vrin, Paris, 1968, pp. 131-139, 448-450, 555-559, 561-562)

Distincţia dintre jurisdicţia regală şi cea papală în *Le Songe du Vergier* (*Visul din livadă*, 1376) – fragmente –

Le Songe du Vergier (Visul din livadă*) este un tratat politic în forma unui dialog dintre un preot şi un cavaler, tratat al cărui subiect îl constituie definirea raporturilor dintre puterea ecleziastică (spirituală) şi aceea regală (temporală). El debutează printr-o introducere, în care autorul, adresându-se regelui, povesteşte că a adormit într-o livadă şi a avut un vis în care i-au apărut monarhul însuşi, puterea spirituală şi puterea temporală, apoi un preot şi un cavaler, aleşi de către cele două puteri ca avocaţi, pentru a dezbate chestiunile în litigiu dintre ele.*

Compus din ordinul lui Carol al V-lea (1364-1380), tratatul are două versiuni : una latină, terminată la 16 mai 1376 (potrivit unui „Explicit" aflat la finele manuscrisului original), cealaltă franceză, datată în 1378 (an înscris de însuşi Carol al V-lea pe manuscrisul francez). Textul a fost elaborat în contextul numeroaselor dispute, din acea epocă, dintre jurisdicţia regală şi cea ecleziastică. Punând să fie redactată o summa *a argumentelor specifice celor două tipuri de competenţă, regele Franţei urmărea, de bună seamă, să demonstreze superioritatea propriilor drepturi.*

Autorul (probabil un jurist) este necunoscut, dar, în mod evident, este un partizan al suveranităţii regale, aşa cum o demonstrează şi unele dintre sursele principale pe care le-a folosit (privitoare, în ansamblu, la raporturile dintre papalitate şi regalitate, respectiv imperiu) :

- Disputatio inter militem et clericum, *un text redactat către 1297, atribuit o vreme lui Occam, astăzi considerat ca aparţinând unui autor anonim ;*
- *două lucrări ale lui Occam :* Octo quaestionum decisiones *(1326) şi* Dialogi *(cca 1343) ;*
- Defensor pacis, *de Marsiglio din Padova (1324) ;*
- Quaestio de potestate papae (Rex pacificus) *;*
- De origine jurisdictionum, *de Guillaume Durand din Saint-Pourçain şi Pierre Bertrand ;*
- *unele „Scrisori" ale lui Pierre de Blois, din a doua jumătate a secolului al XIII-lea ;*
- *diverse scrieri, din jurul anului 1328, ale lui Mihail din Cesena ;*
- *Bula* Quia vir reprobus *promulgată de Ioan al XXII-lea (1329).*

Anumite împrumuturi colaterale par să indice faptul că autorul a cunoscut şi tratatul Polycraticus *lui John of Salisbury.*

La jumătatea secolului al XVI-lea (mai exact, în 1550), textul a fost trecut, la instigarea lui Carol Quintul, pe lista lucrărilor interzise, publicată de Universitatea din Louvain, interdicţie repetată în 1559, la cererea papei Paul al IV-lea[120].

Cartea I

Capitolul 38, 1-8 : Cavalerul răspunde că, aşa cum în lumea cea mare se află o dublă natură, spirituală şi trupească, la fel şi în lumea cea mică, adică în om, există o dublă natură, spirituală şi trupească ; şi că în om inima este asemenea regelui, iar capul este asemenea papei et caetera

Cavalerul

1. Stă scris în Proverbe, în capitolul 16, că Dumnezeu a creat toate lucrurile pentru ele însele, şi, de asemenea, că El a vrut ca toate lucrurile făcute şi formate în acest secol[121] să fie pentru om. Şi întocmai cum El a vrut să formeze omul după chipul şi asemănarea sa, la fel, El a vrut ca în om să se găsească asemănările care reprezintă întreaga lume ; şi, de aceea, omul este numit „lumea cea mică", cum spun Isidor şi Papias[122].

2. Iar această „lume mai mică" este asemenea lumii mari. Căci la fel cum în lumea cea mare se găseşte o dublă natură : spirituală, adică îngerească, şi trupească, adică pământeană, la fel şi pentru alcătuirea omului sunt trebuitoare două naturi : spirituală, cum este sufletul, şi trupească, precum sunt trupul şi mădularele sale.

3. Deci în sufletului omului este reprezentată natura spirituală şi îngerească ; căci întocmai cum printre îngeri se găsesc trei ierarhii, la fel şi în om, în ceea ce priveşte sufletul, se găsesc trei puteri : memoria, înţelegerea şi voinţa, potrivit cărora există în om o imagine care nu se mai găseşte în nici o creatură, cu excepţia îngerilor.

4. Cât despre trup, [în el] este reprezentată natura trupească şi pământească. Iar în acest trup se află părţi diferite şi mai multe mădulare ; dar, între ele, două sunt mădularele principale, şi anume inima şi capul. Şi întocmai cum în trupul omenesc inima şi capul au funcţii diferite, asemenea şi guvernarea pământească are două jurisdicţii complet distincte, anume cea spirituală, reprezentată prin cap, şi cea temporală, reprezentată prin inimă.

5. Şi asemenea guvernării lumii întregi, toţi suntem un singur trup întru Isus Hristos, iar capul acestui trup este Sfântul Părinte de la Roma ; căci la fel cum în cap sunt simţurile prin care sunt guvernate celelalte mădulare şi la fel, cum din cap coboară nervii prin care sunt unite şi întărite împreună celelalte mădulare, cum spune Isidor în cartea a X-a a *Etimologiilor* sale, în capitolul al doilea, la fel şi capul, adică Sfântul Părinte de la Roma, care trebuie să fie capul tuturor din punct de vedere spiritual, trebuie să aibă un foarte mare discernământ şi o foarte mare înţelepciune pentru a-i conduce pe toţi creştinii, care sunt mădularele Bisericii.

6. Dar noi trebuie să ştim că Filosoful[123] în *Cartea animalelor*, spune că din inimă pornesc venele, care transportă sângele la celelalte mădulare, [sângele] fără de care trupul nu ar putea trăi, cum spune decretul *Moyses* în cauza XXXII, la întrebarea a doua. Filosoful spune iarăşi că, în formarea unui om sau a unui animal, inima este creată înaintea capului. Stăpânul temporal, regele în regatul său, care este începutul şi dreapta temelie, este aidoma inimii pentru toţi cei din regatul său prin justiţia pe care o exercită, fără de care treburile publice nu pot exista, pur şi simplu, nici ferm, nici stabil. Iar din această inimă, adică principele secular, coboară venele, prin care substanţa temporală este transportată şi împărţită membrelor corpului.

7. Prin aceasta, pot da un răspuns limpede la ceea ce aţi susţinut în argumentul vostru şi, de asemenea, pot răspunde oricărui argument. Ştiţi că este un lucru necesar să susţinem că există, în veac, un principe sau un trup ; iar în acest trup, capul este Sfântul Părinte de la Roma, cum s-a mai spus [şi] altădată ; iar funcţia acestui cap este să vadă doar de lucrurile spirituale, căci, prin discernământ şi înţelepciune, el trebuie să îndrepte mădularele Bisericii, adică pe creştini, pe calea mântuirii ; şi el, în calitate de cap, trebuie să dea tuturor raţiune şi discernământ, cum se spune în *Decret*, partea sau capitolul XLIII, „Sit rector". Şi, de asemenea, acest trup are o inimă, adică regele, iar funcţia sa este să transporte substanţa temporală prin vene, adică prin mijloace bune, ordonanţe bune şi judecăţi, spre părţile trupului, adică spre persoanele individuale ; regelui îi aparţine dreptul de a dirija această substanţă temporală.

8. Şi întocmai cum capul nu trebuie să se amestece în lucrurile care ţin de inimă şi nici inima să se amestece în funcţia pe care o are de îndeplinit capul, la fel, nici Sfântul Părinte, care este capul, nu trebuie să se amestece în lucrurile temporale, luând [în] cunoştinţă de cauză, o stăpânire sau vreo [altă] autoritate ; nici regele nu trebuie să se amestece în lucrurile spirituale, căci acestea ţin de funcţia Sfântului Părinte de la Roma, care este, în această privinţă, capul tuturor creştinilor [...].

Capitolul 44, 1-10 : Monarhia cerească este a îngerilor, [iar] cea pământeană a oamenilor şi, de aceea, nu este cu urmări bune ca, pe acest pretext, să se pretindă că una este aidoma celeilalte ; iar [Cavalerul arată că] între ele sunt mai multe deosebiri

Cavalerul

1. Respectabile preot, întreaga putere a argumentului vostru constă, dacă am înţeles bine, în demonstrarea faptului că monarhia cerească, mai ales în ceea ce priveşte ordinea îngerilor, este aidoma monarhiei pământene sau mundane.

2. Sigur, ştiţi foarte bine că, în ceea ce priveşte ordinea, monarhia cerească aparţine intelectelor şi îngerilor, iar monarhia mundană oamenilor. Şi totuşi, pilda asemănării dintre ierarhia cerească şi ierarhia mundană sau terestră trebuie dată în privinţa lucrurilor în care oamenii şi îngerii se aseamănă, ca şi în cele în care sunt mari deosebiri între îngeri şi oameni.

3. Corporalitatea nu constituie o asemănare între oameni şi îngeri, căci îngerii nu au trup, cum spune [Ioan] Damaschinul în cartea a doua : „Îngerul este substanţă inteligibilă, mereu nobil şi brav şi fără trup".

4. Iar din cauza timpului, îngerii nu seamănă cu omul, căci îngerii nu pot fi măsuraţi ; şi spune Sfântul Augustin în cartea *Cetatea lui Dumnezeu* că, din cauza nemuririi, îngerii nu fac parte din timp.

5. Nici nu poate fi vreo asemănare între îngeri şi oameni, din pricina vreunei temporalităţi, căci îngerii nu au nevoie de lucruri temporale, cum spune îngerul care îi apare lui Tobie în capitolul 12 : „Când eram cu tine prin voia Domnului, părea că beau şi mănânc ca şi tine, dar mă foloseam de o altă mâncare şi de o altă băutură, nevăzute omului".

6. Dar există o asemănare între oameni şi îngeri în privinţa acelei părţi a omului prin care sufletul este mai presus de trup şi de lucrurile trupeşti, adică în privinţa spiritului.

7. Când spuneţi deci că ierarhia mundană este pe potriva şi asemănarea ierarhiei cereşti, eu spun că acesta este un lucru adevărat, dar că această pildă nu trebuie totuşi extinsă la lucrurile temporale. Şi sunt de acord că, aşa cum în ierarhia cerească există un singur principe, adică Dumnezeu, care este deasupra tuturor lucrurilor spirituale, la fel şi în această monarhie este cineva, deasupra tuturor sufletelor, care are conducerea lor în privinţa lucrurilor ce aparţin sufletului şi spiritului, dar nu în lucrurile ce aparţin temporalităţii.

8. Iar dacă vreţi să răspund la ceea ce aţi spus despre ierarhia cerească a lucrurilor trupeşti, este un lucru necesar ca în acea ierarhie să fie un rotund prim, numit primul lucru mişcător ; în această lume deci este necesar să fie pus un singur stăpân, după mişcarea căruia să se mişte toată maşinăria acestei lumi, adică fiecare fiinţă umană să-i fie supusă şi să-l asculte. Sire, vă conced [faptul] că, în prezent, în această lume, trebuie să fie o singură stăpânire sau o singură monarhie. Dar în această stăpânire sau monarhie, sunt două mădulare principale şi anume capul şi inima. Prin cap se înţelege Sfântul Părinte de la Roma. Prin inimă se înţelege regele, aşa cum, altădată, am spus mai pe larg.

9. Şi se ştie că, întocmai cum capul nu slujeşte inima decât numai în ceea ce ţine de funcţia naturii şi pentru păstrarea fiecărui om, pentru a-l îndrepta spre ţelul său perfect, şi după cum nici inima nu slujeşte capul decât numai prin ceea ce i-a fost încredinţat prin funcţia naturii, [la fel] pe o cale asemănătoare, Sfântul Părinte de la Roma, care este capul tuturor creştinilor în lucrurile spirituale, nu are a-i sluji pe stăpânii pământeni decât în privinţa lucrurilor spirituale, [adică] în cele în care are a-i sluji pe toţi creştinii ; de aceea este el numit robul robilor lui Dumnezeu. La fel, principele temporal are a-i sluji Sfântului Părinte [doar] din pricina temporalităţii pe care o deţine şi este ţinut să facă ceea ce este datorat Sfântului Părinte şi celorlalţi slujitori ai Domnului, după porunca lui Dumnezeu... pentru a face serviciul divin. Căci fără lucrurile temporale, lucrurile spirituale nu ar putea exista mult timp, cum spune decretul „Si quis objecerit"[124], în prima cauză, a treia întrebare.

10. Să conchidem aşadar că cele două puteri, cu toate că sunt în părţi diferite, ca în persoana Sfântului Părinte şi în persoanele regilor, împăraţilor şi ale altor stăpâni temporali, constituie aceeaşi putere, căci amândouă tind spre un scop, iar între Sfântul Părinte şi rege există o slujire reciprocă, după cum spune decretul „Quoniam idem mediator", în distincţia a X-a.

Capitolul 45 : Preotul dovedeşte că papa este singurul stăpân, cu argumentul albinelor care au un singur rege

Preotul

Îmi mărturisiţi că nu există decât o singură stăpânire în această lume, dar ea este divizată în părţi diferite. Nu pot să înţeleg foarte bine acest lucru şi mi se pare că el este respingător şi contrar naturii. Căci noi vedem că animalele mute şi păsările au un singur duce sau un singur rege, şi nu-şi încredinţează conducerea nici la doi, nici la trei, ci unuia singur. Albinele au un singur rege, cocorii unul singur, cum spune decretul „In apibus", în cauza a VII-a, prima întrebare, şi avem mai multe pilde asemănătoare în cartea *Istoriei animalelor*. Dacă animalele şi păsările au un singur principe, urmează că, din acelaşi motiv, oamenii trebuie să aibă [şi ei] un singur principe, căci natura şi mişcările

naturii sunt comune oamenilor şi animalelor, cum spune legea civilă în *Institute*, *De justitia et jure*, la început. Or, este sigur că principele secular nu poate, el singur, avea această stăpânire, fiindcă nu i se cade stăpânirea spirituală, după cum s-a demonstrat altădată. Urmează deci că Sfântul Părinte trebuie să fie singurul stăpânitor în lucrurile spirituale şi temporale, căci lui i se cuvine şi o jurisdicţie şi cealaltă, precum s-a mai spus altădată.

Capitolul 52, 1-4 : Cavalerul răspunde că Isus Hristos nu a avut nici o jurisdicţie în acest secol ; prin urmare, nici vicarul său nu trebuie să aibă

Cavalerul

1. Isus Hristos este mai presus de orice creatură în privinţa autorităţii, dar nu este în privinţa executării şi nici a exerciţiului ei ; căci El a apărut între oameni în forma unui slujitor, supus naturii umane, pentru a săvârşi taina mântuirii noastre, cum a spus Profetul, în Isaia, la capitolul 53 : „El suferinţele noastre le-a purtat şi durerile noastre le-a luat asupra Lui". Dacă Isus Hristos a apărut în forma unui slujitor, cu atât mai mult vicarul Său trebuie să apară în forma unui slujitor şi să fie umil ; iar el nu trebuie nici să dorească stăpânirile temporale [şi] nici să se numească stăpân al întregii lumi în lucrurile temporale. Iar dacă vreţi să susţineţi că stăpânirea Bisericii este suverană în lucrurile temporale, acest lucru se justifică prin marea nobleţe a demnităţii ei, nicidecum din pricina jurisdicţiei sale.

2. [Iată un] exemplu familiar : un maestru în teologie are a se ocupa de gândirea speculativă, făcută din intelectul speculativ şi din intelectul practic, pentru ca fiecare [fiinţă umană] să facă bine în ea însăşi şi bine pentru aproapele ei. Astfel, maestrul în teologie poate fi considerat un medic al sufletului şi este mai presus de medicul trupului, care trebuie să se ocupe de sănătatea trupului. Iar eu spun că medicul sufletului este mai presus de medicul trupului din pricina caracterului eminent al demnităţii sale şi, nu mai puţin, din pricina caracterului eminent al jurisdicţiei sale [...].

3. [Întocmai] cum medicul sufletului are întâietate faţă de medicul trupului, la fel şi Sfântul Părinte de la Roma trebuie să aibă întâietate faţă de împăraţi şi regi, din pricina caracterului eminent al demnităţii sale, nu din pricina jurisdicţiei. Căci aşa cum maestrul în teologie nu are nici o stăpânire asupra medicului, deşi este aşezat deasupra lui, la fel, nici Sfântul Părinte nu are deloc stăpânire în lucrurile temporale, asupra regilor şi a altor seniori pământeni.

4. [Totuşi] când spuneţi că această stăpânire trebuie să fie suverană şi că ea poate atinge cel mai înalt grad de perfecţiune în veac, sunt de acord cu voi în această privinţă din pricina caracterului eminent al demnităţii ei, dar nu din pricina dreptului ei de jurisdicţie [...].

Capitolul 54, 1-17 : Cavalerul este de acord cu felul în care preotul a povestit Vechiul Testament, dar neagă [faptul] că preotul are, astfel, dreptul să conchidă că papa este stăpân asupra lucrurilor temporale

Cavalerul

1. Cu povestirea pe care aţi făcut-o despre desfăşurarea Vechiului Testament, pot fi de acord fără ca acest lucru să-mi dăuneze. Dar când demonstraţi şi trageţi concluzia că Dumnezeu l-a făcut pe Petru vicarul său şi i-a spus că tot ce va lega pe pământ va fi legat

în cer, acest lucru trebuie, cu siguranţă, înţeles în legătură cu păcatele, nu cu stăpânirile temporale, în care El nu a vrut ca Sfântul Petru sau ceilalţi apostoli să se amestece. Şi ascultaţi-l cu atenţie pe Sfântul Bernard, care spune papei Eugeniu în cartea întâi [125] că puterea papei nu constă în posesiuni sau stăpâniri temporale, ci în îndreptarea şi uşurarea păcatelor; pentru păcate, nu pentru posesiuni a primit Sfântul Petru cheile împărăţiei cerurilor.

2. La fel, aceste cuvinte: „Orice vei lega pe pământ va fi legat în ceruri" nu trebuie înţelese ca o putere de jurisdicţie, ci ca o putere a ordonării care este foarte mare şi a fost principala [putere] dată apostolilor, întemeiată pe o putere foarte demnă, şi anume de a consacra Preapreţiosul Trup al lui Isus Hristos, şi pe puterea de a asculta mărturisirile. Şi ele se înţeleg şi ca o putere a papei şi a altor prelaţi ai Sfintei Biserici şi a preoţilor de a ridica păcatele şi de a ierta.

3. Sigur, într-un păcătos care se căieşte cu adevărat, numai Dumnezeu poate aprinde curajul şi îi poate inspira căinţă pentru vina şi pentru păcatul său, iertându-l de blestemul veşnic. Şi toate acestea, Dumnezeu le face fără nici o lucrare sau slujbă a preotului.

4. Altceva îi face Dumnezeu păcătosului prin lucrarea sau slujba preotului: anume, arată, în faţa Bisericii, pe care dintre păcătoşi l-a iertat Dumnezeu şi pe care îl ţine încă legat de păcat în acest veac şi care trebuie să fie legat sau mântuit în veacul de apoi.

5. La fel, Dumnezeu mai face şi altceva prin intermediul slujbei preotului: anume, preschimbă pedeapsa din Purgatoriu, datorată pentru păcat în veacul de apoi, într-o pedeapsă temporală, care poate fi săvârşită în acest veac. Căci El poate dezlega de pedeapsa Purgatoriului, în parte sau cu totul, potrivit căinţei păcătosului. Şi totul trebuie făcut de către preot, potrivit cheilor discernământului şi după raţiune. Aşa trebuie înţeleasă această autoritate: „Orice vei lega pe pământ va fi legat în ceruri". Căci, uneori, preoţii arată că unii sunt legaţi prin păcate sau iertaţi de păcate, dar, de fapt, aceştia nu sunt astfel faţă de Dumnezeu; iar ei nu dau nici o penitenţă şi aduc mulţumire celor care nu sunt vrednici de aşa ceva, iar celor vrednici le-o refuză; cei care sunt vrednici să primească tainele Bisericii se văd refuzaţi, iar cei ce nu sunt vrednici le primesc [din partea preoţilor]. Aşadar, toţi cei pe care papa sau alţi preoţi îi leagă sau dezleagă pe pământ, potrivit cheilor discernământului, vor fi legaţi sau mântuiţi la judecata divină. Căci declaraţia sau sentinţa preotului, când ea decurge din raţiune şi îl declară pe păcătos mântuit pentru faptele sale bune, sau legat pentru faptele sale rele, este încuviinţată şi întărită de Dumnezeu în veacul de apoi. Puteţi vedea [astfel] care este folosinţa cheilor pe care le au Sfântul Petru, [ca] şi ceilalţi slujitori ai săi şi ce puteri are [el] de a şterge sau ierta păcatele unui păcătos.

6. Cred că nu v-ar displăcea... să vă dau un exemplu destul de familiar în această materie, ca să aveţi o cunoaştere mai deplină a puterii cheilor pe care Dumnezeu i le-a delegat Sfântului Petru, un exemplu care se potriveşte îndeajuns cu sentinţa şi cuvintele lui Isus Hristos şi ale celorlalţi sfinţi. Dacă Isus Hristos, Fiul Domnului, iartă şi eliberează de păcate, preotul, care îşi îndeplineşte slujba, nu are nici o putere de a şterge sau ierta păcatele. Căci preotul este asemenea unui temnicer al judecătorului ceresc şi poate fi asemănat cu temnicerul unui judecător pământean.

7. Căci întocmai cum, prin cuvântul judecătorului pământean, prizonierul este condamnat sau iertat de orice pedeapsă temporală, penală şi civilă, la fel şi prin cuvântul divin, unii sunt mântuiţi sau legaţi de vină şi de blestem sau de pedeapsa din veacul de

apoi, dar [acest lucru nu se petrece] prin ceea ce face temnicerul: căci atunci când acesta închide sau deschide temniţa, [împricinatul doar] pare [că este] legat sau eliberat. Atât timp cât [temnicerul] îl ţine în închisoare, el pare vinovat, iar când îl scoate afară, el pare nevinovat. La fel, şi prin mijlocirea preotului pare a se vădi că cineva este legat sau mântuit de păcate, dar nu preotul este cel care mântuie de păcate, căci el nu poate ierta şi nici şterge vreun păcat, ci doar spune care păcătos anume este mântuit de Dumnezeu şi care nu e. Iar acest lucru se cunoaşte atunci când preotul dă păcătosului binecuvântarea sau când îi administrează tainele Sfintei Biserici.

8. Şi cu toate că temnicerul judecătorului pământean îşi îndeplineşte slujba cuvenită atunci când închide sau deschide temniţa, el nu are totuşi funcţia judecătorului de a-l ierta sau condamna pe prizonier. Şi dacă el ar deschide temniţa vreunui vinovat care nu ar fi iertat de judecător şi l-ar declara iertat în faţa poporului, acesta nu ar fi totuşi nicidecum iertat de pedeapsa criminală sau civilă pe care trebuie s-o suporte.

9. Să întoarcem mantaua şi să luăm cazul contrar: prin sentinţa sa, judecătorul îl iartă pe prizonier de orice pedeapsă penală şi civilă. Cu toate acestea, temnicerul îi închide uşa, îl ţine în temniţă şi declară în faţa poporului că el este vinovat. Totuşi, el nu este, de fapt, ţinut drept vinovat.

10. În acelaşi chip, Sfântul Părinte de la Roma, episcopii şi alţi preoţi sunt temnicerii judecătorului ceresc şi îşi exercită funcţia condamnând sau iertând. Dar dacă ei condamnă sau iartă, din neştiinţă sau altfel, cel care nu trebuia condamnat sau iertat nu este totuşi, cu nici un chip, condamnat sau iertat.

11. Acela deci este singurul şi adevăratul judecător al sufletelor, care nu poate fi înşelat de nici un gând şi de nici o faptă omenească şi pentru care toate lucrurile sunt limpezi şi vii [...]. Acela este adevăratul judecător al sufletelor noastre, atât în acest veac, cât şi în celălalt, Cel care a vrut şi a poruncit ca sentinţele date de El în celălalt veac să fie pronunţate în acest veac de către preoţi, pentru ca păcătoşii să se teamă de a mai păcătui şi pentru a-i scoate din nenorocirile şi din păcatele cu care sunt pătaţi, atrăgându-i pe calea adevărului şi a penitenţei.

12. [Iată un] exemplu: vedem că medicul trupului, căruia îi este dată autoritatea de a da lecţii şi de a acţiona potrivit cu arta medicinei şi de a cântări care bolnavi trebuie să scape şi care să moară, are drept ţel ca oamenii să trăiască cumpătat, păzindu-se de lucrurile dăunătoare, pentru a-şi păstra sănătatea trupului sau pentru a dobândi sănătate şi a se feri de moarte.

13. Iar medicul trebuie să dea porunci şi îndrumări, spunând că unii, care urmează cutare sau cutare dietă, vor scăpa, pentru această pricină, de cutare boală, iar cei care nu o vor urma vor muri. Totuşi, nu medicul îi vindecă pe cei care îi ascultă poruncile şi [nu el] îi omoară sau îi condamnă la moarte pe cei care nu-l ascultă; el doar le dezvăluie ceea ce urmează să li se întâmple dacă păzesc sau încalcă poruncile sale.

14. Medicul nu ar putea nici să constrângă, doar prin autoritatea sa, pe vreun om sănătos sau pe vreun bolnav să păzească poruncile şi învăţăturile medicinei; pe acela, el îl poate numai preveni şi învăţa, îl poate face să se teamă şi să se îndoiască, arătându-i pe calea raţiunii, prin pilde sau altfel că cei care păzesc poruncile medicinei sunt, de obicei, sănătoşi, scapă şi se vindecă de bolile lor, iar cei care încalcă poruncile medicinei sunt, de obicei, bolnavi şi adesea mor.

15. În acelaşi chip, papa şi ceilalţi preoţi sunt medicii sufletului, şi anume ai lucrurilor care ţin de mântuirea sufletelor, de moarte sau de blestemul veşnic, căci ei spun că cei

care nu vor păzi poruncile medicinei, adică ale lui Dumnezeu, care este adevăratul medic al sufletelor, vor fi bolnavi sau morţi, deoarece vor suferi pedepsele şi chinurile Purgatoriului sau vor fi veşnic morţi şi condamnaţi în puţul Infernului.

16. Aşadar, papa sau ceilalţi preoţi îi pot învăţa sau certa pe păcătoşi, dar nici unul dintre ei nu-i poate constrânge pe calea judecăţii. Iar acest lucru se vădeşte ca fiind adevărat, fiindcă Isus Hristos nu se numeşte principe sau judecător, ci vrea să fie numit medic, cum stă scris în Luca 5, acolo unde el spune, vorbind despre sine: „Nu cei sănătoşi au trebuinţă de doftor, ci cei bolnavi"[126]; El nu spune „nu au trebuinţă de judecător", căci El nu a venit în această lume pentru a judeca pricinile, nici pentru a condamna pe cineva în urma judecăţii, ci îi va judeca pe vii şi pe morţi în ziua Judecăţii. Aşadar, El le va da pedepse celor care, în acest veac, vor fi încălcat legile şi poruncile Sale.

17. Aşadar, de aceea spus-a Isus Hristos lui Petru: „Îţi dau cheile împărăţiei cerurilor", dar nu „îţi dau judecata în împărăţia cerurilor". Şi de aceea, cum s-a amintit mai înainte, papa şi ceilalţi preoţi ai Sfintei Biserici pot fi asemănaţi temnicerului unui judecător secular, iar ei nu au o putere atât de mare asupra lucrurilor spirituale, cum cred mai mulţi sau cum spun ei că au. Despre lucrurile temporale nu mai trebuie vorbit, căci este lucru bine ştiut că ei nu au [asupra acestora] vreo putere [...].

Cartea a II-a

Capitolul 95, 1-5: Cavalerul spune că jurisdicţia temporală a fost înaintea jurisdicţiei spirituale

Cavalerul

1. Jurisdicţia temporală a fost înaintea jurisdicţiei spirituale. Căci întocmai cum inima este, după naturalişti, creată înaintea capului, la fel şi jurisdicţia temporală a fost [creată] înaintea jurisdicţiei spirituale, cum se vădeşte în Sfântul Augustin, *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, cartea a XVIII-a, acolo unde el povesteşte despre începuturile mai multor regate. Aşadar, întocmai cum în trupul omenesc sunt două mădulare principale, care au două funcţii foarte diferite, şi anume inima şi capul, iar unul nu trebuie să se amestece în funcţia celuilalt, la fel şi lumea are două jurisdicţii complet distincte şi separate, anume jurisdicţia spirituală şi cea temporală, ce au funcţii diferite. Căci întocmai cum nici un stăpân secular nu trebuie să se amestece în jurisdicţia spirituală, la fel, nici preoţii nu trebuie să se amestece în jurisdicţia seculară.

2. Şi precum în trupul omenesc, dacă acesta n-ar avea nici inimă, nici cap, el s-ar distruge şi ar muri, la fel, dacă nu ar exista nici un stăpân secular sau spiritual, aceasta ar fi o pricină a distrugerii lumii. Ei sunt, prin urmare, trebuitori amândoi pentru guvernarea şi pentru ordinea lumii.

3. Şi trebuie să ştim, precum s-a amintit şi altădată, că însuşirea capului este atribuită celui care are jurisdicţia spirituală, şi anume papei. Căci întocmai cum în cap sunt simţurile înţelegerii, prin care sunt guvernate celelalte mădulare, după cum zicea Isidor în *Etimologii*, la fel şi în papă, care este părintele spiritual al tuturor, trebuie să se afle, mai mult decât la oricine, cea mai mare chibzuinţă, discernământul şi înţelepciunea, pentru a-i învăţa şi îndoctrina pe membrii Sfintei Biserici. Iar din acest cap decurg şi

coboară mai multe porunci şi trepte ale Sfintei Biserici, care au funcţii diferite şi prin care toţi membrii Bisericii sunt adunaţi laolaltă, întru milostenie şi ascultare faţă de adevăratul lor cap, adică Isus Hristos.

4. Iar însuşirea inimii este atribuită principelui secular, cum se vădeşte după Isidor, care spune *quod cor est totius corporis fundamentum*, [adică] inima este temelia fiecărui trup. Iar Aristotel, în *Cartea animalelor*, spune că în inimă se află începutul venelor care transportă sângele la mădulare, iar fără ea trupul nu ar putea trăi. Şi el mai spune că inima fiecărui animal este creată înaintea capului. Regele aşadar, în regatul său, este, propriu-zis, începutul şi tăria dreptăţii, care trebuie să fie în el şi fără de care lucrul public nu poate fi nici solid, nici stabil, întocmai cum un edificiu nu poate fi solid fără temelie. Iar de la această inimă, adică de la principele secular, merg venele, adică legile şi ordonanţele, prin care substanţa temporală este transportată la celelalte mădulare, fără de care trupul omenesc nu ar putea trăi.

5. Aşadar, deoarece jurisdicţia temporală a fost înaintea celei spirituale şi ea este cu desăvârşire separată de jurisdicţia spirituală, urmează că cel care este stăpân spiritual nu poate fi stăpân temporal, ci amândoi trebuie să fie precum cele două mădulare principale ale unui trup, care trebuie să tindă, fiecare în parte, la guvernarea celorlalte mădulare [...].

Capitolul 188, 1-22 : Preotul răspunde că obligaţia De nisi *este introdusă pentru folosul comun şi arată cum poate lega o sentinţă de excomunicare, deşi este nedreaptă ; şi atingând mai multe lucruri importante, răspunde argumentelor contrare, arătând cum a fost introdusă sentinţa de excomunicare, asemenea lucrurilor naturale*

Preotul

[...]11. Am vorbit de această sentinţă de excomunicare pentru a putea demonstra, în mod raţional, că ea este introdusă de Biserică după asemănarea lucrurilor naturale. Căci lucrurile care sunt introduse cu un anumit scop trebuie să urmeze lucrurile naturale, cum spun legile „Adoptio", „Digestis", „De adoptionibus". Potrivit naturii, vedem că, atunci când un corp are forma sa naturală, acest corp este unit atât timp cât mădularele sunt în armonie unele cu altele ; dar de îndată ce între mădulare apare vreo diferenţă[127], întregul trup are de suferit, dacă mădularele nu sunt readuse la unitate sau dacă acea parte a trupului, prin care a apărut diferenţa, nu este înlăturată din trup. Exemplu : în trupul omenesc, atunci când toate umorile se armonizează în unitatea formei umane, trupul este sănătos ; dar atunci când umorile păcătuiesc într-un fel sau altul, este necesar ca umorile care au alterat trupul să fie îndepărtate, pentru ca trupul întreg să nu se stingă.

12. La fel, adunarea tuturor creştinilor constituie un trup care are o formă, şi anume credinţa catolică, pătrunsă de virtuţile catolice şi morale, iar unitatea acestui trup durează atât timp cât fiecare mădular al Sfintei Biserici se află în acord cu celelalte. Dar atunci când în acest trup apare un dezacord, din greşeala unuia dintre mădulare, este necesar ca acest mădular, din cauza căruia a apărut acest dezacord, dacă el nu poate fi readus în unitate cu trupul, să fie tăiat şi îndepărtat din trup, pentru ca, prin el, trupul să nu fie infectat.

13. Şi, de aceea, Sfânta Biserică, luând exemplul lucrurilor naturale, pentru a putea dura mai mult şi a avea, în sine, o mai mare continuitate, a găsit [mijlocul] cenzurii şi

excomunicării, pentru ca atunci când vreun creştin, care face parte din trupul Bisericii, se îndepărtează de drumul drept, să fie mai întâi admonestat - *extra. De sententia excomunicationis, capitulo Sacro*[128]. Şi dacă el dă dovadă de neascultare, trebuie îndepărtat de trup, iar acest lucru noi îl numim excomunicare. Iar atunci când acest mădular este îndepărtat din întregul trup, aceasta este marea excomunicare. Iar când el este îndepărtat [numai] dintr-o parte a trupului, aceasta este mica excomunicare. La fel este şi în trupul omenesc, căci, uneori, umorile sunt îndepărtate din întregul trup, iar uneori dintr-o anumită parte a trupului. Şi aşa cum vedem că, uneori, toate umorile sunt îndepărtate din trup sau dintr-o anumită parte a trupului, în chip natural, fără acţiunea omului sau a medicului, iar uneori prin acţiunea medicului, la fel şi o sentinţă de excomunicare este, uneori, dată prin canon, fără acţiunea unui om, alteori, prin sentinţa unui om. Şi întocmai cum un mădular putrezit, sau infectat în vreun fel, este tăiat şi îndepărtat [potrivit cu] *vicesima quarta, questione tertia, capitulo Resequande*, la fel şi un creştin neascultător faţă de porunca Sfintei Biserici trebuie tăiat şi îndepărtat de Sfânta Biserică. Şi întocmai cum în trupul omenesc, uneori trupul întreg are de suferit din pricina zguduirii umorilor, alteori numai o parte a trupului, la fel şi în întreaga noastră Sfântă Biserică, poate fi dihonie împotriva unităţii credinţei noastre - cu toate că ea nu se poate pierde, ci va dăinui mereu -, alteori doar într-una dintre părţile ei.

14. Şi trebuie să ştim că există o excomunicare dată numai de Dumnezeu, deoarece comunitatea tuturor creştinilor constiuie un [singur] trup, cum stă scris [în] *tertia, questione quarta, capitulo Engeltrudam*, iar acest trup este pătruns de forma catolică, pătrunsă de virtuţile şi de spiritul vieţii lui Isus Hristos. Şi cu toate că în acest trup sunt mai multe mădulare, totuşi toate mădularele au viaţă de la acelaşi spirit, şi anume de la spiritul vieţii credinţei catolice, pătrunsă de virtuţi. Şi atât timp cât mădularele se află în unitatea credinţei, trupul există, iar fiecare trebuie să tindă către această unitate, cum stă scris [în] capitolul 4 din Exod: *Vesti sacerdotis jungitur mala punica, id est mala grana*, [adică] „veşmântul preotului are o granadă"[129], iar prin „granadă" se înţelege unitatea credinţei noastre, căci întocmai cum o granadă are mai mulţi sâmburi sub coajă, la fel, aceeaşi credinţă are dedesubtul ei mai mulţi membri acoperiţi de această credinţă, cum ne arată şi ne spune monseniorul sfânt Grigore în decretul „Sit rector", *quadragesima tertia distinctione*. Iar dacă vreun membru pleacă de sub această coajă - adică de la credinţa catolică sau de la lucrările virtuţii, care îi dau formă - şi face vreun păcat de moarte, el trebuie separat de acest trup şi nu mai trebuie deloc să aibă [în el] spiritul vieţii acestui trup, cum ne arată îndeajuns monseniorul sfânt Augustin, [în] *capitulo Nichil, undecima, questione tertia*, în felul următor: „Acela care este despărţit de trupul lui Isus Hristos nu este un mădular al Lui; dacă el nu este un mădular al lui Isus Hristos, el nu poate avea spiritul vieţii lui Isus Hristos".

15. Prin aceasta, putem spune şi conchide că excomunicarea ce separă de Dumnezeu din cauza unui păcat de moarte este dată numai de Dumnezeu, căci, îndată ce [un om] comite un păcat de moarte, el nu mai are spiritul lui Isus Hristos şi astfel nu [mai] poate fi un mădular al lui Isus Hristos, pentru că el nu are viaţă prin spiritul său.

16. Şi pentru că am spus că adunarea tuturor creştinilor este un trup, [şi fiindcă] m-aţi putea întreba cum se poate ca atâtea părţi sau persoane să poată fi un trup, vă spun că... întocmai cum un trup omenesc are mai multe mădulare care au funcţii diferite, cum stă scris în *Decretum, octuagesima nona distinctcione, capitulo primo*, şi întocmai cum

acest trup omenesc are un suflet şi un trup, [potrivit cu prevederea intitulată] *ut tricesima secunda, quaestione secunda, [capitulo] Moyses, et Clementina una, De summa Trinitate et fide catholica* şi întocmai cum acest trup este compus din patru elemente – *extra. De celebratione missarum, capitulo In quadam* – la fel şi acest trup al Sfintei Biserici are mădulare diferite, care mădulare au funcţii diferite; acest trup are suflet şi o viaţă în sine.

17. Şi trebuie să ştim că, întocmai cum în trupul omenesc unele părţi sunt conduse de alte părţi, anume mădularele principale care conduc mădularele inferioare ale trupului, la fel şi în acest trup al Sfintei Biserici se află, de asemenea, părţi inferioare, care sunt guvernate de altele, aşa cum sunt mieii, numiţi în drept oi, care trebuie conduşi [cum scrie în] *secunda, questione septima, capitulo Oves*. Iar mădularele principale şi organice ale acestui trup sunt prelaţii Sfintei Biserici, iar capul acestui trup este Sfântul Părinte al Romei, ca vicar al lui Isus Hristos, [în conformitate cu prevederea] *vicesima prima distinctione, capitulo Cleros et clericos, et capitulo In novo.* Şi la fel cum din cap coboară spiritele care dau virtute naturală acestui trup, în întregul său, cum spun naturaliştii, la fel şi de la Sfântul Părinte al Romei, ca dintr-un cap, coboară, către toate mădularele trupului, virtuţile şi puterile, [după] *vicesima nona distinctione, capitulo Ita Dominus*.

18. Şi întocmai cum în capul unei fiinţe umane se află patru jilţuri care întemeiază cele patru virtuţi interioare, cum stă scris [în] *secundo, De anima*, la fel şi în acest trup al Sfintei Biserici trebuie să fie patru virtuţi cardinale şi, după asemănarea acestor patru virtuţi cardinale, ar trebui să fie în acest trup patru mădulare principale, şi anume patru cardinali. Dar cum în acest trup *multa erat messis et operarii pauci*: [adică] „[este] o mare recoltă de grâu, dar [sunt] puţini lucrători", au fost aleşi şaizeci şi doi de ucenici, cum stă scris în *Decretum, vicesima prima distinctione, capitulo In novo,* cărora le-au urmat episcopii, *sexagesima octava distinctione, capitulo Quorum vices*. Mădularele organice ale acestui trup sunt aşadar cardinalii şi episcopii. Dar acest trup are şi alte mădulare mai mici, ca mâna, care este un mădular principal şi organic, şi ca degetele, care sunt, în cadrul mâinii, ca nişte mădulare mai mici, cu care putem asemăna funcţiile Sfintei Biserici care se află sub episcop, adică diaconii, arhidiaconii şi parohii, [după] *vicesima prima distinctione, capitulo Cleros.*

19. În al doilea rând, am [mai] spus că, întocmai cum acest trup are un suflet care îi dă viaţă, la fel şi acest trup al Sfintei Biserici are un trup care îi dă viaţă, şi anume Isus Hristos şi credinţa catolică, care este pătrunsă de lucrările virtuţii. Căci Isus Hristos este Cel ce dă tuturor viaţă. Fiindcă, aşa cum stă scris în Evanghelie, *Ego sum via, veritas et vita – octava distinctione, capitulo Consuetudo*. Acest trup aşadar are viaţă în sine, anume, [pe] Isus Hristos. Şi întocmai cum un trup natural adevărat îşi sprijină viaţa prin băutură şi mâncare, la fel, acest trup al Sfintei Biserici are carne adevărată, şi anume, preapreţiosul trup al lui Isus Hristos, [potrivit şi cu] *Panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita* – Ioan capitolul 6: [adică] „pîinea pe care o voi da pentru viaţa lumii este propria-mi carne".

20. În al treilea rând, am spus că, întocmai cum într-un trup natural sunt patru elemente, cu toate că sunt amestecate, la fel şi în acest trup al Sfintei Biserici sunt patru Evanghelii, cu toate că, în ceea ce priveşte adevărul, este [numai] o singură Evanghelie, dar există patru autori sau patru Evanghelişti; prin aceste patru elemente sau patru Evanghelii se înţelege tot ceea ce înseamnă viaţă în acest trup.

21. Dar întocmai cum, pentru păstrarea acestui trup omenesc şi pentru dobândirea sănătăţii, când el se îmbolnăveşte, Dumnezeu a dat şi a aflat o artă care se numeşte medicină, pentru a menţine trupul sănătos şi pentru a-l reface când el este în vreun fel stricat, la fel, în acest trup al Sfintei Biserici, El a dat o ştiinţă prin care, atunci când unele mădulare ale trupului sunt stricate, ele pot fi însănătoşite şi, de asemenea, păstrate şi apărate. Iar aceasta este ştiinţa dreptului canonic şi a legilor, care este dată lumii de Dumnezeu Tatăl şi prin gura principilor seculari, [cum scrie în] *Codice, De longi temporis prescriptione, lege finali ; decima sexta, questione finali, capitulo Placuit ; octava distinctione, capitulo Quo jure*.

22. Şi cu toate că lucrurile spuse mai sus nu depăşesc în vreun fel hotarele [puse] de canonişti şi de legişti, totuşi am făcut acest lucru pentru a arăta că sentinţa de excomunicare, dacă este introdusă, seamănă cu dispunerea naturală a trupului omenesc. Căci aşa cum am arătat, mădularele singure ale acestui trup al Sfintei Biserici sunt hrănite cu pâinea vieţii, adică de preţiosul trup al lui Isus Hristos, iar Isus Hristos este reprezentat în slujitorii săi. Din această pricină, cel ce face rău unui preot sau altei persoane a Sfintei Biserici este excomunicat, fiindcă el aduce o vătămare lui Isus Hristos, care, vorbind preoţilor, le-a spus în chipul următor : *Qui vos tangit me tangit* : „cine vă atinge mă atinge”, cum stă scris în *Decretum, secunda, questione prima, capitulo Actio ; septima, questione prima, capitulo Qui vos*. Acela deci care se străduieşte să aducă vreo vătămare unui slujitor al tainei altarului este privat, din această pricină, de această taină, pentru a fi pedepsit fiindcă a păcătuit [aşa cum este prevăzut] : *capitulo Litteras, extra. De etate et qualitate*. Această sentinţă de excomunicare este aşadar dată de Dumnezeu, uneori fără vreo mijlocire, alteori prin mijlocirea slujitorului Sfintei Biserici.

(*Le Songe du Vergier*, édité d'après le manuscrit royal 19, C, IV de la British Library par Marion Schnerb-Lièvre, archiviste-paléographe, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1982, tome I : pp. 60-61, 69-71, 78-79, 82-85 ; tome II : pp. 76-77, 162-169)

Metafora corpului politic la Christine de Pizan (*Le Livre du corps de policie – Cartea corpului politic*, cca 1404-1407) – fragmente –

Considerată cea dintâi femme de lettres *din Franța, Christine de Pizan (cca 1364/1365-cca 1430) s-a născut la Veneția, ca fiică a lui Thomas (Tommasso) de Pizan, medic și astrolog, a cărui pregătire, dobândită la Universitatea din Bologna, i-a adus, în 1369, chemarea la curtea regelui Carol al V-lea al Franței (unde a și rămas până la sfârșitul vieții). Căsătorită în 1380 cu Étienne de Castel, rămasă, curând, văduvă (la numai 25 de ani), cu trei copii, cu o mamă și o nepoată orfană în grijă, Christine și-a dedicat viața literelor, atât din plăcere, cât și din necesitatea de a-și câștiga existența. A scris o operă remarcabilă, care include texte variate, de la poezie și biografii, până la scrieri parenetice –* Le livres des trois vertus, Le livre de la cité des femmes, *redactate pentru instruirea femeilor – sau din categoria* specula principis, *cum este și scrierea pe care o prezentăm aici.*

Redactată la o dată incertă (între 1404-1407, după opinia lui Robert H. Lucas sau 1406-1407, după cum crede Angus J. Kennedy), Le Livre du corps de policie *(*Cartea corpului politic*) trebuie înțeleasă în contextul în care a fost scrisă : perioada cea mai dificilă a Războiului de 100 de Ani, caracterizată, în Franța, prin conflictul ireductibil dintre „partida" burgundă, condusă de ducele Filip (iar, mai apoi, după 1404, de fiul său, Jean), și, pe de altă parte, fratele regelui Carol al VI-lea, Ludovic de Orléans – conflict alimentat de criza de după 1392 a puterii monarhice, determinată de accesele de nebunie din ce în ce mai dese ale lui Carol al VI-lea și de minoratul Delfinului, ducele de Guyenne. Acest conflict, de fapt un război civil în toată regula (care avea să precipite redeschiderea conflictului cu Anglia, prin intervenția pe continent a lui Henric al V-lea), a fost marcat de evenimente pe cât de tragice, pe atât de sângeroase : asasinarea – la 23 noiembrie 1407 – a lui Ludovic de Orléans din ordinul ducelui de Burgundia ; intrarea în scenă, ca adversară a burgunzilor, a puternicei familii nobiliare de Armagnac (1410), căreia i se raliază partizanii lui Ludovic de Orléans, rămași fără conducător după 1407 ; revolta antiburgundă, din cauza abuzurilor fiscale, a populației pariziene la instigarea lui Simon Caboche, membru al breslei tăbăcarilor (1413) ; dezastrul militar francez de la Azincourt (1415), urmat de ocupația engleză a Parisului și a părții de nord a Franței ; asasinarea la Montereau, în 1417, a ducelui Burgundiei de către oamenii Delfinului (viitorul Carol al VII-lea) ; tratatul de la Troyes, care punea regatul Franței sub tutelă anglo-burgundă (mai 1421) ș.a.m.d. Acestea sunt evoluțiile al căror ecou îl reprezintă* Le livre du corps de policie, *prin care Christine de Pizan pledează pentru reconstituirea unității compromise a regatului sub o autoritate monarhică nouă, cu prestigiul refăcut. Acest lucru este cert,*

*întrucât Christine de Pizan declară ea însăşi, într-o carte ulterioară (*Livre de la paix*) că a scris* Cartea corpului politic *pentru Delfin, ducele de Guyenne, în perioada în care moştenitorul tronului, copil fiind, era o miză esenţială în lupta pentru putere dintre ducii de Orléans şi Burgundia.*

Inspirată în chip vădit de Polycraticus, *dar al cărui autor nu este citat nici măcar o singură dată, deşi autoarea are grijă să menţioneze de mai multe ori ca sursă aşa-zisa* Institutio Traiani, *a lui pseudo-Plutarh,* Le livre du corps de policie *este alcătuită din trei părţi, corespunzătoare celor trei stări principale ale societăţii franceze. Partea I are drept subiect educaţia principelui, autoarea insistând asupra tuturor aspectelor acesteia, de la meniul zilnic, vestimentaţie, lecturi ş.a.m.d., până la instruirea culturală. Partea a II-a se referă la cavaleri şi la nobili, iar a III-a la „întregul popor"* (tout universel pueple) *– negustori, clerici, meşteşugari şi ţărani*[130].

Partea I

Aici începe *Cartea corpului politic*, care vorbeşte despre virtute şi moravuri şi este împărţită în trei părţi. Prima parte este dedicată principilor, a doua cavalerilor şi nobililor, iar a treia comunităţii întregului popor.

[Capitolul] 1. Primul capitol vorbeşte despre descrierea corpului politic

Dacă este cu chip ca viciul să dea naştere virtuţii, îmi place în această parte să fiu pasionată cum este o femeie, de vreme ce mulţi bărbaţi cred că sexul femeiesc nu ştie cum să-şi treacă sub tăcere abundenţa de spirit. Să vină atunci, cu îndrăzneală, şi să se arate prin nenumărate revărsări izvorul şi fântâna curajului meu, care nu pot fi secate atunci când vădesc dorinţa de virtute. O, nobilă şi zeiască virtute, cum îndrăznesc eu să mă laud vorbind despre tine, când ştiu că priceperea mea nici nu te-ar putea înţelege, nici nu te-ar putea exprima bine ? Dar ceea ce mă linişteşte şi îmi dă îndrăzneală este simţirea că eşti atât de îngăduitoare, încât nu-ţi va displace dacă, vorbind despre tine, nu o voi face în lucrurile cele mai subtile, ci doar în cele pe care eu le pot concepe şi înţelege. Aşadar, voi vorbi despre tine [doar] în ceea ce priveşte învăţătura bunelor moravuri, vorbind mai întâi despre viaţa superiorilor noştri, cu regulile şi în toată alcătuirea ei ; adică despre viaţa principilor, a căror maiestate cu umilinţă o implor să nu ia de rău, nici în dispreţ că o atât de mică inteligenţă ca a mea şi o atât de umilă creatură îndrăzneşte să purceadă a vorbi despre modul de viaţă al stării de sus. Şi fie-le pe plac să-şi amintească de învăţătura filosofului, care a spus : „nu dispreţuiţi cuvintele înţelepte ale celor neînsemnaţi, cu tot rangul vostru înalt". Apoi, cu ajutorul lui Dumnezeu, trag nădejde să vorbesc despre felul de viaţă al nobililor şi cavalerilor. Iar în al treilea rând, despre întregul popor. Aceste trei stări de oameni trebuie să fie într-o singură [întocmire] politică, asemenea unui trup viu, după cuvintele lui Plutarh, care, într-o scrisoare pe care i-a trimis-o împăratului Traian, compară lucrul public cu un trup având viaţă, în care principele sau principii ţin locul capului, în calitatea pe care o au sau, trebuie s-o aibă, de suverani şi de la care trebuie să vină instituirile speciale, întocmai cum din mintea omului izvorăsc şi vin faptele pe care le săvârşesc mădularele. Cavalerii şi nobilii ţin loc de mâini şi braţe. Căci întocmai cum braţele omului sunt puternice pentru a putea

suporta truda şi povara, ei trebuie să aibă sarcina de a apăra legea principelui şi lucrul public, iar [ei mai] sunt aidoma [şi] mâinilor, deoarece, întocmai cum mâinile înlătură lucrurile dăunătoare, ei trebuie să înlăture toate lucrurile care fac rău sau sunt inutile. Ceilalţi oameni sunt ca pântecele, tălpile şi picioarele. Căci întocmai cum pântecele primeşte tot ceea ce îi pregătesc capul şi mădularele, la fel, ceea ce fac principele şi nobilii trebuie să se reîntoarcă la binele şi la dragostea publică, aşa cum se va explica mai bine, mai târziu. Şi, aşa cum picioarele şi tălpile susţin trupul omenesc, la fel şi cei ce muncesc pământul susţin toate celelalte stări.

[Capitolul] 2. Care vorbeşte despre cum este închipuită fericirea virtuoasă

[...] Aşadar, pentru ca trupul lucrului public să fie bine guvernat, capul trebuie să fie sănătos, adică virtuos. Căci dacă este bolnav, se va resimţi întregul trup. Prin urmare, începem să vorbim despre îngrijirea capului, adică despre rege sau principi, şi, de vreme ce scrierea noastră începe cu capul, vom vorbi în [„]capul[”] dintâi[131] despre vârsta, adică despre copilăria principelui, care este crescut sub responsabilitatea părinţilor [...].

Partea a II-a

Aici începe partea a II-a a acestei cărţi, care este dedicată cavalerilor nobili.

[Capitolul] 1. Primul capitol vorbeşte despre cum sunt aceşti nobili [ca] braţele şi mâinile corpului politic

Urmându-ne materia, după ce am încheiat prin a vorbi despre principi şi prin a-i îndemna la viaţă morală, [principi] pe care noi îi considerăm drept capul imaginii vii a corpului politic[132], aşa cum îl descrie Plutarh, [şi] cum a fost spus mai înainte, se cuvine în această a doua parte a cărţii de faţă, ţinându-ne promisiunea, să vorbim despre braţele şi mâinile imaginii mai înainte pomenite, care, după Plutarh, sunt nobilii şi cavalerii şi toţi cei din starea lor. Urmând acelaşi mod al expunerii, trebuie să discutăm, în ceea ce îi priveşte, despre felul în care deprind ei virtutea şi bunele moravuri şi, mai ales, faptele cavalereşti, întrucât, după cum spun diverşi autori, ei sunt puşi să-i apere pe toţi [ceilalţi]. Şi deşi aceeaşi virtute este potrivită şi trebuitoare atât pentru cel simplu, cât şi pentru nobilii cavaleri, pentru toţi oamenii, ca şi pentru principi, totuşi stările se deosebesc după modul lor de viaţă, după vorbire şi fapte şi, de aceea, ele trebuie tratate diferit. Căci lucrul pe care se cuvine să-l facă principele nu este potrivit pentru cavaler sau pentru nobil ; la fel, şi invers [...].

Partea a III-a

Aici începe partea a III-a a acestei cărţi, care se adresează tuturor oamenilor.

[Capitolul] 1. Primul capitol vorbeşte despre cum stările trebuie să se unească şi să meargă laolaltă

După ce, în prima parte a acestei cărţi, privitoare la învăţarea principilor, l-am înfăţişat, aşa cum am spus, pe acest principe sau pe principi ca [pe] un cap al corpului politic, [iar] în continuare – în partea a doua [am vorbit] despre educaţia nobililor şi a cavalerilor, care sunt braţele şi mâinile –, vom vorbi în această parte, cu ajutorul lui Dumnezeu, despre ceea ce vom putea culege de la cei care sunt autorităţi în acest subiect al vieţii trupului mai sus pomenitului corp politic, adică despre comunitatea oamenilor obişnuiţi, pe care noi o socotim drept pântecele, picioarele şi tălpile, astfel încât întregul să se formeze şi să se îmbine într-un singur trup viu, perfect şi sănătos. Căci întocmai cum trupul omenesc nu este întreg, ci nedesăvârşit şi diform atunci când îi lipseşte vreun mădular, la fel şi trupul politic nu poate fi perfect, nici întreg, nici sănătos dacă toate stările despre care vorbim nu sunt bine alăturate şi unite, încât să se poată ajuta şi sprijini unele pe celelalte, fiecare îndeplinind oficiul[133] trebuitor ; iar diversele oficii nu sunt, la drept vorbind, instituite şi nu trebuie să servească decât la păstrarea întregului ansamblu, întocmai cum mădularele trupului omenesc sprijină guvernarea şi hrănirea întregului trup. Şi dacă vreunul dintre ele nu există, întregul [trup] o resimte şi este lipsit de el. Este [astfel] potrivit să spunem despre calea prin care părţile cele de pe urmă ale acestui trup sunt ţinute sănătoase şi în bună stare, căci mi se pare că ele sunt sprijinul şi au povara restului trupului, drept care meseria lor este să aibă tăria şi puterea de a căra greutatea celorlalte părţi. De aceea am spus mai devreme că principele bun trebuie să-şi iubească şi să-şi aibă la inimă supuşii şi poporul şi am vorbit despre oficiul nobililor, instituit pentru a păzi şi apăra acest popor.

Este potrivit să vorbim despre dragostea, respectul şi supunerea pe care poporul trebuie să le aibă pentru principe. Să spunem, de aceea, tuturor că toate stările datorează principelui aceeaşi dragoste şi supunere şi acelaşi respect. Dar după ce am spus unele lucruri despre creşterea virtuţii în viaţa şi obiceiul lor de trai, voi vorbi poate despre cele trei căi prin care diferitele stări trebuie să exprime acest principiu general. Şi întrucât uneori există plângeri printre cele trei stări diferite – principii, cavalerii şi poporul –, deoarece fiecăreia i se pare că celelalte nu-şi îndeplinesc datoria în oficiile lor, ceea ce poate provoca printre ele discordie – [fapt care constituie] cazul cel mai vătămător cu putinţă –, iată o povestire morală, spusă ca o fabulă :

> Odată, a apărut o mare neînţelegere între pântecele trupului omenesc şi mădularele sale. Pântecele se plângea tare de mădulare, spunând că ele îl gândeau de rău şi că nu aveau grijă ca el să fie hrănit cum se cuvine. Pe de altă parte, mădularele se plângeau tare de pântece, spunând că erau obosite de muncă şi că, în ciuda trudei lor neîncetate, pântecele voia să aibă totul şi nu era mulţumit niciodată. Atunci, mădularele s-au hotărât să nu mai îndure asemenea durere şi trudă, de vreme ce nimic din ceea ce făceau ele nu mulţumea pântecele. Aşa încât, toate îşi încetară munca, iar pântecele fu lăsat în voia lui. Mădularele încetară să mai lucreze, iar pântecele nu mai fu hrănit. El începu să slăbească, iar mădularele începură să scadă şi să slăbească şi astfel, pentru că [ele] se urau unele pe celelalte, întregul [trup], laolaltă, pieri.

La fel se întâmplă [şi] atunci când un principe cere poporului mai mult decât poate da acesta, iar poporul se plânge de principele său şi se răzvrăteşte prin neascultare.

Într-o asemenea discordie, pier cu toții. Conchid astfel că înțelegerea înseamnă păstrarea întregului trup politic. O mărturisește Sallustius: „În concordie, lucrurile mici cresc, dar prin discordie lucrurile mari se distrug [...].

[Capitolul] 9. Despre a III-a stare a poporului

După aceea, vine a III-a stare a poporului, care sunt meșteșugarii și țăranii, pe care noi îi socotim ultima parte a corpului politic; ei sunt ca și picioarele și tălpile [cum] spune din nou Plutarh, și trebuie păziți printr-o grijă supremă ca să nu sufere vreo vătămare, fiindcă prin vătămarea lor trupul ar putea suferi o cădere periculoasă. Ele au cu atât mai multă nevoie de bună îngrijire și atenție, cu cât, pentru sănătatea trupului, ele nu încetează să meargă. Diferitele meserii pe care le fac meșteșugarii sunt necesare trupului omenesc, care nu s-ar putea lipsi de ele, la fel cum un trup omenesc nu s-ar putea lipsi de picioare: s-ar târî pe mâini, urât și fără folos și cu mare greutate, la fel cum – spune el [Plutarh] – lucrul public nu s-ar putea susține, lipsite de țărani și de meșteșugari. Astfel, deși unii cred despre oficiul meșteșugarilor – pe care clericii îi numesc artizani – că este lipsit de importanță, totuși el este bun, nobil și trebuitor, cum s-a spus mai înainte. Și printre multe alte lucruri bune care există, acesta se cuvine cu atât mai lăudat, cu cât, dintre toate stările lumești, el este cel mai aproape de știință. Artizanii pun în practică ceea ce știința învață, după cum spune Aristotel în *Metafizica* sa, operele lor sunt rezultatul științei, precum geometria, știința măsurării și a proporției, fără de care nu ar putea exista nici un meșteșug [...].

(Christine de Pisan, *Le livre du corps de policie*, édition critique par Robert H. Lucas, Librairie Droz, Genève, 1967, pp. 1-3, 5, 102-103, 166-169, 194-195; Christine de Pizan, *The Book of Body Politic*, edited and translated by Kate Langdon Forhan, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, pp. 3-5, 58, 90-91, 105; *Medieval Political Theory – A Reader. The Quest for the Body Politic, 1100-1400*, edited by Carry Nederman and Kate Langdon Forhan, Routledge, London and New York, 1993, pp. 231-232)

Note

[1] Pentru aceste informaţii, v. *L'œuvre de Hugues de Saint-Victor*. 1. *De institutione novitiorum. De virtute orandi. De lauda caritatis. De arrha animae*, texte latin par H.B. Feiss et P. Sicard, traduction française par D. Poirel, H. Rochais et P. Sicard, introductions, notes et appendices par D. Poirel, Brepols, Turnhout, 1997, pp. 7-16; Hugues de Saint-Victor, *Six opuscules spirituels*, introduction, texte critique, traduction et notes par Roger Baron, Les Éditions du Cerf, Paris, 1969, pp. 7-9; Hugues de Saint-Victor, *L'Art de lire (Didascalion)*, introduction, traduction et notes par Michel Lemoine, Les Éditions du Cerf, Paris, 1991, pp. 12-13.

[2] În originalul latin, *officium*.

[3] Adică armoniei corpului.

[4] În originalul latin, *ministerium*.

[5] Tot aici a devenit şi episcop, în 1176.

[6] V. Michael Camille, „The Image and the Self: Unwriting Late Medieval Bodies", in *Framing Medieval Bodies*, edited by Sarah Kay & Miri Rubin, Manchester University Press, Manchester and New York, 1994, p. 68.

[7] Pentru biografia autorului şi ambianţa culturală din epoca sa, v., *inter alia*, Christopher Brooke, *John of Salisbury and his World*, şi Pierre Riché, *Jean de Salisbury et le monde scolaire du XIIe siècle*, ambele în vol. *The World of John of Salisbury*, edited by Michael Wilks, Basil and Blackwell, Oxford, 1984, pp. 1-20, respectiv 39-62; de asemenea, Alexandru--Florin Platon, *Societate şi mentalităţi în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, 2000, pp. 192-199, cu toate informaţiile şi referinţele de acolo.

[8] În textul englez, *justice*.

[9] Rom. 13, 2.

[10] Faimoşi jurişti romani.

[11] Ps. 17, 2.

[12] Ps. 23, 4.

[13] Evr. 7, 7.

[14] Deut. 17, 14 *sqq* (toate traducerile din acest capitol s-au făcut după *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament. Cu trimeteri*, Societatea biblică, *s. l.*, *s. a.*).

[15] John din Salisbury însuşi şi-a prezentat aserţiunile (şi îndeosebi pe cele din Cartea a V-a şi a VI-a a tratatului său) ca întemeindu-se pe o presupusă scriere a lui Plutarh, *Institutio Traiani* (*Instrucţiunea lui Traian*) – despre care specialiştii contemporani au discutat îndelung dacă este o operă originală a istoricului grec, un text apocrif produs la finele Antichităţii sau o pură invenţie a clericului englez însuşi (care, spre a fi mai convingător cu atribuirea postulată, pare a fi inserat deliberat în text o serie de termeni anacronici – „Senat", „chestori" – incompatibili cu realităţile instituţionale şi politice ale Evului Mediu). Opinia generală este că ar fi vorba aici, în cel mai bun caz, de o ficţiune (scrierea în cauză nemaifiind menţionată în altă parte), elaborată de autor cu scopul de a conferi ideilor sale o mai mare autoritate.

[16] Plutarh.

[17] Termenul poate însemna şi „temnicer", ceea ce explică precizarea pe care o face autorul în continuare.

[18] În text, *comes rerum privatarum*.

[19] Adică şerbii.

[20] În textul englez, *liege man*.

[21] Prevedere a dreptului roman, care rezerva moştenitorilor direcţi ai unei persoane o pătrime din patrimoniul acesteia, dacă respectiva persoană lăsase, prin testament, întregul patrimoniu altor legatori. Intitulaţia provine de la numele tribunalului Falcidus, care a propus această măsură în anul 40 î.Hr.

[22] V. „Bemerkungen zur verfasserschaft von «De Regimine Principum»" in *Virtus Politica*, Hg. Von Joseph Müller und Helmut Koblenberger, Stuttgart, Bad Cannestatt, Fromann Verlag & Günther Holzboog, KG, 1974.

[23] *Cf. Political Thought in Europe, 1250-1550*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

[24] *Medieval Political Theory. The Quest for the Body Politic, 1100-1400*, edited by Carry Nederman and Kate Langdon Forhan, Routledge, London and New York, 1993.

[25] Pentru întreaga discuţie referitoare la această scriere, v. *On the Government of Rulers*/De Regimine Principum *Ptolemy of Lucca with Portions Attributed to Thomas Aquinas*, translated by James M. Blythe, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1997, pp. 1 *sqq* (*Introduction*). Referinţele biografice ale celor doi autori se găsesc în mai multe surse, dintre care cităm : *Dictionnaire du Moyen Âge*, sous la direction de Claude Gauvard, Alain de Libera, Michel Zink, P.U.F., Paris, 2002, pp. 1387-1391 ; James M. Blythe, *Ideal Government and the Mixed Constitution in the Middle Ages*, Princeton University Press, Princeton, 1992, p. 39 ; Anthony Kenny, *Toma d'Aquino*, traducere din engleză de Mihai C. Udmă, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, *passim* ; M.D. Chenu, *Toma d'Aquino şi teologia*, traducere de Elena I. Burlacu, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998, *passim* ; *On the Government of Rulers*/De Regimine Principum, ed. cit., pp. 7-8. În privinţa paternităţii primei părţi a scrierii – considerată ca aparţinându-i, fără nici o îndoială, lui Toma din Aquino – şi a datării ei – între 1271 şi 1273 sau cca 1267 –, v. ediţia de curând apărută, Toma din Aquino, *Despre guvernământ*, ediţie bilingvă, traducere din limba latină şi note de Andrei Bereschi, postfaţă de Molnár Peter, Editura Polirom, Iaşi, 2005, pp. 6, 241. Potrivit postfaţatorului, sursele textului tomist ar fi fost nu atât *Politica* lui Aristotel, cât comentariul lui Albert cel Mare la *Etica nicomahică*, audiat de autorul *Summa*-ei *Theologiae* la Köln, în perioada când Toma a fost discipolul marelui dominican (1248-1252).

[26] *Pildele sau Proverbele lui Solomon* 11, 14.

[27] Frederic al II-lea de Hohenstaufen (1220-1250) ; Conradin, fiul lui Conrad al IV-lea (1250-1254), succesorul lui Frederic al II-lea la coroana Germaniei, înfrânt de Carol al II-lea de Anjou în bătălia de la Tagliacozzo (1268), după ce acesta îl învinsese în 1266 în bătălia de la Benevent pe Manfred, fiul lui Frederic al II-lea, regent al Siciliei. Rezultatul acestor victorii a fost instaurarea stăpânirii angevine asupra insulei, care a durat până în 1282.

[28] Este vorba de confirmarea alegerii împăraţilor şi de încoronarea lor de către papi, prerogative a căror istorie este reconstituită, pe scurt, de Ptolemeu din Lucca în fragmentul precedent.

[29] În textul latin, *politia*.

[30] Wilhelm Berges, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Leipzig, 1938, p. 211 ; Charles F. Briggs, *Giles of Rome's „De regimine principum". Reading and Writing Politics at Court and University, c. 1275 – c. 1525*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, pp. 1 *sqq* 12-19, 25 *sqq*, 91 *sqq*. V. şi Roberto Lambertini, „A proposito della «costruzione» dell' «Oeconomica» in Egidio Romano", *Medioevo. Rivista di storia della filosofia medievale*, XIV, 1988, pp. 335 *sqq*.

[31] V.A. Frémaux-Crouzet, „De la hiérarchie des corps dans le bas moyen-âge hispanique", *Razo. Cahiers du Centre d'Études Médiévales de Nice*, no 2, 1981, p. 2.

[32] Pentru un amplu repertoriu, deşi incomplet, al tradiţiei manuscrise a tratatului, v. *Aegidii Romani, Opera omnia. I. Catalogo dei manoscritti (1001-1075). De regimine principum*, 1/11, Città del Vaticano – Italia, a cura di Francesco del Punta e Concetta Luna, Leo S. Olschki editore, Firenze, 1993.

[33] V. *Li livres du gouvernement des rois. A XIIIth Century French Version of Egidio Colonna's De regimine principum*... pp. XXVI-XXVI, *introduction*.

[34] Este vorba, desigur, despre Aristotel.

[35] Acest pasaj, în care autorul explică efectele fiziologice ale fricii, sugerează cunoştinţele sale anatomice şi fiziologice. În fragmentul din care face parte pasajul, Aegidius Romanus arată că sentimentul de frică este, pentru un rege, unul normal, deoarece constituie semnul că acesta îşi asumă cu seriozitate responsabilitatea guvernării, făcându-l cu atât mai atent la sfaturile menite să pună la adăpost regatul de primejdii şi, totodată, mai apt să adopte măsurile cele mai bune în economia guvernării („les euvres profitables au reaume"). Spaima devine însă reprobabilă atunci când este paralizantă. Tocmai acest efect este explicat din punct de vedere fiziologic de autor.

[36] Din nou, în pasajul care urmează, anumite stări emoţionale şi semnele lor corporale (şi vizuale) determinate de iminenţa unor pierderi ireparabile sunt explicate prin fiziologie. De observat aici : 1) natura *ierarhică* a „dispunerii" acestor sentimente (cele care ţin de viaţă şi de „bunurile interioare" sunt superioare celor exterioare, precum gloria şi onoarea) şi 2) conotaţia morală diferită asociată termenilor cuplului antitetic *înăuntru – în afară* şi valorilor corespunzătoare fiecăruia : cele ce ţin de prima sferă sunt mai „bune" decât celelalte, dependente de exterior. Fiziologic, sentimentele generate de eventualitatea prejudiciului adus unor valori „interioare" iau „chipul" unei diminuări (paloarea). Cele provocate de atentatul potenţial la valorile „exterioare" se manifestă printr-un exces (roşeaţa, culoarea stacojie).

[37] Acest pasaj, referitor la asemănarea dintre regele care guvernează cu dreptate şi statutul sufletului în corp, a fost intercalat de noi aici fiindcă se leagă de precedentul, care conţine aceeaşi comparaţie. În ediţia pe care am folosit-o, el se găseşte la pp. 364-365.

[38] *Cf.* J.N. Kelly, *The Oxford Dictionary of Popes*, Oxford University Press, Oxford, 1988, pp. 208-210 ; John W. Boyer, Julius Kirshner (general editors), *Readings in Medieval Civilization. 4. Medieval Europe*, edited by Julius Kirshner and Karl F. Morrison, The University of Chicago Press, Chicago, 1986, pp. 380-381 ; de asemenea, Agostino Paravicini Bagliani, *Boniface VIII. Un pape hérétique ?*, Payot, Paris, 2003, pp. 140-141.

[39] Iniţial, *la taille* era o taxă seniorială cu caracter excepţional, prelevată în anumite situaţii bine definite. În timpul regelui Filip al IV-lea cel Frumos, ea s-a generalizat în ansamblul regatului (devenit, între timp, identic cu domeniul regal), transformându-se într-un impozit permanent.

[40] V. Charles F. Briggs, *Giles of Rome's „De regimine principum". Reading and Writing Politics at Court and University, c. 1275 – c. 1525*, ed. cit., p. 9 ; Arthur P. Monahan, editorul versiunii tratatului după care s-a făcut prezenta traducere, citează opinia lui David Luscombe, care consideră extrem de îndoielnică apartenenţa lui Aegidius la familia Colonna ; v. *On Ecclesiastical Power*..., ed. cit., p. X, „General Introduction", unde biografia lui Aegidius apare uşor diferită.

[41] Pentru aceste informaţii, v. Charles F. Briggs, *Giles of Rome's „De regimine principum". Reading and Writing Politics at Court and University, c. 1275 – c. 1525*, ed. cit., pp. 10-11 ; Arthur P. Monahan, loc. cit., pp. XI-XII, care dă 1301 ca an al redactării tratatului ; v. şi Richard Scholz, *Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schönen und Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Anschauungen des Mittelalters*, Verlag von Ferdinand Enke, Stuttgart, 1903, (ed. a II-a, Amsterdam, 1962), pp. 32 *sqq*.

[42] Este vorba de Pseudo-Dionysius Areopagitul (Dionysius Pseudo-Areopagitul, secolul al VI-lea), faimosul autor al scrierilor *Ierarhia cerească* şi *Ierarhia bisericească*, întemeietorul principiului omologiei de structură şi dispunere a regnului celest şi a celui terestru, care va constitui o expresie paradigmatică a viziunii medievale despre lume.

[43] Bernard de Clairvaux.
[44] Ex. 18, 13-21.
[45] Ex. 18, 22.
[46] Deut. 17, 15.
[47] Deut. 17: 18-19.
[48] Este vorba de *Politica* lui Aristotel.
[49] Gen. 1, 27-28.
[50] Lc. 22, 38.
[51] În text, *iudicium sanguinis.*
[52] V. introducerea la Quaestio de Potestate Pape (Rex Pacificus)/*An Enquiry Into the Power of the Pope. A Critical Edition and Translation* by R.W. Dyson, The Edwin Mellen Press, Lewiston, Queenston, Lampeter s. a., p. XIX şi *passim*.
[53] Richard Scholz, *Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schönen und Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Anschauungen des Mittelalters*, ed. cit., pp. 255, 257.
[54] Richard Scholz, *Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schönen und Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Anschauungen des Mittelalters*, ed. cit., pp. 260-261.
[55] V. Paul Saenger, „John of Paris, Principal Author of the Quaestio de potestate papae", *Speculum*, Volume 56, Issue 1 (Jan. 1981), pp. 41-55.
[56] Acesta este începutul părţii a treia a tratatului, unde, după ce a expus argumentele teoreticienilor pontificali (partea întâi) şi pe cele ale partizanilor suveranităţii monarhice (partea a doua), anonimul autor decide cine are dreptate.
[57] Adică de ce papa nu poate pretinde o jurisdicţie temporală, în virtutea vicariatului christic pe care îl exercită (afirmaţie făcută în paragraful precedent).
[58] Specialist în drept canonic, Hostiensis († 1271) a fost unul dintre cei mai cunoscuţi comentatori ai colecţiilor de decrete canonice, alături de papa Inocenţiu al IV-lea şi de Bernard de Parma (v. Joseph Canning, *A History of Medieval Political Thought, 300-1450*, Routledge, London and New York, 1966, p. 116).
[59] V. *Prov.*, 16, 4.
[60] Referinţă la *Corpus iuris canonici*, aparţinând anonimului autor al textului.
[61] V. nota precedentă.
[62] Este vorba despre argumentele în favoarea supremaţiei temporale a papei, enumerate de anonimul autor într-o secţiune anterioară a tratatului.
[63] Pseudo-Dionysios Areopagitul.
[64] Frederic al II-lea de Hohenstaufen (1220-1250).
[65] Este vorba despre o afirmaţie a lui Dionysios Pseudo-Areopagitul, potrivit căreia efectele sunt conţinute în cauze, din tratatul *De divinis nominibus*. Pe temeiul ei, partizanii întâietăţii pontificale au afirmat că puterea temporală este subordonată celei spirituale, de vreme ce ultima a fost instituită de prima (ed. cit., p. 64).
[66] Autorul se referă aici, din nou, la prima parte a tratatului său, în care dezvoltase argumentele tradiţionale (în număr de 17) în favoarea supremaţiei spiritualului asupra temporalului şi a papei asupra regelui. Prin cel de-al doisprezecelea argument, formulat după modelul unei aserţiuni din *Decretum* – potrivit căreia cel ce poate face ceea ce este mai mare (mai important) poate face şi ceea ce mai mic (mai puţin important) – şi pe temeiul bine cunoscutului principiu al superiorităţii puterii spirituale asupra celei temporale autorul justifica, într-o primă instanţă, universalitatea puterilor papei: *Prin urmare, papa, care este deasupra tuturor lucrurilor şi are putere spirituală asupra tuturor lucrurilor, are [asupra lor] şi puterea temporală* (p. 65).
[67] V. *Dictionnaire historique de la papauté*, sous la direction de Philippe Levillain, Fayard, Paris, 1994, p. 235.
[68] I Cor. 11, 3.

[69] Ef. 4, 5.
[70] Ps. 22, 20.
[71] In. 21, 17.
[72] Lc. 22, 38.
[73] Mt. 26, 52.
[74] Rom. 13, 1.
[75] Ier. I, 10.
[76] I Cor. 2, 15.
[77] Mt. 16, 19.
[78] Rom. 13, 2.
[79] Gen. 1, 1.
[80] Recent, această cronologie a fost reconsiderată, noul interval propus pentru redactarea tratatului fiind februarie-aprilie 1302 (v. Karl Ubl, *Johannes Quidorts Weg zur Sozialphilosophie*, „Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte", Band 30/1 (2003), pp. 52 *sqq*.)
[81] Pentru aceste informaţii, v. Arthur P. Monahan, *John of Paris on Royal and Papal Power*, a translation, with introduction, of *De Potestate Regia et Papali* of John of Paris, Columbia University Press, New York and London, 1974, pp. XI *sqq*, „General Introduction").
[82] Este vorba de definiţia puterii regale, potrivit planului expus de autor în „Prologul" tratatului său.
[83] Măsură a greutăţii în valoare de cca 571,200 g.
[84] Măsură a greutăţii în valoare de 28,3 g.
[85] Este vorba de Averroes (Abu al-Walid Ibn Roshd, 1126-1198), cel mai cunoscut dintre comentatorii arabi din Peninsula Iberică ai scrierilor aristotelice.
[86] Pentru detalii privitoare la biografia şi opera Fericitului Augustin, v. notele introductive la textele care îi aparţin, din acest volum.
[87] *Decretum* (cunoscut, iniţial, sub numele de *Concordia discordantium canonum*) este titlul unei colecţii de texte ecleziastice cu valoare juridică, normativă, compilate şi sistematizate de călugărul Graţian. Apărut la Bologna, în 1148, *Decretum* a devenit un îndreptar esenţial pentru studiul dreptului canonic, la a cărui progresivă edificare, de altfel, a contribuit în mod esenţial, prin modul foarte exhaustiv şi riguros în care a fost elaborat. Aidoma dreptului roman, cunoscut în Evul Mediu graţie operei de codificare întreprinse de împăratul Iustinian, cunoscută sub numele de *Corpus juris civilis*, şi *Decretum* a avut parte, în perioada ulterioară, de numeroase comentarii (*glossae*), menite să-i expliciteze anumite segmente. Cei dintâi autori ai acestor comentarii sunt cunoscuţi sub numele de „decretalişti", iar cea mai cunoscută glosă poartă numele de *Glossa Ordenariia* (v. *The Catholic Encyclopedia*, Volume IX, „New Advent", http://www.newadvent.org/cathen/09056a.htm[IV).
[88] În capitolul 2 al tratatului.
[89] *Liber Extra* reprezintă o altă colecţie de legi aparţinând dreptului canonic, elaborată în 1234, în timpul pontificatului lui Grigore al IX-lea. Ea mai este cunoscută şi sub numele de *Decretale* sau *Noua compilaţie* (v., *inter alia*, Alain Boureau, *La papesse Jeanne*, Flammarion, Paris, 1993, p. 47).
[90] Pentru biografia şi opera lui Hugo din Saint-Victor (Hugo de Sancto Victore, cca 1096-1140/1141), v. notiţa introductivă la fragmentul din „De institutione novitiorum", din acest capitol.
[91] Este vorba despre Bernard de Clairvaux (1090-1153), călugăr cistercian, abate fondator al mănăstirii omonime (în 1115) şi unul dintre cei mai mari teologi ai Evului Mediu. Predicator, la solicitarea papei Eugeniu al III-lea, al cruciadei a doua (1145-1148), Bernard este autorul unei opere întinse, din care nu lipsesc scrierile polemice (cum ar fi cele îndreptate împotriva teoriilor lui Abélard şi Gilbert de la Porée) şi cele aparţinând genului epistolar, oglindind o doctrină reformatoare de o rigoare extremă, preocupată să revitalizeze valorile creştine fundamentale. A fost canonizat în 1174. Fragmentul citat în text de Jean de Paris face parte din

ultima scriere a lui Bernard de Clairvaux, intitulată *De consideratione*, adresată papei Eugeniu al III-lea, el însuşi un fost călugăr cistercian (v. *Dictionnaire du Moyen Âge*, sous la direction de Claude Gauvard, Alain de Libera, Michel Zink, P.U.F., Paris, 2002, pp. 151-154).

[92] Rom. 12, 5-6.

[93] I Cor. 12, 17-21.

[94] II Tim. 2, 4.

[95] Autorul se referă aici la Ioannes Hrysostomos (Ioan Hrisostomul sau Sfântul Ioan Gură de Aur, 344/354-407, unul dintre Părinţii Bisericii, autorul unei opere enciclopedice, al cărui nume aminteşte de frumuseţea neobişnuită cu care îşi rostea predicile) şi Hrabanus Maurus (Raban Maurul, 783-856), abate al Mănăstirii Fulda din Germania (822-841/842 şi arhiepiscop de Mainz (841/842-856), autor al unei opere teologice impresionante prin întindere şi diversitate (*Dictionnaire du Moyen Âge*, ed. cit., p. 1167 şi pr. prof. dr. Ioan G. Coman, *Patrologie*, Sfânta Mănăstire Dervent, 1999, pp. 133-139).

[96] Richard de Saint-Victor (Richardus de Sancto Victore sau Richardus Parisiensis † 1173), *magister* şi membru al Mănăstirii Saint-Victor din Paris, centru teologic important în epocă, de reflecţie şi învăţământ doctrinal, cu un rol important deopotrivă în procesul de reformare spirituală a Bisericii şi în ceea ce s-a numit „renaşterea secolului al XII-lea". Teolog, filosof, istoric, exeget al Bibliei, mistic, Richard de Saint Victor poate fi considerat, judecând după influenţele care se ghicesc în scrierile sale, drept continuatorul cel mai important al lui Hugo de Saint-Victor, ale cărui interpretări teologice, cuprinse în scrierea fundamentală a acestuia (*De sacramentis*) le-a dezvoltat în *Liber exceptionum* în acelaşi sens speculativ şi mistic ca şi predecesorul său (*Dictionnaire du Moyen Âge*, ed. cit., p. 1271).

[97] Ambrosius, episcop de Milano (cca 339-397). Născut într-o familie care aparţinea marii nobilimi romane creştinate, exercitând, mai întâi, atribuţii administrative în cadrul aparatului de stat, Ambrosius a fost ales episcop de comunitatea oraşului Milano (7 decembrie 373), calitate în care a combătut sistematic influenţele ereziei ariene, contribuind totodată la fixarea ritualurilor bisericii locale, pînă atunci fluctuante (el este cel căruia i se datorează, între altele, canonul liturghiei milaneze, care îi poartă, din acest motiv, numele). Bucurându-se de o mare influenţă pe lângă mai mulţi împăraţi (Valentinian I, Graţian, Valentinian al II-lea, Teodosius cel Mare), Ambrosius a fost un ardent apărător al drepturilor Bisericii creştine în imperiu, deopotrivă împotriva resurgenţelor păgâne şi a influenţelor ereziilor. Opera sa (cuprinzând scrieri exegetice, dogmatice, de morală etc.) este neobişnuit de amplă, exercitând o înrâurire durabilă asupra scriitorilor creştini din epocile următoare şi, în primul rând, a lui Augustin, căruia Ambrosius i-a fost mentor (pr. prof. dr. Ioan G. Coman, *Patrologie*, ed. cit., pp. 152-155).

[98] Personaj originar din Grecia, al cărui nume este necunoscut (de unde şi intitulaţia), Pseudo Dionysios Areopagitul (sau Dionysios Pseudo-Areopagitul) s-a pretins drept ucenicul Sfântului Apostol Pavel, de care ar fi fost convertit cu prilejul cuvântării ţinute de acesta în Areopagul Atenei. Traduse în limba latină de Ioan Scotus Eriugena (în secolul al XI-lea), comentate de Toma din Aquino, scrierile sale au exercitat o mare influenţă în Evul Mediu. Pseudo Dionysios este cunoscut îndeosebi ca autor al textelor intitulate *Despre ierarhia cerească* şi *Despre ierarhia bisericească*, faimoase prin imaginea similitudinii şi omonimiei dintre modul de organizare a universului celest şi a celui pământean, care va deveni, în Evul Mediu, un principiu fundamental al modului în care învăţaţii epocii au conceput şi interpretat, în această epocă, lumea (*Dictionnaire du Moyen Âge*, ed. cit., pp. 179-180 ; v. şi Dionysios pseudo-Areopagitul, *Ierarhia cerească. Ierarhia bisericească*, traducere şi studiu introductiv de Cicerone Iordăchescu, postfaţă de Ştefan Afloroaiei, Institutul European, Iaşi, 1994).

[99] Isidor din Sevilla (Isidorus Hispalensis, 570-636). Născut la Cartagina, într-o familie hispano-romană, Isidor îi va succeda unchiului său, Leandrus, în scaunul episcopal al Sevillei. Autor al unor scrieri foarte diverse ca factură (exegetice, etice, teologice, istorice – bunăoară,

Historia Gothorum –, precum şi al unui tratat de cosmografie, *De natura rerum*), Isidor este cunoscut îndeosebi prin impozantul tratat enciclopedic (neterminat), intitulat *Etymologiae*, în 20 de cărţi, erudită compilaţie a cunoştinţelor timpului său, a cărei presupoziţie constă în credinţa că originea cuvintelor este definitorie pentru funcţia (rolul) mistic alocat diverselor realităţi pe care acestea le desemnează (*Dictionnaire du Moyen Âge*, ed. cit., pp. 729-730).

[100] În acest capitol, autorul continuă respingerea – începută în capitolul 14 – argumentelor avansate de partizanii papali, potrivit cărora papa, în virtutea statutului său, ar avea jurisdicţie asupra bunurilor temporale.

[101] Jean de Paris face aluzie aici la argumentul potrivit căruia, în calitatea sa de cap al Bisericii şi al poporului creştin (şi ca succesor al Sfântului Petru şi vicar al lui Hristos), papa este depozitarul ambelor puteri, spirituală şi temporală. Iată însă acest pasaj integral: [29] *Iarăşi, de vreme ce există o singură Biserică şi un singur popor creştin şi un singur trup mistic, pare raţional ca să existe un singur cap de care depind spiritual şi temporal toate membrele. Prin urmare, ei spun că întreaga putere în cadrul Bisericii, fie spirituală, fie temporală, depinde de persoana în care sălăşluiesc ambele puteri. Iar această persoană este papa, urmaşul lui Petru şi vicarul lui Hristos* (v. capitolul 11, p. 51).

[102] Ef. 1, 22.

[103] Henric de Susa, cardinal Hostiensis, a fost unul din cei mai mari specialişti în dreptul canonic din secolul al XIII-lea.

[104] Numele este de origine germană (*Welf*) şi aparţine familiei ducilor de Bavaria, favorabilă papilor. În Italia, cu începere din secolul al XII-lea, acest nume – italienizat, desigur – i-a desemnat pe partizanii pontifului roman, adversari ai împăratului (ai cărui adepţi se numeau, tot în peninsulă, „ghibelini", după celălalt nume al familiei princiare germane Hohenstaufen – *Weiblingen*) (v. René Fédou *et al.*, *Lexique historique du Moyen Âge*, 2ème édition revue et augmentée, Armand Colin, Paris, 1989, pp. 80, 82).

[105] *Dictionnaire du Moyen Âge*, ed. cit., pp. 386-389.

[106] În text, *humana civilitas*.

[107] Pentru toate aceste informaţii, v. partea introductivă a ediţiei lui Jeannine Quillet, Marsile de Padoue, *Le Défenseur de la paix*, traduction, introduction et commentaire par Jeannine Quillet, J. Vrin, Paris, 1968, pp. 9-47.

[108] Aristotel, *Politica*, cartea a III-a, cap. 10, Editura Antet, Bucureşti, 1996, p. 107; ediţia El. Bezdechi, Cultura Naţională, 1924. În continuare se va cita *Politica*).

[109] *Fizica*, cartea a II-a, cap. 4.

[110] *De partibus animalium* III, 4, 665 a.

[111] *Politica*, IV, 13, p. 143.

[112] *Politica*, IV, 13, p. 145.

[113] *Politica*, V, 1, p. 157.

[114] *Politica*, VIII, 7, p. 240-241.

[115] Adică Hristos. Fragmentul citat face parte din Predica de pe munte (Matei 5, 16).

[116] Mt. 15, 14.

[117] Ef. 4, 15,16.

[118] În textul francez, cuvântul folosit de editor este „cité".

[119] 24 iunie 1324.

[120] Am preluat toate aceste informaţii din partea introductivă a ediţiei citate aici: *Le Songe du Vergier*, édité d'après le manuscrit royal 19 C IV de la British Library par Marion Schnerb-Lièvre, Archiviste-paléographe, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1982, tome I, pp. IX *sqq*).

[121] „Secol" sau „veac" are, aici, sensul de „timp/durată terestră".

[122] Această referinţă este, în mod vădit, preluată *tale quale* din *Rex pacificus* (v. fragmentul respectiv, din acest capitol).

[123] Desigur, Aristotel.

[124] Toate referinţele de acest gen ale anonimului autor sunt luate din dreptul roman, în varianta sistematizată a împăratului Iustinian.

[125] Este vorba de Bernard de Clairvaux, autor al opusculului *De consideratione [ad Eugenium papam]*. Pentru biografia şi scrierile călugărului cistercian, v. fragmentele din textele lui Jean din Paris, din acest volum.

[126] Lc. 5, 31.

[127] În originalul latin, *difformitas* (*apud Le Songe du Vergier*, II, p. 457, *Glossaire*).

[128] Toate referinţele care urmează sunt extrase din *Decretum*, sinteza de drept canonic elaborată de Graţian (1140).

[129] *Ponme de Grenade*, în versiunea franceză.

[130] Pentru aceste informaţii, v. Christine de Pisan, *Le livre du corps de policie*, édition critique par Robert H. Lucas, Librairie Droz, Genève, 1967, pp. IX-XXXIV, „Introduction" ; Christine de Pizan, *The Book of the Body Politic*, edited and translated by Kate Langdon Forham, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. XIII, „Introduction" ; *Medieval Political Theory. The Quest for the Body Politic, 1100-1400*, edited by Carry Nederman and Kate Langdon Forhan, Routledge, London and New York, 1993, pp. 230-231, „Introduction").

[131] Joc de cuvinte care pune în evidenţă simetria structurii tripartite a cărţii.

[132] *Corps de la policie*, în text.

[133] Adică funcţia.

VIII

Orașul și universitățile

Izvoare referitoare la bâlciuri şi târguri (secolele VII-XI)

În dezvoltarea oraşelor medievale, un rol important l-au jucat bâlciurile, ţinute periodic pe domeniile marilor seniori laici sau ecleziastici. Întrunite în acelaşi loc, o dată pe an, timp de câteva zile sau săptămâni, bâlciurile atrăgeau negustori din zone îndepărtate ale Europei şi chiar din Orient. Unele bâlciuri nu s-au transformat niciodată în târguri, altele însă au început să aibă loc cu o periodicitate mai mare, având tendinţa de a deveni permanente. Fiecare bâlci sau târg funcţiona pe baza unui privilegiu acordat de un senior sau de monarh, act care specifica drepturile şi obligaţiile negustorilor, dar şi ale celui ce se îngrijea de strângerea taxelor şi de buna asigurare a târgului. În textele care urmează, prezentăm evoluţia bâlciurilor şi a negoţului începând cu epoca merovingienilor (când unul dintre cele mai cunoscute locuri de schimb din Regatul Franc se afla la Saint-Denis) şi cu epoca lui Carol cel Mare (împărat care a încurajat comerţul în interiorul regatului său, dar a limitat negoţul cu negustorii slavi şi avari, de la hotarele estice ale Saxoniei). În epoca celor dintâi împăraţi germani, au fost acordate numeroase privilegii de târg, ceea ce a încurajat ridicarea unor noi centre urbane. Textele de la sfârşitul fragmentului de faţă ilustrează tocmai acest lucru.

Bâlciul de la Saint-Denis (629)

Dagobert, rege al francilor, cavaler, către comiţii mei Leudo, Wulfion, Raucon, şi către toţi slujitorii, bailifii, judecătorii şi alţi dregători, salutare. Prin grija şi înţelepciunea noastră, să se ştie că am poruncit şi am hotărât, întru cinstirea stăpânului şi protectorului nostru, Denis, un bâlci pentru adunarea anuală a tuturor negustorilor ce locuiesc în regatul nostru sau care vin de peste mări, de slujba ce pică în a noua zi a lui octombrie. Această adunare va fi pe drumul ce merge la oraşul Paris, în locul numit Dealul Sfântului Martin. Iar voi, dregătorii noştri ai acestui bâlci şi toţi locuitorii regatului nostru, să ştiţi de acest bâlci, dar, mai ales, să ştie cei ce vin de peste mări la portul Rouen şi la portul Vic să cumpere vin, miere şi roibă[1]. Timp de doi ani nu se va lua nici o dare. După aceea, pentru fiecare măsură de miere se vor plăti doi *solidi* fraţilor de la Saint-Denis şi la fel se va face pentru fiecare măsură de roibă. Saxonii, slujitorii lor, orăşenii din Rouen şi păgânii din alte ţinuturi vor plăti o dare pe corăbiile lor, douăsprezece *denarii* de fiecare măsură, şi vor plăti mereu o taxă pe roată şi de trecere, aşa cum e obiceiul vechi. Am poruncit, de asemenea, ca bâlciul să ţină patru săptămâni, iar negustorii din Lombardia, Spania, Provenţa şi alte ţări să poată merge acolo. Vrem şi poruncim cu tărie ca nici un negustor să nu îndrăznească să facă negoţ în împrejurimile Parisului, decât în bâlciul pe

care l-am stabilit în cinstea Sfântului Denis. Dacă cineva va face altfel, acela să plătească o amendă, nouă şi casei de la Saint-Denis. Poruncim anume vouă şi tuturor slujitorilor, dregătorilor şi urmaşilor voştri, cei prezenţi şi cei de mai apoi, ca locaşului de la Saint-Denis să nu i se facă niciodată opreliște pentru acest bâlci, din partea noastră sau a voastră. Iar slujitorii săi pe vecie să aibă dreptul, prin milostivirea şi puterea noastră, de a lua, din toate mărfurile, dări, vămi, taxe pentru cărat, pentru odgoane, pe roată, de drum, pe călători, pe animale de povară, daruri, dare pentru pod[2], *laudaticum*, înlăuntrul oraşului Paris, ca şi în târgurile din ţară, oricare ar fi acestea, din vistieria noastră şi a fiscului. Şi, ca porunca noastră să fie ţinută cu tărie în acel loc, atât acum, cât şi mai apoi, am poruncit ca această cartă să fie sigilată cu sigiliul nostru, şi am iscălit-o cu mâna noastră.

Eu, Dagobert, regele, am semnat aceasta. Dată lui Dado.

Dat la Compiègne, în a treizeci şi una zi a lui iulie, în al doilea an al domniei regelui Dagobert, în numele Domnului, amin.

Limitele comerţului cu slavii şi avarii în timpul lui Carol cel Mare

Capitular dat în 805, pe domeniul[3] din Diedenhofen, unor trimişi ai împăratului[4] :

Referitor la negustorii care vin din părţile slavilor şi ale avarilor, [hotărâm] cât de departe trebuie să meargă cu negoţul lor, adică: în părţile Saxoniei, până la Bardowic, de care răspunde Hredi, şi la Schesel, de care răspunde Madalgaudus ; şi la Magdeburg, de care răspunde Aito ; Şi la Erfurt, de care răspunde Madalgaudus, şi la Hallstadt, de care răspunde [tot] Madalgaudus ; La Forcheim, şi la Bremberg, şi la Regensburg, de care răspunde Audulfus, şi la Lorch, de care răspunde Warnarius. Şi să nu-i lăsaţi să aducă arme şi platoşe pentru vânzare. Iar dacă vor fi prinşi cu ele, toate bunurile să le fie luate, o jumătate pentru palat, iar cealaltă jumătate să fie împărţită între trimisul nostru şi cel ce le va găsi.

Bâlciuri şi târguri scandinave

I. În Svithjod exista un vechi obicei, de pe vremea păgânismului, acela ca sacrificiul şefului să aibă loc în luna Goe, la Upsala. Apoi, sacrificiul era oferit regelui, pentru pace şi victorie ; şi într-acolo veneau oameni din toate părţile ţinutului Svithjod.

De asemenea, toate adunările[5] suedezilor erau ţinute aici, ca şi târgurile care durau o săptămână. Şi după ce creştinismul a fost adus în Svithjod, sfaturile şi bâlciurile au continuat să se ţină acolo, ca şi mai înainte. După ce creştinismul a prins rădăcini în Svithjod[1], iar regii nu au mai locuit la Upsala, vremea târgului a fost mutată la Întâmpinarea Domnului, şi aşa a fost de atunci, şi ţine doar trei zile. [...]

1. După anul 998.

II. Regele Olaf Trygvason, împreună cu oamenii săi, a mers la Nidaros şi şi-a ridicat case în partea de jos a râului Nid, unde a hotărât să fie o aşezare a negustorilor, şi le-a dat oamenilor pământ pentru a-şi face case. A pus să fie ridicată casa regelui în partea opusă a Skipakrok-ului. Regele a transportat într-acolo recolta şi tot ceea ce era de trebuinţă pentru şederea pe timp de iarnă şi, de asemenea, a adus pe lângă el şi un număr mare de oameni.

III. [...] Când au ajuns în ţinutul Bjarmaland, ei s-au îndreptat direct spre aşezarea negustorilor şi târgul a început. Toţi cei care aveau bani să plătească s-au umplut de bunuri. Thorer şi-a luat nişte blănuri şi nişte piei de castor şi hermină. Karle a avut bani mulţi, cu care a cumpărat piei şi blănuri. Când bâlciul s-a sfârşit, ei s-au îndreptat spre râul Vina şi, de asemenea, s-a sfârşit şi răgazul [acordat] oamenilor ţării.

Henric I şi oraşele din Saxonia (919-936)

Este peste puterea mea să povestesc pe îndelete cum regele Henric, după ce a încheiat o pace de nouă ani cu ungurii, a început să se îngrijească de apărarea propriului pământ [Saxonia] şi să-i supună pe barbari : şi totuşi, acest fapt nu trebuie trecut sub tăcere. Din rândul ţăranilor liberi chemaţi la oaste, el a ales unul din nouă şi acestora le-a poruncit să se mute în locuri fortificate şi să ridice locuinţe pentru alţii. O treime din ceea ce se producea trebuia să fie strâns în aceste locuri fortificate, iar ceilalţi ţărani trebuiau să semene, să adune recolta şi s-o aducă acolo. Regele a mai poruncit ca toate judecăţile, adunările şi sărbătorile să se ţină în aceste locuri ca, pe timp de pace, locuitorii să se deprindă a se aduna acolo, aşa cum dorea regele să se întâmple în cazul unei năvăliri. Munca la aceste fortificaţii a ţinut zi şi noapte. În afara acestor locuri fortificate, nu existau nici un fel de oraşe cu ziduri. În timp ce locuitorii noilor sale oraşe erau puşi să facă acest lucru, regele s-a năpustit deodată asupra heveldilor[1], pe care i-a învins în câteva lupte, capturând, la sfârşit, oraşul Brandenburg. Acestea se întâmplau la sfârşitul iernii, oastea asediatoare având tabăra pe gheaţă şi năpustindu-se în oraş, după ce garnizoana se sleise din cauza foamei şi a frigului. Cucerind ţinutul heveldilor, o dată cu Brandenburgul, regele s-a îndreptat spre Dalamantia, pe care tatăl său o atacase înaintea lui ; apoi, a asediat Jahna, pe care a cucerit-o după douăzeci de zile. [...] Apoi, a atacat cu putere Praga, fortăreaţa boemienilor şi l-a supus pe regele acestora.

Acordarea unui drept de târg (Bremen) de către Otto I

În numele Sfintei Treimi, Otto, prin graţia divină, împărat august. Dacă noi acceptăm cererile bărbaţilor şi femeilor credincioşi şi, prin generozitatea noastră, înzestrăm locurile închinate cultului divin, credem că voinţa Sa ne va aduce, neîndoielnic, răsplata veşnică. De aceea, să se ştie că, din dragoste pentru Domnul, am acceptat cererea lui Adaldagus, venerabilul arhiepiscop al Hamburgului, îngăduindu-i să întemeieze un târg în locul

1. Neam slav ce locuia în zona râului Havel.

numit Bremen, şi i-am dat jurisdicţie, drept de vamă, o monetărie şi toate celelalte drepturi pe care vistieria noastră le are acolo. Noi luăm, de asemenea, sub propria noastră protecţie pe toţi negustorii care trăiesc în acel loc, acordându-le aceeaşi protecţie şi aceleaşi drepturi ca şi celor care locuiesc în alte oraşe de sub stăpânirea noastră ; şi nimeni nu va avea acolo jurisdicţie decât numitul arhiepiscop şi cei pe care-i numeşte el.

Semnat cu mâna noastră şi sigilat cu sigiliul nostru. Dat în august 10, în anul Întrupării 966.

Acordarea unui drept de târg (Donauwőrth) de către Conrad al II-lea

În numele Sfintei şi nedespărţitei Treimi, Conrad, prin graţia lui Dumnezeu, împărat august al Romanilor. Să ştie toţi credincioşii lui Dumnezeu că am întărit numitului credincios, Manigold, puterea şi libertatea de a ţine un târg, cu drept de monedă, de vamă şi cu toate drepturile de organizare, în locul numit Donauwőrth, aflat în ţinutul Ries, care ţine de contele Frederick ; să vândă şi să cumpere în special în fiecare zi de sâmbătă, aşa cum fusese dat şi tatălui său de înaintaşii noştri. Mai mult, pătruns de credincioasa şi devotata slujbă a numitului Manigold, i-am acordat lui şi dreptul de a face bâlci anual pentru trei zile la rând, care să se ţină la calendele lui mai şi în următoarele două zile în amintitul loc ; şi poruncim cu străşnicie, prin puterea noastră imperială, ca toţi oamenii ce merg la acel bâlci să fie mereu în pace. Dar dacă cineva îi tulbură sau provoacă răutăţi, tulburând bâlciul, să se ştie că acela va plăti o amendă la fel de mare ca aceea plătită pentru tulburarea bâlciurilor din Ratisbona sau Augsburg.

Şi ca cele scrise să fie cu sârguinţă respectate în anii ce vor veni, am întărit această cartă, scrisă cu mâna noastră, şi am poruncit să se pună şi sigiliul nostru, sigiliul lui Conrad, neînvinsul şi august împărat al Romanilor. Udalric, cancelar, a cercetat aceasta în palatul arhiepiscopului Aribo. Dat la calendele lui februarie, în anul Întrupării Domnului nostru 1030, în al şaselea an al regelui Conrad şi în al treilea an ca împărat. Dat la Dortmund.

(*A Source Book for Medieval Economic History*, edited by Roy C. Cave and Herbert H. Coulson, The Bruce Publishing Company, New York, 1936, pp. 114-115, 117-119, 151 ; *A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age* by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pp. 71-72)

Drumurile negustorilor evrei numiţi „radaniţi” (secolul al IX-lea)

În 847, Ibn Khordadhbeh, şeful sistemului de poştă al Califatului din Bagdad, relatează, în a sa Carte a drumurilor, *despre călătoriile unor negustori evrei, pe care îi numeşte „radaniţi”. Se crede că aceştia îşi aveau centrul în Persia, în oraşul Rhaga, lângă Teheran, care, în secolul al IX-lea, reprezenta metropola comercială a Persiei, de unde plecau permanent caravane cu mărfuri către Armenia, Khorasan şi Khazaria. Evreii din Rhaga se întâlneau cu cei ce transportau produse din Bizanţ şi lumea apuseană, drumurile lor oprindu-se tocmai în China. Prezenţa lor în Occidentul medieval este semnalată într-un document intitulat – în franceza actuală –* Précepte des Marchands, *emis, în 828, de cancelaria lui Ludovic cel Pios, care acorda protecţie pentru* fideles et negociatores. *Urmaşi ai negustorilor sirieni din epoca merovingiană, aceşti comercianţi peregrini animau, în perioada amintită (secolul al IX-lea), comerţul din Galia de Sud (Provence, Languedoc, regiunea Rhonului[6]), unde se aflau instalate cele mai numeroase comunităţi iudaice din imperiu[7].*

Aceşti negustori vorbesc araba, persana, romana (greaca), limba francilor, a andaluzilor şi slavilor. Ei călătoresc de la vest la est, de la est spre vest, în parte pe uscat, în parte pe mare. Ei aduc din vest eunuci, sclavi – femei şi bărbaţi – castori, jderi, alte blănuri şi săbii. Se urcă pe corăbii în ţara francilor, pe Marea de Vest, şi se îndreaptă spre Farama[1]. Acolo îşi încarcă bunurile pe cămile şi merg pe uscat la Kolzum[2], călătorind cinci zile, pe o distanţă de 25 de *parasangi*[8]. Se îmbarcă la Marea de Est[3] şi merg de la Kolzum la El-Jar[4] şi Jeddah[5], apoi merg spre Sind, India şi China. La întoarcere, aduc la Kolzum mosc, aloe, camfor, scorţişoară şi alte produse ale ţărilor răsăritene şi le duc la Farama, de unde călătoresc din nou pe Marea de Vest. Unii navighează spre Constantinopol pentru a-şi vinde bunurile romanilor ; alţii merg cu ele la palatul regelui francilor.

Uneori, aceşti negustori evrei îşi cară mai curând bunurile din ţara francilor în Marea de Vest, spre Antiochia, la gura fluviului Orontes ; de acolo, ei merg pe uscat până la Al-Jabia, unde ajung după un drum de trei zile. Acolo se îmbarcă pe Eufrat pentru Bagdad, apoi coboară pe Tigru către Al-Obolla. De la Al-Obolla, navighează către Oman, Sind, India şi China. Toate acestea sunt legate unele de celelalte.

---

1. Pelusium.
2. Suez.
3. Marea Roşie.
4. Vechi port al oraşului Medina.
5. Port al oraşului Mecca.

Aceste călătorii diferite pot fi făcute şi pe uscat. Neguţătorii care pornesc din Spania sau Francia merg la Sous-al-Akza[1], apoi la Tanger, de unde merg către Kairuwan, capitala Egiptului. De acolo, ei merg la Al-Ramla, vizitează Damascul, Al-Kufa, Bagdadul şi Basra, trec prin Ahwaz, Fars, Kirman, Sind, India, şi ajung în China. Uneori, iau drumul ce ocoleşte Roma şi, trecând prin ţara slavilor, ajung la Khamlij, capitala khazarilor. Se îmbarcă la Marea Jorjan, ajung la Balkh, trec peste Oxus şi îşi continuă drumul către Yourts, din Toghozghor şi, de acolo, spre China.

(*Jewish Contribution to Civilization*, an estimate by Joseph Jacobs, The Conat Press, Philadelphia, 1920, pp. 194-196)

1. Maroc.

Izvoare privitoare la bresle şi negoţ (secolele IX-XII)

Pe măsură ce negoţul s-a intensificat, negustorii şi meşteşugarii din Evul Mediu au fost nevoiţi să se asocieze, pentru o mai bună organizare a producţiei şi a desfacerii mărfurilor, dar şi pentru a-şi apăra cu mai multă eficienţă interesele în faţa seniorilor. Astfel, au apărut breslele şi ghildele, a căror evoluţie în cadrul oraşelor medievale din Europa Apuseană o prezentăm în izvoarele de mai jos. Capitularul din 884 cuprinde una dintre primele menţiuni ale unei forme de asociere (în text, apare termenul de „ghildă"), iar celelalte acte menţionează dezvoltarea treptată a acestei instituţii, precum şi drepturile pe care negustorii şi meşteşugarii le-au obţinut de la regalitate sau de la forurile conducătoare ale oraşelor în care se aflau.

Capitularul de la Verneuil (884)

Dorim ca preoţii şi slujbaşii contelui să poruncească ţăranilor să nu ţină adunarea, pe care ei o numesc ghildă, împotriva celor care fură ceva. Să li se permită să vină cu pricina la preotul care este unul dintre trimişii episcopului şi la cei ce sunt slujbaşii contelui în această privinţă, pentru ca să se facă dreptate cu chibzuinţă.

Luarea „hansei" ca taxă (1181)

În numele Sfintei şi nedespărţitei Treimi, Siegfried, prin graţia lui Dumnezeu, arhiepiscop al bisericii din Bremen, către toţi credincioşii, atât cei de faţă, cât şi de mai apoi, bunăstare în viaţa de acum şi fericire în viaţa de apoi.

Nu ne îndoim că toate samavolniciile şi pretenţiile păgubitoare trebuie să fie şterse, şi credem că născocirile oamenilor, când sunt împotriva înţelepciunii, nu trebuie să fie păstrate. De vreme ce am văzut că toţi oamenii oraşului nostru, [dar] şi un număr mare dintre cei care îşi întorc provele rătăcitoarelor lor corăbii către ţărmurile noastre au fost asupriţi prin luări de taxe, nu am zăvorât inima milei [noastre] faţă de ei, ci i-am uşurat de povara unei anumite dări, care se numeşte *Sleischat*[1], hansă[2] care, de asemenea, ţine de noi, [şi care] am supus-o judecăţii cetăţenilor şi am făcut oraşul nostru liber de

1. Cuvântul are, probabil, un înţeles local. *Schat* se referă, poate, la *schost*, o taxă, iar *slei* poate însemna *sley*, un fel de ciocan de lemn, folosit de tâmplarii de pe corăbiile olandeze.
2. În Flandra, termenul „hansă" avea iniţial sensul de taxă, care se lua de la negustorii din oraşe ; în Germania, înţelesul cuvântului era la origine o taxă de trecere percepută de seniori atât de la negustorii locali, cât şi de la cei străini.

amândouă aceste supărări. De vreme ce dovada bunăvoinţei stă în adeverirea ei prin [facerea de] lucruri bune, am făcut cunoscută bunăvoinţa noastră prin aceste fapte şi am iertat pe cei cumplit oprimaţi în felul [în care am] spus [...]. Şi ca aceasta să fie ţinută în chip nestrămutat şi fără retragere, prin puterea Atotputernicului Dumnezeu şi a Sfântului Petru am pus [această hotărâre] sub apărarea interdicţiei[9] noastre. [...]

„Hansa" tăietorilor de stofă din Dordrecht (1200)

Eu, Theodor, prin graţia divină, conte de Olanda, şi Adelaide, contesă de Olanda, soţia mea, vrem să se ştie, de către toţi cei de acum şi de mai apoi, că am poruncit ca dintre orăşenii noştri din Dordrecht, numai cei numiţi „tăietori de stofă", care fac parte din hansa[10] şi din frăţia orăşenilor din Dordrecht, numai aceia să taie stofă pentru a face negoţ cu bucata. Şi întărim această cartă a noastră pentru totdeauna, punând sigiliul nostru şi semnăturile martorilor. [...]

Interzicerea vânzării vinului pentru cei ce nu făceau parte din „hansa" din Utrecht (1251)

Noi, primarul, conducătorii breslei, consulii şi conducătorii oraşului Utrecht, în folosul binelui comun, hotărâm ca nimeni să nu vândă un vas cu vin, sau mai mult, oricui va vrea să-l vândă de la butoi în Utrecht, exceptându-i pe cei ce cumpără vin, ce sunt orăşeni din Utrecht, care plătesc darea şi taxele şi sunt supuşi altor îndatoriri către oraş. De asemenea, am hotărât ca nimeni să nu îndrăznească să vândă vin de la butoi, în numele altuia, care nu este orăşean din Utrecht. Şi dacă cineva face altfel decât spun aceste legi, va trebui să plătească zece lire ca pedeapsă, sau va părăsi oraşul şi nu va mai face negoţ pentru un an. Pe lângă aceasta, va fi găsit vinovat şi de încălcarea jurământului faţă de noi. Negustorii de pe Rin, orăşeni ai noştri, încuviinţând hotărârea noastră, s-au înţeles între ei ca, dacă vreunul dintre ei va încălca această lege a noastră, acela să fie lipsit de ghilda sa, în [tot] lungul Rinului, şi să nu o poată redobândi decât dacă va plăti, ca pedeapsă, o marcă ; şi nimeni nu va face negoţ cu el timp de un an. Iar dacă altcineva va îndrăzni să facă acelaşi lucru, acela va fi lipsit de ghilda sa şi nu o va redobândi decât dacă va plăti o marcă ; iar de va cumpăra vin din Colonia, nici unul dintre fraţii din hansa[11] oraşului Utrecht nu va avea dreptul să-l bea ; iar dacă cineva face astfel, să fie judecat de doi consilieri, şi acela îşi va pierde hansa.

Dat în anul Domnului 1251, la sărbătoarea Sfintei Fecioare Lucia.

Privilegiul dat de regele Angliei negustorilor din Colonia care veneau cu mărfuri la Londra (1157)

Henric, prin graţia lui Dumnezeu, rege al Angliei, duce al Normandiei şi al Aquitaniei, şi conte de Anjou, către şerifii şi bailifii din Londra, salutare. Dau acestor oameni din

Colonia dreptul de a vinde vinul lor în târgul unde se vinde şi vinul francezilor, [la preţul de] trei *denarii* un *setier*[12]. Şi să nu-i tulburaţi, şi nimeni să nu le facă pagubă. [...]

Protecţia acordată de regele Angliei negustorilor din Colonia (1157)

Henric, prin graţia lui Dumnezeu, rege al Angliei, duce al Normandiei şi Aquitaniei, şi conte de Anjou, către judecătorii, şerifii şi toţi slujbaşii din Anglia, salutare. Vă poruncesc să-i păziţi, să-i întreţineţi şi să-i ocrotiţi pe oamenii şi orăşenii din Colonia ca şi cum ar fi oamenii şi prietenii mei. Şi să le ocrotiţi toate bunurile şi mărfurile şi să nu le faceţi rău, nici lor, nici casei lor din Londra, şi să nu le împiedicaţi tocmelile, şi nici să nu lăsaţi pe alţii să facă acestea, pentru că sunt sub paza şi apărarea mea. De aceea, ei să aibă pace şi linişte pentru a plăti vămile legiuite, iar voi să nu le luaţi alte vămi noi, pe care nu trebuie să le dea. Şi dacă cineva va încălca această poruncă, dreptate deplină se va face, fără zăbavă. [...]

(*A Source Book for Medieval Economic History*, edited by Roy C. Cave and Herbert H. Coulson, The Bruce Publishing Company, New York, 1936, pp. 194-195, 218-221)

Oraşul medieval în Anglia (secolele XI-XII)

Majoritatea documentelor care urmează sunt carte acordate în perioada 1066-1175 de către regii Angliei principalelor oraşe din regat : Londra, Gloucester, Leicester, Lincoln, Oxford etc. Sunt privilegii legate de proprietatea urbană, privilegii juridice (care confirmă ieşirea oraşelor de sub jurisdicţia districtelor locale), comerciale (ce regularizau funcţionarea târgurilor, acordau scutiri de taxe şi vămi şi reglementau organizarea breslelor). De asemenea, aceste acte aveau şi un caracter fiscal : unele oraşe dobândeau dreptul de a strânge şi păstra taxele interne, breslele primind scutiri de taxe. Documentele au fost reproduse în ordinea importanţei lor.

Actul[13] regelui Wilhelm I către oraşul Londra (1066-1075)[1]

Regele Wilhelm salută cu prietenie pe William, episcopul Londrei[2], pe Gosfrith, portarul[14], şi pe toţi orăşenii Londrei. Vă fac cunoscut că vreau ca voi să fiţi demni de toate legile pe care le-aţi avut în timpul regelui Eduard. Şi doresc ca fiecare copil să fie moştenitorul tatălui său după moartea acestuia. Şi nu voi îngădui nimănui să vă facă rău. Dumnezeu să vă aibă în pază.

Carta regelui Henric I dată în favoarea orăşenilor Londrei (de Sfântul Mihail, 1130-august 1133)[3]

Henric, prin graţia lui Dumnezeu, rege al englezilor, către arhiepiscopul din Canterbury şi către episcopii şi abaţii, conţii, baronii, judecătorii şi şerifii, precum şi către toţi vasalii[15] săi, atât francezi, cât şi englezi, din întreaga Anglie, salutare. Să se ştie că am

---

1. Text de importanţă majoră pentru istoria Londrei, care este recunoscută ca oraş, regele acordând orăşenilor privilegii speciale în ceea ce priveşte moştenirea pământului.
2. Episcop al Londrei între 1051 şi 1075.
3. Această cartă recunoaşte şi confirmă privilegiile oraşului Londra. Acestea se împart în două categorii : juridice şi comerciale. Cea mai importantă prevedere din cartă este recunoaşterea drepturilor orăşenilor de a strânge taxele în propriul oraş (*firma burgi*) ; oraşul plătea în schimb o sumă anuală regelui. Comunitatea urbană urmărea emanciparea de sub influenţa comitatului şi de sub autoritatea şerifului, atât din punct de vedere financiar, cât şi juridic. Câţiva ani mai târziu, Londra urma să piardă acest drept în favoarea lui Geoffrey de Mandeville, situaţie care a fost însă temporară ; cereri asemănătoare au făcut ulterior majoritatea oraşelor mai mari ale Angliei. Din acest motiv, carta de faţă poate fi considerată o piatră de hotar în istoria autoguvernării municipale engleze.

dat orăşenilor Londrei dreptul de a ţine taxele din Middlesex, pentru 300 de lire numărate, pentru ei şi pentru moştenitorii lor, de la mine şi de la moştenitorii mei, astfel încât orăşenii vor numi ca şerif pe oricine dintre ei vor alege, şi vor numi ca judecător pe oricine vor alege, şi să aibă grijă de pricinile înaintate coroanei şi de judecăţile care apar în legătură cu acestea. Nimeni altul nu va fi judecător peste aceiaşi oameni din Londra. Iar orăşenii nu se vor judeca în afara zidurilor oraşului în oricare judecată şi vor fi scutiţi de *scot*[16] şi de *danegeld*[17] şi de amenda pentru crimă. Şi nici unul dintre ei nu va fi silit să se supună judecăţii prin luptă. Iar dacă vreun orăşean va fi implicat în judecăţi ale coroanei, să dovedească faptul că este din Londra printr-un jurământ ce va fi luat în oraş. Nimeni nu va fi încartiruit între zidurile oraşului, obligat fie [de un om] din casa mea, fie de către altcineva. Şi toţi oamenii din Londra, şi avutul lor, vor fi scutiţi şi vor fi liberi de dare şi de vama de trecere[18] şi de taxa pe vânzări şi cumpărări[19], precum şi de toate celelalte vămi din toată Anglia şi din porturi. Iar bisericile, baronii şi orăşenii să aibă în pace curtea lor de judecată[20] cu toate vămile lor, astfel încât cei care locuiesc în cadrul lor nu vor plăti vamă decât celui ce are această curte sau slujitorului pe care el l-a pus acolo. Iar un om din Londra nu va fi amendat fără limită[1] decât atunci când este vorba de preţul sângelui[21] care este până la 100 de şilingi ; aceasta se aplică unei jigniri, care poate fi pedepsită prin amendă. Şi de acum încolo nu vor mai fi pedepsite greşelile de jurământ[22] în adunările de judecată şi nici în adunăturile oamenilor din comitat, nici la alte judecăţi din oraş. Iar adunările de judecată se vor ţine o dată pe săptămână, luni. Dau voie orăşenilor mei să ţină pământurile, chezăşiile şi datoriile atât în oraş, cât şi în afară. Iar în ceea ce priveşte pământurile pe care ei le pot cere de la mine, le voi face dreptate, potrivit legii oraşului. Iar dacă cineva ar fi luat dare sau vamă de la orăşenii Londrei, atunci aceştia pot să ia de la oraşul sau satul care a luat darea sau vama, la fel cât a dat omul din Londra, sau chiar mai mult, ca pedeapsă. Şi toţi datornicii faţă de orăşenii din Londra să scape de datorii sau să dovedească, în Londra, că nu au asemenea datorii ; iar dacă refuză – fie să plătească, fie să vină cu dovada –, atunci orăşenii să le ia chezăşiile depuse înlăuntrul oraşului, sau în târgul, satul ori comitatul în care trăieşte datornicul. Şi orăşenii vor putea vâna la fel ca şi înaintaşii lor, adică în Chiltern, Middlesex şi Surrey.

Martori : episcopul Winchester-ului ; Robert, fiul lui Richer ; Hugh Bigot ; Alfred de Totnes ; William de Aubigny ; Hubert, şambelanul regelui ; William de Montfiquet ; Hagulf de Tani ; John Belet ; Robery, fiul lui Siward. Dat la Westminter.

Carta regelui Henric al II-lea dată în favoarea Londrei (1155)[2]

Henric, rege al englezilor şi duce al normanzilor şi al oamenilor din Aquitania, conte al angevinilor, către arhiepiscopii, episcopii, abaţii, conţii, baronii, judecătorii, şerifii şi toţi slujitorii şi vasalii din Anglia, atât francezi, cât şi englezi, salutare. Să se ştie că am acordat orăşenilor mei din Londra dreptul ca nimeni dintre ei să nu se judece în afara zidurilor Londrei, decât în ceea ce priveşte posesiunile lor din afara oraşului, precum şi

1. În textul original : *non judicetur in misericordia pecuniae*.
2. Această cartă se află în strânsă legătură cu precedenta, dar deşi până acum s-a considerat că face o confirmare a privilegiilor acordate de Henric I, în realitate actul restrânge din drepturile acordate orăşenilor Londrei.

în ceea ce-i priveşte pe monetarii şi slujitorii mei. De asemenea, le-am acordat iertare[23] pentru amenda privitoare la omor, atât înlăuntrul oraşului, cât şi în Portsoken[24]; şi nimeni dintre ei nu va fi judecat prin luptă; în privinţa judecăţilor coroanei, ei îşi vor aduce dovezi potrivit vechiului obicei al oraşului; şi nimeni nu va fi încartiruit cu forţa între zidurile oraşului sau prin numire de către un om al regelui[25]. Am dat tuturor orăşenilor Londrei dreptul de a fi scutiţi de dare şi de taxa pe vânzări şi cumpărări în toată Anglia şi în fiecare port; şi nimeni dintre ei nu va fi amendat fără limită, decât potrivit cu legea oraşului pe care ei au avut-o în timpul regelui Henric, bunicul meu. Şi în nici o judecată din oraş nu vor mai fi pedepsite greşelile de jurământ, iar curţile de judecată nu vor fi ţinute mai mult de o dată pe săptămână.

Le dau şi dreptul de a ţine pământurile, chezăşiile şi datoriile oricărora le sunt lor datori; şi acest drept va fi potrivit legii oraşului, în privinţa pământurilor şi a posesiunilor lor din oraş; iar judecăţile ce privesc toate datoriile lor căpătate în Londra, precum şi chezăşiile luate acolo vor fi ţinute în Londra. Şi dacă cineva din toată Anglia va lua dare sau vamă de la oamenii din Londra şi va refuza să le dea satisfacţie, atunci şeriful Londrei să ia un gaj privitor la aceasta, în Londra. De asemenea, le dau dreptul de a vâna oriunde le-a fost permis în timpul regelui Henric, bunicul meu. Mai departe, în privinţa plăţilor făcute de oraş, le dau scutire de amenda pentru încălcarea legii pâinii[1], de amenda pentru bastarzi[2], de taxa pentru stăvilare[3] şi de taxa pe bere[4], pe care nici şeriful Londrei şi nici un alt bailif să nu o ceară. Le dau taxele de mai sus, precum şi celelalte libertăţi şi scutiri de vămi, aşa cum le-au avut în timpul regelui Henric, bunicul meu. Drept care, vreau şi poruncesc cu tărie ca ei şi moştenitorii lor să le aibă şi să le ţină prin drept ereditar de la mine şi moştenitorii mei.

Martori: Theobald, arhiepiscop de Canterbury; Richard, episcop al Londrei; Philip, episcop de Bayeux; Arnulf, episcop de Lisieux; Thomas, cancelarul[26]; Robert de Neufbourg; Richard de St. Valery; Walkelin Maminot; Richard de Lucé; Warin fitz Gerald; Manasser Biset; Loc de Baillolio. [Dat] la Westminster.

Carta regelui Henric al II-lea dată în favoarea ghildei ţesătorilor din Londra (1154-1162)[5]

Henric, prin graţia lui Dumnezeu, rege al Angliei, duce al Normandiei şi al Aquitaniei, conte de Anjou, către episcopii, judecătorii, şerifii, baronii, şi către toţi slujitorii şi vasalii din Londra, salutare. Să se ştie că am dat ţesătorilor din Londra dreptul de a avea ghilda lor în Londra, cu toate libertăţile şi vămile, aşa cum le-a avut în timpul regelui

1. *Brudtolle*: probabil este vorba de aceeaşi dare ca şi *breadwite*, amenda luată în Anglia pentru încălcarea legii privitoare la pâine.
2. *Childwyte*: amenda dată în Anglia unei persoane pentru desfrâul fiicei sale, care a avut drept rezultat naşterea unui bastard.
3. *Jeresgieve*: taxă asemănătoare cu *yaresilver* şi care, în Anglia, consta într-o plată pentru repararea stăvilarelor.
4. *Scotale*: taxă luată în Anglia pentru băutul berii, al cărei profit revenea şerifului.
5. Acest act conţine una dintre primele menţiuni ale unei bresle. De menţionat este faptul că referirea la breasla ţesătorilor se face pentru perioada domniei lui Henric I.

Henric, bunicul meu. Nimeni să nu aibă această ocupaţie dacă nu are îngăduinţa lor şi dacă nu aparţine ghildei dinlăuntrul oraşului, sau din Southwark, sau din alte părţi ce ţin de Londra, alţii decât aceia care obişnuiau să facă aceasta în timpul regelui Henric, bunicul meu. Din această pricină, doresc şi poruncesc cu tărie ca ei să se ocupe peste tot, legiuit, de treburile lor şi să aibă parte de toate lucrurile mai sus zise, la fel de liber, în pace, de onorabil şi fără atingere, aşa cum le-au avut în timpul regelui Henric, bunicul meu, cu condiţia ca, întotdeauna, pentru acest privilegiu să-mi plătească în fiecare an două mărci de aur de Sfântul Mihail. Şi interzic oricui să le facă rău sau să-i jignească cu privire la aceasta, sub pedeapsa straşnică a unei amenzi de zece lire.

Martori: Thomas de Canterbury; Warin fitz Gerald. [Dat] la Winchester.

Actul regelui Eduard Confesorul cu privire la jurisdicţia *cnihtengild*-ei din Londra (iunie 1042-iulie 1044)[1]

Eduard, regele, salută cu prietenie pe Alfweard, episcopul, şi pe Wulfgar, portarul meu, şi pe toţi orăşenii din Londra. Să se ştie că vreau ca oamenii mei din breasla engleză a *cnihts*-ilor să aibă jurisdicţie peste oamenii lor dinlăuntrul şi din afara oraşului. Şi vreau, de asemenea, ca ei să ţină legile bune pe care le-au avut în zilele regelui Edgar şi ale tatălui meu şi ale lui Knuth. De asemenea, le voi spori privilegiile şi nu voi permite nimănui să le facă vreun rău. Şi să fie toţi în pace. Dumnezeu să vă ţină pe toţi.

Actul regelui William al II-lea în favoarea *cnihtengild*-ei din Londra (1087-1100)

William, rege al englezilor, către Maurice, episcopul[27], şi către Geoffrey de Mandeville[28] şi R. Delpare, şi către toţi vasalii din Londra, salutare. Să se ştie că am dat oamenilor din *cnihtengild* breasla lor, şi pământul care îi aparţine, cu toate vămile, aşa cum erau ţinute în timpul regelui Eduard şi în timpul tatălui meu.

Martor: Hugh de Buckland.

Carta regelui Henric I în favoarea *cnihtengild*-ei din Londra (1100-1107)

Henric, rege al englezilor, către Maurice, episcopul, şi către şeriful Londrei, şi către toţi baronii şi vasalii din Londra, atât francezi, cât şi englezi, salutare. Să se ştie că am dat oamenilor din *cnihtengild* breasla lor, şi pământul care îi aparţine, cu toate vămile, aşa

1. *Cnihtengild* reprezintă una dintre cele mai puţin cunoscute instituţii ale Londrei. Actul de faţă ilustrează existenţa sa în perioada de dinainte de cucerirea lui Wilhelm I. *Cnihtengild* era o asociaţie formată din orăşenii cei mai importanţi din oraş, ce deţineau *Portsoken*, o jurisdicţie privată, specifică secolului al XI-lea, în Londra (jurisdicţie ce se întindea asupra unei părţi din afara zidurilor Londrei, de la Aldgate până la Tamisa).

cum erau ţinute în timpul regelui Eduard şi în timpul tatălui meu, aşa cum fratele meu le-a dat prin actul şi sigiliul său. Şi interzic oricui să le facă vreun rău în privinţa aceasta, sub pedeapsa straşnică a unei amenzi.

Martori: Robert de Montfort-sur-Risle; Roger Bigot; Hugh de Buckland. [Dat] la Westminster.

Carta regelui Henric al II-lea în favoarea oraşului Hastings (1154-1158)

Henric, rege al englezilor şi duce al normanzilor şi al oamenilor din Aquitania, conte al angevinilor, către arhiepiscopii, episcopii, conţii, baronii şi toţi vasalii din Anglia, Normandia, Aquitania şi Anjou, salutare. Să se ştie că am dat baronilor mei din Hastings demnităţi la curtea mea[29], precum şi libertăţile şi scutirile de dare, de taxa pe vânzări şi cumpărări, de taxa de trecere şi de acostare[30] şi *sponsage*, de toate pagubele şi revânzările, şi scutire de toate vămile de pe tot pământul meu, oriunde ar putea veni. Şi ei să aibă adăpost[31] la Yarmouth. Şi poruncesc ca ei să aibă grijă acolo de pacea şi dreptatea mea, împreună cu omul meu[32] acolo. Şi le las orice comoară găsită în mare şi pe pământ. Şi să fie iertaţi de toate lucrurile ca oameni ai mei liberi. Şi, sub pedeapsa a zece lire, nimeni să nu-i tulbure pe ei şi bunurile lor. Iar în schimbul acestor libertăţi, ei îmi vor da, în fiecare an, 20 de corăbii pentru 15 zile, pe cheltuiala lor; şi dacă va mai fi nevoie, vor fi răsplătiţi pe deplin.

Martori: Thomas, cancelarul; Reginald, conte de Cornwall; Walkelin Maminot. [Dat] la Westminster.

Carta lui Robert, conte de Meulan, către negustorii din Leicester (1103-1118)

Robert, conte de Meulan, către Ralph majordomul şi către toţi baronii săi, atât francezi, cât şi englezi, din acest pământ al Angliei, salutare. Să se ştie că am dat tuturor negustorilor mei din Leicester ghilda lor neguţătorească, cu toate vămile, pe care le ţin din timpul regelui Wilhelm, şi [din timpul] regelui William, fiul său, şi pe care le ţin acum, în timpul regelui Henric.

Martor: Robert, fiul lui Alcitil.

Actul regelui Henric I în favoarea oraşului Leicester (1118-1135)

Henric, rege al Angliei, către Restold, şeriful, şi către slujitorii săi din Oxford, salutare. Poruncesc ca oamenii lui Robert, conte de Leicester, să fie scutiţi la Oxford de vămi, aşa cum au fost şi în timpul lui Robert, conte de Meulan. Nu puteţi cere alte vămi de la ei.

Martor: Nicholas de Aubeigny. [Dat] la Redbridge.

Actul regelui Henric al II-lea către Lincoln (1154-1158)

Henric, rege al englezilor şi duce al normanzilor şi al oamenilor din Aquitania, conte al angevinilor, către judecătorii şi şerifii mei din comitatul Lincoln, salutare. Să se ştie că am dat dreptul de a ţine taxele oraşului meu, Lincoln, locuitorilor acestui oraş, aşa cum a fost în timpul regelui Henric, bunicul meu, cu toate vămile şi libertăţile ce aparţin acestui oraş, înlăuntrul său şi în afară.

Martori: Contele Reginald[1] şi Warin fitz Gerald. Dat la Stamford.

Carta regelui Henric al II-lea dată oraşului Lincoln (cca 1157)

Henric, prin graţia lui Dumnezeu, [...] către episcopul de Lincoln şi către judecătorii, şerifii, baronii, slujitorii şi toţi vasalii săi, atât francezi, cât şi englezi, din Lincoln, salutare. Să se ştie că am dat orăşenilor mei din Lincoln toate libertăţile, vămile şi legile pe care le-au avut în timpul lui Eduard, şi Wilhelm, şi Henric, regi ai Angliei. Le-am dat şi ghilda lor neguţătorească, cu oameni din oraş şi alţi negustori din comitat, aşa cum au avut-o şi în timpul înaintaşilor mai sus spuşi, regi ai Angliei. Şi toţi oamenii care trăiesc în cele patru părţi ale oraşului şi merg în târg o vor face potrivit dării[33], şi vămilor, şi legilor oraşului, la fel cum au fost în timpul lui Eduard, Wilhelm şi Henric, regi ai Angliei. De asemenea, hotărăsc ca, dacă cineva va cumpăra pământ înlăuntrul oraşului, din posesiunile[34] oraşului Lincoln, şi îl va păstra pentru un an şi o zi, fără ceartă, şi dacă cel care l-a cumpărat poate arăta că el, care îl revendică, nu a făcut nici o cerere în această perioadă, deşi stă în Anglia, atunci cel care l-a cumpărat să fie lăsat să-l ţină în pace şi fără judecată. De asemenea, eu le întăresc ca, dacă cineva a locuit în Lincoln timp de un an şi o zi, fără ceartă din partea altuia, şi şi-a plătit vămile, şi dacă cetăţenii pot arăta prin legile şi obiceiurile oraşului că acesta a rămas în Anglia în acest timp şi nu a pretins nimic, atunci el poate rămâne în pace în oraşul meu, Lincoln, ca cetăţean al meu, fără a trebui să-şi apere acest drept.

Martori: Philip, episcop de Bayeux; Arnulf, episcop de Lisieux; Thomas, cancelar; contele Reginald; Richard de Le Hommet, conetabil; Henry de Essex, conetabil. [Dat] la Nottingham.

Carta regelui Henric al II-lea în favoarea oraşului Gloucester (1155-1166)

Henric, rege al englezilor şi duce al normanzilor, conte al angevinilor, către toţi arhiepiscopii, episcopii, abaţii, conţii, baronii, judecătorii, şerifii şi către toţi vasalii săi din toată Anglia, atât francezi, cât şi englezi, salutare. Să se ştie că am dat şi am întărit orăşenilor mei din Gloucester aceleaşi obiceiuri şi libertăţi pe tot [cuprinsul] pământului meu, privitor la taxe şi alte lucruri, aşa cum orăşenii din Londra şi Winchester au avut

1. Conte de Cornwall şi unul dintre numeroşii bastarzi ai lui Henric I.

în timpul regelui Henric, bunicul meu. De aceea, eu vreau şi poruncesc ca mai sus zişii orăşeni să aibă toate aceste libertăţi şi obiceiuri libere, ca şi scutire de toate, şi nimeni să nu le facă rău, pagubă şi atingere.

Martori : Reginald, conte de Cornwall ; Manasser Biset, slujitorul ; Warin fitz Gerald, şambelanul ; Hugh de Longchamp. [Dat] la Westminster.

Actul regelui Henric al II-lea în favoarea ghildei negustorilor din Lincoln (1154-1160)

Henric, rege al englezilor, duce al normanzilor şi al oamenilor din Aquitania, către episcopul din Lincoln, şi către judecătorii, şerifii, baronii din Lincoln şi Lincolnshire, salutare. Poruncesc ca nici un negustor care este străin şi din afară să nu stea în Lincoln pentru a vopsi haine sau pentru a le vinde cu amănuntul ; [o pot face numai] cei care sunt în ghildă, contribuie la taxele oraşului şi plătesc taxa mea împreună cu locuitorii, aşa cum a fost în timpul regelui Henric.

Martori : Reginald, conte de Cornwall ; Henry de Essex, conetabil ; Richard de Le Hommet.

Actul regelui Henric al II-lea prin care întăreşte dreptul oamenilor regelui din Lincoln de a-i vămui pe negustorii nordici ce vin la Grimsby (1155-1175)

Henric, rege al englezilor, duce al normanzilor şi al oamenilor din Aquitania, conte al angevinilor, către toţi nordicii ce vin în portul Grimsby sau în alte porturi din comitatul Lincoln, salutare. Vă poruncesc să plătiţi oamenilor mei din Lincoln toate drepturile şi vămile pe care le plăteaţi acestora pe vremea regelui Henric, bunicul meu. Şi sub pedeapsa unei amenzi de 10 lire, vă interzic să ţineţi vămile lor.

Martori : William, fiul lui John. [Dat] la Worchester.

Carta regelui Henric al II-lea în favoarea cărăuşilor şi pantofarilor din Oxford (cca 1175)[1]

Henric, prin graţia lui Dumnezeu, rege al englezilor şi duce al normanzilor şi al oamenilor din Aquitania, conte al angevinilor, către arhiepiscopii, episcopii, abaţii, conţii, baronii, judecătorii, şerifii şi toţi slujitorii şi vasalii din toată Anglia, francezi şi englezi, salutare. Să se ştie că am dat şi am întărit prin carta de faţă cărăuşilor[35] din Oxford toate libertăţile şi obiceiurile pe care le-au avut în timpul regelui Henric, bunicul meu. Şi le întăresc dreptul de a avea breasla lor, aşa cum au avut-o, în aşa fel încât nici unul ce nu face parte din această breaslă să nu poată face negoţ în oraşul Oxford. De asemenea,

1. Referirile la bresle sunt foarte rare în această perioadă. În acest sens, a se vedea şi actul dat în favoarea breslei ţesătorilor din Londra.

pantofarii[36] care vor veni după aceea în oraşul Oxford să aibă aceleaşi libertăţi şi obiceiuri precum le au, şi precum se cuvine să le aibă cărăuşii. Pentru această întărire, cărăuşii şi pantofarii trebuie să-mi plătească, în fiecare an, o uncie de aur.

Martori: Geoffrey şi Roger, capelani ai regelui; Richard Brito; Ralph, fiul lui Stephen, camerarul; Richard Ruffus. [Dat] la Woodstock.

Carta regelui Henric al II-lea dată în favoarea ghildei negustorilor din Winchester (7 septembrie-29 septembrie 1155, sau prima parte a anului 1158)[1]

Henric, rege al englezilor şi duce al normanzilor şi al oamenilor din Aquitania, conte al angevinilor, către arhiepiscopii, episcopii, abaţii, conţii, şerifii şi toţi vasalii, atât francezi, cât şi englezi, şi către slujitorii din toată Anglia şi din fiecare port, salutare. Poruncesc ca cetăţenii mei din Winchester ce ţin de ghilda neguţătorească să fie scutiţi, împreună cu toate posesiunile lor, de toate taxele, de trecere şi de vămi. Şi nimeni să nu-i tulbure, să le facă rău, să-i jignească sau să-i amendeze în numele meu.

Martori: Thomas, cancelarul; contele Reginald; contele de Gloucester; Richard de Le Hommet, conetabil; Warin fitz Gerald, camerarul; William, fiul lui Haimo; Jocelyn de Bailliol. [Dat] la Salisbury.

Carta regelui Henric al II-lea dată în favoarea oraşului Winchester (7 iulie-29 septembrie 1155-prima parte a anului 1158)

Henric, rege al englezilor şi duce al normanzilor şi al oamenilor din Aquitania, conte al angevinilor, către arhiepiscopii, episcopii, abaţii, conţii, baronii, judecătorii, şerifii şi toţi vasalii, atât francezi, cât şi englezi, salutare. Să se ştie că am dat cetăţenilor mei din Winchester toate libertăţile pe care le-au avut în timpul regelui Henric, bunicul meu. Şi poruncesc ca ei să aibă şi să ţină liberi, netulburaţi şi cu cinste, toate cumpărăturile, chezăşiile şi posesiunile, potrivit cu obiceiurile oraşului, aşa cum le-au ţinut în timpul regelui Henric. Şi dacă cumva, în timpul războiului[2], au apărut obiceiuri fără lege, acestea să fie desfiinţate. Şi oricine va veni din orice loc în oraş cu mărfurile sale, străin sau nu, să vină, să stea şi să plece sub ocrotirea păcii mele, după ce şi-a plătit taxele cuvenite. Şi nimeni să nu-i tulbure. Şi poruncesc ca cetăţenii mai sus zişi să se afle sub pacea mea neclintită.

Martori: Thomas, cancelarul; William, fratele regelui; Reginald, conte de Cornwall; Richard de Le Hommet, conetabilul; Warin fitz Gerald, camerarul; William, fiul lui Haimo; Jocelyn de Bailliol; John, *marshal*. [Dat] la Salisbury.

(*English Historical Documents*, vol. II (1042-1189), edited by David C. Douglas and George W. Greenaway, Oxford University Press, New York, 1968, pp. 945-949, 968-970, 973-974)

1. O breaslă de negustori putea exista şi fără confirmarea regală, însă aceasta era importantă, mai ales dacă prevedea scutiri de taxe.
2. Războiul civil din timpul regelui Étienne (Ştefan) de Blois.

Statutele Universităţii din Paris

Universitatea din Paris s-a dezvoltat în jurul şcolii catedralei de la Notre Dame. Ca şi alte universităţi medievale, şi aceasta a fost o corporaţie, care îi includea atât pe profesori, cât şi pe studenţi. Cu sprijinul papei, Universitatea din Paris a devenit, în secolul al XIII-lea, unul dintre cele mai importante centre teologice din Europa. Printre magiştrii cei mai renumiţi care au predat aici de-a lungul timpului îi amintim pe Alexander din Hales, Sfântul Bonaventura, Albertus Magnus şi Toma din Aquino – membri ai ordinului franciscan (primii doi), respectiv ai ordinului dominican. Cele dintâi statute scrise ale universităţii au fost alcătuite în 1208, dar recunoaşterea sa drept corporaţie a venit trei ani mai târziu, în 1211. Statutele au fost completate în 1215 de legatul papal Robert de Courçon, pentru ca, abia în 1231, papa Grigore al IX-lea să recunoască, prin bula Parens scientiarum, *dreptul facultăţilor de a stabili şi modifica statutul universităţii. Acest document este considerat textul fondator prin excelenţă al universităţii pariziene*[37].

Statutele lui Robert de Courçon (1215)

R., slujitor al Sfintei Cruci, prin mila divină, cardinal preot cu titlul Sfântului Ştefan în Monte Celio şi legat al Scaunului Apostolic, către toţi magiştrii şi studenţii de la Paris – Dumnezeu să vă aibă în grijă. Să se ştie de către toţi că, aflându-ne sub autoritatea specială a papei, stăpânul nostru, pentru a ne dedica cu adevărat energia îmbunătăţirii condiţiilor studenţilor din Paris, şi dorind ca, prin sfatul oamenilor de bună-credinţă, să asigurăm liniştea studenţilor în viitor, am poruncit şi dictat următoarele reguli:

Nimeni nu va putea ţine un curs de arte la Paris înainte de a împlini douăzeci de ani. Studentul trebuie să studieze artele cel puţin 6 ani, înainte de a începe să ţină cursuri. El trebuie să promită că va activa ca profesor cel puţin 2 ani, dacă nu e împiedicat de un motiv întemeiat, care trebuie dovedit fie în public, fie în faţa examinatorilor. El nu trebuie să fie pătat de nici o infamie. Când va fi pregătit să ţină cursuri, fiecare student trebuie examinat în conformitate cu conţinutul literei P a titlului episcopului de Paris (care este inclus în buna înţelegere stabilită între decan şi studenţi de către judecătorii numiţi de papă, aprobaţi şi confirmaţi de episcopul şi diaconul de la Troyes şi de episcopul P. şi de J., cancelarul Parisului).

Tratatele lui Aristotel despre logică, cel vechi şi cel nou, să fie citite în şcoli în timpul cursurilor obişnuite, şi nu în timpul celor speciale. Cei doi Priscian, sau cel puţin al doilea[1], să fie citiţi în şcoli la cursurile obişnuite.

---

1. Primele şaisprezece cărţi ale lucrării *Institutiones Grammaticae* a lui Priscian formau *Priscianus maior* sau *magnus*, în timp ce ultimele două cărţi erau cuprinse în *Priscianus minor*.

În zilele de sărbătoare [în jur de o sută pe an] nu se va citi nimic în afară de filosofie, retorică *quadrivialia* [cărţi legate de *quadrivium* – aritmetică, geometrie, muzică şi astronomie], *Barbarismele* [a treia carte din *Ars major* a lui Donatus] şi *Etica* [*Etica Nicomahică* a lui Aristotel] [şi] dacă cineva vrea astfel, a patra carte din *Topică* [a lui Boethius]. Cărţile lui Aristotel despre metafizică sau filosofia naturală, sau prescurtările acestor opere nu trebuie citite, nici „doctrina" magistrului David de Dinant, a ereticului Almaric sau a lui Mauriciu de Spania.

La întâlnirile magiştrilor şi la dezbaterile sau controversele băieţilor sau tinerilor nu vor fi festivităţi. Totuşi, ei pot invita acolo câţiva prieteni sau asociaţi, dar numai câţiva. De asemenea, recomandăm ca donaţiile de veşminte sau alte lucruri să fie făcute, cum se obişnuieşte, sau chiar în mai mare măsură, mai ales săracilor. Nici un magistru, care predă artele, nu va purta nimic altceva decât o robă, rotundă şi neagră, care să-i ajungă cel puţin până la călcâi, când e nouă. Dar el poate purta şi un *pallium* [veşmânt potrivit pentru un călugăr]. El nu are voie să poarte sub robă pantofi cu broderii şi niciodată cu panglici lungi.

Dacă vreunul dintre studenţii de la arte sau teologie moare, jumătate dintre magiştrii în arte trebuie să meargă la înmormântare, iar cealaltă jumătate la următoarea înmormântare. Ei nu au voie să plece de acolo până când îngropăciunea nu e încheiată, decât dacă au un motiv întemeiat. Dacă vreunul dintre magiştrii în arte sau teologie moare, toţi magiştrii trebuie să fie prezenţi la priveghi [şi] fiecare trebuie să citească psaltirea sau să pună să fie citită. Dacă nu sunt împiedicaţi de un motiv întemeiat, fiecare trebuie să rămână în biserică, unde se ţine priveghiul până la miezul nopţii sau chiar mai târziu. În ziua înmormântării unui magistru, nimeni nu are voie să ţină cursuri sau dezbateri.

Le întărim pe deplin pajiştea de la St. Germain în conformitate cu condiţia în care le-a fost atribuită.

Fiecare magistru are drept de jurisdicţie asupra studenţilor săi. Nimeni nu va primi nici şcoală, nici adăpost, [decât] cu consimţământul ocupantului, dacă este capabil să îl obţină. Nimeni nu va primi o licenţă de la cancelar, sau de la oricine altcineva, printr-un dar în bani, prin gaj sau printr-o înţelegere. De asemenea, magiştrii şi studenţii pot face între ei sau cu alţii acorduri şi reglementări, confirmate de o garanţie, o pedeapsă sau un jurământ în legătură cu următoarele probleme, şi anume: dacă un student este ucis, mutilat sau dacă este grav jignit şi dacă nu i se face dreptate; pentru taxarea rentei Ospiciului [*Hospitia*]; privitor la îmbrăcăminte, înmormântare, cursuri şi dezbateri; dar în aşa măsură, încât universitatea să nu fie împrăştiată şi nici distrusă din această pricină.

Hotărâm, în ceea ce-i priveşte pe teologi, că nimeni nu va susţine cursuri la Paris înainte de a împlini 35 de ani şi numai dacă a studiat cel puţin 8 ani[1] şi numai dacă a audiat cu conştiinciozitate cărţile în şcoli. El trebuie să audieze teologia timp de 5 ani, înainte de a-şi susţine propriile cursuri în public. Nici unul dintre ei nu are voie să-şi ţină cursul înainte de a treia oră în zilele în care predau magiştrii.

Nimeni nu va fi primit la Paris pentru cursurile şi predicile importante, decât dacă are un caracter şi o ştiinţă dovedite. Să nu fie nici un student la Paris care să nu aibă un magistru propriu.

Mai mult încă, pentru ca acestea să fie respectate cu stricteţe, toţi cei ce vor îndrăzni după aceea să încalce aceste statute ale noastre, în afară de cazul în care au trecut 15 zile

1. Mai târziu, perioada a fost prelungită la 14 ani.

de la comiterea păcatului, să aibă grijă să-şi corecteze necugetarea în prezenţa magiştrilor şi a studenţilor universităţii sau în prezenţa cuiva numit de universitate, [iar] prin autoritatea legaţiei cu care suntem învestiţi, legăm cu legătura excomunicării.

Făcut în anul de graţie 1215, în luna lui august.

Statutul lui Grigore al IX-lea dat Universităţii din Paris (1231)

Grigore, episcop, rob al robilor Domnului, către iubiţii săi fii, toţi magiştrii şi studenţii din Paris, salutare şi apostolică binecuvântare.

Parisul, maica tuturor ştiinţelor, asemenea oricărei alte Cariath Sepher, oraş al literelor, se înalţă ilustru şi cu adevărat măreţ, şi face dorite, prin grija sa, lucruri mari şi pline de promisiuni, pentru magiştri şi studenţi. Acolo, ca într-un anumit atelier de înţelepciune, ea are argint la începutul venelor şi din aur este lăcaşul în care acestea curg împreună, după lege ; din care, înţelepţii mistici ai elocinţei fac coliere de aur, încrustate cu argint şi colane împodobite cu pietre de nepreţuit, care împodobesc şi gătesc pe mireasa lui Hristos. Acolo, fierul este ridicat de la pământ, deoarece, atunci când slăbiciunea pământească este întărită prin putere, platoşa credinţei, sabia spiritului şi celelalte arme ale ostaşului creştin, tari împotriva puterilor aramei, sunt făcute din el. Iar piatra, topită de căldură, se transformă în aramă, căci, cuprinse de fervoarea Sfântului Duh, inimile de piatră uneori strălucesc, ard şi devin sunătoare şi, prin predică, vestesc laude întru Hristos.

Drept care, este neîndoielnic că nu este pe placul lui Dumnezeu şi al oamenilor ca cineva din oraşul mai sus spus să se străduiască să tulbure o graţie atât de glorioasă sau să se împotrivească făţiş şi cu toată puterea celor ce fac asta.

Astfel, de vreme ce, cu sârguinţă, am cercetat întrebările adresate nouă, privitoare la o ceartă care, prin lucrătura Diavolului, s-a iscat acolo şi a făcut o mare tulburare în universitate, am hotărât, cu sfatul confraţilor noştri, că aceasta ar trebui înlăturată mai degrabă prin măsuri prudente, decât prin sentinţa judecăţii.

De aceea, luând seama la situaţia studenţilor şi a şcolilor, am hotărât că ar trebui să se ţină seama de următoarele : fiecare cancelar - numit de acum înainte la Paris, la instalarea sa în funcţie, în prezenţa episcopului, sau la porunca acestuia, în capitlul din Paris, de faţă cu doi magiştri, chemaţi cu acest scop în numele universităţii - va jura că, în bună-credinţă şi potrivit conştiinţei sale, nu va primi ca magiştri de teologie şi drept canonic decât oameni potriviţi, la locul şi momentul potrivit, conform cu condiţia oraşului, cu onoarea şi gloria acelor ramuri ale învăţării, şi îi va respinge pe toţi cei nedemni, fără a ţine seama de persoane şi naţiuni. Înainte de a angaja pe cineva, timp de trei luni din momentul cererii, cancelarul va face cercetări temeinice despre toţi magiştrii de teologie din oraş şi despre toţi oamenii cinstiţi şi învăţaţi, prin mijlocirea cărora să poată fi aflat adevărul, în privinţa vieţii, a cunoştinţelor, a capacităţii, a scopului, a vederilor şi a altor calităţi necesare unor astfel de persoane ; după aceste cercetări, cu bună-credinţă şi după conştiinţa sa, cancelarul va acorda sau nu candidatului dreptul de a profesa, după cum i se va părea mai potrivit şi mai repede. Când îşi vor începe cursul, magiştrii de teologie şi drept canonic vor jura în public că mărturia lor în privinţa celor

spuse mai sus este adevărată. Cancelarul va mai jura că, sub nici un chip, nu va dezvălui sfatul magiştrilor, spre paguba acestora; libertăţile şi privilegiile să fie păstrate în toată puterea lor pentru canonicii din Paris, aşa cum erau la început. De asemenea, cancelarul va promite că va examina cu bună-credinţă pe magiştrii în medicină, în arte şi din alte ramuri, spre a-i accepta pe cei vrednici şi a-i respinge pe cei nevrednici.

În alte privinţe, deoarece nelămurirea îşi face loc uşor acolo unde nu este ordine, vă dăm dreptul de a face statute şi ordonanţe în ceea ce priveşte modul şi durata cursurilor şi a dezbaterilor; a hainelor ce trebuie purtate; a înmormântărilor şi a bacalaureaţilor care trebuie să ţină cursuri, la ce ore şi despre ce anume; a preţurilor locuinţelor sau a interzicerii acestora; a pedepselor cuvenite celor ce încalcă ordonanţele şi statutele, prin excluderea din societatea voastră. Iar dacă, din întâmplare, fixarea preţului locuinţei vă este luată sau dacă sunteţi lipsiţi de orice altceva, ori dacă vă este adusă vreo insultă sau vătămare scandaloasă, precum moartea sau mutilarea unui mădular, dacă nu vi se dă satisfacţie printr-o mustrare potrivită în 15 zile, puteţi suspenda cursurile până ce veţi primi deplină mulţumire. Şi dacă se întâmplă ca vreunul dintre voi să fie întemniţat pe nedrept, dacă nu se pune capăt unei astfel de nedreptăţi printr-o mustrare din partea voastră, puteţi suspenda cursurile, dacă veţi considera necesar.

Poruncim, de asemenea, ca episcopul de Paris să pedepsească astfel ticăloşiile vinovaţilor, ca să păstreze onoarea studenţilor, iar faptele rele să nu rămână nepedepsite. Dar sub nici o formă să nu fie reţinut un nevinovat învinuit de ceva; iar dacă vreo bănuială se ridică asupra cuiva, acesta va fi reţinut în mod onorabil şi va fi eliberat în schimbul unei garanţii potrivite, fără alte cereri din partea temnicerilor. Dar, dacă din întâmplare, a fost comisă o asemenea nelegiuire, care face trebuitoare întemniţarea, episcopul îl va reţine pe vinovat în temniţa sa. Cancelarului îi este interzis să-l ţină în temniţa sa. De asemenea, interzicem sechestrarea unui student pentru datoria contractată de altul, căci acest lucru nu este îngăduit de prevederile canonice şi legale. Nici episcopul, nici omul său, nici cancelarul nu vor cere o pedeapsă bănească pentru anularea unei excomunicări sau a altor interdicţii, de orice fel. Şi nici cancelarul nu va cere magiştrilor licenţiaţi vreun [alt] jurământ sau ascultare sau orice chezăşie şi nici nu va primi vreo plată sau promisiune pentru acordarea unei licenţe, ci se va mulţumi cu jurământul mai sus pomenit.

Vacanţa din timpul verii să nu depăşească o lună, iar bacalaureaţii, dacă doresc, să-şi poată continua cursurile în timpul acesteia. De asemenea, interzicem cu desăvârşire ca studenţii să poarte arme în oraş, iar universităţii, să-i ocrotească pe cei ce tulbură pacea şi studiul. Iar cei ce se numesc studenţi, dar nu merg la şcoală sau nu recunosc vreun magistru, să nu se bucure sub nici o formă de libertăţile studenţilor.

De asemenea, poruncim ca magiştrii în arte să citească întotdeauna un curs despre Priscillianus şi o carte după cele de la cursurile obişnuite. Acele cărţi despre filosofia naturii care, dintr-un anumit motiv, au fost interzise de un conciliu provincial, nu vor fi folosite la Paris până ce nu vor fi cercetate şi curăţate de orice urmă de eroare. Magiştrii şi studenţii de la teologie se vor strădui să se desăvârşească cât mai bine în ramura lor; nu se vor arăta filosofi, ci se vor strădui să devină învăţaţii Domnului. Şi nu vor vorbi în limba oamenilor, confundând limba sacră cu cea profană. La şcoală, ei vor dezbate doar acele probleme ce se găsesc în cărţile teologice şi în scrierile sfinţilor părinţi.

Cu privire la proprietatea cărturarilor care mor fără testament sau nu au luat măsurile privitoare la cei cărora să le lase posesiunile, am hotărât să se facă astfel: anume,

episcopul şi unul dintre magiştri, pe care universitatea l-a numit cu acest scop, vor primi toată averea defunctului şi o vor pune într-un loc potrivit şi sigur, vor stabili o anumită dată, până când moartea lui va fi anunţată în ţara sa de origine, iar cei ce trebuie să moştenească averea să poată veni la Paris sau să trimită un mesager potrivit. Şi dacă fac întocmai, bunurile le vor fi date, cu protecţia cuvenită. Iar dacă nu apare nimeni, atunci episcopul şi magiştrii vor cheltui averea pentru sufletul celui defunct, cum este mai potrivit; aceasta nu şi dacă, dintr-un motiv întemeiat, moştenitorii sunt împiedicaţi să vină. În acest caz, distribuirea va fi amânată pentru o dată potrivită.

Într-adevăr, fiindcă magiştrii şi studenţii care, supăraţi de nedreptăţi şi vătămări, au depus un jurământ reciproc pentru a pleca din Paris şi pentru a renunţa la şcoală, au părut că poartă o dispută nu atât spre propriul lor folos, cât spre binele tuturor, noi, ţinând cont de nevoile şi de foloasele întregii biserici, dorim şi poruncim ca, după ce studenţilor şi profesorilor li se vor da privilegiile, de al nostru preamărit fiu întru Hristos, ilustrul rege al francezilor, şi după ce răufăcătorii vor plăti amenzile, ei vor studia la Paris şi nu vor fi acuzaţi de nici o fărădelege sau nedreptate din cauza plecării sau a reîntoarcerii lor.

Nu este legitim ca cineva să încalce prevederile actului nostru, ale statutului, concesiei, interdicţiei şi opreliştii sau să li se împotrivească pripit. Totuşi, dacă cineva va îndrăzni să încerce aşa ceva, acela să ştie că va atrage asupra sa mânia Atotputernicului Dumnezeu şi a binecuvântaţilor Petru şi Pavel, apostolii săi.

Dat la Lateran, la idele lui aprilie, în al cincilea an al pontificatului nostru.

(*Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, vol. II, no. 3, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907, pp. 7-14)

Condamnarea unor greşeli de natură dogmatică de către Universitatea din Paris (13 ianuarie 1241)

O funcţie importantă a magiştrilor Universităţii din Paris (unde, reamintim, studiul teologiei a fost considerat, prin chiar statutele fondatoare, ca fiind cel mai important) era şi aceea de a acţiona ca un corp de experţi în privinţa chestiunilor ţinând de corectitudinea interpretărilor dogmei şi – implicit – de erorile suspectate de erezie. Este bine cunoscută disputa iscată aici în chestiunea „averroismului latin" (adică a comentariului filosofului arab cu acest nume – Averroes – pe marginea corpus-*ului aristotelic), soldată, în 1270 şi 1277, cu condamnarea formală a tezelor susţinute de profesorii care, precum Siger din Brabant sau Boethius din Dacia, se numărau printre adepţii cei mai ardenţi ai aristotelismului în versiunea lui arabă. Asemenea acte au existat însă şi mai înainte, aşa cum o dovedeşte şi documentul care urmează*[38].

Acestea sunt articolele respinse ca fiind potrivnice adevăratei teologii şi condamnate de Odo, cancelarul, şi de magiştrii teologiei din Paris, în anul Domnului 1240, în a doua duminică după octavele Crăciunului.

Prima [greşeală] este că esenţa divină, în ea însăşi, nu va fi văzută de nici un om sau înger.

Condamnăm această greşeală şi, prin autoritatea lui Guillaume, episcopul, îi excomunicăm pe cei ce o afirmă şi o apără. De asemenea, credem cu tărie şi afirmăm că Dumnezeu, în esenţa sau în substanţa Sa, va fi văzut de îngeri, de toţi sfinţii şi este văzut de spiritele glorificate.

A doua, aceea că, deşi esenţa divină este una în Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh, totuşi în ceea ce priveşte forma este una în Tată şi Fiu, dar nu şi în Sfântul Duh; şi totuşi, forma este aceeaşi cu esenţa divină.

Condamnăm această greşeală, căci noi credem cu tărie că esenţa sau substanţa este una, în Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh, şi este aceeaşi în privinţa formei.

A treia, aceea că Sfântul Duh, ca o legătură de afecţiune şi dragoste, nu vine de la Fiul, ci doar de la Tatăl.

Condamnăm această greşeală, căci noi credem cu tărie că, deoarece este o legătură de afecţiune sau dragoste, vine de la amândoi.

A patra, aceea că spiritele glorificate nu se află în cerurile cele mai de sus, cu îngerii, cum nici trupurile glorificate nu se vor afla acolo, ci în raiul apos sau cristalin care este deasupra firmamentului; la fel gândesc ei şi în privinţa binecuvântatei Fecioare.

Condamnăm această greşeală, căci noi credem cu tărie că îngerii, sufletele sanctificate şi trupurile vor ocupa acelaşi loc corporal, adică cerurile cele mai de sus.

A cincea, aceea că îngerul cel rău a fost rău chiar din momentul creaţiei şi de atunci a fost mereu rău.

Condamnăm această greşeală, căci noi credem cu tărie că el a fost creat bun, şi apoi, prin păcat, a devenit rău.

A şasea, aceea că un înger poate fi în mai multe locuri deodată şi că poate fi omniprezent, dacă doreşte.

Condamnăm această greşeală, căci noi credem cu tărie că un înger se află într-un singur loc anume ; aşa că, dacă este aici, el nu este altundeva, în acelaşi moment ; pentru că este imposibil să fie omniprezent, fapt caracteristic doar Domnului.

A şaptea, aceea că multe adevăruri care nu sunt ca Dumnezeu au existat dintotdeauna.

Condamnăm această greşeală, căci noi credem cu tărie că există dintotdeauna un singur adevăr, care este Dumnezeu.

A opta, aceea că începutul, prezentul, creaţia şi pătimirile par să nu fi fost create.

Condamnăm această greşeală, căci noi credem cu tărie că fiecare dintre ele este atât creaţie, cât şi creatură.

A noua, aceea că acel ce are mari merite va avea mai mult har şi slavă.

Condamnăm această greşeală, căci noi credem cu tărie că Dumnezeu va da fiecăruia har şi slavă, precum a hotărât şi a predestinat El.

A zecea, aceea că îngerul cel rău nu a avut niciodată un pământ sub picioare, precum nici Adam, atunci când era inocent.

Condamnăm această greşeală, căci noi credem că fiecare avea un pământ pe care stătea, nu însă şi ceva din care să tragă folos.

(*Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, vol. II, no. 3, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907, pp. 16-18)

Studiul la Universitatea din Paris (secolul al XIII-lea)

La Universitatea din Paris, cele mai importante studii erau aşa-numitele „arte". Dintre toate ştiinţele, în oraşul de pe Sena, cea mai importantă era teologia, spre deosebire de Bologna şi Salerno, unde studiile principale erau dreptul, respectiv medicina. Studierea dreptului civil şi a medicinei era descurajată de Biserică, dar fără rezultat (cea mai veche programă a cursului de medicină datează din 1270). În fragmentul care urmează, sunt enumerate cărţile dăruite Universităţii din Paris de Étienne (Stephen) de Canterbury. Se observă preponderenţa cărţilor Vechiului şi Noului Testament, interpretate în cadrul cursurilor de teologie, dar şi prezenţa Sentinţelor *lui Petrus Lombardus – una dintre scrierile cele mai cunoscute şi mai larg comentate în Evul Mediu ; redactate între 1148 şi 1152,* Sentinţele *au jucat rolul unui veritabil manual de teologie*[39].

Biblioteca dăruită Universităţii din Paris (1271)

Către toţi slujitorii curţii din Paris care vor citi acest act, salutare întru Domnul. Să se ştie că Jean de Orléans, numit magistru în prezenţa noastră, canonic şi cancelar al Parisului, recunoaşte şi încuviinţează că a primit de la venerabilul magistru, Nicolas, arhidiacon al bisericii în Paris, fost cancelar al amintitei biserici, cărţile numite mai jos, spre a fi împrumutate studenţilor săraci care studiază teologia, potrivit unei anumite prevederi din testamentul magistrului Étienne, de binecuvântată amintire, fost arhidiacon de Canterbury, prevedere care este cuprinsă în actul de faţă, după cum urmează : „Vreau şi poruncesc ca toate cărţile mele de teologie să fie date cancelarului din Paris care, de dragul pietăţii, le va împrumuta studenţilor săraci care studiază teologia la Paris, şi care nu au asemenea cărţi ; astfel, în fiecare an, fiecare cancelar va primi înapoi cărţile mai sus zise şi, după ce le va primi, le va împrumuta, în fiecare an, altor studenţi săraci, după cum va fi mai potrivit.

Numele cărţilor sunt următoarele : Biblia completă, cu un glosar. De asemenea, *Geneza* şi *Exodul* comentate, într-un volum ; cărţile lui Solomon comentate, într-un volum ; *Exodul*, cu propriul său comentariu ; *Iov*, cu propriul său comentariu ; la fel, *Ezechiel*, cu propriul său comentariu ; *Evangheliile*, comentate, într-un volum ; *Psaltirea*, cu un glosar complet ; cele patru cărţi ale *Sentinţelor*[1], cărţile *Numerilor*, *Iosua*, *Judecătorii*, *Rut*, *Deuteronomul*, comentate, într-un volum ; cele patru cărţi ale *Regilor*,

1. Scriere aparţinând lui Petrus Lombardus.

Cronicele, prima şi a doua ; *Ezdra*, prima şi a doua din *Macabei*, *Amos*, comentate, într-un volum ; cei 12 *Profeţi*, comentaţi, într-un volum ; *Psaltirea*, comentată şi completă ; *Epistolele lui Pavel*, comentate ; *Psaltirea*, comentată şi completă ; *Historia Scolastica*[1], cele patru *Evanghelii*, comentate ; *Epistolele lui Pavel*, comentate, cu un mic glosar ; *Psaltirea*, comentată şi completă ; prima şi a doua carte a *Macabeilor*, comentată până la capitolul zece ; de asemenea, *Evanghelia* lui Marcu şi *Evangheliile*, comentate".

Noi, slujbaşii mai sus pomeniţi, am socotit, ca adeveritori şi martori la cele mai sus înfăţişate, că trebuie să punem sigiliul curţii din Paris pe acest înscris, împreună cu sigiliul cancelarului mai sus pomenit ; nădăjduim şi cerem urmaşilor săi, ce vor fi şi ei cancelari, să poruncească şi să facă cu aceste cărţi, în numele credinţei divine, potrivit amintitei prevederi.

Dat în anul Domnului 1271, miercuri, [de] sărbătoarea apostolilor Simon şi Iuda.

De asemenea, Biblia, în două volume, cu note pe margine, înfăţişată de episcopul Étienne. De asemenea, originalul *Sentinţelor* magistrului Petrus Lombardus, într-un anume volum, legat în piele de viţel puţin roasă, cu nişte cuie de cupru rotunde în coperte.

Cursul de medicină (1270-1274)

Aceasta este chipul în care se acordă licenţa studenţilor în medicină. Mai întâi, magistrul de care ţine studentul trebuie să mărturisească în faţa cancelarului, în prezenţa magiştrilor chemaţi cu acest scop, dacă se cuvine să se acorde licenţa acelui student. El trebuie să adeverească durata studiilor prin cel puţin două examinări ; iar timpul pe care el trebuie să-l petreacă studiind este de cinci ani şi jumătate, dacă s-a specializat în arte sau dacă este licenţiat ; în caz contrar, şase.

Cursul studiilor este după cum urmează : el trebuie să fi audiat *Ars Medica* de două ori, la cursurile obişnuite, şi o dată în cadrul unui curs special, cu excepţia lui Theophilus : *Urines*, este de ajuns să fi fost audiat o dată, ori într-un curs obişnuit, ori într-unul special ; *Viaticum*[2], de două ori în cursuri obişnuite ; celelalte cărţi ale lui Isaac[3], o dată într-un curs regulat şi de două ori în cursuri speciale, cu excepţia *Dietelor Speciale*, care este de ajuns să fi fost audiate într-un curs obişnuit sau unul special ; *Cărţile Antidoturilor*, ale lui Nicholas, o dată ; *Versurile* lui Egidius[4] nu sunt cerute. De asemenea, trebuie să fi citit cărţile despre *Teorie* şi *Practică*[5].

Şi el trebuie să jure acestea. De asemenea, dacă cineva este pedepsit pentru jurământ strâmb sau minciună, chiar dacă este licenţiat, poate să-şi piardă acest drept.

(*Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, vol. II, no. 3, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907, pp. 14-16)

---

1. Probabil este vorba de lucrarea lui Pierre le Mangeur (Petrus Comestor).
2. Lucrare compusă de Abu Djafar Ahmad, discipol al lui Isaac.
3. Isaac a scris *Librum dietarum universalium*, *Librum dietarum particularium*, *Librum urinarum*, *Librum febrium*, toate traduse din arabă de Constantin Africanul.
4. Egidius de Corbeil a predat la Paris în timpul lui Filip al II-lea August, scriindu-şi operele în versuri.
5. Adică *Opus Pantegni*, de Ali ben Abbâs, care era împărţită în două părţi, *Teoria* şi *Practica*. Unii autori atribuie lucrarea lui Constantin Africanul.

Viaţa studenţilor la Universitatea din Paris (secolul al XIII-lea)

Multe dintre mărturiile privitoare la Universitatea din Paris consideră viaţa majorităţii studenţilor de aici ca fiind imorală. Aparent, unii studenţi veneau la universitate doar pentru distracţie, nu cu scopul de a studia. Conflictele dintre diferitele „naţiuni" aflate la Paris reprezentau probleme cotidiene, iar certurile dintre studenţi erau frecvente. De obicei, în aceste conflicte orăşenii erau de partea studenţilor. Discordiile dintre „naţiuni" au fost prezentate şi de predicatorul dominican Jacques de Vitry, a cărui mărturie o reproducem mai jos[40].

Aproape toţi studenţii din Paris, străini sau de-ai locului, nu făceau mai nimic decât să înveţe sau să audă ceva nou. Câţiva au studiat doar pentru a obţine cunoştinţe, lucru ce reprezintă o curiozitate; alţii, pentru a dobândi faimă, lucru care este vanitate; alţii, doar de dragul câştigului, lucru care este lăcomie şi viciu al simoniei. Forte puţini au studiat pentru propria lor lămurire sau pentru cârmuirea altora. S-au certat şi au polemizat nu numai pe tema diferitelor secte sau a altor probleme; dar deosebirile dintre ţări au iscat printre ei certuri, ură şi aprigi duşmănii, iar ei au scornit cu neruşinare, unii la adresa altora, tot felul de insulte.

Ei spuneau că englezii sunt beţivani şi că aveau cozi; că fiii Franţei sunt trufaşi, efeminaţi şi împodobiţi cu grijă, ca femeile. Spuneau că germanii sunt furioşi şi desfrânaţi la petrecerile lor; normanzii, înfumuraţi şi lăudăroşi; cei din Poitou, trădători şi mereu aventurieri; burgunzii erau consideraţi vulgari şi proşti. Bretonii erau renumiţi ca uşuratici şi nestatornici, şi deseori li se reproşa moartea lui Arthur. Lombarzii erau avari, depravaţi şi laşi; romanii, răzvrătiţi, gălăgioşi şi calomniatori; sicilienii, tirani şi cruzi; locuitorii din Brabant, oameni sângeroşi care luau foc din orice, bandiţi şi violenţi; cei din Flandra, uşuratici, risipitori, lacomi, delăsători şi moi ca untul. După asemenea insulte, ei ajungeau adesea de la vorbe la lovituri.

Nu voi vorbi despre acei logicieni prin faţa ochilor cărora trecea mereu „păduchele din Egipt", adică toate subtilităţile sofistice, astfel încât nimeni să nu poată pricepe discursurile lor elocvente în care, după cum spunea Isaia, „nu există înţelepciune". Cât despre doctorii în teologie, „aşezaţi în jilţul lui Moise", aceştia erau înghiţiţi de învăţare, dar caritatea lor nu era edificatoare. Predând, dar fără a avea practică, ei au ajuns „răsunători ca arama şi ca nişte talgere zgomotoase", sau ca un duct de piatră, mereu uscat, menit să ducă apă spre „straturile de mirodenii". Ei nu numai că se urau unii pe ceilalţi, dar prin linguşiri îi momeau şi pe studenţii altora, fiecare căutându-şi doar propria faimă, dar nepăsându-i cât negru sub unghie de îndestularea sufletelor.

Ascultând cu atenţie aceste cuvinte ale apostolilor : „dacă un om năzuieşte la scaunul unui episcop, el năzuieşte la multă muncă", ei tot au înmulţit veniturile canonicilor, în căutare de slujbe ; cu toate acestea, ei au căutat nu atât munca, ci măreţia, şi şi-au dorit, mai presus de toate, să aibă „camerele de sus, la ospeţe, locurile cele mai de frunte la sinagogă şi să fie salutaţi în piaţă". Deşi apostolul Iacob a spus : „Fraţilor, nu fiţi cu toţii magiştri ! ", ei, dimpotrivă, erau aşa de porniţi să devină magiştri, încât mulţi dintre ei nu erau în stare să aibă vreun student, decât prin rugăminţi şi bani. Acum e mai sigur să asculţi decât să predai, iar un umil ascultător e mai bun decât un doctor ignorant şi arogant. Pe scurt, Domnul şi-a păstrat pentru Sine dintre aceia doar câţiva oameni onorabili şi înfricoşaţi, care nu „au luat calea păcătoşilor" şi nici n-au stat cu alţii în scaunul înveninat.

(*Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, vol. II, no. 3, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907, pp. 18-19)

Note

[1] Plantă erbacee a cărei rădăcină conţine o materie colorantă roşie, care se folosea pentru vopsirea fibrelor textile.
[2] În text, *pontage*.
[3] În text, *villa*.
[4] În text, *missi*.
[5] În text, *thing*.
[6] De aici încă o ipoteză a numelui ciudat pe care îl purtau : expresia „evrei radaniţi" ar trebui, de fapt, citită „evrei *rhodaniţi*".
[7] V. Jean-Pierre Leguay, *L'Europe carolingienne (VIIIe – Xe siècles)*, Belin, Paris, 2002, p. 111.
[8] Veche unitate de măsură persană, aproximativ egală cu trei mile şi jumătate.
[9] În text, *ban*.
[10] Cuvântul „hansă" are aici înţelesul de ghildă.
[11] În acest text, *hansa* înseamnă ligă, alianţă a unor oraşe în scopul de a-şi apăra mai bine interesele economice.
[12] Unitate de măsură medievală de aproximativ trei litri şi un sfert.
[13] În text, *writ* ; pentru detalii, vezi notele finale de la *Magna Carta*.
[14] În text, *portreeve* – dregător al regelui.
[15] În text, *liegemen*.
[16] Vechi impozit, care se percepea în Anglia în fiecare parohie în funcţie de capacitatea de plată a comunităţii.
[17] Taxă anglo-saxonă despre care se presupune că s-a luat iniţial (secolul al IX-lea) pentru a sprijini efortul de rezistenţă împotriva invadatorilor danezi şi care a rămas ulterior ca taxă pe pământ.
[18] În text, *toll and passage*.
[19] În text, *lestage*.
[20] În text, *soke*.
[21] În text, *were*.
[22] În text, *miskenning* – pedepse impuse în Anglia celor ce greşeau când citeau o formulă la o judecată.
[23] În text, *quittance*.
[24] Jurisdicţia pe care o deţineau *cnihtengild*, asociaţia celor mai importanţi orăşeni din Londra.
[25] În text, *marshal*.
[26] Thomas Becket (cca 1118-1170).
[27] Episcop al Londrei între 1086 şi 1107.
[28] Şerif al Londrei.
[29] În text, *honours*.
[30] În text, *passage and rivage*.
[31] În text, *strand and den*.
[32] În text, *reeve*.

[33] În text, *geld* – taxă plătită regelui în Anglia de către deţinătorii de pământ.

[34] În text, *burgage* – aici cu sensul de posesiuni primite de orăşeni de la regele Angliei sau de la unii seniori în schimbul unei dări fixe în bani.

[35] În text, *corvesarii.*

[36] În text, *corduanarii* – pantofari renumiţi în Anglia pentru încălţările pe care le făceau din *cordovan*, piele de capră adusă, de obicei, din Cordoba.

[37] Pentru aceste informaţii, dar cu mult mai multe detalii şi analize interesante, v. Jacques Verger, *L'essor des universités au XIIIe siècle*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1997, pp. 65-73 ; Jacques Verger, „A propos de la naissance de l'université de Paris : contexte social, enjeu politique, portée intellectuelle", in Jacques Verger, *Les universités françaises au Moyen Âge*, E.J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1995, pp. 1-35 ; *Les statuts des universités françaises au Moyen Âge : quelques remarques*, E.J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1995, pp. 103-122.

[38] V. Jacques Verger, *L'essor des Universités au XIIIe siècle*, ed. cit., pp. 65-73.

[39] Jacques Verger, *L'essor des universités au XIIIe siècle*, ed. cit., pp. 80-81, 111-125 ; v. şi *Dictionnaire du Moyen Âge*, publié sous la direction de Claude Gauvard, Alain de Libera, Michel Zink, P.U.F., Paris, 2002, pp. 1106-1107 (art. „Pierre Lombard – cca 1085-1164").

[40] O foarte bună introducere în viaţa universitară din Evul Mediu o constituie cartea lui Léo Moulin, *La vie des étudiants au Moyen Âge*, Albin Michel, Paris, 1991.

IX

Atitudini, conduite şi sensibilităţi colective

Aurelius Augustinus, *De nuptiis et concupiscentia* (*Despre căsătorie şi concupiscenţă*)
- fragmente -

Îndreptată împotriva ereziei profesate de Pelagius, care nega doctrina păcatului originar şi a harului, De nuptiis et concupiscentia, *redactată între anii 419 şi 420, este un text polemic care face parte dintr-o serie mai amplă, cuprinzând şi alte scrieri, precum* De peccatorum meritis et remissione, De spiritu et littera, De perfectione justitiae hominis *etc. Împotriva amintitei erezii, potrivit căreia fiinţa umană era capabilă să dobândească singură mântuirea, prin puterea exclusivă a voinţei şi ca urmare a meritelor sale, precum şi în virtutea liberului arbitru, fără intervenţia - revelată şi decisivă - a harului divin, Augustin, fidel teologiei niceene, afirmă, pe de o parte, caracterul implacabil al păcatului originar, veşnic rememorat şi transmis prin însuşi actul procreării întregii stirpe umane şi, pe de altă parte, specificul harului de a nu fi, niciodată, determinat de meritele omului, ci numai de voinţa lui Dumnezeu, a cărui acţiune este - doar ea - capabilă de a apropia fiinţa umană de mântuire. Fragmentele care urmează ilustrează tocmai aceste idei*[1].

Cartea I

Capitolul 5. Utilitatea naturală a căsătoriei ; întreaga societate repudiază în chip firesc un tovarăş care înşală ; ce înseamnă adevărata puritate conjugală ; nu există nici feciorie, nici castitate adevărată decât în devoţiunea faţă de dreapta credinţă

Aşadar, unirea masculului şi a femelei cu scopul procreării reprezintă utilitatea naturală a căsătoriei. Dar dă o rea întrebuinţare acestui bun cel ce-l foloseşte ca un animal, astfel încât scopul său este preamărirea poftei, în locul dorinţei de vlăstare. În orice caz, la diversele animale neînzestrate cu raţiune, de pildă, la cele mai multe dintre păsări, este păstrată deopotrivă o oarecare confederaţie a egalilor şi o combinaţie socială a aptitudinii în construcţia cuibului ; şi împărţirea reciprocă a perioadelor de îngrijire a ouălor, şi alternarea lor în truda de hrănire a puilor le dau aparenţa că [ele] acţionează aşa cu scopul, mai degrabă, al perpetuării neamului, decât al preamăririi poftei. Din aceste două [atitudini], una este aşijderea omului într-o brută, cealaltă brutei în om. Cât priveşte totuşi însuşirea pe care am atribuit-o naturii căsătoriei, [şi anume] că masculul şi femela sunt uniţi unul cu celălalt ca asociaţi întru procreare şi, drept urmare, nu se înşală unul pe altul (cu atât mai mult cu cât fiecare stare are o firească oroare de un

tovarăş care înşală) şi, deşi chiar şi oamenii fără credinţă au din partea naturii această binecuvântare vădită totuşi, dacă ei nu o folosesc întru credinţă, o transformă în rău şi păcat. Prin urmare, într-un chip asemănător, căsătoria credincioşilor preschimbă într-o dreaptă folosinţă acea concupiscenţă carnală prin care „firea pământească pofteşte împotriva Duhului"[1]. Căci ei nutresc scopul hotărât de a genera vlăstare care să se nască din nou în aşa fel încât copiii care se nasc din ei ca „fii ai lumii" să se poată naşte a doua oară şi să devină „fii ai lui Dumnezeu". Drept care, toţi părinţii care nu au copii ca urmare a acestei intenţii, a acestei voinţe, a acestui scop, de a-i transfera din mădulare ale celui dintâi om în mădulare ale lui Hristos, ci se laudă ca părinţi necredincioşi ai unor copii necredincioşi – oricât de prudenţi ar fi în vieţuirea lor laolaltă, limitând-o la dobândirea de copii –, ei nu dau dovadă de o adevărată castitate conjugală. Căci întrucât castitatea este o virtute, urând în lipsa de castitate viciul ei contrar şi întrucât toate virtuţile (chiar şi cele a căror acţiune are loc prin mijlocirea trupului) îşi au sălaşul în suflet, cum poate să se spună în vreun sens adevărat că trupul este cast, când însuşi sufletul comite desfrâul împotriva adevăratului Dumnezeu? [...] Aşadar, nu este adevărată decât acea castitate, fie conjugală, fie feciorelnică, fie vizuală, care se dedică adevăratei credinţe. Căci deşi virginitatea consacrată este pe drept preferată căsătoriei, totuşi ce creştin cu mintea sănătoasă nu ar prefera femei creştine catolice care au fost de mai multe ori căsătorite, nu doar vestalelor, ci şi fecioarelor eretice? Atât de mare este folosul credinţei, despre care apostolul spune: „Tot ce nu vine din încredinţare, e păcat"[2]; şi despre care stă scris în Epistola către Evrei: „Fără credinţă este cu neputinţă să fim plăcuţi Lui"[3] [...].

Capitolul 7. Neascultarea omului şi-a primit pe drept răsplata prin răzvrătirea propriei sale cărni; roşeaţa ruşinii pentru mădularele neascultătoare ale trupului

Când primul om a nesocotit legea Domnului, a început să aibă în mădulare o altă lege, care respingea legea minţii, şi, când a primit, prin neascultarea cărnii, cea mai dreaptă răsplată, care s-a întors împotrivă-i, el a simţit [atunci] răul propriei sale neascultări. În acest fel aşadar i s-au „deschis ochii", cum i-a promis şarpele în timp ce-l ispitea – de fapt, cunoaşterea a ceea ce [era] mai bine să nu fi ştiut. Atunci, într-adevăr, a început omul să-şi dea seama, în sine însuşi, de ceea ce făcuse; [abia] atunci a deosebit răul de bine, nu ferindu-se de el, ci îndurându-l. Căci este sigur că ascultarea nu trebuia dată de slujitorul său, adică de trupul său, celui care nu-l ascultase pe Stăpânul său. Ei bine, aşadar cât de plin de înţeles este faptul că ochii şi buzele şi limba şi mâinile şi picioarele şi şira spinării şi gâtul şi coastele sunt, toate, aşezate în puterea noastră, pentru a fi folosite la acele îndeletniciri care le sunt potrivite, [atunci] când trupul nostru este liber de neplăceri şi într-o stare de deplină sănătate; dar când trebuie să se ajungă la procrearea copiilor, care este funcţia cea mai mare a omului, mădularele ce au fost create special pentru acest scop nu vor asculta de îndemnul voinţei, ci trebuie să apară dorinţa pentru a pune în mişcare aceste mădulare, ca şi cum ar avea un drept legal asupra lor. Uneori,

1. Gal. 5, 17.
2. Rom. 14, 23.
3. Evr. 11, 6.

când mintea vrea, ea refuză să acţioneze, în timp ce, adesea, acţionează împotriva vrerii sale. Nu trebuie [oare] ca acest lucru să pogoare roşeaţa ruşinii peste libertatea voinţei umane care, prin dispreţul ei faţă de Dumnezeu, Stăpânul său, a pierdut orice stăpânire asupra propriilor mădulare? Unde ar putea fi aflată o mai potrivită probă a dreptei decăderi a naturii umane din cauza neascultării sale, decât în neascultarea acelor părţi de la care natura însăşi îşi trage continuarea, prin succesiune? Căci acele părţi ale trupului au fost desemnate drept *naturale* ca urmare a unei însuşiri speciale. Acesta deci a fost motivul pentru care prima pereche umană, trăind în carne acea mişcare, care era necuviincioasă deoarece fusese neascultătoare, simţind ruşinea goliciunii, şi-a acoperit aceste mădulare, care jigneau, cu frunze de smochin, pentru ca măcar la sfârşit, prin voinţa ofensatorilor ruşinaţi, un văl să fie aruncat peste ceea ce fusese pus în mişcare fără voia celor care o doriseră; şi de vreme ce ruşinea s-a născut din ceea ce a plăcut [în mod] neruşinat, cuviinţa să poată fi atinsă prin tăinuire [...].

Capitolul 11. Taina căsătoriei; căsătoria indisolubilă; legea lumii despre divorţ [este] diferită de cea a evangheliilor

Cu siguranţă, nu numai fecunditatea, al cărei fruct constă din vlăstare, nici castitatea singură, a cărei legătură este fidelitatea, ci şi o anumită legătură sfântă în căsătorie este recomandată credincioşilor, în pecetluire. De aceea îndeamnă apostolul: „Bărbaţilor, iubiţi-vă nevestele cum a iubit şi Hristos Biserica"[1]. Esenţa de netăgăduit a acestei legături este ca bărbatul şi femeia, care se unesc prin căsătorie, să rămână, atât timp cât trăiesc, de nedespărţit; şi că este nelegiuit din partea unuia dintre soţi să se despartă de celălalt, dacă nu din cauza desfrăbălării. Căci acelaşi lucru se păstrează şi în cazul lui Hristos şi al Bisericii; astfel încât, [între] o fiinţă vie şi o altă fiinţă vie nu există vreodată divorţ, nu există separare. Şi atât de desăvârşită este respectarea acestei legături în cetatea Domnului nostru, pe muntele Său sfânt – adică în Biserica lui Hristos –, de către toţi credincioşii căsătoriţi, care sunt, neîndoielnic, mădularele lui Hristos, încât, deşi femeile se căsătoresc şi bărbaţii îşi iau soţii cu scopul procreării, nimănui nu-i este îngăduit să alunge chiar şi o soţie stearpă de dragul de a avea o alta, care să conceapă copii. Şi oricine face aceasta este vinovat de adulter, prin legea Evangheliei, nu însă [şi] prin legea acestei lumi, care îngăduie divorţul între părţi, fără ca măcar să se invoce vinovăţia şi să se ducă la bun sfârşit celelalte angajamente nupţiale – o îngăduinţă care, ne spune Domnul, chiar şi sfântul Moise a extins-o la poporul lui Israel din cauza împietririi inimii lor. Aceeaşi condamnare se aplică femeii, dacă este căsătorită cu un alt bărbat. Atât de durabile sunt, într-adevăr, drepturile căsătoriei între cei ce le-au contractat atât timp cât trăiesc amândoi, încât cei ce s-au separat unul de altul sunt încă priviţi ca bărbat şi femeie chiar mai mult decât cei între care s-a format o nouă legătură. Căci, prin această nouă legătură, ei nu ar fi vinovaţi de adulter dacă relaţia matrimonială anterioară nu ar continua. Dacă soţul, cu care a fost făcută o adevărată căsătorie, moare, o căsătorie adevărată este acum posibilă printr-o legătură care ar fi fost mai înainte un adulter. Astfel, în perechea conjugală, atât timp cât ei trăiesc, legătura nupţială este o obligaţie permanentă, care nu poate fi anulată nici prin separare, nici prin unirea cu un altul. Dar această permanenţă ajută, în asemenea cazuri,

1. Ef. 5, 25.

doar împotriva atingerii dăunătoare a păcatului, nu ca un legământ potrivit Vechii Legi. La fel, sufletul unui apostat care s-ar întâmpla să renunţe – ca să spun aşa – la uniunea sa de căsătorie cu Hristos, nu pierde, chiar dacă a renunţat la credinţă, taina ei, pe care a primit-o în scăldătoarea regenerării. I-ar fi neîndoielnic dată înapoi, dacă s-ar întoarce, cu toate că a pierdut-o prin despărţirea de Hristos. El păstrează totuşi sfinţenia după apostazie, spre agravarea pedepsei sale, nu întru meritul răsplăţii [...].

Capitolul 16. În cazul persoanelor căsătorite, poate fi tolerat un anumit grad de intemperanţă ; întrebuinţarea căsătoriei doar pentru plăcerea poftei nu este fără păcat, dar din cauza relaţiei nupţiale, păcatul este scuzabil

Dar întrucât aceste lucruri sunt de dorit şi lăudabile într-o căsătorie[2], aşa şi altele trebuie îngăduite, pentru a nu se petrece nici o cădere în păcate damnabile, adică în desfrâu şi adulter. Pentru a scăpa de acest rău, chiar şi acele îmbrăţişări dintre soţ şi soţie, care nu au drept scop procrearea, ci servesc unei concupiscenţe insuportabile, sunt îngăduite, dacă sunt în rânduiala iertării, cu toate că nu sunt recomandate ca o poruncă : iar cei doi căsătoriţi sunt îndemnaţi să nu se înşele unul pe celălalt, altfel Satana îi va ispiti din cauza neînfrânării lor. De aceea spune Scriptura :

> Bărbatul să-şi îndeplinească faţă de nevastă datoria de soţ ; şi tot aşa să facă şi nevasta faţă de bărbat. Nevasta nu este stăpână pe trupul ei, ci bărbatul. Tot astfel, nici bărbatul nu este stăpân peste trupul lui, ci soţia. Să nu vă lipsiţi unul pe altul de datoria de soţi, decât doar prin bună învoială, pentru un timp, ca să vă îndeletniciţi cu postul şi cu rugăciunea : apoi să vă împreunaţi iarăş[i], ca să nu vă ispitească Satana din pricina nestăpânirii voastre. Lucrul acesta îl spun ca o îngăduinţă ; nu fac din el o poruncă[1].

Într-un caz în care trebuie dată îngăduinţa, cu nici un chip nu se poate susţine că nu există o anumită stare de păcat. Totuşi, dacă traiul laolaltă cu scopul procreării, care trebuie să se admită că este scopul firesc al căsătoriei, nu este păcătos, cum este ceea ce apostolul consideră îngăduit, iar cei căsătoriţi, dacă nu au darul continenţei, o pot cere unul de la altul, anume, datoria cărnii, care nu este din dorinţa procreării, ci din plăcerea concupiscenţei ? Această răsplată nu presupune imputarea vinovăţiei în temeiul căsătoriei, ci primeşte îngăduinţă în temeiul căsătoriei. Aceasta deci trebuie să se admită ca fiind printre lucrurile de laudă ale căsătoriei : şi anume că, în propriul ei temei, ea face scuzabil ceea ce, în mod esenţial, nu ţine de ea. Căci îmbrăţişarea nupţială, care se supune cerinţelor concupiscenţei, este în aşa fel făcută, încât să nu îngrădească sarcina, care este finalitatea şi ţelul căsătoriei [...].

1. I Cor. 7, 3-6.

Capitolul 27. Păcatul originar se transmite prin dorinţă ; păcatele scuzabile ale persoanelor căsătorite ; concupiscenţa cărnii [este] fiica şi maica păcatului

Din acest motiv îi ţine diavolul vinovaţi pe acei copii născuţi nu din bunătatea pentru care căsătoria este bună, ci din reaua concupiscenţă, pe care, într-adevăr, căsătoria o foloseşte cum trebuie, dar faţă de care chiar căsătoria are prilejul de a se simţi ruşinată. Căsătoria este ea însăşi „ţinută în toată cinstea"[1] bunurilor care ţin în mod firesc de ea ; dar chiar atunci când ea are „patul nespurcat" (nu doar prin desfrâu şi adulter, care sunt nenorociri dăunătoare, ci şi prin oricare dintre acele excese ale convieţuirii care nu apar din vreo dorinţă precumpănitoare de [a avea] copii, ci dintr-o irezistibilă dorinţă de plăcere, care sunt păcate neînsemnate la bărbat şi femeie), totuşi ori de câte ori se ajunge la procesul propriu-zis de generare, chiar îmbrăţişarea care este legiuită şi onorabilă nu poate avea loc fără ardoarea dorinţei, astfel încât să fie capabilă să înfăptuiască ceea ce ţine de folosirea raţiunii, şi nu a plăcerii. Această ardoare, indiferent dacă urmează sau este înaintea voinţei, mişcă, într-un fel, prin propria-i putere, mădularele care nu pot fi mişcate doar prin voinţă, şi astfel ea se arată nu ca o slujnică a unei voinţe ce îi comandă, ci, mai degrabă, ca o pedeapsă pentru o voinţă care nu o ascultă. De asemenea, ea arată că trebuie trezită nu printr-o alegere liberă, ci printr-un anumit stimul seducător şi tocmai din acest motiv produce ruşine. Aceasta este concupiscenţa carnală, care, deşi nu mai este considerată ca un păcat în cel regenerat, totuşi în nici o împrejurare nu are loc, în natură, decât prin păcat. Ca şi cum ar fi fiica păcatului ; şi ori de câte ori consimte să facă fapte ruşinoase, devine, de asemenea, maica multor păcate. Din această concupiscenţă, orice ajunge să fiinţeze prin naştere naturală este legat de păcatul originar, doar dacă nu se naşte, într-adevăr, din nou în Cel pe care Fecioara l-a conceput fără această concupiscenţă. Din acest motiv, când El a consimţit să fie născut din carne, doar El singur s-a născut fără păcat.

(*A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, edited by Philip Schaff D.d., LL.D., volume V, „Saint Augustin : Anti-Pelagian Writings", W.B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1978, pp. 263-275)

Aurelius Augustinus,
De sancta virginitate (*Despre sfânta feciorie*)
- fragmente -

Scriere care se încadrează în operele augustiniene de teologie practică, De sancta virginitate *a fost – ca şi* De bono conjugii (conjugali), *citată de autor în preambulul textului de faţă – concepută pentru a răspunde doctrinei eretice a lui Jovinianus, care, opunându-se ascetismului creştin, susţinea perfecta echivalenţă, în faţa lui Dumnezeu, dintre virginitate şi căsătorie şi, pe de altă parte, caracterul absolut firesc al naşterii lui Isus, venit pe lume aidoma oricărei fiinţe umane, şi nu – cum afirma dogma – într-un chip special, direct din pântecele Fecioarei. Condamnată în Conciliul de la Roma, convocat de papa Siricius în anul 390, doctrina joviniană a făcut obiectul unui aspru rechizitoriu din partea Sfântului Ieronim, în scrierea polemică intitulată* Adversus Jovinianum *(392-393)*[3].

După ce am scris *Despre rostul căsătoriei*[4], era de aşteptat să scriu despre Sfânta Feciorie, [ceea ce] nu am întârziat să fac. Acesta este un dar al lui Dumnezeu şi cât de mare este acest dar şi cu câtă umilinţă trebuie păzit am înfăţişat, după putinţa mea, în [acest] singur volum. [Aici] începe această carte.

1. Nu demult, am înfăţişat cartea despre *Despre rostul căsătoriei* în care, de asemenea, le-am îndemnat şi le îndemnăm pe fecioarele lui Hristos ca, din pricina acelui dar mai mare pe care l-au primit, să nu dispreţuiască pe taţii şi pe mamele poporului lui Dumnezeu, comparându-i cu ele însele ; şi, din această pricină, să nu-i considere pe acei bărbaţi... care i-au slujit lui Hristos – ce stă să vină în viitor –, prin zămislire de copii, ca fiind mai puţin merituoşi, [numai] pentru că, prin legea divină, castitatea e preferată vieţii conjugale şi pioasa virginitate căsătoriei. Într-adevăr, prin ei au fost pregătite şi anticipate lucruri viitoare, pe care acum le vedem împlinite într-un chip minunat şi adevărat, [prin ei] a căror viaţă conjugală a fost şi profetică : de unde, nu după obiceiul tradiţional al dorinţelor şi bucuriilor umane, ci chiar prin chibzuinţa adâncă a lui Dumnezeu, în unii dintre ei rodnicia a fost cinstită, [iar] în alţii sterilitatea făcută să rodească. Dar acum, către cei despre care se spune : „Dacă nu se pot înfrâna, să se căsătorească"[1], trebuie să folosim nu mângâierea, ci îndemnul. Iar pe cei despre care se spune : „Cine poate să primească lucrul acesta, să-l primească"[2], trebuie să-i îndemnăm să nu se neliniştească de teama că nu vor fi înălţaţi. Prin urmare, virginitatea nu trebuie înfăţişată numai pentru a fi iubită, ci şi pentru a nu fi lăudată prea mult.

---

1. I Cor. 7, 9.
2. Mt. 19, 12.

2. La acest lucru am purces în prezentul nostru discurs : Hristos să ne ajute, Fiul unei fecioare şi Soţul fecioarelor, născut din carnea unui pântece neprihănit şi căsătorit cu Duhul [Sfânt] într-o căsnicie neprihănită. De aceea, dacă însăşi întreaga Biserică e o fecioară căsătorită cu un singur Soţ, Hristos[1], după cum grăit-a Apostolul, cu cât mai demne de cinstire sunt mădularele sale, care păzesc chiar prin carne ceea ce întreaga Biserică păstrează prin credinţă, imitând [astfel] pe mama soţului şi pe Domnul ei ? Căci Biserica însăşi este şi mamă şi fecioară. A cui puritate feciorelnică o invocăm noi, dacă ea nu e fecioară ? Sau căror copii ne adresăm noi, dacă ea nu este mamă ? Maria a purtat Capul acestui Trup în carne, Biserica poartă mădularele acestui Trup în Duh. În amândouă, fecioria nu împiedică rodnicia : în amândouă, rodnicia nu răpeşte fecioria. De aceea, dacă întreaga Biserică e sfântă atât în trup, cât şi în spirit şi întregul nu e neprihănit nici prin trup, nici prin spirit, cu cât mai multă sfinţenie este în aceste mădulare în care neprihănirea este atât în trup, cât şi în spirit ?

3. Stă scris în Evanghelie despre mama şi fraţii lui Hristos, adică despre neamul Său după carne, că [atunci] când I-a fost adusă ştirea [că mama şi fraţii Lui căutau să-I vorbească], iar ei stăteau afară fiindcă nu puteau veni la El din cauza mulţimii, El [i-]a răspuns [celui ce-i adusese ştirea] : „Cine este mama Mea şi care sunt fraţii Mei ?" ; şi întinzându-Şi mâna spre ucenicii Săi, grăit-a : „Iată [mama Mea şi] fraţii mei. Căci oricine face voia Tatălui Meu..., acela Îmi este frate, soră şi mamă"[2]. Ce altceva ne învaţă [El] decât să preferăm neamului după carne o descendenţă după Duh, şi că oamenii nu sunt binecuvântaţi din pricină că sunt, prin apropierea cărnii, uniţi cu oamenii drepţi şi sfinţi, ci pentru că, ascultând şi urmând, ei urmează îndeaproape învăţătura şi purtarea acelora. De aceea, Maria e mai binecuvântată primind credinţa întru Hristos, decât prin zămislirea cărnii lui Hristos. Pentru că uneia care a zis : „Ferice de pântecele care Te-a purtat", El însuşi a dat [acest] răspuns : „Ferice mai degrabă de cei ce ascultă Cuvântul lui Dumnezeu şi-L păzesc"[3]. Până la urmă, pentru fraţii Săi, adică pentru neamul său după carne, care nu a crezut în El, ce folos a mai fost că erau [toţi] din acelaşi neam ? Tot aşa, apropierea ei ca Mamă nu i-ar fi folosit Mariei, dacă nu l-ar fi născut pe Hristos în inima ei într-un chip mai binecuvântat decât în carnea ei.

4. Fecioria ei a fost, din această pricină, mai apreciată şi acceptată, nu pentru că Hristos, zămislit fiind în ea, i-a salvat-o înainte ca un soţ să o cunoască, El însuşi apărând-o, ci pentru că, înainte ca El să fie zămislit, ea o alesese, fiind dinainte închinată lui Dumnezeu, drept cea din care urma să se nască [El]. Acest lucru e arătat de cuvintele cu care Maria i-a vorbit Îngerului ce îi vestea zămislirea : „Cum – a zis ea – se va face lucrul acesta, fiindcă eu nu ştiu de bărbat ?"[4] Ceea ce, de bună seamă, nu ar fi spus decât dacă nu s-ar fi făgăduit mai înainte lui Dumnezeu ca fecioară. Dar pentru că obiceiurile israeliţilor nu acceptau acest lucru, ea a fost cununată cu un bărbat drept, care nu a luat de la ea cu forţa, ci mai curând a apărat de persoanele violente ceea ce ea deja făgăduise. Chiar dacă ea ar fi zis doar aceasta : „Cum se va face acest lucru ?" şi nu ar mai adăugat „fiindcă eu nu ştiu de bărbat", sigur este că, femeie fiind, ea nu ar [mai] fi întrebat cum urma să dea naştere Fiului ei promis, dacă s-ar fi căsătorit cu scopul legăturii sexuale.

1. II Cor. 11, 2.
2. Mt. 12, 46-50.
3. Lc. 11, 27-28.
4. Lc. 1, 34.

Se poate să-i fi fost oferită, în continuare, feciorie, pentru ca, printr-o minune potrivită, Fiul Domnului să primească în ea forma unui slujitor, dar, făcută pentru a fi o pildă pentru sfintele fecioare – ca să nu se creadă că doar ea singură trebuia să fie o fecioară care obţinuse să zămislească un prunc fără o legătură sexuală –, ea şi-a promis feciorie lui Dumnezeu pe când nu ştia ce urma să zămislească, pentru ca imitarea vieţii cereşti într-un trup pământean şi muritor să aibă loc în urma unei făgăduieli, nu a unei porunci ; prin iubirea alegerii, nu prin nevoia de a sluji. Astfel, Hristos, născut fiind dintr-o fecioară care, înainte de a şti Cine va fi Cel născut de ea, hotărâse să rămână fecioară, a ales mai curând să accepte sfânta feciorie, decât să o pretindă. Şi astfel, chiar prin femeia însăşi, în care El a luat forma unui slujitor, El a vrut ca fecioria să fie liberă.

5. De aceea, nu există nici un motiv pentru care fecioarele lui Dumnezeu să fie triste că, păstrându-şi fecioria, nu pot deveni şi ele mame întru carne. Doar pentru El singur fecioria a putut zămisli în curăţenie potrivită, El care nu are pereche în naşterea Lui. Oricum, acea naştere a Sfintei Fecioare este podoaba tuturor fecioarelor sfinte ; şi toate împreună cu Maria sunt mame ale lui Hristos, dacă fac voia Tatălui Său. Pentru că şi Maria este, din aceeaşi pricină, mamă a lui Hristos într-un chip mai plin de laudă şi de binecuvântare, după cuvintele sale mai sus amintite : „Oricine face voia Tatălui Meu care este în ceruri, acela Îmi este frate, soră şi mamă". Toate aceste grade de înrudire cu El, El le arată într-un chip spiritual în oamenii pe care I-a răscumpărat : drept fraţi şi surori, El are sfinţi şi sfinte, întrucât aceştia sunt copărtaşi ai moştenirii cereşti. Mama Lui e toată Biserica, pentru că ea însăşi, cu siguranţă, dă naştere mădularelor Lui, adică celor ce cred în El. De asemenea, mama Lui e fiecare suflet pios care face voia Tatălui Său cu milostenia cea mai rodnică, în cei pe care îi munceşte până ce El însuşi ia naştere în ei. De aceea, Maria, făcând voia lui Dumnezeu prin carne, este doar mama lui Hristos, dar prin Duh Îi este şi soră şi mamă.

6. Şi, din aceeaşi pricină, o singură femeie este atât mamă, cât şi fecioară, nu doar prin Duh, ci şi prin trup. Şi e cu adevărat mamă prin Duh, [dar] nu a Capului nostru – care este Mântuitorul Însuşi – din care s-a născut şi ea întru Duh ; căci toţi cei care au crezut în El, printre care şi ea, sunt pe drept numiţi „copiii Mirelui"[1] ; ci în chip limpede [ea este] mama mădularelor Sale, adică a noastră (pentru aceasta, ea a lucrat cu multă grijă, [astfel încât] cei credincioşi, care sunt mădularele acelui Cap, să se nască în Biserică). Prin carne însă, [ea este] mama Capului Însuşi. Căci, printr-o minune potrivită, Capul nostru s-a născut din carnea unei fecioare, pentru ca El să poată arăta astfel că mădularele Sale se vor naşte în spirit, din Biserica fecioară : de aceea, doar Maria, singură, este şi mamă şi fecioară, atât prin Duh, cât şi prin trup : atât mamă a lui Hristos, cât şi fecioară a lui Hristos. Dar Biserica, prin Sfinţii care vor avea Împărăţia lui Dumnezeu, [adică] prin Duh, este cu adevărat şi întru totul mamă a lui Hristos, dar şi întru totul fecioară a lui Hristos. Dar nu întru totul prin trup, ci o fecioară a lui Hristos şi o mamă, dar nu a lui Hristos. De aceea, atât femeile credincioase măritate, cât şi fecioarele închinate lui Dumnezeu, prin purtări sfinte şi milă izvorâtă dintr-o inimă curată[2], dintr-o bună conştiinţă şi dintr-o credinţă neprefăcută, pentru că fac voia Tatălui, sunt, într-un sens spiritual, mame ale lui Hristos. Dar cele care, în viaţa conjugală, zămislesc copii prin trup, nu nasc pe Hristos, ci pe Adam şi, în măsura în care ştiu la ce au dat naştere, se grăbesc ca mlădiţele lor să fie unse cu Tainele Sale şi să poată deveni [astfel] mădulare ale lui Hristos.

1. Mt. 9, 15.
2. I Tim. 1, 5.

7. Am spus aceasta ca nu cumva căsătoriile rodnice să îndrăznească a se lua la întrecere cu castitatea feciorelnică şi pentru a o lăuda pe Maria însăşi şi pentru a spune fecioarelor lui Dumnezeu că Ea a avut în carne două lucruri vrednice de a fi cinstite – fecioria şi rodnicia –, continuând să fie în acelaşi timp fecioară şi însărcinată. Dar întrucât noi nu putem avea această fericire în întregul ambelor ei chipuri, am împărţit-o [în aşa fel încât] voi să fiţi fecioare noi să fim mame. Căci ceea ce tânjeşte în voi după copii să fie alinat de fecioria care [v-]a fost păstrată, iar pentru noi dobândirea copiilor să compenseze pierderea fecioriei. Această rostire a soţiilor credincioase către fecioarele sfinte ar fi uşor de acceptat, dacă cele dintâi ar da naştere la creştini în carne; numai în această privinţă, cu excepţia fecioriei, ar fi mai minunată rodnicia Mariei în carne, fiindcă ea a dat naştere Capului Însuşi al acestor mădulare, iar ele, mădularelor acestui Cap. Dar dacă în urma acestei rostiri, unele s-ar întrece, din acest motiv, să se căsătorească şi să aibă relaţii trupeşti cu soţii lor ca să poată avea fii şi nu ar avea alte gânduri pentru aceştia decât să-i câştige cât mai repede cu putinţă pentru Hristos, aceşti fii nu ar fi totuşi creştini născuţi din carnea lor, ci deveniţi astfel după aceea. Dându-le naştere în acest fel, adică în chip spiritual, Biserica este mama mădularelor lui Hristos, căruia de asemenea, într-un sens tot spiritual, îi este fecioară. Şi la această sfântă naştere, mame care nu au dat naştere la creştini prin carne lucrează şi ele pentru a putea deveni ceea ce ştiu că nu pot deveni prin carne. Totuşi, lucrează şi ele la aceasta, ceea ce le face să fie, de asemenea, fecioare şi mame ale lui Hristos, altfel spus, „credinţă care lucrează prin dragoste”[1].

8. Prin urmare, nici o rodnicie a trupului, chiar şi a cărnii, nu poate fi comparată cu sfânta feciorie. Căci ea nu este astfel cinstită pentru că este feciorie, ci pentru că a fost închinată lui Dumnezeu şi, deşi e păstrată în carne, este totuşi păstrată prin religie şi devoţiune a Duhului. Şi, prin acest înţeles, chiar şi virginitatea trupului este spirituală, [fiind] făgăduită şi păstrată prin continenţa pietăţii. Căci aşa cum nimeni nu îşi foloseşte trupul în mod indecent, decât dacă păcatul a fost conceput mai înainte în spirit, tot astfel, nimeni nu se arată moderat prin trup, decât dacă şi castitatea a fost mai înainte sădită în spirit. Dar mergând mai departe, dacă moderaţia vieţii conjugale, deşi păstrată prin trup, este totuşi atribuită sufletului, şi nu cărnii, sub regula şi îndrumarea căruia carnea însăşi nu are vreo legătură sexuală decât cu cel care s-a unit prin căsătorie, cu atât mai mult se cuvine să cinstim, printre bunurile sufletului acea castitate prin care puritatea feciorelnică a cărnii este făgăduită, consacrată şi păstrată pentru Însuşi Creatorul sufletului şi al cărnii.

9. Prin urmare, nici nu trebuie să credem că rodnicia cărnii, care nu caută în căsnicie nimic altceva, pentru a se desăvârşi întru Hristos, decât copiii, poate echilibra pierderea fecioriei. De aceea, în timpurile dinainte, pe când Hristos stătea să vină întru carne, rasa însăşi a cărnii avea trebuinţă de un neam mare şi profetic: dar acum, când mădularele lui Hristos se pot aduna ca popor al lui Dumnezeu şi ca cetate a împărăţiei cereşti din fiecare rasă de oameni şi din toate neamurile, oricine poate primi sacra virginitate, să fie lăsat s-o primească; şi lăsaţi-o să se căsătorească doar pe aceea care nu se poate stăpâni. Căci dacă orice femeie bogată ar fi gata să cheltuie mulţi bani pentru această bună lucrare şi să cumpere de la diferite popoare sclavi pentru a-i face creştini, nu va da ea [în acest mod] naştere mădularelor lui Hristos într-un chip mai bogat şi mai spornic decât prin rodnicia pântecelui, oricât de mare ar fi ea? Şi totuşi, ea nu va îndrăzni să-şi compare banii

1. Gal. 5, 6.

cu închinarea sfintei feciorii. Dar [dacă], de dragul de a face în aşa fel încât să nască creştini, rodnicia cărnii ar fi tocmai motivul pentru a se opune pierderii castităţii, acest lucru ar fi mai rodnic dacă fecioria ar fi compensată cu o mare sumă de bani, cu care mult mai mulţi copii ar fi cumpăraţi pentru a fi făcuţi creştini, decât ar putea da naştere, în pântece, o singură persoană, oricât de rodnic ar fi acesta. Dar dacă ar fi extrem de necugetat să spunem acest lucru, femeile credincioase care sunt măritate să-şi stăpânească propriul bun, despre care am vorbit cât a fost potrivit, într-o altă carte; şi prin sacra feciorie să preţuiască mai mult..., bunul lor mai mare, despre care tratăm în prezentul discurs.

10. Căci nici chiar prin aceasta cele care sunt căsătorite nu trebuie să se compare cu binemerituoasele continente, pentru faptul că în ele se nasc fecioare: căci acest lucru nu constituie un folos al căsătoriei, ci al naturii, care a fost în aşa fel rânduit de Dumnezeu, încât din fiecare relaţie trupească ale celor două sexe ale neamului omenesc, fie în chip legiuit şi cinstit, fie josnic şi nelegiuit, să nu se nască o femeie, ci o fecioară, şi totuşi nu o fecioară sacră. Astfel se face că o fecioară se [poate] naşte chiar şi din păcat trupesc, dar o fecioară sacră, nici chiar din căsătorie [...].

12. Lăsaţi căsătoriile să aibă propriul lor rost, nu prin aceea că zămislesc copii, ci, [pe de o parte], prin aceea că îi zămislesc în cinste, legiuit, după cuviinţă, în duhul frăţiei, educându-i, după ce i-au zămislit, întru ajutorare, cu priincioasă învăţătură şi cu un scop serios; [şi, pe de altă parte], prin aceea că [soţii îşi] păstrează credinţa unul faţă de altul şi nu încalcă taina căsniciei. Toate acestea sunt totuşi datorii umane, dar castitatea feciorelnică şi libertatea prin pioasă continenţă de orice relaţie trupească sunt partea Îngerilor şi un obicei al perpetuei incoruptibilităţi în carnea coruptibilă. Acesteia să i se încline toată rodnicia cărnii şi toată castitatea vieţii conjugale; una nu stă în puterea omului, cealaltă nu e eternă; libera alegere nu cunoaşte rodnicia trupului, cerul nu cunoaşte castitatea vieţii conjugale. Cu siguranţă, ei vor avea ceva măreţ faţă de ceilalţi în acea comună nemurire care are deja în carne ceva care nu este al cărnii.

13. De aceea sunt în chip miraculos lipsiţi de înţelepciune cei ce cred că rostul acestei castităţi nu e neapărat necesar de dragul împărăţiei cerului, ci al acestei lumi. De aceea, persoanele căsătorite sunt atrase din ce în ce mai mult, în chipuri diferite, de grijile pământene, de frământarea cărora fecioarele şi persoanele caste sunt libere: ca şi cum ar fi fost mai bine [ca acele persoane] să nu fie căsătorite numai din acest motiv, căci astfel grijile acestui timp ar fi fost evitate, [dar] nu pentru folosul unei vieţi viitoare. Şi ca ei să nu pară că au ajuns la această deşartă părere din trufia inimii lor, îl iau ca martor pe Apostol când spune: „Cât despre fecioare, n-am o poruncă din partea Domnului. Le dau însă un sfat ca unul care am căpătat de la Domnul harul de a fi vrednic de crezare. Iată de ce cred eu că este bine, având în vedere strâmtorarea de acum; este bine pentru fiecare să rămână aşa cum este"[1]. Iată, spun ei, ce arată Apostolul: că „este bine având în vedere strâmtorarea de acum", nu din pricina eternităţii viitoare. Ca şi cum Apostolul, îngrijindu-se de trebuinţa de acum, nu ar fi considerat-o [drept o condiţie] necesară şi pentru viitor; ca şi cum toate îndemnurile sale nu ar privi viaţa veşnică.

14. Prin urmare, trebuinţa de acum este aceea pe care suntem ţinuţi a o evita, întrucât, ca atare, [ea] este o piedică în calea lucrurilor bune ce vor veni; trebuinţă prin care viaţa conjugală este obligată să ţină cont de lucrurile lumeşti: cum să-şi mulţumească soţul soţia sau soţia soţul. Nu pentru că aceste lucruri separă de împărăţia lui Dumnezeu,

1. I Cor. 7, 25-26.

ca păcate ţinute, din acest motiv, în frâu prin poruncă, nu prin îndemn (căci este condamnabil să nu asculţi de Dumnezeu când El porunceşte), ci pentru că împărăţia însăşi a lui Dumnezeu ar putea fi luată în stăpânire de mai mulţi, dacă mai multe ar fi gândurile [privitoare la] cum să îi fii pe plac lui Dumnezeu, şi de mai puţini, dacă această trebuinţă nu este considerată [ca decurgând] din necesitatea căsătoriei. De aceea, spune El: „Cât despre fecioare, n-am o poruncă din partea Domnului"[1]. Fiindcă oricine nu se supune unei porunci este vinovat şi pasibil de pedeapsă. Întrucât nu este un păcat să te căsătoreşti cu o soţie sau să fii căsătorit (căci dacă ar fi fost un păcat, ar fi fost interzis de „Porunci"), din această pricină nu există vreo poruncă a lui Dumnezeu privitoare la fecioare. Dar de vreme ce, după ce noi am evitat păcatele sau am primit iertare pentru ele, trebuie să ne apropiem de viaţa veşnică unde există sigur o slavă şi mai minunată dată nu tuturor celor care vor trăi veşnic, ci doar unora, nu este de ajuns, pentru a o obţine, să fi fost eliberat de păcate, ci [trebuie] să ne fi făgăduit Lui, Celui care ne eliberează. Nu este o greşeală de a nu ne fi făgăduit, ci un motiv de laudă de a ne fi făgăduit şi de a fi ţinut întocmai făgăduiala [...].

18. De aceea, îi îndemn atât pe bărbaţii, cât şi pe femeile care urmăresc castitatea permanentă şi sfânta virginitate să aşeze în aşa fel propriul lor bine înaintea căsătoriei, încât să nu considere căsnicia un rău: şi să înţeleagă faptul că nu a fost câtuşi de puţin o înşelăciune, ci purul adevăr în ceea ce a spus Apostolul: „...Cine îşi mărită fata, bine face şi cine n-o mărită, mai bine face... Dacă te însori, nu păcătuieşti. Dacă fecioara se mărită, nu păcătuieşte"[2], adăugând apoi: „Dar, după părerea mea, va fi mai fericită dacă rămâne aşa cum este". Şi, pentru ca socotinţa să nu fie considerată umană, el adaugă: „Şi cred că şi eu am Duhul lui Dumnezeu". Aceasta este învăţătura lui Dumnezeu, a Apostolului, învăţătură adevărată şi sănătoasă: de a alege acele daruri mai mari, încât cele mai mici să nu fie condamnate. Adevărul lui Dumnezeu, în Scriptura lui Dumnezeu, e mai bun decât virginitatea omului în minte sau în carnea oricui. Fie ca ceea ce e cast să fie în aşa fel iubit, încât ceea ce e adevărat să nu fie negat. [...] Fie ca [femeile] să nu creadă că rostul atât de mare al castităţii feciorelnice înseamnă mai puţin, dacă mariajul nu este un rău. Mai degrabă fie ca ea [femeia] să fie, de aici înainte, încrezătoare că i s-au pregătit laurii unei slăvi mai mari, ei, care nu s-a temut că va fi condamnată dacă s-ar căsători, dar care a dorit să primească o coroană şi mai vrednică prin aceea că nu s-a căsătorit. Aşadar, oricine va stărui să trăiască fără căsătorie, să nu fugă de ea ca de un iad al păcatelor; ci să o urce ca pe o culme a unui rost mai puţin bun pentru a se putea odihni pe un munte al unui rost mai mare, continenţa. Într-adevăr, numai cu această condiţie poate fi urcată această culme, ca cineva să nu o părăsească atunci când vrea. Pentru că „o femeie măritată este legată de lege câtă vreme îi trăieşte bărbatul"[3]...

(*A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, edited by Philip Schaff D.d., LL.D., volume III, „Saint Augustin: On the Holy Trinity; Doctrinal Treatises; Moral Treatises", W.B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1980, pp. 417-422)

1. I Cor. 7, 25.
2. I Cor. 7, 38, 28.
3. I Cor. 7, 39.

Hildegarde din Bingen, *Liber divinorum operum simplicis hominis* (*Cartea faptelor divine pe înțelesul oamenilor simpli*, 1163-1173)
- fragment -

Stareță a Mănăstirii renane Rupertiborg, de lîngă Bingen, Hildegardis Bingensis (1098-1179) a fost reputată în epoca în care a trăit nu numai pentru pietatea-i deosebită, ci și pentru virtuțile ei vizionare și terapeutice (care constituiau, în Evul Mediu, semne ale sanctității). Elaborată între 1163 și 1173, Liber divinorum operum simplicis hominis *este o carte de rugăciuni care conține mai multe viziuni ilustrative pentru strânsa corespondență dintre univers, pământ și ființa umană, tipică pentru paradigma de gândire a epocii. Istoria tradiției manuscrise a acestui opuscul nu este cunoscută cu exactitate. Primul manuscris al cărții (păstrat la München și databil din perioada 1180-1190, sau puțin mai devreme) este originar din regiunea situată între Rin și Mosella. Cea de-a doua versiune manuscrisă, păstrată la Viena, este ulterioară (din jurul anului 1200) și provine din Austria Inferioară (Niederösterreich). Cu toate că de factură diferită, cele două manuscrise sunt în mod vizibil înrudite, comportând fiecare câte 72, respectiv 73 de miniaturi, asociate cu rugăciuni în limba germană. Miniaturile reprezintă scene din Vechiul Testament, începând cu Facerea, și din Noul Testament, referitoare îndeosebi la minunile săvârșite de Hristos. Acest tip de carte de rugăciuni reprezintă o raritate pentru secolul al XII-lea, fiind o prefigurare timpurie a așa-numitelor* Cărți ale orelor (Les livres d'heures) *de la sfârșitul Evului Mediu*[5].

A treia viziune

După aceea, am văzut o imensă sferă, rotundă și umbroasă, de formă ovală [și] mai puțin largă la vârf, la mijloc mai amplă [și] îngustată jos, având în partea din afară un cerc de lumină strălucitoare, iar dedesubt un cerc tenebros. Iar în acest cerc de flăcări era un glob încins atât de mare, încât întreaga sferă era iluminată. Deasupra, aranjate în ordine, el avea trei stele care întrețineau puțin câte puțin focul acestui glob, ca să nu scadă. Și, uneori, acest glob se ridica foarte sus venindu-i și mai multă lumină, astfel încât putea să-și arunce razele flăcărilor [și] mai departe; apoi, câteodată, el cobora foarte jos, iar frigul era [atunci] mai aprig, deoarece el își retrăgea flacăra.

Iar din această rețea de flăcări care înconjura sfera ieșea un suflu (un vânt) cu vârtejurile sale. Iar din cercul tenebros care îmbrățișa rețeaua în flăcări șuiera amenințător un alt vânt, cu vârtejurile sale, răspândindu-se pe sferă în toate direcțiile. Chiar în acest cerc era un foc tenebros, care inspira o oroare atât de mare, încât nu-l puteam privi,

care zgâlţâia acest cerc cu toată puterea, [fiind] plin de spaime, furtuni, de pietre ascuţite, mari şi mici.

În timp ce el îşi făcea auzit zgomotul, cercul luminos, vânturile şi aerul erau agitate în aşa fel încât fulgerele preveniră tunetul, deoarece acest foc resimţea mai întâi în el [însuşi] comoţia pe care o producea tumultul. Dar, pe acelaşi cerc, cerul era foarte pur şi nu era deasupra nici un nor. Pe acest cer întrezăream, de asemenea, un glob de foc arzător, de o oarecare mărime. Iar deasupra lui erau două stele aşezate [acolo] în chip vădit, care reţineau chiar globul, ca să nu ajungă la capătul traiectoriei [sale]. Şi pe acelaşi cer erau aşezate în toate părţile multe alte sfere luminoase, între care, acelaşi glob, vărsându-se puţin, îşi trimitea, în câte o clipă, lumina ; şi îndreptându-se din nou spre primul glob de foc arzător, pentru a-şi reface flacăra, o trimitea din nou, spre aceleaşi sfere.

Dar din acest cer ieşea impetuos o pală de vânt cu vârtejurile sale, care se răspândea în întreaga sferă celestă. Chiar sub acest cer vedeam aerul umed, care avea dedesubt un (cerc alb), [un] nor care, răspândindu-se pretutindeni, a întins această umiditate pe toată sfera. Şi adunându-se această umiditate, deodată căzu cu mult zgomot o ploaie. Iar după ce ea s-a liniştit puţin câte puţin, căzu o ploaie fină, cu un foşnet molcom. Atunci, se iscă un suflu [de vânt], cu vârtejurile sale, care se răspândi pe întreaga sferă. Iar în mijlocul tuturor acestor elemente era un glob nisipos, de o întindere imensă, pe care îl înconjurau aceleaşi elemente, încât el nu putea dispărea nici într-un sens, nici în altul. Şi în timp ce aceleaşi elemente, cu diversele sufluri, luptau laolaltă, ele constrângeau acelaşi glob [nisipos] să se mişte puţin, prin propria-i forţă. Şi am văzut, între miazănoapte şi răsărit, ca un munte mare, care reţinea, spre miazănoapte, numeroase tenebre, iar spre răsărit multă lumină, dar în aşa fel încât lumina nu putea totuşi să ajungă la tenebre şi nici tenebrele la lumină.

Şi am auzit din nou o voce din cer care îmi spunea : „Dumnezeu care a făcut toate lucrurile din vrerea Sa, le-a creat pentru cunoaşterea şi slăvirea numelui Său. [Le-a creat] nu numai pentru a arăta în ele lucrurile vizibile şi temporale, ci pentru a manifesta în ele lucrurile invizibile şi eterne ; ceea ce se dovedeşte prin viziunea pe care o contempli. Căci această imensă sferă rotundă şi umbroasă, pe care o vezi, de formă ovală, mai puţin extinsă în creştet, la mijloc mai amplă şi îngustată jos, înseamnă Dumnezeul Atotputernic, de neînţeles în măreţia sa şi nepreţuit în tainele sale, speranţa tuturor credincioşilor. La început, oamenii erau aspri şi simpli în obiceiurile lor ; apoi, în legea veche şi nouă, devenind mai învăţaţi, ei şi-au făcut rău unii altora şi s-au chinuit unii pe alţii ; dar către sfârşitul timpurilor vor avea de trecut prin multe încercări din cauza asprimii lor".

„Pe partea din afară, de jur-împrejur, se află o flacără luminoasă, înconjurată de un cerc de umbră. Ea îi arată pe cei care, fiind în afara credinţei, sunt mistuiţi de focul răzbunării lui Dumnezeu. Dimpotrivă, pe cei care rămân în credinţa catolică, Dumnezeu îi purifică prin focul mângâierii sale, dejucând astfel ţelurile întunecate ale Satanei. Aşa s-a întâmplat [atunci] când demonul, creatura lui Dumnezeu, vrând să se răzvrătească împotriva Lui, căzu fulgerat în osândă. Iar în această flacără, globul de foc strălucitor, de o asemenea mărime încât luminează întreaga sferă, arată, prin splendoarea limpezimii sale, ceea ce este, în Dumnezeu Tatăl, Fiul Său unic [şi] inefabil, soarele dreptăţii încins de o arzătoare milostenie şi având o slavă atât de înaltă, încât orice creatură este luminată

de strălucirea luminii Sale. El are deasupra trei stele, aranjate în ordine, care întreţin globul în strălucirea flăcării Sale, adică Treimea care aduce orice lucru în supunerea ei. Ele dovedesc că Fiul Domnului, coborând din cer pe pământ, părăsindu-i pe îngeri în ceruri, a arătat lucrurile cereşti chiar şi oamenilor, care au un trup şi un suflet. Iar aceştia, slăvindu-l pentru darul luminii sale, renunţară la orice greşeală funestă ; [atunci] când el fu glorificat ca fiind adevăratul Fiu al lui Dumnezeu, întrupat la sânul unei fecioare neprihănite, [şi] când îngerul le-a adus vestea, omul care trăia în trupul şi în sufletul lui îl primi cu credincioasă bucurie."

„Acelaşi glob se ridică uneori mai sus şi îi vine mai multă lumină, încât el îşi întinde flăcările (razele) mai departe : [aceasta] înseamnă că atunci când a venit timpul, Fiul unic al lui Dumnezeu a trebuit să se întrupeze pentru mântuirea şi ridicarea din nou a neamului omenesc, [şi], prin voinţa Tatălui, a Sfântului Duh, [şi] în virtutea Tatălui, săvârşi în chip minunat tainele cele mai înalte în preafericita Fecioară ; astfel încât, [prin] acelaşi Fiu al lui Dumnezeu neasemuit de strălucitor în pudoare feciorelnică, fecundă prin feciorie, fecioria deveni slăvită, fiindcă foarte dorita întrupare fu înfăptuită într-o preailustră Fecioară."

„Şi acelaşi glob de foc se înclină, uneori, mai jos şi îi vine mai multă răceală ; de aceea, el îşi retrage deîndată flacăra, pentru a arăta că acelaşi Fiu unic al lui Dumnezeu, născut dintr-o fecioară şi coborât, astfel, plin de milostenie, la sărăcia oamenilor, în mijlocul nefericirilor de tot felul, a îndurat toate infirmităţile trupeşti, după ce s-a arătat lumii trupeşte ; şi a părăsit lumea pentru a se reîntoarce la Tatăl Său, în faţa ucenicilor, cum stă scris : «Se ridică în faţa lor şi un nor îl răpi vederii lor». Ceea ce vrea să spună : copiii Bisericii l-au primit pe Fiul lui Dumnezeu în ştiinţa interioară a inimii lor : sfinţenia trupului său s-a ridicat, prin puterea dumnezeirii sale ; şi, într-un miracol mistic, norul tainei misterioase l-a răpit pentru a-l ascunde de ochii muritorilor ; fiindcă elementele erau în slujba Sa".

„Dar, precum vezi, din această flacără luminoasă care înconjoară sfera iese un suflu (de vânt) cu vârtejurile sale : ceea ce arată că de la Dumnezeu, care umple universul cu atotputernicia Sa, a pornit o răspândire adevărată a cuvintelor dreptăţii, atunci când adevăratul Dumnezeu viu s-a arătat întru adevăr oamenilor. Iar din acest cerc care îl îmbrăţişează, un alt suflu impetuos bântuie cu vârtejurile sale, deoarece mânia Satanei, care, ignorându-l pe Dumnezeu, nu se teme de El, scoate răul renume prin discursuri fără noimă, care se răspândesc pe sferă în toate direcţiile, căci, în veac, zvonuri utile sau inutile se amestecă printre popoare în diferite chipuri."

„În acelaşi cerc, un foc tenebros inspiră o oroare atât de mare, încât nu-l poţi privi : asta înseamnă că în cei mai laşi şi mai răi dintre ucenicii vechiului înşelător, omorul îngrozitor dă naştere la atâtea spaime, încât spiritul uman nu-şi poate discerne murdăria care agită tot acest cerc ; fiindcă omorul a fost, prin oroarea sa, culmea tuturor răutăţilor diabolice, atunci când, în cei dintâi născuţi, ura fierbând de mânie a perpetuat fratricidul. Acest foc era plin de vuietul furtunilor şi de pietre ascuţite, mari şi mici : fiindcă omorul s-a amestecat cu lăcomia, beţia şi cu cele mai crude răutăţi care, fără milă, stârnesc omorul şi crimele cele mai îngrozitoare. Când îşi face auzit vuietul, flacăra luminoasă şi vânturile şi aerul se agită, deoarece, atunci când omorul face un zgomot strident, în dorinţa vărsării de sânge, dreptatea supremă, zvonurile repezi, care tind, din toate părţile, la ruinarea criminalului, se ridică întru răzbunare şi pentru o dreaptă judecată ;

astfel încât, fulgerele preced sunetul, deoarece acest foc resimte mai întâi în el [însuşi] comoţia pe care o produce tunetul. Căci asprimea divinei judecăţi, pedepsind crima, îl loveşte pe criminal ; fiindcă, înainte ca freamătul pe care îl provoacă o asemenea crimă să se manifeste public, divina maiestate, cu acea privire căreia nu-i scapă nimic, a prevăzut, în chip vădit, totul."

„Dar pe acest cerc, cerul este foarte pur şi fără [nici un] văl ; fiindcă sub ucenicii vechiului înşelător străluceşte credinţa luminoasă, în care nu se ascunde nici o nesiguranţă a necredinţei ; ea nu vine din sine însăşi, ci este întemeiată de Hristos. Şi pe cer vezi un glob de foc arzător, de o mare întindere, care desemnează Biserica unită în credinţă, cum ţi-o dovedeşte această albeaţă de inocentă limpezime, care îi formează o aureolă de slavă ; şi deasupra ei [sunt] două stele aşezate în mod precis şi reţinând globul, ca să nu se îndepărteze de traiectoria sa : ele arată, prin înţelesul lor, că două Testamente – cel al vechii şi al noii autorităţi, date prin preaînaltă voinţă – conduc Biserica spre săvârşirea divinelor precepte, întemeiate pe misterele cereşti. Iar ele o ţin ca ea să nu înainteze prea grăbit, [ci] după varietatea obiceiurilor ; şi pentru că vechea şi noua mărturie îi arată beatitudinea supremei moşteniri. De aceea, pe acelaşi cer, sunt aşezate pretutindeni numeroase sfere luminoase, asupra cărora, acelaşi glob (luminos), vărsându-se uneori, îşi trimite lumina ; fiindcă în puritatea credinţei apar din toate părţile opere de pietate, numeroase şi măreţe, prin care Biserica susţine, pentru puţin timp, dispreţul, în timp ce splendoarea minunăţiilor sale se şterge puţin şi, adâncită în tristeţe, ea admiră strălucirea primelor opere în oameni perfecţi. Şi astfel, întorcându-se la globul de foc pentru a-şi reface flacăra, el o face să strălucească pe aceleaşi sfere ; fiindcă ea însăşi fiind adâncită în căinţă şi înaintând sub pavăza Fiului lui Dumnezeu, primeşte de la acesta sprijinul divinei mângâieri, arătând, prin fapte bune, dragoste pentru lucrurile cereşti."

„Din acest cer scapă cu impetuozitate un suflu (de vânt) cu vârtejurile sale şi se răspândeşte în toate părţile pe această sferă ; [aceasta] pentru că, pe temeiul unităţii credinţei, renumele răsunător, venind în ajutorul oamenilor cu dovezile şi afirmaţiile sale adevărate, atinge cu mare repeziciune marginile acestui univers. Sub acelaşi cer, vezi aerul umed, iar dedesubt un cerc alb (un nor) care, întinzându-se în toate direcţiile, propagă umiditatea pe toată sfera ; [aceasta] pentru că, prin credinţa care era sufletul părinţilor vechi sau moderni, botezul, instituit în Biserică pe nevinovăţia preafericitei constanţe pentru mântuirea credincioşilor – cum ţi s-a dezvăluit cu adevărat –, s-a propagat pretutindeni prin divina inspiraţie, dezvăluind întregului univers izvorul mântuirii pentru credincioşi."

„Atunci când acest nor se adună dintr-o dată, din el cade cu zgomot o ploaie ; şi în timp ce se destramă încetişor, cade, foşnind, o ploaie uşoară ; [aceasta] deoarece, în timp ce botezul se propaga, uneori, prin apostolii adevărului, în avântul predicii şi în adâncimea spiritului lor, el [botezul] se manifesta, spre mirarea oamenilor, prin rapida abundenţă a cuvintelor şi în elanul nestăvilit al predicii lor ; uneori, de asemenea, botezul se răspândea prin predică cu o dulce moderaţie, se propaga printr-o suavă irigare, popoarele simţindu-se atrase cu întregul discernământ care era de dorit."

„Şi din el ieşea un suflu cu vârtejurile sale şi se răspândea pe toată sfera ; [aceasta] deoarece începând cu răspândirea botezului, care aducea credincioşilor mântuire, adevăratul renume, propagându-se prin cuvintele învăţatelor discursuri, a pătruns în întreaga

lume prin arătarea beatitudinii sale, printre popoarele care părăseau necredinţa pentru a îmbrăţişa credinţa catolică, cum limpede s-a spus."

„Iar în mijlocul acestor elemente este un glob nisipos, de o mare întindere, pe care îl înconjoară elementele, astfel încât el nu poate să se mişte nici într-o parte, nici în alta : ceea ce arată în chip vădit, în puterea creaturilor lui Dumnezeu, omul, obiect al unor adânci cugetări (ale Sfintei Treimi), făcut într-un chip neasemuit din lutul pământului, spre o mare glorie ; şi într-atât [este el] de înconjurat de virtutea creaturilor, că nu poate fi cu nici un chip separat de ele ; fiindcă elementele lumii, create pentru slujirea omului, sunt spre folosinţa sa ; în timp ce omul, aşezat în mijlocul lor, le domină prin hotărâre divină ; cum spune David, inspirat de Mine : «L-aţi încununat cu glorie şi cinste şi l-aţi făcut rege peste lucrările ieşite din mâinile voastre». Ceea ce vrea să spună «O, Dumnezeule, care ai făcut neasemuit toate lucrurile, l-ai încununat pe om cu coroana de aur a inteligenţei şi l-ai îmbrăcat cu splendidul veşmânt al frumuseţii vizibile, aşezându-l astfel, ca pe un prinţ, mai presus de [toate] operele tale măreţe, pe care le-ai pus, cu dreptate şi bunătate, printre creaturile tale. Căci ai dat omului demnităţi mai mari şi mai admirabile decât altor creaturi.»"

„Dar precum vezi, în timp ce, uneori, aceste elemente se luptă între ele cu vânturile, ele constrâng însuşi globul să se mişte puţin : [aceasta] fiindcă, atunci când se poate, creaturile lui Dumnezeu se adună unele cu altele prin renumele minunilor Creatorului ; astfel încât, prin virtutea cuvintelor, minunea dispare sub o minune şi mai mare ; iar omul, uimit de măreţia acestor minunăţii, îşi simte agitaţia spiritului şi a trupului ; şi strivit de aceste minuni nemaiauzite, el priveşte la neantul slăbiciunii sale."

„Şi vezi între miazănoapte şi răsărit ca un munte mare, înconjurat dinspre miazănoapte de multe tenebre, iar dinspre răsărit, de o mare lumină : [aceasta] fiindcă între diabolica impietate şi bunătatea divină apare marea cădere a omului, prin îngrozitoarea minciună a vicleanului duh, care a pricinuit celor munciţi multele nenorociri ale blestemului ; şi prin dorita mântuire în folosul celor aleşi, [se iveşte] abundenta fericire a răscumpărării ; astfel încât nici această lumină nu poate ajunge la tenebre, nici aceste tenebre la lumină ; [aceasta] pentru că operele luminii nu se pot amesteca cu operele tenebrelor, iar operele tenebrelor nu pot urca până la operele luminii, cu toate că demonul lucrează adeseori pentru a-i înşela pe [cei aleşi] prin mijlocirea oamenilor răi, cum se întâmplă cu păgânii, ereticii, falşii profeţi şi cu toţi cei pe care aceştia se străduiesc să-i tragă în urma lor prin minciună. Cum ? Pentru că ei vor să cunoască ceea ce nu pot şti, imitându-l pe cel care a vrut să fie asemenea Preaînaltului. Şi cum ei îl urmează, acesta le arată minciuna sub înfăţişarea adevărului, precum vor ei ; iată de ce ei nu sunt cu Mine, nici Eu cu ei, căci ei nu merg pe căile mele ; ci lor le plac potecile întortocheate, căutând ceea ce creaturile nebune le arată în chip fals despre cauzele viitoare ; ei vor să cunoască aceste lucruri şi se străduiesc să le descopere într-un chip pervers, în dispreţul şi părăsirea sfinţilor mei care Mă iubesc cu o dragoste sinceră." [...]

(Sainte Hildegarde, *Scivias ou Les trois livres des visions et révélations de l'édition princeps Henri Étienne, 1513*, traduits littéralement du latin en français par [Rodolphe Chamonal] le traducteur de la *Vie* de la même Sainte et des *œuvres complètes* de Rusbroch, Livre I, R. Chamonal libraire-éditeur, Paris, 1909, pp. 84-104)

Inocenţiu al III-lea, scrisori despre căsătorie şi femei

Ca şi celelalte texte epistolare prezente în volumul de faţă (Venerabilem, Per venerabilem, Novit), *şi aceste scrisori cu valoare de decret* (epistolae decretalis) *sunt elocvente pentru tipul de autoritate pe care înţelegea să-l exercite Inocenţiu al III-lea : o autoritate spirituală deplină, chemată, tocmai din acest motiv, să formuleze reglementări în toate chestiunile legate de disciplina ecleziastică, de viaţa credincioşilor şi de doctrină. Din intitulaţia destinatarilor se observă că recomandările papei nu numai că au, invariabil, întâietate, dar şi că instanţele locale le solicită imperios, în virtutea însăşi ierarhiei ecleziastice.*

Lui Clement, egumenul de Osney[1]

Ne-ai dat de ştire prin scrisoarea ta că W., purtătorul scrisorii, s-a căsătorit cu o anumită femeie şi, după căsătorie, a căzut într-o relaţie incestuoasă cu sora soţiei sale şi, făcând asta, a făptuit [un] adulter. S-a tăvălit în acest noroi timp de trei ani. Din această relaţie adulteră, sora [soţiei lui] a născut gemeni, iar fapta a devenit cunoscută vecinilor. W. a invocat în faţa penitenţiarilor noştri sărăcia abjectă şi afirmă că nu poate face pelerinajul la Ierusalim, care i-a fost impus. De vreme ce voi puteţi să-i cântăriţi mai bine mijloacele, vi-l trimitem înapoi. Împuternicim prin această apostolică scrisoare să-i daţi penitenţa pe care o socotiţi potrivită.

De asemenea, ai mai cerut să fii sfătuit ce trebuie să faci în legătură cu soţia lui. Răspundem pe scurt că soţia lui [trebuie] să fie cu sârguinţă îndrumată să rămână castă până la moartea soţului ei şi, pentru cinstea publică, să se abţină cu totul de la a se uni carnal cu el. Cu toate acestea, dacă soţia refuză să asculte, deoarece se teme să nu decadă din castitate, soţul ei poate şi trebuie să se achite de datoria conjugală, cu frică de Dumnezeu. Motivul este că înrudirea contractată pe nedrept după căsătorie nu trebuie să o prejudicieze, de vreme ce ea nu a participat la nedreptate. Prin urmare, soţia să nu fie deposedată de dreptul ei fără vina ei (*unde iure suo sine sua non debet culpa privari*). Indiferent de ceea ce a decis într-un caz asemănător vreunul dintre predecesorii noştri şi fie că adulterul sau incestul a fost pe faţă sau secret sau, precum au afirmat alţii, că gradul de consangvinitate a fost apropiat sau îndepărtat, „soţia să nu fie deposedată de dreptul ei".

Papa Inocenţiu al III-lea. Scris la Lateran, la 24 februarie 1203,
în al şaselea an al pontificatului nostru.

1. Abaţie augustiniană, în dioceza de Lincoln.

Lui Arnald, episcop de Gerona

Am aflat din scrisoarea frăţiei[1] tale că purtătorul ei, G., a mărturisit deschis că a avut adesea relaţii trupeşti cu mama tinerei fete – care nu ajunsese încă la pubertate – cu care el era logodit. După aceea, el avut relaţii trupeşti cu fata, după ce [aceasta] a devenit adultă. Cu umilinţă ne-ai cerut să răspundem ce trebuie făcut pentru sufletul acestui bărbat şi dacă soţiei să-i fie îngăduit să se mărite a doua oară, de vreme ce faptele cazului au devenit publice şi notorii.

I-am dat bărbatului penitenţa pe care o merită pentru păcatul său. Răspundem cererii tale că, dacă faptele sunt cele care sunt, bărbatul şi femeia [trebuie] să fie complet despărţiţi. Dacă soţia a ştiut de fapta mamei şi a soţului ei, fie înainte, fie după faptă, şi totuşi a mai avut relaţii trupeşti cu el, nu poate să se mai căsătorească cu un alt bărbat. Bărbatul şi mama nu se mai pot căsători din nou. Ei să fie ţinuţi mereu la continenţă şi la deplângerea nelegiuirii uriaşe pe care au făptuit-o prin desfrânare obscenă. Cu toate acestea, ei sunt legaţi de continenţă numai dacă sunt dintre acei oameni pentru care păcatele cărnii sunt de temut.

Inocenţiu al III-lea. Scris la 19 iunie 1203, la Ferentino.

Lui Ramón Rocaberti, arhiepiscop de Taragona

Frăţia ta a întrebat ce ar trebui să faci într-un anumit caz, adică acela al lui B. de Belloloco şi al soţiei sale Agnes, [care] şi-au jurat reciproc că nu vor cere relaţii maritale [unul] din partea celuilalt. Acum, B. i-a cerut cu insistenţă să se reîntoarcă în patul căsătoriei ; totuşi, ea a afirmat că mai degrabă ar deveni sarazină, pierzându-şi sufletul, decât să se reîntoarcă la el. După aceea, ea a părăsit de bunăvoie relaţia adulteră în care a trăit după ce l-a părăsit pe B. şi, drept urmare, atât soţul, cât şi soţia au promis şi au depus un jurământ de castitate.

Răspundem întrebării frăţiei tale şi prin scrisori apostolice împuternicim ca tu să previi ambele părţi să respecte continenţa şi să-i determini pe amândoi, dacă vor, să promită continenţă, şi îi vei trimite departe unul de celălalt ca să trăiască separat. Totuşi, dacă bărbatul nu vrea să promită continenţă, trebuie să obligi soţia să se reîntoarcă la el şi, ca soţie a lui, să trăiască cu el sub ameninţarea excomunicării fără apel. La urma urmei, ea a făptuit două fapte reprobabile : un jurământ nechibzuit şi adulterul.

Papa Inocenţiu al III-lea. Scris la 20 iunie 1203, la Ferentino.

Lui Eberhard, arhiepiscop de Salzburg

Un laic, [pe nume] Corradus, a sosit la Scaunul Apostolic purtând această scrisoare şi ne-a mărturisit că s-a logodit, la sfatul unor prieteni, cu o fată şi că a jurat să se căsătorească cu ea, când va ajunge la vârsta potrivită. Tatăl fetei l-a luat în casa sa, după ce datoria a fost confirmată de ambele părţi cu jurători. Tatăl l-a crescut împreună cu fata.

1. „Frăţie" (*Fraternitas*) este numele folosit de protocolul papal atunci când acesta se adresa unui episcop.

După ce a locuit în casă şi s-a obişnuit cu ea, a fost împins de diavol să aibă relaţii trupeşti cu sora fetei cu care era logodit. Când a ajuns la vârsta la care îşi putea îndeplini datoria, prietenii săi, care nu ştiau de fapta lui, au insistat ca el să se căsătorească. El era conştient de acele lucruri pe care le făcuse cu sora fetei şi le-a spus unora dintre aceşti prieteni despre faptă. Dar ei nu l-au crezut şi l-au mustrat aspru. El a rămas fără sfatul lor. S-a căsătorit cu fata pe care jurase s-o ia în căsătorie şi, după celebrarea căsătoriei, când a avut ocazia, a avut relaţii trupeşti cu fata şi cu sora ei. Deşi a mai fost acuzat înainte de această faptă la tribunalul tău, nu a putut fi condamnat şi nici nu şi-a mărturisit vinovăţia. Acum, el a avut o schimbare în inimă şi s-a căit pentru acele lucruri pe care le-a făcut. El doreşte să fie sfătuit întru mântuire, de teamă să nu-şi primejduiască sufletul, precum un cal sau un măgar care nu înţeleg.

Cum Apostolul porunceşte să ne abţinem de la rău şi de la toate formele de rău, împuternicim ca frăţia ta să-i dea lui Corradus o penitenţă pentru fapta sa ticăloasă. Preveniţi-l să se abţină, în viitor, de la amândouă femeile.

Inocenţiu al III-lea. Scris la 9 octombrie 1203, la Anagni.

Lui Hugo, arhiepiscop de Siponto

Am aflat din scrisoarea pe care ne-ai trimis-o că o oarecare fată din dioceza ta a fost căsătorită cu un bărbat care era impotent de la natură şi că a fost dusă în casa lui. Cum ea nu putea să fie continentă, s-a îndrăgostit de un tânăr. Înainte de a fi informat Biserica de impotenţa bărbatului ei legiuit, s-a mutat cu acel tânăr care s-a logodit cu ea *de facto* şi a avut cu ea relaţii trupeşti. Când ai aflat de acest lucru, l-ai obligat pe tânăr s-o părăsească pe fată şi să jure că nu o va mai păstra şi că nici nu va mai avea cu ea relaţii trupeşti, atât timp cât soţul va trăi, fiindcă bărbatul şi fata nu au fost despărţiţi printr-o sentinţă a tribunalului. Primul bărbat a luat-o din nou înapoi în căminul lui, dar stânjenit de impotenţa sa, a intrat într-un ordin religios şi, puţin mai târziu, a murit. Tânărul care se logodise cu fata a primit-o în căminul său şi a tratat-o ca pe soţia lui. Când ea i-a născut un copil, el a căutat s-o părăsească şi să se căsătorească cu altă femeie. Ne-ai cerut să te instruim ce trebuie făcut în acest caz special.

Fiindcă sunt multe lucruri care nu sunt legiuite la început, dar după aceea, o dată cu ivirea altor fapte, devin legiuite, mandatăm ca, dacă faptele sunt exact cele de mai sus, frăţia ta să-l oblige pe tânăr, prin această scrisoare apostolică, s-o ţină pe înainte pomenita femeie drept soţia sa sub ameninţarea cenzurii ecleziastice şi fără nici o posibilitate de apel.

Inocenţiu al III-lea. Scrisă la 1 aprilie 1204, la Lateran.

(Traducerea s-a făcut după versiunea engleză a lui K. Pennington, aflată pe Internet la adresa : http : //classes.maxwell.syr.edu/his311/InnocentIIIChurchState.html)

Caesarius din Heisterbach, *Dialogus magnus visionum atque miraculorum* (*Dialogul despre măreţele viziuni şi miracole*, 1219-1223)

Născut în jurul anului 1180, Caesarius a intrat în 1199 în mănăstirea cisterciană din Heisterbach, aproape de Köln, unde va rămâne, ca „magistru" al novicilor şi abate, până la moartea sa (survenită către 1250). Dintre scrierile sale, cea mai importantă rămâne Dialogus magnus visionum atque miraculorum Libri XII (Dialogul despre marile viziuni şi miracole în 12 cărţi*), elaborată între 1219 şi 1223. Potrivit unui obicei larg răspândit în epocă, tratatul este alcătuit în forma unui dialog între un novice şi un călugăr (probabil, însuşi Caesarius) referitor la viaţa credincioşilor şi la mijloacele de luptă împotriva diavolului. În funcţie de temă, scrierea este împărţită în 12 „cărţi", fiecare dintre acestea fiind, la rândul ei, împărţită în mai multe capitole, al căror conţinut este compus din povestiri de edificare* (exempla*), menite să-i instruiască pe cei cărora li se adresa (novicilor şi, în general, oamenilor simpli), a căror credinţă trebuia întărită, prin identificarea posibilelor erori („rătăciri"). Printre altele,* Dialogus magnus visionum atque miraculorum *este important şi pentru faptul că în el se găsesc mai multe menţiuni despre Purgatoriu, noul „loc de dincolo" a cărui doctrină, potrivit frumoasei demonstraţii a lui Jacques Le Goff, a apărut în secolul al XII-lea*[6].

Diavolul a mărturisit că a intrat într-o femeie pentru că ea i-a fost dată [chiar] de soţul ei [cap. V, 11]

Când abatele nostru celebra liturghia anul trecut pe Muntele Sfântului Mântuitor lângă Aachen, o femeie posedată i-a fost adusă după slujbă. Când a citit învăţătura Evangheliei privitoare la Înălţare, deasupra capului ei, la aceste cuvinte : „Ei vor aşeza mâna asupra celor bolnavi şi ei se vor vindeca", deîndată ce el şi-a pus mâna deasupra capului ei, diavolul a scos un urlet atât de oribil, încât cu toţii ne-am înspăimântat. Poruncindu-i-se să plece, el răspunse : „Cel Preaînalt nu o doreşte încă". Întrebat fiind în ce mod a intrat, el nu răspunse şi nici nu-i îngădui femeii să răspundă. Mai apoi, ea mărturisi că, atunci când soţul său a spus la mânie : „Du-te la dracu' ! ", ea l-a simţit pe acesta intrându-i prin ureche. Femeia era din provincia Aachen şi era foarte cunoscută.

Privitor la Gérard, un cavaler pe care diavolul l-a cărat într-o clipă de la Biserica Sfântul Toma din India în propria sa ţară [cap. VIII, 59]

Într-un sat numit Holenbach trăia un oarecare cavaler numit Gérard. Nepoţii lui încă mai trăiesc şi cu greu poate fi găsit în acel sat vreun bărbat care să nu cunoască miracolul despre care sunt nerăbdător să vă povestesc. El îl iubea pe Sfântul Toma Apostolul atât de arzător şi îl cinstea atât de mult, mai presus de alţi sfinţi, încât nu a refuzat niciodată vreun sărac ce căuta pomană în numele aceluia. El era obişnuit mai ales să ofere sfântului multe servicii personale, cum sunt rugăciunile, posturile şi celebrarea liturghiilor.

Într-o zi, cu voia lui Dumnezeu, diavolul, duşmanul tuturor oamenilor buni, bătând la poarta cavalerului sub înfăţişarea, forma şi cu îmbrăcămintea unui pelerin, ceru ospitalitate în numele Sfântului Toma. A fost primit înăuntru cu toată graba şi, pentru că [afară] era răcoare, iar el pretindea că răceşte, Gérard i-a dat propria sa manta de blană, nepurtată, pentru a se acoperi cu ea când va merge la culcare. Când, în dimineaţa următoare, cel care păruse un pelerin nu apăru, iar pelerina fu căutată fără a fi găsită, soţia sa, mânioasă, îi spuse cavalerului : „Tu ai fost înşelat adesea de vagabonzii de acest soi şi totuşi te încăpăţânezi în superstiţiile tale". Dar el răspunse liniştit : „Nu fi supărată, Sfântul Toma va schimba cu siguranţă în bine această pierdere pentru noi". Diavolul a făcut asta pentru a-l provoca pe cavaler la nerăbdare din pricină că pierduse pelerina şi pentru a-i stinge în inimă dragostea pentru Apostol. Dar ceea ce diavolul pregătise pentru distrugerea sa sluji gloriei cavalerului ; prin aceasta, ultimul a fost stârnit şi mai mult [în dragostea sa pentru Apostol, în timp ce] primul s-a înşelat şi a fost pedepsit. Căci, la puţin timp după aceea, Gérard vru să meargă la sălaşul Sfântului Toma şi, când era gata să plece, rupse în două dinaintea soţiei sale un inel de aur şi, împreunându-le de faţă cu ea, îi dădu o parte ei, iar el o păstră pe cealaltă spunându-i : „Trebuie să ai încredere în acest gaj. Îţi cer să aştepţi cinci ani întoarcerea mea şi apoi te poţi mărita cu oricine doreşti". Şi ea a promis.

El plecă într-o călătorie foarte lungă şi, în sfârşit, cu mare cheltuială şi foarte multă trudă, ajunse în oraşul Sfântului Toma, Apostolul. Acolo a fost salutat foarte curtenitor de cetăţeni şi primit cu o asemenea bunătate, încât parcă ar fi fost unul dintre ei şi un bine cunoscut de-al lor. Atribuind această favoare binecuvântatului Apostol, el intră în oratoriu şi se rugă, închinându-se pe sine, pe soţia sa şi toate posesiunile sale sfântului. După aceasta, amintindu-şi de limita fixată şi gândind că cei cinci ani se încheiau chiar în acea zi, el gemu şi zise : „Vai ! Soţia mea se va căsători acum cu un alt bărbat". Dumnezeu a întârziat [însă] călătoria sa din pricina a ceea ce urma să se întâmple.

Când a privit în jur cu necaz, el văzu mai sus amintitul demon mergând aproape, cu pelerina sa. Şi demonul spuse : „Mă cunoşti Gérard ?". El spuse : „Nu, nu te cunosc, dar cunosc pelerina". Demonul răspunse : „Eu sunt cel care a căutat ospeţie la tine în numele Apostolului ; şi ţi-am luat pelerina, pentru care am fost pedepsit cu asprime". Şi adăugă : „Eu sunt diavolul şi mi s-a poruncit să te duc înapoi la casa ta înainte de căderea nopţii, pentru că soţia ta s-a măritat cu alt bărbat şi acum stă cu el la petrecerea de nuntă". Luându-l pe sus, diavolul a trecut într-o singură zi din India până în Germania, de la est la vest şi, pe la amurg, l-a aşezat în propria sa casă, fără [să-i pricinuiască] vreun rău.

Intrând în propria sa casă ca un străin, când își văzu soția mâncând cu mirele ei, s-a apropiat de ea și, scoțând jumătatea inelului, i-l trimise într-o cupă. Când ea o văzu, o scoase imediat și, unind-o cu partea dată ei, îl recunoscu ca [fiind] soțul ei. Sărind imediat de la locul ei, se repezi să-l îmbrățișeze, zicând tuturor că el era Gérard, soțul ei, și-și luă rămas-bun de la mire. Totuși, din curtoazie, Gérard îl ținu pe acesta la el în acea noapte.

În acesta, ca și în miracolul precedent este destul de evident cât de mult îi iubesc și îi ridică în slăvi binecuvântații Apostoli pe cei care îi iubesc.

Doi eretici au făcut miracole cu ajutorul diavolului [cap. V, 18]

Doi bărbați simplu îmbrăcați, dar nu fără viclenie, nu oi, ci lupi flămânzi, au venit la Besançon, simulând cea mai mare smerenie. Ei erau palizi și slabi, mergeau aproape desculți și posteau în fiecare zi. Nu pierdeau nici [măcar] o singură noapte utrenia la catedrală și nu acceptau nimic de la nimeni decât puțină mâncare. Când, printr-o asemenea o ipocrizie, ei au atras atenția tuturor, au început să-și vomite otrava ascunsă și să predice neștiutorilor noi și nemaiauzite erezii. Pe lângă aceasta, pentru ca oamenii să creadă învățăturile lor, ei au cerut să fie cernută făină pe marginea drumului și merseră pe ea fără a lăsa vreo urmă de picior. La fel, mergînd pe apă, ei nu se scufundară; de asemenea, ei își arseră pălărioare deasupra capetelor și, după ce acelea au ars până s-au făcut cenușă, ei au rămas neatinși [de foc]. După aceasta, au zis oamenilor: „Dacă nu credeți în cuvintele noastre, credeți în minunile noastre".

Auzind de aceasta, episcopul și clerul au fost foarte tulburați. Și când au dorit să se împotrivească acelor bărbați, afirmând că ei erau eretici, înșelători și slujitori ai diavolului, abia scăpară fără să fie bătuți de oameni cu pietre. Acel episcop era un bărbat bun și învățat, născut în provincia noastră. Vârstnicul nostru călugăr, Conrad, care mi-a povestit aceste fapte și care era în oraș în aceea perioadă, îl cunoștea bine.

Văzând episcopul că povețele sale nu erau de nici un folos și că oamenii încredințați în sarcina sa erau subminați în credința lor de uneltitori ai diavolului, chemă pe un anume cleric pe care îl cunoștea, și care era foarte priceput în necromanție și îi zise: „Unii oameni din orașul meu fac așa și așa. Îți cer să afli de la diavol prin arta ta cine sunt ei, de unde vin și prin ce mijloace sunt făcute atât de multe și de minunate miracole. Pentru că este cu neputință ca ei să facă minuni prin inspirație divină când învățătura lor este atât de potrivnică învățăturii lui Dumnezeu". Clericul zise: „Stăpâne, am renunțat de mult la această artă". Episcopul răspunse: „Vezi bine la ce strâmtorare mă aflu. Trebuie ori să fiu de acord cu învățăturile lor, ori să fiu bătut cu pietre de oameni. De aceea îți poruncesc să mă asculți, pentru iertarea păcatelor tale".

Ascultând de episcop, clericul chemă diavolul și, când [acesta] îl întrebă de ce l-a chemat, [el] răspunse: „Îmi pare rău că te-am părăsit. Și pentru că doresc pe viitor să-ți fiu mai ascultător decât am fost în trecut, îți cer să-mi spui cine sunt acești oameni, ce învață ei și prin ce mijloace fac minuni atât de mari". Diavolul răspunse: „Ei sunt ai mei și trimiși de mine și ei predică ce am pus în gura lor". Clericul răspunse: „Cum se face că nu pot fi răniți sau scufundați în apă, sau arși de foc?". Demonul răspunse iar: „Ei au la subsuoară, cusute între piele și carne, învoielile cu mine, unde este înscrisă

închinarea făcută de ei mie; în virtutea acestora fac ei asemenea minuni şi nu pot fi răniţi de nimeni". Atunci clericul [zise]: „Ce s-ar întâmpla dacă acelea le-ar fi luate?". Diavolul răspunse: „Atunci ei ar fi slabi, întocmai celorlalţi oameni". Auzind aceasta, clericul mulţumi demonului, spunându-i: „Acum, du-te, şi când eşti chemat de mine, să vii din nou".

El merse [apoi] la episcop şi îi povesti aceste lucruri, în ordine. Plin de o mare bucurie, acesta îi chemă pe toţi locuitorii oraşului într-un loc potrivit şi [le] spuse: „Eu sunt păstorul vostru, voi sunteţi oile mele. Dacă acei oameni, aşa după cum spuneţi voi, confirmă învăţăturile lor prin semne, îi voi urma împreună cu voi. Dacă nu, se cuvine ca ei să fie pedepsiţi, iar voi să vă întoarceţi cu căinţă la credinţa părinţilor voştri şi cu pocăinţă la mine". Oamenii răspunseră: „Am văzut multe semne de la ei". Episcopul [le] răspunse: „Dar eu nu le-am văzut. De ce trageţi de cuvintele mele?". Socoteala le-a plăcut oamenilor. Ereticii fură chemaţi. Un foc fu aprins în mijlocul oraşului. Totuşi, înainte ca ereticii să intre în el, ei au fost pe ascuns chemaţi la episcop [care] le spuse: „Vreau să văd dacă aveţi la voi vreun rău". Auzind asta, ei se dezbrăcară repede şi ziseră cu mare încredere: „Caută cu grijă trupurile şi îmbrăcămintea noastră". Soldaţii, urmând îndeaproape poruncile episcopului, le ridicară braţele şi, văzând la subsuori câteva cicatrice vindecate, le tăiară şi le desfăcură cu cuţitele şi scoaseră de acolo micile suluri cusute înăuntru.

După ce le primi, episcopul merse mai departe cu ereticii la oameni şi, poruncind linişte, strigă cu voce tare: „Acum, profeţii voştri vor intra în foc şi dacă nu se vor răni, voi crede în ei". Nenorociţii tremurară şi ziseră: „Nu suntem în stare să intrăm acum". Atunci, episcopul spuse oamenilor despre răul care fusese descoperit şi le arătă învoielile. Atunci, furioşi, [oamenii] îi azvîrliră pe slujitorii diavolului să fie torturaţi cu diavolul în veşnicele flăcări, în focul care fusese pregătit. Şi astfel, prin graţia lui Dumnezeu şi sârguinţa episcopului, erezia în creştere a fost stinsă, iar oamenii ce fuseseră seduşi şi corupţi au fost purificaţi prin pocăinţă.

(*Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, vol. II, no. 4, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907, pp. 7-11)

Étienne de Bourbon,
De Supersticione (*Despre superstiţii*, cca 1260)
- fragmente -

În Evul Mediu, termenul „supersticione" („superstiţie") avea o conotaţie negativă, evocând supravieţuirea vechilor credinţe şi practici păgâne, contrare adevăratei credinţe, în Dumnezeu. Biserica Romană a combătut stăruitor aceste reminiscenţe, arătând, precum în textul de faţă, deopotrivă lipsa lor de temei şi primejdia la care se expuneau cei ce continuau să le acorde credit. Născut la Bellevile-sur-Saône, între 1185/1190 şi 1195, dominicanul Étienne de Bourbon a fost unul dintre cei mai zeloşi prigonitori ai vechilor eresuri populare, în calitatea sa de predicator şi inchizitor în regiunea Lyon, dar şi în Burgundia, Champagne, Savoia, Piemont şi Roussillon (1223-cca 1250). Retras la mănăstirea dominicană din Lyon, Étienne de Bourbon a redactat, până în 1260, o bine cunoscută culegere, neterminată, de aproximativ 3.000 de exempla *(anecdote cu rol apodictic) –* Tractatus de diversis materiis predicabilibus –, *din care fac parte şi fragmentele următoare, între care cel mai faimos este cel consacrat cultului câinelui Guinefort, care a făcut, cu mai mulţi ani în urmă, obiectul unei admirabile analize a lui Jean-Claude Schmitt* [7].

[...] 353. Mai departe, în legătură cu pomenita greşeală a destrăbălării eretice, ceva trebuie spus despre superstiţia zadarnicului cult al divinaţiilor, incantaţiilor, oracolelor şi al diverselor închipuiri diavoleşti, cu care diavolul atacă poporul creştin, trăgând după sine, prin legătura unei seducţii false, nenumăratele suflete ale celor proşti. Acestea sunt în număr infinit...

Magistrul Jacques [de Vitry povesteşte[8]] : când regele Castiliei a adunat o armată spre a porni împotriva sarazinilor, un mic stol de ciori se ridică [deasupra] armatei. Câţiva dintre cavalerii regelui l-au sfătuit să se întoarcă, spunând că se va isca răul [şi] că, de vor continua drumul, vor fi învinşi de duşmani. Ei susţineau că ştiu acest lucru după croncănitul ciorilor şi după felul cum zburau ele de jur-împrejur. Regele le-a răspuns cu oarecare batjocură : „Aceste ciori nu au mai mult de patru ani, pe când eu am luptat împotriva sarazinilor mai mult de 20 de ani şi cunosc arta şi mijloacele războiului mai bine decât ele. Poate că au venit din altă parte, unde s-au născut şi au crescut. De aceea, nu vor şti cum să ne spună mai multe despre războiul sarazin, pe care eu l-am cunoscut şi l-am trăit. Ar trebui să vă încredeţi mai degrabă în mine decât în ele". Şi dispreţuind sfatul lor, şi-a continuat drumul pentru a-i învinge pe sarazini.

354. Am mai auzit, de asemenea, despre un învăţat spaniol care credea în auguri ; [acesta] era gata de o călătorie pentru a se reîntoarce în ţinutul său natal, când unul dintre însoţitorii săi îl opri să plece, croncănind în afara casei, de parcă era o cioară. El crezu că este un semn rău !

355. Magistrul Jacques mai povesteşte despre un om care a dat găzduire unui ţăran în timpul unui bâlci. Când oaspetele vru să plece, gazda, socotindu-l folositor, [pentru a-l mai reţine] făcu larmă cu o băşică, iar când omul o auzi, spuse că era un semn rău şi se întoarse imediat înapoi. Gazda îl lăsă să plece [doar atunci] când sosiră ceilalţi oaspeţi.

356. El mai povesteşte [şi] despre o bătrînă care s-a îmbolnăvit şi a fost prevenită să se confeseze. Ea spuse că este sigură că va mai trăi încă cinci ani, căci auzise în ziua de 1 mai cucul ca şi cum ar fi chemat-o de cinci ori. Când a fost din nou mustrată [să se confeseze], nu mai putu vorbi şi striga doar „cucu", gesticulând cu cele cinci degete. Şi astfel muri înşelată, fără *viaticum*[9] sau confesiune.

357. Nu doar demonii îi seduc pe oameni, ci şi cei ce se socotesc ghicitori, [dar] care, de fapt, nu ştiu nimic despre viitor. Am auzit despre o femeie ce avea un mare domeniu îngrădit, casa ei – unde vorbea cu vizitatorii – fiind în capătul cel mai îndepărtat. La început, ea locuia în casă cu familia. Când oamenii îi dădeau de veste că la ea vin străini, pândea din camera ei ca să audă de ce călătoreau acei oameni, de unde veneau, şi alte amănunte despre care oamenii ei îi întrebau cu şiretenie. După ce asculta toate aceste lucruri, se grăbea spre o altă casă pe cărări secrete, socotind pe drum cum să le răspundă. Cineva din gospodărie îi conducea pe oameni spre cealaltă casă pe un drum ocolit, făcându-i să creadă că este foarte departe. Apoi, când ea îi întâlnea, îi întâmpina [chemându-i] pe nume şi le spunea motivele călătoriei, pe unde fuseseră şi alte lucruri. [Iar] ei credeau că ea avea o preştiinţă completă şi că ghicise totul.

Am auzit de o altă femeie, care îşi trimitea coţcarii (*ribaldos*) pe drum să-i întrebe pe călători şi să-i aducă mai înainte ştiri despre ei [...].

370. Cel de-a şaselea lucru de spus este [cel] despre superstiţiile insultătoare, dintre care unele îl insultă pe Dumnezeu, altele pe om. Superstiţiile care atribuie onoruri divine demonilor sau oricărei alte creaturi îl insultă pe Dumnezeu. Idolatria este un exemplu. Sau când mizerabilele femei vrăjitoare caută mântuire în adorarea curmăturilor (*sambuca*), cărora le aduc ofrande, condamnând bisericile şi moaştele sfinţilor, purtându-şi copiii la muşuroaie de furnici sau în alte locuri, în căutarea vindecării.

Asta este ceea ce [ele] au făcut de curând în dioceza de Lyon. [Pe] când predicam acolo împotriva vrăjitoriei, ascultând confesiuni, am auzit multe femei mărturisind că îşi purtaseră copiii la Sfântul Guinefort. Am crezut că era un fel de sfânt. Am făcut cercetări şi, până la urmă, am auzit că era un ogar oarecare, ucis în felul următor. În dioceza de Lyon, foarte aproape de aşezarea de maici numită Villeneuve, pe pământul aparţinând seniorului din Villars-en-Dombe, era un oarecare castel al cărui senior avu un băieţel de la soţia lui. Dar când seniorul şi doamna şi, de asemenea, doica părăsiră casa, lăsându-l pe copil singur în leagăn, un şarpe foarte mare intră în casă şi ajunse la leagănul copilului. Ogarul, care rămăsese acolo, văzu asta şi ţâşni în urmărire de sub leagăn, răsturnându-l, şi atacă şarpele cu colţii, răspunzând muşcăturilor cu muşcături. Până la urmă, câinele omorî şarpele şi-l aruncă departe de leagănul copilului, pe care îl lăsă stropit tot, aşa cum erau şi capul şi botul său, cu sângelui şarpelui ; şi rămase acolo, lângă leagăn, muşcat foarte tare de şarpe. Când doica se întoarse şi văzu asta, crezu că băiatul fusese omorât şi mâncat de câine şi scoase un ţipăt foarte puternic. Mama copilului, auzind, intră în grabă, crezu şi gândi acelaşi lucru şi ţipă şi ea. Apoi şi cavalerul, o dată intrat acolo crezu acelaşi lucru şi, trăgându-şi sabia, omorî câinele. Numai după aceea s-au apropiat de copil şi l-au găsit nevătămat şi, de fapt, dormind

dulce. Cercetând mai departe, au găsit şarpele mort, sfâşiat de colţii câinelui. Acum, că aflaseră adevărul, erau stingheriţi de faptul că omorâseră atât de nedrept un câine folositor şi [că] i-au aruncat leşul într-o fântână din faţa porţii castelului. Punând deasupra [fântânii] o mare movilă de pietre, au plantat lângă ea copaci, în amintirea faptei.

Dar atunci când îi veni sorocul, castelul a fost distrus din voinţa divină, iar pământul a fost pustiit, [fiind] părăsit de locuitorii săi. Auzind de nobila faptă a câinelui şi de nevinovata sa moarte, ţăranii de acolo începură să viziteze locul şi să-l cinstească pe câine ca pe un martir, căutând ajutor pentru bolile lor şi pentru alte nevoi. Au fost ispitiţi şi deseori înşelaţi de diavol, pentru ca, în acest fel, să-i poată duce pe oameni în greşeală. Mai ales femeile, cu copii bolnavi şi firavi, îi duceau la locul acela, mergând cale de-o leghe până la un alt castel învecinat, unde o bătrână le învăţa un ritual prin care să aducă ofrande şi să invoce demonii, ducându-le apoi la locul potrivit. Când ajungeau acolo, ofereau sare şi alte lucruri, atârnau micuţele haine ale copilului de crengile de mure, prinzându-le de spini. Apoi, puneau trupul gol al copilului în dreptul deschizăturii dintre două trunchiuri de copac, mama stând de o parte şi aruncându-şi copilul de nouă ori bătrânei ce şedea în cealaltă parte, în timp ce invoca demonii să implore faunii din pădurea Rimite ca să ia copilul bolnav şi pe moarte, despre care spuneau că era al (faunilor), şi să le redea propriul lor copil, mare, voinic, în viaţă şi sănătos. O dată făcut acest lucru, mamele criminale luau copilul şi îl aşezau gol la picioarele copacului, pe paiele leagănului, aprindeau două lumânări groase de un deget la amândouă capetele, cu focul pe care îl aduseseră cu ele, legându-le de trunchiul de deasupra. Apoi, în timp ce lumânările se consumau, ele se îndepărtau destul de mult, ca să nu audă şi nici să nu vadă copilul. În acest chip, lumânările au ars şi omorât mai mulţi copii, aşa cum am auzit de la alţii, din acelaşi loc.

O femeie mi-a spus că după ce a invocat faunii şi a plecat, a văzut un lup ieşind din pădure şi îndreptându-se spre copil ; iar lupul (sau diavolul în chip de lup – aşa a spus ea) l-ar fi devorat, dacă ea nu ar fi fost mişcată de simţămintele sale materne şi nu ar fi împiedicat acest lucru. Pe de altă parte, atunci când se reîntorceau, dacă găseau copilul în viaţă, îl luau şi îl duceau la un râu din apropiere, numit Chalaronne, şi îl scufundau în el de nouă ori, astfel încât, dacă scăpa cu viaţă, atunci sau puţin după aceea, [copilul] ar fi fost foarte tare pe dinăuntru.

Ne-am dus la locul acela şi i-am adunat pe oameni şi am predicat împotriva acestei practici. Apoi, am dezgropat câinele mort, am tăiat păduricea de copaci şi am ars-o împreună cu oasele câinelui. Apoi, am făcut ca seniorii pământului să dea un edict, ameninţând cu deposedarea şi amendarea oricui ar mai veni aici cu un asemenea scop.

371. Un alt lucru insultător pentru Dumnezeu este când profeţiile sunt făcute pe baza tainelor sau a lucrurilor sacramentale, ţinând de slujba divină. Exista un *exemplum* despre acest lucru aşezat mai sus, în secţiunea referitoare la sacrilegiu şi lipsă de respect faţă de lucrurile sfinte, despre ţăranul care a ţinut trupul lui Hristos într-un cuib de albine pentru a cerceta albinele.

Am mai auzit că o femeie din dioceza Lyon, care de Paşte a ţinut [în gură] trupul lui Hristos pentru a face vrăji cu el, l-a înfăşurat într-o pânză şi l-a pus în taşcă. Apoi, în timp ce dormea, a văzut cel mai frumos cor [de cântăreţi] coborând din Rai, adorând un foarte frumos tânăr, pe care l-au luat cu ei înapoi în ceruri. Ea a fost atât de înfricoşată

şi emoţionată de această viziune, încât s-a hotărât să nu-şi recunoască niciodată fapta. Dar ea fu curând lovită de o durere uluitoare şi nu putu găsi Trupul lui Hristos acolo unde-l pusese. Îşi simţea acum mâinile şi picioarele atârnând insuportabil de greu. Prin urmare, ea a făcut penitenţă, chemă preotul, îşi mărturisi păcatul plângând amarnic şi se însănătoşi.

(*Anecdotes historiques, légendes et apologues tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon*, publiés pour la Société de l'Histoire de France par A. Lecoy de la Marche, Paris, 1877, pp. 314-329)

Toma din Aquino, ***Summa Theologiae*** **(1268-1273)**
- fragmente -

Unul dintre cei mai importanţi teologi ai Evului Mediu, Toma din Aquino (1224/ 1225-1274) s-a născut la Roccasecca, în apropiere de localitatea Aquino, în regiunea Neapole, într-o familie înstărită, aparţinând micii nobilimi. La vârsta de cinci ani este trimis ca oblat la mănăstirea benedictină de la Montecassino, unde dobândeşte cele dintâi elemente de educaţie. În timpul primelor studii universitare, la Neapole, viitorul teolog decide să intre în ordinul dominican ; după o întrerupere de un an, timp în care este ţinut într-o adevărată captivitate de familia sa, care încerca astfel să-l facă să se răzgândească, pleacă la Paris, unde studiază sub îndrumarea lui Albert cel Mare (pe care l-a urmat, mai târziu, şi la Köln). Aici va profesa, cu intermitenţe, dar activitatea sa de dascăl l-a purtat şi spre alte locuri, precum Orvieto (1261-1265), Roma (1265-1268) şi Neapole (1272-1273). În timpul şederilor în capitala regatului francez, Toma a luat parte activă la dezbaterea aprinsă privitoare la prezenţa în universitatea pariziană a ordinelor mendicante, apărând cu vigoare drepturile confraţilor săi împotriva clerului secular. Opera lui Toma din Aquino este impresionantă, dar două sunt scrierile sale cele mai cunoscute : Summa contra gentiles *(1259-1265) şi* Summa Theologiae *(1268-1273, neterminată). Sanctificat în 1323 şi distins cu titlul de* Doctor Angelicus *(1557), Toma din Aquino are meritul de a fi încercat adaptarea şi integrarea* corpus*-ului aristotelic (a cărui recuperare integrală luase sfârşit în secolul al XIII-lea) în gândirea teologică a epocii.*

Concepută ca un tratat de iniţiere în doctrina creştină, Summa Theologiae *se caracterizează, tocmai din această cauză, printr-o formă de redactare extrem de concisă şi organizată, foarte apropiată de aceea a unui „manual" sau a unei „enciclopedii" a zilelor noastre. În acelaşi timp, ea îmbrăţişează o rar întâlnită varietate a subiectelor, din rândul cărora cel referitor la păcatele trupului – temă cu o solidă tradiţie în gândirea occidentală, antică şi medievală timpurie – nu putea, desigur, lipsi. În fragmentele de mai jos, Sfântul Toma întreprinde cea dintâi sistematizare din literatura creştină medievală a deviaţiilor sexuale, în care se întrevede faimoasa concepţie „ascensională" a autorului – definitorie pentru întreaga sa teologie – despre adevărurile raţiunii şi cele ale credinţei*[10].

Viciul desfrâului

Trebuie să examinăm acum viciul desfrâului, care se opune castităţii. O vom face, mai întâi, în general (Quaestio 153), apoi în ceea ce priveşte diferitele sale specii (Quaestio 154).

Quaestio 153
Despre desfrâu, în general

[...] Capitolul 2
Orice împreunare carnală este ilicită ?

Obiecţii: 1. Aşa se pare [fiindcă], într-adevăr, numai păcatul stânjeneşte virtutea. Or, orice act sexual stânjeneşte în cel mai înalt grad virtutea. Sfântul Augustin scrie (*Soliloq*. 1, 10): „Cred că nimic nu face ca sufletul omului să cadă mai de sus, decât ispita femeii şi acest contact al trupurilor".

2. Orice lucru excesiv, care ne îndepărtează de binele raţiunii, este vicios, deoarece, potrivit lui Aristotel (*Etica* II, 7), virtutea este coruptă de exces şi de insuficienţă. Dar în orice act carnal există un exces de plăcere, care absoarbe raţiunea în sensul că, după Aristotel, „în acel moment, este imposibil să [te] mai gândeşti la ceva". Şi cum spune Sfântul Ieronim, în această situaţie, inima profeţilor nu [mai] era atinsă de spiritul profetic. De aceea, nici un act sexual nu poate fi fără păcat.

3. Cauza este mai importantă decât efectul ei. Dar păcatul originar este transmis copiilor prin dorinţa carnală, fără de care, după Sfântul Augustin, nu ar fi posibil nici un act sexual. Aşadar, nu poate exista un act sexual fără păcat.

În sens contrar spune Sfântul Augustin: „Pentru eretici – cu condiţia ca ei să-l înţeleagă – este suficient răspunsul că nu există păcat în ceea ce nu este făptuit nici împotriva naturii, nici a învăţăturii". El vorbeşte despre actul carnal, pe care Patriarhii îl practicau cu mai multe soţii. Nu orice act sexual este aşadar un păcat.

Răspuns: În actele umane, păcatul este ceea ce se opune rânduielii raţiunii. Dar rânduiala raţiunii constă în rânduirea tuturor lucrurilor potrivit scopului lor. De aceea, utilizarea raţională a unor lucruri în conformitate cu scopul care le este propriu nu constituie un păcat, dacă se respectă măsura şi rânduiala ce se cuvin, cu condiţia ca acest scop să fie un bine adevărat. Or, întocmai cum păstrarea naturii trupeşti a omului este cu adevărat bună, păstrarea naturii speciei umane reprezintă un bine şi mai mare. Şi întocmai cum hrana este rânduită pentru păstrarea vieţii individuale, la fel şi activitatea sexuală este rânduită pentru păstrarea întregului neam omenesc. De aceea, Sfântul Augustin poate spune [că]: „Ceea ce reprezintă hrana pentru salvarea omului este actul carnal pentru salvarea speciei". Astfel, întocmai cum alimentaţia poate fi fără păcat, atunci când are loc cu măsura şi rânduiala cuvenite, în funcţie de ceea ce are nevoie sănătatea trupului, la fel [şi] actul sexual poate fi fără vreun păcat, atunci când are loc cu măsura şi rânduiala cuvenite, în funcţie de ceea ce este potrivit cu scopul procreării umane.

Soluţii: 1. Un obstacol poate împiedica virtutea în două feluri. Mai întâi, în ceea ce priveşte starea obişnuită a virtuţii, caz în care virtutea nu este împiedicată decât de păcat.

În al doilea rând, în ceea ce priveşte starea perfectă a virtuţii, caz în care virtutea poate fi împiedicată de ceva ce nu este un păcat, dar este un bine mai mic. Acesta este modul în care activitatea sexuală face ca sufletul să decadă nu din virtute, ci de „mai sus", adică din perfecţiunea virtuţii. Cum spune Sfântul Augustin: „Este bine că Martha s-a ocupat cu slujirea sfinţilor, dar a fost mai bine pentru Maria că a ascultat cuvântul Domnului; la fel, lăudăm virtutea Suzanei în castitatea conjugală, dar o aşezăm mai presus de ea pe aceea a Anei, văduva, şi, mai cu seamă, pe a Fecioarei Maria".

2. După cum am spus mai sus, echilibrul virtuţii[11] nu se măsoară după cantitate, ci după conformitatea [ei] cu dreapta raţiune. Iată de ce abundenţa plăcerii produsă de un act sexual conform rânduielii raţiunii nu este potrivnică echilibrului virtuţii. Pe deasupra, virtutea este afectată nu de gradul de plăcere pe care o trăieşte simţul exterior şi care provine din dispoziţia trupului, ci de dispoziţia în care se află apetitul interior în raport cu această plăcere. Faptul că raţiunea nu este liberă să se ridice la contemplarea lucrurilor spirituale în momentul în care este trăită această plăcere nu înseamnă că acest act este potrivnic virtuţii. Căci nu este potrivnic virtuţii ca actul raţiunii să fie întrerupt, câteodată, de un lucru ce este făcut în conformitate cu raţiunea; altfel, a te deda somnului ar fi [un act] potrivnic virtuţii. Dorinţa şi plăcerea sexuală nu sunt supuse imperiului şi moderaţiei raţiunii din cauza pedepsei în urma păcatului dintâi. Într-adevăr, raţiunea răzvrătită împotriva lui Dumnezeu a meritat să suporte răzvrătirea cărnii, după cum o arată Sfântul Augustin.

3. După cum spune Sfântul Augustin în acelaşi pasaj, „din dorinţa cărnii, fiică a păcatului, dar care nu este imputată ca un păcat celor ce se nasc, copilul se naşte supus păcatului originar". De aici, nu urmează că acest act sexual ar fi un păcat, ci că în acest act se află o pedeapsă care provine din păcatul dintâi.

Capitolul 3
Este desfrâul un păcat de moarte ?

Obiecţii: 1. Se pare că nu. Într-adevăr, prin actul sexual este emisă sperma, după Aristotel, „un surplus al hranei". Dar emiterea altor fluide în exces nu constituie un păcat. Nici în actul sexual nu poate fi aşadar vreun păcat.

2. Ne putem sluji cum ne place de ceea ce ne aparţine, iar acest lucru este îngăduit. Dar în actul sexual, omul se slujeşte doar de ceea ce îi aparţine, afară, poate, de cazul adulterului şi al violului. Nu poate fi, prin urmare, vreun păcat în actul sexual. Astfel, desfrâul nu va fi un păcat.

3. Un păcat are, întotdeauna, un viciu opus. Or, nu vedem nici un viciu care ar fi opus desfrâului. Desfrâul nu este, prin urmare, un păcat.

În sens contrar, cauza este mai puternică decât efectul ei. Or, după Sfântul Pavel, vinul este interzis din pricina desfrâului: „Nu vă îmbătaţi de vin, aceasta este destrăbălare"[12]. Desfrâul este aşadar interzis.

2. Sfântul Pavel (Gal. 5, 19) o pomeneşte printre lucrările cărnii.

Răspuns: Cu cât un lucru este mai necesar, cu atât [mai mult] trebuie respectată, în ceea ce îl priveşte, rânduiala raţiunii. Prin urmare, viciul este cu atât mai mare dacă este nesocotită rânduiala raţiunii. Or, după cum am spus, actul sexual este foarte necesar binelui general, adică păstrarea speciei umane. De aceea, în ceea ce îl priveşte, rânduiala

raţiunii trebuie respectată într-un chip aparte. Prin urmare, dacă acest act va fi săvârşit în afară de ceea ce prevede rânduiala raţiunii, se va cădea în viciu. Dar desfrâul este, prin definiţie, potrivnic rânduielii şi măsurii raţiunii în domeniul sexual. Desfrâul este, prin urmare, neîndoielnic, un păcat.

Soluţii : 1. Aristotel spune că „sperma este un excedent de care avem nevoie" ; ea este un excedent, deoarece constituie un reziduu al operaţiei pe care o săvârşeşte funcţia nutritivă şi de care este nevoie în lucrarea de generare [a speciei umane]. Neîndoielnic, există şi alte excedente ale trupului omenesc care nu sunt de trebuinţă. De aceea, felul în care sunt eliminate aceste excedente este fără însemnătate, dacă este păstrată buna cuviinţă a vieţii în comun. Dar nu acelaşi lucru se poate spune despre emisia de spermă, care trebuie să aibă loc potrivit scopului pentru care ea este trebuincioasă.

2. Ridicându-se împotriva desfrâului, Sfântul Pavel (I Cor. 6, 20) afirmă că „aţi fost cumpăraţi cu un preţ. Proslăviţi dar pe Dumnezeu în trupul şi în duhul vostru". Aşadar, folosirea trupului în chip dezordonat, prin desfrâu, constituie o insultă la adresa lui Dumnezeu, cel dintâi stăpân al trupului nostru. De aceea, Sfântul Augustin a putut spune : „Domnul, care îşi conduce supuşii întru folosul lor, nu al Său, a poruncit să nu fie distrus, prin ispite şi voluptăţi neîngăduite, templul care ai început să fii".

3. Ceea ce este opus desfrâului nu se găseşte în mulţi, deoarece oamenii sunt înclinaţi mai mult spre plăcere. Cu toate acestea, viciul opus este alcătuit din lipsă de sensibilitate. Acest viciu este al celui care detestă într-un chip atât de mare să se împreuneze cu soţia lui, încât ajunge să nu-şi mai îndeplinească datoria conjugală [...].

[...] Capitolul 5
Fiicele desfrâului

Obiecţii : 1. Se pare că nu este exact ca fiice ale desfrâului să fie indicate [următoarele] : „orbirea spiritului, necugetarea, pripeala, nestatornicia, iubirea de sine, hulirea lui Dumnezeu, iubirea pentru viaţa de acum, oroarea sau disperarea faţă de viaţa de apoi". Orbirea spiritului, necugetarea şi pripeala ţin de nechibzuinţă, care se regăseşte în orice păcat, la fel cum chibzuinţa se regăseşte în orice virtute. Ele nu trebuie, prin urmare, considerate drept fiice sau specii ale desfrâului.

2. Statornicia este considerată - am văzut - ca o parte a forţei. Or, desfrâul nu se opune forţei, ci cumpătării. Nestatornicia nu este, prin urmare, o fiică a desfrâului.

3. „Iubirea de sine până la dispreţul faţă de Dumnezeu" constituie, pentru Sfântul Augustin, principiul oricărui păcat. Ea nu trebuie aşadar considerată drept o fiică a desfrâului.

4. Isidor enumeră patru fiice ale desfrâului : „vorbele neruşinate, caraghioslâcul, păcălelile, prostiile". Enumerarea de mai sus pare, prin urmare, prea îndestulătoare.

În sens contrar stă autoritatea Sfântului Grigore.

Răspuns : Când puterile inferioare sunt puternic afectate de obiectele lor, rezultatul este că facultăţile superioare sunt împiedicate şi dezorganizate în activitatea lor. Dar mai ales prin viciul desfrâului, apetitul inferior [sau], concupiscibilul se întoarce cu violenţă împotriva obiectului său, adică a delectabilului, din cauza nestăpânirii pasiunii şi a plăcerii. Rezultă că, prin desfrâu, facultăţile superioare - raţiunea şi voinţa - sunt dezorganizate în cel mai înalt chip.

În acţiunea umană există patru acte ale raţiunii:

1. „Inteligenţa simplă", care percepe un scop ca fiind bun. Acest act este împiedicat prin desfrâu. Se poate în citi în Daniel 13, 56: „Frumuseţea te-a rătăcit, dorinţa ţi-a pervertit inima". Aceasta este orbirea spiritului.

2. Al doilea act este cumpănirea asupra a ceea ce trebuie făcut pentru atingerea scopului. Şi în această privinţă pofta desfrâului ridică o stavilă. Cum spune Terenţiu, referindu-se la dragostea simţurilor: „Această ispită nu îngăduie nici cumpănire, nici măsură; nu poţi s-o stăpâneşti prin cugetare". Acesteia îi corespunde „pripeala", care presupune – am văzut acest lucru – suprimarea chibzuinţei.

3. Al treilea act este judecata privitoare la ceea ce trebuie făcut. Şi ea este împiedicată prin desfrâu. Daniel 13, 9 spune despre bătrânii desfrânaţi că „s-au smintit, uitând de judecăţile drepte". Iată ce este „nechibzuinţa".

4. Al patrulea act este îndemnul de a acţiona, care vine de la raţiune. Desfrâul ridică şi [în această privinţă] o nouă stavilă, căci asaltul poftei îl împiedică pe om să săvârşească ceea ce a hotărât să facă. De aceea zice Terenţiu, despre cel care spunea că este gata să părăsească o ibovnică: „Frumoase cuvinte, [dar] care nu vor rezista în faţa unei mici lacrimi făţarnice".

În ceea ce priveşte voinţa, dezordinea se introduce [în ea] prin două acte. Unul este apetitul pentru scop. Din acest punct de vedere, este citată „iubirea de sine", care se aruncă spre plăcere într-un mod cu totul dezordonat, iar ca opusă ei este citată „hulirea lui Dumnezeu", deoarece Dumnezeu interzice plăcerea dorită cu prea mult nesaţ. Celălalt este apetitul pentru ceea ce duce la scop. Din acest punct de vedere, este citată „iubirea pentru viaţa de acum", prin care este căutată voluptatea, iar ca opusă ei este citată „disperarea faţă de viaţa de apoi", fiindcă cel ce este prea prins în mrejele dorinţelor carnale nu caută să ajungă la bucuriile spirituale, ci este dezgustat de ele.

Soluţii: 1. Aristotel spune că neînfrânarea corupe prudenţa în cel mai înalt grad. De aceea, viciile opuse prudenţei se nasc mai cu seamă din desfrâu, care este principala specie de neînfrânare.

2. Statornicia în lucrurile dificile şi redutabile este considerată o parte a forţei. Dar statornicia în abţinerea de la plăceri aparţine continenţei, care este o parte a cumpătării. Iată de ce nestatornicia, care îi este opusă, se înfăţişează ca o fiică a desfrâului.

Totuşi, cea dintâi nestatornicie este şi ea pricinuită de desfrâu, care înmoaie inima bărbatului şi o face muieratică. După Osea 4, 11, „curvia, vinul şi mustul iau minţile omului", [iar] Vegetius spune: „Se teme mai puţin de moarte cel ce a avut în viaţă mai puţine plăceri". Nu este necesar – am spus-o adesea – ca fiicele unui viciu capital să aibă aceeaşi materie ca şi acesta.

3. Iubirea de sine, considerată în legătură cu toate bunurile pe care şi le doreşte cineva pentru sine, este principiul comun al păcatelor. Dar ea se raportează mai cu seamă la dorinţa pentru plăcerile cărnii; atunci, iubirea de sine este aşezată printre fiicele desfrâului.

4. Fiicele desfrâului pe care le citează Isidor sunt acte exterioare dezordonate şi se raportează, în principal, la vorbă. În ea, dezordinea se introduce în patru feluri: I. Din pricina materiei. Atunci, se ivesc „vorbele neruşinate". Cum „din prisosul inimii vorbeşte gura", după Matei 12, 34, cei ce se dedau desfrâului şi ale căror inimi sunt umplute de pofte neruşinate pronunţă cu uşurinţă vorbe neruşinate. II. În ceea ce priveşte cauza.

Deoarece desfrâul atrage după sine nechibzuinţa şi pripeala, rezultatul este că el se revarsă în vorbe uşuratice şi nechibzuite, numite „caraghioslâcuri". III. În privinţa scopului, deoarece desfrânatul caută plăcerea, el îşi rânduieşte şi vorbele în funcţie de plăcere şi astfel se dedă şi la „păcăleli". IV. În privinţa înţelesului vorbelor, pervertit de desfrânare, din pricina întunecării spiritului, pe care ea, desfrânarea, o pricinuieşte. Iar dezmăţatul se revarsă în „prostii", prin aceea că, prin vorbele sale, el preferă mai presus de orice delectarea pe care o doreşte.

Quaestio 154
Felurile desfrâului

Capitolul 1
Cum pot fi împărţite felurile desfrâului ?

Obiecţii: 1. Se pare că stabilirea a şase feluri de desfrâu [şi anume]: „curvia, adulterul, incestul, seducţia, violul" şi „viciul contra naturii" - nu este potrivită. Din faptul că o [anumită] materie este diversă, nu rezultă că această diversitate este [una] specifică. Or, împărţirea de mai sus provine [doar] dintr-o relaţie trupească cu o anumită femeie : fie soţia altuia, fie o fecioară, fie o femeie de altă condiţie. Acest lucru nu pare aşadar că poate determina diversificarea felurilor desfrâului.

2. Felurile aceluiaşi viciu nu se diversifică, se pare, [în funcţie] de ceea ce aparţine altui viciu. Or, adulterul nu se deosebeşte de curvie decât prin faptul că presupune apropierea de femeia altuia, ceea ce dă naştere la o nedreptate. Prin urmare, se pare că adulterul nu trebuie considerat un fel particular al desfrâului.

3. Întocmai cum este posibilă o relaţie trupească cu o femeie legată de un alt om prin căsătorie, la fel de posibilă este [şi] unirea carnală cu o femeie legată de Dumnezeu printr-un jurământ de castitate. Deoarece adulterul este considerat o specie a desfrâului, ar trebui, de asemenea, să se spună despre sacrilegiu că este o specie a desfrâului.

4. Cel căsătorit păcătuieşte nu numai dacă se apropie de o altă femeie decât a sa, dar şi dacă se foloseşte de soţia sa într-un chip potrivnic rânduielii. Or, acest păcat aparţine desfrâului [şi] ar trebui deci să se numere printre speciile acestuia.

5. Sfântul Pavel scrie (II Cor. 12, 21): „Mă tem ca, la venirea mea la voi, să nu mă smerească din nou Dumnezeul meu cu privire la voi, şi să trebuiască să plâng pe mulţi dintre cei ce au păcătuit mai înainte şi nu s-au pocăit de necurăţia, curvia şi spurcăciunile pe care le-au făcut". Se pare aşadar că necurăţia şi spurcăciunile trebuie, de asemenea, aşezate printre felurile desfrâului, ca şi curvia.

6. Ceea ce se împarte nu trebuie considerat ca făcând parte din aceeaşi categorie cu elementele care se împart. Or, desfrâul este aşezat în aceeaşi categorie ca şi acestea, căci spune Sfântul Pavel (Gal. 5, 19): „Şi faptele firii pământeşti sunt cunoscute, şi sunt acestea : preacurvia, curvia, necurăţia, desfrânarea". Nu pare aşadar logic ca şi curvia să fie considerată o parte a desfrânării.

În sens contrar, împărţirea de mai sus se găseşte în *Decretul* lui Graţian.

Răspuns: Am spus-o, păcatul desfrâului constă în folosirea plăcerii sexuale într-un fel care nu este conform cu dreapta raţiune. Acest lucru se întâmplă în două chipuri :

1. în funcţie de materia[13] în care este căutată această plăcere; 2. atunci când materia necesară este prezentă, dar nu sunt respectate celelalte condiţii cerute. Întrucât o împrejurare, ca atare, nu conferă actului moral o anumită specie, ci specia [acestuia] derivă din obiect, adică din materia actului, a fost aşadar nevoie ca speciile desfrâului să fie stabilite în funcţie de materie sau de obiect[ul lor].

Această materie poate să nu se potrivească dreptei raţiuni în două chipuri. Mai întâi, atunci când ea se opune scopului actului sexual. Astfel, atunci când procrearea unui copil este împiedicată, avem „viciul contra naturii", care are loc în orice act sexual care nu este urmat de procreare. Dar atunci când doar se face atingere educaţiei şi creşterii necesare copilului care s-a născut, avem „curvia", care se comite între un om liber şi o femeie liberă.

Materia în care este exercitat actul sexual poate să nu se potrivească dreptei raţiuni [şi] în raport cu alte fiinţe umane, [iar] acest lucru [este posibil] în două chipuri. 1. în privinţa chiar a femeii cu care are loc unirea carnală, atunci când cinstirea la care ea are dreptul nu este respectată. Atunci avem „incestul", care constă în abuzarea de femei faţă de care eşti legat prin consangvinitate sau prin afinitate; 2. în privinţa celui care are putere asupra femeii. Dacă femeia se află în puterea unui soţ, avem „adulterul". Dacă ea se află sub autoritate paternă, avem „seducţia" fără violenţă şi „violul", dacă există violenţă.

Aceste specii ale desfrâului se diversifică mai mult în privinţa femeii, decât a bărbatului, deoarece în actul sexual femeia se comportă ca o materie care „suportă", în timp ce bărbatul [se comportă] ca un agent. Or, speciile mai sus menţionate sunt determinate, am spus-o, în funcţie de diferenţa de materie.

Soluţii: 1. Această diversitate în privinţa materiei comportă o diversitate formală a obiectului care îi este alăturată, fiind derivată din modurile diferite de opoziţie faţă de dreapta raţiune.

2. Nimic nu împiedică, am spus-o, ca în acelaşi act să se întâlnească diformităţile diferitelor vicii. În acest fel, se întâmplă ca adulterul să aparţină, în acelaşi timp, desfrâului şi nedreptăţii. Şi nu este câtuşi de puţin întâmplător că diformitatea nedreptăţii are legătură cu desfrâul. De fapt, desfrâul este şi mai grav dacă ascultă de impulsul dorinţei, care conduce la nedreptate.

3. Femeia care a făcut un jurământ de castitate a încheiat un fel de căsătorie spirituală cu Dumnezeu. Sacrilegiul comis prin profanarea unei astfel de femei constituie un fel de adulter spiritual. Într-un chip asemănător, celelalte modalităţi ale sacrilegiului au legătură cu celelalte specii ale desfrâului.

4. Păcatul unui om căsătorit cu soţia sa nu este comis într-o materie care este ilicită, ci în funcţie de alte împrejurări. Or, acestea, am spus-o, nu constituie o specie a actului moral.

5. Cum spune glosa[14], necurăţia este menţionată acolo din cauza desfrâului contra naturii. Iar spurcăciunile sunt desfrâul săvârşit cu femei nemăritate; ea pare aşadar a aparţine seducţiei.

Sau, se mai poate spune că spurcăciunile se referă la unele acte care fac parte din actul carnal, precum sărutările, atingerile etc.

6. Cuvântul desfrâu are aici, cum se spune în glosă, înţelesul de „orice fel de exces".

[...] Capitolul 12
Ordinea de gravitate a felurilor desfrâului

Obiecţii: 1. Se pare că viciul împotriva naturii nu ar fi păcatul cel mai grav dintre felurile desfrâului, căci un păcat este cu atât mai grav, cu cât este mai contrar milosteniei. Or, adulterul, seducţia şi violul care aduc prejudicii aproapelui nostru par că sunt mai potrivnice milosteniei faţă de aproapele nostru, decât păcatele împotriva firii, care nu aduc celuilalt nici un prejudiciu. Păcatul împotriva firii nu este aşadar păcatul cel mai grav dintre felurile desfrâului.

2. Păcatele cele mai grave par cele care se săvârşesc împotriva lui Dumnezeu. Or, sacrilegiul este săvârşit de-a dreptul împotriva lui Dumnezeu, deoarece atentează la cultul divin. Prin urmare, sacrilegiul este un păcat mai mare decât viciul contra naturii.

3. Un păcat pare cu atât mai grav, cu cât se exercită mai mult asupra unei persoane pe care trebuie s-o iubim mai mult [decât pe altele]. Or, potrivit rânduielii milosteniei, noi trebuie să iubim persoanele ce ne sunt apropiate şi pe care incestul le mânjeşte mai mult decât pe persoanele străine, care, [în ceea ce le priveşte], sunt mânjite de viciul împotriva firii. Incestul este aşadar un păcat mai grav decât viciul împotriva naturii.

4. Dacă viciul împotriva naturii este cel mai grav, atunci se pare că el este cu atât mai grav cu cât este potrivnic firii mai mult [decât altele]. Or, necurăţia (numită şi masturbare) pare că este şi mai potrivnică firii, întrucât ceea ce pare a fi mai conformă cu natura este existenţa unei deosebiri între agent şi pacient. După acest criteriu, necurăţia ar fi aşadar cel mai grav păcat dintre păcatele împotriva firii. Or, acest lucru este fals. Prin urmare, viciile împotriva naturii nu sunt cele mai grave dintre păcatele desfrâului.

În sens contrar, Sfântul Augustin spune că „dintre toate viciile care ţin de desfrâu, cel mai rău este cel săvârşit împotriva firii".

Răspuns: 1. În orice [fel de] gen, coruperea principiului de care depinde tot restul este cea mai rea. Dar principiile raţiunii sunt în conformitate cu natura, fiindcă raţiunea – ţinând cont de ceea ce este determinat de natură – aranjează restul după rânduiala cuvenită. Aşa este în domeniul speculativ, ca şi în cel al acţiunii. Iată de ce, întocmai cum în domeniul speculativ eroarea privitoare la ceea ce omul [poate] cunoaşte în mod natural constituie greşeala cea mai gravă şi cea mai strâmbă, la fel şi în domeniul acţiunii, a făptui [ceva] împotriva a ceea ce este determinat după natură este tot ce poate fi mai grav şi mai strâmb. Prin urmare, întrucât prin viciile contra naturii omul trece dincolo de ceea ce este determinat, în privinţa activităţilor sexuale, după natură, rezultă că, într-o astfel de materie, păcatul este cel mai grav. După el, vine incestul care, am spus-o, este potrivnic respectului firesc pe care îl datorăm apropiaţilor noştri.

Prin celelalte feluri ale desfrâului este omis doar ceea ce e determinat după dreapta raţiune, principiile naturale rămânând neatinse. Or, ceea ce îi repugnă cel mai mult raţiunii este utilizarea sexului nu numai împotriva a aceea ce este întru folosul progeniturii căreia trebuie să i se dea naştere, dar şi ca un [instrument de] prejudiciu faţă de celălalt. De aceea, curvia, care este săvârşită fără a aduce atingere altei persoane, este cea mai mică dintre felurile desfrâului. Un abuz comis faţă de o femeie aflată în puterea cuiva, cu scopul procreării, constituie o nedreptate mai gravă decât dacă acea femeie ar fi fost numai încredinţată pazei protectorului său. Iată de ce adulterul este mai grav decât seducţia. Şi unul şi celălalt sunt agravate de violenţă. Din această pricină, violul unei

fecioare este mai grav decât seducţia, iar violul unei soţii [este] mai grav decât adulterul. Toate aceste greşeli devin şi mai grave – am spus-o – dacă sunt însoţite de sacrilegiu.

Soluţii : 1. Întocmai cum rânduiala dreptei raţiuni vine de la om, la fel şi rânduiala naturii vine de la însuşi Dumnezeu. Iată de ce păcatele împotriva firii, care violează însăşi rânduiala naturii, îl insultă pe însuşi Dumnezeu, Cel ce orânduieşte natura. De aceea Sfântul Augustin spune : „Faptele urâte, care sunt împotriva firii, în orice loc şi totdeauna trebuie mustrate şi pedepsite, aşa cum au fost cele ale sodomiţilor, fapte care, dacă ar fi făcute de toate neamurile, ar fi puse de legea dumnezeiască sub învinuirea aceluiaşi păcat, legea divină care nu i-a făcut pe oameni să se folosească de ei în acest mod. În adevăr, este călcată însăşi societatea, care pentru noi trebuie să existe cu Dumnezeu, atunci când aceeaşi natură, al cărei autor este El, se pângăreşte prin destrăbălare"[15].

2. Viciile împotriva naturii sunt şi împotriva lui Dumnezeu – tocmai am spus-o. Iar ele sunt cu atât mai presus [în gravitate] faţă de sacrilegiul corupător, pe cât este rânduiala naturii umane mai originară şi mai stabilă faţă de orice altă rânduială supraadăugată.

3. Natura speciei sale este mult mai intim unită cu un individ decât poate fi oricare alt individ [cu el]. De aceea, păcatele săvârşite împotriva naturii speciei sunt cele mai grave.

4. Păcatul prin care ceva este folosit rău este mai grav decât păcatul care omite buna folosinţă a acelui lucru. De aceea, printre viciile împotriva firii, păcatul spurcăciunii, care constă doar în omisiunea unirii carnale cu altcineva, ocupă ultimul loc. Dar cea mai gravă este bestialitatea, prin care nu este respectată relaţia cuvenită cu specia. Iată de ce, în legătură cu acest pasaj al Facerii 37, 2 Vg : „Îi acuză pe fraţii săi de crima cea mai josnică", glosa adaugă : „Deoarece ei avuseseră legături cu animalele din turma lor". După această crimă, vine viciul homosexualităţii, prin care nu se ţine seama de sexul cuvenit. Apoi, este păcatul celui care nu respectă felul în care se cuvine să aibă loc o uniune sexuală. Iar dacă nu este folosit organul sexual cuvenit, viciul este mai grav decât dacă dezordinea are loc numai în felul în care este săvârşită unirea [sexuală].

(Thomas d'Aquin, *Somme Théologique*, tome 3, II-II, 153, Les Éditions du Cerf, Paris, 1985, pp. 865-868, 882-883)

Ordonanţa regelui Ioan al II-lea cel Bun împotriva săracilor (februarie 1351)

Promulgată în condiţiile speciale de după marea ciumă (1348-1350), această ordonanţă reprezintă un document semnificativ prin noua interpretare a noţiunii de „lene", pe care o lasă să se întrevadă. Aceasta nu mai apare aici definită, dintr-un unghi eminamente spiritual, ca toropeală a conştiinţei („acedia"), ca dezgust faţă de exerciţiile religioase, ca tristeţe şi lipsă de curaj, ci ca un refuz de a munci care trebuie sancţionat.

Ioan, prin graţia lui Dumnezeu, regele Franţei etc.

[1.] Fiindcă mai multe persoane, atât bărbaţi, cât şi femei, stau fără să facă nimic în oraşul Paris şi în alte oraşe din stărostia şi vicontatul acestuia şi nu vor să-şi expună trupurile pentru a face vreo treabă, unii tâlhărind, iar alţii stând prin cârciumi şi bordeluri, se porunceşte ca oricine dintre aceşti oameni leneşi, fie jucători de zaruri, fie scamatori de pe străzi, fie tâlhari, fie cerşetori de orice stare sau condiţie ar fi, având o meserie sau nu, fie bărbaţi sau femei, care sunt teferi la trup şi la mădulare, să se supună unor treburi trudnice, prin care să-şi poată câştiga traiul sau să părăsească oraşul Paris şi celelalte oraşe din pomenitele stărostie şi vicontat, în trei zile după această strigare. Şi dacă, după cele trei zile, ei încă mai sunt găsiţi fără să facă nimic sau jucând zaruri sau cerşind, vor fi prinşi şi duşi la închisoare [doar] cu pâine şi [vor fi] astfel ţinuţi timp de patru zile. Iar când vor fi eliberaţi din pomenita închisoare, dacă [mai] sunt găsiţi fără să facă nimic, sau dacă nu au bunuri de pe urma cărora să trăiască sau dacă nu au, fără înşelăciune, mărturie din partea cuiva îndestulat, căruia să-i facă treburi sau pe care să-l slujească, vor fi puşi la stâlp. Iar a treia oară vor fi însemnaţi pe frunte cu un fier roşu şi vor fi izgoniţi din pomenitele locuri.

[2.] Se va avea în grijă, împreună cu episcopul sau oficialul Parisului şi cu călugării iacobini, cordelieri, augustini, carmeliţi şi alţii, să se spună fraţilor din ordinul lor ca, atunci când vor predica în parohii ori în altă parte, şi, de asemenea parohii şi cei apropiaţi lor să spună în predicile lor că cei care vor vrea să dea de pomană să nu dea unor oameni teferi la trup şi la mădulare, şi nici oamenilor care ar putea face o treabă din care să-şi câştige traiul; ci să dea oamenilor orbi... şi altor fiinţe nenorocite.

[3.] Să li se spună celor care păzesc şi guvernează spitalele sau azilurile să nu adăpostească nici măcar o noapte asemenea tâlhari sau asemenea persoane care nu fac nimic, dacă nu sunt... fie bolnave, fie trecători sărmani.

[4.] Prelaţii, baronii, cavalerii, orăşenii şi alţii să spună duhovnicilor lor să nu dea nici o pomană unor asemenea tâlhari, teferi la trup şi la mădulare.

(Georges Duby, *L'Europe au Moyen Âge*, Flammarion, Paris, 1984, pp. 199-200)

Le Ménagier de Paris
(*Gospodarul din Paris*, cca 1392-1394)
- fragmente -

Redactat la o dată foarte apropiată de finele secolului al XIV-lea (între 1392 și 1394), Le Ménagier de Paris *(*Gospodarul din Paris*) este deopotrivă o expunere a idealului de căsătorie al autorului și o carte de bucate. Despre cel care a scris tratatul nu se știe decât că era – desigur – un locuitor foarte înstărit al capitalei Franței (aparținând cu certitudine „burghezilor") și că avea, în momentul redactării scrierii și al căsătoriei, o vârstă matură, judecând după referințele din text la unele evenimente și personaje (contemporane cu domniile lui Carol al V-lea și Carol al VI-lea). Textul ne mai îngăduie să înțelegem că autorul avea o oarecare educație, pentru că știa să scrie în latină și avea mai multe cărți în franceză, a căror lectură o recomandă mult mai tinerei sale soții. În privința ocupației pe care va fi avut-o, anumite pasaje (mențiuni de orașe) sugerează că autorul ar fi putut fi un administrator financiar mărunt, poate și cu unele atribuții judiciare (fie în anii tinereții, fie în epoca în care se afla deja la Paris). Potrivit altor opinii, el ar fi fost un participant activ la evenimentele timpului său. Tânăra soție a „gospodarului" parizian nu se lasă, în text, caracterizată decât prin ceea ce spune autorul, dar se poate deduce că și ea provenea dintr-o familie înstărită, că avea o anumită educație (știind să citească și – probabil – să scrie) și, în fine, că era, potrivit stării de spirit a timpului, foarte pioasă.*

Variat din punct de vedere tematic, cu un conținut deosebit de atractiv (și instructiv), Le Ménagier de Paris *reprezintă o sursă importantă pentru reconstituirea anumitor aspecte ale vieții cotidiene, a unor atitudini și comportamente specifice Evului Mediu*[16].

Dragă soră,

Tu, fiind în vârstă de 15 ani, în săptămâna în care tu și cu mine ne-am căsătorit, m-ai rugat să fiu îngăduitor cu tinerețea și cu mica și neștiutoarea ta slujbă, până ce vei fi văzut și învățat mai mult; cu acest țel, mi-ai promis că vei arăta toată luarea aminte și că-ți vei îndrepta toată grija și silința pentru a-mi păstra liniștea și dragostea – după cum, cu toată înțelepciunea, ai vorbit și, precum bine cred, cu altă învățătură decât a ta proprie –, cerându-mi cu umilință, în patul nostru, după câte îmi amintesc, din dragoste pentru Domnul, să nu te corectez cu asprime în fața străinilor, nici a propriilor noștri oameni, ci, mai degrabă, să-ți reamintesc, în fiecare noapte sau zilnic, în camera noastră, de lucrurile nepotrivite sau prostești făcute în acea zi, sau cu o zi înainte, și să te pedepsesc, de-mi va fi pe plac, pentru ca, apoi, potrivit învățăturii și îndreptării mele, să te străduiești să te îndrepți și să slujești voinței mele în toate lucrurile, așa cum ai spus. Și cuvintele tale mi-au fost mie plăcute și au câștigat lauda și mulțumirile mele și mi le-am amintit adesea de atunci. Și află, dragă soră, că tot ceea ce știu că ai făcut de când ne-am

căsătorit până acum, şi tot ce vei face în viitor cu bună intenţie a fost şi este pe placul meu, îmi place şi mi-a plăcut şi îmi va plăcea. Căci tinereţea îţi scuză lipsa de înţelepciune şi ţi-o va mai scuza în toate lucrurile, atât timp cât tot ceea ce faci este cu bună intenţie şi nu îmi displace. Şi află că mai curând îmi place, decât îmi displace, că te îngrijeşti de copaci şi de trandafiri şi ai grijă de violete, că... dansezi şi cânţi : nu te-aş opri să faci astfel printre prietenii şi egalii noştri şi nu este decât bine şi potrivit să-ţi petreci în acest chip tinereţea, atât timp cât nici nu cauţi, nici nu încerci să te duci la petrecerile şi dansurile domnilor de rang prea înalt, pentru că asta nu ţi se potriveşte şi nici nu se împacă cu starea ta sau a mea. Cât despre slujba mai mare pe care spui că de bunăvoie ai vrea s-o faci pentru mine, dacă ai fi în stare şi te-aş învăţa, află, dragă soră, că sunt foarte mulţumit dacă mi-ai face o asemenea slujbă, aşa cum bunele tale vecine, de aceeaşi stare, fac pentru soţii lor, şi cum femeile cu care te înrudeşti o fac pentru soţii lor. Ia sfat în intimitate de la ele şi apoi urmează-l, fie mai mult, fie mai puţin, după cum îţi place. Căci nu sunt atât de trufaş în atitudinea mea faţă de tine şi de intenţia ta bună, încât să nu fiu mulţumit de ceea ce faci, în această privinţă, pentru mine, şi de toate celelalte slujbe, cu condiţia ca în ele să nu fie dezordine sau batjocură sau dispreţ, şi ca tu să fii atentă. Căci deşi ştiu prea bine că eşti de o viţă mai nobilă decât mine, asta nu te va pune deloc la adăpost, pentru că – pe Dumnezeu ! – femeile din neamul tău sunt îndeajuns de bune să te îndrepte ele însele cu asprime dacă nu am făcut-o eu, aflând de greşeala ta de la mine sau din altă parte ; dar în privinţa ta, nu mi-e frică ; am încredere în buna ta intenţie. Însă deşi cum am spus, mie îmi aparţine numai slujba mai mică, aş vrea să ştii cum să arăţi bunăvoinţă şi cinste şi slujire într-o măsură mai mare şi mai bogată decât mi se cuvine mie, fie pentru a sluji un alt soţ, dacă vei avea unul după mine, fie pentru a le învăţa mai mare înţelepciune pe fetele tale, pe prieteni sau pe alţii, dacă... ai o asemenea nevoie. Întrucât, cu cât ştii mai mult, cu atât mai mare îţi va fi cinstea şi cu atât mai mare va fi lauda celor de care ai fost educată, a părinţilor tăi şi a mea şi a altora pentru tine. Şi pentru cinstea şi dragostea ta, nu pentru slujirea mea (pentru că mie îmi aparţine doar slujirea de rând sau chiar mai puţin), de vreme ce am avut milă şi drăgăstoasă compasiune pentru tine –, în afară de mine, căruia i-ai fost adusă de la neamurile tale şi din ţinutul în care te-ai născut, tu nu ai avut, multă vreme, nici tată, nici mamă, nici vreo altă femeie înrudită lângă tine, la care te-ai fi putut întoarce pentru sfat în nevoile tale private –, m-am întrebat adesea cum aş putea găsi o simplă introducere generală pentru a te învăţa cele pe care, fără mai sus spusele dificultăţi, ai putea tu însăţi să le introduci în munca şi grija ta. Şi, în sfârşit, mi se pare că dacă dragostea ta este aşa cum a apărut în cuvintele tale bune, [ea] se poate împlini în acest fel, adică într-o îndrumare generală pe care o voi scrie pentru tine şi o voi înfăţişa pentru tine în trei părţi, conţinând nouăsprezece articole principale.

***

[În] prima parte din cele trei este necesar să câştigi dragostea lui Dumnezeu şi mântuirea sufletului şi, de asemenea, să câştigi dragostea soţului tău [pentru] a-ţi da în această lume acea pace care ar trebui să fie în căsătorie. Şi întrucât aceste două lucruri, adică mântuirea sufletului şi alinarea soţului tău, sunt lucrurile cele mai necesare, ele sunt, prin urmare, aşezate mai întâi aici. Şi această primă parte conţine nouă articole.

***

Al cincilea articol din prima parte spune că trebuie să fii foarte iubitoare şi intimă pentru soţul tău, mai presus de toate celelalte fiinţe vii, moderat de iubitoare şi de intimă faţă de neamurile tale de carne, bune şi apropiate, şi faţă de neamurile soţului tău şi foarte distantă faţă de ceilalţi bărbaţi şi, mai presus de orice, de bărbaţii tineri trufaşi şi trândavi, care cheltuie peste posibilităţile lor şi sunt dansatori, cu toate că nu au nici pământ, nici neam ; şi, de asemenea, faţă de curteni sau faţă de seniorii prea mari şi faţă de toţi ceilalţi bărbaţi şi femei, care sunt faimoşi pentru viaţa lor veselă, drăgăstoasă şi slobodă...

Pentru a arăta ce am spus, că ar trebui să fii foarte intimă şi iubitoare cu soţul tău, aşez aici un exemplu rustic : până şi păsările şi sălbăticiunile temătoare şi fiarele sălbatice au simţul acestui lucru şi îl practică, deoarece păsările femele întotdeauna îi urmează şi se ţin aproape de partenerii lor şi de nimeni alţii, şi zboară după ei, şi nu după alţii. Dacă pasărea mascul se opreşte, tot astfel fac şi femelele şi se aşază lângă partenerii lor ; când masculii îşi iau zborul, ele zboară după ei... Şi tot astfel [fac şi] păsările sălbatice, fie ele corbi, ciori, coţofene, ba chiar păsări de pradă, precum ulii, şoimii, şoimii călători şi ulii porumbari şi altele asemenea, care, fiind hrănite la început de persoane străine, după ce au primit hrană de la ele le iubesc mai mult decât pe altele. Aşijderea este şi cu animalele de câmp şi domestice, ca şi cu fiarele sălbatice. Despre animalele domestice vei vedea cum un ogar sau dulău sau un căţel, fie că este pe drum sau la masă, sau în pat, se ţine întotdeauna aproape de persoana de la care ia hrana şi îi părăseşte pe toţi ceilalţi şi este distant şi temător faţă de ei ; şi dacă dulăul este departe, el are întotdeauna inima şi ochii la stăpânul său ; chiar dacă stăpânul îl biciuieşte şi aruncă după el cu pietre, câinele îl urmează dând din coadă, aşezându-se pe jos înaintea stăpânului pentru a-l linişti, urmându-l prin râuri, prin păduri, în bătălii şi printre hoţi.

Un alt exemplu poate fi luat de la câinele Macaire, care şi-a văzut stăpânul ucis într-o pădure şi nu l-a părăsit, ci s-a aşezat jos lângă mort, în pădure, iar ziua mergea să găsească hrană şi o aducea înapoi în gură şi apoi se întorcea fără s-o mănânce : se aşeza şi bea şi mânca lângă cadavrul stăpânului său, mort în pădure. După aceea, acest câine s-a luptat şi a atacat de mai multe ori pe omul care îi ucisese stăpânul şi, ori de câte ori îl găsea, îl asalta şi îl ataca ; şi, până la urmă, l-a doborât pe om pe câmpurile din insula Notre Dame, la Paris ; până astăzi, sunt acolo urmele listelor făcute pentru câine şi pentru câmp[ul de luptă].

Acum ai văzut diverse exemple ciudate, care sunt adevărate şi vădite ochiului, din care înţelegi că păsările cerului şi sălbăticiunile temătoare şi chiar fiarele de pradă au înţelegerea perfectă pentru a iubi şi a fi intime cu proprietarii lor şi cu cei care sunt buni cu ele, fiind străine cu alţii ; de aceea, femeile, cărora Dumnezeu le-a dat simţ natural şi care sunt chibzuite, cu atât mai mult trebuie să aibă pentru soţii lor o dragoste perfectă şi solemnă ; şi astfel te rog să fii foarte iubitoare şi intimă cu soţul tău, care va fi să fie.

***

Al şaselea articol al primei părţi – care conţine în sine patru detalii – spune că vei fi umilă şi supusă faţă de cel ce va fi soţul tău.

Primul detaliu spune că vei fi supusă : adică să-i dai ascultare lui şi poruncilor lui, oricare ar fi acestea, fie că sunt făcute în serios sau în glumă, fie că sunt porunci să faci

lucruri ciudate, fie că sunt făcute referitor la lucruri de mică sau de mare însemnătate; căci toate lucrurile trebuie să fie de mare însemnătate pentru tine, de vreme ce cel care îţi va fi soţ ţi-a poruncit să le faci. A doua parte sau detaliu este să înţelegi că, dacă ai de făcut vreo treabă – în legătură cu care nu i-ai vorbit celui care îţi va fi soţ [şi] nici el nu s-a gândit la aceasta şi, prin urmare, nu a poruncit şi nu a interzis nimic –, dacă treaba este urgentă şi trebuie îndeplinită înainte ca cel care îţi va fi soţ să ştie de ea şi dacă tu eşti îndemnată să [o] faci într-un [anumit] chip şi simţi că celui care îţi va fi soţ i-ar plăcea să fie făcută într-un alt chip, fă după plăcerea soţului care îţi va fi, mai curând decât după a ta, pentru că plăcerea lui trebuie să vină înaintea plăcerii tale.

Al treilea detaliu este să înţelegi că, dacă cel care îţi va fi soţ îţi va interzice să faci ceva, fie că-ţi interzice în glumă sau în serios ori fie privitor la lucruri mărunte sau mari, tu trebuie să fii atentă şi cu nici un chip să nu faci ceea ce el a interzis.

Al patrulea detaliu este ca tu să nu fii înfumurată şi să nu-i întorci răspunsul soţului care îţi va fi, nici [să nu-i întorci] cuvintele, nici să contrazici ceea ce spune, mai ales în faţa altor oameni.

Luând primul detaliu dintre cele patru, care îţi porunceşte să fii umilă şi supusă soţului tău, Scriptura [este aceea care] o porunceşte... Cu alte cuvinte, este porunca lui Dumnezeu ca soţiile să fie supuse soţilor lor ca unor stăpâni, pentru că soţul este capul soţiei, întocmai cum Stăpânul nostru Isus Hristos este capul Bisericii. De aici urmează că, întocmai cum Biserica este supusă şi ascultătoare faţă de poruncile, mari sau mici, ale lui Isus Hristos, precum capului ei, tot aşa şi soţiile trebuie să fie supuse soţilor lor precum capului lor şi să-i asculte în toate poruncile, mari sau mici...

***

Al şaptelea articol din prima parte arată cum trebuie să fii cu luare aminte şi grijulie cu persoana soţului tău. De aceea, dragă soră, dacă ai un alt soţ după mine, află că trebuie să te gândeşti mult la persoana lui, întrucât, după ce o femeie şi-a pierdut primul soţ şi căsătoria, de obicei îşi dă seama că este greu să găsească un al doilea pe plac, potrivit stării ei, şi rămâne mult timp cu totul singură şi neconsolată, şi asta cu atât mai mult dacă îl pierde [şi] pe al doilea. De aceea, iubeşte cu grijă persoana soţului tău şi te rog să-l ţii în haine de in curate, pentru că aceasta este treaba ta şi pentru că tulburarea şi grija pentru afacerile din afară sunt ale bărbaţilor. Soţii pleacă şi vin, călătoresc încoace şi încolo, în ploaie şi vânt, în zăpadă şi grindină, acum uzi leoarcă, acum asudând, acum tremurând, prost hrăniţi, prost găzduiţi, prost încălziţi, dormind prost. Şi nimic nu-l necăjeşte [pe soţ], pentru că este susţinut de speranţa că va avea [parte de] îngrijirea pe care soţia lui i-o va acorda la întoarcere, de tihna, de bucuriile şi de plăcerile pe care ea i le va face sau va pune să i se facă în prezenţa ei: să fie descălţat în faţa unui foc bun, să aibă picioarele spălate şi încălţări uscate şi izmene, să i se dea mâncare bună şi băutură, să fie bine servit şi bine îngrijit, bine culcat în cearşafuri albe, şi [cu] scufii de noapte, bine acoperit cu blănuri bune şi alinat cu alte bucurii şi înlesniri, intimităţi, iubiri şi secrete despre care eu tac. Şi a doua zi, cămăşi şi îmbrăcăminte curată.

Desigur, frumoasă soră, asemenea slujiri îl fac pe bărbat să iubească şi să dorească să se întoarcă acasă, să-şi vadă gospodina şi să fie distant cu altele. De aceea, te sfătuiesc să faci asemenea bucurie soţului tău la toate sosirile şi popasurile sale şi să perseverezi în asta; şi, de asemenea, să fii liniştită cu el şi să-ţi aminteşti de proverbul ţărănesc care

spune că trei sunt lucrurile care îl îndepărtează pe gospodar de casă, şi anume: un acoperiş care curge, o vatră care scoate fum şi o femeie rea de gură. De aceea, frumoasă soră, îţi cer, pentru a te ţine în dragostea şi îngăduinţa soţului tău, să fii cu el blândă, prietenoasă şi veselă. Să-i faci ceea ce bunele femei simple din ţinutul nostru spun că a fost făcut fiilor lor când aceştia şi-au statornicit dragostea în altă parte, iar ele, mamele lor, nu i-au [mai] putut dezbăra de acolo. E sigur că, atunci când taţii şi mamele sunt morţi, iar taţii vitregi şi mamele vitrege, care au fii vitregi, îi batjocoresc şi îi ocărăsc şi îi resping şi nu le pasă de somnul lor, nici de hrana şi băutura lor, de izmenele şi cămăşile lor, nici de celelalte nevoi sau treburi, iar aceeaşi copii găsesc în altă parte refugiu şi sfat de la altă femeie, care îi primeşte la ea şi are grijă să-i încălzească cu ceva terci sărăcăcios de-al ei, care le dă un pat şi îi ţine curaţi şi le cârpeşte izmenele, pantalonii[17], cămăşile şi alte haine, atunci aceşti copii chiar că o urmează şi doresc să rămână cu ea, să doarmă şi să fie încălziţi între sânii ei, fiind de-a binelea înstrăinaţi de mamele şi taţii lor, care, mai înainte, nu i-au luat în seamă, dar acum doresc să-i aducă înapoi şi să-i aibă din nou. Dar acest lucru nu se [mai] poate, pentru că aceşti copii îndrăgesc mai mult compania străinilor care se gândesc la ei şi cărora le pasă de ei, decât pe aceea a neamurilor lor, cărora nu le pasă câtuşi de puţin de ei. Atunci, ele [neamurile] se vaietă şi plâng spunând că aceste femei le-au vrăjit copiii şi că flăcăii au fost legaţi prin farmece şi nu le pot părăsi şi că nu sunt niciodată în largul lor decât cu ele. Dar orice ar putea spune ele, nu este [nici] o vrăjitorie [la mijloc], ci doar iubirea, grija, intimitatea, bucuriile şi plăcerile pe care aceste femei le-au arătat [acestor copii] în toate lucrurile şi – pe sufletul meu! – nu este nici un alt farmec. Pentru că oricine dă toată plăcerea unui urs, unui lup sau unui leu, acel urs, lup sau leu îl va urma şi tot astfel alte fiare ar putea spune, dacă ar putea vorbi, că cele astfel îmblânzite trebuie că sunt vrăjite. Şi – pe sufletul meu! – cred că nu este vreo altă vrăjitorie decât facerea de bine şi nici un bărbat nu poate fi mai bine vrăjit, decât dându-i-se ceea ce îi place.

De aceea, dragă soră, îţi cer ca în acest fel să-ţi vrăjeşti iar şi iar soţul care va fi, şi fereşte-te de casa fără acoperiş, de focul care scoate mult fum şi nu-l ocărî, ci fii blândă cu el, drăguţă şi liniştită. Ai grijă ca iarna să ai un foc bun şi fără fum şi lasă-l să se odihnească bine şi să fie bine acoperit între sânii tăi şi aşa vrăjeşte-l. Iar vara ai grijă să nu fie purici în camera voastră, nici în pat, ceea ce poţi face în şase feluri, aşa cum am auzit spunându-se. Căci am auzit de la mai mulţi că, dacă încăperea ar fi acoperită cu frunze de arin, puricii vor fi prinşi pe ele. La fel, am auzit spunându-se că dacă ai noaptea unul sau două funduri [de pâine] unse cu clei sau terebentină şi le laşi prin cameră, cu o lumânare aprinsă în mijlocul fiecărui fund, ei vor veni şi se vor lipi de ele. [Iată] cealaltă cale pe care am încercat-o şi este adevărată: ia o pânză aspră şi împrăşti-o de jur-împrejurul camerei şi peste patul vostru şi toţi puricii care vor sări pe ea vor fi prinşi, astfel încât să-i poţi duce cu tot cu pânză oriunde vei vrea. [Fă] la fel, cu blănuri de oaie. La fel, am văzut pături [de lână albă] puse pe paie şi pe pat, iar când puricii negri au sărit pe ele mai uşor au fost văzuţi pe alb şi mai uşor ucişi. Dar cea mai bună cale este să te păzeşti de cei care sunt în cuverturi şi în blănuri şi în materialul rochiilor cu care te acoperi. Căci află că atunci când cuverturile, blănurile sau rochiile pe care sunt purici sunt împăturite şi strâns legate, ca într-un cufăr legat strâns cu curele, sau într-o geantă bine legată, şi apăsată sau altfel puse şi apăsate, astfel încât puricii să fie închişi, fără lumină şi aer, atunci ei vor pieri şi vor muri. La fel, am văzut uneori în

diferite camere că, atunci când se mergea la culcare, paturile erau pline de ţânţari, care, la aburul respiraţiei, veneau să se aşeze pe faţa celor care dormeau şi îi înţepau atât de tare, încât ei trebuiau să se trezească şi să aprindă un foc de fân, pentru a face fum, aşa încât [ţânţarii] să zboare sau să moară. Acest lucru se poate face ziua, dacă ei sunt bănuiţi [că sunt în cameră], iar cel care are o plasă de ţânţari se poate proteja cu ea.

Şi dacă ai o cameră sau un coridor unde este un mare adăpost pentru muşte, ia frunze mici de ferigă şi leagă-le cu aţă ca nişte franjuri şi agaţă-le, şi toate muştele se vor aşeza pe ele în valuri egale; apoi coboară franjurile şi aruncă-le afară. La fel, ferecă bine camera seara, dar lasă o mică deschizătură în perete spre răsărit şi, curând după ivirea zorilor, toate muştele vor merge prin această deschizătură, iar apoi astup-o. La fel, ia un castron cu lapte şi fierea unui iepure şi amestecă-le unul cu altul şi pune două sau trei castroane din acestea în locurile unde se strâng muştele şi toate care vor gusta din ele vor muri. La fel, dar în alt chip, ia o cârpă de in legată de capătul unei oale cu o deschizătură la gât şi aşază acea oală în locul unde se strâng muştele şi mânjeşte-o pe dinăuntru cu miere sau cu mere, ori pere; când este plin de muşte, aşază un fund peste gura [oalei] şi apoi scutur-o. Ia cepe roşii cojite şi stoarce-le şi fă să curgă zeama într-un castron şi aşază-l unde se adună muştele şi toate câte gustă din el vor muri. La fel, fă mişcări rapide prin care să le loveşti cu mâna. Să [mai] ai mici rămurele acoperite cu clei peste un lighean cu apă. Să ai [şi] ferestrele închise, bine legate cu ulei sau altă cârpă sau cu pergament sau altceva, atât de legate, încât nici o muscă să nu poată intra şi lasă muştele care sunt înăuntru să fie ucise cu mişcări rapide sau în alt fel, ca mai sus, şi nu vor [mai] veni altele înăuntru. Să ai atârnată o sfoară muiată în miere, iar muştele vor veni şi se vor aşeza pe ea şi la intervale regulate ia-le într-un sac. În sfârşit, mi se pare că muştele nu se vor opri într-o cameră în care nu sunt mese, bănci, dulapuri sau alte lucruri pe care să se aşeze şi să se odihnească, pentru că, dacă nu ar avea nimic decât pereţii goi pe care să se aşeze şi să se agaţe, ele nu se vor aşeza, [şi nu o vor face] nici într-un loc umbrit şi umed. De aceea, mi se pare că, dacă încăperea este bine umezită şi bine închisă şi ferecată şi nimic nu este lăsat să zacă pe podea, nici o muscă nu se va aşeza acolo.

Şi astfel îţi vei ocroti şi feri soţul de toate neplăcerile şi îi vei oferi toate îndemânările la care te poţi gândi şi îl vei sluji şi vei face să fie slujit în casa ta şi vei avea grijă de el pentru lucrurile din afară, căci, dacă este bun, el va face chiar mai multe eforturi şi [mai multă] muncă decât îţi doreşti şi făcând ce am zis îl vei face întotdeauna să-ţi simtă lipsa şi să aibă inima cu tine şi cu slujirea ta iubitoare, iar el va evita toate celelalte case, toate celelalte femei, toate celelalte slujiri şi gospodării. Totul va fi nimic pentru el cu excepţia ta, care te gândeşti la el cum s-a spus şi care trebuie să faci asta după pilda pe care o vezi la călăreţii ce galopează, care, de îndată ce se întorc acasă dintr-o călătorie, fac în aşa fel încât să dea cailor aşternut de paie proaspete până la pântece, să fie deshămaţi şi aşezaţi îndemânos, să li se dea miere şi fân cosit şi ovăz cernut şi să fie mai bine îngrijiţi în propriile lor grajduri la întoarcere, decât oriunde în altă parte. Şi dacă armăsarii sunt, astfel, aşezaţi îndemânos, cu atât mai mult trebuie să fie oamenii, adică stăpânii, la întoarcere. Întorcându-se din păduri şi de la vânătoare, ogarii să fie aşezaţi pe paie în faţa stăpânului lor şi el însuşi să le facă aşternut proaspăt în faţa focului; picioarele lor să fie unse la foc cu grăsime moale, să li se dea pâine muiată şi să fie bine odihniţi din milă pentru munca lor. La fel, dacă femeile fac asta faţă de soţii lor, aşa cum bărbaţii o fac faţă de caii lor, de măgari, catâri şi [faţă de] alte animale, cu siguranţă toate celelalte case

unde au fost slujiţi le vor părea asemenea unor închisori întunecate şi asemenea unor locuri ciudate spre deosebire de a lor, care va fi atunci, pentru ei, ca un paradis al tihnei. Şi astfel, pe drum, soţii se vor gândi la soţiile lor şi nici un necaz nu va fi pentru ei o povară. Căci nădejdea şi dragostea pe care le vor avea de la soţiile lor îi vor face să dorească să le vadă din nou cu o dorinţă mai mare decât doresc sărmanii schimnici şi penitenţii să vadă chipul lui Isus Hristos. Iar aceşti soţi, cărora li se va purta astfel de grijă, nu vor dori niciodată să rămână în altă parte, nici într-o altă companie, ci vor rezista, [se vor] retrage şi se vor abţine de la aceasta; spre deosebire de căminul lor, totul li se va părea doar un pat de pietre.

Dar sunt unele vrăjitoare bătrâne viclene, care se dau drept femei înţelepte şi simulează marea dragoste, arătând marea slujire a inimii lor şi nimic altceva. Şi [să ştii] tu, cinstită soră, că soţii sunt [nişte] proşti dacă nu-şi dau seama de asta. Şi atunci când îşi dau seama, dacă soţul şi soţia sunt tăcuţi şi se prefac unul faţă de celălalt, este un început rău şi va duce la un sfârşit şi mai rău. Unele femei - care, la început, îşi slujesc pe deplin soţii şi socotesc că soţii lor sunt atât de îndrăgostiţi de ele şi atât de veseli, încât abia vor îndrăzni să fie aspri cu ele dacă vor face mai puţin - o lasă mai moale şi încearcă, pas cu pas, să arate mai puţin respect, slujiri şi ascultare. Şi - ceea ce este şi mai şi - ele iau asupra lor însele autoritatea, comanda şi stăpânirea, la început în lucruri mici, apoi în lucruri mai mari, puţin mai mult în fiecare zi. Astfel, ele încearcă, înaintează şi urcă [mereu], socotind că soţii lor, pentru că sunt nepăsători sau aventuroşi, pentru că întind o cursă şi nu spun nimic despre asta, le vor suporta astfel. Desigur, acesta este un gând rău şi o faptă [rea], deoarece, atunci când soţul vede că ele îşi încetează slujirea şi urcă în dominaţie şi că ei [sunt cei care fac] prea mult, acele femei vor fi, toate deodată, prin dreapta voinţă a soţului, aruncate la pământ, întocmai cum a fost [şi] Lucifer...

(*The Goodman of Paris - Le Ménagier de Paris*, edited by Eileen Power, London, 1928, pp. 41-46)

Bernardino din Siena, două predici despre soţii şi văduve

Bernardino degli Albizzeschi (1380-1444), născut la Siena (de unde şi celălalt nume al său), a fost – potrivit multor aprecieri – „unul dintre cei mai mari predicatori franciscani ai Evului Mediu". Acţiunea caritabilă şi apostolatul său au cuprins practic, între 1408 şi 1427, toate marile oraşe din Italia Centrală şi de Nord, bucurându-se, cum am spune astăzi, de un succes de public deosebit. Prestigiul său nu s-a limitat însă numai la cercurile populare. El s-a răsfrânt şi în mediile elitelor nobiliare ale timpului, cum o demonstrează sfaturile ocazionale care i-au fost solicitate de către ducii de Milano şi Urbino, precum şi de împăratul Sigismund de Luxemburg sau faptul că, la insistenţele aceloraşi cercuri, a predicat cruciada împotriva turcilor. La moartea sa, Bernardino din Siena era deja considerat unul dintre cei mai mari sfinţi ai Italiei, canonizarea sa fiind proclamată de Nicolae al V-lea, în 1450.

Fragmentele care urmează fac parte dintr-o serie de 45 de predici, rostite de Bernardino în piaţa mare a oraşului său natal în august şi septembrie 1427. Cel care le-a retranscris – după toate probabilităţile un croitor local – le-a adăugat şi un prolog, în care explică modul cum a procedat[18].

[1.] Trebuie să vorbim în această dimineaţă despre dragostea şi afecţiunea pe care bărbatul ar trebui să le poarte soţiei lui şi femeia soţului ei... Aceea care este înţeleaptă şi-a adus în această dimineaţă fiica la predică; cea care este însă aşa şi aşa, a lăsat-o în pat. O, cât de bine ai făcut că ai adus-o să audă această doctrină adevărată! Dar [să trecem] la subiect.

Să vedem, în această dimineaţă, cele trei fundamente ale discursului meu. Primul se numeşte *folos*, al doilea *plăcere* şi al treilea *cinste* sau *virtute*, ceea ce este acelaşi [lucru].

Să începem cu primul, cu folosul. Dacă un lucru este puţin profitabil, îl iubeşti puţin. Să vedem ce se întâmplă în lume cu dragostea: se iubesc între ei doi oameni vicioşi? Da, într-adevăr. De ce oare? Pentru un anumit folos pe care îl află [în ea]. O, deşertăciune, dacă folosul este mic, mică va fi prietenia voastră! Tu, vânzătorule, vine cutare şi cutare şi îşi ia ciorapi de la magazinul tău? „Da." Îl iubeşti? „Da." De ce? Eu spun că pentru folosul tău. Pentru că, dacă s-ar fi dus la altul, nu ai mai fi avut folos de pe urma lui şi nici prietenie. La fel şi cu bărbierul: îndepărtează folosul şi ai îndepărtat [şi] prietenia. Dacă unul este bărbier şi un altul vine să fie bărbierit de el şi bărbierul îi taie obrajii, fii sigur că [acela] va pierde orice dragoste pentru el şi nu va mai merge niciodată acolo. Oare de ce? Pentru că, în ochii lui, omul nu este nici folositor, nici plăcut, nici cinstit. Am cunoscut un om care a fost la bărbier pentru bărbierit şi care a strigat, „Hei, ce faci?". „Ce să fac – i-a răspuns bărbierul – păi, te bărbieresc". „Nu – spuse celălalt – mă jupoi de piele". Acestea să fie de ajuns pentru problema *Folosului*.

Acum, să adăugăm folosului plăcerea, întocmai cum se întâmplă cu un bărbat care întreţine o amantă care îi ţine casa, spală pentru el, îi găteşte, îi aşază masa şi aşa mai departe. Cu tot cu acest folos, el mai are şi plăcerea cărnii : [de aceea] prietenia lor este cu atât mai mare. Totuşi, dacă ea este de felul ei murdară, neîngrijită, nespălată, nepăsătoare cu gospodăria, atunci cu atât mai mici sunt dragostea şi prietenia [lor]. O vreme este frumos şi bine ; dar, în curând, dacă ea se îmbolnăveşte, merge la spital ! De ce ţi-ai face griji pentru sănătatea ei ? Dusă îţi este toată dragostea, pentru că nu [mai] ai din partea ei nici plăcere, nici folos... Aceasta nu este dragoste adevărată : dragostea adevărată ar trebui să fie pironită în cele trei colţuri : dragostea adevărată este ca dragostea pentru Dumnezeu, care are în ea folos, plăcere şi cinste... Mai presus de orice, fiecare ar trebui să caute [în soţul sau soţia sa] bunătatea, şi [abia] apoi alte avantaje ; bunătatea mai întâi, bunătatea înainte de toate. Acum gândiţi-vă şi luaţi aminte la cei care îşi aleg nevestele din alte motive. De exemplu, cei ce-şi iau o soţie de dragul zestrei ei. Dacă ei se logodesc, iar zestrea nu vine, ce [credeţi că] va fi dragostea dintre ei doi ? O dragoste lipită cu scuipat ! Chiar dacă zestrea vine la timpul cuvenit, această dragoste este totuşi anormală, pentru că voi nu aţi căutat la adevăratul [ei] scop. De multe ori, banii i-au împins pe oameni să facă multe lucruri pentru care, mai apoi, s-au căit amarnic. Pentru aceea, îţi spun ţie, femeie, nu-ţi lua de bărbat pe cel ce cu dragă inimă îţi ia banii [şi] nu pe tine însăţi ; ia-l mai degrabă pe cel care te-ar lua mai întâi pe tine şi mai apoi banii tăi. Căci dacă el îţi iubeşte mai mult banii decât pe tine, te afli într-o situaţie rea... Fereşte-te ! Nu sunt nici papă, nici împărat (aş fi vrut eu !). Asta o spun, pentru că, dacă aş fi putut, aş fi instituit obiceiul ca toate femeile să se îmbrace într-un singur fel, la fel ca femeile romane care se îmbrăcau, toate, în haine de in ; pentru măreţia lor, toate îmbrăcau haine albe din in..., soţiile principilor la fel ca [toate] celelalte femei. Şi când plecau să jelească, toate mergeau triste, în culori întunecate. [Aceasta] este, într-adevăr, o modă care îmi place mult. Când mergeau să primească iertarea, se îmbrăcau în haine luminoase : nici urmă de aţă colorată [nu era] în hainele lor, nici o stricare a materialului cu tăieturi şi şliţuri [şi] nici vreo [altă] asemenea stricare a hainei bune pentru fala lor ! Pentru aceea îţi spun ţie, femeie, nu-ţi lua un bărbat care îţi iubeşte mai mult bunurile decât trupul... A primit bărbatul bunurile fără altă bunătate sau virtute ? „Da." Atunci când femeia vine în casa bărbatului, prima salutare este : „Tu ai venit într-un ceas rău". Dacă nu o aude în cuvinte, atunci cel puţin [să o vadă] în faptă, pentru că singurul gând al bărbatului a fost acela de a-i avea zestrea... Pentru aceea, voi femeilor care aveţi fete de măritat, dacă vreţi ca ele să fie iubite de soţii lor, vegheaţi să aibă, pe deasupra, şi zestrea virtuţii... Sunt puţine motivele de dragoste ? Atunci şi dragostea va fi puţină. Cunoaşteţi din ce pricină ? De pildă, ştiţi ce fel de dragoste are hangiul meu pentru un călător ? Călătorul vine şi spune : „Dumnezeu să te aibă în pază, hangiule ! " „Bine ai venit, domnule." „Ai ceva de mâncare ? " „Da, am." „Atunci, pregăteşte-mi o supă de varză şi două ouă." Mâncarea este mâncată şi plătită, călătorul îşi continuă drumul şi de abia îşi întoarce spatele, că uitată este acea prietenie. Pe când ouăle se află încă în pântecele lui, acea prietenie a şi trecut deja, fiindcă nu a fost ţintuită de nici un colţ. Asemenea prietenii sunt tot atât de firave precum codiţele perelor : zguduie copacul şi perele vor cădea imediat ; nici o legătură puternică de dragoste nu le ţine. Dacă prietenia este firavă, mică este şi dragostea ; dacă plăcerea este mică, mică din nou este şi dragostea ; dacă virtutea este mică, din nou, dragostea este fără importanţă !...

Pentru aceea vă poruncesc vouă tuturor, bărbaţi şi femei, căutaţi virtutea, pentru ca dragostea voastră să se întemeieze pe aceste trei lucruri, folos, plăcere şi cinste. Atunci, printre voi va domni prietenia adevărată. Şi când aveţi aceste trei lucruri, ascultaţi ce spune David despre voi: „Nevasta ta va fi ca o viţă-de-vie roditoare, pe marginea casei tale". Iată, toate aceste trei lucruri sunt aici [în aceste cuvinte]. Primul [este] cinstea, [adică] „nevasta ta", propria ta nevastă prin lege. Al doilea [este] plăcerea, „ca o viţă-de-vie": ce plăcut lucru este [să ai] o viţă-de-vie la uşa unei case! Al treilea [lucru este] folosul, [adică] „o viţă-de-vie roditoare", bogată în struguri şi folositoare. Adevărata dragoste dintre [un] bărbat şi [o] femeie creşte şi se sprijină pe aceste trei lucruri. [Cei doi] sunt juruiţi [unul altuia] prin taina sfintei căsătorii. Şi, pentru toate cele trei lucruri, eu ştiu 12 motive, [câte] patru pentru fiecare. Ascultaţi-le acum şi învăţaţi-le. Eu spun că patru sunt motivele pentru cinste, patru pentru plăcere şi patru pentru folos.

Primele patru, ale cinstei, le veţi învăţa mâine, când voi vorbi despre taina căsătoriei. Şi atunci când vă voi fi predicat despre dreptele acte ale căsătoriei, văzând că nu le-aţi făcut, eu cred că vă veţi spovedi toţi, din nou; căci aţi făcut multe păcate pe care nu le-aţi mărturisit vreodată. De aceea, mâine, veţi vedea dacă aţi uitat vreun sac de păcate şi veţi auzi despre ce păcate voi vorbi, aşa cum un cocoş merge pe movila lui de bălegar. Aţi luat aminte, vreodată, la cocoş când se suie pe bălegar? Cât de delicat merge, cu aripile întinse în sus, departe de murdărie, ca să poată zbura la prăjina sa! Aşa voi face [şi] eu; ca un cocoş pe movila de bălegar, aşa voi vorbi [şi eu] despre aceste păcate. Pentru aceea vă poruncesc să vă aduceţi fiicele mâine, căci vă făgăduiesc că nu aţi auzit niciodată vreo predică mai folositoare. Spun că nu doar fetele voastre măritate ar trebui să vină, spun că toate, şi cele măritate şi cele de măritat; şi în predica mea voi vorbi atât de cinstit, încât voi lăsa deoparte orice murdărie, chiar şi pe cea mai mică! Nu mă îndoiesc de cât chin înduraţi. Socotesc că, dintre cele care sunt căsătorite, atât de puţine sunt mântuite, încât dintr-o mie de căsnicii, nouă sute nouăzeci şi nouă (mi se pare) sunt căsnicii ale diavolului. Vai mie! Nu socotesc că sfânta căsătorie este [ca] o afacere care se cântăreşte. Când Dumnezeu a rânduit-o, El nu a poruncit ca voi să vă bălăciţi în ea, cum se bălăceşte un porc în noroi. Veţi veni mâine şi veţi şti adevărul.

Dar [să trec] iar la subiectul meu şi la primele mele patru motive. Luaţi aminte la ele cu înţelepciune [căci] acesta este un lucru sacru. Eu spun că mulţi sunt fraţii călugări care spun „de mi-aş fi luat o soţie"! Veniţi mâine şi veţi spune contrariul. Spun deci că sunt patru motive care fac cinstea acestei de Dumnezeu hotărâte căsătorii. Aţi văzut [ce se întâmplă] atunci când legătura stă rău [pe catâr] şi o parte atârnă mai mult decât cealaltă? Ştiţi că o piatră este aşezată pe cealaltă parte ca ea să stea drept? Aşa spun [şi] despre căsătorie: a fost hotărât ca unul să-l poată ajuta pe celălalt pentru a ţine greutatea dreaptă. Şi ascultaţi-mă cu atenţie, femei, că eu ţin cu voi aşa de mult, încât spun că voi vă iubiţi bărbaţii mai bine decât vă iubesc ei.

Primul motiv: soţia pe care o aveţi este soţia hotărâtă pentru voi de Dumnezeu. Al doilea motiv: ea este căsătorită cu tine prin jurământul de credinţă. Al treilea motiv: ar trebui s-o iubiţi după pilda lui Hristos. Al patrulea: pentru încercata ei virtute.

Primul [motiv]: ea a fost hotărâtă drept soţia ta de Dumnezeu, Care a hotărât acest lucru pe vecie[1]...

1. Fac. 1, 28 şi 2, 18; Mt. 21, 6.

Al doilea [motiv] : căsătorită prin legământul de credinţă. Nu vedeţi că, atunci când consimţiţi la căsătorie, vă este dat un semn, care să vă ţină toată viaţa? Tu, femeie, primeşti de la soţul tău inelul, pe care îl porţi pe deget şi îl pui pe acel deget care are o venă ce merge drept la inimă, ca semn că inima ta consimte la această căsătorie ; şi nu trebuie niciodată să fii căsătorită decât cu consimţământul tău [prin] „Da"...

Al treilea [motiv] : căsătoria înseamnă dragoste. Ce spune Pavel în cel de-al cincilea capitol al epistolei către Efeseni? „Bărbaţilor, iubiţi-vă nevestele cum a iubit şi Hristos Biserica..."[19] Ai vrea să ai o soţie credincioasă? Atunci păstrează-i credinţa. Mulţi bărbaţi ar dori să-şi ia o soţie şi nu pot găsi nici una; ştiţi de ce? Bărbatul spune: „Trebuie să am o soţie plină de chibzuinţă", dar tu însuţi eşti un prost. Acest lucru nu se potriveşte : el prost se potriveşte bine cu ea proastă. „Cum ai vrea să-ţi fie nevasta ? ". „Aş vrea să fie înaltă." Dar tu eşti o biată salcie pitică; [nici] acest lucru nu se potriveşte. Este un ţinut unde femeile sunt căsătorite după înălţime. S-a întâmplat ca unul dintre aceşti oameni să vrea o nevastă şi, mai întâi, ar fi vrut să o vadă. Fraţii fetei l-au adus s-o vadă, iar ea i-a fost arătată fără papuci sau coafură. Şi, măsurându-i înălţimea, el a găsit-o cea mai înaltă dintre toate fecioarele, în timp ce el însuşi era unul dintre acei slăbănogi prăpădiţi! Pe scurt, ei l-au întrebat: „Îţi este ea pe plac ? ". „Da, într-adevăr, îmi place mult." Dar văzând cât de nenorocită îi era înfăţişarea, ea a spus: „Tu nu eşti pe placul meu". Iată, nu a fost asta drept? Dar [să trec] iar la subiectul meu. „Cum ai vrea să-ţi ai soţia ? " „Vreau să am o femeie cinstită." Dar tu eşti necinstit; nici acest lucru nu este bun. „Încă o dată, cum ai vrea s-o ai ? " „Aş vrea s-o am cumpătată." Dar tu nu eşti niciodată în afara crâşmei : nu o vei avea ! „O, cum ai vrea s-o ai pe această soţie a ta ? " „Nu vreau s-o am mâncăcioasă." Dar tu te îmbuibi tot timpul cu *fegatelli*[1], acest lucru [iarăşi] nu este bun. „Aş vrea s-o am harnică." Dar tu eşti foarte leneş. „Liniştită." Dar tu te-ai dezlănţui [cu furie] din cauza unui fir de pai, dacă te-ai împiedica în el. „Ascultătoare." Dar tu nu-ţi asculţi nici tatăl, nici mama, nici pe nimeni altcineva; nu o meriţi. „Nu aş vrea să am un cocoş" – ei bine, [nici] tu nu eşti o găină. „Aş vrea s-o am bună, frumoasă, înţeleaptă şi crescută în toate virtuţile." Dar eu [îţi] răspund că, dacă tu ai avea-o astfel, ar fi nimerit ca şi tu să fii la fel. Aşa cum tu cauţi o soţie virtuoasă, frumoasă şi bună, gândeşte şi tu la fel, cum că ea şi-ar dori să aibă un soţ prudent, discret, bun şi plin cu toate virtuţile...

Şi acum, la al doilea capitol al meu, [cel] al plăcerii... Citiţi Pavel în cel de-al cincilea capitol al Efesenilor: „Cine îşi iubeşte nevasta se iubeşte pe sine însuşi"[20]. Cum se poate aşa? Dar nu v-am spus deja că ea a fost făcută din propria lui carne şi de mâna lui Dumnezeu?

...Pentru aceea, împotriva tuturor ocărâtorilor murdari, ţin cu femeile şi spun că femeia este mai curată şi mai de preţ în carnea ei decât bărbatul. Iar dacă un bărbat susţine contrariul, spun că se minte singur şi o voi dovedi împotriva lui. Nu înţelegeţi asta? Dar, spuneţi-mi, nu a creat, oare, Dumnezeu, bărbatul din lut? „Da." Atunci, o, femeilor, pricina este limpede ca lumina zilei! Căci femeia a fost făcută din carnea şi oasele [lui Adam], astfel încât ea a fost făcută dintr-un lucru mai de preţ decât voi. Iată, zilnic puteţi vedea dovada că femeia este mai curată şi mai delicată decât voi. Lăsaţi un bărbat şi o femeie să se spele cât de bine pot sau este posibil, iar când sunt astfel spălaţi,

1. *Fegatelli*: felii de ficat de porc, tăvălite în grăsime şi bine rumenite în ceaun.

lăsaţi pe fiecare să ia apă curată şi să se spele din nou şi apoi să vedeţi care dintre ape este mai murdară; veţi vedea că cea a bărbatului este de departe mai murdară decât a femeii. De ce este aşa? Spălaţi, o bucată de lut şi vedeţi câtă apă iese din ea şi vedeţi cât de murdară este. Din nou, spălaţi o coastă cu carne pe ea şi apa va fi, într-adevăr, oarecum murdară, dar nu atât de murdară totuşi ca aceea în care a-ţi spălat peste zi. Sau, mai bine, spălaţi o cărămidă nearsă şi nu veţi face decât supă: spălaţi un os şi nu veţi obţine nici măcar asta. Aşa spun eu despre bărbat şi femeie privitor la natura şi originea lor: bărbatul este din lut, dar femeia este din carne şi oase. Şi ca o probă a adevărului, [spun că] bărbatul, care este din lut, este mai liniştit decât femeia, care este din os; căci oasele sunt întotdeauna gălăgioase.

Pentru că vouă, femeilor, vă spun, să vă fie ruşine, căci în timp ce spun slujba de dimineaţă, voi faceţi o asemenea gălăgie, încât îmi închipui că aud chiar un munte de oase gălăgioase: atât de mare este flecăreala voastră! Una strigă: „Giovanna!", alta, „Caterina!", alta, „Francesca!". O, cât de smerite ascultaţi slujba! După biata-mi minte săracă fără smerenie, respect sau ce-o fi îmi pare [că este] o deplină rătăcire. Nu vă gândiţi, cum putem cinsti noi aici gloriosul trup al lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu, pentru mântuirea voastră? Ar trebui deci să staţi aici atât de liniştite, încât nici una să nu spună [măcar] „uş!". Dar iată că vine Madonna Pigara, care vrea cu orice preţ să stea în faţa Madonei Sollecita! Gata cu asta! Prima la moară, prima cu măcinatul: luaţi-vă locurile aşa cum sosiţi, şi nu lăsaţi pe nici una să vină înaintea voastră. [Să trec] din nou la subiectul meu...

[Ajung] acum la a treia mea împărţire, a folosului, în patru capitole... Mai întâi, preţuirea rodului. O, cât de preţioase sunt roadele unei femei bune, aşa cum spune Scriptura: „Prin roadele lor, le vei cunoaşte"... Mulţi nu iau aminte la valoarea unui băiat sau a unei fete şi mulţi oameni care îi au îi consideră ca fiind de puţină valoare, iar când soţia le mai aduce încă o fetiţă, nu o pot suferi, atât de mică le este înţelepciunea! Sunt oameni care au mai multă răbdare cu o găină, care face zilnic un ou proaspăt, decât cu propria lor soţie legiuită: şi, câteodată, găina poate sparge o ulcică sau un vas pentru băut şi bărbatul nu o va lovi, totul din dragoste pentru oul ei şi de frică să nu piardă prin aceasta [ceva]. O, bărbaţi nebuni, de trei ori demni de lanţuri, care nu pot suporta un cuvânt de la soţia lor, care naşte un fruct atât de frumos; dacă ea spune un cuvânt mai mult decât socoteşte el potrivit, îndată ia toiagul şi o bate; iar cu găina, care cotcodăceşte toată ziua neîncetat, tu ai răbdare de dragul oului ei neînsemnat; totuşi, se poate întâmpla ca găina să-ţi facă mai mare pagubă în blide sparte decât valorează ea însăşi; şi totuşi, tu o suporţi de dragul oului ei. Nu doar unul este individul ţâfnos care, întâmplându-se să-şi vadă soţia mai puţin curată şi delicată decât ar dori să o vadă, o loveşte fără multă zarvă; şi, între timp, găina murdăreşte masa, dar el va suporta asta. Nu înţelegeţi ce datorie aveţi în această privinţă? Şi, iarăşi, nu vedeţi porcul guiţând şi grohăind toată ziua şi murdărindu-vă mereu casa? Şi totuşi îl suportaţi până este bun de tăiat. Aveţi răbdare cu el, doar pentru folosul cărnii sale, din care puteţi mânca. Gândeşte-te acum, omule rău, gândeşte-te acum la fructul nobil al femeii şi fii răbdător; nu este bine să o baţi pentru fiecare motiv. Nu! Acum, destul cu acest prim punct...

Al treilea punct este reamintirea necesităţii ei[21]... Dacă îţi vezi soţia că îndură chinurile facerii, o, soţule, tu să fii sigur că o vei ajuta, dacă are nevoie, să-şi îndure

suferinţa. Dacă este cu un copil sau la naştere, ajut-o atât cât ţine de tine, pentru că este şi copilul tău. Lasă-i pe toţi s-o ajute în orice fel pot. Ascult-o bine cum suferă la naşterea copilului, cum trudeşte să alăpteze copilul, cum trudeşte să-l hrănească, cum trudeşte la spălat şi curăţat, ziua şi noaptea. Toată această muncă, vezi tu, este doar a femeii, iar bărbatul rămâne nepăsător. Odată, doamna unui baron mi-a spus : „Eu socotesc că dragul de Dumnezeu, Stăpânul nostru, face cum crede El că este bine şi sunt mulţumită să spun că El face bine. Numai femeia, ea singură, suportă chinul copiilor, în multe feluri : purtându-i în trup, aducându-i pe lume, conducându-i, şi toate acestea deseori printr-un chin dureros. Ah, dacă Dumnezeu i-ar fi dat o parte bărbatului, dacă Dumnezeu i-ar fi dat lui, sarcina copiilor ! ". Astfel a gândit ea, iar eu i-am răspuns : „Socotesc că este [în acest lucru] multă judecată". Acum, din nou la subiectul nostru !

Unii bărbaţi spun : „Ce nevoie am să-mi iau soţie ? Nu mă obosesc ; nu am copii care să-mi strice somnul noaptea, şi am, de departe, mai puţină cheltuială. De ce să-mi iau ăst chin ? Dacă mă îmbolnăvesc, slujitorii mă vor îngriji mai bine decât ea". Aşa spuneţi voi, dar eu spun contrariul : o femeie îşi îngrijeşte bărbatul mai bine decât oricine altcineva pe lume. Şi nu doar pe el, ci şi întreaga casă şi tot ceea ce necesită grija ei. Ascultaţi ce spune Solomon : „Cel ce stăpâneşte o soţie bună începe o avere". „Bine – spune altul – nu voi lua o soţie, ci, mai degrabă, voi ţine o amantă ; aşa, cel puţin, voi fi îngrijit, iar casa şi gospodăria mea la fel". Ba nu, îţi spun : din astă pricină, femeia va face în aşa fel încât să adune doar pentru ea singură ; toată strădania ei va fi să fure şi, văzând că lucrurile merg rău, nu-i va păsa, ci îşi va spune : „De ce să trudesc eu, îngrijindu-mă atât de îndeaproape de orice lucru, oricât de mic ? Când voi îmbătrâni, nu voi mai fi bine venită în astă casă". Pentru aceea, spun eu, este mai bine cu o soţie... şi când ai luat-o, ia seama să trăieşti [cu ea] aşa cum ar trebui să trăiască orice bun creştin. Ştiţi voi cine ştie asta ? Acel bărbat o ştie care are o bună gospodină, care conduce bine întreaga gospodărie. Ea are grijă de hambar, îl ţine curat, ca să nu poată pătrunde [acolo] nici o murdărie. Ea ţine borcanele cu untdelemn şi le veghează bine. Acest borcan este pentru a fi folosit, iar acela pentru a fi păstrat. Ea îl păzeşte pentru ca nimic să nu poată cădea în el şi pentru ca nici câinele, nici vreun alt animal să nu se apropie de el. Ia aminte şi are grijă ca borcanele să nu fie vărsate. Aranjează cărnurile sărate, mai întâi la sărare, apoi la păstrare, le curăţă şi le aranjează : asta, de aici, este pentru vânzare, iar cea de acolo este pentru păstrare. Ea supraveghează torsul şi croirea hainelor de in din fir tors. Vinde tărâţa, iar cu banii mai cumpără haine. Ia aminte la butoaiele cu vin, pentru ca nu cumva cercurile lor să se rupă sau vinul să se scurgă prin vreun loc. Se îngrijeşte ca gospodăria să aibă toate lucrurile. Ea nu face ca slujitoarea care fură din tot ceea ce-i trece prin mâini şi căreia nu-i pasă de lucrurile ce dispar, căci lucrurile nu sunt ale sale ; de aceea ea este înceată la a trudi şi nu are mare dragoste pentru ele. Dacă un bărbat nu are nici soţie, nici pe altcineva să-i conducă gospodăria, ştiţi voi cum este casa ? Eu ştiu, şi vă voi spune. Dacă este bogat şi are grâne din belşug, vrăbiile şi cârtiţele vor mânca pe săturate. Nimic nu este aranjat, ci totul este atât de împrăştiat peste tot, încât toată casa este murdară. Dacă are untdelemn, acesta este cu totul neglijat şi vărsat ; când borcanele se sparg şi untdelemnul se varsă, el presară puţin pământ peste pată, şi totul este gata ! Şi vinul lui ? Când, în sfârşit, ajunge la butoi, trage vinul, fără să se gândească [la faptul] că, din întâmplare, butoiul are la spate o crăpătură şi vinul se iroseşte. Sau iarăşi, unul sau două cercuri plesnesc, şi totuşi lui poate să nu-i pese ; sau

vinul se oţeteşte ori se strică cu totul. În pat, ştiţi voi cum doarme? Doarme într-o groapă, chiar dacă se întâmplă ca cearşafurile să fie răvăşite pe pat; căci ele nu sunt niciodată schimbate până ce nu se rup. Tot aşa şi în sala de masă; pe jos, sunt coji de pepene, oase, coji de salată, totul este lăsat zăcând pe jos aproape fără nici o urmă de măturat. Ştiţi voi cum este cu masa lui? Faţa de masă este întinsă cu atât de puţină grijă, încât nici un bărbat nu o scoate până nu este acoperită de murdărie. Tocătoarele sunt şterse doar puţin, le ling şi le spală câinii. Ulcelele sunt toate murdare de grăsime: mergeţi şi vedeţi cum stau! Ştiţi voi cum trăieşte un asemenea bărbat? Asemenea unei fiare sălbatice. Spun că nu poate fi bine pentru un bărbat să trăiască aşa, singur. Doamnelor, faceţi-mi plecăciune...

[2.] Preaiubiţii mei, înfăţişând, ieri, dragostea care ar trebui să fie între nevastă şi soţ, totuşi nu am arătat-o în întregime pentru că, uneori, dragostea unuia pentru celălalt poate deveni carnală şi să-i displacă lui Dumnezeu... Pentru aceea, vom vorbi în această dimineaţă despre felul în care fiecare [dintre ei] trebuie să-l iubească pe celălalt... Căci neştiinţa nu scuză păcatul.

...De pildă, un preot care începe să-şi facă meseria de preot, adică să sfinţească Trupul Domnului şi nu cunoaşte nici calea, nici cuvintele sfinţirii: cum îl veţi considera iertat pe acest bărbat? Doar dacă, într-adevăr, păcătuieşte prin aceea că nu face cum ar trebui. Ascultaţi acum ce s-a întâmplat odată, căci aceasta se leagă de subiectul nostru. Erau doi preoţi care vorbeau împreună şi unul i-a zis celuilalt: „Cum spui cuvintele sfinţirii pentru Trupul lui Hristos?". „Eu – răspunse celălalt – spun [aşa:] „Hoc est Corpus meum". Apoi au început să se certe: „Nu spui bine". „Ba nu, tu eşti cel ce spune rău." Şi pe când se certau aşa, a venit un alt preot căruia i-au spus toată povestea, iar acela a spus: „Nici unul, nici celălalt nu spuneţi bine, pentru că adevăratele cuvinte sunt «Hoc est corpusso meusso», şi trecu la demonstraţie". „Vedeţi cum se spune: *corpusso*, prin urmare, adjectivul ar trebui să fie *meusso*; de aceea, eu vă spun ca, pe viitor, să nu spuneţi altceva decât: «Hoc est corpusso meusso»". Ceilalţi [doi] nu consimţiră la această cuvântare şi [toţi trei] se înţeleseră să meargă la preotul unei parohii din apropiere şi să-i prezinte cazul. Preotul parohiei răspunse: „Ha, ce nevoie este de atâta zarvă? Eu fac foarte simplu: spun un *Ave Maria* peste pâine". Acum, vă întreb eu pe voi: sunt aceşti oameni iertaţi? Nu vedeţi că ei îi fac pe oameni să-l adore pe Dumnezeu într-o simplă bucată de pâine? Fiţi siguri că fiecare dintre ei comite cel mai de moarte păcat, căci datoria lor era de a face după chipul în care Isus Hristos a hotărât pentru Sfânta Biserică. La fel spun şi eu, că orice om are datoria să cunoască tot ceea ce este legat de lucrul pe care îl face. Dar mama păcătuieşte mai mult decât fiica, dacă nu o învaţă aşa cum ar trebui. Eu spun că mama ar trebui s-o înveţe sub pedeapsa păcatului de moarte; căci, altfel, îşi pune fiica în pericol, împreună cu soţul ei... Pe lângă asta, voi duhovnicilor, de câte ori asemenea oameni vin pe mâinile voastre, luaţi seama să-i mustraţi cu înţelepciune. Pentru că de unde vine asta? Din necunoaşterea lucrurilor pe care ar trebui să le ştie. Pe vremuri, se obişnuia ca această taină să fie ţinută cu cea mai mare pietate şi nici o fată nu mergea la soţul ei fără spovedanie şi împărtăşanie. Oamenii aveau mult mai multă credinţă faţă de taine decât au în zilele de astăzi...

Pe lângă asta, eu spun că voi nu sunteţi iertaţi prin scopul vostru păcătos. Căci sunt câţiva bărbaţi şi [câteva] femei care spun că nu le place să audă asemenea lucruri în

predicile publice. Dar de ce să nu auziţi? Pentru că [spune fiecare] aş face mai degrabă în felul meu propriu, iar neştiinţa mă va face iertat... Ştiţi ceva? Voi sunteţi aproape ca Madonna Saragia[1]. Iată! Vă voi spune ce s-a întâmplat odată la Siena. Era o femeie pe nume Madonna Saragia care iubea mult acele cireşe mari din Marchia. Avea o livadă care-i aşezată acolo, ştiţi voi, spre mănăstirea din Munistero. Într-o zi de mai, când fermierul ei arendaş veni la Siena, Madonna Saragia îl întrebă: „Nu ai încă cireşe în livadă?". „O – răspunse el – am aşteptat să se mai coacă puţin". Şi ea: „Vezi, atunci, să le aduci sâmbătă, altfel, să nu mai vii vreodată la Siena!" Arendaşul promise. Sâmbătă, luă un coş mare de cireşe, veni la Siena şi i le aduse doamnei. Când îl văzu, ea se bucură mult şi luă coşul. „De trei ori, bine ai venit! O, cât bine mi-ai făcut!" Şi, ducând coşul în cameră, începu să mănânce cireşe cu pumnul (căci erau frumoase şi mari, erau cireşe de Marchia). Pe scurt, luă un burduf plin cu cireşe. Apoi, când soţul veni acasă, la cină, femeia luă un coş mic cu aceste fructe, le aşeză pe masă şi spuse: „A venit arendaşul şi ne-a adus câteva cireşe". Şi când masa se termină, ea luă cireşele şi începu să mănânce din ele, de faţă cu arendaşul. Şi pe când mânca, le lua una câte una şi muşca de şapte ori din fiecare cireaşă; şi, mâncând, îi spuse arendaşului: „Cum se mănâncă cireşele acolo, la ţară?". „Doamnă – răspunse el – le mâncăm aşa cum le-aţi mâncat şi dumneavoastră în cameră: le mâncăm cu pumnul". „O, la! la! – ţipă ea – ce spune omul ăsta? Să-ţi fie ruşine, ticălosule!". „Doamnă – răspunse el încă o dată – le mâncăm aşa cum am zis".

(*Life in the Middle Ages*, selected, translated and annotated by G.G. Coulton, volume I, „Religion, Folklore and Superstition", 2nd ed., Cambridge University Press, Cambridge, 1930, pp. 217-229)

1. În traducere, „Madonna Cireaşă".

Johannes Nider, *Formicarius* (*Furnicarul*, cca 1436-1438)
- fragment -

Născut în jurul anului 1380 la Isny, în Suabia, Johannes Nider a fost educat, mai întâi, în mănăstirea benedictină din localitatea natală ; apoi, la o dată iarăşi incertă (după 1402, dar înainte de anii 1406-1408), şi-a continuat educaţia la Colmar, într-un aşezământ monastic aparţinând aceluiaşi ordin. Nu mai târziu de 1413, Johannes Nider îşi desăvârşeşte formaţia de bază în teologie şi filosofie la Köln, continuându-şi studiile la Viena (1422), unde a primit doctoratul în teologie (1425). A participat, după toate aparenţele, la Conciliul de la Konstanz (1414-1418), dar nu se ştie exact în ce perioadă şi în ce calitate. Se ştie, în schimb, cu certitudine că a fost prezent la Conciliul de la Basel (1431-1449), făcând parte din delegaţia trimisă de adunare, în noiembrie 1431, pentru a trata cu husiţii răsculaţi (negocieri soldate cu acordurile de la Eger/Cheb, la 18 mai 1432). După câţiva ani de peregrinări în Austria (la Viena, unde, în 1435, a mai predat pentru o scurtă perioadă) şi în regiunea Passau (ca „inspector", din ordinul ducelui Albert al V-lea, al mănăstirilor de aici), moare la 13 august 1438 la Nürnberg, în timp ce se reîntorcea la Colmar. Johannes Nider a lăsat o operă deosebit de bogată, alcătuită din tratate, predici şi scrisori, vădind, toate, o preocupare constantă pentru ceea ce, în epocă, reprezenta dezideratul fundamental al întregii Biserici (de nenumărate ori evocat, dar niciodată realizat integral) : reforma instituţională şi morală.

Formicarius (Furnicarul*) – a cărui datare exactă nu se cunoaşte, dar este presupusă a fi între 1436 şi 1438 – se prezintă, mai întâi, ca o operă de edificare. Potrivit observaţiilor formulate de editoarea acestei scrieri, „în prolog, Nider afirmă că a dorit să descrie aici «minunile» («mira») sau «miracolele» («miracula») care au avut loc în vremea sa, pentru a demonstra că, împotriva a ceea ce el auzise adesea spunându-se, Dumnezeu continua să se manifeste [în lume] prin semne vizibile. [Dar]* Formicarius *este şi un tratat didactic, în care autorul a dezvoltat o teorie referitoare la natura, originea, semnificaţia «minunilor» şi a «miracolelor», astfel încât să-l ajute pe cititor să deosebească adevărul de fals. Pentru aceasta, el a ales forma dialogului, ai cărui protagonişti sunt Teologul* (Theologus*) – de fapt, Nider însuşi – şi Leneşul* (Piger*), care îl întruchipează pe credinciosul a cărui credinţă are nevoie să fie luminată sau consolidată. Această reflecţie [de ansamblu] a fost inserată într-un cadru moral, elaborat pe baza unei comparaţii între însuşirile furnicilor şi comportarea oamenilor". Fiecare dintre cele 60 de capitole ale cărţii începe cu o astfel de comparaţie, din care se deduce o lecţie morală, sprijinită prin citate din Biblie şi din Sfinţii Părinţi.*

Fragmentul pe care îl redăm în continuare face parte din cartea a cincea, consacrat „vrăjitoarelor şi greşelilor lor", cu exemple şi mărturii din dioceza de Lausanne. Textul este deosebit de interesant prin noul concept de „sabat", pe care îl sugerează ca indiciu al cristalizării în percepţiile dominante ale epocii a stereotipului vrăjitoarei[22].

Vă voi relata câteva exemple pe care, în parte, le-am obţinut de la profesorii din facultatea noastră, în parte din experienţa unui anume judecător laic, cinstit, demn şi de toată încrederea - Petru, un cetăţean din Berna, din dioceza Lausanne[1] - care, din tortura şi mărturisirea vrăjitoarelor şi din experienţa lui în public şi în particular, a învăţat multe lucruri de acest fel. Cu el, care a ars mulţi vrăjitori de ambele sexe şi i-a condus pe alţii în afara teritoriului Bernei, am discutat adesea despre acest subiect pe larg şi în profunzime. De asemenea, m-am consultat [şi] cu un anume Benedict, un călugăr din ordinul benedictin, care, deşi acum [este] un cleric foarte pios într-o mănăstire reformată din Viena, era, în urmă cu un deceniu, fiind încă în lume, un ghicitor necromant, scamator, clovn şi actor hoinar, bine cunoscut în rândurile nobilimii laice ca unul priceput. Am auzit, de asemenea, o parte dintre lucrurile următoare de la Inchizitorul Depravării Eretice[2] din Autun, care a fost un reformator credincios al ordinului nostru în mănăstirea din Lyon, şi, în dioceza din Autun, a condamnat pe mulţi pentru vrăjitorie.

Aceeaşi procedură a fost mai limpede descrisă de un alt tânăr, arestat şi ars ca vrăjitor, deşi aşa cum cred eu, pocăit cu adevărat, care, mai devreme, împreună cu soţia sa, o vrăjitoare convinsă şi îndărătnică, a scăpat din ghearele mai sus numitului judecător, Petru. Mai sus zisul tânăr, fiind iarăşi pus sub acuzare la Berna, cu soţia lui, şi aruncat într-o închisoare diferită de a ei, a declarat: „Dacă pot obţine iertarea pentru păcatele mele, de bunăvoie voi spune tot ce ştiu despre vrăjitorie, pentru că înţeleg că mă aşteaptă moartea". Şi când el a fost asigurat de învăţaţi că, dacă s-ar căi cu adevărat, ar fi cu siguranţă în stare să câştige iertarea pentru păcatele sale, s-a oferit bucuros morţii şi a dezvăluit metodele vechii infecţii.

Ceremonia ispitirii mele - a spus el - a fost după cum urmează: mai întâi, într-o duminică, înainte ca apa sfântă să fie consacrată, viitorul discipol cu maeştrii săi trebuie să meargă la biserică şi, acolo, în prezenţa lor, trebuie să renunţe la Hristos şi la credinţa sa, la botez şi la biserica universală. Apoi, trebuie să facă omagiul lui *magisterulus*, adică micului maestru (pentru că aşa, şi nu altfel, îl numesc ei pe diavol). După aceea, el bea din carafa mai sus spusă; acest lucru fiind făcut, el se simte, de îndată, [în stare] să conceapă şi să păstreze înlăuntrul său o imagine a artei noastre şi principalele rituri ale acestei secte. În acest chip am fost eu ispitit; şi soţia mea de asemenea, pe care eu o cred de o aşa mare încăpăţânare, încât va îndura mai degrabă flăcările, decât să mărturisească cea mai mică picătură de adevăr; dar, vai, suntem amândoi vinovaţi. Ceea ce tânărul a spus a fost găsit adevărat în toate privinţele. Căci, după mărturisire, tânărul a fost văzut murind în mare pocăinţă. Totuşi, soţia lui, deşi condamnată de declaraţia martorilor, nu a mărturisit adevărul nici chiar sub tortură sau în clipa morţii; dar când focul a fost pregătit pentru ea de către călău, a rostit în cuvinte foarte rele un blestem asupra lui şi, astfel, a fost arsă.

(*Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, vol. III, no. 4, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907, pp. 6-7)

1. Este vorba de Pierre de Gruyère, castelan din Berna (1392-1406).
2. Acesta era titlul oficial al reprezentantului Inchiziţiei.

Jakobus Sprenger, Heinrich Institoris, *Malleus Maleficarum* (*Ciocanul vrăjitoarelor*, 1486) – fragment –

„Ghid extrem de specializat în anchetarea vrăjitoriei" – după cum îl caracterizează unul dintre editorii actuali ai tratatului[23] – Malleus maleficarum (Ciocanul vrăjitoarelor) *a fost, în epoca în care a fost redactat și mult după aceea, una dintre scrierile cele mai populare din Europa de Apus, deopotrivă în mediile catolice și protestante. Acest ecou aparent neobișnuit este cu atât mai semnificativ, cu cât* Ciocanul vrăjitoarelor *nu era, la data la care a fost elaborat, o scriere singulară în domeniul său de referință. Cei desemnați cu reprimarea ereziei în variatele sale ipostaze beneficiau, de mai multă vreme, de instrucțiunile conținute în câteva tratate asemănătoare, dintre care două erau cele mai faimoase : manualul dominicanului din Languedoc, Bernard Gui (*Practica Inquisitionis hereticae pravitatis, *cca 1323) și cel al catalanului Nicolaus Eymerich, dominican și el, redactat în jurul anului 1376 și intitulat* Îndreptarul inchizitorilor. *În raport cu ele însă,* Ciocanul vrăjitoarelor *s-a bucurat de o autoritate incomparabil mai mare printre juriștii civili și ecleziastici, iar acest lucru se explică nu numai prin contextul cultural și climatul mental al epocii, dominate, ambele, de obsesiile demonologice al căror ecou se ghicește și în celebra bulă pontificală din 1484, ci și prin calitățile stilistice ale tratatului (claritate, rigoare demonstrativă, spirit de sinteză), care au făcut din el un instrument de lucru foarte potrivit*[24] *și o modalitate de edificare în complicata problemă reprezentată de erezia vrăjitoriei.*

Biografia celor doi autori este astăzi bine cunoscută. Născut în 1436, sau 1438, la Rheinfelden, în apropiere de Basel, Jakobus Sprenger intră de foarte timpuriu în ordinul dominicanilor, unde studiază și face, până în 1486, o carieră impresionantă (abate al Mănăstirii Sfântului Andrei din Köln și vicar general însărcinat cu reformarea așezămintelor religioase din Brabant – 1474 –, membru al capitlului general al Fraților Predicatori din Perugia și profesor de teologie la Köln – 1478 –, în sfârșit, inchizitor în regiunea marilor arhiepiscopate renane – Mainz, Trier, Köln, 1481 –, confirmat în atribuțiile sale prin bula papei Inocențiu al VIII-lea). Moare subit la 6 decembrie 1496 (sau, poate, în 1495), în cursul unei vizite la dominicanii din Strasbourg. Cu câțiva ani mai vârstnic decât el, născut în 1430 la Salestat, lângă Strasbourg, Heinrich Institoris [Krämer] și-a dedicat, de asemenea, viața ordinului dominican, ajungând, aidoma lui Sprenger, să exercite importanta funcție de inchizitor în zona renană și în Germania de Sud. S-a stins din viață în jurul anului 1505, după ce desfășurase mai multe campanii antieretice în Boemia și după ce scrisese mai multe opuscule în care denunțase diverse erori de credință. Potrivit unor ipoteze mai vechi, reluate de curând, el ar fi fost și autorul principal (chiar singurul) al lui Malleus maleficarum, *numele lui Jakobus Sprenger apărând alături de al lui doar în calitatea acestuia de persoană abilitată să aprobe cartea, în conformitate cu obiceiul vremii, care interzicea publicarea oricărei scrieri religioase fără avizul unei autorități în materie.*

Fragmentul pe care îl redăm în continuare face parte din partea a III-a a tratatului (cap. XIV), care se referă la tehnicile de desfăşurare a interogatoriului şi de extragere a mărturisirilor.

[...] Metoda începerii acestui interogatoriu este următoarea : în timp ce „slujitorii"[25] se pregătesc, acuzata este dezbrăcată ; dacă ea este o femeie, înainte de a fi condusă la închisoarea celor condamnaţi, va fi dezbrăcată de alte femei, cinstite şi de bună reputaţie. Această dezgolire are loc ca nu cumva în îmbrăcăminte să fie ascuns vreun mijloc de vrajă, aşa cum fac ele adesea, îndemnate de demoni, cu mădulare de copii nebotezaţi pentru a-l lipsi astfel [pe cel vrăjit] de viziunea beatifică. Când uneltele [de tortură] au fost pregătite, judecătorul, fie în persoană, fie prin alţi oameni cinstiţi şi zeloşi întru credinţă, va încerca să o convingă pe acuzată să mărturisească adevărul de bunăvoie. Dar dacă ea nu vrea, va porunci călăilor să o lege de întinzătoare şi să o muncească şi cu alte unelte de tortură. Aceştia să asculte deîndată, dar nu cu bucurie, ci ca şi cum ar fi tulburaţi. Apoi, la rugămintea unora[26], [judecătorul] să ceară ca ea să fie eliberată ; [atunci] ea să fie luată deoparte pentru a fi, încă o dată, convinsă [să mărturisească] şi să i se mai spună că ar putea să nu fie dată morţii.

Aici [se pune] o întrebare : dacă unei persoane cu o reputaţie definitiv pierdută, acuzată atât de martori, cât şi cu dovezi şi în lipsa doar a propriei sale mărturisiri, judecătorul îi poate, în mod legitim, promite că viaţa îi va fi cruţată, ştiindu-se că, în cazul în care ea mărturiseşte, va fi pedepsită cu ultimul supliciu?

Trebuie să se răspundă că opiniile variază. Unii susţin că, [în situaţia chiar şi a] unei persoane complet infame, împotriva căreia dovezile justifică cea mai puternică bănuială, şi care [mai] este [şi] foarte primejdioasă pentru că este stăpâna altor vrăjitoare, [acesteia] i se poate garanta viaţa, cu condiţia [ca ea] să fie condamnată la închisoare pe viaţă, cu pâine şi apă, dacă va da mărturii sigure şi convingătoare împotriva altor vrăjitoare. Totuşi, această pedeapsă cu închisoarea nu trebuie să-i fie făcută cunoscută, ci doar că viaţa îi va fi cruţată cu o penitenţă, de pildă prin exil sau prin vreun alt lucru de acelaşi fel. Fără îndoială că asemenea faimoase vrăjitoare, mai ales cele care folosesc poţiuni şi îi lecuiesc pe cei vrăjiţi prin acte superstiţioase, ar fi cele mai potrivite pentru a fi astfel păstrate, pentru a-i uşura pe cei vrăjiţi, sau pentru a da în vileag alte vrăjitoare, dacă dezvăluirile lor ar putea fi de încredere, de vreme ce diavolul este un mincinos.

Alţii susţin că, faţă de asemenea persoane, condamnate la închisoare, promisiunea ar trebui ţinută [doar] o perioadă, dar că, după un timp, ele ar trebui arse.

A treia părere este că judecătorul poate să promită acuzatei că-i va cruţa viaţa, dar mai târziu el se va deroga de la pronunţarea pedepsei şi va lăsa pe altul să facă acest lucru în locul lui.

Ar fi poate folositor să se aleagă prima părere, din pricina vindecării celor vrăjiţi, chiar dacă nu este ilicit ca vrăjitoria să fie combătută printr-o măsură de acelaşi soi (cu toate că mai mulţi gândesc că este permisă alungarea vrăjii prin acte inutile şi superstiţioase)... În acest domeniu totuşi, experienţa, practica, diversitatea cazurilor îl învaţă pe judecător mai mult decât orice metodă sau teorie. De aceea, alegerea trebuie lăsată la voia fiecărui judecător. De altfel, este sigur – iar experienţa a arătat-o adesea – că multe [vrăjitoare] ar spune adevărul dacă nu ar fi reţinute de teama [morţii].

Dacă acuzata nu poate fi determinată să spună adevărul nici prin ameninţări, nici prin promisiuni, atunci călăii trebuie să ducă pedeapsa la îndeplinire şi să o „întrebe"[27] în

maniera obişnuită, fără inovaţii sau rafinamente [de cruzime], cu mai multă sau mai puţină severitate după cum o cere fapta săvârşită. Şi în timp ce ea este interogată, se obişnuieşte adesea să se înceapă cu acuzaţiile mai uşoare, pentru că acestea sunt recunoscute mai uşor decât cele mai grave. Şi, în acest timp, notarul trebuie să scrie totul în dosarul procesului: cum este purtat interogatoriul, asupra căror chestiuni şi cum se răspunde.

Şi luaţi aminte că, dacă ea mărturiseşte sub tortură, trebuie dusă apoi în alt loc, să mai mărturisească o dată, nu numai sub tortură.

Dar dacă după o tortură „decentă" ea nu va spune adevărul, i se vor înfăţişa alte feluri de tortúri, spunându-i-se că, dacă nu va mărturisi, va trebui să le îndure şi pe acestea. Dar dacă ea nu va putea fi convinsă nici prin teroare, nici prin adevăr, atunci se va stabili o continuare a tortúrilor în ziua următoare sau după două zile. Dacă nu există noi indicii, [interogatoriul] nu trebuie continuat imediat.

De faţă cu ea, judecătorul trebuie să pronunţe noua sentinţă în felul următor: „Noi, judecătorul cutare, îţi stabilim ţie, cutare, pentru continuarea interogatoriului, cutare şi cutare zi pentru a auzi adevărul din propria ta gură. Iar notarul va scrie totul în dosar".

În acest interval, judecătorul, în persoană sau prin alţi oameni cinstiţi, o va îndemna pe acuzată, în modul descris mai sus, să mărturisească adevărul, promiţându-i (dacă va fi nevoie) că viaţa îi va fi cruţată.

Judecătorul va mai avea grijă ca, de-a lungul acestui interval, paznicii să fie mereu cu ea, ca să nu rămână vreodată singură; căci demonul o va vizita pentru [a o ispiti la] sinucidere...

(Henry Institoris [Krämer], Jacques Sprenger, *Le Marteau des Sorcières [Malleus maleficarum]*, traduit du latin et précédé de *L'Inquisiteur et ses sorcières* par Armand Danet, Éditions Jérôme Millon, Grenoble, 1990, pp. 490-492)

Bula papei Inocenţiu al VIII-lea, *Summis desiderantibus affectibus* (5 decembrie 1494)

Unul dintre cele mai importante acte ale pontificatului lui Inocenţiu al VIII-lea (Giovanni Batista Cibo, 1484-1492), bula Summis desiderantibus [desiderantes] affectibus *(*Dorind cu supremă ardoare, *5 decembrie 1484) legitima intervenţia Inchiziţiei în represiunea vrăjitoriei, autorizându-i pe cei doi faimoşi dominicani, Heinrich Institoris (Krämer) şi Jakobus Sprenger să ancheteze, în Germania, cazurile de „depravare eretică" semnalate în mai multe dioceze (la întoarcerea din această misiune, cei doi inchizitori vor publica, în 1486, faimosul lor tratat* Malleus maleficarum*). În epoca în care a fost promulgat acest document, delictul de vrăjitorie şi stereotipul sabatului erau cunoscute de multă vreme (încă de la mijlocul veacului al XIV-lea, după cum a demonstrat Carlo Ginzburg[28]) şi condamnate de Biserică. Actul lui Inocenţiu al VIII-lea a oficializat însă represiunea, agravând-o într-o măsură până atunci nemaiîntâlnită. De altfel, pontificatul acestui papă este legat – indirect sau nemijlocit – de numeroase acte cu caracter represiv, fie că este vorba de edictul din 31 martie al lui Ferdinand de Aragon – care îi obliga pe evreii din regat să se convertească sau să emigreze –, fie de condamnarea celor 900 de teze, bănuite de erezie, ale lui Giovanni Picco della Mirandola (4 august 1486), desprinse de inchizitori din numeroasele lucrări de dialectică, morală, fizică, matematică, teologie etc. ale savantului[29].*

Inocenţiu, episcop, rob al robilor lui Dumnezeu, *ad futuram rei memoriam.*

Dorind cu supremă ardoare ca, aşa cum cere grija pastorală, credinţa catolică să sporească, în zilele noastre, pretutindeni şi cât mai mult să înflorească, şi ca toată depravarea eretică să fie îndepărtată din teritoriile credincioşilor [noştri], noi liber declarăm şi decretăm care sunt mijloacele prin care dorinţa noastră pioasă să poată fi îndeplinită, pentru ca – după ce toate erorile să fie prin truda noastră dezrădăcinate, întocmai cum face un lucrător înţelept cu sapa –, râvna şi devotamentul pentru această credinţă să poată să se prindă mai adânc în inimile credincioşilor.

A ajuns de curând la urechile noastre, nu fără mare durere pentru noi, că în câteva părţi din Germania de sus, precum şi în provinciile, oraşele, teritoriile, regiunile şi diocezele din Mainz, Köln, Trier, Salzburg şi Bremen, mulţi oameni de ambe sexe, fără să se gândească la propria lor mântuire şi părăsind credinţa catolică, se predau singuri diavolilor masculi şi femele şi, prin incantaţiile, farmecele şi invocările lor, ori prin alte abominabile superstiţii şi vrăji, jigniri, crime şi fapte rele, distrug şi pricinuiesc pieirea mlădiţelor femeilor, a puilor animalelor, a roadelor pământului, a strugurilor viilor şi a fructelor copacilor, precum şi a bărbaţilor şi femeilor, a vitelor, cirezilor, turmelor şi

animalelor de tot felul, de asemenea a podgoriilor şi livezilor, a pajiştilor, păşunilor, recoltelor, grânelor şi a altor fructe de pe pământ; că ei nenorocesc şi tortureazǎ în dureri şi chinuri cumplite, atât înăuntru, cât şi în afară, aceşti bărbaţi, femei, vite, turme, cirezi şi animale şi îi împiedică pe bărbaţi de la procreare şi pe femei de la concepere (de aceea, bărbaţii nu-şi pot cunoaşte [trupeşte] femeile, iar femeile, bărbaţii); că, pe lângă asta, ei neagă cu buze profanatoare credinţa pe care au primit-o prin taina botezului; şi că, la îndemnul duşmanului omenirii, nu le este frică să comită şi să săvârşească multe alte delicte şi crime abominabile, cu riscul [de a-şi pierde] sufletele, spre jignirea divinei maiestăţi şi spre pilda dăunătoare şi scandalul mulţimilor. Şi deşi fiii noştri preaiubiţi Henricus Institoris şi Jakobus Sprenger, din ordinul Fraţilor Predicatori, profesori de teologie, au fost şi încă sunt delegaţi prin scrisorile noastre apostolice ca inchizitori ai depravării eretice - primul, în mai sus spusele părţi din Germania de sus, inclusiv în provinciile, oraşele, teritoriile, diocezele şi alte locuri, cum am arătat mai sus; al doilea, prin anumite părţi de pe cursul Rinului - unii, aparţinând clerului şi laicilor din acele părţi, căutând a fi înţelepţi mai presus de ceea ce este potrivit -, pentru că în zisa scrisoare de delegaţie, mai sus zisele provincii, oraşe, dioceze, teritorii şi alte locuri, şi persoanele şi delictele în chestiune nu au fost numite individual şi în mod specific, nu roşesc atunci când afirmă cu încăpăţânare că acestea nu sunt deloc incluse în numitele părţi şi că, de aceea, nu este îngăduit mai sus zişilor inchizitori să îşi exercite funcţia de anchetare în provinciile, oraşele, diocezele, teritoriile şi alte locuri mai sus spuse, şi că nu ar trebui să li se îngăduie să treacă la pedepsirea, întemniţarea şi îndreptarea mai sus spuselor persoane, pentru delictele şi crimele mai sus numite. Prin urmare, în provinciile, oraşele, diocezele, teritoriile şi în locurile mai sus zise, asemenea delicte şi crime să nu fie pedepsite, spre paguba sufletelor lor şi cu riscul [pierderii] eternei mântuiri.

Aşadar, noi, dorind, cum avem şi obligaţia, să îndepărtăm toate piedicile prin care, în orice fel, numiţii inchizitori sunt împiedicaţi în exercitarea funcţiei lor şi să prevenim ca mânjirea cu depravarea eretică şi cu alte rele asemănătoare să-şi răspândească infecţia spre distrugerea altora, care sunt nevinovaţi, îndemnaţi fiind mai ales de râvna religiei, pentru ca provinciile, oraşele, diocezele, teritoriile şi locurile din amintitele părţi ale Germaniei de sus să nu fie private de serviciul anchetării care este datoria lor, decretăm aici, prin aceasta, în virtutea autorităţii noastre apostolice, că li se va permite numiţilor inchizitori să-şi exercite funcţia lor de cercetare în aceste regiuni; să treacă la îndreptarea, întemniţarea şi pedepsirea mai sus spuselor persoane pentru numitele delicte şi crime, în toate privinţele... ca şi cum provinciile, oraşele, teritoriile, locurile, persoanele şi delictele mai sus zise ar fi fost clar numite în amintita scrisoare. Şi pentru mai mare siguranţă, extinzând zisa scrisoare şi delegaţie la provinciile, oraşele, diocezele, teritoriile, locurile, persoanele şi crimele mai sus spuse, noi le îngăduim numiţilor inchizitori ca ei sau oricare dintre ei - lor alăturându-li-se preaiubitul nostru fiu Johannes Gremper, cleric al diocezei din Konstanz, bacalaureat, actualul lor notar, sau oricare alt notar public care, prin ei sau prin oricare dintre ei, va fi temporar delegat în numitele provincii, oraşe, dioceze, teritorii şi locuri - să poată exercita împotriva tuturor persoanelor, de orice condiţie şi rang, numita funcţie de cercetare, îndreptare, întemniţare, pedepsire şi pedepsire aspră, în conformitate cu vina acelor persoane pe care le vor găsi vinovate, aşa cum s-a arătat mai sus.

Şi ei vor avea, de asemenea, deplina şi întreaga libertatea de a expune şi de a predica credincioşilor cuvântul lui Dumnezeu, oricât de des li se va părea potrivit şi corect, în toate bisericile parohiale din pomenitele provincii, şi de a face toate lucrurile necesare şi potrivite în circumstanţele mai sus spuse şi, de asemenea, de a le îndeplini liber şi pe deplin.

(*Translations and Reprints from the Original Sources of European History*, vol. III, no. 4, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907, pp. 7-10)

Note

[1] Pentru aceste informaţii, v. *New Advent. The Catholic Encyclopedia* (http://www.newadvent.org).

[2] Autorul se referă aici la comportamentul cast al soţilor unul faţă de celălalt, discutat în capitolul precedent.

[3] Pentru aceste informaţii, v. *New Advent. The Catholic Encyclopedia* (http://www.newadvent.org).

[4] *De bono conjugii (conjugali)*.

[5] Pentru aceste informaţii, v. Jean-Claude Schmitt, *Raţiunea gesturilor în Occidentul medieval*, traducere de Doina Marian, prefaţă de Alexandru Duţu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1998, *passim*.

[6] *Cf. Sources d'histoire médiévale, IXe – milieu du XIVe siècle*, sous la direction de Ghislain Brunel et Élisabeth Lalou, Larousse, Paris, 1992, p. 582 ; *Prêcher d'exemples. Récits de prédicateurs du Moyen Âge*, présenté par Jean-Claude Schmitt, Stock, Paris, 1985, pp. 71-73.

[7] Pentru aceste informaţii, v. *Sources d'histoire médiévale, IXe – milieu du XIVe siècle*, ed cit., pp. 565, 581-582 ; *Prêcher d'exemples. Récits de prédicateurs du Moyen Âge*, ed. cit., pp. 83-84. De asemenea, *Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge*, sous la direction d'André Vauchez, tome I, Éditions du Cerf, Paris, 1997, p. 552. Cartea dedicată de Jean-Claude Schmitt acestui cult se intitulează *Le Saint lévrier : Guinefort, guerrisseur d'enfants depuis le XIIIe siècle*, Paris, Flammarion, 1979.

[8] Jacques de Vitry (1160/1170-1240) a fost unul dintre cei mai cunoscuţi predicatori ai Evului Mediu, cunoscut tocmai prin tenacitatea cu care a combătut „superstiţiile" din mediile populare şi ereziile epocii, îndeosebi pe cea cathară. Apropiat al lui Inocenţiu al III-lea şi, în general, fidel slujitor al scaunului pontifical (ceea ce şi explică onorurile cu care a fost răsplătit, culminând cu înălţarea sa la rangul de cardinal-episcop de Tusculum, în 1229), Jacques de Vitry a fost, de asemenea, şi un ardent predicator al expediţiilor în Ţara Sfântă, participând la cruciada a cincea (1217/1218-1220), a cărei desfăşurare a descris-o detaliat în *Scrisorile* sale (v. Jacques de Vitry, *Lettres de la Cinquième Croisade*, texte latin établi par R.B.C. Huygens, traduit et présenté par G. Duchet-Suchaux, Brepols, 1998). Este autorul mai multor predici, precum şi a unei biografii (*Vita beatae Mariae Oigniacensis*) şi a unei istorii a Occidentului (*Historia occidentalis*, reeditată de curând sub titlul *Histoire occidentale. Tableau de l'Occident au XIIIe siècle*, traduction par Gaston Duchet-Suchaux, introduction et notes par Jean Longère, Les Éditions du Cerf, Paris, 1997 ; informaţiile din prezenta notă provin din aceste două surse).

[9] Ultimele rituri, administrate înainte de moarte.

[10] Pentru aceste informaţii, v. *Dictionnaire du Moyen Âge*, sous la direction de Claude Gauvard, Alain de Libera, Michel Zink, Paris, P. U. F., 2002, pp. 1387-1391, şi Anthony Kenny, *Toma d'Aquino*, traducere din engleză de Mihai C. Udmă, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 9-59. În traducerea textului, am urmat o parte din notaţiile (bunăoară, termenii „Quaestio" şi „capitol", care împart materia tratatului) prezente în Thoma De Aquino, *Summa theologiae*.

Opere I. Despre Dumnezeu, studiu introductiv de Gheorghe Vlăduţescu, traducere din limba latină de Gheorghe Sterpu şi Paul Găleşanu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 2000.

[11] În text, *le milieu de la vertu*.

[12] Traducerea pasajelor din Epistolele pauline s-a făcut după *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament. Cu trimeteri*, Societatea Biblică, *s. l.*, *s. a.*

[13] Sau domeniul.

[14] Este vorba de *Glossa ordenariia*, elaborată la mijlocul secolului al XIII-lea, în mediul universitar parizian, care cuprindea, în forma succintă şi sistematică a unui veritabil manual, ansamblul comentariilor medievale pe marginea textelor scripturare.

[15] Traducerea s-a făcut după Fericitul Augustin, *Confessiones/Mărturisiri*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1994, cartea a III-a, VIII, pp. 129-130.

[16] În afara ediţiei lui Eileen Power, am mai folosit, pentru informaţiile referitoare la această scriere şi la autorul ei, *Le Ménagier de Paris*, traité de morale et d'économie domestique composé vers 1393 par un bourgeois parisien, vol. I-II, Slatkine, Genève-Paris, 1982 (reproducere a ediţiei din 1846 a lui Jérôme Pichon, tipărită de Société des Bibliophiles Français), şi *Le Ménagier de Paris*, edited by Georgine E. Brereton and Janet M. Ferrier, Clarendon Press, Oxford, 1981. Ambele reproduc variantele colaţionate ale unor manuscrise ale tratatului din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

[17] Pantaloni „pescar" sau de călărie, legaţi sub genunchi.

[18] Îl redăm în continuare, cu precizarea că face parte din aceeaşi ediţie din care reproducem şi predicile: „...De asemenea, cât de bine primite şi pe placul Domnului au fost trudele îndurate de Sfânt [*adică de Bernardino*] pentru cinstirea Lui şi spre folosul concetăţenilor săi o arată, printre alte lucruri, şi această Carte pe care Domnul a menit-o... să adune aceste predici scrise pentru dragoste şi sporirea pietăţii, fiindcă [ea] instituie un nou stil şi o nouă regulă pentru predicatori. De aceea, marele şi puternicul Dumnezeu l-a inspirat pe unul, Benedetto di Maestro Bartolomeo, cetăţean al Sienei şi croitor de veşminte, care, având o soţie şi mulţi copii, puţine bunuri lumeşti şi multă virtute, părăsindu-şi munca zilnică, a strâns şi a scris aceste predici de faţă, cuvânt cu cuvânt, nescăpând un singur cuvânt pe care să nu-l fi aşternut în scris întocmai cum l-a predicat Sfântul... Şi, ca să puteţi lua aminte la virtuţile... acestui croitor, Benedetto, [atunci] când el stătea la predici, le scria cu un stilet pe tăbliţe de ceară, iar apoi, când predica se termina, se întorcea la prăvălie şi încredinţa hârtiei tot ceea ce scrisese deja pe pomenitele tăbliţe; astfel încât, în aceeaşi zi, înainte de a se aşeza la lucru, el scrisese de două ori predica. Oricine va lua aminte la această faptă, o va găsi pe cât de minunată, pe atât de generoasă în concepere, [anume] ca, într-un răstimp atât de scurt, el să scrie atât de mult de două ori, nelăsând nici o silabă nescrisă – nici chiar pe cea mai mică – care a ieşit din acea gură sfântă, aşa cum se vede în chip vădit în prezenta Carte". Pentru informaţiile despre biografia lui Bernardino da Siena, *cf. Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge*, ed. cit., p. 196 (articol redactat de Brigitte Basdevant-Gaudemet).

[19] Ef. 5, 25.

[20] Ef. 5, 28.

[21] Adică a unei soţii.

[22] Pentru toate aceste informaţii, v. *L'imaginaire du sabbat*, édition critique des textes les plus anciens (1430 c. – 1440 c.) réunis par Martine Ostorero, Agostino Paravicini Bagliani, Kathrin Utz Tremp en collaboration avec Catherine Chène, Lausanne, 1999, pp. 101-107 („Introducerea" la *Formicarius* este semnată de Catherine Chene).

[23] Este vorba de Armand Danet; v. Henry Institoris (Kraemer), Jacques Sprenger, *Le Marteau des Sorcières (Malleus maleficarum)*, traduit du latin et précédé de *L'Inquisiteur et ses sorcières* par Armand Danet, Éditions Jérôme Millon, Grenoble, 1990, pp. 11-98 (citatul la p. 14). Toate informaţiile care urmează provin din introducerea la această ediţie.

[24] Scontata eficacitate represivă a tratatului îi explică, de altfel, şi titlul - *Ciocanul vrăjitoarelor* -, altminteri greu de înţeles dacă se pierde din vedere funcţia instrumentală a scrierii.

[25] Adică temnicerii.

[26] Rugăminte simulată, desigur.

[27] Adică să tortureze.

[28] Carlo Ginzburg, *Istorie nocturnă. O interpretare a sabatului*, traducere de Mihai Avădanei, cu o postfaţă de Valeriu Gherghel, Editura Polirom, Iaşi, 1996.

[29] V. *Dictionnaire historique de la papauté*, sous la direction de Philippe Levillain, Fayard, Paris, 1994, pp. 888-889; *Lexikon des Mittelalters*, V, Artemis Verlag, München und Zürich, 1991, p. 439.

X

Reforma
(secolul al XVI-lea)

Cele 95 de teze ale lui Martin Luther (1517)
- fragmente -

Cele 95 de teze afişate probabil de către autorul lor, Martin Luther (1483-1546), pe poarta catedralei din Wittenberg (31 octombrie 1517) au fost elaborate cu scopul de a propune o dezbatere privind problema indulgenţelor. Acest eveniment este astăzi considerat începutul reformei protestante. Iniţial, se pare că Luther intenţiona să adreseze tezele sale doar teologilor, însă condiţiile politice şi religioase ale timpului, cărora li s-au adăugat impactul noii invenţii a tiparului, au făcut ca ideile lui Luther să fie cunoscute, foarte repede, în întreaga Germanie. Tezele sale au devenit, astfel, un veritabil manifest, care a declanşat una dintre cele mai mari crize ale creştinătăţii apusene.

1. Când Stăpânul şi Învăţătorul nostru Isus Hristos a spus „Pocăiţi-vă!"[1], a vrut ca toata viaţa credincioşilor să fie o căinţă.

2. Acest cuvânt [„căinţă"] nu poate fi înţeles ca referindu-se la taina penitenţei, şi anume ca mărturisire şi iertare, aşa cum este ea administrată de preoţi.

3. Totuşi, ea nu înseamnă doar căinţă interioară; o asemenea căinţă este fără valoare dacă nu duce la mortificări exterioare ale cărnii.

4. Pedeapsa păcatului durează tot atât cât ura de sine (adică adevărata căinţă interioară), anume, până la intrarea în regatul cerului.

5. Papa nici nu doreşte, nici nu poate ierta vreo pedeapsă, cu excepţia celor impuse prin propria-i autoritate sau prin aceea a canoanelor.

6. Papa nu poate ierta nici o vină, decât dacă spune şi arată că ea a fost iertată de Dumnezeu; sau, mai sigur, prin iertarea culpei [doar] în cazurile rezervate judecăţii sale. Dacă dreptul său de a acorda iertare în aceste cazuri ar fi nesocotit, vina ar rămâne, cu siguranţă, neiertată.

7. Dumnezeu nu iartă nimănui vina decât dacă, în acelaşi timp, îl smereşte în toate lucrurile şi îl face supus vicarului, preotului. [...]

20. Prin urmare, papa, atunci când foloseşte cuvintele „deplina iertare a tuturor pedepselor" nu iartă cu adevărat „toate pedepsele", ci doar pe cele impuse de el. [...]

27. Ei [preoţii] predică numai învăţături lumeşti, spunând, de îndată ce banii cad în cutie, că sufletul zboară [din Purgatoriu].

28. Sigur este că atunci când monedele cad în cutie, lăcomia şi avariţia pot spori, dar când Biserica mediază, urmarea stă doar în puterea lui Dumnezeu. [...]

31. Pe cât de rar se găseşte un om care cumpără indulgenţe, pe atât [de greu] se găseşte un om cu adevărat penitent; adică aceşti oameni într-adevăr sunt rari.

32. Cei care se consideră siguri de mântuirea lor pentru că au scrisori de iertare vor fi condamnaţi pentru veşnicie, împreună cu învăţătorii lor.

33. Oamenii trebuie să se ferească de cei care afirmă că iertările papei sunt acel nepreţuit dar al lui Dumnezeu, prin care omul se împacă cu El.

34. Căci aceste „graţii ale iertării" privesc doar pedepsele iertării sacramentale, instituite de către om.

35. Cei care vor să cumpere ieşirea sufletelor din Purgatoriu sau să cumpere mărturisiri nu predică o doctrină creştină [atunci] când învaţă că, pentru acest lucru, pocăinţa nu este necesară.

36. Fiecare creştin adevărat care se căieşte are dreptul la deplina iertare a pedepsei şi a vinovăţiei, chiar şi fără scrisori de iertare.

37. Orice creştin adevărat, fie viu sau decedat, are parte de toate binecuvântările lui Hristos şi ale Bisericii, iar acest lucru îi este dat de la Dumnezeu, chiar şi fără scrisori de iertare.

38. Totuşi, iertarea şi binecuvântarea papală nu trebuie cu nici un chip ignorate, căci ele reprezintă, după cum am spus[2], o proclamare a iertării divine. [...]

43. Creştinii trebuie să fie învăţaţi că cel care dă săracilor sau care împrumută celor aflaţi la nevoie face un lucru mai bun decât cel care cumpără iertări.

44. Deoarece iubirea creşte prin lucrările iubirii, omul devine, de aceea, mai bun. Omul nu devine totuşi mai bun prin indulgenţe, ci [este] doar eliberat de pedepse.

45. Creştinii trebuie învăţaţi că cel care vede un om nevoiaş şi trece pe lângă el, dar dă [banii] pentru indulgenţe, nu cumpără indulgenţele papei, ci mânia lui Dumnezeu. [...]

47. Creştinii trebuie învăţaţi că această cumpărare de iertări este o problemă de liberă voinţă, nu o poruncă. [...]

50. Creştinii trebuie învăţaţi că, dacă papa ar avea cunoştinţă de jaful făcut de cei care predică indulgenţele, el ar prefera, mai curând, ca biserica Sfântului Petru să fie arsă din temelii, decât să fie ridicată cu pielea, carnea şi oasele turmei sale. [...]

56. Adevăratele averi[3] ale Bisericii din care papa dă indulgenţe nu sunt îndeajuns discutate şi nici ştiute de poporul lui Hristos. [...]

59. [Când] Sfântul Laurenţiu spunea că săracii Bisericii sunt comoara ei, el spunea acest lucru potrivit înţelesului acestui cuvânt, din vremea sa.

60. Cheile Bisericii – spunem noi –, date prin meritele lui Hristos, sunt acea comoară. [...]

62. Adevărata bogăţie a Bisericii este preasfânta Evanghelie a slavei şi graţiei lui Dumnezeu. [...]

75. A socoti că iertările papale sunt atât de mari, încât să poată mântui un om, chiar dacă el, prin absurd, ar fi siluit-o până şi pe Maica Domnului, este o nebunie.

76. Dimpotrivă, noi spunem că iertările papale nu pot mişca nici cel mai neînsemnat dintre păcatele ce pot fi iertate, în măsura în care acestea implică o vină.

77. A spune că Sfântul Petru însuşi, dacă ar fi fost acum papă, nu ar fi putut acorda haruri mai mari, este o blasfemie împotriva Sfântului Petru şi a papei. [...]

92. În lături, atunci, cu toţi acei profeţi care spun poporului lui Hristos „Pace, pace" şi pace nu e[4].

(Henry Wace and C.A. Buckhheim (editors), *Luther's primary works*, Hodder&Stoughton, London, 1896, pp. 411-422)

Actul de supremaţie (noiembrie 1534)

Henric al VIII-lea (1509-1547), al doilea rege din dinastia Tudorilor, este cel de numele căruia se leagă introducerea Reformei în Anglia (măsură determinată de problemele matrimoniale ale regelui). Adoptat în luna martie a anului 1534, Actul de succesiune *îi obliga pe supuşii lui Henric să accepte căsătoria regelui cu Ann Boleyn. El a fost urmat, în noiembrie acelaşi an, de* Actul de supremaţie *(*Supremacy Act*), document prin care Parlamentul englez îl recunoştea pe rege drept „cap suprem al Bisericii Angliei", definitivând astfel ruptura cu Roma*[5].

Deşi Maiestatea sa, regele, este, pe drept, şi trebuie să fie capul suprem al Bisericii Angliei, fiind astfel recunoscut de clerul acestui regat în adunările sale, totuşi pentru a întări acest lucru şi întru sporirea virtuţii în religia lui Hristos în acest regat al Angliei, ca şi pentru a reprima şi îndepărta toate greşelile, ereziile şi alte lucruri monstruoase şi abuzuri de până acum, să fie consfinţit, prin autoritatea acestui Parlament, ca regele, stăpânul nostru suveran, moştenitorii şi urmaşii săi, regi ai acestui regat, să fie consideraţi şi acceptaţi drept singurii capi supremi pe pământ ai Bisericii Angliei, numită *Anglicana Ecclesia*. Iar el va avea şi se va bucura atât de titlul şi distincţia, cât şi de toate onorurile, demnităţile, întâietăţile, jurisdicţiile, privilegiile, autorităţile, imunităţile, profiturile şi bunurile ce aparţin amintitei demnităţi a capului suprem al aceleiaşi Biserici, unite şi adăugate la coroana imperială a acestui regat. Iar numitul nostru stăpân suveran, moştenitorii şi urmaşii săi, regi ai acestui regat, să aibă deplină putere şi autoritate ca, din când în când, să viziteze, să reprime, să îndrepte, să înregistreze, să poruncească, să corecteze, să restrângă şi să amendeze toate aceste erori, erezii, abuzuri, ofense, dispreţuiri şi lucruri monstruoase, indiferent care ar fi acestea, care, prin orice fel de putere spirituală sau de jurisdicţie, trebuie sau ar putea fi legal reformate, reprimate, ordonate, îndreptate, corectate, restrânse sau amendate, pe placul Atotputernicului Dumnezeu, întru sporirea virtuţii în religia lui Hristos şi pentru păstrarea păcii, a unităţii şi liniştii acestui regat. Iar orice obicei, pământ străin, autoritate străină, prevedere sau orice alt lucru sau lucruri potrivnice [acestor hotărâri], de acum înainte [să nu le încalce].

(Milton Viorst, *The Great Documents of Western Civilization*, Chilton Books, Philadelphia, 1965, pp. 97-98)

Decretele Conciliului de la Trento (1545)
- fragmente -

Al XIX-lea conciliu ecumenic al Bisericii Romano-Catolice a avut loc la Trento între 1545 şi 1563. În ciuda conflictelor interne, a pericolelor externe, precum şi a două întreruperi de durată, conciliul a jucat un rol foarte important în revitalizarea Bisericii Romano-Catolice în multe părţi ale Europei. Printre hotărârile conciliului amintim : baza credinţei catolice a rămas Crezul stabilit la Conciliul de la Niceea ; canoanele Vechiului şi Noului Testament au fost definitiv fixate ; tradiţia a fost acceptată ca sursă a credinţei ; Vulgata a fost declarată forma Bibliei cea mai adecvată din punct de vedere doctrinar ; numărul tainelor a rămas şapte ; au fost definite natura şi consecinţele păcatului originar şi a fost respinsă doctrina justificării prin credinţă, formulată de Luther. De asemenea, episcopii au fost obligaţi să fie prezenţi în permanenţă în scaunele lor episcopale, iar doctrina euharistică a fost mai exact definită. Deşi, până la sfârşitul secolului al XVI-lea, au fost eliminate o mare parte dintre abuzurile care provocaseră reforma protestantă, iar Biserica Romano-Catolică şi-a recuperat o parte dintre credincioşi, schisma din interiorul creştinătăţii apusene nu a încetat[6].

Dacă cineva afirmă că Noul Testament nu spune nimic despre existenţa unei preoţimi distincte şi vădite, sau că această preoţime nu are nici o putere de a consacra şi de a oferi trupul şi sângele Domnului, de a ierta şi păstra păcatele, ci este doar o simplă funcţie prin care se predică Evanghelia, sau că cei ce nu predică nu sunt preoţi deloc să fie excomunicat [...].

Dacă cineva afirmă că Sfântul Duh nu este dat de sacra hirotonire şi că, prin urmare, episcopii zadarnic spun „Primiţi pe Sfântul Duh", sau că sacra hirotonire nu conferă preoţia, sau că acela care a fost odată preot poate redeveni laic să fie excomunicat [...].

Dacă cineva afirmă că în Biserica Catolică nu există o ierarhie instituită prin rânduială divină, constând din episcopi, preoţi şi diaconi, să fie excomunicat.

Dacă cineva afirmă că tainele noii legi nu au fost, toate, instituite de Isus Hristos, Domnul nostru, sau că ele sunt mai multe sau mai puţin de şapte, anume, botezul, confirmarea, împărtăşania, penitenţa, sfântul maslu, hirotonirea şi căsătoria, sau că oricare dintre acestea şapte nu este cu adevărat o taină să fie excomunicat [...].

Pentru ca un credincios să se poată apropia şi primi tainele cu mai mare veneraţie şi devoţiune, acest sfânt conciliu îi îndeamnă pe toţi episcopii să lămurească, mai întâi, oamenilor, pe înţelesul lor, folosul şi puterea acestor taine – şi nu numai atunci când sunt pe cale să le administreze – şi să se străduiască încât acest lucru să fie făcut de fiecare preot paroh cu pietate şi chibzuinţă, iar dacă este necesar, chiar în limba poporului.

Această învăţătură să fie dată în forma în care fiecare taină va fi scrisă de acest sfânt conciliu într-un catehism, pe care episcopii se vor îngriji să fie tălmăcit întocmai în limba vorbită şi să fie răspândit printre oameni de către toţi preoţii parohi. De asemenea, în timpul liturghiei sau al celebrării divinelor oficii, la toate festivităţile şi ceremoniile, ei vor lămuri, tot în limba vorbită, sfintele profeţii şi preceptele mântuirii; şi lăsând deoparte întrebările fără rost, ei se vor strădui să le ajungă la inimă şi să-i instruiască pe cei ce ascultă, întru legea Domnului [...].

Este de dorit ca aceia care ajung episcopi să înţeleagă ce misiune au şi să înţeleagă [faptul] că sunt chemaţi nu pentru bunăstarea lor, pentru bogăţii sau pentru luxurie, ci pentru a trudi şi a se îngriji întru slava Domnului. Căci este neîndoielnic că restul credincioşilor vor fi mai uşor de atras către religie şi neprihănire dacă vor vedea că cei puşi mai presus de ei nu se îngrijesc de lucrurile lumeşti, ci de salvarea sufletelor şi de casa cerească. De aceea, acest sfânt conciliu, luând aminte la faptul că aceste lucruri sunt de cea mai mare însemnătate pentru restabilirea disciplinei ecleziastice, îi îndeamnă pe toţi episcopii să se arate, prin fapte şi prin felul lor de viaţă, potrivit oficiului pe care îl îndeplinesc, ceea ce este foarte asemănător cu o predică neîncetată; dar, mai presus de orice, să-şi rânduiască rostirea încât ceilalţi să poată lua din ea pilde de cumpătare, smerenie, abstinenţă şi sfântă umilinţă, care ne încredinţează Domnului.

De aceea, după pilda părinţilor de la Conciliul din Cartagina[7], acest conciliu nu numai că porunceşte ca episcopii să se mulţumească cu un trai modest şi cu o masă cumpătată, dar şi să aibă grijă ca, în viaţa şi casa lor, să nu fie nimic străin acestei sfinte instituţii, care să nu vădească simplitate şi râvnă faţă de Domnul şi dispreţ pentru vanitate.

De asemenea, le este cu desăvârşire oprit să încerce să-şi îmbogăţească neamurile sau slugile pe seama veniturilor Bisericii, deoarece chiar canoanele apostolilor le interzic să dea neamurilor lor stăpâniri ale Bisericii, care aparţin Domnului; dar dacă neamurile lor sunt sărace, atunci să poată să le dea ca pentru săraci, dar să nu folosească şi să risipească bunurile Bisericii pentru binele lor. Acest sfânt conciliu îi [mai] îndeamnă, cu cea mai mare solemnitate, să lase deoparte afecţiunea lumească şi trupească pentru fraţi, nepoţi şi neamuri, care este sămânţa multor rele în Biserică. Şi ceea ce s-a spus pentru episcopi, la fel să fie pentru toţi cei care deţin beneficii ecleziastice, fie seculare, fie regulare, potrivit rangului lor [...].

(Milton Viorst, *The Great Documents of Western Civilization*, Chilton Books, Philadelphia, 1965, pp. 102-105)

Pacea religioasă de la Augsburg (1555)
- fragmente -

Convocată în februarie 1555 de împăratul Carol al V-lea, Dieta de la Augsburg a instituit pacea religioasă într-un imperiu divizat de peste 30 de ani din cauza războiului civil. Actul final, promulgat la 25 septembrie 1555, proclama existența a două confesiuni în imperiu, catolicismul și luteranismul (credința adepților Confesiunii de la Augsburg). În fiecare provincie a imperiului era recunoscută o singură confesiune, cea aleasă de principele local, care devenea astfel obligatorie pentru supușii acestuia. Cei ce aderau la altă confesiune puteau să-și vândă proprietățile și să plece într-un teritoriu unde aceasta era recunoscută. Orașele libere și cele imperiale, care își pierduseră omogenitatea religioasă, reprezentau excepția de la regulă, aici fiind acceptată practicarea ambelor confesiuni. Aceeași libertate le-a fost acordată cavalerilor, orașelor și altor comunități protestante, aflate pe teritoriile principilor ecleziastici ai imperiului, care își practicau confesiunea, aici, de mai multă vreme (concesie ce a provocat nemulțumirea catolicilor). Dorința de a se ajunge la o înțelegere durabilă a fost atât de mare, încât pacea, deși nu satisfăcea în întregime nici o parte, a fost acceptată de toți, imperiul fiind astfel pus la adăpost de conflicte interne majore pentru următorii 50 de ani[8].

Constituția Păcii între Maiestățile lor imperiale și regale, pe de o parte, și între electorii și statele regatului, pe de alta:

Noi, Ferdinand, prin grația lui Dumnezeu, rege al romanilor și cel ce, în toate timpurile, lărgește imperiul[9], rege al Germaniei, Ungariei, Boemiei, Dalmației, Croației și Slavoniei, infante al Spaniei, arhiduce al Austriei etc. Întrucât la toate dietele ținute de-a lungul ultimilor treizeci și mai bine de ani, precum și la câteva alte întruniri au existat, adeseori, negocieri și consultări pentru a institui o pace generală, perpetuă și trainică între statele sfântului imperiu în privința religiilor aflate în conflict; deoarece, în câteva rânduri, au fost concepuți [anumiți] termeni ai păcii, care nu au fost totuși de ajuns pentru menținerea ei, ci, în pofida lor, statele imperiului au rămas în continuare în amărăciune și neîncredere unul față de celălalt, lucru care a pricinuit mult rău; [...] pentru a asigura din nou pacea și încrederea, în mințile statelor și ale supușilor în legăturile dintre ele, și pentru a salva națiunea germană, îndrăgita noastră patrie, de la destrămare și ruină generală; noi, pe de o parte, ne-am unit și am căzut de acord cu electorii, principii și statele prezente, și cu împuterniciții și soliile celor absenți, după cum și ei, pe de altă parte, au fost de acord cu noi.

1. De aceea, noi instituim, vrem și poruncim ca de acum înainte nimeni, indiferent de rang sau poziție socială, sub nici un motiv sau pretext, să nu se mai angajeze în certuri sau să facă război, jafuri, asedii, împresurări sau asalturi împotriva altora. Nici el și nici

altă persoană în numele lui să nu atace sau să supună, cu răutate şi violenţă, vreun castel, oraş, domeniu, fortificaţii, sate, posesiuni, cătune, împotriva voinţei unei alte părţi, sau să le vatăme din foc sau prin orice altă cale. Şi nimeni să nu dea sfat sau ajutor acestor criminali sau să le dea sprijin, în vreun fel. Şi nimeni să nu le acorde, cu bună ştiinţă sau din proprie voinţă, ospitalitate sau să-i găzduiască, să le dea de mâncare sau de băut, să-i păstreze sau să-i îngăduie [acolo]. Dimpotrivă, fiecare să-şi iubească aproapele cu prietenie sinceră şi adevărată iubire întru Hristos. Se mai prevede ca nici un stat şi nici un membru al sfântului imperiu să nu ia dreptul altui stat de a-şi aduce liber provizii şi hrană, sau să intervină în comerţul, rentele, banii şi veniturile ei ; căci justiţia trebuie aplicată nu la întâmplare, ci în locuri potrivite şi dinainte fixate. Pentru pacea ţării, Maiestatea Sa imperială, noi şi toate statele aderăm laolaltă şi întru totul la tot ceea ce conţine prezenta constituţie religioasă şi generală.

2. Şi ca această pace – absolut necesară pentru aceste religii dezbinate, aşa cum s-a putut vedea din cauzele mai sus arătate, şi cerută de trista necesitate a Sfântului Imperiu Roman al naţiunii germane – să fie mai bine instituită, sigură şi trainică între Maiestatea Sa imperială romană şi noi, pe de o parte, şi electorii, principii şi statele sfântului imperiu, pe de altă parte, Maiestatea Sa imperială şi noi, electorii, principii şi statele sfântului imperiu, în temeiul Confesiunii de la Augsburg şi în numele doctrinei, a religiei şi a credinţei [instituite prin ea], nu vom face război asupra nici unui alt stat al imperiului, nu vom vătăma statele care o respectă, nici nu le vom forţa, împotriva conştiinţei, ştiinţei şi a voinţei lor, să-şi părăsească religia, credinţa, obiceiurile bisericeşti, ritualurile şi ceremoniile Confesiunii de la Augsburg, unde acestea au fost instituite sau urmează a fi instituite, [adică] în principatele, ţările şi stăpânirile lor. Iar noi nu le vom tulbura sau defăima, prin împuternicire sau pe vreo altă cale, ci le vom lăsa să-şi urmeze, în linişte şi pace, religia, credinţa, obiceiurile bisericeşti, ritualurile şi ceremoniile [şi să se bucure de] posesiunile, proprietăţile, pământurile, oamenii, stăpânirile, guvernările, onorurile şi drepturile lor. [...]

3. Pe de altă parte, statele care au acceptat Confesiunea de la Augsburg se vor supune Maiestăţii Sale imperiale, nouă, şi celorlalţi electori, principi şi altor state ale sfântului imperiu, care aderă la vechea religie, deşi vor rămâne credincioase religiei, credinţei, obiceiurilor bisericeşti, ritualurilor şi ceremoniilor lor [proprii]. Aşijderea, ele nu le vor tulbura [acestora] posesiunile, proprietăţile, oamenii, stăpânirile, guvernările, onorurile, drepturile, rentele, dobânzile şi dijmele lor.[...]

5. Însă toţi cei care nu sunt adepţi ai nici uneia dintre religiile amintite mai sus nu sunt incluşi în această pace, ci vor fi excluşi cu toţii.

6. Şi cum de la negocierea acestei păci au fost neînţelegeri despre ce ar trebui să se facă atunci când unul sau mai multe state spirituale şi-ar părăsi vechea religie de dragul arhiepiscopiilor, episcopiilor, rangurilor preoţeşti şi al beneficiilor decurgând din acestea, în legătură cu care adepţii celor două religii nu au ajuns la o înţelegere, prin autoritatea respectatei Maiestăţi imperiale romane, în întregime delegată nouă, am hotărât – şi, pe această cale, vă aducem la cunoştinţă – că ori de câte ori un arhiepiscop, episcop, prelat sau vreun alt slujitor spiritual se va lepăda de vechea noastră religie, el îşi va părăsi de îndată, fără să se opună şi fără întârziere, arhiepiscopia, episcopia, rangul preoţesc şi alte beneficii, cu toate foloasele şi veniturile pe care le-ar fi putut avea de pe urma acestora, fără a-i fi adusă vreo atingere onoarei.

7. Dar de vreme ce anumite state sau predecesoarele lor au confiscat anumite fundaţii, mănăstiri şi alte posesiuni spirituale pentru a da venitul acestora unor biserici, şcoli, instituţii caritabile sau cu alte scopuri, aceste proprietăţi confiscate, care nu le aparţin, vor fi incluse în acest acord de pace şi considerate ca fiind confiscate potrivit reglementărilor din fiecare stat privitoare la proprietăţile confiscate, dacă deţinătorii lor sunt supuşi ai imperiului şi fac parte dintre statele imperiului, şi dacă clerul nu se afla în posesia amintitelor stăpâniri în momentul Convenţiei de la Passau[10] ori după aceea [...].

10. Nici un stat nu-i va cere altui stat sau supus al acestuia să-i îmbrăţişeze religia.

11. Dar când supuşii noştri sau ai electorilor, ai principilor şi ai statelor care au îmbrăţişat vechea religie sau Confesiunea de la Augsburg doresc, de dragul religiei lor, să plece cu soţia şi copiii în alt loc în ţările, principatele şi oraşele electorilor, ale principilor şi statelor sfântului imperiu, şi se aşază acolo, această plecare şi venire, precum şi vânzarea posesiunilor şi a bunurilor, în schimbul unei compensaţii rezonabile pentru servitute şi taxe neplătite, să fie pretutindeni neîmpiedicate, ci încuviinţate şi îngăduite [...].

13. Şi, în această pace, vor fi, de asemenea, incluşi şi cavalerii liberi, care sunt nemijlocit supuşi ai Maiestăţii Sale imperiale şi nouă. Şi se mai prevede că ei nu vor fi stânjeniţi, urmăriţi sau supăraţi de nimeni, din pricina vreuneia dintre religiile mai sus amintite.

14. Dar de vreme ce, în multe oraşe libere şi imperiale, amândouă religiile – adică vechea noastră religie şi aceea a Confesiunii de la Augsburg – au ajuns să existe şi să fie practicate laolaltă, aşa va rămâne şi de acum încolo, în amintitele oraşe. Iar cetăţenii şi locuitorii amintitelor oraşe libere şi imperiale – de rang spiritual sau secular – vor trăi în pace unii cu ceilalţi. Şi nici una dintre părţi să nu se încumete să desfiinţeze religia, obiceiurile bisericeşti sau ceremoniile celeilalte sau să o persecute [...].

19. Şi o dată cu aceasta, şi prin autoritatea acestui al nostru edict imperial, poruncim şi ordonăm judecătorilor curţilor imperiale şi tovarăşilor lor să respecte şi să urmeze acest tratat de pace şi să cumpănească cu grijă legea pentru toţi cei ce apelează la judecata lor, indiferent căreia din mai sus amintitele religii le aparţin, şi să nu accepte fie să dea vreo citaţie, ordin de chemare, fie să deschidă vreo judecată împotriva lor.

Dat în oraşul imperial Augsburg, care ne aparţine nouă, anume lui Carol al V-lea şi regelui Ferdinand şi sfântului imperiu, în a douăzeci şi cincea zi a lunii septembrie, anul o mie cinci sute cincizeci şi cinci de la naşterea lui Hristos, în al douăzeci şi cincilea an al domniei noastre ca împărat şi în al douăzeci şi nouălea ca stăpânitor al altor regate.

Ferdinand.

(*Readings in European history*, vol. I, „From the Breaking up of the Roman Empire to the Protestant Revolt", edited by James Harvey Robinson, Ginn and Company, Boston, 1904, pp. 113-117 ; Milton Viorst, *The Great Documents of Western Civilization*, Chilton Books, Philadelphia, 1965, pp. 99-101)

Edictul din Nantes (1598)

- fragmente -

Edictul din Nantes - un act de toleranță religioasă care punea capăt celor peste treizeci de ani de conflicte interne în Franța (1562-1598) - a fost promulgat la 13 aprilie 1598 de regele Franței, Henric al IV-lea (1589-1610). Prin acest act, protestanților („hughenoților") li se permitea să dețină locuri de practicare a cultului în mai multe orașe din regat (nu însă și la Paris), li se acordau drepturi civile complete, fiind instituită și o curte de justiție, formată din catolici și protestanți, care urma să se ocupe de rezolvarea disputelor apărute după emiterea edictului. Pastorii protestanți erau retribuiți de stat, fiind scutiți de anumite obligații. Protestanții păstrau sub control centrele pe care încă le dețineau în august 1597, cheltuielile pentru întreținerea garnizoanei urmând să fie plătite de rege în următorii opt ani. Edictul restaura catolicismul în toate regiunile în care practicarea acestuia fusese întreruptă și făcea imposibilă orice extensiune legală a protestantismului în Franța. Întâmpinat cu opoziție din partea papei Clement al VIII-lea, a clerului catolic din Franța și a stărilor provinciale, actul va fi, în cele din urmă, revocat de către Ludovic al XIV-lea la 18 octombrie 1685[11].

Henric, prin grația lui Dumnezeu, rege al Franței și Navarei, către toți cei cărora le sunt adresate acestea, salutare:

Printre nenumăratele foloase cu care Dumnezeu a dorit să ne copleșească, cel mai însemnat și neprețuit este darul puterii și al dibăciei de a ne împotrivi înfricoșătoarelor dezordini și tulburări care s-au abătut peste acest regat la venirea noastră. Regatul a fost atât de sfâșiat de nenumărate tabere și secte, încât cele mai îndreptățite dintre toate grupările erau și cele mai mici. Dumnezeu ne-a dat puterea de a sta împotriva acestei furtuni. În cele din urmă, am învins aceste valuri și ne-am asigurat liniștea și pacea pentru statul nostru; de aceea, a Lui să-i fie slava în toate, iar pentru noi, recunoașterea grației Sale pentru că s-a folosit de noi în lucrarea Sa [...]. Implorăm și așteptăm de la Divina Bunătate aceeași protecție și favoare pe care le-a dăruit acestui regat, încă de la începuturi [...].

Prin acest irevocabil și perpetuu edict, instituim și proclamăm:

[1.] Mai întâi, să se șteargă și să se dea uitării, ca și cum nu s-ar fi întâmplat vreodată, amintirea a tot ceea ce o parte sau alta a săvârșit între martie 1585 și urcarea noastră pe tron, precum și în timpul tulburărilor de mai înainte [...].

[3.] Rânduim ca religia romană, catolică și apostolică să fie restaurată și reinstituită în toate locurile și așezările din regatul nostru și din țările supuse stăpânirii noastre, unde practicarea ei a fost întreruptă, în așa fel încât să fie practicată liber și în pace, fără nici o tulburare sau piedică; interzicem categoric ca orice persoană, indiferent de stare sau

condiţie, să tulbure, să aducă vreo vătămare sau [să facă] vreun rău clericilor în celebrarea serviciului divin, în strângerea dijmelor, a produselor sau a veniturilor din beneficiile lor, sau a altor drepturi şi taxe care le aparţin ; şi toţi cei care în timpul tulburărilor au luat în stăpânire biserici, case, bunuri şi venituri aparţinând numiţilor clerici, să le dea înapoi întreaga stăpânire, iar aceştia să se bucure în pace de drepturi, libertăţi şi garanţii, aşa cum le aveau înainte de a fi lipsiţi de ele [...].

[6.] Şi spre a nu lăsa vreun prilej de tulburări sau neînţelegeri între supuşii noştri, am îngăduit – şi, prin aceasta, îngăduim [din nou] – celor care ţin de religia numită reformată să trăiască şi să rămână în toate oraşele şi locurile acestui regat al nostru şi în ţările supuse stăpânirii noastre, fără să fie supăraţi, vătămaţi sau siliţi să facă ceva contrar religiei şi conştiinţei lor [...], cu condiţia ca ei să respecte celelalte prevederi conţinute în edictul de faţă.

[7.] Tuturor seniorilor, nobililor şi altora care ţin de zisa religia numită reformată şi au drept de judecată (sau anumite feude în stăpânire) li se îngăduie să-şi practice numita religie în casele lor [...].

[9.] De asemenea, indiferent de toate decretele şi judecăţile contrare, le îngăduim adepţilor acestei religii să continue practicarea ei în toate satele şi locurile stăpânirii noastre, pe care ei le-au stabilit şi de care s-au bucurat, de mai multe ori şi în perioade diferite, până la sfârşitul lunii august, a anului 1597 [...].

[13.] Interzicem categoric celor ce ţin de zisa religie practicarea acesteia în regatul nostru şi pe pământurile stăpânirii noastre (adică predicarea, organizarea şi reglementarea ei sau instruirea publică a copiilor, sau orice altceva), în alte locuri decât cele îngăduite şi acordate prin edictul de faţă.

[14.] Este interzis ca numita religie să fie practicată la curtea noastră sau în alaiul nostru, sau pe pământurile şi în ţinuturile noastre de dincolo de munţi, sau în oraşul nostru Paris, sau în cuprinsul a cinci leghe în jurul acestui oraş [...].

[18.] De asemenea, interzicem tuturor supuşilor noştri, indiferent de condiţia lor, să-i forţeze sau să-i convingă, împotriva voinţei părinţilor lor, pe copiii ce ţin de zisa religie, cu scopul de a-i boteza sau mirui în Biserica Romană, Catolică şi Apostolică ; acelaşi lucru este interzis şi celor ce aparţin religiei numită reformată, sub ameninţarea celei mai aspre pedepse [...].

[21.] Cărţile privitoare la zisa religie reformată să nu fie tipărite şi vândute în mod public decât în oraşele şi locurile unde a fost îngăduită practicarea publică a acestei religii.

[22.] Rânduim să nu se facă nici o deosebire sau vreo distincţie de religie în ceea ce priveşte primirea şi instruirea supuşilor în universităţi, colegii şi şcoli, precum şi în privinţa primirii bolnavilor şi a săracilor în spitale, ospicii şi aşezăminte publice de caritate.

(Milton Viorst, *The Great Documents of Western Civilization*, Chilton Books, Philadelphia, 1965, pp. 106-108)

Note

[1] Mt. 4, 17.
[2] V. teza nr. 6.
[3] În sensul de bogăţii spirituale ale Bisericii.
[4] Ier. 6, 14.
[5] Pentru aceste informaţii, dar cu mai multe detalii, v., *inter alia*, H.G. Koenigsberger, George L. Mosse, *Europe in the Sixteenth Century*, Rinehart and Winston Inc., Holt, 1968, pp. 237-241.
[6] Pentru aceste informaţii, v. *Les conciles œcuméniques. Les Décrets*, tome II-2, Trente à Vatican, texte original établi par G. Alberigo, J.A. Dossetti, P.-P. Joannou, C. Leonardi et P. Prodi, avec la collaboration de H. Jedin, édition française sous la direction de A. Duval, B. Lauret, H. Legrand, J. Moingt et B. Sesboüée, Les Éditions du Cerf, Paris, 1994, pp. 1241-1242 (Introduction).
[7] Conciliul de la Cartagina a avut loc în secolul al III-lea d.Hr.
[8] V. H.G. Koenigsberger, George L. Mosse, *Europe in the Sixteenth Century*, ed. cit., pp. 187, 275.
[9] *Dilatator regni*.
[10] Încheiată în 1552.
[11] V. Leonard W. Cowie, *Sixteenth Century Europe*, Oliver & Boyd, Edinburgh, 1977, pp. 234-237.

Bibliografie

A. Izvoare (ediţii)

A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, edited by Philip Schaff D.d., LL.D., vol. III, „Saint Augustin: On The Holy Trinity; Doctrinal Treatises; Moral Treatises", vol. V, „Saint Augustin: Anti-Pelagian Writings", W.B. Grand Rapids, Eerdmans Publishing Company, Michigan, 1980.

A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, second Series, under the editorial supervision of Philip Schaff D.d., LL.D. and Henry Wace, D.D., vol. XII, Grand Rapids, W.B. Eerdmans Publishing Company, Michigan, 1969.

A Source Book for Mediaeval History. Selected Documents Illustrating the History of Europe in the Middle Age by Oliver J. Thatcher and Edgar H. McNeal, Charles Scribner's Sons, New York, 1907.

A Source Book for Medieval Economic History, edited by Roy C. Cave and Herbert H. Coulson, The Bruce Publishing Company, New York, 1936.

Anecdotes historiques, Légendes et Apologues tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon, publiés pour la Société de l'Histoire de France par A. Lecoy de la Marche, Paris, 1877.

Archives de l'Occident, sous la direction de Jean Favier, tome I, „Le Moyen Âge (V^e^-XVe siècle)", par Olivier Guyotjeannin, Fayard, Paris, 1992.

Bede, A History of the English Church and People, translated and with an Introduction by Leo Sherley-Price, revised by R.E. Latham, Penguin Books, London, 1968.

Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament. Cu trimeteri, Societatea Biblică, *s. l.*, *s. a.*

Boyer, John W.; Kirshner, Julius (general editors), *Readings in Western Civilization*, volume IV, „Medieval Europe", edited by Julius Kirshner and Karl F. Morrison, The University of Chicago Press, Chicago, 1986.

Dante, „Monarchie (Monarchia)", Livres I, V-VI, VIII, IX, *in* Dante, *Œuvres complètes*, traduction et commentaire par André Pézard, Gallimard, Paris, 1965.

Duby, Georges, *L'Europe au Moyen Âge*, Flammarion, Paris, 1984.

Early Dominicans. Selected Writings, edited by Simon Tugwell, Paulist Press, New York, 1982.

English Historical Documents, vol. I, (c. 500-1042), edited by Dorothy Whitelock, Eyre and Spottiswoode, London, 1955.

English Historical Documents, vol. II (1042-1189), edited by David C. Douglas and George W. Greenway, Oxford University Press, New York, 1968.

Gregory Bishop of Tours, *History of the Franks*, selections, translated with notes by Ernest Brehaut, Columbia University Press, New York, 1916.

Institoris (Kraemer), Henry; Sprenger, Jacques, *Le Marteau des Sorcières (Malleus maleficarum)*, traduit du latin et précédé de *L'Inquisiteur et ses sorcières* par Armand Danet, Éditions Jérôme Millon, Grenoble, 1990.

Jewish Contribution to Civilization, an estimate by Joseph Jacobs, The Conat Press, Philadelphia, 1920.

John of Paris, *On Royal an Papal Power. A Translation with Introduction of the* De Potestate Regia et Papali *of John of Paris* by Arthur P. Monahan, Columbia University Press, New York and London, 1974.

L'imaginaire du sabbat, édition critique des textes les plus anciens (1430 c. – 1440 c.) réunis par Martine Ostorero, Agostino Paravicini Bagliani, Kathrin Utz Tremp en collaboration avec Catherine Chène, Lausanne, 1999

L'œuvre de Hugues de Saint-Victor, vol. 1. „De institutione novitiorum. De virtute orandi. De lauda caritatis. De arrha animae", texte latin par H.B. Feiss et P. Sicard, traduction française par D. Poirel, H. Rochais et P. Sicard, introductions, notes et appendices par D. Poirel, Brepols, Turnhout, 1997.

Le Songe du Vergier, édité d'après le manuscrit royal 19 C IV de la British Library par Marion Schnerb-Lièvre, archiviste-paléographe, tome I-II, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1982.

Les conciles œcuméniques. Les Décrets, tome II-1, Nicée I à Latran; tome II-2, Trente à Vatican, texte original établi par G. Alberigo, J.A. Dossetti, P.-P. Joannou, C. Leonardi et P. Prodi, avec la collaboration de H. Jedin, édition française sous la direction de A. Duval, B. Lauret, H. Legrand, J. Moingt et B. Sesboüée, Les Éditions du Cerf, Paris, 1994.

Li livres du gouvernement des rois. A XIIIth Century French Version of Egidio Colonna's De regimine principum, now first published from the Kerr Ms., together with introduction and notes and full page facsimile by Samuel Paul Molenaer, AMS Press, Inc., New York, 1966.

Life in the Middle Ages, selected, translated and annotated by G.G. Coulton, volume I, „Religion, Folklore and Superstition", 2nd ed, Cambridge University Press, Cambridge, 1930.

Marcus, Jacob R., *The Jew in the Medieval World. A Source Book, 315-1791*, The Union of American Hebrew Congregations, Cincinnati, 1938.

Marrou, Henri-Irénée (avec la collaboration de A.-M. La Bonnardière), *St. Augustin et l'augustinisme*, Éditions du Seuil, Paris, 1955.

Marsile de Padoue, *Le Défenseur de la paix*, traduction, introduction et commentaire par Jeannine Quillet, J. Vrin, Paris, 1968.

Medieval Political Theory – A Reader. The Quest for the Body Politic, 1100-1400, edited by Carry Nederman and Kate Langdon Forhan, Routledge, London and New York, 1993.

On Ecclesiastical Power by Gilles of Rome. *De Ecclesiastica Potestate* by Aegidius of Rome, translated with an introduction by Arthur P. Monahan, The Edwin Mellen Press, Lewiston, Queenston, Lampeter, 1990.

On the Government of Rulers/De Regimine Principum *Ptolemy of Lucca with Portions Attributed to Thomas Aquinas*, translated by James M. Blythe, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1997.

Pisan, Christine de *Le livre du corps de policie*, édition critique par Robert H. Lucas, Librairie Droz, Genève, 1967.

Pizan, Christine de *The Book of Body Politic*, edited and translated by Kate Langdon Forhan, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Quaestio de Potestate Papae (Rex Pacificus)/*An Enquiry Into the Power of the Pope. A Critical Edition and Translation* by R.W. Dyson, The Edwin Mellen Press, Lewiston, Queenston, Lampeter, s. a.

Readings in European History, volume I, „From the Breaking up of the Roman Empire to the Protestant Revolt", edited by James Harvey Robinson, Ginn and Company, Boston, 1904.

Sainte Hildegarde, *Scivias ou Les trois livres des visions et révélations de l'édition princeps Henri Étienne, 1513*, traduits littéralement du latin en français par [Rodolphe Chamonal] le traducteur

de la *Vie* de la même Sainte et des *Œuvres complètes* de Rusbroch, Livre I, R. Chamonal libraire-éditeur, Paris, 1909.

Schroeder, H.J., *Disciplinary Decrees of the General Councils : Text, Translation and Commentary*, B. Herder Book Co., St. Louis, 1937.

Select Historical Documents of the Middle Ages, translated and edited by Ernest F. Henderson, Biblo and Tannen, New York, 1965.

Source Problems in English History, edited by Albert Beebe White and Wallace Notestein, with and introduction by Dana Carleton Munro, Harper and Brothers Publishers, New York-London, 1915.

Sources d'histoire médiévale, IXe – milieu du XIVe siècle, sous la direction de Ghislain Brunel et Élisabeth Lalou, Larousse, Paris, 1992.

St. Thomas Aquinas Summa Theologiæ, vol. 43, latin text and English translation, introductions, notes, appendices and glossaries, Blackfriars, New York, London, *s. a.*

Sturlsson, Snorre, *The Heimskringla. A History of the Norse Kings*, translated by Samuel Laing, with revised notes by Rasmus B. Anderson, vol. I, Norrœna Society, London, 1906.

Thatcher, Oliver J., *The Library of Original Sources*, vol. IV, „The Early Medieval World", University Research Extension Co., Milwaukee, 1907.

The Goodman of Paris (Le Ménagier de Paris), edited by Eileen Power, London, 1928.

The Jews and the Crusaders. The Hebrew Chronicles of the First and Second Crusades, translated and edited by Shlomo Eidelberg, The University of Wisconsin Press, Madison, 1977.

The Jews of Angevin England. Documents and Records, collected and translated by Joseph Jacobs, London, David Nutt, 270, 271, Strand, 1893.

The Laws of the Salian Franks, translated and with an introduction by Katherine Fischer Drew, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1991.

The Portable Medieval Reader, edited and with an introduction by James Bruce Ross and Mary Martin McLaughlin, The Viking Press, New York, 1972.

The Statesman's Book of John of Salisbury, translated by John Dickinson, Alfred A. Knopf, New York, 1927.

The Writings of Saint Francis of Assisi, newly translated into English with an introduction and notes by Father Paschal Robinson, J.M. Dent and Co., London, 1906.

Thomas d'Aquin, *Somme Théologique*, tome 3, II – II, 153, 153, Les Éditions du Cerf, Paris, 1985.

Translations and Reprints from the Original Sources of European History, vol. II, no. 3 ; vol. II, no. 4 ; vol. III, no. 4 ; vol. IV, no. 3 ; vol. VI, no. 5, published by The Department of History of the University of Pennsylvania, Philadelphia, 1897-1907.

Viorst, Milton, *The Great Documents of Western Civilization*, Chilton Books, Philadelphia, 1965.

Wace, Henry ; Buchheim, C.A. (editors), *Luther's primary works*, Hodder & Stoughton, London, 1896.

Zeller, B. ; Dorsy, E., *Charlemagne*, Hachette, Paris, 1882.

B. Literatură secundară

Bagliani, Agostino Paravicini, *Boniface VIII. Un pape hérétique ?* , Payot, Paris, 2003.

Benbassa, Esther, *Histoire des Juifs de France*, Éditions du Seuil, Paris, 1997.

Berges, Wilhelm, *Die Fürstenspiegel des hohen und späten Mittelalters*, Leipzig, 1938.

Berki, R.N., *The History of Political Thought. A Short Introduction*, Dent, London and Melbourne, 1977.

Bernard, Yvelise ; Kaplan, Michel ; Vincent-Cassy, Mireille ; Zimmermann, Michel, *Dictionnaire des biographies*, vol. 2. „Le Moyen Âge", sous la direction de Jean-Maurice Bizière, Armand Colin, Paris, 1993.

Bloch, Marc, *Mélanges historiques*, tome I, S.E.V.P.E.N., Paris, 1963.

Bloch, Marc, *Societatea feudală*, vol. 1, „Formarea legăturilor de dependenţă", traducere de Cristina Macarovici, postfaţă de Maria Crăciun, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996.

Blythe, James M., *Ideal Government and the Mixed Constitution in the Middle Ages*, Princeton University Press, Princeton, 1992.

Bowle, John, *Western Political Thought. An Historical Introduction from the Origins to Rousseau*, Barnes & Noble, Methuen, London, New York, 1961.

Brătianu, Gheorghe I., *Studii bizantine de istorie economică şi socială*, traducere din limba franceză de Alexandru-Florin Platon, ediţie, note şi comentarii de Ion Toderaşcu şi Alexandru-Florin Platon, Editura Polirom, Iaşi, 2003.

Briggs, Charles F., *Giles of Rome's „De regimine principum". Reading and Writing Politics at Court and University, c. 1275 – c. 1525*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Brooke, Christopher, *John of Salisbury and his World*, in *The World of John of Salisbury*, edited by Michael Wilks, Basil and Blackwell, Oxford, 1984.

Burns, J.H., *Histoire de la pensée politique médiévale, 350-1450*, P.U.F., Paris, 1993.

Camille, Michael, „The Image and the Self: Unwriting Late Medieval Bodies", in *Framing Medieval Bodies*, edited by Sarah Kay & Miri Rubin, Manchester University Press, Manchester and New York, 1994.

Canning, Joseph, *A History of Medieval Political Thought, 300-1450*, Routledge, London and New York, 1996.

Cantor, Norman F., *Medieval History. The Life and Death of a Civilization*, 2nd edition, Macmillan Publishing Co., New York, 1969.

Cassagnes-Brouquet, Sophie, *Histoire de l'Angleterre médiévale*, Ophrys, Paris, 2000.

Chélini, Jean, *Histoire religieuse de l'Occident médiéval*, Hachette, Paris, 1991.

Chenu, M.D., *Toma d'Aquino şi teologia*, traducere de Elena I. Burlacu, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998.

Colish, Marcia L., *Medieval Foundations of the Western Intellectual Tradition, 400-1400*, Yale University Press, New Haven, 1997.

Coman, Ioan G., *Patrologie*, Sfânta Mănăstire Dervent, 1999.

Cowie, Leonard W., *Sixteenth-Century Europe*, Oliver & Boyd, Edinburgh,1977.

Dictionnaire du Moyen Âge, publié sous la direction de Claude Gauvard, Alain de Libera, Michel Zink, P.U.F., Paris, 2002.

Dictionnaire Encyclopédique du Moyen Âge, sous la direction d'André Vauchez, tome I, Éditions du Cerf, Paris, 1997.

Dictionnaire historique de la papauté, sous la direction de Philippe Levillain, Fayard, Paris, 1994.

Duby, Georges, *The Knight, The Lady, and The Priest. The Making of Modern Marriage in Medieval France*, translated by Barbara Bray, Pantheon Books, New York, 1983.

Eickels, Klaus van; Brüsch, Tania, *Kaiser Friedrich II. Leben und Persönlichkeit in Quellen des Mittelalters*, Artemis & Winkler, Düsseldorf, Zürich, 2000.

Farmer, David Hugh, *The Oxford Dictionary of Saints*, Clarendon Press, Oxford, 1978.

Favier, Jean, *Dictionnaire de la France médiévale*, Fayard, Paris, 1993.

Favier, Jean, *Istoria Franţei*, vol. I, „Originile", traducere de Rodica Marghitu, Editura Teora, Bucureşti, 2000.

Fédou, René *et al.*, *Lexique historique du Moyen Âge*, 2ème édition revue et augmentée, Armand, Colin, Paris, 1989.

Finn, Welldon R., *Domesday Book. A Guide*, Phillimore, London, 1986.

Frémaux-Crouzet, A., „De la hiérarchie des corps dans le bas moyen-âge hispanique", *Razo*, Cahiers du Centre d'Études Médiévales de Nice, n° 2, 1981.

Ginzburg, Carlo, *Istorie nocturnă. O interpretare a sabatului*, traducere de Mihai Avădanei, cu o postfaţă de Valeriu Gherghel, Editura Polirom, Iaşi, 1996.

Halphen, Louis, *Les Barbares. Des grandes invasions aux conquêtes turques du XIe siècle*, 3ème édition, Alcan, Paris, 1936.

Halphen, Louis, *Charlemagne et l'empire carolingien*, Albin Michel, Paris, 1979.
Histoire de l'Église par elle-même, sous la direction de Jacques Loew et Michel Meslin, avec la collaboration de Nicole Bériou, Guy Bédouelle, Pierre Pierrard, Fayard, Paris, 1978.
Histoire du christianisme des origines à nos jours, sous la direction de Jean-Marie Mayeur, Charles et Luce Pietri, André Vauchez, Marc Venard, tome V, „Apogée de la papauté et expansion de la Chrétienté (1054-1274)", Desclée, Paris, 1993.
Historia occidentalis (Tableau de l'Occident au XIIIe siècle), traduction par Gaston Duchet-Suchaux, introduction et notes par Jean Longère, Les Éditions du Cerf, Paris, 1997.
Kelly, J.N., *The Oxford Dictionary of Popes*, Oxford University Press, Oxford, 1988.
Kenny, Anthony, *Toma d'Aquino*, traducere din engleză de Mihai C. Udmă, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998.
Koenigsberger, H.G. ; Mosse, George L., *Europe in the Sixteenth Century*, Rinehart and Winston Inc., Holt, 1968.
Kriegel, Maurice, „La prise d'une décision, l'expusion des juifs d'Espagne" in *Chrétiens, musulmans et juifs dans l'Espagne médiévale. De la convergence à l'expulsion*, sous la direction de Ron Barkaï, Les Éditions du Cerf, Paris, 1994.
Lambertini, Roberto, „A proposito della «costruzione» dell' «Oeconomica» in Egidio Romano", *Medioevo. Rivista di storia della filosofia medievale*, XIV, 1988.
Le Goff, Jacques, *Pentru un alt Ev Mediu. Valori umaniste în cultura şi civilizaţia Evului Mediu*, studiu introductiv, note şi traducere de Maria Carpov, vol. II, Editura Meridiane, Bucureşti, 1986.
Le Goff, Jacques, *Sfântul Francisc din Assisi*, traducere de Mihai Ungurean, Editura Polirom, Iaşi, 2000.
Le Ménagier de Paris, edited by Georgine E. Brereton and Janet M. Ferrier, Clarendon Press, Oxford, 1981.
Le Ménagier de Paris, traité de morale et d'économie domestique composé vers 1393 par un bourgeois parisien, vol. I-II, Slatkine, Genève-Paris, 1982.
Leguay, Jean-Pierre, *L'Europe carolingienne (VIIIe – Xe siècles)*, Belin, Paris, 2002.
Lendvai, Paul, *Ungurii. Timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, traducere din germană de Maria şi Ion Nastasia, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001.
Lexikon des Mittelalters, IV, V, VI, Artemis & Winkler Verlag, München und Zürich, 1989, 1991, 1993.
Moines et religieux au Moyen Âge, présenté par Jacques Berlioz, Éditions du Seuil, Paris, 1994.
Moore, R.I., *Prima revoluţie europeană (cca 970-1215)*, traducere de Cristina Gyurcsik, Editura Polirom, Iaşi, 2004.
Musset, Lucien, *Les invasions : le second assaut contre l'Europe chrétienne (VIIe – XIe siècles)*, P.U.F., Paris, 1965.
New Advent. The Catholic Encyclopedia (http : //www.newadvent.org).
Petit-Dutaillis, Charles, *La monarchie féodale en France et en Angleterre (X^e^ – XIIIe siècle)*, Albin Michel, Paris, 1971.
Platon, Alexandru-Florin, *Societate şi mentalităţi în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2000.
Prêcher d'exemples. Récits de prédicateurs du Moyen Âge, présenté par Jean-Claude Schmitt, Stock, Paris, 1985.
Quillet, Jeannine, *Cheile puterii în Evul Mediu*, traducere de Maria Pavel, prefaţă de Şerban Papacostea, Editura Corint, Bucureşti, 2003.
Rapp, Francis, *Le Saint Empire romain germanique. D'Otton le Grand à Charles Quint*, Tallandier, Paris, 2000.
Riché, Pierre, *Dictionnaire des Francs. Les temps mérovingiens*, Éditions Bartillat, Paris, 1996.
Riché, Pierre, *Dictionnaire des Francs. Les Carolingiens*, Éditions Bartillat, 1997.

Riché, Pierre, „Jean de Salisbury et le monde scolaire du XII[è] siècle", in *The World of John of Salisbury*, edited by Michael Wilks, Basil and Blackwell, Oxford, 1984.

Riché, Pierre, *Europa barbară din 476 până în 774*, traducere de Irina Cristea, Paris, prefaţă de Ecaterina Lung, Editura Corint, Bucureşti, 2003.

Saenger, Paul, „John of Paris, Principal Author of the Quaestio de potestate papae", *Speculum*, Volume 56, Issue 1 (Jan. 1981).

Sayers, Jane, *Innocent III. Leader of Europe, 1198-1216*, Longman, London and New York, 1994.

Saint-Victor, Hugues de, *Six opuscules spirituels*, introduction, texte critique, traduction et notes par Roger Baron, Les Éditions du Cerf, Paris, 1969.

Saint-Victor, Hugues de, *L'Art de lire (Didascalion)*, introduction, traduction et notes par Michel Lemoine, Les Éditions du Cerf, Paris, 1991.

Schmitt, Jean-Claude, *Raţiunea gesturilor în Occidentul medieval*, traducere de Doina Marian, prefaţă de Alexandru Duţu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1998.

Scholz, Richard, *Die Publizistik zur Zeit Philipps des Schönen und Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Anschauungen des Mittelalters*, Verlag von Ferdinand Enke, Stuttgart, 1903 (ed. a II-a, Amsterdam, 1962).

Steinberg's Dictionary of British History, 2nd edition, edited by S.H. Steinberg and I.H. Evans, Edward Arnold, 1970.

Struve, Tilman, *Die Entwicklung der organologischer Staatsauffassung im Mittelalter*, Anton Hiersemann, Stuttgart, 1978.

Taddey, Gerhard (Hg.), *Lexikon der Deutschen Geschichte. Personen. Ereignisse. Institutionen. Von der Zweitende bis zum Ausgang des 2. Weltkrieges*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1977.

The New Cambridge Medieval History, Volume V, c. 1198-1300, edited by David Abulafia, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Ubl, Karl, „Johannes Quidorts Weg zur Sozialphilosophie", in *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, Band 30/1 (2003).

Ullmann, Walter, *The Growth of the Papal Government in the Middle Ages. A Study in the Ideological Relation of Clerical to Lay Power*, 2nd edition, Methuen, London, 1962.

Ullmann, Walter, *Principles of Papal Government and Politics in the Middle Ages*, Barnes & Noble, New York, 1966.

Verger, Jacques, *Les universités françaises au Moyen Âge*, E.J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1995.

Verger, Jacques, *L'essor des universités au XIIIe siècle*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1997.

Vitry, Jacques de, *Lettres de la Cinquième Croisade*, texte latin établi par R.B.C. Huygens, traduit et présenté par G. Duchet-Suchaux, Brepols, Turnhout, 1998.

Vocabulaire historique du Moyen Âge, sous la direction de François-Olivier Touati, La Boutique de l'Histoire, Paris, 1995.

Index nominorum*

A

Aachen 43, 46, 57-59, 121-122, 139-140, 156, 416
Abbo, conte 45, 47
Abraham, vicerege 154, 242
Abraham Seneor, rabin 241
Abraham Zacuto 241
Adalbert 141
Adaldagus, arhiepiscop 367
Adalelm, conte 60
Adalgisus 42
Adelaide 141
Adelaide, contesă 372
Adescancastre (vezi Exeter) 77, 93, 194, 196
Adrian I, papă 41
Ædan, rege 190
Aegidius 133
Aegidius Romanus (alias Egidio Colonna, Gilles de Rome) 271-272, 282, 307
Alfweard, episcop 377
Aethelbert I (v. Ethelbert), rege 71, 186-189
Africa 175, 204, 242
Aistulf, rege 41
Alamania (v. Alemania) 60, 194
Alaric 15, 176
Albert al V-lea, duce 449
Albertus Magnus (Albert cel Mare) 382
Albofled 18
Alconbury 84, 86
Alcuin 186, 191
Alemania (v. Alamania) 40, 319
Alexander din Hales 382
Alexandria 203
Alexandru, rege al Scoţiei
Alexandru al II-lea, papă 147
Alexandru al III-lea, papă 151
Alfgar 84
Alfonso I, rege 272
Alighiero di Bellincione 323
Almaric 383
Altfrid 60
Amalhar, episcop 58
Ambrosius 175, 181
Anagni 280, 282, 415
Anastasius 181
Andalusia 240
Anglia 10, 62, 69, 81, 83, 88, 91, 93, 97-103, 106-109, 111-112, 126, 149, 162-163, 186, 189, 230-231, 280, 304, 350, 372-376, 378-381, 465
Anjou 91, 93, 100, 102, 230, 372-373, 376, 378
Ann Boleyn 465
Anselm, arhiepiscop 88
Antiochia 369
Aquileia 57, 212
Aquino 424
Aquitania 15, 41, 100, 102, 124, 131, 207, 230, 372-373, 375-376, 378-381
Aragon 240, 271, 300, 454
Aribo, arhiepiscop 368
Aristotel 256, 267, 269-270, 282, 295, 298, 323, 326-331, 346, 354, 382-383, 425-428

* Prezentul indice cuprinde numai toponimele şi numele proprii relevante din punct de vedere istoric. Acolo unde s-a putut, am adăugat funcţia sau demnitatea personajului înregistrat; nu am făcut acest lucru pentru personajele cunoscute (ex: Clovis, Carol cel Mare sau Ludovic al XIV-lea). Nu am cuprins nume de divinităţi sau de personaje biblice şi nici numele numeroşilor martori ai unor acte regale. De asemenea, am consemnat numai toponimele şi numele proprii din documente şi din prezentarea lor, nu şi pe cele menţionate în notele şi comentariile de la finele fiecărui capitol.

Arles 158
Armagnac 350
Armenia 369
Arnald, episcop 414
Arnulf, rege 60-61
Arnulf, duce de Bavaria 140
Arogaste 19-20
Arsaphios 57
Arthur, rege legendar 391
Asia 204
Assisi 213
Athanaric 16
Athelstan, rege 74, 80
Attila 179, 251
Atto, episcop 147
Augsburg 63, 368, 468-470
Augustin, episcop de Canterbury 186-189
Augustin (Aurelius Augustinus), sfântul ~ 71, 175-176, 181, 247, 253, 266-270, 284, 290, 299, 301, 310, 321, 340, 345, 347, 397, 402, 425-427, 431-432
Augustonemetum 15
Aurelian, mitropolit 60
Austrasia 39-40
Austria 230-231, 408, 449, 468
Autun 39, 450
Ava 208
Averroes 387
Avignon 262, 282, 307
Azincourt 350

B

Bagdad 369-370
Balduin, conte de Hainault 133
Bardowic 366
Basel 57, 143, 323, 449, 451
Basra 370
Bavaria 60, 63, 140, 144, 194, 326
Beda Venerabilul 186, 292
Bedogaste 19
Bella 323
Bellevile-sur-Saône 420
Benedict, sfântul ~ (Benedictus Nursiensis) 183, 208
Benedict al IX-lea, papă 320, 322
Beornred, arhiepiscop 191
Beorwold, abate 196
Berengar, margraf și rege 61
Berengar al II-lea de Ivrea 141
Berna 450
Bernard Atton, viconte de Carcassonne 131-132
Bernard de Besse 247
Bernard de Clairvaux 285, 311, 327, 343
Bernard de Parma 297
Bernard Gui 451
Bernard Saisset, episcop 305
Bernardino din Siena (degli Albizzeschi) 441
Bernon, abate 207-208
Bertha 133, 187
Berthold, duce 155
Besançon 418
Bingen 408
Bizanț (v. Imperiul Bizantin) 57, 200, 205, 369
Bjarmaland 367
Bode 43
Bodecamne 19
Boemia 144, 167-168, 451, 468
Boethius din Dacia 383, 387
Bologna 210-212, 350, 389
Bonaventura, Sfântul ~ 382
Bonifaciu (Bonifatius), sfântul ~ (v. Wynfrid, Winfrith) 40, 194-199
Bonifaciu al VIII-lea, papă 280, 282, 296, 305, 307
Bonmatteo de Mainardini 326
Bordeaux 307
Borne 198
Boso 60
Bottlebridge 83
Boulogne 101, 107, 189
Bourges 209, 282
Bouvines 102
Brabant 121, 326, 387, 391, 451
Brampton 84
Brandenburg 167, 367
Braunschweig 153, 155
Bremberg 366
Bremen 367-368, 371, 454
Bretislav, duce 144
Brindisi 234
Britania 186-187, 190-191, 194
Brithwold, arhiepiscop 196
Buckden 85
Budinisvelt 46
Burchard, duce 64
Burchard, episcop 40
Burgundia 16, 40, 60, 63, 144, 207, 350-351, 420
Byzantium (v. Constantinopol) 299

C

Cadelus, episcop 320
Caesarius din Heisterbach 416
Caetani, familie 280
Cahors 112
Calaruega 210
Calixt al II-lea, papă 149-150
Calixt al III-lea, papă 151
Cambrai 59
Canossa 147
Canterbury 77, 88, 91-93, 100, 102, 108, 110-111, 186-189, 196, 250, 280, 374, 376-377, 389
Capeţieni 143
Carcassonne 131-132
Carloman, fiul lui Carol Martel 40
Carloman, fiul lui Ludovic al II-lea, Gângavul 60
Carloman, fiul lui Pepin cel Scund 40-41
Carloman, tatăl lui Arnulf 60
Carol al IV-lea, împărat 167-168
Carol al V-lea (Quintul) 338, 468, 470
Carol al V-lea, rege al Franţei 338, 350, 434, 468, 470
Carol al VI-lea, rege al Franţei 350, 434
Carol al VII-lea, rege al Franţei 350
Carol cel Gros 59-61
Carol cel Mare 41, 43, 45, 48, 50, 57-59, 121, 139, 143, 155, 163, 268-269, 315, 317, 365-366
Carol cel Pleşuv 59-60
Carol Martel 40
Carolingieni 45, 59, 200
Cartagina 175, 300, 467
Cassiodorus 326
Castilia 210, 241
Catalonia 240
Catherina din Siena 213
Celestin al III-lea, papă 157, 171
Chalaronne 422
Calcedon 179
Champagne 143, 420
Chartres 124, 250
Cheb (v. Eger) 449
Chetelebert 87
Chichester 77, 93
Childebert I 19-20, 38
Childebert al II-lea 19, 37
Childeric 15
Childeric al III-lea 40, 302
Chilperic 37
Chimilli 231
China 369-370
Chinon 230
Chlodomer 17
Christine de Pizan 350-351
Chrona 16
Cicero 175, 257, 326
Clarendon 93, 96-97
Clement al II-lea, papă 322
Clement al VI-lea, papă 326
Clement al VIII-lea, papă 471
Clement egumen 413
Clermont 37
Clothar 20, 37
Clotilda 16-18
Clovis 15-20
Cluny 207-209
Colmar 449
Colomba 211
Colonia 62, 140, 372-373
Colonna, familie 272, 280
Compiègne 366
Conrad, duce 61, 64
Conrad, tatăl lui Rudolf 61
Conrad al II-lea, împărat 143-144, 368
Conrad al III-lea, împărat 156
Conradin 266
Constantin cel Mare181, 317
Constantinopol (v. Byzantium) 57,179, 196, 203, 234, 299, 319
Constanţa, regină 153
Corsica 240
Cotes 85
Coutances 86
Crisippus 252
Croaţia 63, 468
Crowland 86

D

Dagobert 39, 365-366
Dalamantia 367
Dalmaţia 57, 468
Damasc 370
Danegeld 375
Danemarca 126-127
Dante 323
David de Dinant 383

Decius 256
Degsastan 190
Demostene 252
Denton 85
Deodatus, abate 39
Desiderius, rege 41
Diddington 85
Diedenhofen (v. Thionville) 46, 121, 366
Dietrich din Amersfoort 132
Dioscorus 319, 321
Dokkum 196
Dominic, sfântul ~ (Santo Domingo de Guzmán) 210
Donatus 383
Donauwőrth 368
Dordrecht 372
Dortmund 368
Dover 100-101

E

Eadric, rege 71
Eberhard, duce de Franconia 140
Eberhardt, abate 155
Eberhard, arhiepiscop 155, 414
Echternach 191,
Edessa (v. Rohais) 227
Edgar, rege 377
Edmund I 79
Eduard Confesorul (Edward) 81-82, 87, 89-91, 130-131, 374, 377-379
Efes 179,
Egbert, sfântul ~ 186, 191
Eger (v. Cheb) 449
Egidius 15
Egidius de Corbeil 390,
Egipt 370
Eichstätt 196,
Einar Tambaskelfer 126
Eindride 126
Einhard 41, 58
Eofa, episcop 198
Erfurt 366
Eric de Hlathir 126
Ethelbert 71, 186-189
Ethelfrid, rege 189-190
Étienne de Bourbon 420
Étienne de Castel 350
Étienne Tampier 282
Eudes, conte şi rege 60-61, 208
Eufrat 369
Eugeniu al III-lea (Bernardo Pignatelli), papă 227
Eusebius din Caesareea 176, 181
Eustace 85-86
Eutyches, patriarh 179
Everhard, margraf de Friuli 61
Ewell 100
Eynesbury 86
Exeter (v. Adescancastre) 77, 93, 194, 196

F

Ferdinand de Aragon, rege 454
Ferdinand I, împărat 468-470
Ferentino 414
Ferrara 243
Fereolus, episcop 37
Fez 242
Filip al II-lea August 100, 133, 159, 162-163, 230, 300
Filip al IV-lea cel Frumos 271, 280, 282, 296, 305, 307
Filip de Suabia 153, 155-156
Filip, duce 350
Flandra 121, 371, 391
Florenţa 316, 323
Forcheim 366
Francia 40, 45, 59, 143, 370
Francisc din Assisi, sfântul ~ (Francesco Di Pietro Di Bernardone) 213
Franconia 60, 140, 143
Frankfurt 46
Franţa 66 (n. 18), 93, 102, 159, 162, 271, 280, 299-300, 317, 319, 471
Frederic I Barbarossa 151,
Frederic al II-lea de Hohenstaufen 153, 165, 266, 302
Frederick, conte 368
Freising 194
Frisia 62, 194, 197-198
Friuli 42, 61
Fulbert de Chartres, episcop 124
Fulda, mănăstire 62, 139, 144, 194
Fulrad, abate 40, 43

G

Galia 41, 189, 223, 319, 369
Galicia 240
Galienus 328

Garonne 41
Gasconia 41
Geismar 195
Gelasius I 181
Genova 242
Geoffrey de Mandeville 377
Geoffroy Plantagenet 91
Gerard Maufilatre 133
Gerbert din Aurillac (v. Silvestru al II-lea) 124
Germania 42, 59, 63, 132, 147, 167, 451, 454-455
Gerona 414
Gidding 84
Gilbert, duce de Lotharingia 140
Giovanni Picco della Mirandola 454
Gisela 143
Glastonbury 102, 196
Gloucester 81, 92, 374, 379, 381
Godefroy, duce 226
Godegisel 16
Godmanchester 84
Godomar 16
Godric 85
Godwine 84
Goscelin, episcop 60
Gosfrith, portar 374
Goslar 144
Grado 262
Graffham 84
Granada 240
Grasse (v. Sfânta Maria de la ~) 13, 132
Greatanlea 79
Grecia 204
Greenwich 130
Grigore I, cel Mare, papă 145, 183, 186, 188, 298, 301, 319, 347, 427
Grigore al II-lea, papă 194-195
Grigore al VII-lea, papă 145, 147
Grigore al IX-lea, papă 382, 384
Grigore din Tours (Georgius Florentius) 15, 37
Grimsby 380
Guadalajara 241
Guelf (v. Welf) 323, 326
Guido 61
Guillaume, episcop 387
Guillaume al III-lea, duce 207-209
Guillaume al V-lea, duce 124
Guillaume de Champeux 247
Guillaume de Montpellier 158
Guillaume de Tournai 247
Guillaume Durand de Saint-Pourçain 338
Guillaume Hugo 131-132
Gundevech 16
Guinefort 420-421
Gundobad 16
Guyenne 350-351

H

Haakon cel Bun 123
Hakon 126
Haidon, episcop 57
Hainault 59,133
Haion 57
Halfdan cel Negru 123
Hallstadt 366
Hamburg 367
Hammersleben, mănăstire 247
Hampton 77
Harald Hårfagr 123
Hardaknut 126
Hargrave 86
Harek din Thjotta 127
Harold 81
Hartford 83
Hastings 77, 81, 378
Heimrih, conte 62
Heisterbach, mănăstire 416
Heinrich Institoris (Krämer) 451, 454
Henric, duce 64
Henric, fratele lui Otto I 140
Henric I Beauclerc, rege al Angliei 88, 91-93, 149, 374, 376-381
Henric I „Păsărarul" 139, 367
Henric al II-lea, împărat 143
Henric al II-lea Plantagenet 93, 96-97, 100, 102, 108, 231, 372-373, 375-376, 378-381
Henric al III-lea, împărat 144
Henric al III-lea, rege al Angliei 102, 111
Henric al IV-lea, împărat 147-148, 226, 322
Henric al IV-lea, rege al Franței 471
Henric al V-lea, împărat 91, 149-150
Henric al V-lea, rege al Angliei 350
Henric al VI-lea, împărat 153
Henric al VII-lea de Luxemburg 323
Henric al VIII-lea, rege al Angliei 465
Henric din Cremona 307
Herman, duce de Suabia 140
Hessen 194-195
Hildebert, arhiepiscop 139-140

Hildegardis Bingensis 408
Hippona 175
Hlothhere, rege 71
Homer 323
Honorius al III-lea, papă 213
Hostiensis 296, 318
Hrisostomos (Ioan Hrisostomul) 314
Hubert Walter 100
Hue, conte 57
Hugo, abate (sec. IX) 60-61
Hugo, abate (sec. XII) 132
Hugo, arhiepiscop 415
Hugo din Florenţa, 316-317
Hugues al IX-lea de Lusignan 162
Hugues (Hugo de Sancto Victore), abate 247, 291, 311
Humber 186, 191
Humold 41
Huntingdonshire 83

I

Iacob de Viterbo 307
Iacob Habib, rabin 241
Ibn Khordadhbeh 369
Ieronim, sfântul ~ 299, 314, 318-319, 332, 402, 425
Ierusalim 165, 203, 230, 413
Ilger 83-84
Imperiul Bizantin (v. Bizanţ) 57, 200, 205, 369
Imperiul Roman 190, 319
India 369-370, 417
Ingelberga 208-209
Ingelram, conte 60
Ingeborg 159
Ingomer 16
Injuriosus, episcop 37
Inocenţiu al III-lea (Lothario Segni), papă 100-103, 153, 155-156, 158, 162, 233-234, 413-415
Inocenţiu al VIII-lea (Giovanni Batista Cibo), papă 451, 454
Ioan, cardinal 159
Ioan al II-lea cel Bun, rege 433
Ioan al XII-lea, papă 141-142
Ioan al XXII-lea, papă 262, 326, 338
Ioan Damaschin 340
Ioan Fără Ţară 100-102, 162, 231, 304
Irlanda 62, 191
Isaac Aboah, rabin 241
Isaac Abravanel 241
Isaac Veçudň, rabin 241
Isabella, regină 240
Isidor 297-298, 315, 339, 345-346, 427-428
Islanda 123
Isny 449
Istria 57
Italia 41-42, 59, 61, 63, 141, 148, 200, 223, 227, 317, 441,
Iudeea 204
Iulius Caesar 168, 256

J

Jacques de Vitry 391, 420-421
Jahna 367
Jakobus Sprenger 451, 455
Jarrow 186
Jean de Jandun 326
Jean de Orléans, cancelar 389
Jean din Paris (Joannes Parisiensis sau Quidort) 296, 307
Jeddah 369
Johannes Gremper 455
Johannes Nider 449
John of Salisbury (Joannes Saresberiensis) 261, 338,
Jordan 212
Jovinianus 402
Juan de Castrojeriz 271

K

Kairuwan 370
Kalonymos, rabin 226
Kent 71-73, 186, 189, 197
Keyston 84
Khazaria 369
Khorasan 369
Kiersy 40
Knuth cel Mare 126-127
Kolzum 369
Konstanz 449, 455

L

La-Roche-au-Moine 102
Lambert, duce 61
Lambert din Hersfeld, *Analele* lui ~ 144
Lancaster 107

Languedoc 369, 451
Lapland (Laponia) 127
Lateran 151, 157, 164, 202, 204, 234, 237-238, 386, 413, 415
Laurentius, episcop 189
Lausanne 449-450
Lech (Lechfeld) 63-64, 139
Legnano 151
Leicester 93, 259, 374, 378
Leightonstone 84, 86
Leo, abate 131-132
Leon (oraş) 241
Leon I, papă 179, 319, 321
Leon al III-lea, papă 58
Leon al VIII-lea, papă 141-142
Leopold al V-lea, duce 230
Leuric 85
Lewes 77
Licinius 18
Liège 62
Limoges 37
Lincoln 85, 92, 102, 374, 379-380
Lincolnshire 380
Liudhard, episcop 187
Liusci 47
Liutbert, arhiepiscop de Mainz 62
Liutfried 60
Logi 45-46
Lombardia 147, 183, 365
Lomme 59
Londra 73, 77, 79, 90, 104, 112, 372-380
Lorch 366
Lorenzo Valla 200
Lothar 59-60, 141, 156
Lothar al II-lea, 141
Lothar al II-lea (de Supplinburg), împărat 156
Lotharingia 59, 140
Louvain 338
Lucca 262, 266
Lucius al II-lea, papă 227
Ludovic al IV-lea de Bavaria 326
Ludovic al VI-lea 132
Ludovic al VII-lea 227
Ludovic al VIII-lea 300
Ludovic al IX-lea 300, 319
Ludovic al XIV-lea 471
Ludovic cel Pios 45-47, 59, 121, 369
Ludovic cel Tânăr 59,
Ludovic de Orléans 350
Ludovic, fiul lui Ludovic al II-lea Gângavul 60
Ludovic Gângavul 60
Ludovic Germanicul 59-60
Lupus, duce 41
Lusignan 162
Luxemburg 323, 441
Lyon 60, 262, 420-422, 450
Lywelyn 108

M

Mâcon 207-208, 238
Madalgaudus 366
Magdeburg 366
Maïeul, abate207
Mainz 59, 62, 132, 139-140, 143, 167, 194, 224, 226, 451, 454
Majorca 240
Manfred 266
Manigold 368
Marca 243
Marches 108
Marcian 179
Marea Nordului 45
Marsiglio din Padova (Marsilius Patavinus, Marsiglio dei Mainardini) 326, 338
Marsilia 39
Marsilio Ficino 323
Martin, sfântul ~ 18, 37, 60, 131, 187, 365
Martin Luther 463
Mathilda de Toscana 147
Mathilda, soţia împăratului Henric al V-lea 91
Mathilda, soţia regelui Henric I al Angliei 88
Matilda, contesa de Nevers 133
Maurice, episcop 90, 377
Mauriciu 186, 189
Mauriciu de Spania 383
Med'r Melamed, rabin 241
Medway 106
Meersen (Mersen) 59, 130
Megingoz, episcop 196
Mercia 73, 113 (n. 5)
Merovingieni 37, 45, 200, 365
Merseburg 63, 143
Messina 234
Meulan 378
Michael, episcop 63
Michiaus (v. Mihail I) 57
Michiel (Mihail), episcop 57
Middlesex 375
Mihail I (v. Michiaus), împărat 57

Mihail din Cesena (Michele da Cesena) 326, 338
Milano (Mediolanum) 147, 163, 175, 181, 211, 254, 326, 441,
Milo din Crotona 310
Minorca 240
Missi dominici (capitular) 50-56
Montecassino 40, 183, 196, 424
Montereau 350
Morborne 86,
Mosella 408
Mossul 227
München 408

N

Nantes 471
Narbonne 131, 238
Navarra 240
Neapole 241-242, 424
Neustria 15
Nevers 133
New Carvey 45-47
Nhutscelle (v. Nursling) 194
Niceea 253, 269, 466
Nicolae I, papă 145, 254
Nicolae al V-lea, papă 441
Nicolas, arhidiacon 389
Nicolaus Eymerich 451
Nid 367
Nidaros 127, 367
Nikephoros 57-58
Nonantula 58
Normancross 83-84
Normandia 81, 88, 93, 100, 102, 162, 230, 372-373, 376, 378
Northamptonshire 84
Nortumbria 186
Norvegia 123, 126-127
Nothingham 107
Notre-Dame 382, 436
Nottingham 92, 379
Norcia 183
Nürnberg 167-168, 449
Nursling (v. Nhutscelle) 194

O

Octavius, episcop de Ostia 159
Oda, arhiepiscop 79
Odilon, abate 207
Odo de Champagne, conte 144
Odin 123
Odo, episcop 60
Odo, cancelar 387
Olaf II Haraldsson 123
Olaf Triggvason (Trygvason) 123
Olanda 372
Oman 369
Ongendus 192
Orient 45, 154, 179, 196, 227, 236, 365
Orléans 60, 63, 350, 389
Orontes 369
Orton 84-85
Orvieto 424
Osney 413
Ostia 159, 211, 303, 320,
Otranto 63
Otto I 63, 139, 141, 143, 367
Otto al III-lea 268
Otto de Braunschweig 153, 155
Ouban144
Oxford 99, 111, 231, 374, 378, 380

P

Paderborn 132
Padova 282, 326
Palermo 165
Palestrina 155-156
Pamiers 305
Pandulph, subdiacon 101
Papinianus 252
Paris 18, 41, 60, 247, 250, 262, 282, 296, 326, 350, 365-366, 382-392, 424, 433, 434-440, 472,
Pascal al II-lea, papă 149
Passau 194, 449, 470
Patrimonium 243
Paul al IV-lea, papă 338
Paul al VI-lea, papă 183
Pavia 41, 141, 146,
Pedro el Cruel, rege 271
Pelagius 397
Pembroke 101-103
Peninsula Balcanică 63
Peninsula Iberică 41, 240
Pepin al II-lea 191, 193
Pepin cel Scund 40-41, 45, 200, 300, 302, 314
Pepin de Landen 40
Pepin, fiul lui Carol cel Mare 42, 57

Persia 369
Perugia 451
Peterborough 84
Peterlingen, mănăstirea de la ~ 144
Petronius 250
Petru, abate 58
Petru, rege al Ungariei 144
Petrus Lombardus 389-390
Phocas 190
Piacenza 147
Piemont 420
Pierre de Blois 338
Pierre Bertrand 338
Pierre Roger din Barbazon 131-132
Pierre de Vietry 131-132
Pietro d'Abano 326
Plantageneţi 93, 102
Platon 257
Pliniu 250
Plutarh 250, 258, 270, 351-352, 354
Poitou 103, 391
Portugalia 240-241
Praga 367
Provence (Provenţa) 40, 60-61, 143, 369
Ptolemeu din Lucca 262, 266, 307

R

Raab 144
Radbod, rege 192, 196
Radegaisus, duce 42
Ragnachar 15
Ralph, conte 60
Ralph, majordom 378
Ramón Rocaberti, arhiepiscop 414
Rannulf 83-84, 92
Ramsey 85
Raymond Mantellini 131-132
Redbridge 378
Regensburg (Ratisbona) 63, 194, 366
Regino din Prüm 59
Reims 17, 134, 159
Remigius, sfînt 17-18
Restold, şerif 378
Rhaga 369
Rheinfelden 451
Rhon 59, 369
Richard I Inimă de Leu 100, 108, 230-231
Richard de Clare 111
Richard de St.Victor 314
Richard, *fitz* Gilbert 86
Ries 368
Rin 59, 62, 139, 197, 372, 408
Robert al II-lea, rege 124
Robert „cel Tare" 60-61
Robert, conte de Leicester 93, 259, 378
Robert, conte de Meulan 378
Robert de Courçon, legat papal 382
Robert de Flambard 88
Robert de Leicester, conte 259
Robert Courtheuse 88
Robert Winchelsey, arhiepiscop 280
Roccasecca 424
Rochester 77, 92, 103
Rohais 86, 227
Rohais (v. Edessa) 227
Roma 41, 57-58, 124, 141-142, 151, 167, 176, 179, 186-187, 196, 200, 202, 204-206, 208, 227, 235, 243, 266, 280-282, 289, 299, 305, 309, 315, 317, 322, 332, 334, 336, 339-342, 344, 348, 370, 402, 424, 465
Romagna (Romania) 243
Rouen 92, 365
Roussillon 420
Rudolf, pretendent 61
Rudolf, rege al Burgundiei 143-144
Rudolph, călugăr 211
Runymede 110
Rupertiborg, mănăstire 408

S

Saclas 39
Saint-Denis 39-40, 57, 300, 365-366
Saint-Germain 383
Saint-Quentin 43
Saint-Victor, mănăstire 247
Saladin 230
Salamanca 241
Salechamne 19
Salegaste 19-20
Salerno 389
Salestat 451
Salisbury 93, 101, 103, 250, 338, 381
Sallustius 175, 326, 354
Salmansweiler 155
Salzburg 155, 194, 414, 454
Samson, episcop 88
Santa Cruz, mănăstire 241
Santa Maria del Monte 211

Saône 59, 143
Sardinia 240
Savoia 420
Saxonia 43, 46-47, 63, 140, 147, 167, 247, 365-367
Scheldt 59
Schesel 366
Semar 86
Sena 389
Seneca 326
Sens 191
Sfânta Maria din Grasse, mănăstire 131-132
Shaftesbury 77
Siagrius 15
Sicilia 165, 234, 240, 242, 257
Siegfried 140
Siegfried, arhiepiscop de Bremen 371
Siegfried, arhiepiscop de Mainz 132
Siena 213, 441, 448
Siger din Brabant 326, 387
Sigisbert 316
Sigismund de Luxemburg, împărat 441
Silvestru I, papă 200-206, 299, 317
Silvestru al II-lea (v. Gerbert din Aurillac), papă 124
Simon Caboche 350
Simon de Montfort 111
Sind 369-370
Siponto 415
Siricius, papă 402
Skipakrok 367
Slavonia 468
Snorre (Snorri) Sturlsson 123
Socrate 259
Soissons 15-16, 40
Solomon Bar Samson 224
Solothurn 144
Southwark 377
Spania 41, 59, 223, 240-242, 271, 304, 365, 370, 383, 468
Speyer 59, 224-225
Spoleto 61
Staines 110
Stamford 379
Stassfurt 43
Staufen, familia ~ 153
Staughton 85
Stephen de Canterbury, arhidiacon 389
Stephen Langton 100, 108, 110
Stilton 84-85
Strasbourg 144, 451
Suabia 140, 153, 155-156, 449
Suetonius 250
Svithjod 366
Swein I 126

Ş

Ştefan al II-lea, papă 40-41, 200, 300
Ştefan (Étienne) de Blois 91, 93

T

Tamisa 106, 377
Tanger 370
Taragona 414
Teheran 369
Terentius 175
Thagastae 175
Thanet 186
Theodbald 190
Theobald de Canterbury 250
Theodoric 16
Theodoric, conte 60
Theodone 57
Theodor, conte 372
Theodosiu cel Mare 163, 181, 254, 257
Theodosius al II-lea 179
Theognostos 58
Theophilus 390
Thietmar, episcop de Merseburg, cronica lui ~ 63, 143
Thionville (v. Diedenhofen) 46, 121
Thjotta 127
Thomas Becket 93, 250
Thomas (Tommmasso) de Pizan 350
Thorer Hund 127
Thorney 84
Throndhjem 123, 127
Thurning 86
Thurstan 85
Ticino 41
Tisbury 196
Tlemçen 242
Toledo 239
Toma din Aquino (d'Aquino) 262-263, 282, 307, 382, 424
Torcello 262
Toscana 147, 157
Toseland 84-86

Toulouse 15
Touraine 57
Tournai 247
Tours 15, 18-19, 37
Tovi 85
Tracia 204
Traian 359
Transilvania 63
Trencavel 131-132
Trento 238, 466
Tribur 60
Trier 58, 140, 167, 451, 454
Troyes 350, 382
Tudor, familie 465
Tunisia 242
Turcia 242

U

Ubertino da Casale 326
Udalric, cancelar 368
Ugolino, cardinal 211-212
Umbria 213
Ungaria 144, 468
Upsala 366
Urban al II-lea, papă 227
Urbino 441
Urse din Abbetot 88
Ursin 39
Utrecht 198, 372

V

Valencia 240
Veneţia 57, 151, 211, 262, 350
Ventura 210
Verdun (tratat) 59
Vergilius 175, 250
Verneuil 371
Verona 210
Vetralle 229
Vic 365
Vidal bar Benveniste del Covalleria 241
Viena 408, 449-450
Villars-en-Dombe 421
Villeneuve 421
Vina 367
Vincent de Beauvais 247
Virovade 19
Vouillé 18

W

Waifer 41
Wales 108
Wallingford 98, 107
Walter, Hubert 100
Wandelbert, duce 39
Wantsum 186
Wareham 77
Warin, abate 46-47
Washingley 87
Welf, familia ~ (v. Guelf) 153
Werner, conte 144
Wesser 45-47
Wessex 194, 196
Westminster 88, 378, 380
Whitsunday 133
Wicfrid, arhiepiscop 140
Widocame 19
Widukind 41
Widukind din Corvey, cronica lui ~ 63, 139
Wilgis, sfântul ~ 191
Wilhelm (William) Cuceritorul sau Bastardul 81, 83, 88, 91-92, 112, 130, 374, 378-379
Willibald 196
Willibrord, sfântul ~ 191-194
Wilhelm (William) al II-lea Rufus, rege 88, 90, 92, 377-378
William de Corbeil, arhiepiscop 91
William, episcop de Londra 374
William, „Leul", rege al Scoţiei 109
William Marshall, conte 102-103
William Martel 91-92
William Ockham 326
Wimarc 86
Wimode 47
Winchester 77, 88, 90, 92, 101-102, 231, 375, 377, 379, 381,
Windsor 110
Wintra, abate 196
Wipo, cronica lui ~ 143
Wisogaste 19-20
Wittenberg 463
Woodstock 111, 381
Worcester (Worchester) 92-93, 103, 111, 380
Worcestershire 88
Worms 59, 147, 149, 224-225
Wulfgar, portar 377
Wulfhelm, arhiepiscop 74, 79
Wulfwig 86
Würzburg 40, 196

Wynberht, abate 196
Wynfrid, Winfrith (v. Bonifaciu) 194-199

Y

Yarmouth 378
York 93, 186, 191
Ypres 247
Yves (Ivo) de Chartres 149

Z

Zaharia, papă 40, 302, 314
Zähringen 155
Zengi, atabeg 227
Zenon 181
Zwentibold 61

POLIROM

HISTORIA

Traduse din cele mai autorizate şi mai complete ediţii moderne (publicate în SUA, Franţa, Marea Britanie) şi structurate cronologic, dar şi tematic, documentele istorice selectate în prezentul volum acoperă perioada cuprinsă între secolele al V-lea şi al XVI-lea. Prin tematica ei foarte variată – de la problemele de ordin politic, juridic, administrativ şi militar la cele de ordin social, cultural, ecleziastic şi de drept canonic ale istoriei Evului Mediu –, această culegere de izvoare constituie un indispensabil instrument de lucru pentru studenţi, cadre didactice şi cercetători, dar şi o foarte interesantă lucrare pentru simpli pasionaţi de istorie.

- Regatul Franc şi Imperiul Carolingian (secolele V-X)
- Regatele anglo-saxone şi Anglia după cucerirea normandă (secolele VII-XIII)
- Seniori şi vasali
- Imperiul şi papalitatea (secolele X-XIV)
- Biserica în Antichitatea târzie şi în Evul Mediu (secolele V-XIII)
- Cruciadele şi evreii
- Disputa dintre *regnum* şi *sacerdotium*. Metafora corpului politic (secolele XI-XV)
- Oraşul şi universităţile
- Atitudini, conduite şi sensibilităţi colective
- Reforma (secolul al XVI-lea)

ISBN 973-681-915-9

9 789736 819155

Editura POLIROM
www.polirom.ro